

Авантурнік Сімпліцысімумс*

Ганс Якаб Крыстофэль фон Грымэльсгаўзэн

Гэта ёсць: Апісанне жыцця аднаго дзіўнага шалапуты на імя Мэльхіёр Штэрнфэльз фон Фуксгайм дзе рыхтык і якім кшталтам Ён прыйшоў у свет што ён у ім пабачыў чаго навучыўся што спазнаў і ператрываў а таксама чаму ён з усім гэтым дабрахоць паквітаўся.

Адмыслова пацешлівая і няма ладу якая карысная чытанка

Якую пераклаў з нямецкай мовы спадар
Васіль Сёмуха
з хутара Ясенца што каля Пружаное.

ЗАЧЫН

*З агню, быццам фенікс, я нарадзіўся;
Ляцеў у паветры, але не згубіўся;
Блукаў па вадзе і па сушы блукаў
І ў гэтых блуканнях вядомы ўсім стаў.
Пра рэдкія радасці, частасць бедаў
У гэтай кнізе я вам паведаў,
Каб мілы чытач мой на прыклад героя
Пазбыўся блазоты і жыў у спакоі.*

КНІГА ПЕРШАЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

*Сімпліцы расказвае пра свой род мужычы
і якія змалку засвоіў ён звычкі*

І вось тым самым нашым часам, пра які кажуць, што нібыта ён ужо й астатні, бо гэта ж канец свету, агарнула люд паспаліты нейкая немач, і ўсе тыя, каго яна зачэпіла, калі толькі яны нашахраілі і нпаброілі столькі, што, маючы колькі там гелераў у кашальку, маглі начапіць на сябе навагодніх транты з рознымі блазенскімі матузкамі і прузучкамі, альбо, скажам, дабіўшыся маетнасці і славы якім-небудзь іншым шляхам, ну, хай хоць праз шчаслівую нагоду, як адразу пачынаюць трызніць марай, каб іх лічылі мужамі, знакамітымі, такімі, ведаецца, панамі-рыцарамі ці арыстакратамі немаведама як старога шляхетнага роду, а тым

* Пераклад зроблены з выдання: Н. J. Chr. Von Grimmelshausen, *Der abenteuerliche Simplicissimus*, Insel Taschenbuch 739, Insel Verlag, Frankfurt am Main, 1983. © Пераклад, каментарыі Васіль Сёмуха, 1997.

часам сюд-туд дапытліваму воку вазмі дый адкрыйся, што іх продкі былі камінары альбо падзёншчыкі, альбо рамізнікі, альбо насільшчыкі, а іх стрыечнікі былі пагоншчыкі аслоў, карцёжнікі-махляры, штукары, канатаходцы, што іх браты былі галавасекі, віжы і каты-шыбенікі, а іх сёстры былі швачкі, прачкі і трапачкі, а то і ўвогуле шлюнды, а мацеркі — зводніцы альбо зусім ведзьмы, а in summa¹ ўвесь іх даўні-прадаўні род ва ўсіх трыццаці двух каленах аж да цяперашняга брудам і крывёю мыецца, як той цукраварны пэх у Празе; дык жа вось яны, гэтыя новыя ўзвышэнцы, часта самі чарным-чорныя, як, не раўнуючы, тыя мурыны з Гвінеі, што там нарадзіліся і там жа пагадаваліся.

Я не магу сябе раўняць з такімі блазнюкамі, хоць, паклаўшы руку на сэрца, зусім не без таго, — я і сам часта думаў, што і я несумненна запачаткаваўся ад нейкага вялікага пана альбо, прынамсі, ад не абы-якога арыстакрата, бо з прыроды маю схілку прыкінуцца панічом, дай мне толькі шляхетнае рамяство, магчымасць, нагоду і грошы. Смех смехам, але маё адкараненне і гадоўля вельмі добра кладуцца на параўнанне з паходжаннем і выхаваннем, скажам, князя, калі, канечне, адкінуць даволі вялікую розніцу. Што? Мой татусь (гады так звалі бацьку ў Шпэсэрце) меў свой уласны зусім не лядашчы палац, ды такі пекны, што ніякі кароль, будзь ён хоць сам Аляксандр Вялікі, не мог бы паставіць такога сваімі рукамі; палац быў пабелены вапнай, а замест недарэчнай дахоўкі, халоднага свінцу і чырвонай медзі — пакрыты саломай самага высакароднага збожжа; і хай ён, мой татусь, мог хваліцца і ганарыцца сваім высокашаноўным і ад самага Адама прарослым шляхецкім коранем і багаццем, ён узвёў муры вакол свайго палаца не з каменю, якога можна назбіраць на дарозе альбо навіграбаць на неўрадлівых палетках, і ўжо ж тым болей не з пошла печанай-паленай цэглы, якое апошнім часам можна напячы, як маку натаўчы, колькі хоч, яшчэ і з верхам, як гэта і робяць іншыя вялікія паны, — а ён на будоўлю ўзяў дубовыя камлюкі, тую высакародную, шляхетную драўніну, на якой вэндзяць каўбасы і тлустыя шынкі, і якім, дубам, для поўнага веку трэба расці больш за сотню гадоў. Дзе вы знойдзеце другога такога манарха, каб ён вам чворыў нешта падобнае? Дайце ж мне другога такога патэнтата, каб ён вам спрамогся выштукаваць такі палац! Пакоі, залы і харомы ўсярэдзіне ён вычарніў куроудымам, бо гэта ж самы трывалы прыродны колер на свеце і на поўную вытрымку яго да дасканалага хараства трэба куды больш часу, чым якому мастаку з усімі ягонымі самымі ўдалымі кунштукамі. Шпалеры былі з самага далікатнага на зямлі прадзіва, нарабіць яго маглі толькі тыя, хто адвеку важыўся прасці ў заклад з самою Мінерваю. Шыбы ў вокнах там былі прысвечаны св. Міколку Няшклоўскаму, менавіта прысвечаны, бо каб яны яшчэ й прасвечвалі, патрэбна была, прынамсі, папера, а яна, як татусь ведаў, пачынаючы з канаплянага і льнянога насення, патрабуе на свой канчатковы выраб намнога болей часу і працы, чым самае лепшае і празрыстае шкло з Мурана; і потым яго шляхецкі стан дазваляў яму здагадацца, што ўсё такое іншае, што даецца з цяжкасцю, ужо адно з гэтай прычыны цэніцца вышэй і таму больш каштоўнае; а што каштоўнае і дарагое, тое і шляхціцу прыкладзецца ў самы акурат і самым найлепшанькім чынам. Замест пахолкаў, лёкаў і конюхаў у яго былі авечкі, козы і свінні, кожнае файна-прыстойна апраненае ў прыродную ліўрэю, яны і мне часта паслужаліся на пашы, пакуль я, стомлены іх службай, не аганюся, бывала, ад іх і не патуру дахаты. Каморы з рыштункам і даспехамі, альбо арсэналіяй, былі мудрагеліста і прадумана абстаўлены плугамі, матыкамі, калунамі, сякерамі, рыдлёўкамі, сахарамі і віламі-трайцакамі, і з гэтай зброяй ён штодня меў практыкоўку: тралёўка і колка дроў былі яго *disciplina militaris*², як у старажытных рымлянаў у мірны час; запрагаць валы — было ў яго капітанскай камандай, вывозіць гной — фартыфікацыйнай справай, араць — палявым паходам, сячы дровы — штодзённым *exercitium corporis*³, як і выкідаць

1 Усяго, агулам, разам (лац.).

2 Ваеннае майстэрства (лац.).

3 Фізічнае практыкаванне (лац.).

гной з хлява — дваранскай забавай і турнірам. Так ён ваяваў з усёй зямлёю, пакуль не спаганяў з яе сабе карысьць — ураджай і багаты луп. Усё гэта я адстаўляю ўбок і не дужа з таго пераймаюся, каб ніхто не меў зачэпкі высмейваць мяне разам з падобнымі да мяне новымі нобілямі, бо я стаўлю сябе не вышэй за свайго татуса, які мае гэтую сваю рэзідэнцыю ў вельмі вяслым месцы, менавіта ж у Шпэсэрце, дзе ванцакі наўзаем зычаць дабраначы. Але што я гэтым разам не падаю нічога шырэйшага пра род, корань і фамільнасць майго татуса, дык гэта з адзіна любаснай сэрцу сціпласці, галоўным чынам таму, што і без таго тут няма ніякай гаворкі ні пра якое высакароднае ўстанаўленне, таму я павінен пабажыцца, усклаўшы рукі: годзе вам і таго, калі ведацьмеце, што я нарадзіўся ў Шпэсэрце.

З таго, што фамільнасць майго татуса ўсюды пішацца як вельмі шляхетная, кожны кемны лёгка здагадаецца, што маё выхаванне было адпаведнае саслоўнаму стану, і хто так мяркуе, не памыліцца, бо ўжо ў дзесяць гадоў я спасціг ргінсіпіа памянёных высакародных ехерсітён майго татуса, затое ў штудыях, у навукках я ішоў рука ў руку са славутым Амплістыдам, пра якога Суіда паведамляе, што ён умеў лічыць аж вышэй пяці; але, відаць, татусь мой меў, бадай што, ці не задужа высокі дух і розум і менавіта таму ўлягаў у прынятыя правілы нашага часу, калі шмат якія знакамітасці не робяць сабе залішняга клопату занадта знемагаць сваю плоць лішняй вучобаю ці, як яны гэта называлі, школьнай блазнотай, бо ім хапае сваіх людзей, каб тыя займаліся рознай пісанінай. Апрача таго, я быў выдатны музыка, граў на дудзе, выводзіў прыгожыя жаласныя мелодыі Ялема і ў гэтым не саступаў нават славутаму Арфею, хоць той Арфей, праўда, больш выстаўляўся на арфе, а я на дудзе. Што ж да тэлялэггі, дык я не дамся, каб мне даказалі, быццам ва ўсім хрысціянстве быў хто-небудзь майго ўзросту, хто мог бы дараўнацца мне; потым жа — я не ведаў яшчэ ні Бога, ні чалавека, ні неба, ні пекла, ні анёлаў, ні чарцей і не мог адрозніць добра ад ліха, вось чаму мне было няцяжка засвоіць з тэлялэггі, што нашы першыя бацькі жылі ў раі і ў сваёй нявіннай беспяхібнасці нічога не ведалі пра хваробы, смерць і паміранне, а яшчэ менш — пра ўваскрэсенне. О, адмысловае жыццё (ты можаш сказаць „адасловае” жыццё), калі чалавек не мае ніякай турботы з медыцынай! Менавіта вось такім манерам можна таксама зразумець маю выдатную абазнанасць у studio legum і ўсіх астатніх мастацтвах і навукках, якія толькі ёсць на белым свеце, Калі я быў такі вытанчаны (perfect) і дасведчаны ў няведанні таго, чаго я і не мог ведаць і ведаў вельмі добра, што ведаць не мог. Яшчэ раз скажу: о, адмысловае жыццё майго шчаснага маленства! Але мой татусь не хацеў, каб я далей цешыўся з гэтай дабрашчаснасці, а разумна палічыў, што танней абыдзецца, калі я адпаведна з маім шляхетным нараджэннем буду таксама шляхетна жыць і рабіць; таму ён пачаў прызвычайваць мяне да чынаў вышэйшых і задаваў мне цяжкія ўрокі.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

Сімпліцы абраны пасвіць авечкі і праслаўляе свой лёс малечы

Ён надаў мне самую высокую годнасць, шанаваную не толькі ў ягонай гасподзе, але і ў цэлым свеце, а менавіта ж бо адвеку вядомую пасаду пастуха. Ён найперш даверыў мне сваіх свіней, па-другое, коз і, нарэшце, статак авечак, і я мусіў іх пасвіць і даглядаць і з дапамогай маёй дуды, гукі якое, як піша Штрабо, у Аравіі сыцяць і ўтлушчаюць авечак і казлоў, бараніць іх ад ваўкоў; у тыя часы я быў падобны на Давіда, толькі што Давід граў не на дудзе, а зноў жа на арфе, і гэта сталася мне якраз неблагім пачаткам, а нават жа добраю азнакаю неба на тое, што з часам, калі мне яшчэ і пашанцуе, я выб’юся ў сусветную вядомасць. Бо як свет стаў, усе высокія асобы мусова паперабывалі ў пастухах, як мы самі можам прачытаць у Святым

Пісанні пра Авеля, Абрагама, Ісака, Якава, іхніх сыноў, а і нават Майсея, які спачатку пасвіў авечкі ў свайго цесця, а тады ўжо толькі стаўся Майсеем — палкаводцам і заканадаўцам у 600 000 чалавек Ізраіля. Так, хай хто-небудзь закіне мне, што, бач, яны ўсе былі святыя, выбраныя Богам людзі, а не шпэсэрцкія падпаскі і свінапасы, якія нічога, як я, не ведалі пра Бога. Я гэта мушу прызнаць, не шукаючы адгаворак; але што павінна было акупіць маю тадыташнюю нявіннасць? Сярод старажытных паганцаў можна знайсці такія самыя экзэмпляры, як і сярод сыноў богавыбранага народа; сярод рымлянаў былі знакамітыя роды, якія называліся Бубулькі, Статыліі, Пампоніі, Вітуліі, Вітэліі, Аніі, Каперы і ім падобныя, і яны таксама займаліся быдлам і, мабыць, пасвілі. Калі папраўдзе, дык Ромул і Рэм таксама ж былі пастухі; Спартак, перад якім здрыганулася ўся рымская ўлада, быў пастух; што? Пастухамі былі, як засведчыў Лукіян у сваіх „Dialogo Helena”, Парыс, сын Прыяма-цара, і Анхіз, бацька траянскага князя Энэя. Прыгажун Эндыміён, да якога падкідалася сама цнатліўка Луна, быў таксама пастух; ітэ крыважэрны Паліфэм; ай, нават жа і багі, як паведамляе Фарнутус, не саромеліся і не цураліся гэтай прафесіі: Апалон пасвіў каровы ў фесалійскага цара Адмэта; Меркурый, ягоны сыноч Дафніс, Пан і Пратэй былі архіпастухі, ці не таму яны і ў блазнюкоў-паэтаў лічыліся патронамі пастухоў; Меса, цар маабіцкі, як мы пра гэта чытаем у Другой кнізе Царстваў, быў пастух; Кір, магутны цар персідскі, не толькі быў выхаваны Мітрыдатам, пастухом, але ж і сам папасваў. Гігес быў пастух, а ўжо толькі потым сілаю пярсцёнка стаўся каралём, Ізмаіл Сэфі, персідскі цар, замаладзь таксама пасвіў, гэтак сама Юдэй Філон пра тое вельмі дасціпна піша ў „Vita Moysis”, што пастухоўства ёсць падрыхтоўка і пачатак валадарання; гэтак сама як *bellicosa* і *martialia ingenia*, напрактыкаваныя і неспанатраныя спярша ў паляўніцтве, мысліўстве, якраз такімі павінны быць і тыя, хто мае стаць на чале войска, навучаныя наперад і загадзя ў ціхім і прыемным пастухоўскім пакліканні. Усё гэта мой татусь выдатна разумеў і ведаў, бо меў кемлівы і хітры *capitolium* і, значыцца, глуздаваў глыбакамысна, калі аж да сённяга дае мне немалыя надзеі на будучую бліскучую славу.

Але тым часам вернемся да маіх бараноў; ведайце, што ў ваўках я быў гэтак сама малаабазнаны, як і ў самім сабе; таму мой татусь даставаў мяне сваімі інструкцыямі. Ён казаў: „Еж, еж, баржджэй акладайся, не давай, каб авечкі разбягаліся, дудзі больш, дудзі, палохай воўка, каб не нахапіўся тою парою, бо шкоды будзе, шкоды, гэта ж зараза, такі ненаяда і злудзей, людзей рэжа, скаціну рэжа, каб яму ў чэраве рэзала, глядзі, а не дагледзіш, самому мікіткі загну”. Я адказваў з такою самай мілатаю: „Та-ат, а скажы мне, хто бачыў воўка, я яшчэ воўка не бачыў.” — „Галава ты аслобая, — адказвае ён, — наелася абы-чаго і чаўпе абы-што, дзіву даюся, што з цябе вырасце, калі ўжо зараз такая доўбня, а ўсё не ведае, які ён прайдоха, гэты воўк”. Ён даваў мне торбу розных мудрых настаўленняў, потым астываў, крыху пабурчаўшы, выходзіў, мабыць, думаючы, што мой тугі і неабструганы, нават ягонымі парадамі не падгабляваны глузд не спраможа ўцяміць яго далікатных падналусак, не кажучы, каб ужо ўздольніцца на нешта разумнае.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

*Сімпліцы адважна дудзіць на дудзе,
аж бач — салдатня ўжо ідзе*

І пачаў я тады са сваёю дудою, і нарабіў такога гвалту, што куды там тым жабам-каропаўкам у гародзе, — а ўсё каб у поўную досыць убяспечыцца ад ваўка, які ніяк не выходзіў мне з галавы; і часам яшчэ ўспамінаў мамцю (так звалі яе ў Шпэсэрце і Фогельсбэрзе), як яна часта казалла, што баіцца, каб ад маіх спеваў усе куры не

павыздыхалі, і што такім разам лепей бы мне ўжо пяць супроць ваўкоў, каб дадаць моцы лекам (remedium), а менавіта ж бо такую песню, якое я навучыўся ад мамці:

О пагарджанае сяло,
З цябе ўсё добрае пайшло;
Табе і слава, і хвала,
Мы, як без мамці, — без сяла.

Як нешчаслівілася б нам,
Калі б не меў зямлі Адам?
З таго, хто свой капаў гарод,
Павёўся і шляхецкі род.

Прайшло праз клопаты твае
Усё, што поле нам дае,
Усё, чым корміцца зямля,
З твайго здабыта мазаля.

І караля, што даў нам Бог,
Каб нас ад ліха убярог,
І афіцэраў, і салдат,
Што часам чыняць збой і гвалт.

Даеш нам мяса і віно,
Даеш на цела палатно,
Каб хлеб радзіў, арэ твой плут,
Каб быдла ела, косіш луг.

Мы ўсе здзічэлыя жылі б
Без сельскіх хатак і сяліб,
Журботна жыць усім было б,
Калі б не сельскі наш халоп.

Таму праславіцца няхай,
Хто поіць-корміць цэлы край.
Прырода будзе хай з табой,
І Бог адорыць мілатой,

Калі мужык зямлю арэ,
Яго й хвароба не бярэ,
А толькі тых багатыроў —
Паноў дваран і іх сяброў.

Без пыхі ты, не цвеліш нас
У цяжкі, у галодны час.
Жыві без пыхі, хай Гасподзь
Цябе адорыць устакроць.

А слава горня салдат
Адно мацуе твой пасад.
Не пераймайся лішне ты
За страту бэбэхаў пустых.

Якраз толькі дагэтуль дайшоў я ў сваёй мілагучнай песні, калі раптам умомант, як сплюснуць вокам, мяне разам з усёй чарадой авечак абчапіў цэлы атрад кірасіраў, якія заблудзіліся ў лесе і тут высыпалі на гладкую дарогу на маю музыку і пастушыныя крыкі.

„Хо-хо, — падумаў я, — вось табе і маеш, вось табе тья чатырногія прайдохі і зладзюгі, пра якіх казаў татусь”, — а ўбачыў я спачатку коней і людзей, як, мабыць, колісь амерыканцы іспанскую кавалерыю, як адно нейкае стварэнне, і не мог не падумаць, што гэта яны і ёсць, ваўкі, і што я павінен, як сабака, скокнуць на гэтага страшнага цэнтаўра і нагнаць страху. Але не паспеў я зладзіць сваю дуду для наступу, як адзін з іх падхапіў мяне пад крылы і так порстка шматануў на неасядланага сялянскага каня, якога яны, мусіць, таксама недзе прыўлашчылі за трафей, што я пераляцеў цераз каняку і гупнуўся з другога боку якраз на сваю дуду, якая толькі жаласна застагнала і заенчыла, бедная, нібы хацела ўвесь свет заклікаць да мілажалью, але нічога не дапамагло, бо яна не зберагла апошняга ўздыху, каб аплакаць маю нядолю: мяне зноў узвалаклі на каня, Бог ведае пад якія песні і словы дуды. Але што найбольш замаркоціла, дык гэта што райтары не далі мне яе падняць, і, мабыць, менавіта таму яна жаласна заяўкала. І вось мая кабыла са мною запусцілася ў рысь, як *primus mobile*⁴, аж на татусеў двор. Дзівосныя крозы і тарабарскія вычуды мроіліся ў маіх мазгах; я ўявіў сабе, што калі ўжо я сяджу на такой жывёліне, якое зроду ў вочы не бачыў, дык я ж таксама пераметамарфузуюся ў такога жалезнага хлопца, а тья, што везлі мяне, былі якраз у жалезе. Але як што такога ператварэння не адбылося, іншыя мроі стлуміліся ў маёй дурной галаве; я падумаў, што гэтыя чужыя жалязоўцы маюць наўме памагчы мне загнаць авечкі дахаты, бо вунь жа, возьмем пад увагу, аніводзін з іх аніводную яшчэ не задраў, і ўсе яны дружна трухаюць нацянькі да татусевага двара. Таму я пачаў разглядацца, а ўжо ж ці не згледжу татуса і мамцю, як гэта яны выйдучь насустрач і запросаць усіх у хату — у харомы, госцейкі, у харомы! Але дарма: ні яго, ні мамці з Урсулай, татусевай адзінай і любай дачушкай, у парозе не было; ні з хлеб-соллю, ні паражняком гасцей мілых не страчалі.

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

*Сімпліцыю рэзідэнцыю спапялілі,
салдацкі разбой не запьнілі*

Хай я і не дужа ахвочы ўводзіць міралюбнага чытача з тымі легкадумнымі райтарамі на татусеў двор і ў дом, бо вой было б там, вой было б, але ж гісторыя мая вымагае, каб я пакінуў дарагому нашчадству дакумант пра тое, якія агідныя і нечуваныя жорсткасці чыніліся ў гэтай нашай нямецкай вайне, прынамсі, засведчыць маім уласным прыкладам, што ўсё такое ліха часта проста дзеля патрэбы наканавалася ад дабрыні Усявышняга якраз нам на карысць. Бо, дарагі чытач, хто сказаў бы мне, што на небе ёсць Бог, калі б ніякія ваяры не сплюндылі татусеў дом і праз гэтакую прыгоду не выпхнулі мяне ў людзі, якіх я ўведаў як мае быць? Да гэтага ж я не мог ведаць, не мог і ўявіць сабе, што мой татусь, мамця, Урсула, як і ўся астатняя чэлядзь, зусім не адныя былі на зямлі, бо я ж не бачыў ніводнага чужога чалавека, ніводнага дома, апрача раней апісанай шляхецкай татусевай рэзідэнцыі, у якой я сноўдаўся дзень у дзень.

Але неўзабаве я даведаўся, адкуль бяруцца людзі на зямлі і што яны не маюць сталага жылга, а часта ж, як толькі прыдбаюць якое, тут жа і мусяць выбірацца. Я быў толькі кшталтам чалавек і толькі імем дзіця Хрыстовае, а ва ўсім астатнім чыстая жывёліна! Але Навышні глядзеў на маю нявіннасць мілажальнымі вачыма і хацеў прывесці мяне да пазнання і яго і сябе самога. І хоць ён меў тысячы розных

4 Тут: пачатковы рух (лац.).

шляхоў да такога мэты, але ён несумненна хацеў паслужыцца толькі гэтым, на якім мае татусь і мамця дзеля навукі іншым людзям панеслі кару за маё пахібнае выхаванне.

Першае, што зрабілі гэтыя райтары ў пачэрненых татусевых харомах, гэта — яны ўстойлілі свае коні, потым кожны заняўся нечым сваім, і кожнае гэтае „сваё” мела вынікам чыстае знішчэнне і псоту. Бо калі некаторыя ўзяліся за мяса, пачалі гатаваць і смажыць, нібыта меліся зладзіць гасціну, дык іншыя, наадварот, абшнарылі дом знізу даверху; нават пакойчык царскага інтыму перавярнулі дагары нагамі, нібыта там было схавана залатое руно Калхіды. Другія пакавалі вялізны хатуль з хустак, адзення і ўсякіх іншых хатніх трантаў, нібыта хацелі зладзіць нейкі старызніцкі рынак; а чаго не думалі прыхапіць з сабою, пабілі, падралі і нагамі здрасавалі; а тыя пратыкалі шпагамі сена і салому, нібыта ім было мала авечак і свіней, якіх пакалолі яшчэ раней; а тыя вытрасалі пер’е з падушак і, наадварот жа, запіхвалі ў насыпкі сала, вяленае мяса і ўсялякае там іншае, нібыта ўжо на такіх падушках ім спацьмецца ямчэй і мякчэй; а тыя зноў жа расхлябеньвалі печы і білі вокны, быццам хацелі напусціць у хату вечнага лета; медны і цынкавы посуд спляскалі і спакавалі пагнутыя, пакручаныя кавалкі ў мех; ложка, крэслы і ўслоны папалілі, хоць на дварэ было дахалеры сухіх дроў, цурбакоў і калодак; горшчыкі, міскі — напалам, нібыта ім смачней есцімецца смажанае з голай патэльні, або, можа, мерыліся толькі адзін раз паабедаць.

Нашу служанку ў канюшні патрактавалі такім чынам, што яна адтуль выйсці сама не магла, ганьба й казаць вам пра гэта! Слугу звязалі і паклалі на зямлю, усадзілі яму ў горла распорку і ўдулі ў каўдун цэлую дайніцу смярдзючай жыжы з хлява; гэта яны называлі „швэдзім напоем”, але відно было, што пітво яму не ўсмакавала, а, наадварот, нават спрычыніла дужа дзіўныя грымасы на твары; гэтым самым яны яго падбадзёрылі, каб ён завёў іх на іншыя хутары, адкуль потым сагналі да нас людзей і быдла, сярод іх былі і мае — татусь, мамця і наша Урсула.

І пачалося: паздымалі з пістоляў крэмені і замест іх давай накручваць мужыкам пальцы і тых гаротнікаў мучыць, нібыта збіраліся паліць ведзьмаў; аднаго прыгнанага мужыка засунулі галавою ў печ і запалілі пад ім, нягледзячы на тое, што ён так і не ведаў, пра што ў яго дапытваліся. А другому зашмаргнулі на шыі вяроўку і круцілі яе палкай, аж у таго кроў палілася з рота, носа і вушэй. In summa, у кожнага з іх была свая метода мучыць сялян, і, значыцца, кожны селянін меў свайго адмысловага ката. Толькі майму татусю, як на мой тадыташні розум, пашанцавала найбольш, бо ён, смеючыся, сказаў тое, што іншыя мусілі сказаць са слязьмі і жаласнымі стогнамі, і гэтакі гонар яму выпаў несумненна за тое, што ён быў гаспадар дома; яго пасадзілі да агню, звязалі так, што ён не мог варухнуць ні рукой, ні нагой, і нашмаравалі ступакі намочанай соллю і далі нашай старой казе, каб лізала, што, вядома ж, моцна казытала, і татусь ледзь бакі не парваў ад рогату. Гэта было так пацешна і весела, а я ніколі ў жыцці не чуў і не бачыў такога залівістага смеху, што я, ці тое за кампанію, ці тое з чаго яшчэ, ад усяго шчырага сэрца парагатаў таксама. У гэтым агульным рогаце ён прызнаўся ў сваёй віне і адкрыў схаваны скарб з золата, перлаў і кляймодаў, куды багацейшы, чым можна было знайсці ў іншых сялян. Пра паланянак — жанчын, служанак і дачок — я мала чаго магу сказаць цікавага, бо ваякі не пусцілі мяне паглядзець, што там яны з імі вычваралі. Я толькі памятаю, што то стуль, то стуль з куткоў чуліся жаласныя крыкі і енкі; думаю, маёй мамці і Урсуле дасталося не меней, чым астатнім. Якраз бо сярод гэтага вэрхалу я займаўся смажанінай і не дужа меў клопату, што там і як, бо, зрэшты, яшчэ і не разумеў нічога як след. Я дапамагаў паполудні паіць коні і праз гэта трапіў на канюшню да нашай служанкі, — выглядала яна як кара божая, уся такая растрапаная, неахайная. Я нават не пазнаў яе; але яна загаварыла да мяне балячым голасам: „Вой, дзіцятка, уцякай, бо забяруць райтары; глядзі ж, уцякай, ты ж бачыш, што яны вырабляюць”. Больш нічога сказаць не магла.

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

*Сімпліцы ў лес дае лататы,
а ў лесе палохаецца цёмнаты*

І я пачаў глядзець і прыгядацца да таго няшчасця, якое звалілася проста на вачах, пачаў прымяркоўвацца, як бы гэта спрытней выкаўзнуцца і ўцячы. Але куды? Не на мой дзіцячы розум было прыдумаць нешта людзкае; але ўсё-такі падвечар удалося выхапіцца ў лес, я нават не забыўся ў гэтай дзікай калатэчы прыхапіць сваю дуду. Але куды цяпер, куды далей, калі ўлічыць, што лес і лясныя сцежкі я ведаў гэтак сама добра, як дарогу па Лядовым моры ад Новага Зэмбля⁵ да Кітая? Непраглядная цёмная ноч акрыла мяне, яна не была дастаткова цёмная, таму я зашыўся ў густы хмызняк, адкуль добра чуў крыкі і лямант сялян, але і песні салаўёў, якія зусім не лічылі сялян (а сяго-таго з іх называлі: „Гэта птах, скажу я вам!”) вартымі спагады, каб хоць з увагі на яго пакуты, спыніць свае мілыя спевы; я таксама без лішніх згрызотаў прыкархнуў на вуха і заснуў. Калі ж на ўсходзе зайграла ранішня зорка Мілавіца, я ўбачыў татусеў двор — шугаў у чыстае неба, але ніхто не ляцеў тушыць яго. Я выправіўся туды, спадзеючыся сустрэць каго-небудзь ад татуса, але мяне змецілі адразу пяцёра райтараў і закрычалі: „Гэй, малы, гайда сюды, а то, трасца табе ў бок, як бабахну, аж тэльбухі горлам палезуць”. А я, наадварот, аслупянеў, раззявіў рот, не ведаючы, якое ж такое трасцы хацеў даць, на што замерваўся райтар, і пакуль я так глядзеў, як баран на пусты цэбар, а тыя не маглі далезці да мяне па гразкім балоце, іх бы яно засмактала, адзін з іх наставіў на мяне сваю стрэльбу-ручніцу, злажыўся — ад нечаканага агню і неспадзяванага бабаху, шматкроць жахліва паўторанага рэхам, я так спалохаўся, бо ж нічога такога я зроду не чуў і не бачыў, што тут жа і хляпнуўся вобзем, рукі і ногі выцягнуўшы на чатыры бакі, ад перапуду я не варухнуўся ані жылачкай, і як што райтары пашыбавалі сваёй дарогай, несумненна палічыўшы мяне за нежывога, я цалюткі той дзень не чуў сэрца ў сабе, ні каб падняцца, ні каб хоць трошкі разгледзецца па баках. Калі ж мяне зноў агарнула ноч, я ўстаў і павалокся далей у лес, аж пакуль не ўбачыў здалёк нейкае гнілое дрэва, якога спалохаўся яшчэ больш, і вось такім чынам, гнаны ад адной старадрэвіны да другой, я прабавіў усю ноч. Мне памог, дзякаваць Богу, ясны дзень, які наказаў дрэвам даць мне святога спакою нарэшце; але і гэта яшчэ не дапамагло, бо сэрца заходзілася ад страху і жуды, сцэгны круціла ад зморы, пусты жывот падвяло ад голаду і смагі, у галаве круціліся ўсялякія дурныя відзежы і ўявы, а вочы зліпаліся — так хацелася спаць. Я пайшоў далей, сам не ведаючы куды. І чым глыбей заходзіў, тым далей адбіваўся ад людзей. Тады я першы раз адчуў, праўда, зусім непрыкметна, вынікі свайго невуцтва і неабазнанасці; на маім месцы любая неразумная жывёліна лепш за мяне ўцяміла б, што ёй рабіць дзеля свайго ратунку. Але ўжо і тады я быў такі рызыконт, што калі ноч зноў застала мяне ў лесе, я залез у вялікае дупло, ясна, з маёй даражэнькай дудою, і цвёрда рашыў значаваць там.

РАЗДЗЕЛ ШОСТЫ

*Сімпліцы чуе пабожную казань,
бачыць пустэльніка і млее адразу*

Ледзь толькі я зладзіўся спаць, як чую голас: „О вялікая любоў да нас, няўдзячных! Ах, мая адзіная ўцеха, маё спадзяванне, багацце маё, Божа мой!” і яшчэ шмат чаго такога, чаго ні запомніць, ні зразумець я не змог. Гэтыя словы павінны былі падбадзёрыць, суцешыць і ўзвесяліць хрысціянскую душу ў нягодзе, а такі быў

5 Маецца на ўвазе паўночна-ўсходні шлях уздоўж берагоў Сібіры.

якраз я са сваёю душою. Але, о душа мая простая, о цемра мая! Тут вакол былі толькі непразныя нетры і зусім незразумелая мова, з якое я не мог уцяміць нічога, яна была такая дзіўная, аж мяне жажнула. Але яшчэ раней я чуў, што таму, хто на ёй гаварыў, яна спатольвала голад і смагу; а мой амаль зусім нясцерпны голад і ад доўтага няеддзя зусім сперазаны жывот падказвалі мне набіцца на госці; і вось я набраўся рызык, вылез з майго дупла і наблізіўся да пачутага голасу. І тады я ўгледзеў высокага чалавека ў доўгіх чорна-сівых валасах, якія досыць скаўтунена спадалі яму на плечы. На ім была дзікая барада, амаль як швейцарскі сыр; твар у чалавека хоць і быў бледна-жоўты і худы, але ж і даволі прыязны, а яго доўгі каптан залатаны, можа, ці не тысячай латак з самай рознай тканіны, адна па адной; на шыі і вакол цела вісеў цяжкі жалезны ланцуг, як у святога Вільгельма, і, як на мае вочы, глядзеў так брыдка і страшна, што я задрыжаў, як мокры сабака. А што яшчэ больш нагнала страху, дык гэта крыж, прыкладна у шэсць футаў удоўжкі, які вісеў на грудзях, і як што я чалавека не ведаў, дык і не мог падумаць нічога іншага, як што толькі гэты стары як рыхтык і ёсць той самы воўк, пра якога мне нядаўна баяў татусь. Ад такога страхоця я адразу схпіўся за дуду, з якою, маім адзіным, самым пэўным і каштоўным скарбам, я ўратаваўся ад райтараў; я надзьмуў мех, задудзеў, каб хутчэй прагнаць гэтага жудаснага воўка; з маёй незвычайнай музыкі ды ў такім незвычайным дзікім месцы пустэльнік спачатку не менш дзіву даўся, мусіць, лічачы, што тут выхапілася нячыстая сіла, каб, як і Вялікага Антонія, спакусіць, уціснуць і запамрочыць яму розум.

Але як толькі ён крыху ачунаў ад здзіўлення, тут і пачаў пакепваць з мяне, спакусніка з дупла, куды я зноў рэтыраваўся, убачыўшы, што ён ужо супакоіўся і рушыў да мяне, каб пасароміць як супастата роду чалавечага. „Эй ты, — сказаў ён, — ты, хлопча, слабенькі, як... святы без Божага дабраславення”, etc. Больш я нічога не разабраў, бо як толькі ён пайшоў да мяне, тут такая жудасць мяне апантала, такі страх забраў, што ў галаве ўсё закруцілася, замітусілася, і я самлеў.

РАЗДЗЕЛ СЁМЫ

*Сімпліцы дасыта наейся і напіўся,
дзіўна, што пустэльнік сам запусціўся*

Якім чынам я зноў ачуўся і прыйшоў да памяці, забіце, а не памятаю, адно скажу, што стары выкалупаў мяне з дупла, узяў на калені і расшпіліў мне курту. Як толькі я ачунаў як след і ўбачыў пустэльніка, я закрычаў так страшна, быццам ён вось-вось возьме і выме мне сэрца з грудзей. Але ён сказаў: „Сыне мой, суйміся, я не зраблю табе нічога благога, супакойся”, etc. Але чым больш ён мяне суцяшаў і лагодзіў, тым мацней я раздзіраўся: „Вой, ты з’ясі мяне! Вой, ты з’ясі мяне! Ты воўк, ты хочаш мяне з’есці!” — „Ай, ды не ж, сыне, — сказаў той, — супакойся, я цябе не з’ем”. Гэтая калатня і лямант цягнуліся доўга, пакуль я не даўся ўгаварыць сябе пайсці ў ягоны буданчык; там за гаспадыню была — галеча, за кухара — голад, за кухмайстра — нястача. Там жывот мой быў улагоджаны гароднінай і вадою, а сумбурныя думкі і настрой зноў даведзены да ладу суцяшальнай прыязнасцю старога. Я крыху схітраваў, даўшыся ашукаць сябе спакусаю салодкага сну, пераклаўшы сваю віну на прыроду. Пустэльнік заўважыў маю заклапочанасць і дазволіў мне застацца аднаму ў будане, а там адзін толькі я і мог змясціцца. Недзе пад поўнач я прагнуўся і пачуў, як ён спявае песню, якую пазней ахвотна запомніў і я сам.

Уцеха ночы салавей,
Зайграй песеньку, запей,
Твая нас лашчыць погудзь,..
Хвалі Тварца, ўначы хвалі ж,

Бо птушкі спяць, а Ты не спіш,
Яны пець больш не могуць.
Галасок твой
Хай ліецца, грэе сэрца;
Толькі ты ж ім
Можаш славіць Бога ў вышніх.

Апошні промнік дня пагас,
І цемра ахінула нас,
Але спяваць усё ж мы можам;..
Пра веліч Бога й мілату
І за святло праз цемнату
Хвалу Яму памножым.
Галасок твой
Хай ліецца, грэе сэрца;
Толькі ты ж ім
Можаш славіць Бога ў вышніх.

І нават рэха з лесу, з гор,
Улітае ў дзівосны хор,
Пачуцця захацела;..
Здымае чары стомы з нас,
З якою носімся ўвесь час,
І гоніць сон ад цела.
Галасок твой
Хай ліецца, грэе сэрца;
Толькі ты ж ім
Можаш славіць Бога ў вышніх.

І высеў зорак угары
З цямна да ранішняй зары
І славіць і вітае;..
Сава, хоць голас у яе
Да дна душы не дастае,
А вось кугіча й тая.
Галасок твой
Хай ліецца, грэе сэрца;
Толькі ты ж ім
Можаш славіць Бога ў вышніх.

Люці ж сюды, птах баравы,
Уславім разам Бога мы,
Не будзем ленавацца;..
Пакуль лясную глухамень
Не збудзіць сонечны прамень
Да буднай дзённай працы.
Галасок твой
Хай ліецца, грэе сэрца;
Толькі ты ж ім
Можаш славіць Бога ў вышніх.

Пасля гэтага спеву я нават быў падумаў, ці не салавей гэта разам з саваю і рэхам завяліся ў адзін голас, а калі б я калі-небудзь чуў песню ранішняй зары і паспрабаваў падладзіцца пад яе са сваёю дудою, я выпаўз бы са свайго будана і датачыў бы свой грош, — вось мілая гармонія выйшла б; але я зноў заснуў і прагнуўся, калі ўжо добра развіднела, а пустэльнік стаяў перад мною і казаў: „Уставай, дзіця, я дам табе есці і пакажу дарогу цераз лес да людзей, каб ты паспеў да ночы ў бліжэйшую вёску”. Я спытаўся ў яго: „А што гэта такое — людзі, вёска?” Ён сказаў: „Хіба ты ні разу не быў у вёсцы і не ведаеш, што такое людзі ці чалавекі?” — „Не, — сказаў я, — нідзе, апроч як тут, я яшчэ не быў; але скажы мне, што такое людзі, чалавекі і вёска?” — „Божа ты мой! — адказаў пустэльнік. — Ты што, дурны ці аж такі хітры?” — „Не, — сказаў я, — я мамцін і татусеў хлопча, а не дурны і не хітры”. Пустэльнік здзівіўся, уздыхнуў, перахрысціўся і сказаў: „Добра, мілае дзіця, я бяруся, дай мне Божа, крыху павучыць цябе”. Пасля ў нас было шмат гутарак, але пра тое ў наступным раззеле.

РАЗДЗЕЛ ВОСЬМЫ

*Сімпліцы наказвае свой розум адразу
праз нягеглыя пытанні й адказы*

Пустэльнік: Як цябе завуць?
Сімпліцы: Мяне завуць хлопча.
Пустэльнік: Я бачу, што ты не дзяўчо. Як цябе звалі твае бацька і маці?
Сімпліцы: У мяне не было бацькі і маці.
Пустэльнік: А хто ж табе даў гэтую кашулю?
Сімпліцы: Ай, мая мамця.
Пустэльнік: А як цябе звала твая мамця?
Сімпліцы: Яна звала мяне хлопча, а яшчэ шалапут, асёл вушасты, галган неабструганы, няўдаліца, ёлуп і шыбенік.
Пустэльнік: А хто быў мужам у тваёй мамці?
Сімпліцы: Ніхто.
Пустэльнік: А з кім твая мамця спала ўначы?
Сімпліцы: З маім татусем.
Пустэльнік: А як зваў цябе твой татусь?
Сімпліцы: Ён таксама зваў мяне хлопча.
Пустэльнік: Як звалі твайго татуса?
Сімпліцы: Яго звалі татусь.
Пустэльнік: Як звала яго мамця?
Сімпліцы: Татусь, а то яшчэ майстар.
Пустэльнік: І ніколі інакш не звала?
Сімпліцы: Чаму ж не, звала.
Пустэльнік: А як?
Сімпліцы: Мужык, ты доўбня, ты свіння, стары дрыстун і яшчэ па-рознаму, калі сварылася.
Пустэльнік: Ты проста дурненькі, калі не ведаеш, як звалі тваіх бацькоў і цябе самога!
Сімпліцы: Ай, ты ж таксама не ведаеш.
Пустэльнік: А ці ўмееш ты маліцца?
Сімпліцы: Не, маліліся толькі Ганка і мамця, калі клаліся спаць.
Пустэльнік: Я не пытаюся, хто калі маліўся, а ці ўмееш ты пацеры.
Сімпліцы: Ну, умею.
Пустэльнік: Тады скажы.

Сімпліцы: Вочы наш, ежу ясі на небясі, свяціца імя тваё, да прыдзе царства тваё, здабудзе воля твая небясі якаў на зямлі, хлеб наш насушаны дай нам есць, даруй нам доўгія на шыі, як мы даруем доўгія на шыі, і не вядзі нас васкушэня, нос баві ас ад лукавага, і сілы і славы і пырскі на векі вякоў, гаман.

Пустэльнік: А ці ходзіш ты да споведзі?

Сімпліцы: А то ж бо не! Мамця сюд-туд пасылае — а то дроў прынясі, а то па смаляка на распал скокні. З-пад павеці кожан дзень нашу.

Пустэльнік: Ах, Божа ты мой мілы, якое ты ў мяне дурное, А пра Бога ты ведаеш?

Сімпліцы: Дзіва што, ён жа ў нас над дзвярмі павешаны. Мамця хадзіла да мшы, прынесла і павесіла.

Пустэльнік: Ах, Божа міласэрны, цяпер толькі я спазнаю, якая вялікая ласка Твая, калі Ты адкрываеш ісціну людзям, і які нікчэмны той чалавек, якога Ты абыходзіш. Госпадзе, дапусці мяне славіць імя Тваё святое, ашчасці мяне, каб быў я варты вечна дзячыць Табе за Тваю вялікую ласку. Слухай, Сімпліцы (бо інакш не магу цябе зваць), калі ты гаворыш Войча наш, дык павінен казаць так: Войча наш, Які сутны ў нябёсах, хай свяціца імя Тваё, хай прыйдзе царства Тваё, хай будзе воля Твая на зямлі, як і на небе, хлеб наш надзённы дай нам сёння, і...

Сімпліцы: Добра, і сыру да хлеба.

Пустэльнік: Ах, дзіця маё, маўчы і вучыся, гэта табе больш патрэбна, чым сыр. Ты няўдаліца, як сказала твая маці. Такім хлопцам, як ты, не след перабіваць дарослых, а трэба маўчаць, слухаць і вучыцца. Калі б я ведаў, дзе жывуць твае бацькі, я з радасцю завёў бы цябе да іх, яшчэ й іх навучыў бы, як трэба выходзіць дзяцей.

Сімпліцы: Я не ведаю, куды мне ісці: наша хата згарэла, мая мамця ўцякла, потым зноў вярнулася з Урсулай, і мой татусь таксама, а наша служанка хворая была і ляжала ў канюшні; яна сказала мне: бяжы, кажа, хлопча, уцякай, — а куды ж тут пойдзеш-пацячэш?

Пустэльнік: А хто спаліў хату?

Сімпліцы: Ха, прыйшлі жалезныя мужчыны, сядзелі на такіх во вялізных, як валы, але без рагоў; гэтыя мужчыны пакалолі ўсіх авечак, і кароў, і свіней, печ пабілі і вокны, і тады я таксама ўцёк, а тады пасля спалілі хату.

Пустэльнік: А дзе быў твой татусь?

Сімпліцы: Ха, жалезныя мужчыны прывязалі яго, а тады наша старая каза лізала яму ступакі, а мой татусь рагатаў, як дурны, і даў тым жалезным мужчынам многа белых фенікаў, вялікіх і малых, і такіх прыгожых жоўтых, і яшчэ такіх малюпасенькіх штучак і прыгожыя шнуркі з белымі бубачкамі⁶.

Пустэльнік: Калі гэта было?

Сімпліцы: Ай, ну калі я авечкі пас, яны яшчэ хацелі адабраць у мяне дуду.

Пустэльнік: А калі ты пасвіў авечкі?

Сімпліцы: Ай, ты што, не чуў? Калі прыйшлі жалезныя мужчыны, і пасля гэтага яшчэ і наша Ганка сказала, каб я ўцякаў і бег сюды.

Пустэльнік: І куды ж ты зараз?

Сімпліцы: Я і праўда не ведаю! Я застаўся б з табою.

Пустэльнік: Пакідаць цябе тут ні мне, ні табе не выпадае. Еж, а тады я цябе завяду назад да людзей.

Сімпліцы: Ай, тады скажы мне, што ж такое людзі? Што гэта за штукі?

Пустэльнік: Людзі — гэта чалавекі, як я і ты; твае татусь, мамця і ваша Ганка гэта чалавекі, і калі іх, чалавекаў, набіраецца многа — тады іх называюць людзьмі.

Сімпліцы: Ха-ха!

Пустэльнік: Ну ідзі, еж!..

Гэта быў наш дыкурс, і пакуль доўжыўся, пустэльнік часта пазіраў на мяне і глыбока ўздыхаў, не ведаю, ці гэта таму, што вельмі спагадаў мне ў маёй вялікай

6 Ружанец.

прастадушнасці і дурным невуцтве, ці тое з прычыны, пра якую я даведаўся толькі праз некалькі гадоў.

РАЗДЗЕЛ ДЗЯВЯТЫ

*Сімпліцы яшчэ ранейшы Сімпліцы,
але навучыўся Богу маліцца*

Я пачаў есці і перастаў лашчыцца, і доўжылася гэта не больш, чым трэба было і пакуль стары не сказаў мне ісці. Тады я пачаў падбіраць самыя далікатныя словы, якія толькі ведаў у сваёй грубай мужыцкасці і якія маглі б схіліць пустэльніка не праганяць мяне ад сябе. Хоць гэта яму дужа замінала б, калі я буду круціцца пад рукамі, але ён усё-такі рашыўся пакінуць мяне пры сабе, каб даць мне ўрокі хрысціянскай рэлігіі, а не таму, што пры ягоным веку не залішняцца паслугі маладога падсуседа. Самы вялікі клопат быў — каб мая пяшчотная маладосць прайшла ў строгасці і суровасці, каб я ўсё перацерпеў да канца.

Прыкладна тры тыдні павінны былі стацца выпрабавальным годам, на які прыпадаў і дзень святой Гертруды, калі яна пасабляе людзям у полі, дык пустэльнік заўжыў у яе пакліканні і мяне. Пачаў я так добра, аж пустэльнік не тое каб прыкіпеў душою, але займеў да мяне некае дзіўнае ўпадабанне, і не так за маю працу, якая і раней не была мне за дзіва і навіну, а, бадай што, таму, што я прагна слухаў ягоныя казані і з лёту хапаў іх, а гладкая і чыстая табліца майго сэрца дазваляла яму пісаць на ёй, што ён хацеў. Ці не таму ён і ўзяўся за мяне так рупліва, каб хутчэй наставіць на дабро. Ён пачаў свае ўрокі з адпаду Люцыпара; ад яго перайшоў да раю; а калі нас з нашымі продкамі адтуль патурылі, ён праехаўся па Майсеевым законе і вучыў мяне на грунце дзесяці заповедзяў Бога і іх тлумачэння, пра якія ён сказаў, што яны ёсць той сапраўдны і правільны шлях, на якім можна спазнаць Божую волю і адпаведна з ёю ладзіць сабе богаспадобнае жыццё, адрозніваць цноты ад грахоў, тварыць дабро і ўхіляцца ад ліха. Нарэшце ён перайшоў да Дабравесцяў і расказаў мне пра нараджэнне Хрыста, пакуты, смерць і ўваскрэсенне; нарэшце завяршыў урокі Страшным Судом, абмаляваў мне неба і пекла, і ўсё гэта падрабязна, з усім, што было трэба, але без лішняй грунтоўнасці і неабсяжнасці, а, як яму здавалася, таму, што так я мог лягчэй засвоіць і зразумець. Управіўшыся з адным, ён пераходзіў да другога і паказваў сябе такім здольным цярпліва кіраваць маімі пытаннямі і абыходзіцца са мною, што наўрад ці іншым спосабам мог бы дасягнуць большага. Яго жыццё і яго словы былі мне нязбытнай навукай, ад якое мой розум, дарэчы, не такі ўжо пусты і дубовы, з ласкі Божай не мог не ўрадзіць, не мог застацца без плоду; прынамсі, не толькі тое, што павінен ведаць хрысціянін, было ўведана за тых згаданыя тры тыдні, а яшчэ нарадзілася і такая любоў да майго настаўніка і да ягоных урокаў, што аж заснуць я не мог уначы.

Пасля я часта думаў пра ўсё гэта і ўпэўніўся, што Aristot. Lib. 3 de anima слушна разважыў, параўнаўшы душу чалавека з чыстай незапісанай дошкай, на якой можна натаваць што заўгодна, і што ўсё гэта таму дазволена найвышэйшым Творцам, каб гэтая гладкая, чыстая табліца рупліва запісвалася імпрэсіямі і практыкаваннямі і даводзілася да дасканаласці і завершанасці. Таму потым і ягоны Commentator Averroes lib. 2 de anima (як што філосаф кажа, што intellectus est potentia⁷, але што нічога не ўключана in actum⁸, а праз scientiam⁹, гэта значыць, што розуму чалавека паддатна многае, але што ён нічога не дакажа без руплівай практыкоўкі) робіць ясную выснову, што памянёная scientia, або практыкоўка, ёсць дасканаласць душы, якая сама ў сабе наогул нічога не мае. Гэта пацвярджае Cicero lib. 2 Tuscul. quaest.,

7 Розум ёсць сіла (лац.).

8 У дзеянне (лац.).

9 Навука (лац.).

параўноўваючы душу чалавека без навукі, ведаў і практыкоўкі з такім полем, якое ад прыроды ўрадлівае, але калі яго не ўрабляюць, дык таксама не родзіць.

Усё гэта я даказаў на сваім прыкладзе; я таму ўсё гэта так хутка скумекаў, чаму вучыў мяне гэты пабожны пустэльнік, і так яно сталася таму, што ён знайшоў ува мне гладкую скрыжалю маёй душы, чысцютку, як слёзка, без аніводнай на ёй пазначыны, і ўжо ж не мог дазволіць каму-небудзь іншаму дарвацца да яе. І якраз таму, што ўва мне заставалася чыстая прастата, даступная ўплывам людзей, пустэльнік, — а ні ён, ні я сам не ведалі майго імя — называў мяне толькі Сімпліцы — прастадушнік.

У яго я навучыўся маліцца, а як што маё ўпартае наляганне — застацца пры ім ён прыняў за дастатковы аргумент, дык мы паставілі яшчэ адзін буданчык, такі, як у яго, з дрэва, голля і дзярна, і ўсё гэта зладзілі, як мушкецёры ў полі свае палаткі або, лепей сказаць, як сяляне ў некаторых мясцінах робяць сабе разбойніцкія лёхі, такі нізкі, што я ледзьве мог у ім умясціцца седзячы. Мая пасцель была з сухое лістоты і травы на ўсю доўж будана, так што я не ведаю, ці мне называць гэта хатай ці пяхорай, лежаком па павеццю ці буданом.

РАЗДЗЕЛ ДЗЯСЯТЫ

Сімпліцы знаёміцца з Кнігай Ёва і вучыцца чытальна-пісальным асновам

Калі я першы раз убачыў, як пустэльнік чытае Біблію, я і ўявіць сабе не мог, з кім гэта ён так таямніча і, на маю думку, вельмі сур'ёзна гутарыць. Я добра бачыў, як варушыліся ў яго губы, чуў, як ён нешта мармыча, але апрача яго самога не бачыў і не чуў нікога, хто б гэта адказваў яму, і хоць я нічога яшчэ не ведаў ні пра чытанне, ні пра пісанне, я ўсё ж заўважыў па ягоных вачах, што ўсё гэта ён робіць з некім у кнізе. Я прыгледзеўся да яе, а калі ён адклаў яе, я разгарнуў, і з першага ж разу мне трапілі на вочы першы раздзел Кнігі Ёва і абразок наперадзе, выдатны дрэварыт і хораша расфарбаваны. Я па сваёй прастадушнасці спытаўся ў таго абразка пра самыя розныя рэчы. Але ніякага адказу не было. Я знецярплівіўся, разлаваўся і якраз, калі пустэльнік паявіўся за мною, сказаў: „Эй, вы, агуднікі, чаго гэта вам раптам пазарывала? Вы ж толькі што балабонілі з маім айцом (так я мусіў называць пустэльніка!). Вось бачу, як вы свайму беднаму татусю гоніце дахаты авечкі, а там ужо запалілі хату. Чакайце, чакайце, я зараз патушу гэты агонь і запыню вас, каб не лезлі ў шкоду”. І я ўстаў, каб прынесці вады, бо патрэба яўна вымагала гэтага. „Куды ты, Сімпліцы?” — сказаў пустэльнік, якога я не заўважыў за сабою. „Ай, войча, — сказаў я, — тут таксам а салдаты, яны хочучь пабраць авечкі; вось, глядзі, занялі ў беднага чалавека, з якім ты нядаўна гутарыў. Во тут ужо і хата ягоная гарыць, як радуецца, і калі я зараз не патушу, усю выкаціць дашчэнту”. І я тыцнуў пальцам у абразок. „Пастой, — сказаў пустэльнік, — гэта яшчэ не бяда”. Я адказаў як мог ветліва: „Ты што, аслеп? Пасачы лепей, каб не сагналі авечкі, а я збегаю вады”. — „Ай, — сказаў пустэльнік, — гэтыя карцінкі нежывыя; яны толькі так зроблены, каб паказаць нам на вочы даўно мінулыя падзеі”. Я адказаў: „Ты ж толькі што гаварыў з імі; як жа яны нежывыя?”

Хоць і насуперак волі і звычкам сваім, але пустэльнік пасмяяўся з маёй дзіцячай прастадушнасці і малечай блазоты і сказаў: „Мілае дзіця, гэтыя абразкі не ўмеюць гаварыць, а іх учынкi і сутнасць я магу ўведаць з гэтых чорных рысачак, гэта называецца — чытаць; і калі я так чытаю, дык табе здаецца, што я гавару з абразкамі, але гэта зусім не так”. Я адказаў: „Калі я чалавек, як і ты, дык я таксама павінен умець бачыць у гэтых чорных радочках, што і ты бачыш. Як мне ўвайсці ў вашу гутарку? Мілы войча, скажы мне нарэшце, як мне зразумець гэтыя штукi?” На гэта ён сказаў: „Ну, добра, сынку, я навучу цябе, што і ты зможаш гутарыць з

абразкамі і зможаш разумець, што яны азначаюць; толькі на тое патрэбен час, мая цярылівасць і твая руплівасць”. Пасля гэтага ён напісаў мне альфабэт на берасціне па-друкаванаму, і ўжо калі я ўведаў усе літары, я навучыўся складваць іх, далей — чытаць і нарэшце — пісаць нават прыгажэй за самога пустэльніка, бо я ўсё выпісваў па-друкаванаму.

РАЗДЗЕЛ АДЗІНАЦЦАТЫ

Сімпліцы расказвае, што нілі і елі і што ў гаспадарцы рабіць умелі

Каля двух гадоў, аж пакуль пустэльнік не памёр, і яшчэ з паўгода пасля яго смерці, я жыў у гэтым лесе; таму, мне здаецца, будзе няблага, калі я раскажу дапытліваму чытачу, якому часта карціць уведаць аж да самай драбніцы, што мы рабілі, што чынілі, чым прабаўляліся і, увогуле, як мы жылі.

Елі мы ўсякую гародніну, рэпу, зеляніну, боб, гарох, сачыўку, проста, ну, і ўсякае такое, не грэбавалі і буквамі — буквамі арэшкамі, дзікімі яблыкамі, дзічкамі, вішнямі, нават часта елі за прысмакі жалуды, калі голад падпіраў. Хлеб, ці, лепей сказаць — пляцкі, мы пяклі ў гарачым прыску з перацёртага італьянскага зерня, панахаму — кукурузы. Узімку лавілі сілкамі і сеткамі птушак. Увесну і летам Гасподзь пасылаў нам птушанят у гнёздах. Часта мы давалі сабе рады слімакамі і люгашкамі, не цураліся лавіць вяршамі і вудамі рыбу, балазе, непадалёк ад нашых харомаў цёк багаты на рыбу і ракаў ручай — усё гэта дапамагала сплаўляць грубую ежу ў нашыя каўдуны. А то яшчэ аднаго разу спаймалі дзікага падсвінка, яго мы зачынілі ў загарадцы, сілкавалі жалудамі і буквамі арэшкамі, укармілі, утлуцілі ды і спажылі нарэшце, бо мой пустэльнік ведаў, што гэта аніякі не грэх, калі спажываеш тое, што Гасподзь Бог стварыў чалавечаму роду на такі выпадак і наканаваў яму такі канец. За соллю не дужа ўпадалі, а розныя там перныя прытравы ўвогуле былі непатрэбныя; гэта каб не спаганяць ахвоту да пітва, бо ў нас не было віннага sklepa. Усю патрэбу ў солі нам гасіў адзін добрай душы святар, які жыў мілі за тры ад нас, — але пра яго ўсё наперадзе, крыху пазней я яшчэ шмат чаго раскажу.

Што да хатняга чарэп’я, дык у нас усенька было: мы мелі рыдліўку, матыку, калун, сякеру і чыгун, каб гатаваць; зрэшты, усё гэта было не нашае, а пазычанае ў памянёнага святара. У кожнага быў тупы сточаны нож; вось гэта якраз была наша маёмасць, і больш нічога. Таму мо нам і не патрэбныя былі ні міскі, ні талеркі, ні лыжкі, ні відэльцы, ні рондлі, ні патэльні, ні ростары, ні шампуры, ні салонкі, ні іншае сталовае і кухоннае начынне, бо наш чыгун быў нам і за чыгуна і за міску, нашы рукі былі за відэльцы і за лыжкі. А калі смага брала, мы пілі трысцінкай з крынічкі альбо проста совалі туды мызу, як воіны Гедэона. З рознай там апараты, воўны, шоўку, бавоўны і лёну, каб на стол, на ложка ці каб ушпалерыць сцены, дык не мелі нічога, толькі таго, што на сабе, а яго нам хапала з лішкам, бо ад дажджу і марозу мы проста хаваліся. У астатнім у гаспадарцы не былі патрэбныя ніякія правілы і парадкі, хіба што толькі ў нядзелю ці на свята, калі мы яшчэ ўпоцем-поначы пачыналі збірацца, каб ужо раненька без лішняга спеху паспець да памянёнага святара ў кірху, якая стаяла наводшыбе вёскі, і ўжо ў самой кірсе дачакацца набажэнства. А там мы хаваліся за паламаны арган, з-за якога ўжо маглі дзівіцца і на алтар, і на катэдру. Калі я першы раз пабачыў, як святар падымаецца на катэдру, я спытаўся ў пустэльніка, што гэты святар збіраецца рабіць у тым вялізным цэбры. Пасля адбытага набажэнства мы гэтак сама потайкам вярталіся да сябе, як і прыходзілі сюды, і, ужо добра натаміўшы цела і ногі, вярнуўшыся, ужо палуднавалі на поўную губу; увесь астатні час у пустэльніка ішоў на малітву і на маё вучэнне ўсялякім багалюбнасцям.

Па буднях мы рабілі, што рабіць было найбольш мусова, хто на што больш уздатніцца, і што было патрэбна ў залежнасці ад пары года і нашых акалічнасцяў. То працавалі ў садзе, то іншым разам кампаставалі чарназём, накіпаны ў цяністых мясцінах, мяшаючы яго з драўлянай пацярухай і парахном, набранымі ў дуплах, каб палепшыць, укультурыць глебу ў нашым садзе, бо дзе ж таго нам гною. А то плялі кашы або рыбацкія сеткі, або запасаліся дровамі, рыбацкімі, або што яшчэ рабілі з пустое ляюты. І за гэтымі ўсімі заняткамі пустэльнік не забываўся настаўляць мяне на мудрасць і ўсялякую разумную даброць. У такім суровым жыцці я навучыўся пераносіць голад, смагу, гарач і холад, і цяжкую працу, і самыя розныя нястачы і ліхоты, але найперш спадзявацца на Бога і яму верна і спраўна служыць, што было самае важнае. А каб што звыш таго, не дапускаў мой дбайны пустэльнік, бо ён лічыў, што хрысціянину, каб дастацца да свайго кону, да мэты, дастаткова, каб ён рупліва маліўся і працаваў; так і сталася, што хоць у духоўных справах я быў даволі ўдасведчаны, няблага разбіраўся ў хрысціянстве, а па-нямецку гаварыў аж так добра, нібы гаварыў не я, а сама Арфаграфія, але я ўсё ж застаўся прастадушны, як дрозд; нават ужо пакінуўшы лес, я быў такі бедны дурыла, што не здолеў бы абдурыць нават дурнога шчаныці.

РАЗДЗЕЛ ДВАНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы бачыць, як святы памірае,
і сам пахавальны абрад учыняе*

Прабыў я ў лесе каля двух гадоў і ледзь толькі пачаў прывыкаць да суролага эрэміцкага жыцця, як мой самы лепшы на зямлі сябар-пустэльнік узяў сваю матыку, даў мне рыдлёўку і, як было ў яго заведзена, павёў мяне за руку ў горад, дзе мы звычайна маліліся. „Вось што, Сімпліцы, дзіця маё мілае, — сказаў ён, — пакуль, дзякуй Богу, яшчэ не настала мне пара развітацца з гэтым светам, заплаціць прыродзе і пакінуць цябе замест сябе на гэтай зямлі, пакуль я збольшага бачу, што табе спрыгодзіцца ў жыцці, і добра ведаю, што ты не заседзішся ў гэтай пустэльні, дык хачу я ўмацаваць цябе на шляху праведнасці, на які ты ступіў, і даць некалькі настаўленняў і парадаў, з якімі ты, як па пуцяводнай ніці, пойдзеш да вечнай мілажальнасці, і яны дапамогуць табе ўнікнуць памылак і ўладзіць сваё жыццё так, каб потым разам з праведнымі выбранцамі даступіцца да гонару глядзець у аблічча Богу ў тым вечным жыцці”.

Гэтыя словы залілі мне вочы слязьмі, як незадоўга перад тым варожы напад заліў вадой горад Філінген, і так мяне разабрала, што я не стрымаўся і сказаў: „Сэрца маё, войча, няўжо ты пакінеш мяне аднаго ў гэтай глухой нетры? Няўжо тады...” — і больш я не мог вымавіць ні слова, бо пакута майго сэрца ад збытку любові да вернага бацюшкі майго, якую насіў я ў сабе, так моцна рванулася вонкі, што я, як мёртвы, бухнуўся яму ў ногі. А ён падняў мяне, суцешыў, як толькі дазвалялі час і ўмовы, тут жа выгаварыў мне за грэх, што я нібыта хацеў усупрацівіцца завядзёнкам Усявышняга. „Ці ж ты не ведаеш, — сказаў ён далей, — што гэтага нельга рабіць ні небу, ні пеклу? Нельга, сыне мой! Чым жа ты хочаш абцяжыць мае слабыя плечы, якія самі прагнуць спакою? Думаеш змусіць мяне жыць далей у гэтай юдолі? Ах не, сыне мой, адпусці мяне і ўваж, бо ані плачам, ані жалбай не ўспасобіш мяне застацца ў галечы, не няволі маёй волі, бо пакліканы я воляй Божай і за Божым загадам руплюся з усім маім упадабаннем. Парупіся ж і ты; чым без толку енчыць, лепш паслухай маіх апошніх слоў, якімі я наказваю табе, каб ты чым далей, тым руплівей спазнаваў самога сябе; і калі ты дажывеш да Мафусаілавага веку, дык і тады не выкідай з сэрца гэтага майго наказу; бо таму, што большасць людзей праклятыя, дык гэта і ёсць прычына, чаму ты не ведаў, кім яны былі раней, кім зрабіцца маглі б альбо зрабіцца яшчэ павінны”. Далей ён шчыра параіў мяне, каб я

заўсёды бараніўся ад ліхіх кампаній, бо шкоднасць ад іх невымерная. Ён прывёў мне і адпаведны прыклад і сказаў: „Калі толькі адну кропельку мальвазіі капнеш у пасудзіну з воцатам, яна таксама ператворыцца ў воцат; калі ж такую самую кроплю воцату капнеш у мальвазію, яна распусціцца ў мальвазіі. Любасны сыне, — сказаў ён, — перш за ўсё і найперш заставайся стойкі; не дазволь пькельнаму агню адхіснуць цябе ад пачатай пахвальнай дзеі; бо хто выцерпвае да канца, той — шчасны. Калі ж насуперак маім спадзяванням ты па чалавечай слабіне падупадзеш грэху, дык не ўпарціся ліхамысна ў сваім грэху, а ў шчырым пакаянні паўстань зноў на ногі”.

Клапатлівы пабожны чалавек паведаў мне гэта нямногае не таму, канечне, што ведаў многа, а таму, што я, з прычыны майго малалецтва, здаваўся яму недастаткова здольным засвоіць у такім стане больш, а таму, што нямногія словы лепш трымаюцца ў памяці, чым доўгая балбатня, і навука з ашчадных слоў даходзіць да свядомасці, дае больш плёну, чым доўгая казань, якая не адкладваецца ў памяці і хутка забываецца.

Тры настаўленні: спазнаваць самога сябе, унікаць ліхіх кампаній і заставацца непахісным — несумненна гэты пабожны чалавек таму і лічыў добрымі і патрэбнымі, што сам жыў паводле іх і яму пры гэтым усё ўдавалася; бо пасля таго, як ён сябе спазнаў, ён не толькі цураўся бліжэйшых кампаній, а ўвогуле ўцёк ад свету і трымаўся наадасобку да канца, канца несумненна дабрашчаснага.

Сказаўшы мне ўсё гэта, ён пачаў матыкай капаць сабе магілу; я пасабляў як мог, як ён мне казаў, і не разумеў, навошта ўсё гэта трэба. А тым часам ён сказаў: „Мой дарагі і сапраўды адзіны сыне (бо апрача цябе нікога не спарадзіў я, каб славіў Госпада Творцу), калі душа мая адыдзе ў належнае ёй месца, учыні майму целу апошнюю пашану і зрабі апошнюю учту: засып мяне тут вась гэтаі зямлёй. Якую мы зараз капаем з гэтае ямы”. Пасля ён падняў мяне на рукі, пацалаваў і моцна прытуліў да грудзей, як толькі можна было чакаць ад чалавека ў ягоным стане. „Мілае дзіця, — сказаў ён, — я перадаю цябе пад аслону Бога і паміраю з вялікай радасцю, бо я спадзяюся, ён прыме цябе там”. А я, наадварот, я не мог гаварыць, я толькі жаліўся і енчыў, павіс на яго ланцугах, якія ён насіў на шыі, нават спрабаваў імі ўтрымаць яго, каб не адыходзіў. Але ён сказаў: „Сыне мой, пусці мяне, я памераю, ці дастатковая мне па даўжыні гэтая магіла”, — зняў ланцугі разам з каптаном і палез у яму і ўмасціўся ў ёй, як чалавек, хочучы легчы спаць, кажучы: „Ах, Божа вялікі, прымі цяпер душу, якую ты мне даў, Госпадзе, у рукі твае аддаю я свой дух” etc. І з гэтым пшчотна самкнуў вусны і заплюшчыў вочы; а я стаяў як слуп і не верыў, што яго любасная душа пакінула цела, бо раней я часта бачыў яго ўзрушанага.

Я чакаў, як ужо сталася звычайкі у падобных выпадках, некалькі гадзін каля ямы, у малітве. Калі ж мой дарагі пустэльнік не захацеў уставаць, я спусціўся да яго ў яму і пачаў трэсці, цалаваць і лашчыць; але ў ім ужо больш не было жыцця, ліхая і бязлітасная смерць забрала ў беднага Сімпліцы яго святога старца. Я акрапіў ці, лепей сказаць, забальзамаваў знежыццёвелае цела сваімі слязьмі. Рвучы на сабе валасы і пляскаючы рукамі, я яшчэ пабегаў вакол з жаласным енкам, а тады ўзяўся, уздыхаючы, за рыдлёўку і пачаў засыпаць яго зямлёю; ледзь толькі прысыпаў яму твар, зноў спусціўся ў магілу, разгроб яго, каб яшчэ раз пабачыць і пацалаваць. І так было цэлы дзень, пакуль закончыў гэтыя *funeralia*, *exequias* і *ludos gladiatorias*¹⁰, зрабіў усё сам, бо не было ні мараў, ні труны, ні века, ні паходняў, ні насільшчыкаў, ні працэсіі і ніякага кліру, каб як след адпец нябожчыка.

РАЗДЗЕЛ ТРЫНАЦЦАТЫ

Сімпліцы намысліў пабачыць свету,

10 Пахавальны абрад, заўпакойныя маленні і памінальныя гульні гладыятараў (*лац.*). Г.зн., пустэльнік быў пахаваны як „язычнік”, без хрысціянскіх абрадаў.

але адкідае подумку гэту

Праз некалькі дзён пасля расцялеснення майго дарагога і любаснага сэрцу пустэльніка я пабываў у памянёнага святара і расказаў яму пра смерць майго пана, папрасіў яго заадно параіць, як мне паводзіцца пры такіх вась акалічнасцях. Нягледзячы на тое, што ён моцна адгаворваў мяне далей заставацца ў лесе і маляўніча апісаў небяспекі, якія атачалі мяне, я цвёрда вырашыў ісці слядамі майго папярэдніка — усё лета рабіць тое, што павінен рабіць пабожны мнішак. Але як яно заўсёды з часам усё мяняецца, так спакваля суцішылася і мая журба па пустэльніку, якая тачыла мне сэрца, а даволі моцны зімовы холад астудзіў унутраны пал майго цвёрдага намеру. Чым больш я вагаўся, тым меней руплівіўся ў малітвах, і, замест каб сузіраць нябесны промысел Госпада Бога, я распаліў у сабе прагу паглядзець свету; і як што я такім чынам не бачыў разумнай карысці, як мне спасобіцца на добрае ў цёмным лесе, намысліў я зноў пайсці да святара, паслухаць, а ці не нараіць ён мне пакінуць лес. З гэтай подумкай я і рушыў да яго сяла; але як толькі выйшаў з лесу, бачу — гарыць яно, сяло, ясным гарам, полымем шугае, шуруе-буруе і ў трубу коціць — там толькі што разгавелася банда райтараў, усё зруйнавала, патаптала-здрасавала, адных сялян павыбівала, другіх паразганяла, а каторых пахапала ў палон, сярод іх і самога святара. Ах, божачкі, якое ж ты злашчаснае і ліхое, жыццё чалавечае! Толькі-толькі пазбыліся аднаго няшчасця, аж шусь! — маеш другое. Не дзіва, што язычніцкі філосаф Цімон з Афінаў панастаўляў шыбеніц, каб людзі зашморгаліся самі, каб маглі, так бы мовіць, танным коштам і нядоўгай мукай пакласці крэс свайму гаротнаму жыццю. Райтары былі ўжо на адыходзе і ўжо вялі святара, як беднага грэшніка, на шворцы. Некаторыя крычалі: „Прыстрэліць гада!”, а другія спадзяваліся ад яго выкупу. А той узводзіў рукі да сіняга неба і імем Страшнага Суду прасіў-благаў літасці і хрысціянскага мілажало; які там вам жаль, што вы, мой пане! — адзін райтар збіў яго канём з ног, накінуў на шыю „параграф”¹¹, у таго аж кроў дудкай, і, падаючы, ён выцягнуўся на ўсе чатыры і — ацалі Божа яго нявінную душу! Другім яшчэ пазасталым сялянам абышлося не лепей.

І вась бачачы, што гэтыя райтары ў сваёй тыранічнай жорсткасці зусім пашалелі, другая кодла ўзброеных сялян сыпанула з лесу, — от як бы хто разварушыў асінае гняздо. І як не закрычаць, як не заягляць, як не наробяць галасу, гвалту і страляніны — у мяне аж валасы дыбарам усталі, я зроду не бачыў такога фэсту, бо шпэсэрцкія і фогельсбэргскія халопы гэтак сама не дадуцца на дурніцу, як і смердзь гесэнская, заўэрландская і шварцвальдская. Тут райтары — лататы! Кінуўшы не толькі захопленнае быдла і свае манаткі падхапіць не паспеўшы, усе клункі-шмарункі і — дай бог ногі! — каб самім не дастацца трафеем у мужыцкія лапы; але ўсё-такі некаторыя дасталіся! — вой, не дай бог звездаць іх горкае долі!

Гэтая прыгода крыху падцяла маю ахвоту пакідаць пустэльнію і выпраўляцца ў белы свет, бо я падумаў сабе, а што, калі і ў свеце ўсё так броіцца, дык лепей ужо мая нетра. Але ўсё ж хацелася пачуць, што скажа на тое святар. А той ад ран і пабоў ужо ледзьве клеваў, аслаб, зусім знясілеў, але ўсё-такі сказаў, што ні памагчы мне, ні параіць нічога людзкага не можа, бо, вась бачыш, сам у такім стане, што ўжо хоць ты з кіем старцом ідзі, пры дарозе прасі кавалак хлеба надзённага, а калі я і далей заставацьмуся ў лесе, дык каб не спадзяваўся на ягоную, святаровую, дапамогу і суцяшэнне, бо, вась сам падзівіся на чыстыя вочы свае, усё дымам-попелам пайшло. І я зажураны пайшоў у лес дахаты, і як што з гэтай вылазкі ў людзі вярнуўся мала суцешаны, а больш сам у сабе намыслены, дык пастанавіў сабе ніколі не пакідаць нетру, а прысвяціць сваё жыццё, як і мой пустэльнік, сузіранню Богага промыслу; тым часам я не забыўся яшчэ падумаць, што як бы гэта абысціся без солі, якое мне раней фундаваў святар, як бы гэта жыць наадасобку ад усіх людзей і не патыкацца да іх.

11 Пятля, якая нагадвае знак „параграфа” (жарг.).

РАЗДЗЕЛ ЧАТЫРНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы расказвае, якія кашмары
ўчынілі сялянам ліхія райтары*

Каб спраўдзіць гэтую маю пастанову і стацца сапраўдным лясным анахарэтам, я ўсцягнуў на сябе пакінутую пустэльнікам кашулю-вярэту і падперазаўся ягоным ланцугом, і не таму, што была патрэба ў знемажэнні маёй разбуялай плоці, а каб прыпадобніцца да папярэдніка як у жыцці, так і ў адзенні; а і не толькі, а каб неяк ахараніцца гэтымі святымі шатамі ад суровай зімовай сцюжы.

Другога дня пасля таго, як была сплюндрана і спалена святаровая вёска, акурат я сядзеў у сваёй халабудзіне і пад малітву пёк сабе на пасілак жоўтую рэпу, абчапілі мяне нешта з сорок-пяцьдзсят мушкецёраў; яны, хоць і дужа здзівіліся з нязвыкласці маёй асобы, усё-такі прашуравалі ўвесь мой будан, прамацалі ўсё чыста-начыста, чаго толькі шукаючы; а як што апрача кніг нічога не было, дык і іх параскідалі, бо навошта ім тыя кнігі. Нарэшце, разгледзеўшы мяне як след і зразумеўшы па маім пер'і, якога палёту птаха яны ўпалявалі, мушкецёры лёгка прыйшлі да высновы, што спадзявацца на добры луп тут не выпадае аніяк. Яны падзівалі з майго суролага пустэльніцтва і ўмілажаліся з маёй пяшчотнай маладосці, асабліва афіцэр, які імі камандаваў; ён абышоўся са мною дужа пачціва і ласкава і папрасіў мяне паказаць яму і ягоным людзям дарогу з лесу, у якім яны заблудзіліся і ўжо доўга швэндаліся як упоцёмках. Я зусім не ўпіраўся, а, каб хутчэй пазбыцца непрыязных гасцей, павёў бліжэйшай дарогай да вёскі, у якой мой дарогі святар быў так блага патрактаваны, тым болей, што ніякай іншай дарогі я і не ведаў. Але як толькі мы выйшлі з лесу, тут і нахапіліся на сялян, нешта чалавек з дзесяць, частка якіх была азброена стрэльбамі-ручніцамі, а астатнія, бяззбройныя, корпаліся ў зямлі, нешта заграбаючы. Мушкецёры з ходу шухнулі на іх, закрычалі: „Стой! Стой!” — але тыя не стаялі, а адказалі стрэламі. Ubачыўшы, што жаўнераў куды больш, чым іх, яны сыпанулі хто куды, так што стомленыя мушкецёры не ўгналіся за імі і не злавлілі ніводнага. Затое ім закарцела даведацца, што гэта там тое халоп'е закапала. Гэта далосся спарней, чым пагоня, бо сяляне пакідалі матыкі і рыдлёўкі, якімі працавалі. Але толькі капнулі раз, другі, як пачулі голас з-пад зямлі: „О сабакі! О пацяробкі! О праклятыя здзіры! Думаеце, неба пакіне без адплаты вашу нехрысціянскую ссучанасць і гнюсоту? Аж не, ёсць яшчэ спраўныя хлопцы на зямлі, яны пакараюць вас за нялюдзкасць вашу, і зышчацца вам. І спагоніцца з вас, і заісціцца праўда мая, і ніхто з ваших памагатых не падліжа вам сракі”. Жаўнеры пераглянуліся, не ведаючы, што тут рабіць. Адны падумалі — здань, а я падумаў, што мне прыснілася. А афіцэр загадаў адважна капаць далей. Дакапаліся да бочкі, прабілі века, а там хлопец, без носа, без вушэй, але ўсё яшчэ жывы. Як толькі ён крыху ачуняў і пазнаў некаторых сваіх, ён расказаў, што зрабілі сяляне ўчора, — калі некаторыя з яго атрада былі на рэквізіцыі, шасцёра з іх дасталіся ў палон, пяцёх з іх, паставіўшы ў рад, праз гадзіну застрэлілі, а шостага апошняга, яго, куля не дастала, бо папярэдне прашыла пяць галоў і патыліц, а на ім страціла сілу, дык яму проста абцялі нос і вушы, але перад тым яшчэ прымусілі, каб ён тым, пяцём (s. v.¹²), вылізаў сракі. Пасля таго як гэтыя без Бога і сумлення ў сэрцы прахвосты так ганебна яго спагардзілі і збэсцілі, ён, як што яны хацелі пасля лізання адпусціць яго жывога, пачаў гаварыць на іх розныя непатрэбныя брыдкія словы, якія толькі мог выдумаць і згадаць, называў іх самымі паскуднымі мянушкамі, спадзеючыся, што каторы з іх у гневе не пашкадуе яму кулі ў лоб. Але марна, як толькі давёў іх да шалу, тыя запакавалі яго ў гэтую вось барылу і закапалі жыўцом, кажучы: калі ўжо так палка прагнеш смерці, дык не ж, з усёй нашай ласкай не можам у тым дагадзіць, жыві і гадуйся сабе на здароўе!

12 s.v. (salva venia) — хай даруе чытач (лац.).

Пакуль ён бедаваў з перажытай плягі, ішла тым часам лесам другая шобла пешых ваякаў; яны якраз і перанялі ўцекачоў-сялян, пяцёх схапілі, астатніх пастралілі. Сярод палонных чацвёрта былі з тых, што нядаўна так нягожа абышліся з райтарам-рэквізітарам. Калі цяпер абедзве грамады апыталіся і пазналіся, што ўсе яны свае, яны сышліся разам і разам паслухалі ад самога райтара, што сталася з ім і яго таварышамі. Трэба было бачыць і чуць, як узяліся за тых сялян. Адны хацелі ў парыве першай лютасці прыстрэліць іх на месцы, другія казалі: „Не, гэтых птахаў трэба спачатку як след абскубці і ўваліць ім таго, чаго яны запазычыліся на гэтым райтары”. А тым часам ім ужо і без таго ўвалілі мушкетамі ў рэбры, тыя аж крывёю харкалі. Тут наперад выступіў адзін жаўнер і сказаў: „Панове, паколькі яно ёсць ганьбаю ўсяму нашаму ваяцтву, што гэтага прахвоста (і паказвае на бязносага) пяцёра халопаў так жудасна патралявалі, дык справядліва будзе сцерці пляму ганьбы, і хай гэтыя вышчаркі выліжуць райтару стахроць”. А яшчэ адзін сказаў: „Гэты бузук не варты такога гонару; калі б ён не быў такі баўтрук і воўнянка, ён не даўся б на пацеху ўсім на такую ганебную справу, а лепей тысячу разоў памёр”. Нарэшце ўсім гамузам пастанавілі, што кожны селянін мусіць справіць абрад ачышчэння ад ганьбы на дзесяці жаўнерах і пры кожным разе мае сказаць: „Гэтым самым я пагашаю і сціраю ганьбу, учыненую ўсяму жаўнерству праз тое, што адзін ваш прыдурак вылізаў нам сраку”. А толькі ўжо потым яны вырашаць канчаткова, што ім рабіць з сялянамі, калі тыя выканаюць ачышчальны абрад. І з гэтым прыступілі; але сяляне былі такія цвердалобыя, рогам уперліся, што ані на просьбу, ані на грозьбу, ні на абяцанку, што іх паадпускаюць жывых, ні на сякія-такія прынукі не паддаліся. Адзін жаўнер адвёў пятага селяніна, які зацяўся і не хацеў лізаць, крыху ўбок і сказаў яму: „Калі ты зрачэшся Бога і ўсіх яго святых, я адпушчу цябе, куды схочаш”. На гэта селянін адказаў, што колькі жыве, а не меў нічога супроць святых, што не меў нічога супроць Бога і не мецьме, бо, як урачыста (soleniter) бажыўся, ён не ведае Бога і не прагне ў ягонае царства. На гэтым жаўнер пусціў яму кулю ў лоб, але эфект быў такі, як бы яна пацэліла ў жалезную гару. Тады жаўнер высвіснуў з похваў шырокую шаблю і сказаў: „Хо-ля, дык ты з пякельнага роду? Я абяцаў адпусціць цябе, куды сабе хоч; глядзі, зараз я адпраўлю цябе ў пякельнае царства, калі ты не хочаш нябеснага”, — і разваліў яму чэрап аж да зубоў, Калі той упаў, жаўнер сказаў: „Так трэба помсціць, так трэба караць гэты зброд і ныне і прысна”.

Тым часам жаўнеры ўзяліся і за астатніх чатырох, якія павінны былі лізаць, яны прывязалі іх да паваленага дрэва за рукі і за ногі так пекненька, што (s. v.) іхнія задніцы пазіралі ўгору, сцягнулі з іх нагавіцы, узялі некалькі сажняў кнота, завязалі на іх вузлы і прасмычылі тымі мазалястымі кнатамі задніцы так спраўненька — аж кроў пасвіствала. „Вось так, — казалі яны, — хай падсохнуць ачышчаныя сярэльніцы”. Сяляне хоць і крычалі жаласна, але спагады ім не было, жаўнеру хай хвілінная, але ўсё-такі пацеха, яны не пераставалі пілаваць, пакуль не выдралі скуру і мяса да касцей. А мяне зноў адпусцілі дахаты, бо прыбылая група жаўнераў сама ўжо ведала дарогу далей. Дык я ўжо і не далажу вам, чым там яно ўрэшце ўсё скончылася з тымі сялянамі.

РАЗДЗЕЛ ПЯТНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы застаецца без свайго майна,
яму сніцца сапраўдная вайна*

Калі я вярнуўся да сябе, аказалася, што мой агмень і ўвесь хатні набытак разам з запасамі сякога-такога майна і ежыва, якое я цэлае лета даглядаў у сваім агародзе і цяпер бярог, каб было што ўкусіць зімой, — усё чыста прапала, як у торбу ўпала. „Што зараз?” — падумаў я. Вось калі ўпершыню бяда навучыла мяне маліцца. Я

сбраў усю сваю рызыку і жывы розум, каб даць сабе рады — што мне рабіць, што мне чыніць, ці пакінуць усё, як было. Але як што дасведчанасці мне не ставала, дык я і не мог прыдумаць нічога разумнага; самае лепшае аддаць сябе ў рукі Госпаду Богу і ўсе мае надзеі пакласці толькі на яго аднаго; інакш, несумненна, я дамся ў распач і загіну. Да таго ж з памяці ніяк не выходзілі ўсе акалічнасці з пакалечаным святаром і тымі пяццю сялянамі, з усім, што я тагодня пачуў і пабачыў; я не так думаў пра які там наедак ці як ацалець самому, як пра тую антыпатыю, што паўстала і пануе цяпер паміж жаўнерамі і сялянамі; але з дурасці сваёй не мог нічога выдумаць, як толькі заключыць, — і ў гэта я верыў, — што мусова павінны быць на свеце людзі дваякага караня, не аднаго толькі Адамавага, але яшчэ й іншага, дзікага і рахманага, як сярод неразумных жывёл, — нездарма ж людзі так люта ўзаемна грызуцца.

У такім роздуме я і заснуў ад маркоты і холаду і з пустым чэравам. І мне прыснілася, быццам усе дрэвы вакол майго будана раптам неяк перамяніліся, і вось ужо яны нейкія зусім іншыя. На кожнай вяршаліне сядзела па кавалеры, а ўсё голле было ўвешана не лісцем, а рознымі дзецюкамі-маладзікамі; у каторага з іх была ў руцэ доўгая дзіда, у каторага мушкет, кароткая стрэльба, алебарда-пратазанка, сцяжок, ці там барабан які, ці жалейка. Смех было глядзець, бо ўсё так спраўна і строга паступова, па ступенях, падзялялася. А карэнне было з людю чорнага, непатрэбнага — такія там рамеснікі, падзёншчыкі, а найбольш халопаў і ім падобных, але тым не меней якраз яны і давалі дрэву сваю сілу і потым зноў аддавалі, калі дрэва з часам сілу траціла; так, яны кампенсавалі недахоп апалага лісця сваім усё большым і большым знемажэннем і высільваннем. Пры гэтым яны ўздыхалі і шкадавалі тых, якія сядзелі на дрэве, і, трэба сказаць, незаслужана; увесь цяжар дрэва прыпадаў на іх і ціснуў так, што ў тых з торбаў, з-пад сямі замкоў, сыпаліся грошы. Калі ж грошам дужа не хацелася, іх проста выграбалі паны-камісары венікамі, гэта называлася вайскавай рэквізіцыяй, і тады з сэрца — стогны, з вачэй — слёзы, з пазногцяў — кроў, з ног — мозак-мархель. Але і пасля гэтага заставаліся іншыя людзі, ні з тых, ні з іншых, іх называлі блазнотай; гэтым ужо клопат малы: усё і ўсіх бралі на пагоршкі і на плечы і, несучы крыж свой, замест уцехі трывалі ўсялякія здзекі і гвалт.

РАЗДЗЕЛ ШАСНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы сніць пра вайну і паходы,
з якіх жаўнеру ніякай выгоды*

І вось усе карані гэтых дрэў жылі ў вечным енку і цярпелі гароты, пляготы, але і тыя, што на ніжэйшых галінах, прабіваліся ўгору праз цяжкую працу і ўсялякія нягоды; аднак ім хоць часам было крыху весялей на душы, чым тым, на карэнні, яны ж, праўда, былі больш учэпістыя, жорсткія, часцей за ўсё бязбожнікі, і перападала ад іх караням ліха не менш, чым ад верхніх. Сярод іх хадзіла модная песенька:

Голад, холад, дождж і снег
Пераносіць звык ландскнехт;
Гвалт, бяспраўе, мардабой
Дзелім мы паміж сабой.

Гэтыя вершыкі былі не проста пустая выдумка, яны добра клаліся на іхняе жыццё і промыслы, бо жэрці і жлуцкіць, галадаць і смягнуць, блудзіць і юрыць, бразгаць і граць, напівацца і пахмяляцца, забіваць і быць забітым, мардаваць і мардавацца, мучыць і быць мучаным, гнаць і быць гнаным, палохаць і баяцца,

рабаваць і быць абрабаваным, плюндрыць і быць сплюндраным, нішчыць і быць знішчаным — якраз у гэтым і быў іхні адзіны сэнс, мэта і сутнасць, і нішто іх не спыняла — ні зіма, ні лета, ні снег, ні лёд, ні гарач, ні холад, ні дождж, ні вецер, ні горы, ні долы, ні лясы, ні балоты, ні ямы, ні цясніны, муры, вада, агонь, ні завалы, ні бацька, ні маці, ні браты і сёстры, ні нават загроза жыццю, душы і сумленню, ні сама страта жыцця, ні страта неба ці чаго яшчэ іншага, што мае назву. А яны віравалі ў сваім упраўстве з неаціхальным запалам, пакуль адзін за адным у бясконцых сутычках, бойках, аблогах, штурмах, паходах, і нават на кватэрах, дзе толькі і ёсць жаўнеру сапраўдны рай на зямлі, асабліва калі ўдавалася забрытаць сытых сялян, не гінулі, не паміралі не калечыліся і не здыхалі, як сабакі, усе да аднаго, да тых нямногіх, якія за маладым векам не бралі, не кралі і на сабе не аралі і якім наканавана стаць жабракамі, тулягамі і валацугамі. Найбліжэй да гэтых убогіх рупліўцаў у вечнай пагрозе свайму хісткаму стану сядзелі старыя курашчупы, якія на ніжнім веці доўгія гады прабіваліся, прагрызаліся ў людзі і якім пашыхавала-такі ўмыкнуцца ад смерці. Гэтыя ўжо выглядалі спаважней і сумленней, чым ніжэйшыя, бо вось, бач, яны ўжо ўсцерабіліся на сук вышэй. Але над імі гнездаваліся яшчэ вышэйшыя, якія больш успрытніліся, бо камандавалі ніжнімі і называліся малацьбітамі, бо сваімі доўбнямі і алепердамі (s. v. — алебардамі) вымалочвалі спіны і галовы простым ландскнэхтам і мазалі задніцы мушкецёрам, каб тыя не забываліся мазець стрэльбы.

Над гэтымі ўсімі тырчаў сук без вецця, нацёрты рознымі дзіўнымі рэчывамі, а найперш мылам непрыязні, таму ніводзін прасты чалавек, будзь ён хоць са шляхты, ані мужнасцю, ані спрытам, ані ведамі не мог працерабіцца туды і вышэй, памажы яму Божа, як бы ён ні пяўся, бо сук той быў адпаліраваны гладчэй, чым мармуровы слуп або сталёвае люстэрка. А па-над — сядзелі тыя са сцяжкамі; былі яны каторае маладзейшае, каторае ў веку; маладзейшыя пападсэдзвалі сваіх лабузнікаў-братоў-сватоў, старыя ж часткова самі ўспяліся альбо падняліся па срэбраных лесвіцах, называных подмазкамі, або з якім іншым прынагоджаным падсобкам за недахопам пчасця ці іншага спосабу. Яшчэ лепш умасціліся зверху тыя, якім таксама хапіла свайго клопату, каб прагрэбіцца моцнымі локцямі; яны мелі тую перавагу, што магли пакаваць у свае торбы тое сала, якога яны наўкрывалі нажамі з карэння, — гэта ў іх называлася кантрыбуцыяй; найдзельней і найспрытней уганяліся яны тады, калі падыходзіў які камісарый з тазікам і вытрасаў пад дрэва грошы, — тут ужо не зявай! Роўні ў спрыце ім не было, яны паспявалі ўварваць самыя смачныя кавалкі, а хвіга з макама — ніжнім.

Гэтыя ніжнікі больш каналі з голаду, чым ад рукі ворага, тым часам як верхнія такой долі не падупадалі. Ці не таму менавіта адсюль увесь час караскаліся, батаваліся, успіналіся на гэтае дрэва, колькі ў каго моцы і спрыту, і ўсім хацелася дастацца наверх, на пшчаслівае месца, але пракідалася сярод іх і такое ахвосце і пазаддзе, якое і не заслугоўвала жаўнерскага харчу, яно мала дбала пра вышэйшае месца, а проста спраўна несла сваю павіннасць. Ніжнія, сквапныя, прагныя, спадзьяваліся і чакалі, калі ападуць верхнія, каб сесці на іх месца, і калі катораму з дзесяці аднаму ніжняму ўдавалася ўспасобіцца ўгору, дык звычайна здаралася гэта аж у тым прыкрым веку, калі лепей бы ўжо яму дома на чарэне пранцы выграваць, чым у чыстым полі перціся на дзіду непрыяцеля; а калі каторае стаяла цвёрда і службу сваю спраўляла спраўна, калі адважна сунулася насустрач усім небяспекам, дык яму зайздросцілі іншыя, і часта хай тое праз непрадбачаны выпадак ці праз іншае глупства ў яго адбіралі і пасаду і жыццё. Ні за што тое каторае так абяруч не трымалася, як за памянёнае гладкае месца; і калі хто меў увішнага фельдфебеля ці сяржанта, дык дужа неахвотна расставаўся з ім, а калі іншага выйсця не было, пераводзіў яго ў фэндрыкі — прапаршчыкі. Таму з большай ахвотай набіралі замест старых жаўнераў маладых дрыстуноў (вой! — s. v.), камердынераў, падрослых пахолкаў, збяднелых шляхцюкоў, сваякоў і іншы зброд і ўсялякіх блюдалізаў, якія з горла дралі хлеб у служылых і выбіваліся ў тыя фэндрыкі.

РАЗДЗЕЛ СЯМНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы даведваецца, што не толькі вяльможа,
але і ландскнэхт ваяваць добра можа*

Гэта так маркоціла аднаго старога фельдфебеля, што ён пачаў слініць і жаліцца, а малады шляхціц адказаў яму: „Ці ж ты не ведаеш, што ўсе вайсковыя пасады абсаджваюцца шляхетнымі пярсонамі, якія на гэта найбольш здатныя? Сівыя бароды не б'юць непрыяцеля, ды ці не адно і тое самае было б наняць замест вас стада казлоў! Спяваюць жа:

Старыя змоглыя быкі —
Адна марока ў стадзе:
Аб'ездзіць, змуляе бакі,
Дзе ўзлезе, там і сядзе.

Надзеі больш, калі бугай
Гізуе пад ахвоту,
А старасць мудрая няхай
Маралізуе цноту.

Скажы мне, стары дышаль, ці ж прыродны шляхціц-афіцэр не ў большай пашане ў жаўнераў, чым тыя, што выбліся з простых кнэхтаў? І якая тут можа быць ваенная дысцыпліна, калі нямашака ніякага рышпекту? Хіба палкаводзец не больш давярае шляхціцу, чым вясковаму дзяцюку, які ўцёк ад бацькавага плуга, не ўзычыўшы добра сваім родным? Прыстойны шляхціц хутчэй з гонарам памрэ, чым запляміць і спаганьбіць свой род нявернасцю, дззерцірствам альбо яшчэ якім паскудствам. Таму шляхціцу і перавага на ўсіх шляхах, ва ўсіх ужытках, як тое мы бачым у leg. Honor. Dig. De honor. Ёганэс дэ Платэа ясна кажа, што пры адправе пасады шляхце даецца перавага, каб шляхту заўсёды прымалі першую, перад плябеямі; такое прынята ў любым праве і пацверджана ў Святым Пісанні, бо: *Beata terra, cuius rex nobilis est*¹³, кажа Сірах сар. 10, а гэта і ёсць цудоўнае сведчанне за перавагу, якая належыцца шляхце. І калі ўжо хто з вас — сапраўдны жаўнер і ўмее не проста нюхаць порах, але і задаць ворагу пытлю, дык гэта яшчэ не азначае, што за адно гэта ён ужо й здольны камандаваць іншымі і хавацца за іх спіны, бо, якраз яно наадварот, такая цнота — не хавацца — уласцівая шляхце ад прыроды альбо прышчэплена і развіта з маладосці. Сэнэка кажа: „*Habet hoc proprium generosus animus, quod concitatur ad honesta, et neminem excelsi ingenii virum humilia delectant et sordida*”, што азначае „Гераічны дух мае ў сабе ўласцівасць, якая заўсёды падаграецца да дзеяў сумленных; таму ніякі высокі дух не мае ахвоты да рэчаў дробязных і нягодных”. Гэта выявіў таксама паэт Фаўстус у такім двухрадкоўі:

*Si te rusticitas vilem genuisset agrestis,
Nobilitas animi non foret ista tui.*¹⁴

Апрача таго у шляхты больш, чым у сялян, спосабаў дапамагаць сваім падначаленым грашыма, а слабым ротам — людзьмі. Так, як і паводле выслоўя, выглядала б няخورаша, калі б селяніна ставілі вышэй за шляхціца, дый самыя

13 Шчасны той край, цар у якім высакародны (лац.).

14 Калі сельская прастата спарадзіла цябе такім нізкім, дык такая высакароднасць не была б уласцівая тваёй душы (лац.).

сяляне былі б дужа пыхлівыя, калі б іх вась так спадналуку рабілі панамі, як той казаў:

Ніякі меч не раскroiць так лоб,
Як калі панам робіцца халоп.

Калі б сяляне, як шляхта паводле здавён ухваленага звычайу, мелі вайсковыя пасады, яны ж, вядома, так проста і хутка не дапусцілі б да сябе ніводнага шляхціца; таму, калі б жаўнеры фартуны, як іх называюць, дапамаглі вам узнесціся да высокае чты, як бывае звычайна, з вас выціснулі б увесь дух, перш чым прызналі б вас вартымі чагось лепшага, і вой-вой колькі яшчэ разоў падумалі б, перш чым павысіць; а на той час жар вашай маладосці, глядзіш, ужо і прытушаны, і вам ужо наўме, як бы дзе прыладзіць і прыгрэць свае лядашчыя сцэгны, ужо зруйнаваныя службай, без увагі на тое, хто ваюе і сумленна служыць; вась якраз таму малады сабака на паляванні лепшы за старога льва.

Фельдфебель адказаў: „Які дурань будзе служыць і палезе на пэўную смерць, калі яму не свеціць, што за свае выдатныя паводзіны ўздатніцца на падвышку, калі не будзе аддзячаны за верную службу? На чорта такая вайна і такая служба! У такім разе адразу выходзіць наяву, хто ёсць хто, ці ты добра паводзіш сябе, а ці, як заяц, шыешся ў кусты. Я ці раз чуў ад нашага старога палкоўніка, што ён не пацярпеў бы ў ваім палку такога жаўнера, які не ўпэўнены, што сваім умельствам не цягне на генерала. Кожны мусіць прызнаць, што тыя народы, якія пасабляюць простым, але здольным ваякам выходзіць наперад, не забываюць пра іх адвагу, звычайна перамагаюць, як гэта бачым у персаў і туркаў. Сказана ж:

Выдатна свеціць лямпа і гарыць няблага,
Не гаснучы, калі ў ёй якасны алей.
Жаўнеру служыцца ахвотней і мілей,
Калі апалачана ягоная адвага”.

Шляхціц адказаў: „Калі здатнасць прыстойнага чалавека відна, ён, вядома ж, не будзе не заўважаны; сённяшнімі часамі колькі хоч бачыш людзей, якія ўзяліся за меч ад плуга, ад іголки, ад ботаў, ад авечых кашараў, а вась жа годна трымаюцца і сваёй гераічнай адвагай і слаўнай бяспрашнасцю сягнулі па-над простую шляхту аж у графы і князі. Кім быў імператараў Ёган фон Вэрд? Кім — швед Стальганс? Кім гесэнскія малышы Якаб і Шт. Андрэасы? А колькі-колькі яшчэ такіх, якіх я, каб сказаць карацей, не называю. На цяперашні час не навіна, гэта і нашчадкі прызнаюць, што простыя, пачцівыя людзі праз вайну дайшлі да высокай пашаны, як гэта было і за колішняй парою. Тамерлан стаў магутным валадаром і страшным тыранам усяго свету, а раней жа быў свінапасам; Агафокл, кароль Сіцыліі, — а ганчароў жа сын; Тэлефас, карэтнік, стаў каралём у Ліды; бацька імператара Валенцініяні быў канатнік; Маўрыцы Кападокс, прыгонны слуга, быў імператарам пасля Тыберыя; Ёганэс Зэмісцэс прыйшоў на імператарства са школы. Як сведчыць Флавій Вопіск, імператар Банэз быў сынам беднага школьнага настаўніка; Гіпербол, сын Хэрміда, спярша быў сынам ліхтаршчыка, а потым князем у Афінах; Юстын, які правіў перад Юстыніянам, да свайго валадарання пасвіў свінні; Хуга Капэт, сын мясніка, — потым кароль Францыі; Піцар, таксама свінапас, а потым маркграф у Вест-Індыі, грошы цэбрамі мераў”.

Фельдфебель адказаў: „Усё гэта, вядома, хоць і лье ваду на мой млын, але тым часам я бачу, што дзверы да больш высокага стану, у шляхецтва, нам зачынены. Шляхту, ледзь-ледзь яна вылузаецца, ужо садзяць на такія месцы, пра якія мы ніколі і марыць не можам, хай нават на большае здатныя, чым каторы набіліст, прадстаўлены сёння да палкоўніка. І як сярод сялян часам прападае светлы геній, бо яму не стае сродкаў на адукацыю, так старэе і сёй-той стары жаўнер са сваім

мушкетам, а мог бы камандаваць палком і саслужыць вялікую службу камандуючаму”.

РАЗДЗЕЛ ВАСЕМНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы упершыню лес пакідае,
бо галадаць яму не выпадае*

Не хацелася слухаць далей старога ёлупа, але хай сабе таўчэ, хай скардзіцца, колькі яму ўлезе; часта ж ён лупцаваў небаракаў-жаўнераў, як сабак. Я адварнуўся і глядзеў на дрэвы, якіх было тут процьма (уся зямля зарасла), сачыў, як яны хістаюцца, натыкаюцца адно на адно; аж тут сыпанулі роем: пайшла страляніна, хто забіты, хто жывы; імгненне — вось ён жывы і здаровы, а вось ужо й мёртвы; раз-два-тры — і адзін ужо без рукі, другі без нагі, трэці без галавы. Калі я так глядзеў і падзіўляўся, тут і падалося мне, быццам усе тыя дрэвы, якія я бачыў, зліліся ў адно і на вяршаліне яго сядзіць сам бог вайны Марс і накрывае голлем дрэва ўсю Еўропу. Яшчэ падумаў, што дрэва магло б пакрыць ценем увесь свет, каб не быў такі белы, бо яно авявалася зайздрасцю і нянавісцю, злосцю і зласлівасцю, лізابلудствам, пыхай і скнарнасцю ды іншымі падобнымі далікатнымі цнотамі, як і пранозлівым паўночным ветрам, яно здавалася зусім рэдкім і прагалістым, а на камлі былі напісаны такія вершы:

Жалезны дуб, пашкуматаны да камля,
Скідае сам з сябе ўсю лішніцу галля:
Вайна ўнутры сябе і звады між братоў
Нясуць пакуты ўсім, нясуць разлад у дом.

Моцны посвіст гэтага шкодлівага ветру і шум самога дрэва разбудзілі мяне, і я ўбачыў, што я зусім адзін. І тут я зноў пачаў згадваць і сваім мозачкам разважаць, што ж мне такі рабіць далей. Заставацца ў лесе — не выпадае, бо ў мяне ўсё чыста пабрана, і я не змагу, проста не выжыву; нічога ж не засталося, толькі некалькі параскіданых і пашкуматаных кніг. Збіраючы іх, прыплакваючы і ў душы заклікаючы Бога, каб ён кіраваў мною і веў мяне, куды трэба, я раптам знайшоў лісток, напісаны яшчэ пустэльнікам, — у ім было:

„Дарагі Сімпліцы, калі ты знойдзеш гэтае пісьмяк, сыходзь адразу з лесу і ратуй сябе і святара з паўсталай бяды; бо ён зрабіў мне шмат добрага. А Гасподзь Бог, Якога ты павінен увесь час мець перад вачыма і Якому рупліва маліцца мусіш, прывядзе цябе ў такое месца, дзе табе будзе добра. Толькі ж май Яго перад вачыма, толькі ж старайся смлужыць Яму так, быццам я яшчэ з табою ў лесе. Думай бесперастанку пра мае апошнія словы, і ты выстаяш. Vale¹⁵”.

Я пацалаваў гэтае пісьмо і магілу пустэльніка мо тысячу разоў і без доўгіх збораў выправіўся ў дарогу шукаць людзей; ішоў два дні па гасцінцы, і дзе заставала мяне ноч, там я шукаў дуплістага дрэва, каб мець прытулак; еў букавіцы, якія збіраў па дарозе. А трэцяга дня апынуўся непадалёк ад Гэльніхаўзэна на даволі роўным полі; і там я меў ужо проста вясельную гасціну, бо на полі было многа снапоў, сяляне, якіх рассяялі пасля слаўтай бітвы пад Нёрдлінгенам, на маё шчасце, не паспелі іх прыбраць. У снапах я ўладзіўся нанач, бо ўжо было страшна холадна, павячэраў нацёртай у далонях пшаніцай — прысмакі, а не ежа, царскія лагодкі, даўно нічога такога ў роце не было.

15 Бывай (лац.).

РАЗДЗЕЛ ДЗЕВЯТНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы ізноў, другім разам,
як і раней, здаецца ўсім блазнам*

Развіднела; я падсілкаваўся пшаніцай і рушыў да Гэльнхаўзэна; гарадскія брамы, некаторыя абгарэлыя, некаторыя ўмацаваныя, былі адчынены. Я ўвайшоў, але не ўбачыў ні душы; больш таго, на вуліцах сюд-туд ляжалі трупы, многія раздзетыя да бялізны. Страшнае відовішча — гэтая карціна, кожны можа ўявіць сабе; мая прастадушнасць не магла падказаць мне, якое такое няшчасце магло прывесці горад да такога стану. Але неўзабаве я даведаўся, што імперцы знянацку напалі тут на веймарцаў і вось так крута з імі абышліся. Я зайшоў у горад, як два разы шпурнуць каменем, а ўжо нагледзеўся ўсяго па горла; тады я зноў вярнуўся назад, прайшоў нейкую лугавіну і выйшаў на дарогу, якая вывела мяне да цудоўнай крэпасці Ханаў. Ubачыўшы яе першую варту, я хацеў тут жа павярнуць назад; але згледзелі і мяне, два мушкецёры дагналі, схопілі і завялі ў свой *corps de garde*¹⁶.

Тут я мушу збольшага расказаць чытачу пра свой тагачасны вонкавы выгляд, перш чым пачынацца пра тое, што і як было ў мяне далей. Вопратка на мне і ўсе рухі былі вельмі нязвычайныя і дзіўныя, губернатар нават загадаў намаляваць з мяне партрэт. Найперш: валасы за тры з паловай гады не стрыгліся ні па-грэцку, ні па-нямецку, ні па-французску, не часаліся, не завіваліся, а тырчалі космамі ва ўсе бакі; запарушаныя шматгадовым пылам замест пудры ці валасянога парашку, як гэта бывае ў блазнаў, яны так маляўніча ўкляліся на галаве, што мой бледна-жоўты тварык выглядаў з-пад іх, як растапыраная сава, калі мерыцца дзяўбці мыш, альбо калі высочвае яе. А як што я хадзіў з голай галавой, мае валасы былі ад прыроды кучаравыя, ну, дык жывы турка ў турбане. Астатняя вопратка выдатна пасавала да галоўнай акрасы; на мне быў пустэльнікаў каптан, калі б нехта зарызыкаваў назваць яго каптаном, бо зыходны матэрыял, з якога ён быў пашыты, цалкам вычарпаў сябе і ад яго не засталася нічога, апроч, бадай што, формы, якая, залатаная тысячай латак ўсялякага колеру і фарбы, падшываная, цыраваная-перацыраваная, гафтаваная і фастрыгаваная, усё яшчэ заставалася формай і прэтэндавала на нейкі фасон каптана. На гэтым заношаным і шматкроць рэстаўраваным каптане я яшчэ насіў безрукавую кашулю-лёлю, замест пальта ці плашча, бо рукавы мне якраз надаліся на неблагія панчохі, і таму я іх паабцінаў; а само цела было ззаду і спераду аперазана жалезнымі ланцугамі, крыж-накрыж, як гэта ў намаляванага св. Вільгельма альбо як усё роўна ў тых, каго захапілі ў палон басурманы, і тыя пасля жабравалі па краіне. Чаравікі мае былі выразаны з дрэва, валокі-подвязкі — з ліпавага лыка, а самыя ногі былі чырвоныя, бы печаны рак, нібы на іх былі панчохі гішпанскага цялеснага колеру, альбо калі б я нашмаравав іх фарнамбукам. Мне здавалася, што калі б мяне тады падабраў які-небудзь прахадзімец, рыначны шарлатан ці валацуга і выдаваў за самаеда або за грэндландца, думаю, вялікія грошы меў бы — не адзін дурань прасадзіў бы свае крэйцэры, каб пабачыць такое дзіва. І хоць любы разумны чалавек па адным змардаваным і згаладалым выглядзе і заношаных трантах мог бы лёгка здагадацца, што ні ад якога гаспадара я не ўцякаў, ні ад якой гаспадыні, ні з двара вяльможнага пана, тым не менш мяне ўзялі пад варту. Жаўнеры лупілі на мяне вочы, а я з такім самым подзівам разглядаў блазенскі ўбор іхняга афіцэра, якому я адказваў на яго пытанні. Я не ведаў, хто гэта быў — ён ці яна, бо афіцэр насіў валасы і вусы па-французску, абапал галавы спадалі дзве доўгія касы, як конскія хвасты, а вус быў так падстрыжаны і закручаны, што паміж ротам і носам засталіся лічаныя кароткія валаскі, вялікія вочы трэба мець, каб разгледзець, не тое што палічыць. У не меншы сумнеў наконт яго полу прыводзілі яго шырознаыя штаны, больш падобныя на спадніцу, чым на пару

¹⁶ Каравульнае памяшканне, гаўптвахта (*фр.*).

мужчынскіх калашын. Я нават быў падумаў сабе: „Калі гэта мужчына, дык у яго павінны быць барада як барада, вусы як вусы, а гэты індывідуальнасць не такі малады, як з сябе строіць. Калі ж ён баба, дык чаму ў старое шлюхі столькі шчэця на мордзе? Пэўна, усё-такі баба, бо прыстойнага мужчыны барада ніколі не будзе, як здрасаваная пожня, нават казлы і тыя ад сораму не ступілі б у чужое стада, калі б ім так уцялі бароды”. Я ўсё стаяў у паняверцы і не ведаў, якая цяпер мода, і нарэшце рашыў лічыць яго разам і за мужыка і за бабу.

Гэтая мужыкаватая баба ці бабісты мужык загадаў абшукаць мяне, але пры мне нічога не знайшлі, апроча кніжкі з бярысты, у якую я запісаў свае дзённыя малітвы і куды паклаў тую цыдулку, якую, як пра тое расказана ў папярэднім раздзеле, пакінуў мне на развітанне мой пабожны пустэльнік. Кніжку афіцэр адабраў; мне не хацелася страціць яе, і я ўкленчыў перад ім, абхапіў яго за калені і сказаў: „Ах, мой мілы гермафрадыт, пакінь мне мой малітоўнічак!” — „Ашавурак дурны, — адказаў ён, — які чорт сказаў табе, што мяне завуць Герман?” — і загадаў двум жаўнерам звесці мяне да губернатара, даў ім з сабою і памянёную кніжку, бо то ж сам гэты задавасты кавалер, як я заўважыў, не ўмеў ні чытаць, ні пісаць.

І мяне павялі ў горад, і ўсе збягаліся падзвінца, быццам сюды прывялі напакан марское страшыдла; і кожны пнуўся лепш разгледзець дзівосіну, і кожны бачыў ува мне тое, што хацеў бачыць. Адны прымалі мяне за шпіёна, другія за вар’ята, шаленца, а тыя зноў жа за дзікага чалавека, а ўжо аж тыя за духа, за здань ці яшчэ за якое дзіва, якое павінна стацца нейкай таямнічай азнакай ці тое неба, ці пекла. Былі і такія, што лічылі мяне блазнюком, юродам, яны, бадай, былі б найбліжэй да праўды, калі б я не ведаў мілага Госпада Бога.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАТЫ

*Сімпліцы вядуць на адсідку ў турму,
але нечакана пашыхавала яму*

Калі мяне прывялі да губернатара, ён спытаўся, хто я такі, чыў я буду і адкуль іду. Я адказаў, што не ведаю. Тады ён будзе пытацца далей: „А куды ты ідзеш?” А я адказваю: „Не ведаю”. — „Што ж, у халеры, ты ведаеш? — пытаецца ён далей. — Чым жа ты займаешся?” А я зноў, як і раней, адказваю, што не ведаю. Ён пытаецца: „Дзе твой дом?”, і калі я зноў сказаў, што не ведаю, той аж з твару сышоў, ці тое ад злосці, ці ад здзіўлення. А як што кожны стараецца западозрыць блягі намер, асабліва калі паблізу вораг, які, як я ўжо далажыў, мінулае ночы захапіў Гэльніхаўзэн і паглуміў там цэлы драгунскі полк, ён прыняў бок тых, якія лічылі мяне перш за ўсё здраднікам ці віжам, варожым выведнікам, і загадаў абшукаць мяне. Калі ён даведаўся ад жаўнераў варты, якія прывялі мяне да яго, што гэта ўжо зроблена і нічога пры мне не знойдзена, акрамя кніжачкі, якую яны яму тут жа і перадалі, той прачытаў некалькі радкоў і спытаўся ў мяне, хто мне даў гэтую кніжачку. Я сказаў, што ад самага пачатку гэтая кніжачка мая, бо я сам зрабіў яе і сам напісаў у яе. Ён спытаўся: „А чаму менавіта на бяросце?” Я адказаў: „Бо з іншых дрэў кара непрыдатная”. — „Ты, хамуйла, малаціла засцяпковае, — сказаў ён, — я пытаюся, чаму ты не пісаў на паперы?” — „Ай, — кажу я, — у лесе ў нас яе не было”. Губернатар спытаўся: „Дзе? У якім лесе?” Я зноў адказаў ранейшым манерам, што не ведаю.

Тады губернатар павярнуўся да сваіх афіцэраў, якія чакалі яго, і сказаў: „Альбо гэта круты прахадзімец, альбо галган ненабструганы і поўны дурань. Але зноў жа які з яго дурань, калі ўмее пісаць”. І, гаворачы так, гартае маю кніжачку, каб паказаць ім маё пісанне, і тут жа з яе выпадае пустэльнікаў цэтлік. Падымае; я збялеў, бо гэта ж быў мой самы вялікі скарб і святыня, і губернатар, відаць, узяў гэта пад увагу і яшчэ больш западозрыў здраду, асабліва калі разгарнуў цэтлік і прачытаў; тады ён сказаў: „Я пазнаю гэтую руку і ведаю, што тут напісана адным маім добра знаёмым

афіцэрам; але не магу ўспомніць якім”. І сам змест цэтліка падаўся яму вельмі дзіўным і незразумелым; ён сказаў: „Гэта несумненна тайная мова, якое ніхто не разумее, акрамя тых, з кім умоўлена”. А ў мяне ён папытаўся, як мяне завуць, і калі я адказаў: „Сімпліцы”, ён сказаў: „Так, так, і ты той самай кароўкі ягнятка! Прэч, прэч, накіньце яму кайданы на рукі і ногі, каб можна было выдабыць з шалапуты яшчэ што-небудзь”. І абодва мае памянёныя жаўнеры павандравалі са мною да новага жылля ці правільней, да турмы і перадаверылі мяне там турэмнаму наглядчыку, які, выконваючы загад, у дадатак да нацельных ланцугоў яшчэ больш абчапіў мяне жалезнымі ковамі і ланцугамі, па руках і нагах, нібыта і без таго на мне было мала жалеза.

Такі пачатак гасціннасці быў якраз толькі пачатак, бо да мяне прыйшлі кат і турэмнікі-дапытнікі з жудаснымі тартурнымі прыладамі, якія, нягледзячы на тое, што я суцяшаў сябе сваёй невінаватасцю, зрабілі мой гаротны стан проста жахлівым. „О Божа, — сказаў я сабе, — так мне і трэба! Сімпліцы ўцёк ад службы Богу і пайшоў у белы свет, каб гэты выкідзень хрысціянства прыняў сваю справядлівую адплату, на якую заслужыўся сваёй легкадумнасцю. О няшчасны Сімпліцы, да чаго давядзе твая няўдзяка? Толькі што Бог прыняў цябе на сваю службу, а ты ўжо ўцякаеш і паказваеш яму спіну! Ці ж бо ты не еў бы ўдосыць жалудоў і бобу, як еў раней, калі б вытрываў на службе ў Творцы? Ці ж бо ты не ведаў, што твой добры пустэльнік і настаўнік збег ад марнасці свету і ці ж бо не выбраў ён сабе дзікую лясную гушчэчу? Ах ты, аслеплая доўбня! Ты пакінуў самоту ў марным спадзяванні задаволіць сваю пахібную прагу пабачыць свету. Дык вось цяпер дзівіся, думаючы, што наталяеш свае вочы; ты будзеш круціцца і марнавацца ў гэтым небяспечным вар’яцтве. Ці ж бо ты, дурны пахолак, не мог сабе ўявіць, што твой дабрашчасны папярэднік не аддаў бы ўсіх радасцяў свету за тое суровае жыццё, якое ён веў у пустэльні, каб спадзяваўся знайсці ў свеце сапраўдны мір, ціхі спакой і вечнае шчасце? Ты, гаротны Сімпліцы, цяпер памкніся, прымі належную плату за свае плыткія подумкі і за непраглядную дурасць! Не след табе наракаць на крыўду, не можаш суцяшацца бязвіннасцю, бо ты ж сам страмотыч ляцеў насустрач сваім катам і сваёй смерці, ты сам на сябе наклікаў няшчасце”.

Так я сам сябе вінаваціў, прасіў у Бога даравання і даручаў яму сваю душу. Так мы падышлі да вежы і вось — калі патрэба найвышша, божая помач найбліжша! Бо калі ўжо я стаяў, акружаны вартай і тлумама народу, каля турмы, той самы мой добры святар, чыя вёска нядаўна была сплюндрана і спалена, якраз і ўбачыў, што тут рабілася, бо ён тым часам таксама сядзеў пад арыштам у вязніцы. Выглянуўшы ў акно і ўбачыўшы мяне, ён крыкнуў: „О Сімпліцы, няўжо гэта ты?” Пачуўшы і ўбачыўшы яго, я ўскінуў да яго абедзве рукі і закрычаў: „О войча! О войча! О войча!” А ён спытаўся, што я нарабіў. Я адказаў, што, далібог, не ведаю, а, мабыць, мяне прывялі сюды таму, што я ўцёк з лесу. Калі ж яму казалі з натоўпу, што мяне прымаюць за здрадніка і шпіёна, ён папрасіў, каб мяне не чапалі, пакуль ён сам не падасць пану губернатару ліст па маёй справе, у якім ён папрсіць вызваліць з турмы нас абодвух, каб пан губернатар не памыліўся часам з намі, бо то ж ён, святар, ведае мяне лепш, чым хто-небудзь яшчэ.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ПЕРШЫ

*Сімпліцы мае ад шчадротаў Бога
ўсяго-ўсялякага ўдосыць і многа*

Яму дазволілі пайсці да губернатара, а праз паўгадзіны паклікалі і мяне, пасадзілі ў чалядніцы, дзе ўжо было двух краўцоў, шавец з чаравікамі, купец з капелюшамі і панчохамі і яшчэ адзін нейкі з усялякай патрэбінай, каб я там хуценька пераапрунуўся. З мяне сцягнулі злашманены, цыраваны-перацыраваны,

латаны-пералатаны каптан разам з ланцугамі і заношанай кашуляй, каб краўцы знялі правільную мерку. Потым з’явіўся палявы цырульнік з нейкім едкім лугам і пахучым мылам, і як толькі гэты ўжо хацеў быў паказаць на мне свой спрыт, паступіў новы загад, які мяне страшэнна перапалохаў, бо сказана было, каб я зноў надзеў сваё рыззё. Нічога ў тым ліхога не было, як я баяўся, бо прыйшоў нейкі мастак са сваімі прычындаламі: з вохраю, цыноберам — на мае вейкі, — з індыгавым лакам і лазуркам — на мае каралава-чырвоныя губы, з аўрыпігментам і масікотам — на мае бэлья зубы, якімі я ляскатаў з голаду, з сажаю, чорным вугалем і умбраю — на мае залацістыя валасы, з бяліламі — на мае агідныя вочы і яшчэ з рознымі фарбамі — на мой стракаты каптан; а яшчэ ў яго была поўная жменя пэндзлікаў. І пачаў ён мяне аглядаць, патузваць, абмацваць, падмалёўваць, нахіляць галаву то туды, то сюды, каб лепей ацаніць сваю працу над маёй паставай. То ён падправіць вочы, то валасы, то ноздры, а in summa ўсё, што напачатку зрабіў не так, як трэба, пакуль нарэшце не намалюваў прыродны ўзор таго, кім быў Сімпліцы, аж я сам жажнуўся сваёй страшэннай падобы. А там яшчэ над мною пазавіхаўся палявы цырульнік, ён вымыў мне галаву і гадзіны паўтары ўпраўляўся з валасамі; пасля пастрыг па тагачаснай модзе, бо валасоў на мне было аж залішне. Потым пасадзіў мяне ў лазню і вымыў, адшараваў маё худое згаладалае цела ад трохчатырохгадовага броду. Як толькі ён скончыў, прынеслі белую кашулю, чаравікі і панчохі, верхняе, капялюш і пёры; штаны таксама былі шыкоўныя, абшытыя галунамі; не хапала толькі камізэлькі, над ёю якраз у вялікім спеху працавалі краўцы. Прышоў кухар з лацным кулешыкам і кельнерка з напоем. Так і сядзеў мой Сімпліцы, як маладое графянятка, прыбраны, як цацка. Адважна ўзяўся за ежу, я ж бо не ведаў, што там яшчэ будзе са мною далей, я ж тады нічога не чуў пра апошнюю гасціну асуджаных на кару горлам. Таму гэты цудоўны пачатак так улагодзіў і зраманіў мяне, што і сказаць не магу, і нахваліцца слоў не стае. Думаю, не было ў маім жыцці дня, каб я адчуваў такую раскошу і асалоду, як тады. Калі ж была гатовая камізэлька, мяне ў яе апранулі, і ў гэтых новых строях я паўстаў перад вачыма пана губернатара, як які дарагі трафей ці як штыкеціна з плота, бо краўцы скроілі і пашылі ўсё крыху велікавата, маючы надзею, што я неўзабаве папраўлюся, і ў гэтай надзеі яны не падмануліся, бо пры добрай страўнасці і здаровым смаку я не забавлюся дадаць у вазе. Мой лясны ўбор разам з ланцугамі і ўсімі акрасамі здалі ў куншткамеру да іншых рэдкіх рэчаў і ў антыкварыят, а мой партрэт на поўны рост выставілі побач.

Пасля вячэры мой пан — а ім быў я сам — быў пакладзены ў ложка, якога такога другога не было ў мяне ні ў татуса, ні ў пустэльніка; але жывот мой бурчаў і вурчаў цэлую ноч, аж я заснуць не мог, відаць, не з якой там іншай прычыны, як толькі таму, што яшчэ не ведаў, якое яно ёсць дабро, альбо ад подзіву з таго прыемнага і смачнага ежыва, якое яму перапала. Але я не дбаў пра тое, я вылежваўся сабе, аж пакуль сонца не засвяціла, бо было холадна, і я перабіраў у памяці ўсе тыя дзіўныя прыгоды і здарэнні, што даліся мне апошнімі днямі на долю, я думаў, як гэта дарагі мой Бог уладзіў усё так хораша і добра, што прывёў мяне ў такое выгоднае месца.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ДРУГІ

*Сімпліцы ўведаў, хто той пустэльнік быў,
што яго чытаць і пісаць навучыў*

Тае ж раніцы губернатараў гофмайстар загадаў мне, каб я пайшоў да памянёнага святара і даведаўся, пра што гаварыў з ім мой пан. Ён даў мне целаахоўцу, які і правёў мяне, а святар кліча мяне ў свой вучэбны кабінет, садзіць, сядзе сам і будзе казаць: „Дарагі Сімпліцы, пустэльнік, у якога ты жыў у лесе, не толькі швагер тутэйшага губернатара, але і быў ягоным памочнікам і найлепшым сябрам на вайне.

Як мне ласкава расказаў губернатар, не бракавала яму ў маладосці ні гераічнай салдацкай адвагі, ні пабожнасці, ні Божае чты, як гэта звычайца ў мніхаў, хоць абедзве гэтыя цноты рэдка страчаюцца разам. Яго духоўны змысел і сумніўныя спатканні стрымалі ўрэшце поступ яго свецкай дабрашчаснасці, аж ён зрокся свайго шляхецтва і пагардзіў значнымі маёнткамі ў Шатландыі, дзе нарадзіўся, бо свецкае жыццё яму збрывзела, падалося нясмачным, марным і абрыды вартым. Ён спадзяваўся, адным словам, сваю свецкую высокасць замяніць будучай яшчэ лепшай славай, бо яго высокі дух гідзіўся ўсякай часавай пышнасці і ўсе ягоныя фантазіі і высілкі былі скіраваны толькі на такое нікчэмнае і гаротнае жыццё, у якім ты і застаў яго ў лесе і нішчымніўся з ім да самай яго смерці. На маю думку, ён начытаўся папісцкіх кніг пра жыццё старых эрэмітаў альбо збегам розных неспрыяльных акалічнасцяў быў даведзены да гаротнага стану..

Не хачу ўтоіць ад цябе і таго, як ён у Шпэсэрце па сваёй волі прыйшоў да такога бяdotнага пустэльніцкага жыцця, каб у будучым ты мог расказаць пра гэта іншым людзям. Другое ночы пасля таго, як была прайграная крывавае бітва пад Хёхстам, ён адзін прыйшоў у маю плябанію, калі я з жонкай і дзецьмі толькі што ўсталі, пад раніцу ўжо, бо ад шуму і гвалту ва ўсім наваколлі, які звычайна ў такім выпадку падымаюць і ўцекачы і пераследчыкі, мы не спалі цэлую ўчарашнюю ноч і палавіну мінулай. Спярша ён пастукаўся ціха і прыстойна, потым даволі моцна, аж ускалаціў мяне і ўсю заспаную чэлядз; і калі я на яго наляганні і пасля кароткага апытання, даволі сціплага з абодвух бакоў, адчыніў яму, убачыў кавалерыста, які злазіў з каня. Яго дарагая вопратка была гэтак жа запырскана варожай крывёю, як і аздоблена золатам і срэбрам; і як што ён трымаў у руцэ аголеную шаблю, на мяне напалі страх і жудасць. Калі ён уклаў яе ў похвы і стаўся вельмі ветлівы, я ўжо меў прычыну здзівіцца, што такі станісты пан просіць схову ў простага вясковага святара. Я, з увагі на яго здатную пярсону і багаты выгляд, загаварыў з ім як з самім Мансфэльдам. Але ён сказаў, што зраўняць яго з Мансфэльдам можна сёння не толькі ў іхнім няшчасці, але можна нават даць яму перавагу. За тры рэчы шкадаваў ён: Першае, што згубіў сваю цяжарную жонку, другое — прайграная бітва, і трэцяе, што ён, падобна іншым добрым жаўнерам, не меў шчасця аддаць сваё жыццё за Евангелле. Я хацеў яго суцешыць, але хутка ўбачыў, што ягоная шчырадушнасць не вымагае ніякага суцяшэння; пасля я прапанаваў яму ўсё, чым хата багата, сказаў паслаць яму свежай саломы на жаўнерскі ложкак, бо ён упёрся і не хацеў легчы ні на які іншы, хоць я ж бачыў, як яму быў патрэбен добры адпачынак. Першае, што ён зрабіў на раніцу, гэта падарыў мне свайго каня, грошы і, як што меў пры сабе нямала чаго ў золаце, раздаў некалькі каштоўных пярсцёнкаў маёй жонцы і чэлядзі. Я не ведаў, што і падумаць, і не мог высветліць ягоных намераў, бо ж жаўнеры — яны наровяць больш прыхапіць, аніж даць, таму я моцна задумаўся, не адважваючыся прыняць такіх дарункаў, якіх я ўжо аніяк і нічым не заслужыў і не ведаю, як мог бы іх заслужыць; да гэтага дадаў, што, крый бог, убачыць хто ў мяне ці ў маіх такія багацці, асабліва дарагога каня, якога нідзе не схаваш, як тут жа падумае, што я ўкраў яго або адабраў разбоем. Але ён сказаў, каб гэтым разам я не турбаваўся і жыў сабе спакойна, ён сваёю рукою засцеражэ і аслоніць мяне ад небяспекі сваім пісьмом на гэты конт; больш таго, яму, як сказаў, няма патрэбы насіць у маёй плябаніі нават кашулі, не кажучы пра дарагое ўбранне. І з гэтымі словамі ён адкрыў мне сваё рашэнне стаць пустэльнікам. Я бараніў яго рукамі і нагамі, як толькі мог, бо мне здавалася, што такі намер ідзе ад папства, нагадаў яму, што ён бы лепей паслужыўся Евангеллю сваёй шпагай. Але дарма; ён так доўга і настойліва гаварыў са мною, пакуль я не згадзіўся з ім, нават даў яму тыя кнігі, абразы і сёе-тое з хатніх рэчаў, якія ты бачыў у яго, а ён за ўсё, што мне падараваў, хахацеў узяць толькі ваўняную посцілку, на якой тае ночы спаў на саломе; з яе ён дазволіў толькі пашыць яму каптан. Я мусіў таксама аддаць яму ланцуг з воза, які ён увесь час потым насіў на сабе, за залаты ланцуг, на якім ён насіў свой наймілейшы conterfait, і ў яго не засталася ні грошай, ні каштоўнасцяў. Мой пахолак завёў яго ў самае пустэльнае

месца ў лесе і дапамог яму там паставіць будан. Як уладзіў ён там сваё жыццё і чым я яму часам памагаў, добра ведаеш сам, бадай, лепш за мяне.

Пасля нядаўняй прайгранай бітвы пад Нёрдлінгенам, калі, як ты памятаеш, мяне зрабавалі, сплюндрылі і моцна пакалечылі, я ўцёк сюды ў бяспеку, бо і без таго тут хаваў сваё што лепшае. І вось калі ў мяне выйшлі ўсе грошы, я ўзяў тры пярсцёнкі і памянёны залаты ланцуг з падвескам (conterfait), якія я атрымаў ад твайго пустэльніка, сярод якіх быў і гербавы пярсцёнак-пячатка, і занёс усё гэта да жыда памяняць на срэбра; а той з увагі на каштоўнасць і дарагі выраб занёс купіць гэта губернатару, які адразу пазнаў герб і conterfait, паслаў па мяне і спытаўся, дзе я ўзяў гэтыя кляйноды. Я расказаў яму чыстую праўду, паказаў пустэльнікаў ліст і расказаў, як усё там было, як ён жыў у лесе, як памёр. Але губернатар не хацеў верыць, а ўзяў мяне пад арышт, пакуль не ўведае ўсёй праўды, і вось калі ён сабраўся паслаць гуф¹⁷ узяць сведку з жытла пустэльніка і прывесці сюды, я бачу раптам, як цябе вядуць у турму. Як што цяпер у губернатара няма ніякіх прычын сумнявацца ў тым, што я расказаў, што я правільна паказаў на месца, дзе жыў пустэльнік, ітэм на цябе і іншых жывых сведкаў, асабліва на майго пахолка, які часта ўпускаў цябе і яго на досвітку ў кірху, а таксама цыдулка, знойдзеная ў тваім малітоўніку, пацвярджае не толькі праўду, але і ёсць выдатным сведчаннем за святасць памерлага пустэльніка, губернатар хоча табе і мне ў памяць пра свайго нябожчыка швагра дапамагчы, як зможа, усім добрым. Ты павінен цяпер толькі вырашыць, чаго ты хочаш, і ён табе зробіць. Хочаш вучыцца, дасць на гэта сродкі; заахвоцішся да рамяства, дапаможа навучыцца, захочаш застацца пры ім, будзе глядзець цябе, як роднае дзіця, бо сказаў, што калі б нават да яго прыцёгся сабака памерлага швагра, і таго прыняў бы”.

Я адказаў, што мне ўсё адно; як пан губернатар абыдзецца са мною, так хай і будзе, мне ўсё прыемна, і ўсё буду любіць, і ўсё прыму з падзякай.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ТРЭЦІ

*Сімпліцы робіцца пажам у пана,
а ў пустэльніка жонка прапала*

Святар затрымаў мяне да дзесятай гадзіны, перш чым пайшоў са мною сказаць таму пра маё рашэнне і як што той заўсёды ставіў дадатковы прыбор, каб пабыць госцем за ягоным сталом. З прычыны таго, што Ханаў быў у аблозе, а ў ліхую часіну простама чалавеку была чыстая бяда, дык ні тыя, што за нешта сядзелі ў крэпасці, ані тыя, асобныя людзі, якія не дай бог што пра сябе думалі, што-та яны, зусім не грэбавалі замерзлымі рэпавымі лупінамі, выкіданымі багатымі на вуліцу. Святару пашанцавала сесці побач з губернатарам за сталом, а я слугаваў яму з міскай у руцэ, як навучыў мяне рабіць гофмайстар; пасавала мне гэта, як аслу гульня ў варцабы альбо свінні баявая труба. Святар дапоўніў сваім языком усё, у чым хібіў я ад нязграбнасці. Ён сказаў, што я гадаваўся ў пустэльні, ніколі не жыў з людзьмі, а таму мне можна перапусціць, бо я ж і не мог ведаць, як мне след паводзіцца; мая вернасць пустэльніку і суровае жыццё, перанесенае з ім, вартыя подзіву, і ўжо аднаго гэтага даволі, каб сцярапець не тролькі маю няўключнасць, але і вылучыць мяне спасярод самых выхаваных шляхецкіх хлопчыкаў. Далей ён расказаў, што я быў адзінай радасцю і ўцехаў пустэльніку, які адорваў мяне сваім найбольшым упадабаннем, бо я, як ён часта казаў, так падобны з твару на яго любасную жонку; аж сам пустэльнік часта дзіву даваўся з маёй вернасці і нязменнай волі заставацца з ім і яшчэ з многіх даброцяў, якія ён ува мне цаніў і хваліў. In summa, цяжка перадаць словамі, з якім сур’ёзным запалам ён незадоўга да сваёй смерці даручаў мяне яму, святару, і як прызнаўся, што любіць мяне, нібы роднае дзіця.

¹⁷ Конны атрад (стар. бел.).

Гэта так прыемна лесціла і казытала мне вушы, што я быў падумаў, быццам мне ўжо дастаткова выпала ўцехі за ўсё, што я перацерпеў у пустэльніка. Губернатар спытаўся, ці не ведаў яго памерлы швагер, што ён, губернатар, тады якраз камандаваў у Ханаў. „Вядома, — адказаў святар, — я сам яму пра гэта казаў. Але ён слухаў мяне з радасным прасветленым тварам і рахманай усмешкай досыць холадна, нібыта ніколі не чуў і не ведаў пра ніякага Рамсэя, аж яшчэ быў сабе падумаў — дзіўная самастойнасць і цвёрдасць у гэтага чалавека, калі ён з такім лёгкім сэрцам не толькі адцураўся свету, але і свайго найлепшага сябра, які быў паблізу, ці не збіўся ён з тропу”. Губернатару, у якога было зусім не мяккае жаночае сэрца, а які быў адважны гераічны жаўнер, слёзы набеглі на вочы. Ён сказаў: „Калі б я ведаў, што ён жывы і дзе яго можна знайсці, дык нават супроць яго волі я загадаў бы даставіць яго сюды, каб аддзячыць яму за ягоныя добрыя дзеі; але як жа адварнула ад мяне шчасце, калі я, замест каб яму, мушу дабразычыць ягонаму Сімпліцыю і адгаджаць пасля ягонай смерці такім вось чынам. Ах! — сказаў ён далей. — Наш добры кавалерыст меў усе падставы бедаваць па сваёй цяжарнай жонцы, бо няшчасная была пераследавана атрадам імператарскіх райтараў і ўзятая ў палон у Шпэсэрце. Калі я пра гэта даведаўся і яшчэ, што быццам мой швагер загінуў пад Хёхстам, я адразу выслаў да непрыяцеля выведніка распытацца пра маю сястру, каб выбавіць яе з палону, але нічога гэтым не патрафіў, апрача як толькі дазнаўся, што памянёны атрад райтараў быў у Шпэсэрце рассяяны і што акурат у тым баі мая сястра прапала, так што я дагэтуль не ведаю, куды яна падзелася”.

Пра гэта ўсё такое якраз і гутарылі за сталом губернатар са святаром, пра майго пустэльніка і ягоную каханую, якіх, мілае сямейнае пары, было так шчыра шкада, бо пажылі яны разам усяго, можа, з які год. Я стаў губернатаравым пажам, такім хлопчыкам, якога людзі, асабліва сяляне, калі я пра іх дакладваў майму пану, ужо называлі панічом, пане хлопча! Казалі — бо ж яно рэдка калі можна ўбачыць хлопчыка, які ўжо быў бы панам, затое колькі хоч паноў, якія колісь былі хлопчыкамі.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ЧАЦВЁРТЫ

Сімпліцы за няверства людзей дакарае і за балвахвалства з іх спаганяе

На той час у мяне не было нічога каштоўнейшага за чыстае сумленне і шчырую пабожнасць, авінутую высакароднай нявіннасцю і прастатой. Пра грэх я ведаў толькі тое, што чуў і чытаў пра яго, і калі я бачыў, як хто сапраўды грашыў, было гэта мне страшэнным і неверагодным злачынствам, бо я быў выхаваны і прывучаны заўсёды і ва ўсім бачыць прысутнасць Бога і жыць сур’ёзна, выконваючы яго святую волю; і таму што я гэта ведаў, дык і стараўся асланіць людзей ад грэшных учынкаў. І мне здавалася, што навокал я бачу адну ліхату, жорсткасць і страх. Госпадзе Божа, як здзівіўся я, калі першы раз пабачыў Закон і Евангелле з усімі шчырымі засцярогамі Хрыстовымі, і раптам — бачу творывы людзей, якія выдавалі сябе за Хрыстовых вучняў і паслядоўнікаў! Які жаль! Замест чыстых помыслаў, якія павінны паставаць шчырыя хрысціяне, бачу марную, агудную, асудную прорву ўсялякага іншага глупства ва ўсіх па-плоцку намысленых свецкіх людзей, я аж сам засумняваўся — а ці хрысціяне перада мною, ці не. Бо добра бачыў і разумеў, што многія ведалі волю Божую, але на самым поўным сур’ёзе сур’ёзна яе не выконвалі — і я гэта бачыў на свае вочы.

І ў галаве маёй закруціліся тысячы розных пахібаў і дзіўных супярэчлівых думак, я нават пачаў упадаць у заганную нязгоду з наказам Хрыста, які кажа: „Не судзеце, каб і вас не судзілі”. Затое да сэрца прыпалі Паўлавы словы, напісаныя галатам у пятым раздзеле: „Дзеці плоці вядомыя; вось яны: пералюбства, блуд, нечыстата,

непатрэбства, ідаласлужэнне, чарадзеіства, варожасць, свары, зайздрасць, гнеў, звады, раздоры, змусты, ерасі, нянавісць, забойствы, п'янства, закалоты і іншае такое; папярэджваю вас, як і раней папярэджваў, што тыя, хто робіць так, Царства Божага не ўспадкуюць". І я думаў: „Але ж гэта робяць усе адкрыта; чаму ж тады я таксама не магу з адкрытым сэрцам заключыць, са слоў апостала, што не кожны будзе ўратаваны”.

Побач з пыхай і прагнасцю, разам з іх нязбытнымі вынікамі ў заможных штодзённай управай былі абжорства, п'янства, прастытуцыя і дзяўчурства; мне здавалася, аднак, найжахлівейшым, што многія, асабліва хлопцы-жаўнеры, сярод якіх грэх караецца не вельмі сурова, толькі кпілі са сваёй бязбожнасці і святой Божай волі — і нішто ім, хадзілі ў героях, Напрыклад, аднаго разу я чуў пералюбніка, які яшчэ і хваліўся, яшчэ і задаваўся, яшчэ і сказаў такія словы: „Цярпліваму раганосцу дастаткова, што з мае ласкі мае пару рагоў, і калі сказаць па праўдзе, дык наставіў я іх больш таму мужу на злосць, чым з ласкі да ягонай жонкі, так, каб насаліць яму”. — „О, якая ўбогая помста! — адказаў яму нейкі пачцівец, які стаяў побач. — Гэтым самым чалавек пэцкае сваё сумленне і здабывае ганебнае імя чужаложніка!” — „Чужаложніка? — адказаў той, здзекліва зарагатаўшы. — Не такі ўжо я і чужаложнік, калі ўзяў сабе крыху чужога. Чужаложнікі тыя, пра каго кажа шостая запаведзь, што ніхто не павінен уваходзіць у чужы сад і рваць вішні, а толькі сам гаспадар саду”. І каб гэта было зразумела, тут жа працытаваў са свайго сатанінскага тастаманта сёмую запаведзь, якая падмацоўвае першую думку, абвяшчаючы: „Не крадзь etc.”. Такіх слоў нагаварыў ён шмат, аж я ўздыхнуў і падумаў сабе: „О, боганенавісны грэшнік, ты сам сябе называеш чужаложнікам, а добрага Бога спакушалнікам шлюбу, бо муж і жонка сваёй смерцю ўсё ж разлучаюцца”. — „Табе не здаецца, — сказаў я ад лішняй жарсці і прыкрасці, а ён быў афіцэр, — што гэтымі бязбожнымі словамі грэшыш больш, чым самым чужаложствам?” А ён адказаў: „Заткніся, гаўнюк, калі не хочаш па мордзе!” Думаю, што „хачу — не хачу”, а надаваў бы, калі б не баяўся майго пана. Я замоўк, але потым колькі разоў бачыў, што зусім не так рэдка бывала, як нежанатыя ляпіліся вачыма да замужніх, а замужнія да нежанатых і ахвотна папускалі лейцы сваім пажадам.

Яшчэ калі я ў свайго пустэльніка вучыўся шукаць дарогі да жыцця вечнага, здзіўляўся, чаму Бог забараніў свайму народу пад пагрозай страшных караў усялякае балвахвалства; бо я думаў, што калі хто хоць адзін раз спазнаў ісцінага вечнага Бога, той ужо ніколі не павернецца да іншага і не будзе яму маліцца, і забраў сабе ў дурную галаву, што гэтая запаведзь непатрэбная, лішняя. Але, на жаль, я быў дурны і не ведаў, што думаў; бо як толькі выправіўся ў свет, адразу заўважыў, што, нягледзячы на гэтую запаведзь, амаль кожны свецкі чалавек меў свайго адмысловага пабочнага бога, некаторыя нават больш чым у старых і новых язычнікаў і паганаў. У некаторых былі свае багі ў скрынках, на якія яны пакладалі ўсю сваю ўцеху і надзею; другі каторы меў яго пры двары, дзе ён агінаўся і ашываўся, а сам быў, зрэшты, толькі фаварытам, а часта проста распусным гультаём і трутнем, большым за свайго мольбіта, бо ўсё ягонае эфірнае божышча абапіралася на пераменлівую ласку прынца, як на красавіцкую пагоду. Зноў жа іншыя мелі свайго бога ў рэпутацыі і свецкім бляску і ўяўлялі сабе, што варта ім толькі падтрымаць такіх самых, як і яны стануць паўбагамі. Яшчэ іншыя насілі сваіх багоў у галаве, а менавіта тыя, якім сапраўдны Бог даў здаровы розум і кемнасць, і яны мелі задаткі адзіна да мастацтваў і навук. Гэтыя адсоўвалі ўбок добрага даўцу і больш налягалі на дары ў надзеі, што ён абдоруць іх мілатаю сваёю. Былі яшчэ многія, у якіх за бога быў іхні жывот, якому яны штодня прыносілі ахвяры, як калісьці ў дачасці язычнікі ахвяравалі Бахусу і Цэрэры; і калі такі бог не вельмі спрыяў альбо ўточвалася яшчэ якая чалавечая ліхата, дык бедныя людзі рабілі сабе бога з доктара і шукалі жыцця вечнага ў аптэках, адкуль яны, праўда, на самай справе часта з крайнім нецярпеннем і зухваласцю выпраўляліся ў жыццё тамтэйшае. Многія дурні рабілі сабе багіняў з вулічных шлюх; іх яны называлі

іншымі імёнамі, маліліся ім дзень і ноч, уздыхалі, спявалі ім песні, у якіх была толькі пахвала ім разам з крыўднай прыніжальнай просьбай, каб гэтыя багіні мелі разам з дурасцю яшчэ і спагаду ў сэрцы і таксама захацелі стаць дурніцамі, як і яны самыя былі дурні.

І, наадварот, былі такія бабы, якія сваю ж прыгажосць ахвяравалі свайму богу. Прыгажосць, лічылі яны, яна мяне ўмацуе. Гэты вась ідал таксама прымаў ахвяры, кожны дзень яго ўслаўлялі і падмазвалі шмінкай, мазямі, парфумами парашкамі ды іншымі шмараваннямі. Я бачыў людзей, якія трымалі спецыяльныя дамы ў выгодных месцах гэтым сваім багам, бо яны казалі, што пакуль жывуць у іх, з імі шчасце і здароўе, а грошы самі сыпаліся ў вокны, — і з гэтага глупства я дзіву даваўся, бо бачыў прычыну, чаму ўладальнікі гэтых дамоў мелі такія добры прыбытак. Я ведаў аднаго хлопца, які некалькі гадоў не мог спаць ад захаплення тытунёвым гандлем; замест каб Богу ён аддаў сваё сэрца, розум і думкі тытуню; дні і ночы ён маліўся толькі яму, бо толькі з яго ён і багацеў. А што сталася? Гэты прыдурак памёр і сам растаў, як тытунёвы дым. Я тады падумаў сабе: „О ты, гаротны чалавек, чалавек, што растаў, як нікчэмны дым! Калі б у тваім сэрцы святасць і пачцівасць да сапраўднага Бога была пастаўлена гэтак сама высокая, як да ідала, што стаіць на тваім прылаўку ў выглядзе бразільца з рулонам тытуню падпахай і люлькаю ў зубах, я непахісна перакананы, ты заслужыўся б на права насіць цудоўны вяночак у тым свеце”. У другога хлопца былі яшчэ пусцейшыя ідалы, бо калі ў адной кампаніі расказвалі, якім спосабам кожны жывіўся і ратаваўся ў тыя дарагія часы страшэннага голаду, гэты сказаў ясна і проста, па-нямецку, што ягоны бог — слімакі і жабы, і калі б не яны, памёр бы з голаду. Я спытаўся ў яго, кім яму ў той час быў сам Бог, які пасылаў яму на ратунак жыцця такую нечысць; але ёлуп не меў чаго сказаць і здзівіў мяне яшчэ больш, бо я ж яшчэ нідзе не чытаў, што ні старадаўнія балвахвалы егіпцяне, ані няшчасныя амерыканцы не ўзвышалі ў божышчы такую брыдоту, як гэты дурны мэтлах.

Неяк зайшоў я з адным чалавекам у месца з наборам прыгожых рарытэтаў. Сярод карцін мне найбольш спадабалася „Ессе homo” сваёй вельмі далеглівай і літасцівай выявай, якая схіляла ўсіх глядачоў да спагады. Побач вісела папяровая карцінка намаляваная ў Кітаі; на ёй сядзелі кітайскія божышчы ва ўсёй сваёй кітайскай велічы, некаторыя былі намаляваны ў выглядзе д’яблаў. Гаспадар дома спытаўся ў мяне, якая рэч з ягонай куншткамеры ўпадабалася мне найбольш. Я паказаў на „Ессе homo”, але ён сказаў, што я памыляюся; кітайскі малюнак больш рэдкі, а таму і даражэйшы; ён не аддасць кітайцаў за дзесяць такіх „экцэгомаў”. Я адказаў: „Пане, няўжо ваша сэрца — як ваш рот?” Ён сказаў: „Значыцца, Бог у вашым сэрцы гэта той, пра чыё conterfait вашыя вусны казалі, што ён даражэйшы. Бедачыска ты мой, — сказаў ён далей, — я ацэньваю іх рэдкаснасць!” Я адказаў: „Што больш рэдкае і вартае большага подзвігу, як не тое, што сам Сын Божы дзеля нас адпакутаваў, як паказана на гэтай карціне?”

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ПЯТЫ

*Сімпліцы не можадастасаватца да свету,
і свет глядзіць коса на дурасць гэту*

І як толькі ж бо такіх ды яшчэ безліч іншых балванаў было ў пашанаванні, так, наадварот, была ў пагардзе сапраўдная Божая веліч; і як не бачыў я нікога, хто прагнуў бы трымацца свайго слова і Божага наказу, так многа бачыў тых, якія яму супярэчылі, працівіліся і сваёй зласлівасцю падбухторвалі мытнікаў, якія ў часы, калі Хрыстос яшчэ хадзіў па зямлі, былі адкрытыя грэшнікі.

Хрыстос кажа: „Любеце ворагаў вашых, дабраслаўляйце кляцьбітоў вашых, рабеце дабро ненавіснікам вашым і малецца за крыўдзіцеляў вашых і за ганіцеляў

ваших; каб сталіся вы сынамі Айца вашага, які ёсць у нябёсах; бо Ён загадвае сонцу Свайму ўзыходзіць над ліхімі і добрымі і пасылае дождж на праведных і няправедных. Бо, калі вы будзеце любіць тых, што любяць вас, якая вам узнагарода? Ці ж не тое самае робяць і мытнікі? І калі вы вітаеце братоў ваших толькі, што асаблівага робіце? Ці не гэтак тое самае робяць і язычнікі?” Але я не знайшоў нікога, хто прагнуў бы прыняць гэты наказ Хрыста, а кожны рабіў якраз наадварот, проста як усуперак; было вось што: брат брата на вілы падхвата; і нідзе не было столькі зайздрасці, хцівасці, нянавісці, недабрахоці і няласкі, здаваў і раздору, як між братамі, сёстрамі і іншымі блізкімі падлабузнікамі; асабліва калі ім прыпадала дзяліць спадчыну, тады яны грызліся гадамі так зацята, што ў злосці і шаленстве былі горшыя за туркаў і татараў. Ненавідзелі адзін аднаго рамеснікі розных мясцінаў, аж я мусіў зрабіць сабе такую выснову, што адкрытыя грэшнікі, якімі былі публіканцы¹⁸ і мытнікі, якіх многія ненавідзелі за іхнюю злосць і бязбожнасць, перад намі, сённяшнімі хрысціянамі, з нашай браталюбнасцю былі як усё роўна святыя анёлы; бо нават сам Хрыстос сведчыць за іх, што яны ж яшчэ й любілі. Таму я лічыў, што калі мы не маем ніякай узнагароды за тое, што не любім ворагаў нашых, дык якая ж кара і асуда нам павінна быць угатавана за тое, што мы і сяброў нашых ненавідзім. Там, дзе мела быць вялікая любоў, ласка і вернасць, я знаходзіў вялікую здрадлівасць, самую гвалтоўную нянавісць, здраду, шаленства, варожасць і зацятасць. Многія паны скуру лупілі са сваіх верных слуг і падданных; і, наадварот, многія падданыя падводзілі сваіх пабожных і ласкавых паноў. Няспынную грызню заўважыў я паміж многімі сужэнцамі; той-іншы тыран так патрактвае законную жонку, што горш за сабаку, а тая-іншая (s.v.) курва свайго дабрамыснага мужа мае за дурня і асла. А колькі ссабачаных і сапселых паноў і майстроў ашуквалі сваіх руплівых і пільных слуг і таварышаў, урываючы ў іх заслужаную плату, абкрадваючы іх на ежы і пітве; і гэтак сама колькі нявернай чэлядзі пабачыў я, якая ўводзіла ў траты і шкоду сваіх паблажнікаў-паноў крадзяжом і нядбальствам. Крамнікі і рамеснікі навывперадкі насіліся з жыдамі і ўсякім махлярствам і шахермахерствам выціскалі з небаракі-селяніна салёны пот; а што звыш гэтага — тое ад ліхога.

Усё гэта і тое, што ўбачыў і пачуў, я ўзважыў і цвёрда пастанавіў сабе: гэтыя лайдакі ніякія не хрысціяне, і пашукаў сабе іншай кампаніі.

...Самым жудасным здалося мне, аднак, калі я пачуў некаторых прамойцаў, якія хваліліся сваёй ліхасцю, грэшнасцю, ганебнасцю і псотамі, бо я чуў у самы розны час і пры розных нагодах, кожны дзень, як яны казалі: „Набраліся мы ўчора, як голыя сракі! Я за дзень тройчы нацвіртаваўся і тройчы збляваў. Халера чортава, як мы добра ўвалілі тым мужыкам! Скула ніцая мне ў задніцу, як добра мы з тымі бабамі-пупарэзніцамі паказыталіся!” Item: „Як даў яму, аж нагамі падла накрыўся. Пальнуў яму — і пайшоў да святых. Я так яго кінуў на дурніцу, што яму й ванцак не паможа. Кульнуў яго, што карак больш не зрасцецца, усе вязы скруціў. Змалаціў суку, аж крывёю рыгаў, юхай мыўся”. Такія і падобныя, ай, нехрысціянскія памоўкі кожан Божы дзень рвалі і тузалі мне вушы, а колькі-колькі я бачыў і чуў, як грашылі імем Госпада Бога, і гэта сапраўды жалю варта. Ваякі найбольш плявузгалі так: „Хадземце, прысянка Богу”¹⁹ — і гэта, калі дзерці, адбіраць, забіваць, гвалціць, нападаць, браць у палон, паліць. І чаго толькі яшчэ не было іх страшнай працай. Вось так і ліхвары і спекулянты рабілі свае каншахты з імем Божым на вуснах, а ўсё гэта здзірства і абіранне ад д’ябальскага хціўства. Я бачыў двух такіх спанатраных зухаў на шыбеніцы; аднае ночы яны пайшлі на крадзеж, і ўжо як прыставілі драбіну і адзін з іх з імем Бога на вуснах паткнуўся нагой, чуйны гаспадар дома ў імя чорта шугануў яго з драбінай уніз, гэты, гупнуўшы, паламаў сабе нагу, а значыцца, быў схоплены і праз некалькі дзён разам са сваім хаўруснікам зашморгнуты вяроўкай. Калі я чуў нешта падобнае, бачыў і абмяркоўваў, як яно было маёй звычайкай,

¹⁸ Рымскія зборшчыкі падаткаў.

¹⁹ Беларуская гутарковая бажба (ад польск. przysięga — прысяга)

спасылаючыся на Святое Пісанне і прыводзячы прыклады, людзі называлі мяне дурнем і фантазёрам, за мае думкі мяне так часта асвіствалі, высмейвалі і бэспілі, што я нарэшце зняхоціўся і пастанавіў сабе лепш маўчаць, чаго, зрэшты, па сваёй хрысціянскай любові ніяк не мог вытрымаць. Я хацеў, каб кожны быў, як я, выхаваны ў майго пустэльніка, бо лічыў, што тады кожны ўбачыць сутнасць свету вачыма Сімпліцы, як бачыў я. Я не быў такі празорлівы, каб разумець, што і тады ўбачыў бы на свеце не менш брыдоты. Тым часам шчыра ясна, што свецкі, набраны пыхі чалавек, прывыклы да ўсякіх паскудстваў і дурасцяў, і сам у іх ублытаны, менш за ўсё можа адчуваць, на якіх жа ліхіх шляхах ён коўзаецца са сваімі спадарожнікамі.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ШОСТЫ

Сімпліцы пачуў ад простых жаўнераў, як вітацца хрысціянскім манерам

Як толькі я падумаў, што маю падставы сумнявацца, сярод хрысціян я ці не, я пайшоў да святара і выліў яму ўсю сваю маркоту, усё, што чуў і бачыў, а таксама пра тую сваю думку, што я лічу людзей толькі пакепнікамі з Хрыста і яго слова, а не хрысціянамі. Я папрасіў дапамагчы мне развезць туман, у якім я жыў, каб ужо добра ведаць, за каго прымаць людзей вакол мяне. Святар адказаў: „Вядома, яны хрысціяне, і я не раю табе называць іх неяк інакш”. — „Божачкі! — сказаў я, — Як такое можа быць? Бо калі я катораму ўказваю на яго памылку, якую ён робіць супраць Бога, і з самым добрым намерам папраўляю яго, з мяне кпяць і смяюцца”. — „А не здзіўляйся з таго, — адказаў святар, — я думаю, калі б нашы першыя пабожныя хрысціяне, якія жылі ў часы Хрыста, нават самі апосталы цяпер паўсталі і пайшлі ў свет, яны задалі б тваё пытанне і іх гэтак сама, як і цябе, усе лічылі б дурнямі. Усё, што ты дагэтуль пачуў і ўбачыў, гэта будзёншчына і дзіцячая забаўка ў параўнанні з тым, што тайна і яўна з поўным гвалтам чыніцца ў свеце супроць Бога і людзей. Але хай цябе гэта не пераймае; ты мала знойдзеш такіх хрысціян, як нябожчык пан Самуэль”.

Пакуль мы вась так сабе гутарылі, аж — вядуць па плошчы некалькі палонных, і гэта перапыніла нашу гутарку, бо нам абодвум хацелася паглядзець. І тут я пачуў такую бязглуздыцу, якое і сасніць не мог. Гэта была новая мода вітацца і апытвацца; і вась адзін наш з гарнізона, які раней служыў у імператара, пазнае аднаго палоннага; ён падыходзіць да яго, падае яму руку, паціскае руку таму з радасцю і шчырым сэрцам і кажа: „Каб цябе пярун разнёс, ты ўсё яшчэ жывы, старое пудзіла? Чорт вазьмі, халеры на цябе няма, гэта ж трэба так сустрэцца! Я, каб мяне гром пабіў, даўно думаў, што цябе павесілі”. На гэта палонны адказвае: „Чорта лысага, браце, — але ты гэта ці не ты? Каб цябе кадук за каўдун ушчаміў, як гэта ты ўшчаміўся сюды? Колькі жыву, не думаў, што зноў цябе пабачу, я ўжо быў падумаў, ванцак цябе задраў рагаты ці халера якая ўвалакла.” А калі яны разыходзіліся, сказалі адзін аднаму замест „барані цябе Божа”: „Ну, у шворку, у шворку, можа, заўтрага пабачымся, а там-та ўжо наліжамся і пабавімся ўсмак!”

„Якое ж гэта прыгожае, богаспадобнае вітанне? — сказаў я святару. — Гэта што, цудоўныя хрысціянскія пажаданні? Хіба няма ў іх якіх іншых прыстойных намераў на заўтрае? Хто прызнае іх хрысціянамі, хто іх будзе слухаць без здзіўлення? Калі яны адзін з адным гавораць так з хрысціянскай любоўю, як жа тады яно будзе, калі пасварацца? Пане святару, калі гэтыя ягняткі — хрысціяне, а вы іх пастаўлены пастыр, дык вам належыць пасвіць на лепшым выгане”. — „Так, — адказаў святар, — мілае дзіця, у бязбожных жаўнераў усё так, ахіні іх літасцю, Госпадзе! Калі я што-небудзь ім казаў, дык гэта было так, нібы я прапаведаваў гнілым дубам, і я не меў з таго нічога, апроча небяспечнай нянавісці гэтых бязбожных дзецюкоў”.

Я здзівіўся, пагутарыў яшчэ крыху са святаром і пайшоў служыць губернатару, бо ў мяне быў пэўны дазволены час, каб выбрацца ў горад, схадзіць да святара; мой пан пацяшаўся з маёй прастадушнасці і лічыў, што я паразумнею, калі пахаджу па горадзе, падзіўлюся, паслухаю, павучуся ў людзей, ці, як той казаў, абатруся-абгаблююся.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ СЁМЫ

*Сімпліцы за адным світам і махам
увесь гандаль разам забабахай*

Панава ласка да мяне набірала пяшчоты штодня, і чым далей, тым яе большала, бо я не толькі быў падобны на яго сястру, пустэльнікаву жонку, але чым далей, тым больш і на яго самога, бо добрая ежа і гультайства неўзабаве агладзілі мяне і далі добры выгляд. Гэтай ласкай я цешыўся ў кожнага, хто меў хоць якія стункі з губернатарам, кожны стараўся выказаць сваю прыхільнасць і мне; асабліва ж туліўся і цёпла гарнуўся сакратар, які вучыў мяне лічыць і часта міла пацяшаўся з маёй наўнай прастадушнасці і неабазнанасці. Ён якраз закончыў школу і яшчэ не адвык ад вучнёўскіх выбрыкаў і жартаў, таму часцей ягоныя пацехі выглядалі так, быццам яму не хапала клёпкі ў бочцы. Ён даказваў мне, што чорнае гэта белае, а белае — чорнае, а таму так яно выйшла, што я спачатку верыў яму, што б ён ні казаў, а ў канцы не верыў зусім. Аднаго разу я ўпільнуў яго за выпаканую чарніліцу, але ён спакойна адказаў, што яна ў яго самая лепшая рэч у канцылярыі, бо з яе ён дастае ўсё, чаго душа прагне: цудоўныя дукаты, вопратку, а ўвогуле ўсё, што мае на сабе і ў сабе і што хоча, вывуджвае з чарніліцы. Я вушам не верыў, што з такой нікчэмнай рэчы можна дастаць усё самае цудоўнае; наадварот, сказаў ён, такую сілу мае spiritus rаругі (так ён называў атрамант — чарніла), таму чарніліцу — каламар — можна называць горшчыкам, не, не горш-чыкам, а лепш-чыкам, бо лепяцца ў ёй лепшыя рэчы нязгорш чым дзе яшчэ. Я спытаўся, як жа іх дастаць адтуль, калі ў яе нават два пальцы не ўсунеш. А ён толькі рагоча і будзе казаць, што мае руку ў галаве, якой гэта — не задача; ён нават спадзяецца, што бліжэйшым часам вывудзіць прыгожую багатую дзеўку, а калі пашанцуе, дык, думае яшчэ, і зямліцы з людзьмі, што зусім не такое ўжо дзіва, бо раней колькі хоч такога дабра бывала. Я зноў дзіву даўся з такога ўмельства і спытаў, ці многа яшчэ людзей, здатных на такія штукі, ці хоць якія змогуць зразумець яго. „Вядома, — кажа ён, — усе канцлеры, дактары, сакратары, пракуратары-адвакаты, камісарыі, натарыі, купцы і гандляры і яшчэ безліч усякага люду, якія звычайна, калі ўмеюць добра вудзіць і добра пільнуюцца свайго інтэрасу, дык і маюць гешэфт, з якога багацеюць”. Я сказаў: „Значыцца, сяляне і іншыя працавітыя людзі не маюць клёку і таму ў поце здабываюць свой хлеб надзённы і не могуць спасцігнуць гэтай тонкай навукі”. Ён адказаў: „Некаторыя не разумеюць выгодаў гэтага ўмення, а таму і не стараюцца навучыцца. Іншыя ж і хацелі б, але ім не хапае рукі ў галаве альбо іншых сродкаў. А тыя зноў жа і вучацца, і рукі доўгія маюць, але бракуе ім моцнай хваткі, патрэбнай у дадатак да гэтага ўмельства, калі ты хочаш разбагацець. А некаторыя і ведаюць, і ўмеюць, і маюць, што трэба ведаць, умець і мець, але сядзяць не на тым месцы, і таму ім проста не нагодзіцца, як мне скарыстацца сваім умельствам”.

Калі мы вось так гутарылі пра чарніліцу, якая мне вельмі нагадвала торбу Фартуны, пад рукі трапілася тытулярная кніга; у ёй я, як на мой тагачасны розум, знайшоў столькі ўсякага глупства, як ніколі раней не чуў і не бачыў. Я сказаў сакратару: „Усё гэта — дзеці Адама, і ўсе мы з аднае рошчыны, а менавіта з праху і попелу! Адкуль жа такая розніца паміж людзьмі? Найсвяцейшы, непераўздызены, найпачэснейшы, найпраасвяшчэннейшы? Хіба ж ад Бога гэтыя якасці? Вось глянь, адзін — „добрародны”, а тут — „высокародны”, а навошта тут гэтае „-родны”? Мы ж

добра ведаем, што ніхто з неба не падае, ніхто не выходзіць з вады, ніхто, як качан капусты, не вырастае з зямлі, усе родзяцца аднолькава. Чаму ж тут гэтыя высока-, шмат-, вельмі-, найпаважнейшы, а не, скажам, -павАжаны, -памераны, -палічаны? І што гэта за ідыёцкае слова „прадбачлівы”? Чаму „прад-, перад-“, а не „зад-“, бо ні ў кога ззаду вачэй няма, а значыцца, ён толькі „перадам” і бачыць?” Сакратар пасмяяўся з мяне і ўзяў на сябе клопат патлумачыць мне гэтыя тытулы і словы, але я ўсё-такі калом асовым упёрся ў сваё, што тытулы падаюцца няправільна; было б куды лепей, каб чалавек тытулаваўся не „благародзіе”, а, скажам „кепскародзіе”, калі ўжо гэта аж такі блягі чалавек, аж такое выроддзе. Item, калі слова „шляхта” само па сабе азначае не што іншае, як толькі ўсімі шанаваную цноту, дык чаму ж тады, калі высокароднымі, як гэта тытулююцца князі і графы, не ўставіць і такога слова, якое б звужала княскі тытул? — скажам, — сярэдняродны, нізкародны, пад-, над-, перадродны альбо не толькі першародны, але і друга-, трэце-, васьмі-, дзевяціродны? Слова „благародны” ўвогуле лухта пустая і няпраўда, бо напісана „блага”, а трэба разумець, што няма ладу як „добра”, а вы папытайцеся хоць бы ў тае баронавае маці, як у яе прайшлі роды — блага ці добра, а тады й пішэце і тытулуйце.

Стаю гэта я сабе так і пакепваю ды як зарагачу — аж тут і выхапіся з мяне той жудасны бабах, мы абодва, я і сакратар, аж спалохаліся. І гэты бабах адразу памеціўся ў нас у насах і ва ўсёй канцылярый так сутна, так існа, нібы да таго не быў дастаткова „блага-родна” засведчаны гукам. „Ану, вымятайся, свіння, — сказаў сакратар, — у хлёў ідзі да свіней, з імі ты, бздзелю, хутчэй сталкуешся пра „благародства”, чым з людзьмі культурнымі”. Але і ён, як і я, мусіў выйсці з пакоя, пакуль выветрыцца гнюсны смурод.

Вось так я, як той казаў, адным махам увесь гандаль забабахаву.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ВОСЬМЫ

Сімпліцы вучыцца прадказваць праўду і на гэты конт прымае параду

Прыйшоў я да гэтага няшчасця вельмі нявінна; незвычайныя стравы і лекі, якія мне двалі штодня, каб прывесці ў парадак стрыножаны страўнік і зжабраваныя кішкі, спрычынілі ў маім жываце шалёную непагадзь і штармавыя вятры, якія моцна даймалі мяне, калі як кручаныя рваліся вонкі; і ўсё-такі я не думаю, што гэта так ужо й кепска, калі чалавек у маім веку аддаецца волі прыроды, асабліва калі супрацьстаяць гэтаму ўнутранаму напору доўга немагчыма, прынамсі, ні мой пустэльнік (гасціны ў нас з ім увогуле былі сціплыя) нічога ніколі не казаў мне на гэты самы конт, ні татусь не забараняў пускаць вятры, калі яны прасліся і куды ім хацелася, і я не заступаў ім дарогі, а тут адразу страціў сакратаровую ласку. Без ягонай прыхілки я абышоўся б неяк, калі б не ўбарохтаўся ў яшчэ горшае; нябось мне было несамавіта, як пачціваму чалавеку, які прыходзіць да двара, дзе адно падступства: змяя супроць Назіка, Галіяф супроць Давіда, Мінатаўр супроць Тэзея, Медуза супроць Менелая, Палюд супроць Карэба, Медэя супроць Пелія, Нэс супроць Геркулеса і, што яшчэ горш, Алтэя супроць свайго роднага сына Мелеагра.

У майго пана быў яшчэ адзін паж — такі пытляваны баглай і прасяваны, акышканы курдупель, які праслужаўся ўжо каторы год; я падарыў яму сваё сэрца, бо ён быў мне равеснік. Я думаў: „Ён Ёнатан, а ты Давід”. Але ён увесь час зацінаўся са мною за тую вялікую ласку, якою дарыў мяне мой пан, дзень у дзень шчадрэй і шчадрэй, — відаць, баяўся, што я сапхну яго з каляіны, таму і глядзеў на мяне спадціха незвычайным, зайздрослівым вокам і засядаў мне дарогу, каб гэта тычку ўткнуць і абярнуць мае нягоды сабе на выгоды. А ў мяне на ўсё былі галубіныя вочы, і галава жыла іншаю мысленкай, ніж у яго, я, як той дзядзечка шчыранькі, давяраў яму ў зусім яшчэ дзіцячай прастаце і богабязнасці ўсе мае тайноты, і ён ніяк і

нічым не мог дастаць мяне. Аднаго разу, ужо лежачы ў ложках, мы доўга балабонілі абы пра што, а калі загаварылі пра звеставанне праўды, ён паабяцаўся навучыць мяне гэтаму. Ён сказаў мне накрыцца з галавою, і такім манерам, сказаў, ён далучыць мяне да высокага ўмельства. Я зрабіў, як ён сказаў, і падрыхтаваўся да прыходу духа вешчавання. А матачкі! Як бабахне мне ў нос, ды так моцна, што я не мог трываць пад коўдрай нясцрпнага смуроду і высунуў галаву. „Што гэта?” — сказаў мой настаўнік. Я адказаў: „Ты перднуў”, — „А ты, — сказаў ён, — сказаў праўду, значыцца, спасціг мастацтва звеставаць праўду”. Я не бачыў у гэтым нічога брыдкага, бо тады яшчэ не ўмеў гневацца, але вельмі хацеў даведацца ў яго, як можна выпускаць пшыкі, каб як мага цішэй. Мой сябар адказаў: „Гэта мастацтва адмысловае, трэба толькі падняць левую нагу, як гэта робіць сабака, калі цыркае на сцяну, і пры гэтым нішкам сказаць сабе: шыкі-пшыкі, шыкі-пшыкі, шыкі-пшыкі, — ды ўнатужыцца штосілы, як толькі зможаш, — тут яны і пойдучь ціхенька і спраўненька, як злодзеі з хаты”. — „Гэта добра, — сказаў я, — а калі пасля смярдзецьме, можна зваліць на сабак, што гэта яны сапсавалі паветра, асабліва калі левую нагу падняць фاینенька і высока”. Ах, падумаў я, каб жа я ўсё гэта ведаў сёння ў канцылярыі.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ДЗЯВЯТЫ

*Сімпліцы згамтаў цялячае вока,
і хоць бы што, не вылезла бокам*

На другі дзень мой пан даваў вялікую каралеўскую гасціну афіцэрам і іншым паважаным сябрам, бо ён атрымаў радасную вестку, што ягоныя войскі ўзялі моцную крэпасць Браўнсфэльд, не страціўшы ніводнага чалавека; і вось я мусіў, а такая ў мяне была пасада, як і ўсе іншыя стольнікі, выносіць і падаваць стравы, наліваць і чакаць з місай у руках. Першага ж дня мне ўручылі, каб я занёс на стол, вялікую тлустую цялячую галаву, пра якую звычайна кажучь, што такое ніякі жабрак есці не будзе; галава была добра і мякка ўпечана, і адно вока з усёй яго субстанцыяй свабодна звісала з вачніцы, і выглядала гэта даволі спакусліва-апетытна. І як што моцна казытаў нос свежы пах запечанага сала, пасыпанага імберцам, дык хацімую душу маю так разабрала, што аж сліна пабегла ў рот. Карацей, вока смяялася з маіх вачэй, з носа, з майго рота і разам з тым само прасілася, каб мае галодныя шлункі прыўлашчылі яго. Я не даў сябе доўга ўмаўляць, а паслухаўся поклічу маёй хоці; на хаду я спрытна выкалупнуў гэтае вока сваёй лыжкай, якую мне якраз таго самага дня выдалі, і адправіў яго хуценька, куды яму след было, так што аж ніводзін чалавек не змеціў, пакуль спахібленая галава не прыехала на стол і з галавою не выдала сябе і мяне. І калі яе пачалі разбіраць і не хапіла ў ёй аднаго з самых важных органаў, мой пан адразу заўважыў здзіўленне на твары ў таго, хто тую галаву якраз разбіраў. Ён зусім не хацеў, каб яму паролі ў вочы за тое, што нехта адважыўся паставіць на стол аднавокую галаву. Гукнулі да стала кухара, паставілі і падносычаў і ўчынілі ўсім дапытку, і нарэшце сляды прывялі да небаракі Сімпліцы, бо менавіта яму даверылі несці галаву з вачамі, не з вокам, а менавіта з вачамі; а што было пазней, ніхто не ведаў. Мой пан спытаўся — на маю думку, са страшным тварам — куды гэта падзелася цялячае вока? Я не даўся яго грознаму твару запалохаць мяне, а хуценька вышмаргнуў з кішэні лыжку, сунуў яе ў вачніцу і паказаў, чаго ад мяне хацелі, выкалупнуў другое вока і ўмомант яго праглынуў. „Par Dieu, — сказаў мой пан, — гэты акт смачнейшы за дзесяць цялят!” Прысутная разнапаншчына пахваліла гэта выказванне і назвала мой учынак, які быў ад прастаты душэўнай, надзіва дасціпным вынаходствам і азнакай будучай адвагі і непакіснай рэзалютнасці, аж урэшце паўторам толькі што ўчыненага я не толькі шчасліва пазбег заслужанай кары, але выбіўся на пахвалу ў радых на пацеху

дасціпнікаў, падхалюзнікаў і падлыжных застольнікаў-радцаў, — і я вельмі правільна зрабіў, што зноў звёў вочы разам, каб яны, як на гэтым, так і на тым свеце, маглі вадзіць кампанію разам, як гэта ім і наканавана прыродай з самага пачатку. Мой пан, аднак, сказаў, каб я так больш не рабіў.

РАЗДЗЕЛ ТРЫЦЦАТЫ

*Сімпліцы ўбачыў, як людзі пілі і елі,
і падумаў, што яны падурнелі*

На гэтай гасціне (я так мяркую, што і на іншых) прыступіліся да стала пахрысціянску: казалі застольную малітву вельмі ціха, нішкам і, па ўсім відаць было, вельмі пабожна. Спакойны роздум у сэрцы доўжыўся пакуль не прынеслі — поліўку і першае, як бы ўсё роўна ў якім капуцынскім канвенце. Але ледзь толькі кожны трычатыры разы прамовіў: „Дабраславі, Божа, піцце і ясціе”, як тут і пайшло і паехала. Не магу апісаць, як спакваля голас кожнага застольніка ўбіраўся ў сілу, лепш параўнаю ўсю кампанію з прамоўцам, які пачынае задуменна-ацішана, а тады раптам выбухае громам. Прынеслі нешта, называнае — „разгонным”, моцна паперчанае, прадцісанае для разгону перад напоямі, каб гэта ўжо яны пайшлі добра, гладка і слізка, ітэм, прыкорм, ужо каб сама-сама са смакам елася і запівалася, не кажучы пра ўсялякія французскія rotages і гішпанскія olla potriden, якія дзякуючы мійстэрскаму прыгатаванню і тысячам розных прыправаў і таму што былі паперчаныя, пасоленыя, падпашаныя спецыямі, пасыпаныя, памяшаныя і пад пітво падведзеныя, аж усімі гэтымі дадаткамі цалкам мянялі сваю субстанцыю, якая ім была дадзена ад прыроды, і, бадай што, сам Кнэўс Манліюс, калі першага разу вярнуўся з Азіі і меў пры сабе найлепшых кухараў, не пазнаў бы, што тут з чаго зроблена і сцялемзана. Я падумаў: „Няўжо не магла б такая ежа, а яшчэ калі яе так запіваць, дык вось ці не можа яна так і мазгі чалавеку перамяшаць, што ўжо і не пазнаць, дзе тут чалавек, а дзе жывёла? Хто яго там ведае, можа, Цырцэя якраз і заўжыла нечагась такога, каб ператварыць Адысеевых спадарожнікаў у свіней?”

Я бачыў, што госці акладаліся гэтым „ясціем”, як свінні, наброхваліся „піццем”, як каровы, строілі з сябе аслоў, а потым рыгалі і блявалі, як гарбаровыя сабакі. Высакародныя букеты „Гохгаймерскага”, „Бахарахскага”, „Клінгенбергскага” яны хлябталі і залівалі ў тэльбухі цабровымі куфлямі, і ўсё гэта хутка страляла ў галаву. І тут я на сваё вялікае здзіўленне, убачыў, як усё мянялася, як прыстойныя людзі, што яшчэ нейкую хвіліну назад былі ў здаровым розуме і вялі дужа дасціпныя гавэнды, як яны раптам на вачах дурнелі, вычваралі неверагодна што і плявузгалі немаведама якія пошласці. Глупствы, якія яны ўчынялі, новыя куфлі, якія яны спаражнялі раз за разам, рабіліся чым далей, тым паўнейшыя, аж здавалася, быццам першае і другое пабіліся на заклад, каторае з іх адужае; напаследак іхняе перасільванне пераходзіла ў агідную оргію без дна і берагоў. Сама пекнае ў тым было, што я не ведаў, чаму іх ногі не трымаюць роўна, бо ўздзеянне віна і само ап’яненне мне тады яшчэ былі зусім невядомыя, ці не таму ў маёй галаве мяшаліся ўсякія смешныя выцінкі і фантастычныя падумкі; я добра бачыў іх рассалавелья твары, але не разумеў прычыны гэтага. Да гэтага ўсе дабрахоць спаражнялі свае міскі, усё ішло як след, жываты напаўняліся, і раптам іх прарывала, як рамізнікаў, калі каторы вядзе сваю падводу па роўным і пагігквае — „но-но, каб табе дабро было!”, а на гару — „тпру-дзе, каб цябе воўк зарэзаў!”. А як пашалеюць, тут ужо яны як сабакі кручаныя — адзін куражыцца, што, бач, топіцца ў віне, той шчыруе і пануквае суседа паддаць яшчэ, трэці выдурніваецца ў германскай пачцівасці на рыцарскіх адказах. А пасля, калі ўжо, здаецца, далей няма куды, пачынае заклінаць другога імем Госпада, ці прыяцельскай любоўю, ці здароўем каханкі, каб той, другі, ужо трымаўся прыстойнай меры, а ў таго, другога, ужо вочы на лоб лезуць, сам

халдодным потам мыецца, а піць далей ужо ў прыстойную меру мусіць-такі. Ба, зрэшты, і бубны, і пасвісцёлы, і струны рабілі свой гвалт і спрыялі гумору і як бы пад'юджавалі піць, не спыняцца, сіламоц напампоўваць вантробы віном. Мiane здзіўляла, як і куды яны маглі ўбухаць аж столькі віна, бо я яшчэ не ведаў таго, што не паспее яно ў іх як след адстояцца і нагрэцца, як яго з вялікімі рэзямі выпускалі адтуль, куды толькі што з вялікай небяспекай здароўю залівалі.

Мой святар таксама быў на гэтай гасціне; ён, як і ўсе іншыя, таксама ж чалавек, як і ўсе іншыя, мусіў рабіць супроць волі ўсё, як і ўсе іншыя, бегаў да малога ветру альбо падзівіцца, ці коням у яслі закладзена. Я пайшоў за ім і сказаў: „Пане мой святару, чаму людзі робяць так здіўна? Адкуль яно тое, што яны хістаюцца, спатыкаюцца, не стаяць на нагах роўна, чаму? Мне здаецца, у іх рассохліся і рассыпаліся клёпкі. Яны ж усе даяля наеліся і напіліся і божацца, і каб іх чорт забраў, што больш не могуць, а ўсё не перастаюць, а ўсё мурзаюцца, натоптываюцца! Альбо яны мусяць так рабіць, альбо ж насуперак Богу і па добрай волі спакушаюцца на благое?” — „Мілае дзіця, — адказаў святар, — віно ў рот, розум пад плот! Гэта нішто перад тым, што яшчэ будзе. Заўтра, як развіднее, у іх будзе цяжкі час пахмелу; пакуль жываты не параспірала, лічы, не елі і не пілі і не навесяліліся ўдосыць”. — „А не палюпаюцца, — сказаў я, — у іх жываты, гэта ж трэба столькі ўбухаць, а живот жа не прорва? Як могуць іхнія душы, якія падабенства Божае ёсць, спадзявацца на ратунак, седзячы ў такіх свіных тушах, у якіх яны, нібы злодзеі ў цямніцах і акішэлых паразітамі норах, і няма ў іх ніякіх богаспадобных парыванняў? Іх высакародныя душы, — кажу я, — як яны могуць трываць такую псоту?. Чаму яны замыкаюцца ў такіх смярдзючых клааках? Ці ж іхнія пачуцці і розум, якімі паслугуюцца душы, не пахаваныя ў вантробах неразумных жывёл?” — „Утні язык, — сказаў святар, — каб не дастаў па храпе; тут не час і не пара казані казаць, інакш я зрабіў бы гэта сам, лепей за цябе”. Пачуўшы гэта, я ўжо далей голядзеў моўчкі, як тут пераводзілі і глумілі ежу і пітво, тым часам як убогі Лазар, які мог бы тут добра падсілкавацца, у вобразе сотняў выгнанных вэтэраўскіх бежанцаў, у якіх голад выглядваў з вачэй, таміўся перад нашымі дзвярыма, макавай расінкі ў роце не меўшы.

РАЗДЗЕЛ ТРЫЦЦАЦЬ ПЕРШЫ

*Сімпліцы першы досвед з навукі здымае
і на конскім карыце вынікі мае*

Калі я так стаяў і чакаў з місаю ў руцэ перад сталом з цяжкімі думкамі ў галаве, живот мой узяўся за мяне і не даваў мне спакою; ён бурчаў, ён вурчаў бесперастанку, напамінаючы мне, што сабраліся ў ім духі і просяцца на свежае паветра; я падумаў, што пасоблю сабе ад гэтых пакутлівых курчаў і рэзьяў, калі, скарыстаўшыся навукай майго прыяцеля, якую ён даў мне мінулае ночы, адчыню засланку. Па ўсіх правілах я падняў левую нагу на поўнае сцягну, як мага вышэй, напнуўся, націснуў на клямку і ўжо хацеў быў тройчы паўтарыць чароўны заклён „шыкі-пшыкі”, як уся тая кампанія вясёлых духаў, што шмарганула з маёй (s.v.) задніцы, насуперак майму спадзяванню нарабіла такога грому, бабахнула з такой сілай гідотным грукатам, што ад страху я аж забыўся, што раблю; я так перапалохаўся, як шыбенік на драбінцы, калі кат ужо накладвае на шыю шворку; ад страху я ўвесь здранцвеў і ўжо не мог далей кіраваць сваім целам, а тым часам і мой рот у гэтым раптоўным гвалце таксама ўзбунтаваўся і ніяк не хацеў ні забараніць, ні дазволіць задніцы, каб тая сама закончыла казань, і гэта рот, які дадзены на тое, каб ім гаварыць і крычаць, каб той рот ціха прамовіў усе патрэбныя заклёны. А таму праз гэты бунт словы, якія я меў сказаць нішчаккам, каб чула адна толькі задніца, словы прагучалі страшна, як калі б мне хацеў хто здушыць горла. Чым жахлівей страляў ніжні вецер, чым

жудасней зверху гучалі заклёны „шыкі-пшыкі”, нібыта верхні і ніжні выходы са страўніка пабіліся ў заклад, каторы з іх здатнейшы грывнуць мацнейшым зыкам. Усё гэта разам дало палёжку маім гізунталам, але ж і ўвяло мяне ў няласку майго пана губернатара. Ягонья госці ад гэтых нечаканых „шыкаў-пшыкаў, барабаннага перабору і ніжняй карцечы аж есці перасталі, аж працверазелі; а я, як ні намагаўся, як ні стараўся, ужо не мог прыпыніцца, бо ж такі прарвала. Я быў пакладзены на конскае карыта, і высцебаны, і патрактаваны пугамі, што па край жыцця свайго не забудуся.

Такая была мая першая лупцоўка, такая жыццёвая дойма, такое, браточкі, аблашчанне музы — (s.v.) лупу-цупу, лупу-цупу, то у сраку, то у дупу, раз, два, тры, больш не сярэ! — якую я дастаў з часу, калі першы раз удыхнуў паветра, якое цяпер так ганебна сапсаваў, хоць, як вядома, у ім мы павінны жыць супольна, згодна і дыхаць на поўныя грудзі. Прынеслі ўсякія выкурвальні і свечкі, госці падаставалі нюхальныя пушачкі, розныя флакончыкі і пуздэрчкі з бальзамамі, нават нюхальны тытунь; але ўсе гэтыя пахошчы не маглі перабароць майго мацнейшага. А я як узнагароду пасля гэтага акту, адыграннага мною лепш за найлепшага камедыянта на свеце, атрымаў нарэшце спакой у жываце, сінякі на спіне і задніцы, госці — поўныя насы смуроду, а чэлядзь загад напоўніць памяшканне здаровым пахам.

РАЗДЗЕЛ ТРЫЦЦАЦЬ ДРУГІ

*Сімпліцы бачыць, што адбыць гасціну
гэта — ператварыцца ў скаціну*

Пасля ўсяго, што адбылося, я прыслужваў, як і раней. Мой святар быў яшчэ там, і, як і іншых, яго змушалі піць; ён вельмі не хацеў і бараніўся, кажучы, што не хоча жлукціць, як жывёла. Адзін добры выпівоха даказваў, што якраз ён, святар, п’е, як жывёла, а астатнія прысутныя п’юць, як людзі: „Бо, — сказаў ён, — жывёла п’е роўна столькі, колькі ёй усмак і колькі трэба ад смагі, бо яна не ведае, што добра, што не, і не ўмее піць віна; а нам, людзям, падабаецца, каб пітво ішло на карысць, і ўліваем у сябе высакародны сок, як гэта рабілі і нашыя продкі”. — „Так, — адказаў святар, — але ж мне след трымацца пэўнай меры”. — „Слушна, — адказаў той, — сумленны чалавек трымае слова”, — і даў наліць вялікі келіх і падаў святару; але той прапусціў гэта міма і пакінуў выпівоху стаяць з налітым.

Калі ён адышоў, тут усе й завяліся і пачалі даводзіць, што гасціна павінна спраўляцца а пэўным часе, з пэўнай нагоды, каб людзі маглі ўзаемна паквітацца выпіўкай, даць адзін аднаму ганьбы ці яшчэ якую штуку ўрэзаць; а калі каторы ўпіваецца аж так, што не можа болей ні сядзець, ні хадзіць, ні стаяць, гэта называецца: „цяпер і ты свіння, і табе пірог адпечаны”, і так далей, etc. А хто трымаецца даўжэй і п’е ўмеючы, той — на вышыні, не выстаўляе сябе на смех і глум; але ўрэшце ўсе выспельваюцца і вычвараюцца, як усё роўна чмурнага зеля наеўшыся. Камедыя — глядзець на ўсё гэта, а няма ж чалавека, які здзіўляўся б, як я. Адзін спявае, гарлае, другі плача, скавыгча; адзін рагоча-заліваецца, як з гары едучы, другі ўвесь у меланхоліі кволіцца, румзае; адзін лаецца, другі моліцца; адзін крычыць: „Ура!”, другі нешта языком замельвае, сказаць нічога не могуць; адзін сядзіць ціха і замірана, другому — хоць з чортам узачубкі брацца; той спіць і маўчыць, а той бурдоліць і балбоча, што на язык налезе, без упыну, без угамону. Той болбат нешта пляце пра свае мілосныя флірты і выправы, а той — пра неверагодныя ваенныя подзвігі; закідаюцца і пра царкву, пра матэрыі духоўныя, а то і пра *ratione status*, палітыку, дачыненні ўнутраныя і замежныя; а каторыя бегуюць, мітусяцца, шнуруюць туды-сюды, як ртутныя шарыкі, не могуць нідзе спыніцца, тым часам як назюзюканыя покатам качаюцца, пальцам варухнуць не могуць, не тое каб стаяць роўненька ці спаважна пахаджаць; а вунь жа тыя, бач, няло ім, усё яшчэ

замалочваюць, усё яшчэ мурзаюць, мурзаюць, папускаюць папругі і зноў акладаюцца, быццам тыдзень расінкі макавай у роце не мелі, а натаптаўшыся, зараз пойдучь бляваць і рыгаць усім, чым аб'еліся за дзень. Часам усе іхнія ўхваткі і высцебкі такія смешныя і распацешныя, блазнівныя і дзіўныя, ну ж і такія грэшныя і пахібныя, што той мой нявінны пшык, які так знагулу выхапіўся з мяне і за які я быў так жорстка выперцаваны, — проста мілы дзіцячы досціп, на які і зважаць добрым людзям не след было б. Нарэшце за сталамі ўсчынаецца страшэнны кавардак: пачынаюць шпурляцца шклянкі, келіхамі, міскамі і талеркамі, садзіць адзін аднаму кулакамі, накладаць крэсламі, ножкамі з лавак, услонамі, шпагамі і ўсім, што пад руку наверхнецца; ужо юха дудкаю б'е, ужо... Але мой гаспадар сунімае гэты вэрхал.

РАЗДЗЕЛ ТРЫЦЦАЦЬ ТРЭЦІ

*Сімліцы бачыць, як пан казла дзярэ,
і яго ліхая агіда бярэ*

Калі зноў запанавалі мір і злагада людская, піткі пабралі музыкаў і баб і перайшлі ў другі дом, дзе была зала пад іншыя блазоты. А мой пан сеў на ложкак, бо ці тое ад злосці, ці тое ад пераеду, але яму заблажэла. Я пакінуў яго, дзе ён лёг, хай, думаю, адпачне і выспіцца, але не паспеў я падысці да дзвярэй, як ён ужо спрабаваў свіснуць мне, ды не змог. Ён крыкнуў, але ў яго выйшла толькі: „Сімле!” Я падскочыў, а ў яго вочы закаціліся, як у недарэзанага цяляці. Я стаяў перад ім слупам і не ведаў, што рабіць; а ён паказаў на паліцу і замармытаў: „Пр-пр-прынясі ты, ллайддак, ттта-азік, ббуду кка-аззла драць”. Я борздзенька прынёс тазік і калі падышоў да яго, ён надзьмуў шчокі, як сурмач, потым схапіў мяне за руку і паставіў перад сабою так, што я трымаў тазік у яго пад носам. І тут яго прарвала, з сутаргамі і балючымі курчамі ён рыгануў у падстаўлены тазік гідотную субстанцыю, аж я мала не самлеў ад невыноснага смуроду, тым больш што пырскі (sal. ven. — з дазволу сказаўшы) паляцелі мне ў твар. Я ледзь быў не далучыўся да яго за кампанію, але ўбачыўшы, як ён спалатнеў, стрымаўся на паўдарозе ад страху, што сама душа ў яго зараз спагоніць ахвоту і вывернецца ў той тазік разам з гідотай, бо вось ужо й халодны пот выступіў на лобе, і ўвесь твар зрабіўся як усё роўна ў нябожчыка. Калі ж ён праз колькі хвілін перастаў і крыху адчаўраў, дак сказаў мне прынесці свежай вады, каб прапаласкаць свае тэльбухі.

Пасля загадаў вынесці „казла”. Не бачыў я ў гэтым ніякай заганы, хоць перада мною ў срэбным тазіку ляжала, як мне здалося, едала на чатырох мужыкоў, якое не заслужылася, каб яго выкідалі ў памыйніцу. Да таго ж я ведаў, што мой пан не браў у рот нічога паскуднага, а толькі цудоўныя далікатэсныя паштэты і ўсякія розныя печывы, драбяціну і дзічыну, мяккія цялячыя выразкі, усё гэта яшчэ можна было ў тазіку выдатна пазнаць і адрозніць. І я панёс усе тыя лагодкі, не ведаючы, аднак, што з тым дабром рабіць, але і папытацца не мог. Я пайшоў да гофмайстра; паказаў яму ўсе панскія прысмакі і спытаўся, што рабіць з „казлом”. Ён адказаў: „Дурны, нясі і аддай кушнеру, хай скуру вырабляе”. Я спытаўся, дзе той кушнер. „Не, — адказаў ён, убачыўшы маю прастадушнасць, — затарабань доктару, хай паглядзіць-пабачыць, чаго там наш мілы панок нахрапаўся”. Такі жарт я скроў бы, калі б гофмайстар не баяўся нарвацца на горшае; ён сказаў мне занесці гасцінца на кухню дзяўчатам, — хай усё гэта паперчаць, пасыплюць перным зеллем і ашчадзяць да наступнага разу; я сур'ёзна выканаў ягоны загад, але тыя шлюнды на кухні толькі збэсцілі мяне.

РАЗДЗЕЛ ТРЫЦЦАЦЬ ЧАЦВЁРТЫ

*Сімпліцы прыходзіць на панскія танцы,
ды зноў упускае выдатныя шанцы*

Калі я пазбавіўся ад тазіка, выйшаў і мой пан; я ішоў следам за ім да вялікага дома, дзе ў зале ўбачыў мужчын, жанчын і людзей нежанатых; усё там скакала, кішэла, грымела, падбрыквала і вішчала так, аж я падумаў быў, а ці не павар'яцелі яны ўсе, бо я ніяк не мог зразумець, навошта гэты гвалт і валтузня ўся. Глядзець на іх збоку — проста жудасць, шаленства і страхалюдства нейкае, у мяне валасы падраслі, пакуль глядзеў, у мяне скура сшэрхла, я не мог падумаць нічога, як толькі, што ўсе яны тут кручаныя шаліяніцы, з глузду з'ехалі, з быка пападалі. Калі мы падышлі бліжэй, я пазнаў — гэта ж былі нашыя госці, якія яшчэ ад полудня былі ў добрым гуморы. „Божа мой, — падумаў я, — што тут робяць гэтыя няшчасныя? Ах! Іх і праўда, мусібыць, апантала”. А потым падумалася, што сюды пазбіралася ўсякая пякельная нечысць і цяпер тут такім вось чынам збыткуе і пацяшаецца з усяго чалавечага роду, зладзіўшы шабас і малпіна гамузаванне; я падумаў — калі б у іх былі чалавечыя душы і Божае падабенства, яны не паводзілі б сябе так не палюдску. Калі мой пан ступіў на парог і ўжо мерыўся ўвайсці ў залу, шалы прыпыніліся, хоць усе ўсё яшчэ патузвалі і торгалі галовамі, дрыгалі і шоргалі нагамі, аж мне здалася, што яны прыгладжваюць тыя калдобіны, якіх панавыбівалі ў глінянай падлозе. Па потных тварах і пыхценні я зразумеў, што яны добра-такі намардаваліся; але весялосць на тварах сведчыла, што намогі не былі ім горкія.

Вельмі хацелася ведаць, што азначала ўсё гэта безгалоўе, і таму я спытаўся ў свайго таварыша, таго самага шчырадушніка і даверанага сардэчнага брата, які нядаўна навучыў мяне вешчаваць праўду, чаму тут такі гвалт і гармідар і як мне глядзець на гэты шалёны разгірдыш, гэтыя скокі, падскокі і выдыганні. Той сказаў мне чыстую праўду, што ўсе прысутныя згаварыліся ўтрамбаваць у зале падлогу. „Чаму, ты думаеш, — сказаў ён, — яны ўсе так рассупоніліся і раступаталіся? Ты ж бачыў, як яны павысаджвалі вокны? Так будзе і з гэтай падлогай”. — „Госпадзе Божа! — адказаў я. — Тады і мы правалімся разам з імі, і мы, падаючы, скруцім сабе вязы?” — „Ну, але ж, — сказаў мой прыяцель, — на тое яно ўсё і робіцца, каб чорту дагадзіць. Сам пабачыш, скоро кожны, як толькі яго прыцісне смяротная небяспека, пачне хапаць хто прыгожую бабу, хто дзеўку, бо, як той казаў, абмінуць таго ўдары, хто падае ў пары”. На такіх развагах апанаваў мяне раптам такі страх і такі клопат прыхапіў, што я больш не ведаў, куды падзецца і што рабіць; а калі ўскварылі музыкі, якіх дагэтуль я проста не заўважаў, і мужчыны разбегліся па панях, як кананіры па гарматах, як пачулі яны трубы, як пахапалі яны тых паняў, мне здалася, што вось-вось ужо тая падлога і трэсне і я разам з усімі правалюся ў апраметную. Але што яны зноў загапатавалі, як дурныя, што аж сцены задрыжалі, бо музыкі якраз утнулі нейкую дужа бадзёранькую штуку, я й падумаў: „Ну вось і садухі табе, ну вось і канец настае — гэнна граюць. Гэтта скокі вырабляюць! Ну ж бо, Сімпліцы, хоць напаследак пабудзь чалавекам”. А падумаўшы, што зараз абваліцца ўвесь дом, я з вялікага перапуду падхапіў за руку нейкую кумпячыстую паню з высокае шляхты і выдатных цнотаў, з якою толькі што гутарыў мой пан, учасіўся ў яе, як мядзведзь, і трымаў, як абцугамі. Яна не ўцяміла, якія бзікі заскочылі мне ў галаву, а я ў поўнай распачы і адчаі залямантаваў, як недарэзаны. Але мала таго, тут якраз і выкаўзнула мяне нешта ў штаны, і пайшоў такі смурод, якога нос мой даўно не чуў. Музыкі раптам сціхлі, танцоры і танцоркі сталі, а шанюўная пані, якую я трымаў за руку, была ў поўным адпадзе, думаючы, што гэта мой пан падгаварыў мяне падкласці ёй такую пігулку. Але мой пан распарадзіўся ўкінуць мне як след і замкнуць куды-небудзь, бо годзе з яго, сказаў, на сённяшні дзень такіх неспадзяванак. Стралкі, якія павінны былі выканаць гэта, умілажаліліся з мяне, але ад таго смуроду не маглі вытрываць, абышліся без лупцоўкі, а толькі завялі мяне ў гусіны катух і замкнулі там. Пасля я шмат разоў думаў над гэтай прыгодай і

прыйшоў да высновы, што экскрэменты, якія выдушваюцца з чалавека ад прырэпалаху, смярдзяць куды горш, чым пры ачышчэнні ў спакайнаце.

КНИГА ДРУГАЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

*Сімпліцы і ў катуху не загіне,
калі там паруюцца гусь і гусыня*

У гусіным катуху я сядзеў і разважаў пра ўсё, што я апісаў у першай частцы майго „Чорнага і Белага”, а таму няма ніякай патрэбы пашыраць гэтую тэму яшчэ і тут. Але я не магу абысці маўчаннем, што яшчэ тады я сумняваўся, ці праўда, што ашалелыя танцоры прадзяўблі падлогу, ці ўсё гэта толькі пустыя набрэхі. Цяпер я раскажу далей, як я вырваўся з гусінага катуха. Цэлыя тры гадзіны, пакуль не скончылася „Прэлюдыя Венеры” (пачэсны танец, павінен вам сказаць) я мусіў сядзець у сваім уласным (s. v.) гаўне, пакуль нехта не прабраўся да хлевушка і не зашкрабаў засаўкаю. Я насцярожыўся, як свіння, цурболячы ў лужыну, а хлапец каля дзвярэй не толькі адчыніў іх, але і так хуценька — шумуль! усярэдзіну, як я быў бы рады выкаўзнуцца з іх, яшчэ і прывалок за руку нейкую бабу, гэтак, як, я бачыў, робяць у танцах. Адкуль мне было ведаць, што ўсё гэта азначала; але як што я ўжо прывык да шмат якіх дзіўных прыгодаў, якія давялося ў гэты дзень асэнсоўваць маімі блазенскімі мазгамі, і як што я ўжо змірыўся з тым, што трэба прымаць цяжкія і моўчкі ўсё, што толькі пашле мне мой лёс, я ўплішчыўся за дзверы, са страхам і дрыжыкамі чакаючы, чым яно ўсё скончыцца. Неўзабаве паміж парай усчаўся прырэпшт, з якога я не ўцяміў нічога, апрача таго, што адзін голас загаварыў пра агідны смурод у гэтым катуху — а другі, наадварот, супакойваў першага. „Вядома, красуня мая, — сказаў ён, — усім сэрцам убольшваюся, што, каб паласавацца пладамі каханна, неспрыяльны лёс не паслаў нам больш хацелага месца. Але я павінен запэўніць вас, што ваша цудоўная прысутнасць высакародніць мне нават гэты агідны заканурак, ён мне здаецца мілым раем”. Пасля гэтага я пачуў пацалункі і ўбачыў дзіўныя канфігурацыі; я не ведаў, што гэта было ці што магло азначаць, а таму маўчаў і сядзеў ціхенька, як мыш. Калі ж азваліся яшчэ іншыя гукі і ўвесь хляўчук, які быў скляпаны з дошак, пачаў моцна і рытмічна патрэскаць, а тая баба пачала ўдаваць, нібыта ёй за гэтым заняткам няма ладу як баліць, я падумаў: „Гэтыя двое з тых вар’ятаў, што дапамагалі таўчы падлогу, і цяпер прыйшлі, каб і тут пашураваць, мабыць, хочучь забіць мяне”. Як толькі мне стукнулі ў галаву гэтыя думкі, я адразу схапіўся за дзверы, каб хутчэй уцячы ад смерці, і выскачыў з дзікім крыкам, які гучаў вельмі натуральна, як і той, за які я трапіў сюды; але я быў настолькі здагадлівы, што адразу зачыніў за сабою дзверы на засаўку і кінуўся да адчыненых дзвярэй дома. Гэта было першае выселле, у якім я за сваё жыццё ўдзельнічаў, хоць і не быў запрошаны; і хоць я не павінен быў нічога дарыць, а вось жа пасля малады выстраў мне ладную гасціну, за якую я таксама ладна сплаціў. Ласкавы мой чытач, я раскажваю гэтую гісторыю не дзеля таго, каб ты добра з яе пасмяяўся, а каб скончыць яе на добрую ўцеху чытачу, каб ты ведаў, якога плёну можна чакаць ад скокаў — як скачаш, так і вытрасеш. Лічу зусім пэўным, што ў скоках і даходзіць часам да многіх кепскіх і неразважных купляў, за якія пасля бывае сорамна ўсёй кампаніі.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

Сімпліцы кажа, калі след мыцца,

каб з іншых людзей не глуміцца

Хоць я і вельмі ўдала ўцёк з гусінага катуха, але якраз у тым і адчуў усю веліч свайго няшчасця, бо нагавачкі мае былі поўненькія і я не ведаў, як, чым і дзе даць рады гэтай калатушы. У доме ў майго пана было ціха, усё спала; таму мне нельга было назаліцца варце, якая стаяла каля дома; а галоўная варта, *corps de garde*, вядома, не прапусціць, бо надта ж ад мяне патыхала; заставацца на дварэ — дзе ж тут набудзешся за такой халадэчай, а куды падзецца? — хто яго ведае. Было далёка за поўнач, калі мне стрэліла ў галаву — а пашукаю ж я рады ў памянёнага добрага святара. Я рушыў за поклічам свайго сэрца і пастукаўся ў дзверы; і зрабіў гэта так настойліва, што служанка з вялікага нехаця нарэшце ўпусціла мяне. Калі ж яна ўнюхала, якога гасцінца я прывалок у хату (а яе доўгі нос адразу пацэліў у маю таямніцу), дык яшчэ больш знеахвацілася. І пачала яна бурчаць і сварыцца; яе пан ад гэтага шуму прачнуўся, а такі нябось, можа, і выспаўся, і ўсё пачуў. Ён паклікаў нас абаіх да сябе да ложка, быццам яму самому закарцела прынюхацца. Але як толькі ён змікіў, на чым тут гандаль трымаецца, ён, наморшчыўшы нос, сказаў, што што б там ні пісалі календары, а цяпер сама-сама добрая нагода памыцца, і лепш зрабіць гэта без адкладу, чым быць у тым стане, у якім я цяперака. Ён сказаў служанцы, не, бадай, папрасіў дзяўчыну, каб яна, пакуль зусім не развіднела, памыла мне нагавачкі і павесіла каля печы, а мяне самога паклала ў ложка, бо, мусіць, ён бачыў, што я зусім скалеў. Ледзьве паспеў я сагрэцца, як ужо й на свет занялося; святар ужо стаяў каля ложка, прышоў падзівіцца, як тут у мяне ўсё абышлося, а мае кашуля і штаны былі яшчэ мокрыя, дык я не мог устаць, каб падысці да яго.

Я расказаў яму ўсё і пачаў з „мастацтва”, якога мяне навучыў прыяцель, і як я кепска той навучай скарыстаўся. Далей я паведаміў, што госці пасля таго, як ён, святар, пайшоў, зусім падурэлі і, як зноў жа сказаў мой прыяцель, хацелі прадлубаць у доме падлогу; ітэ, які жаклівы страх на мяне напаў, праз што я і трапіў у гусіны катух, і што ў тым хлевушку ад тых дваіх, якія незнарок мяне вызвалілі, уведаў з іхніх слоў і дзеяў і якім чынам я іх там замкнуў замест сябе. „Сімпліцы, — сказаў святар, — блага табе прыпала, зусім блага. Пайшло ў цябе спярша вельмі гладка; але баюся, вельмі баюся, што ты перабаршчыў і ўсё сапсаваў. Выбірайся барджэй з ложка ды ляці хутчэй з дому, каб і я разам з табою не асяніўся няласкаю пана, калі б цябе згледзелі ў маім доме”. І я мусіў ісці ўвесь у мокрым і першы раз на сабе зведаць, як ліпнуць усе да таго, хто ў шаноўлі; і як жа коса глядзяць на таго, хто пачаў накульгваць, а тая ласка тым часам уся злашчылася.

Я пайшоў у харомы да майго пана, там усё яшчэ мёртва спала, апроча Кухара і некалькіх ягоных дзяўчат. Дзяўчаты прыбіралі ў пакоі, дзе ўчора банкетавалі, а кухар з рэштак былога едзіва гатаваў сняданак ці, лепей сказаць, нейкую пярэкусь. Спярша я падышоў да дзяўчат; у іх там усё было дагары нагамі: бітыя куфлі, шыбы, у некаторых месцах было поўна таго, што выходзіла з гасцей зверху і спадыспаду, месцамі стаялі вялікія лужыны разлітага віна і піва, так што падлога нагадвала карту, на якой можна было разгледзець моры, астравы і сухія, цвёрдыя кантыненты. Ва ўсім пакоі стаяў смурод нязгорш таго майго, катушынага, таму я доўга і не забавіўся, а пайшоў на кухню, каб там каля агню дасушыцца да канца на жывым целе, са страхам чакаючы, як абернецца да мяне Фартуна, калі мой пан праспіцца і ўстане. І тым часам разважаў пра дурноту і марнасць свету, узгадваў, што мяне напаткала мінулага дня і асабліва ўначы і што яшчэ я пабачыў, пачуў і даведаўся. Такія думкі навялі мяне на рахубу, што жыццё маё ў пустэльніка, у нэндзы, галечы і ўбогасці, было куды дабрашчаснейшае, аж захацелася зноў вярнуцца ў былое.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

*Сімпліцы пажу адпёк пірагі,
адкрыўшы сакрэты левай нагі*

Калі пан мой устаў, ён паслаў свайго целаахоўніка па мяне ў гусіны катух; той прынёс вестку, што знайшоў дзверы зачынення і прарэзаную за засаўкай дзірку, дзякуючы якой, відаць, вязень і ўпёк. Але яшчэ да гэтага паведамлення мой пан даведаўся ад іншых, што я даўно на кухні. Тым часам слугі ўжо бегалі, збіраючы ўчарашніх гасцей на сняданак, разам з якімі клікнулі і святара, які павінен быў паявіцца раней за іншых, бо пан, перш чым сесці за стол, хацеў перагаварыць з ім з прычыны, так бы сказаць, мяне. Ён сур'ёзна спытаўся ў святара, за каго той мяне мае, за блазна і дурня ці за хітрага праныру і баламута; які я — ці прастадушны рахманіна і цюхця, а ці, наадварот, падступны скалазуб і цмыгун, і пры гэтым расказаў яму ўсё-ўсенька, як непачціва я ўчарашняга дня і ўвечары паводзіўся пры каляцы і ў танцах і што многія госці прынялі гэта і расцанілі, як ліхі намысел супроць іх, і быццам усё гэта загадзя прадумана дзеля афронту, каб дапячы ім; item, што ён загадаў замкнуць мяне ў гусіны катух, каб убяспечыцца ад падобных розбрыкаў і анцыбураў, якімі я яшчэ мог падседзець яго перад людзьмі, і з якога, катуха, я вылузаўся і цяпер брыняю ў цяпле і выгодзе на кухні, як нейкі шляхцючок, перад якім усе павінны прагінацца, а не ён служыць нам, і што колькі на свеце жыве, не памятае, каб нехта ўшыхаваў яму пры высакародным людстве столькі ўсякага дэспэкту і канфузіі, і што ён не бачыць ніякага іншага выйсця, як толькі загадаць, каб мяне патрактавалі як след пугамі і дубцамі, і што ўжо калі я аж такі невылечны ёлупень, дык паслаць мяне к чартаматары і не пускаць да стала.

Тым часам, пакуль мой пан так наракаў, пачалі вызбірацца госці. Пан выгаварыўся, і святар адказаў яму, што калі б ласкавы пан узычыў хоць прагалінку часу і цярпліва паслухаў, дык ён мог бы расказаць пра Сімпліцы пропадзь чаго такога пацешнага, чаго ні сумысля, ні спопрыску не прыдумаеш, але з чаго несумненна вынікае не толькі поўная невінаватасць дзіцяці, але і тое, што часцей за ўсё плятуць усялякую небывальшчыну пра яго паводзіны, і хай пан дасць веры, што хай ўсе, хто пачуў сябе зняважаным, адкінуць усе нядобрыя падазрэнні. Пан губернатар дазволіў, але хацеў, каб гэта было расказана за сталом, а то ж хай паслухае сабе на пацеху ўся кампанія.

Калі вось так у верхнім пакоі гаварылі пра мяне, унізе са мною акардаваў той кручаны фэндрык, якога я замест сябе замкнуў у хлеўчуку і які ўсякімі пагрозамі, лёстачкамі і, нарэшце, талерам, якога ён сунуў мне ў руку, дамогся, каб я паабяцаў ані шу-шу пра ягоныя амурныя ўходы, каб не вякнуў чаго не папала на памяло.

Сталы былі накрытыя і, як і ўчарашняга дня, застаўлены ежаю і абсаджаны людзьмі. Вермут, шаблі, алант, цытрыноўка, іншыя віны разам з „гіпакратам” мелі давесці да ладу галовы і жываты гасцей, бо ўсе ж былі як у чорта на тартурах. Іх першая гутарка была пра іх самых, пра тое, як яны ўчора так ладна панабіраліся і як не было сярод іх нікога, хто прызнаўся б, што пераквасіўся з лішкам, хоць яшчэ ўчора чортам кляліся, што ўжо ані-ні больш. Некаторыя прызнавалі, што захмялелі так сабе збольшага, а іншыя даказвалі, што яны ніколі не ўпіваюцца данясхочу, а так толькі, дзеля настрою, кампаніі і хэнці. Калі ўжо стаміліся гаварыць і слухаць пра свае дзівацтвы і вычуды, прыйшла чарга да небаракі Сімпліцы; губернатар сам нагадаў святару, каб той адкрыў публіцы абяцання вяселья пікантнасці і няггласці.

Гэты найперш папрасіў не залічваць яму ў грэх, калі ён змушаны будзе ўжыць некалькі слоў, якія, магчыма, і не дужа стасуюцца з яго духоўным санам, але што тут паробіш — праўда ёсць праўда; і пачаў распавядаць, спачатку пра тое, з якіх такіх чыста прыродных прычын мяне даймала цялесная пляга ў кішках, пра тое, як я шчыра ўсё выклаў сакратару ў канцылярыі, як я быў навучаны разам з варажбаю пэўнаму мастацтву і як блага ўчыніў першае выпрабаванне, item, якімі дзіўнымі здаліся мне танцы, якіх я зроду ні разу на вочы не бачыў, як мне ўсё растлумачыў прыяцель і з якое прычыны я ўчапіўся ў знакамітую даму і як трапіў у катушок. Усё

гэта святар падаваў у вельмі прыстойнай манеры, але ўсе сінелі і бакі рвалі ад смеху, папрасіў ласкава выбачыць мне маю прастадушнасць і неабазнанасць, і каб не астыла да мяне панава прыхільнасць, і каб не адстаўлены я быў ад службы каля стала; а пра тое, што спрыгодзілася ў мяне ў катушку, як я выбавіўся адтуль, ён не схацеў сказаць, баючыся, каб на яго не ўгневаліся некаторыя сатурналісты і перапітыя казлы, якія лічаць, што асобы духоўныя ўсё і заўсёды бачаць толькі ў благім святле. А мой пан, дык той акурат і спытаўся ў мяне, каб пацешыць гасцей, чым жа я сплаціў свайму прыяцелю за навуку, за досвед, і калі я адказаў: „Нічым!” — ён сказаў: „Ну дык я заплачу яму поўны ганарар за тваю вывучку”, — і таго паклалі на карыта і высвіталі так, як і мяне ўчора, калі я выпрабоўваў мастацтва і схібіў.

Мой пан дастаткова добра ўведаў пра маю прастадушнасць, але хацеў падахвоіць мяне, каб я пацешыў яго і гасцей яшчэ больш; ён быў упэўнены, што сваімі дурнотамі я пераплюну ўвесь іхні аркестр. Ён спытаўся, навошта я парэзаў дзверы ў катуху і даў лататы. Я адказаў: „Гэта, можа, хто іншы зрабіў”. Ён спытаўся: „Хто ж тады?” Я сказаў: „Можа той, хто прыйшоў да мяне”. — „А хто ж да цябе прыходзіў?” Я адказаў: „Я не павінен гэтага нікому казаць”. Пан мой быў спрытнюга ў клёку, ведаў, як да мяне пад’ехаць і падступіцца; таму ён апярэдзіў мяне пытаннем: „Хто ж гэта табе забараніў?” Я адразу адказаў: „Кручаны фэндрык”. Аднак па вялікім рогаче гасцей я скеміў, што зноў даў пудлу, — а кручаны фэндрык, які таксама сядзеў за сталом, пачырванеў, як печаны рак, і калі б я не хацеў больш нічога расказаць, ён не запырэчыў бы. Але мой пан толькі кіўнуў раз кручанаму фэндрыку, і таму як зацяло, а я ўжо мог гаварыць усё, што ведаў. Пасля мой пан спытаўся, што ж там той кручаны фэндрык такога нафэндрыў пасля мяне ў катуху. Я адказаў: „Ён прывёў туды адну паненку”. — „І што ж ён рабіў далей?” — спытаў мой пан, а я адказаў: „Мне здалася, што яму прыспічыла пацурболіць”. Мой пан спытаўся: „А што ж пры гэтым рабіла паненка, нябось засаромелася, га?” — „Ды не, мой пане, — сказаў я, — яна задрала спадніцу і хацела (s.v. , мой высокашаноўны, цуда-, шана- і цноталюбны чытач, даруй майму непачціваму пяру, што піша яно так груба, як я тады сказаў, але зноў жа, праўда ёсць праўда) падставіцца”. Тут сярод прысутных падзеяўся такі рогат, што мой панок не толькі слухаць, але і пытацца далей не мог; ды яно і патрэбы не было, бо інакш можна было б ужо наразіць на кепікі і смех саму пачціваю паненку (scil. — зразумела!).

Тут гофмайстар абвясціў за сталом, што я, нядаўна вярнуўшыся з большверка, тобок з крапаснога вала, сказаў, што я ведаю, як учыніць гром і маланку; што я бачыў на двух падводах два камлюкі, пустыя ўсярэдзіне, дуплястыя; у іх насыпалі насення цыбулі з белай морквінай, якой абцялі хвост, пасля гэтыя камлі паказыталі зубатым кіёчкам, ад чаго з тых камлёў спачатку паваліў дым, потым бабахнуў гром і шугануў пякельны агонь. Такіх жартаў нагаварылі за сталом шмат, нарагаталіся ўволю, так што пад закуску гаварылі, бадай, толькі пра мяне, з мяне і смяяліся. Усё гэта спрычыніла агульны вырак мне і прывяло да маёй пагібелі, што калі мне дазваляць гаварыць, што хачу, з мяне выйдзе выдатны застольны блазан, якім дабраволяць ўладары свету і з якіх могуць парагатаць нават простыя смертныя.

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

*Сімпліцы бачыць — без мілых падманаў
не выстаіць нават фартэцыя ў Ханаў*

І вось акурат калі гэта сама-сама ўсе сабраліся паброварыць і, як учора, дружна спаражніць посуд, варта абвясціла з уручэннем паслання пра прыбыццё камісарыя, які ўжо, казалі, каля брамы, а пасланы ён мілітарнай радай шведскай кароны збадаць тутэйшы гарнізон і зрабіць візітацыю ў фартэцыю. Гэта адразу з’елчыла ўсе жарты, і вясёлы рогат аціх, як пішчалка дуды, калі выйшла паветра. Музыкі і госці

рассеяліся, як тытунёвы дым, пакінуўшы пасля сябе толькі пах; мой пан сам памчаўся з ад’ютантам, які нёс ключы, і з атрадам галоўнай варты, з паходнямі, да брамы, каб асабіста ўпусціць таго візітанта-атраманта, чарнільную душу, як ён яго назваў. Зычыў, каб яму чорт карак скруціў, перш чым ён укруціцца і нагою паткнецца на парог крэпасці. Але як ён яго ўпусціў і прывітаў на ўнутраным мастку, бракавала вельмі малога альбо зусім нічога, каб з ходу-лёту, у доказ сваёй адданасці не паслацца гладкім лістам, узаемная пачцінасць у тых хвіліны была такая вялікая, што камісарый спешыўся з каня і прайшоўся ножкамі з маім панам да ягонага лажаменту, і кожнаму тут зарупіла ісці, канечне ж, леваруч, etc. „Ах, — падумаў я, — які ж гэта шаленчы дух аж так людзей пантае, што кожны кожнага за дурня мае?” Мы, такім чынам, падышлі да галоўнай варты, і вартавы крыкнуў: „Хто там?” — хоць выдатна бачыў, што гэта мой пан. А гэты заўпарціўся з адказам, саступаючы гонар высокаму госцю; вартавы зноў, як бы не бачачы, яшчэ мацней паўтарае сваё пытанне. Нарэшце, аж за трэцім разам, пан будзе адказваць на тое „хто там?” — „Чалавек, які дае грошы!” Калі мы праходзілі міма варты, а я ішоў апошні, дык і дачуў, што вартавы, які толькі нядаўна завербаваўся ў жаўнеры, а да таго сядзеў на гаспадарцы, даволі заможны вясковец з Фогельсбэрга, буркнуў: „Каб ты так дыхаў, падла; чалавек, які дае грошы! Сабака, які іх выдзірае, вось хто ты! Столькі грашыскаў злупіў з мяне, што хай бы цябе пярун улупіў раней, чым ты выпаўзеш з горада”. З гэтай хвіліны я быў у поўнай пэўнасці, што чужы пан у аксамітах — святы чалавек, раз не толькі ніякая кляцьба не ўзяла яго, але і нЕпрагалі ягоныя чынілі яму учту, ласку і даброць усялякую; яшчэ тае ж ночы ён быў па-каралеўску патрактаваны ўсялякімі прысмакамі і лагодкамі ўтанараваны і да таго ж раскошнай пасцеллю ўпачціўлены.

Наступнымі днямі пры інспекцыі было ўсяго-ўсялякага. Я, дурны немысль, быў, аднак, досыць упарты і ўвішны, каб гэтага хітрага камісарыя, а ягоныя ж абавязкі не можа несці дзіця горкае, дурыць і вадзіць за нос, як малога; навучыўся я гэтага меней чым за гадзіну; уся мудрасць была ў тым, каб лічыць ад пяці да дзевяці і біць у барабан, бо я быў яшчэ замалы, каб выцягнуць на цэлага мушкецёра. На гэты выпадак апрадулі мяне — а мае падкасанья пажовыя штонікі не пасавалі да падзеі — у адмысловыя пазычаныя строі і далі адмысловы, таксама пазычаны барабан несумненна з той прычыны, што і сам я быў пазычаны; і я выдатна прайшоў інспекцыю. А як што пры маёй блазнец не вельмі верылі, што я здолею ўтрымаць у памяці нязвыклае імя, на якое я павінен адгукнуцца і выступіць са строю наперад, дык я і застаўся Сімпліцы; прозвішча прыдумаў сам губернатар і загадаў запісаць мяне ў рээстр як Сімпліцы Сімпліцысімум, паставіўшы мяне, такім чынам, як скурвысына, байструка ў першым калене, бо, як ён сам разважыў, я быў вельмі падобны на ягоную родную сястру, якая прапала. Я пазней захаваў за сабою гэтыя імя і прозвішча, пакуль не даведаўся сапраўднага, і граў з імі сваю ролю на немалую карысць губернатару і на невялікую шкоду шведскай кароне досыць паспяхова праз увесь час вайсковай службы, якою я паслужыўся шведам, а таму і іхнія ворагі не мелі ніякай падставы ненавідзець мяне за гэта.

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

*Сімпліцы ў пекле, ледзь не да смерці
лупцююць яго рагатыя чэрці*

Калі камісарый з’ехаў, памянёны святар тайна паклікаў мяне да сябе ў пакой і сказаў: „О Сімпліцы, мне шкада тваёй маладосці, а твае будучыя нягоды клічуць мяне да спагады. Паслухай, дзіця маё, і ведай — гаспадар твой намерыўся зрабаваць твой розум і зрабіць з цябе дурня, нават загадаў ужо з гэтай прычыны пашыць табе блазенскі ўбор. Заўтра цябе пасадзяць у такую школу, дзе ты зусім пакінеш свой

розум; не сумняваюся, у ёй з табою будуць абыходзіцца так жорстка і гнюсна, што ты, калі Гасподзь Бог ці іншае што не запабегнуць, сапраўды збаламуцішся. А як што гэта досыць сумніўнае і ненадзейнае рамяство, я ад шчырай павагі да пабожнасці пустэльніка і, ведаючы тваю нявіннасць, хачу з хрысціянскай любові ўзычыць табе добрай парадай і патрэбным настаўленнем і даць сапраўдныя лекі. Таму паслухай маёй навукі і прымі гэты вась парашочак, які ўмацуе твае мазгі і памяць у такой меры, што ты, не пашкодзіўшы свайму розуму, ператрываеш усё лёгка. І вась табе яшчэ бальзам; натры ім сабе скроні, цемя, патыліцу, таксама ноздры; абодва гэтыя лекі ўжыві ўвечары, калі будзеш класціся спаць, маючы на ўвазе, што кожнае хвіліны не будзеш пэўны, што цябе не звалакуць з ложка. Але глядзі і сачы пільна, каб ніхто не пранюхаў пра гэтыя лекі і каб не даведаўся пра маю засцярогу табе, інакш і табе і мне будзе крута. А калі цябе пачнуць цвічыць, дык глядзі і не вер, што б табе ні казалі, адно рабі выгляд, што паверыў. Гавары мала, каб твае настаўнікі не заўважылі па табе, што яны малоцяць пустую салому; інакш катаванні твае зацягнуцца, і тут ужо я сам не ведаю, што яны яшчэ прыдумуюць, што будуць з табой вырабляць. Але перш чым на цябе надзенуць блазенскія строі і каўпак, прыйдзі зноў да мяне, каб я табе параіў, што і як рабіць далей. А тым часам я буду маліць Бога за цябе, каб ён захаваў табе чысты розум і здароўе”. І пасля гэтых слоў ён даў мне той парашок і масць, і я пайшоў дамоў.

Як папярэдзіў святар, так і было. Толькі я заснуў, як у пакой да майго ложка прыйшлі чатыры хлопцы, пераапанутыя ў страшных чартоў; яны скакалі вакол, як блазны ці запустоўскія казлы; у аднаго ў руцэ былі вогненныя вілы, а ў другога паходня; двое другіх падскачылі да мяне, вывалаклі з ложка, нейкі час скакалі са мною і гвалтам апранулі мяне. А я зрабіў выгляд, што прыняў іх за сапраўдных чартоў, жаласна крычаў і енчыў, страшна адмахваўся і адбіваўся; а яны заявілі, што я пайду з імі. Пасля завязалі мне галаву хусткай, так што я не мог ні бачыць, ні чуць, ні нават крычаць. І павялі мяне, бедалагу-дурня, які дрыжаў і калаціўся, бы асінка, па розных праходах і сходах угору і ўніз і прывялі нарэшце ў нейкі склеп, у якім гарэў вялікі агонь, і калі яны мяне зноў развязалі, дык пачалі паіць гішпанскім віном і малмазеей. І ўсяляк уталкоўвалі, што я памёр і цяпер у апраметнай, а я старанна ўдаваў, што паверыў ва ўсё, што яны хлусілі. „Пі смялей, — казалі яны, — бо ты будзеш з намі вечна. А калі не хочаш з намі прыяцеліцца і рабіць, як мы, дык укінем у гэты вась агонь”. Небаракі-чарты стараліся змяніць галасы, яны ляпілі іх галасы, каб я не пазнаў іх; але я адразу спетрыў, што гэта былі панавыя слугі, фуражыры; але я не паказаў гэтага па сабе, я пасмяяўся ў кулак, што хлопцы, якія збіраліся скроіць з мяне дурня, самі ў дурні і пашыліся. Я выпіў сваю долю гішпанскага віна; але яны выпілі больш за мяне, а як што такі нябесны нектар ім рэдка перападае, дык магу пабажыцца, што яны набраліся больш за мяне. Мне падалося, што ўжо настаў патрэбны час, і я пачаў хістацца, тыцкацца туды-сюды і торгоцца, як гэта нядаўна, я бачыў, рабіліся панавыя госці, і нарэшце зусім ужо не схачеў піць, а толькі спаць; але яны соўталі мяне сваімі віламі, якія ўвесь час ляжалі на агні, ганялі з кута ў кут па ўсім склепе, быццам самыя падурэлі, загадвалі піць яшчэ і не спаць. І калі я ў гэтым гармідары нарэшце ўпаў, а гэта я часта рабіў сумысля, яны падхапілі мяне на ногі і зрабілі выгляд, што вась-вась укінуць у агонь. Такім чынам яны рабілі са мною, як з сокалам, не даючы заснуць, і гэта было самае цяжкае выпрабаванне. Мяркуючы па іх перапітасці і санлівасці, я вытрываў бы і даўжэй за іх; але яны не рабілі ўсяго гэтага разам, а мяняліся; таму ўрэшце я змогся. Два дні і дзве ночы правёў я ў гэтым закураным склепе, у якім не было ніякага іншага святла, апрача агменю; галава мая гула, зусім ашалела, быццам хацела разваліцца на кавалкі, але я нарэшце прыдумаў ратунак, як мне вызваліцца з катойні і ад саміх катаў; я зрабіў, як хітры ліс, які пырскае сабакам на морду, калі ўжо не спосібца ад іх уцячы; і як што прырода мая якраз паднатурыла мяне (s.v.) да патрэбы: я засунуў сабе пальцы ў рот, каб званітаваць, такім чынам, што адначасова напусціў поўныя штонікі і забляваў сабе ўсю камізэлю, заплаціўшы за

выпіўку такім невыносным смуродам, што мае бедныя самі не маглі вытрываць. Яны паклалі мяне на нейкую радзюгу і аддубасілі так неміласэрна, што здавалася, усе мае вантробы разам з душою маглі выскачыць з цела. Я сам быў так перастрашаны і аслабеў, што самлеў і ляжаў як нежывы; не ведаю, што яны там далей рабілі са мною, аж так быў без памяці.

РАЗДЗЕЛ ШОСТЫ

*Сімпліцы з пекла ў рай трапляе,
але і там рызыкі не губляе*

Апрытомнеўшы, я ўжо быў не ў пустым склепе сярод чарцей, а ў прыгожай зале пад апекаю трох найгніосотнейшых старых баб, якіх толькі зямля спарадзіла. Я нават падумаў быў спачатку, калі крыху расплюшчыў вочы, што гэта сапраўдныя выпладні пекла; але як што на той час я ўжо пачытваў старых антычных паэтаў, дык палічыў іх за эўменідаў ці, прынамсі, за адну з іх, за Тысіфону, якая прыйшла з геены забраць у мяне мой розум, як у таго Атаманта, але ж я загадзя і наперад ведаў, што я таму тут, што мяне хочучь перакроіць на дурня. У гэтай была пара вачэй, як два сподкі, а паміж імі тырчаў даўжэзны худы шулячы нос, канец якога амаль даставаў да ніжняй губы. Толькі два зубы ўбачыў я ў яе пашчы; але яны былі такія вялізныя, круглыя і тоўстыя, што кожны з іх кшталтам можна было параўнаць з залатым напарсткам, а колерам — з самым золатам. Ін сума, кусання ў іх было як на поўную храпу зубоў, але былі вельмі брыдка адстаўлены адзін ад аднаго. Твар у яе выглядаў, як гішпанская скура, а сівыя валасы звісалі дзіўнымі патламі, быццам яе толькі што вывалаклі з ложка. Доўгія грудзі сам не ведаю з чым параўнаць, хіба што з абвіслымі бычынымі пузырамі. З якіх дзве траціны змесціва выцекла; і на кожнай знізу вісеў чорна-буры, велічынёю за паўпальца, смок. Відовішча проста жудаснае, якое магло паслужыцца бадай што толькі на астуду пажадліваму казлу, апантанаму пахацімствам. Дзве другія былі нічым не лепшыя і не прыгажэйшыя, хіба што толькі малшаўскія кірпы ды вопратка былі, бадай, лепшыя. Крышку адышоўшы, я пазнаў, што адна з іх была наша кухарка, а дзве другія — жонкі фуражыраў. Я прыкінуўся, што мне ўсё ўва мне адбілі, што я не магу паварухнуцца, хоць і дапраўды мне было не да скокаў. Гэтыя шаноўныя кабеткі распранулі і раздзелі мяне да голай скуры, абмылі, як малое дзіця, ад благоція. А было мне пры гэтым досыць прыемна, бо яны паказалі ў такой працы вялікую цярылівасць, аж я ім ледзь быў не адкрыўся, як насамрэч усё тут ёсць. Але ўспомніў: „Не, Сімпліцы, не вер ніякай старой бабе, але памятай, што гэта вялікая вікторыя, калі табе пры тваёй маладосці ўдасца правесці тры старыя прайдохі-сцервы, якія маглі б у чыстым полі забрытаць старога чорта; з гэтай аказіі ты можаш чэрпаць надзею, што з гадамі, увабраўшыся ў век, ты даможашся большага”. Закончыўшы са мною, яны паклалі мяне на раскошны ложак, на якім я і без калыханкі моцна заснуў; а яны пайшлі, забраўшы цэбар і іншыя прычындалы, якімі мылі мяне і маё заквэцанае нацеліва. Думаю, гэтым разам мой спанак задоўжыўся больш за дваццаць чатыры гадзіны, і калі я прачнуўся, каля ложка стаялі два прыгожыя хлопчыкі з крыламі, у прыгожых кашульках, аздобленых стужкамі, кляйнодамі, залатымі ланцужкамі і іншымі бліскоткамі. У аднаго была пазалочаная міска, поўная смачнага печыва, цукровага хлеба, марцыпанаў і іншых канфэктаў, другі абяруч трымаў пазалочаны кубак. Абодва хлопцы, анёлы, за якіх сябе выдавалі, хацелі запэўніць і мяне, што цяпер я быццам ужо таксама на небе, бо шчасліва прайшоў праз ачышчальны агонь і ўвінуўся ад чарцей і іхніх мацярок-д’ябліц, а таму цяпер я магу пажадаць сабе, чаго толькі душа мая запрагне, чаго заўгодна — а ўсё будзе альбо ўжо тут, альбо прынясуць, усё яны могуць. Мяне даймала смага, і, убачыўшы перад сабою кубак, я папрасіў толькі напіцца, і мне з самай добрай ласкай ахвотна паднеслі. Але гэта

было не віно, гэта быў прыемны сонны напой, яго я прагна і напіўся і пасля, як толькі ён угрэў мяне, заснуў.

На другі дзень я зноў прачнуўся (бо ўсё яшчэ спаў), але ўжо не ў ложку, не ў той зале і не пры тых анёлах і ўжо ж ні ў якім разе не на небе, а ў сваёй старой гусінай турме. Зноў жа было цёмна, як і ў склепе, апроч таго на мне была вопратка з цялячай скуры навыварат; штонікі былі пашытыя па-польску ці па-швабску, а каптан вымудраваны зусім на блазенскі манер. На шыі прышыта нейкая кукла, як манаскі гугель, і нацягнены мне на галаву з добрай парай вялікіх асліных вушэй. Я сам пасмяяўся са свайго няшчасця, бо па гняздзе і пер'і пазнаў, якім птахам я павінен быць. Тут я і пачаў уваходзіць у самога сябе і думаць, як мне зрабіць лепей сабе, і як што было дастаткова прычыны падзякаваць Богу за тое, што ён пакінуў мне здаровую галаву, я яшчэ і сам падумаў, што трэба папрасіць, каб ён і далей асланяў мяне, кіраваў мною, даваў добрую раду і вёў. Я пастанавіў сабе строіць з сябе дурным-дурня, як толькі гэта мне ўмажлівіцца, і пры гэтым цярпліва чакаць, як далей павернецца мой лёс.

РАЗДЗЕЛ СЁМЫ

*Сімліцы строіць з сябе цяля,
але ніхто не пазнаў круцяля*

Скарыстаўшыся дзіркай, якую выразаў у дзвярах кручаны фэндрык, я лёгка мог бы вызваліцца, але як што я мусіў быць блазнам, дык застаўся і зрабіў усё не толькі як блазан, якому не хапіла клёку самому вылезці, а пачаў удаваць з сябе галоднае цяля, якое спраглася па сваёй маці — карове. Маё рыканне неўзабаве было пачута тымі, якія на тое і былі пастаўлены, каб усё прыкмячаць, — бо да катушка падышлі два жаўнеры і спыталіся: „Хто там?” Я адказаў: „Эй вы, заморкі, не чуеце, што тут цяля?” Яны адчынілі катушок, вывелі мяне вонкі і вялікаму дзіву даліся, як гэта, бач, цяля ўмее гаварыць па-чалавечы, а не па-цялячы: як бы тое яму больш прыставала; і гэты іхні блізкі быў такі штучны і ўдаваны, бы навязаныя жарты ў маладога неспрактыкаванага камедыянта, які не ўмее строіць з сябе асобу, якую павінен пераймаць, я нават падумаў сабе, а ці не пасобіць ім, ці не падыграць, ці не паслужыцца ім рознымі штукамі. Яны параіліся, што рабіць са мною, і пастанавілі падарыць мяне губернатару, які за тое, што я ўмею гаварыць, відаць, адгодзіць ім шчадрэй, чым заплаціў бы разнік. Спыталіся ў мяне, як мне маецца. Я адказаў: „Даволі паскудна”. Яны спыталіся: „Чаму?” Я сказаў: „А таму, што, бачыце, тут прынята замыкаць прыстойных цялят у гусіны катух! Вы ж ведаеце, хлопцы, што калі з мяне павінен вырасці ладны бугай, дык і гадаваць мяне след, як шанаваную гавяду”. Пасля гэтых кароткіх перамоваў павялі мяне па вуліцы да губернатаравага дома; за намі вялася цэлая пloidма дацеклівых. Цікаўных раззяваў, якія, як і я, раўлі цялячымі галасамі, і калі б які сляпы пачуў іх, ён мог бы падумаць, што гоняць цэлы статак на бойню; але на вочы гэта выглядала, як гурт малых і старых дурняў.

Так двое жаўнераў падарылі мяне губернатару, як які-небудзь трафей, захоплены на фуражоўцы. Аддзячыў ён ім грашмі на прапой; а мне самому паабяцаў, што мне будзе ў яго добра. Я падумаў, як залатароў чаляднік, і сказаў: „Добра, паночку, але не трэба мяне замыкаць у катух, бо мы, цяляты, не прывыклі, каб нас гадалі як папала, бо з нас, цялят, павінен вырасці ладны кавалак ялавічыны”. Губернатар суцешыў мяне; яму здавалася, што ён няма ладу які мудрэц, калі вось зрабіў з мяне такога дурняка, а я, дурняк, падумаў сабе: „Пажджы, пажджы, паночку-галубочку, я вытрымаў выпрабаванне агнём і загартаваўся; а цяпер пабачым, хто каго”. Тут якраз нейкі беглы селянін гнаў паіць быдла; убачыўшы гэта, я памкнуўся да губернатара і, мыкаючы-рыкаючы, пабег да кароў, нібыта хацеў малачка. Каровы, калі я падбег да іх, гізанулі ад мяне, як ад воўка, бо на мне ж, як і на іх, была аднолькавая шэрсец;

яны перапалохаліся і разбегліся, быццам у жнівеньскую спёку, калі на іх напусціць цэлую хмару шэршняў, слепакоў і ўсякай заедзі, аж гаспадар больш не мог сагнаць іх у адзін гурт — і смеху-смаху ж было! Імгненна збегся тлум людзей падзвіцца на камедыю; пан мой рагатаў, як наняты — як толькі пуп не развязаўся, нарэшце сказаў: „Дурань сотню дурняў надурьў”. А я падумаў: „Ушчыкні сябе за нос, ты ж якраз іх сотнік”.

А як з гэтага дня ўсе называлі мяне цялём, так і я папераназываў усіх смешнымі мянухамі, большасці людзей, асабліва майму пану, яны здаліся вельмі трапнымі і дасціпнымі, як па мерцы, бо перахрышчваў я паводле якасцяў кожнага. Сумарна сказаўшы, кожны лічыў мяне бязглуздым ёлупам, а я лічыў кожнага разумным дурнем. Такі звычай, як на маю думку, яшчэ вельмі пашыраны ў свеце, прынамсі, кожны дурань смяецца са сваіх досціпаў і думае, што менавіта ён самы хітры праныра сярод усіх, нездарма ж кажуць: „Stultorum plena sunt omnia”²⁰.

Хвілінка забавы з селянінам і быдлам, якою я так удала скрасіў кароткае перадпалудне, яшчэ больш яго скараціла; быў якраз час зімовага сонцавароту. За абедам я па-ранейшаму слугаваў, падносіў, адносіў, але калі дайшло есці самому, сталася дзіўная рэч, я ўпёрся рогам, і ніхто не мог увапхнуць у мяне ніякай людскай ежы ці пітва, — от, падавай мне толькі траву, а дзе яе, тае травы, возьмеш такую парою. Мой пан паслаў да разніка па пару свежых цялячых скур і загадаў нацягнуць іх на двух падлеткаў. Іх ён і падсадзіў мне за стол, патрактаваў нас па-панску зімовым салатам, потым загадаў прывесці жывое цяля, пасаліў салат, каб тое жэрла разам з намі. Я ўтаропіўся, нібыта страшна здзівіўся; але сітуацыя вымагала, каб я ўпісаўся ў яе. „Канечне, — казалі яны, убачыўшы мяне такога спакойнага, — якое дзіва, што цяляты жаруць мяса, рыбу, сыр, масла і ўсё, што хоч. Што? Любяць часам і добрае віно! Ведаюць заразы, што добра”. — „Так, — казалі потым, — сённяшнім часам зайшло так далёка, што ўжо і не разбярэш толкам, дзе людзі, а дзе быдла; а чаму ты не захацеў далучыцца?”

Не хацелася дужа ўдумвацца ў іхнія словы, бо я быў галодны і, больш за тое, я і сам ужо дацяміў, што некаторыя людзі бруднейшыя за свіней, люцейшыя за львоў, пажадлівейшыя за казлоў, зайздрослівейшыя за сабак, неакілзанейшыя за коней, тупейшыя за аслоў, п'юць больш за быдла, хітрэйшыя за лісаў, пражорлівейшыя за ваўкоў, блазнавацейшыя за малпаў, ядавіцейшыя за гадзюк і жаб-падрубніц, а ўсё ж ядуць тым часам людскую ежу і адрозніваюцца ад жывёл толькі кшталтам, пры гэтым каб жа ж хоць здалёку былі такія нявінныя, як цяляты. Я абедкаў з маімі братамі-цялятамі, як на тое было смаку і ахвоты, і калі б хто чужы нечакана ўбачыў нас разам за сталом, не сумняваюся, падумаў бы, што ўваскрэсла старая Цырцэя і ператварае людзей у жывёл, а ўсю гэтую штуку тым часам ведаў і тварыў мой зацны пан. Сама рыхтык так, як і апалудні, я быў патрактаваны і вячэрай. І гэтак сама як мае застольцы ці сужэнцы храпалі са мною, мусілі яны са мною таксама ісці ў пасцелі, бо майму пану не заўгодзілася, каб я спаў у хляве, а ўчыніў я гэта дзеля таго, каб падурыць тых, хто думае, што зрабілі з мяне дурня, і вывеў сабе з гэтага цвёрдую выснову, што добры Гасподзь Бог дае кожнаму чалавеку ў ягоным стане, у які ён пакліканы, столькі клёку і здаровага розуму, колькі яму трэба на самазахаванне, а таму розныя вучоныя лабэціны дарма сабе думаюць, быццам адны яны толькі такія дасціпнікі і рызыканы, хвігай носа не падатрэш, усюды яны дома, усюды яны Гансы, — але ж не, мой ты пане, не адной лацінай чалавек жыве, і за гарамі людзі ё!

РАЗДЗЕЛ ВОСЬМЫ

*Сімпліцы пра памяць слухае казань
і як не забывацца павінен блазан*

²⁰ Усюды поўна дурняў (лац.).

Раніцай, калі я прачнуўся, абодвух пасцельнікаў-судельнікаў ужо не было; я ўстаў, і калі ад'ютант узяў ключы да гарадское брамы, я ціхенька шмульнуў з дому да майго святара. Яму я раскажаў усё, што са мною спрыгодзілася, як на небажых, так і ў пекле. Убачыўшы, як я яшчэ ўгрызаюся сумленнем, што, вось бач, столькіх бо людзей і асабліва майго пана ваджу за нос, прыкідваючыся блазнам, ён сказаў: „Не рабі сабе пустога клопату; дурны свет хоча, каб яго дурылі, дык і дуры, калі ў табе яшчэ захаваны здаровы розум, ужыві яго сабе на карысць і падзякуй Богу, што ты ўсё перацерпеў, а такі дар не кожнаму даецца. Уяві сабе, што ты, як той фенікс, з нярозуму праз агонь зноў паўстаў у розум, а значыцца, нанова нарадзіўся для людзкага жыцця. Але ведай пры гэтым, што пакуль што ты не маеш пэўняк, пакуль што з небажых для розуму ты ўвязнены ў гэтай блазенскай шапцы, схавайся пад ёю; час цяпер такі ліхі і хісткі, што ніхто не скажа, ці выцерабішы ты без стратаў і ў здаровай скуры. Лёгка ўскочыць у пекла, а дастацца з яго назад — вой, колькі намогі трэба, захакаешся, засапешся. Ты яшчэ невялікі, а не можаш абысці ўсіх небажых, якія цябе чакаюць, як, можа, думаеш сабе; таму набярыся асцярогі і розуму, яны табе спатрэбяцца больш, чым калі ты не ведаў, што разумна, а што неразумна. Давер сябе апецы Божай, рупліва маліся, скарайся і цярпліва чакай перамены”.

Ягоная казань была наўмысна застрашлівая; нябось я нават падумаў, што ён проста чытаў з майго лоба, як я ганаруся, што так спрытна і хітра ўсіх абышоў і вылузаўся з небажых. А па твары ягоным бачу, што ўжо яму мяне досыць, што я яму надакучыў; ды і тое праўда, што яму з мяне? Таму я перамяніў гаворку і шчыра падзякаваў яму за добрыя лекі, якія ён мне даў, каб з панталыку не збіцца; я рабіў проста немагчымае, усё, чаго вымагала мая запазычанасць яму, каб заўдзячыцца і надалей, каб аплаціцца загадзя. Гэта яму ўлесціла і вывела яго на іншы лад; ён пачаў хваліцца сваімі лекамі і раскажаў мне, што Сіманід Мелікус вынайшаў сродак, удасканалены з вялікімі намогамі Метрадорам Сцэпсіем, з дапамогаю якога ён можа вучыць людзей, што ўсё, што яны хоць калі чулі альбо чыталі, можна ўпакаваць у словы і паўтарыць слова ў слова; і гэта, сказаў ён, без тых падмацавальных лекаў, якія ён мне даў, было б немагчыма. „Ого, — падумаў я, — даражэнькі мой пане святару, яшчэ жывучы ў пустэльніка, я чытаў у тваіх кнігах зусім іншае пра тое Сцэпсіевае „мастацтва вывастрэння памяці”. Але я быў хітры і не сказаў нічога з таго, што быў падумаў, бо з таго часу, як мяне прызначылі дурнем, ва ўсім, што датычыла праўды, я стаў хітрэйшы і выказваўся сціпла і асцярожна. Ён, святар, пайшоў далей і сказаў мне, як Кір ведаў кожнага са сваіх 30 000 жаўнераў па імені, а Люцый Сцыпіён ведаў паіменна ўсіх грамадзянаў Рыма, а Кіней, Піраў пасол, на другі дзень пасля свайго прыезду ў Рым ужо ведаў імёны ўсіх консулаў і арыстакратаў. „Мітрыдат, цар Понта, — сказаў ён, — валадарыў над дваццаццю двума народамі і ўмеў гаварыць з кожным з іх іхняю ж моваю і з кожным паасобку, як піша Sabell. Lib. 107, cap. 9. Вучоны элін Хармід гаварыў па памяці кожнаму, хто што хацеў ведаць з любой кнігі ў бібліятэцы, калі толькі ён яе хоць раз прачытаў. Люцый Сэнэка мог назваць дзве тысячы імёнаў у тым парадку, як яму іх называлі, і, як сведчыць Равізій, прачытаць напамяць дзвесце вершаў двухсот вучняў па парадку і наадварот. Эзра, як піша Euseb. Lib. Temp. Fulg. Lib. 87, cap. 7, ведаў напамяць пяць кніг Майсея і мог слова ў слова падыктаваць іх пісцам. Фэмістокл вывучыў персідскую мову за год. Крас мог у Азіі гаварыць на пяці розных дыялектах грэцкай мовы і судзіў на іх сваіх падданных. Юлій Цэзар чытаў, дыктаваў і слухаў адначасова. Ужо і не казаць пра рымлян Элія Адрыяна Лятронэ і іншых, скажу толькі пра святога Гераніма, што ён ведаў габрэйскую, халдэйскую, грэцкую, персідскую, мідыйскую, арабскую і лацінскую мовы. Пустэльнік Антоні навучыўся ўсёй Бібліі напамяць на слых, як яму чыталі. Як піша Colerus lib. 18, cap. 21 паводле Марка Антонія Мурэтуса пра аднаго карсіканца, той, выслушаўшы імёны шасці тысяч чалавек, мог хуценька паўтарыць іх усе ў правільным парадку.

Пра ўсё гэта я кажу, — сказаў ён далей, — каб ты не лічыў за немагчымае, што медыцына можа ўмацаваць чалавеку памяць і захаваць яе гэтак сама ж, як і рознымі

спосабамі паслабіць яе альбо ж і зусім вытруціць, як піша Plinius lib. 7, cap. 24, самое дурное ў чалавеку — гэта ягоная памяць і што яна ад хвароб, прырэпалаху, парушэння, клопату і трывогі альбо зусім прападае, альбо ў значнай меры траціць сваю моц.

Так пра аднаго вучонага з Афiнаў чытаем, што ўсё, чаго ён навучыўся, нават альфабэт, ён ураз забыў, калі на яго згары зваліўся камень. Другі ўпаў з вежы і забыўся ўсё чыста, што ведаў, нават імёны сваіх сяброў і найбліжэйшых родзічаў. Яшчэ адзін раз праз хваробу забыў імя свайго слугі, а Месала Карвінус, які меў выдатную памяць, не мог успомніць свайго ўласнага імя. Шрамганс піша ў „Fasciculo historiagum” fol. 60 гэтак сама бахвальна, як калі б пісаў сам Пліній, што адзін князь напіўся крыві са сваёй жылы і забыўся чытаць і пісаць, ва ўсім астатнім памяць не парушылася; а калі ён праз год на тым самым месці і ў той самы час зноў напіўся сваёй крыві, дык, як і раней, пачаў і чытаць і пісаць. Сапраўды верагодна, як піша Ёган Вірус у De praestigiis daemon. lib. 3, cap. 18, што чалавек, з’еўшы мядзвезжыя мазгі, упадае праз гэта у такія фантазіі, такія імажынацыі, быццам ён сам зрабіўся мядзвездзем, што і даказваецца прыкладам з адным гішпанскім гідальгам, які зжэр мядзвезджы мозак, бегаў па лесе і быў прызнаны за мядзвездзя. Дарагі Сімпліцы, калі б твой пан ведаў гэтую штуку, ты мог бы абярнуцца ў мядзвездзя, як Каліста, альбо ў быка, як Юпітэр”.

Святар яшчэ шмат чаго панарасказаў мне, даў яшчэ нейкіх лекаў і парадаў што да далейшых паводзінаў. І я пайшоў назад, а за мною зноў больш сотні падшыванцаў, якія беглі і мэмэкалі, як цяляты; таму мой пан, які толькі што ўстаў, падбег да акна і, убачыўшы столькі блазнаў адразу разам, зрабіў сабе добрую ласку сардэчна парагатаць.

РАЗДЗЕЛ ДЗЯВЯТЫ

Сімпліцы пекнасць дамы ўзвышае і ўсіх за сталом да слёз пацяшае

Як толькі я вярнуўся дахаты, адразу мусіў ісці ў святліцу, бо ў майго пана якраз гасцявала нейкая шляхетная баба, якой закарцела паслухаць і пабачыць новага панавага дурня. Я ўвайшоў і застыў, як нямка, а таму той пані, якую напярэдадні я быў прыхапіў у танцы, даў добрую падставу сказаць, што вось жа бачыце, а не казалі я вам? — гэтае цяля ўмее гаварыць, а цяпер бачу, што памылілася. Я адказаў: „А я дык вось чуў, што малпы не ўмеюць гаварыць, ды вось чую і бачу, што як рыхтык і я памыліўся”. — „Што, — сказаў мой пан, — ты думаеш, гэтыя дамы — малпы?” Я адказаў: „Калі і не, дык неўзабаве будуць; хто ведае, як яно ўсё абярнецца; я ж таксама ніколі не думаў, што стану цялём, а вось жа — наце!” Мой пан спытаўся, з чаго, на мой клёк, вынікае, што дамы будуць малпамі. Я адказаў: „У нашае малпы голая задніца, а ў гэтых паняў — ужо голая грудзі; тым часам прыстойныя дзяўчаткі іх прыкрываюць”. — „Дурное шалота-балота, — сказаў мой пан, — ты дурное цяля і па-цялячы дурное пляцеш. Гэтыя дамы паказваюць якраз тое, што варта падзівавання, а малпа з галотнасці сваёй галым-голая ходзіць. Пакуль не позна, адкупі свой грэх, інакш будзеш біты і ў катуху зацкаваны сабакамі, як гэта бывае з наравістымі цялятамі. Паслухаем, а ці ўмееш ты пахваліць даму, апісаць яе прыгажосць, як належыцца?” На гэта я аглядзеў даму з галавы да ног і назад з ног да галавы, паглядзеў на яе так пільненька і любоўна, быццам хацеў ажаніцца з ёю і яшчэ раз абхапіцца, нарэшце сказаў: „Пане, ведаю, у чым пахіба; вінаваты ва ўсім злудзей-кравец; тую столку, якая павінна быць на шыі і закрываць грудзі, ён начапіў знізу да спадніцы, таму яна так і валачэцца; рукі паабсякаць такому краўцу, калі не ўмее пашыць як след. Дзева, — сказаў я ўжо ёй самой, — скінь з сябе, каб людзей не палохаць, як страхалюдзіна якая, знайдзі краўца майго татуса, і хай ён табе скроіць

як трэба, яго звалі майстар Паўлюк; ён выдатна шыў маёй мамці, Ганцы і нашай Урскульцы прыгожыя, з хвандамі спаднічкі, знізу ўсе такія роўненькія, не валачыліся, як у цябе, па зямлі, гаўна не замяталі, як у цябе. Ага ж, ты не ўяўляеш сабе, як хораша ён шыў нават апошнім шлюхам, а глядзеліся ж — як маляваная паненкі”. Мой пан спытаўся, можа, татусевыя Ганка і Урскулька былі прыгажэйшыя за нашу даму. „А не скажы, мой пане! — сказаў я. — У гэтай дзевы валасы такія жоўтыя, як калі б малое дзіцятка захляпалася, а на галоўцы прадзела, каб ішлі вошы на дзела — такое беленькае і роўненькае, нібы яго са свіное пчэці наклалі, у яе валасы так прыгожа закачаныя, што як усё роўна цурочкі дыму з люлькі альбо як бы калі б пані падвесіла з кожнага боку па пары фунтаў свечак альбо па тузіне сырое каўбасы. Ах, падзівіцеся толькі, які ў яе прыгожы і гладзенькі лоб; а выпуклены ж, а фاینенькі ж, як той чэрап, што шмат гадоў правісеў на дажджы і ветры! Вось толькі шкада, што далікатная скура ў пані так запэцкана пудрай, бо калі людзі пабачаць, якія ў гэтым не разбіраюцца, дык яны ж могуць падумаць, што паню паршыўка абсела і сыплюцца пархі; гэта тым болей шкада, што ў пані такія бліскучыя вочы, якія чарнатою больш іскрацца, чым сажа ў майго татуса ў адчыненай печы, якая так страшэнна блішчала, калі Ганка стаяла каля яе са жмутам саломы і распальвала, і свяцілася так, быццам гэта быў агонь на распал свету. Яе шчочкі такія пекна ружовыя, але не так вогненна-чырвоныя, як тыя новыя стужкі, якімі швабскія фурманы з Ульма абшылі нядаўна штаны і кішэні. А чырвань высокая, я б сказаў нават — пурпура, якая ў яе на вуснах, далёка пераўзыходзіць такую фарбу, і калі яна выскаляецца альбо гаворыць (прашу, хай пан толькі вокам кіне!), вы бачыце ў яе вуснах два радочкі зубоў, такіх прыгожых белых шнурочкаў, падобных на цукар, быццам яны выразаныя з кавалка белай рэпы. О дзівоснае дзіця, не думаю, што камусьці забаліць, калі ты імі ўкусіш! І шыя ў яе такая бялюткая, як добра высталяе кіслае малако, а яе цыцачкі, што ўклаліся ніжэй, такія самыя беленькія і, далібог жа, такія пруткія і тугенькія, як казінае вымя, што пухне ад малака. Яны, канечне ж, не такія абвіслыя, як у тых старэч, што надоечы апрагвалі мне маю паню Фэ, калі я быў на небе. Ах, пане, падзівіцеся на яе ручкі і пальчыкі, яны такія тоненькія і доўгія, такія далікатныя, такія зграбныя і такія спрытна-ўвішныя, як у цыганкі, калі тая шнарыць па кішэнях, каб што-небудзь сцібрыць. Але што гэта ў параўнанні з усім яе целама, якога, на жаль, я не бачу! Ці ж яно не такое далікатнае, тоненькае, шчупленькае і шчыгульненькае, як калі б яна цэлых восем тыдняў запар, не прасыхаючы, дрыстачкаю бегала”. Тут грывнуў такі рогат, што больш ужо ніхто мяне не слухаў, а я гаварыць не мог, і з гэтым я даў лататы, як галандзец з поля бою, — задаволены сабою, — і хай сабе мяне лічаць дурнем, колькі ім улезе.

РАЗДЗЕЛ ДЗЯСЯТЫ

*Сімпліцы пра тое, чаму такі падкі
плюгавы нашчадак на тытулы й спадкі*

Пасля абедалі, і я зноў адважна выступіў, бо я пастанавіў сабе выстаўляць усе глупствы і караць усякую марнасць, пахібнасць і пыху, на што вельмі прыдаваўся мой тагачасны стан; не было нікога за сталом, каго я не мог бы ўпікнуць і ўшчыкнуць за ягоную загану і патузаць, і калі катораму гэта было не даспадобы, дык у дадатак яго альбо яшчэ і высмейвалі іншыя, альбо мой пан заяўляў, што мудры чалавек не павінен гневацца на блазна. Кручанага фэндрыка, майго заклятага ворага, я хуценька вывалак на святло і пасадзіў-такі на асла. А першы, хто па знаку майго пана паспрабаваў запырачыць і выставіцца з розумам, быў сакратар, бо калі я назваў яго кавалём тытулаў і, высмейваючы марнасць тытулаў, спытаўся, як бы ён патытулаваў прабацьку людзей, ён адказаў: „Ты гаворыш, як неразумнае цяля, бо не ведаеш, што пасля нашых прабацькоў жылі розныя людзі, якія за свае рэдкія цноты,

такія як мудрасць, мужчынская адвага і вынаходства прыгожых мастацтваў, увысакароднілі сябе і свой род аж так, што ўзвысіліся з усіх людзей над зямнымі рэчамі, нават над зоркамі да самых багоў. Калі б ты быў чалавек альбо калі б ты, прынамсі, як чалавек, чытаў гісторыю, ты зразумеў бы і розніцу, якая паўстала паміж людзьмі, і адпаведна гэтаму ўмеў бы кожнаму даваць пачэсны тытул; з увагі ж на тое, што ты цяля і няздатны ці няварты на чалавечую пашану і гонар, дык і вярзеш пра ўсё як дурное цяля і не аддаеш высокаму роду таго, што ёсць яго радасць і шчасце". Я адказаў: „Я быў чалавекам, як і ты, я многа чытаў, а таму магу меркаваць, што альбо ты няправільна разумееш свой гешэфт, альбо маеш інтэрас гаварыць інакш, ніж думаеш. Скажы мне, якія такія цудоўныя чыны, якія такія пахвальныя здольствы і мастацтвы прыдуманы, якія былі б дастатковыя, каб увысакародніць і праславіць імёны цэлага роду на сотні і сотні гадоў наперад пасля смерці тых герояў і мастакоў? Ці ж сіла герояў і мудрасць умельцаў і высокі розум не памерлі разам з імі? Калі ты гэтага не разумееш і якасці бацькоў пераносіш на спадкаемцаў-дзяцей, дык я мушу падумаць, што тваім бацькам быў тунец-дурнец, а маці — камбала пляскатая". — „Ха, — адказаў сакратар,— калі ўжо ў нас з табою на тычкі-смехі пайшло, дык я магу табе закінуць, што твой татусь быў тупагаловы шпэсэрцкі халоп, і хоць на тваёй радзіме і ў тваім родзе шмат вялікіх галганаў, ты, аднак, дужа здрабнеў, калі дажыўся да стану неразумнага цяляці". — „Маеш рацыю, вось тут я цябе і дастаў, — адказаў я, — гэта якраз тое, што я й кажу, — менавіта бацькоўскія цноты не перадаюцца дзецям, і якраз таму дзеці не вартыя бацькоўскіх тытулаў. Што да мяне, дык не ганьба мне цялём быць, бо гэтым самым у гэтай васькуры я пашанаваны гонарам кіравацца прыкладам магутнага цара Навухаданосара. Хто ведае, можа, якраз гэта ўпадабаецца Богу, калі я, як і цар, зноў стану чалавекам, ды нават, можа, большым, чым быў мой татусь? Я слаўлю тых, якія якраз сваімі цнотамі дасталіся да вышыні ў родзе". — „Сказана — яшчэ не ўстаноўлена, — сказаў сакратар, — што дзеці не могуць спадкаваць ганаровых тытулаў сваіх бацькоў, і ты павінен прызнаць і неаспрэчна даказаць мне, што вартыя ўсялякай пахвалы тыя, якія ўвысакародніліся дзякуючы сваім высакародным учынкам. А калі так, дык з гэтага вынікае, што па праве шануюцца і дзеці, бо яблык падае недалёка ад яблыні. Хто з нашчадкаў Аляксандра Вялікага, калі б каторае засталася жывое, не хацеў бы праславіцца ваеннай адвагай сваіх продкаў? Гэты праявіў сваю прагу змагацца ў маладосці, калі яшчэ быў няздольны трымаць зброю, сваімі жальбамі, што бацька ягоны ўсё паваюе і нічога яму не застанецца. Хіба ж не скарыў ён цэлы свет да сваіх трыццаці гадоў і ці не насыціўся подзвігамі? Хіба ў бітве з індусамі, калі яго пакінулі свае, не спацеў ён ад гневу крывавым потам? Хіба не палала аблічча ў яго, быццам абкладзенае полымем, што аж перапалоханья барбары мусілі адступіць? Хто не ўшануе яго і не паставіць над іншымі людзьмі, калі нават Квінт Курцый сведчыць пра яго, што дыханне яго пахла бальзамам, яго пот — піжмай, а яго мёртвае цела каштоўнымі духмянасцямі? Я тут мог бы яшчэ зачытаваць Юлія Цэзара і Пампея, з якіх першы, апрача перамогаў у грамадзянскіх войнах, пяцьдзсят разоў выступаў у адкрытым полі і паклаў 152 000 ваяроў. А другі апрача 876 адабраных у марскіх піратаў караблёў захапіў і ўпакорыў 876 гарадоў і сёлаў ад Альпаў да Гішпаніі. Пра славу Марка Сэргія я ўжо памаўчу і толькі вокаўзам згадаю пра Луцыя Сіка Дэнтата; ён быў цэхава старшыня ў Рыме, калі Спурый Турпэй і Аўл Этэрній былі бургамістрамі. Гэты вызначыўся ў 110 бітвах і восем разоў перамагаў тых, хто яго выклікаў на бой; ён мог паказаць 45 шнараў ад ран, якія ён атрымаў, як мужчына, у грудзі і ніводнай у спіну; з дзевяццю камандуючымі хадзіў ён з трыумфам у паходы і ў кожным па-геройску вызначыўся. А ваенная слава Капіталінія Мантлія не была б меншая, калі б напрыканцы свайго жыцця ён яе сам не панізіў; бо ён мог бы таксама паказаць яшчэ 33 шнары ад ранаў, не лічачы таго, што ён адзін утрымаў, уратаваў ад галаў Капітолій з усімі яго скарбамі. А біблейныя героі Ясія, Давід, Ёаў, Макавей і многія іншыя, з якіх адны здабылі зямлю абяцаную, а другія зноў жа далі ёй свабоду? Item, асілкі Геркулес, Тэзей і іншыя, пра якіх раскажаць немагчыма, а іх

несмяротную славу не апішаш ніякімі словамі! Ці ж не павінны яны быць ушанаваныя і ўслаўленыя ў нашчадках?

Але пакінем збройнае і звернемся да мастацтваў, якія хай, можа, крыху менш уражваюць, але тым часам праславілі сваіх выдатных адэптаў. Якую выспрытненасць мы бачым у Зэўксіса, які, дзякуючы сваёй умельскай галаве і здатнай руцэ, ашукаў птушак у паднябессі? Ітэм, у Апелеса, які намалюваў Венеру так натуральна, так прыгожа, так субтыльна, так далікатна і мякка ва ўсіх лініях, што маладыя хлопцы кахалі яе, намалюваную? Плутарх піша, што Архімед адной рукою і адной вярхоўкай уцягнуў сіракузца на торжышча вялізны карабель, нагужаны таварам, так лёгка, быццам вёў уочную жывёлу, чаго не маглі б адужаць дваццаць валоў, не кажучы пра падобных на цябе цялят. Хіба гэтыя спрытныя здольнікі не павінны быць упачціўлены ганаровым тытулам, вартым іхняга мастацтва? Хто не хацеў бы вылучыць і ўславіць перад іншымі людзьмі тых, якія персідскаму цару Сапору выштукавалі шклянны посуд, які быў такі шырокі і высокі, што цар мог сядзець усяродзіне яго і бачыць пад сабою, як усходзяць і заходзяць свяцілы нябесныя? Альбо ж ці не мае быць увяльбёны Архіт, які рабіў такіх драўляных галубоў, што яны, як жывыя птушкі, маглі лётаць у паветры? Альбертус Магнус выкаваў галаву, якая ясна вымаўляла разумныя словы. А яшчэ ж і Мемніонаў слуп, як толькі азарала яго ранішняе сонца, выдаваў зычны, чысты голас. Ужо памянёны Архімед зрабіў люстра, якім спаліў у моры варожыя караблі. Так і Пталамей згадвае пра адно такое цудоўнае люстра, якое паказвала ў сабе столькі твараў, колькі ў дні было гадзін. Хто не назаве высакароднай руку таго пісца, які, як сведчыць Пліній, перапісаў Гамераву „Іліяду”, у якой 100 000 вершаў, на такім шматку паперы, што яго можна было ўмясціць у арэхавай шкарлупіне. Іншы ўмелец зрабіў такі дасканалы з усім належным рыштункам карабель, што яго можна было схваць пад крыло пчалы. А хто адмовіцца ўславіць таго, хто першы прыдумаў літары? Так, хто шматкроць не паставіць над усімі мастацтвамі таго, што вынайшаў высакароднае і ўсяму свету ў найвышэйшай ступені карыснае мастацтва друкавання кніг? Калі Цэрэя, а гэта ж яна першая прыдумала рольніцтва і млыны, лічылася багіняй, чаму ж тады было б несправядліва ўславіць яе ганаровымі тытуламі за іншыя заслугі? Праўда, гэта не залежыць ад таго, ці здолееш ты сваімі ялавічнымі мазгамі ўцяміць гэта ці не. У цябе розуму не як кот наплакаў, а вунь жа — як у таго сабакі, які ляжаў на капіцы сена і не падпускаў да яе вала, бо сам не мог тое сена есці. Ты не варты ніякай пашаны і менавіта з гэтай прычыны адмаўляеш у гэтым праве тым, хто пашаны варты”.

Убачыўшы, як мяне ўелі, я адказаў: „Выдатныя гераічныя подзвігі заслугоўвалі б самай высокай учты, калі б яны не неслі іншым людзям пагібелі ці шкоды. Чаго вартая слава, якая замарана нявінна пралітай крывёю людзей? І што гэта за высакародства, якое было прыдбана і замацавана пагібеллю многіх тысяч людзей? Што да мастацтваў, дык што гэта як не суцэльная марнасць і блізір? Так, яны такія ж пустыя, пыхлівыя і непатрэбныя, як і самыя тытулы, калі ўладальнікі іх спаганяюць з іх карысць; бо альбо ж яны служаць сквапнасці альбо псоце іншых людзей, як тыя страшныя штуківіны, якія я нядаўна бачыў на вазах. Без кнігадрукавання і кніг людзі яшчэ неяк абышліся б, паводле думкі і меркавання аднаго святога мужа, які сказаў, што сам белы свет ёсць яму дастатковая кніга, каб дзівавацца з цудаў ягонага Творцы і спазнаваць па ёй Божую ўсемагутнасць”.

РАЗДЗЕЛ АДЗІНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы гаворыць пра цяжкі лёс пана,
якому вялікая ўлада прытала*

Мой пан хацеў таксама падасціпнічаць і сказаў: „Бачу, не дастаўшыся да шляхецтва, ты пагарджаеш тытуламі”. Я адказаў: „Пане, калі б з гэтай хвіліны я заняў тваё пачэснае месца, дык і тады тытула не прыняў бы!” Мой пан засмяўся і сказаў: „Веру, веру, бо валу смакуе толькі аўсяная салом; калі б, аднак, асягнены высокім розумам, як шляхетныя асобы, ты рупліва прабіваўся б і да высокае чты і да шаноўлі. Я, прынамсі, за марнасць не лічу, калі шчасце ўзносіць мяне над іншымі”. Я ўздыхнуў і сказаў: „Ах, ты мой дабрамыснічак! Ах, дабрашчаснасць ты мая мазольная! Пане, я пабажуся табе, што ў Ханаў ты самы няшчасны гаротнік”. — „Як гэта! Чаму? Цяля, — сказаў мой пан, — адкрыў жа мне сакрэт і прычыну, бо я ж і не ведаю”. Я адказаў: „Калі ты не ведаеш і не адчуваеш, што ў Ханаў ты губернатар і таму абкладзены турботамі і клопатамі, дык альбо цябе засляпіла вялікая пыха і прага да пашаны, якое і без таго шмат маеш, альбо ты жалезны і адчуваць не можаш, ты толькі загадваеш, а кожны, хто табе на вочы ўскінецца, мусіць толькі слухацца. А ці задарма яны так прагінаюцца? Ці не ты слуга ўсіхны? Ці не ты павінен дбаць пра кожнага з іх? Глянё, сённяя ты з усіх бакоў абложаны ворагамі, і захаванне гэтай крэпасці ляжыць на тваіх адзіна плячах, ты павінен думаць, як бы гэта дакласці шкоды непрыяцелю, і пры гэтым павінен дасачыць, каб твае намеры не раскрыліся. Ці ж не даводзіцца табе часам і самому пастаяць у каравуле, як простаму жаўнеру? Апрача гэтага, табе трэба пераймацца, каб не было няхваткі грошай, амуніцыі, страўнасці і людзей у войску, і з гэтай прычыны ты мусіш усю краіну трымаць на кантрыбуцыі пад пастаянным наглядом і ў страху. Пашлеш людзей, а яны рабуюць, плюндраць, крадуць, паляць і забіваюць — гэта іхняя праца; вось жа і нядаўна яны зруйнавалі Орб, занялі Браўнфэльз і Штадэн ды ўсё і пусцілі дымам. Яны, праўда, мелі з таго сваю карысць, а ты толькі прымеш цяжкую адказнасць перад Богам. Я дапускаю, што разам з гонарам і славай перападае табе і пажытак; але ці ведаеш ты, хто мецьме найбольшую выгоду з тых скарбаў, якіх ты назбіраў? А калі б гэтае багацце і дасталася табе, што, зрэшты, вельмі малаверагодна, ты ўсё адно пакінеш яго на зямлі і не возьмеш з сабою нічога, апрача грахоў, якія гэтым збіраннем прыдбаў. Але калі пашчасціць табе ўжыць сабе на карысць багаты луп, дык гэтым самым ты мантачыш пот і кроў убогіх людзей, якія сённяя церпяць галечу і нястачу альбо і зусім прападаюць і мруць з голаду. О, як часта я бачу, што думкі твае расейваюцца ад цяжкай пасады тваёй, а вось я і іншыя цяляты, дык жа зусім наадварот, спім спакойна без ніякіх турботаў. А калі ты гэтага не рабіцьмеш, дык можаш паплаціцца галавою, як што нечагась не дагледзіш, нешта ўпусціш з таго, што мае быць зроблена для захавання падначаленага табе войска і крэпасці. Падзівіся ж, мне такі клопат не абыходзіць! Бо я ведаю, што прыродзе я абавязаны вярнуць толькі сваю смерць, я і не баюся, што нехта прыступам возьме мой хлеб, і мне не трэба вечна распарквацца за сваё жыццё. Памру я малады, дык усё адно мяне абыдзе цяжкае ярмо вала; а тваёй пагібелі прагнуць і дамагаюцца тысячамі спосабаў. Таму ўсё тваё жыццё не што іншае, як заўсёдны клопат і бессань, бо трэба табе баяцца і ворагаў і сяброў, а яны ж, несумненна, задумаў ты зрабіць нешта інакш, чым робіш, пачнуць намышляць, як цябе пазбавіць альбо жыцця, альбо грошай, альбо рэпутацыі, альбо каманднай пасады, альбо яшчэ чорт яго ведае чаго. Твой вораг падкопвае цябе адкрыта, а закадычныя прыяцелі-захрыбетнікі зайздросцяць твайму шчасцю спадналуску; ад сваіх падданных ты таксама, лічы, не ўбяспечаны. Я ўжо не кажу пра тое, як цябе штодня даймае, ганяе з месца на месца твая пякучая туга, калі ты думаеш, як зрабіць яшчэ большымі імя і славу, падняцца вышэй у вайсковым стане, сабраць больш багацця, апанаваць ворага сваім умельствам і падмяць яго пад сябе, захапіць знянацку які горад і сплюндыць яго і in summa зрабіць амаль усё, што пляжыць іншых людзей і шкодзіць тваёй душы і ўсяляк супрацівіцца Божай волі. Але што самае прыкрае, гэта тое, што ты так спачвараны сваімі ж пахлебцамі, аж і сам сябе ўжо не ведаеш, бо так змардаваны і атручаны, што, ідучы па нябеснай дарозе, не бачыш яе; а ўсё, што ты робіш, яны люта ненавідзяць і ўсе твае загану абвяшчаюць

цнотамі, тваю зласлівасць —справядлівасцю, і калі ты дазваляеш рабаваць і зняхайваць людзей і краіну, дык яны кажуць, што ты бравы служака, падбухторваюць цябе рабіць псоту і шкоду іншым людзям, каб утрымаць ласку і ўпадабанне ды заграбаць пад сябе ўсё болей і болей”.

„Ах ты, нехлямяга, ах ты, неабольнік, ах ты, агуднік! — закрычаў мой пан. — Хто навучыў цябе так языком бразгаць?” Я адказаў: „Даражэнькі паночку, ці ж я няпраўду сказаў, што ты так спачвараны сваімі крытыкамі і шаптунамі і... (s.v.) гаўнаедамі, аж бо ўжо табе і рады не дасі? Тым часам людзі вельмі добра бачаць твае заганы і пахібы ды судзяць пра цябе не толькі па тваіх выніслых і важных справах, але і ў тваіх простых учынках знаходзяць шмат чаго, каб дакараць і асуджаць. Ці ж не мала табе прыкладаў з высокімі славуцьмі асобамі, якія жылі за даўніх часоў? Афіняне наракалі на Сіманіда толькі за тое, што ён гаварыў надта гучна; фіванцы скардзіліся на свайго Панікула, што ён пляваў; спартанцы лаялі свайго Лікурга за тое, што ён вечна хадзіў, унурыўшы голаў; рымляне думалі, што Сцыпіёну вельмі дрэнна таму, што ў сне ён моцна хроп; ім здавалася агідным, калі Пампей пачухваўся толькі адным пальцам; Юлія Цэзара яны высмейвалі за тое, што не ўмеў прыгожа заперэзаць пояс; утыцейцы плявузгалі на свайго добрага Катона за тое, што ён, як ім здавалася, занадта прагна еў, за абедзве шчокі; а карфагенцы ліхасловілі Ганібала, што той ходзіць, бачыце, расхрыстаны і з голымі валасатымі грудзьмі. Як табе здаецца цяпер, што я памяняюся з тым, хто, маючы дванаццаць альбо трынаццаць застольнікаў, падлізнікаў, лісахвостаў ды прыматкабожаных падсуседаў, мае больш за сто альбо, дапусцім, больш за дзесяць тысяч тайных альбо яўных ворагаў, плявузнікаў і зайздрослівых незычліўцаў? А яшчэ якое шчасце, радасць і ўцеха галаве, пад аховай якой, у клопаце і даглядзе якой жыве столькі народу? Ці ж не трэба, каб ты сам над усімі імі чуваў, турбаваўся пра іх і ўбольваўся душою, выслухваючы ад кожнай скаргі і ўсялякія бздурны? Ці ж аднаго гэтага не дастаткова, каб агрэбціся і ад непраталяў і ад сяброў? Бачу, як табе гэта бывае непрыемна і колькі ўсякай халеры на цябе кладзецца. Дарагі пане, чаго ж урэшце варціцца тая аддзяка табе? Скажы мне, што ты маеш з яе? Калі ты гэтага не ведаеш, дык хай табе скажа грэк Дэмасфен, які, пасля таго як ён, на агульную карысць усталяваўшы ў Афінах права і законнасць, адважна ацаліў і абараніў той закон, сам супрацьзаконна і несправядліва пазбыўся ўсіх правоў як чалавек, які дапусціў грознае злачынства і быў высланы з краіны і ўкінуты ў галечу. Сакрату было аддзячана атругай; Ганібалу так адплацілі свае ж прыяцелі, што ён у страшэннай нэндзы мусіў выправіцца ў свет, уцякаць і бадзяцца, як валацуга і туляга. А як заплацілі рымлянину Камілу, грэку Лікургу і Салону — першага з іх пабілі камянямі, другога, спярша выкалупаўшы яму вока, выгналі як забойцу з краіны. Сама гэтак і Майсей і іншыя святыя мужы зведалі ятру, шаленства і лютасць чэрні. А таму заставайся, паночку, пры сваёй пасадзе і пэнсіі, якую мецьмеш з яе; бо калі ў цябе ўсё абыдзецца, калі ўсё і закончыцца добром, дык не атрымаеш з таго сабе анічога, акрамя ліхога сумлення. Калі ж ты захочаш паслухаць голасу свайго сумлення, дык, як чалавека няздатнага, цябе сапхнуць з тваёй пасады, нібыта ўжо і ты сам сцяляціўся”.

РАЗДЗЕЛ ДВАНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы бліскуча прыкладвае голаў
да мазгоў „неразумных” жывёлаў*

Падчас усяго майго дыскурсу ўсе госці глядзелі на мяне і дзіву даваліся, што я выказваю такія думкі, як яны лічылі, пахвальныя нават у разумнага чалавека, калі б той так з ходу выступаў і гаварыў так мудра. А я закончыў, сказаўшы: „Таму вось, мой любасны пане, я і не хачу з табою мяняцца! Зрэшты, і патрэбы ў гэтым ніякай

няма, бо крыніцы даюць мне здаровае пітво замест тваіх дарагіх вінаў, а той, каму заўгодна было пакінуць мяне ў стане цяляці, павінен умець дабраславіць мне на спажытак і плады зямныя так, каб яны мне, як Навухаданосару, не сталіся залішне нястраўнымі ў спажыванні і падтрыманні імі майго жыцця. Так, прырода яшчэ дала мне прыгожую футру, якая цябе, пэўна, проста гідзіць, віно чмурыць табе галаву і даводзіць да той ці іншай хваробы”.

Мой пан адказаў: „Не ведаю, што я ў табе знайшоў; як на цяля ты мне здаешся занадта разумным; я мяркую, пад тваёй цялячай скурай павінна быць яшчэ скура добрага прайдохі”. Я абурана ўгневаўся і сказаў: „Дык вы, людзі, думаеце, што мы, жывёлы, зусім ужо дурныя? А й не думайце і не мысліце. Я лічу, што калі б старэйшыя за мяне жывёлы ўмелі, як я, гаварыць па-чалавечы, вой бы яны вам утнулі. Калі вы нас зусім за дурных маеце, дык скажыце мне, хто навучыў дзікіх лясных галубоў, соек, жоўнаў і курапатак, як ім ачышчацца лаўровым лісцем, а галубоў, горлінак і курэй — святаяннікам. Хто вучыць сабак і катой есці росную траву, каб ачысціць перапоўнены живот? А чарапах, каб яны лячыліся ад укусаў змеяў бледнай паганкай, а параненага аленя — бадзянам і дзікім палеем? Хто навучыў суслікаў, каб ужывалі руту, калі на іх нападае кажан або які гад? Хто навучыў дзікоў пазнаваць плюшч, а мядзведзяў мандрагору і падказаў, што гэта прыдатна ім на добрыя лекі? Хто параіў арлу знайсці арліную скалу, каб класці там свае яйкі? І хто даўмеў ластаўку лекаваць хворыя вочы сваім птушаняткам чысцікам? Хто настрэнчыў гадзюку, што калі падаснее пара скідаць скуру, дык, каб высвеціць пагаслыя вочы, трэба есці фенхель і кроп? Хто вучыць бусла клісціравацца, пелікана адчыняць сабе жылу, а мядзведзя дазваляць пчолам пускаць яму кроў, ці, так бы мовіць, — ставіць яму банькі? Што? Ды я толькі настойваю, што вы, людзі, усе вашыя мастацтвы і ўмельствы перанялі ў нас, жывёл! Вы жараце і п’яце да ўпаду і да смерці; а мы, жывёлы, гэтага не робім. Леў альбо воўк, калі лішне ўтлусце, поспіцца, аж пакуль зноў не стане худы, свежы і здаровы. Хто ж тады мудрэйшы? А падзівіцеся на птаства нябеснае! Паглядзіце, як парознаму ў іх складзены іх цудоўныя гнёзды! А як што ніхто з людзей не ўмее пераймаць іх у працы, дык вы павінны прызнаць, што ўсе яны разумнейшыя і здольнейшыя за вас, людзей. Хто кажа летнім птушкам, калі ўвесну ляцець да нас з выраю і выседжваць дзетак, а пад восень, калі зноў трэба ляцець у цяпло? Хто назначыў ім зборнае месца? Хто вядзе іх альбо хто ім паказвае дарогу, альбо ж, можа, вы, людзі, пазычаеце ім компас, каб яны з дарогі не збіліся? Не, мілыя людцы, яны і без вас ведаюць свае дарогі, і колькі ім па іх вандраваць, і калі і з якога месца адлятаць, ім не патрэбныя ні вашы компасы, ні календары. А то яшчэ паглядзіце на рупліўца-павука, яго ж тканіна — гэта чысты цуд, подзіву варты! Паглядзіце ж, ці знойдзеце вы ў яго творы хоць адзін вузельчык! Які такі лавец альбо рыбак вучыў яго, як трэба напінаць сетку, а пасля падпільноўваць сваю дзічыну ў самым бяспечным куточку альбо ў самым цэнтры? Вы, людзі, ахаеце з крумкача, пра якога Плутарх сведчыць, што, каб дастаць вады з паглыблення, ён кідае туды столькі каменя, пакуль вада не падымецца і ён тады ўсмак нап’ецца, Што вы рабілі б, калі б жылі сярод звяроў і назіралі за іх паводзінамі, учынкамі і вынікамі іх дзеянняў? Мабыць, прызналі б, што звяры маюць нейкія свае прыродныя сілы і цноты, што выяўляюцца ва ўсіх іхніх affectus animi²¹ і схільнасцях духу — абачлівасці, асцярожлівасці, моцы, самазапабеглівасці, мяккасці, баязлівасці, дражлівасці, улеглівасці, дзіклівасці, здольнасці вучыць і вучыцца; адзін звер ведае другога, яны адрозніваюцца адно ад аднаго, дападаюць да таго, што ім найбольш карыснае, унікаюць шкоднага, уцякаюць ад небяспекі, збіраюцца разам, калі гэта спрыяе пракорму, а часам нават дураць вас, людзей. Ці не таму старыя філосафы сур’эзна ўзважвалі ўсё гэта і не саромеліся распытвацца і дыспутаваць — ці ёсць розум у неразумных жывёл. Але што пра гэта доўга разводзіць! Мудры цар Саламон пасылае вас да нас ц школу, кажучы ў „Прыпавесцях”, 30: „Вось чатыры малыя на

21 Душэўныя хваляванні (лац.).

зямлі, але яны мудрэйшыя за мудрых: мурашкі — народ не дужы, але ўлетку назапашвае ежу сваю; горныя мышы — народ слабы, але ставяць дамы свае на скале; у саранчы няма цара, але выступае ўся яна роўна; павук лапкамі чапляецца, але бывае і ў царскіх харомах”.

Але я не буду далей гаварыць пра такія рэчы; ідзіце да пчол і падзівіцеся, як яны робяць соты і мёд, а тады ўжо скажыце мне, што вы пра ўсё гэта думаеце”.

РАЗДЗЕЛ ТРЫНАЦЦАТЫ

*Сімпліцыі расказвае шмат; вы б ведаць хацелі,
пра што? — прачытайце ў гэтым раздзеле*

Пасля гэтай маёй прамовы ў панавых застольнікаў былі самыя розныя меркаванні пра мяне. Сакратар стаяў, што мяне трэба лічыць не кепам, а дурнем, раз я і сам сябе выдаю за неразумную жывёлу, бо тых, каму не хапае клёпкі ў галаве, усё-такі маюць сябе за разумных, а насамрэч бываюць такія прыбзікнутыя, што проста чыстае дзіва дзівіцца на іх. А іншыя — што каб не гэтыя мае фантазіі і ўявы, быццам я — цяля, альбо калі б уталкаваць мне, што я не цяля, а што зноў зрабіўся чалавекам, дык чаму ж? — можна пагадзіцца, што я дастаткова дасціпны і вынаходлівы хлопец. А мой пан сказаў: „Што да мяне, дык ён дурань, бо не баіцца казаць кожнаму праўду ў вочы; і разам з тым ягонья дыскурсы такія дасціпныя, што як і не дурным казанья”. І ўсё гэта яны гаварылі на латыні, каб я не зразумеў. Ён спытаўся ў мяне, ці прайшоў я якія штуды за часы, калі быў чалавекам. Я не ведаў, што такое „штуды”, і адказаў: „Але ж, дарагі пане, скажы мне, што гэта за „штуды” такія, што іх праходзіць трэба? Можа, так ты называеш кеглі, якія ўвогуле трэба збіваць?” На гэта адказаў кручаны фэндрык: „Ну, чаго вы хочаце ад гэтага хлопца, у ім д’ябал засеў, гэта той, у ім седзячы, брэша ўсялякія талабасы”. Гэта дало зачэпку майму пану папытацца ў мяне, ці зрабіўшыся цялём, маюся я, як іншыя людзі, і ці спадзяюся спадобіцца нябеснай даброці. „А то як жа, — адказаў я, — я ж яшчэ маю несмяротную чалавечую душу, якую, як ты можаш лёгка здагадацца, не забраў яшчэ нуд па тваім пекле хоць бы таму, што ўжо аднаго разу мне там не дужа добрая дагода выйшла. Я толькі змяніўся, як калісьці Навухаданосар, але, можа, сваім часам я яшчэ зноў на чалавека выпнуся”. — „Я табе гэтага вельмі зычу”, — сказаў мой пан, уздыхаючы, з чаго я лёгка мог вывесці, як ён раскайваецца, што зрабіў з мяне блазна. „Але ж пакажы нам, — сказаў ён далей, — як ты молішся?” Тут я адразу ўкленчыў, узвёў вочы і рукі да неба, як гэта рабіў пустэльнік, і як што панава літасць, якое я не мог не заўважыць, напоўніла мне сэрца уцехай і жалем, я не мог стрымаць слёз: я маліўся, як усім было відаць, са шчырай пабожнасцю, я казаў „Войча наш” за даброці ўсяму хрысціянству, за маіх сяброў і ворагаў і каб Гасподзь Бог даў мне жыць у ягоным царстве так, каб я быў годны славіць яго ў вечным шчасці, балазе, мой пустэльнік навучыў мяне патрэбным пабожнасцям. Ад гэтага некаторыя размякляы сэрцам госці-гледачы ледзь не заплакалі ўголас ад шчырай спагады мне; нават майму пану слёзы нагарнуліся на вочы, і, як мне здалася, сам засаромеўся іх і перапрасіўся, кажучы, што, маўляў, яму сэрца кроіць напалам у целе, калі бачыць такую замаркочанасць, якая яму адразу нагадвае пра страчаную сястру.

Пасля абеду мой пан паслаў па святара і расказаў яму ўсё, што я тут учыняў, і даў таму зразумець, што ён вельмі заклапочаны з апасення, што не так баіцца за мяне, як за тое, што, мабыць, ці не ўшыўся тут пад коўдру сам нячысты, бо калі раней я паказваў сябе вельмі прастадушным і дурнаватым, дык тут раптам выдаю такія дзівосы, што проста грэх і падумаць якія. Святар, які лепш за ўсіх ведаў, як яно ўсё тут са мною, якую я мірнасцю цешу анёлаў, адказаў, што пра гэта варта было падумаць раней, перш чым наважвацца рабіць з мяне блазна; людзі, бачыце, створаны паводле вобразу Богага, і з імі, асабліва ў такім далікатным узросце,

нельга жартаваць, як з жывёламі. Але ён ніколі не паверыць, што ліхому духу тут дадзена поўная воля браць удзел у гульні, раз я ўвесь час палка малюся Богу. Калі ж насуперак усім спадзяванням наканавана ўсё-такі горшае і д'ябал прычасціўся маёй душы, дык прыйдзецца строга адказваць перад Богам, бо наўрад ці ёсць большы грэх, як калі адзін чалавек рабуе ў другога ягоны розум, а значыцца, хвалу і службу Богу, дзеля чаго чалавек і быў створаны. „Я раней яшчэ заўважыў, што ён досыць разумны і кемлівы; а што не змог прыстасавацца да свету, дык гэта таму, што выхаваны бацькам, грубым селянінам, і вашым шваграм у пустэльні і на поўнай самоце. Каб на самым пачатку з ім не паспяшаліся, а перачакалі, ён з часам прывык бы; а было ж гэта пабожнае прастадушнае дзіця, якое зусім яшчэ не ведала ліхога свету. Але я не паняверуся, што ўжо й рады ніякай яму не дасі, што ўжо й спасу няма, і з ім будзе поўны лад! Ён выйдзе на чалавека, калі ўталкаваць, навучыць, пераканаць, каб ён больш не верыў, што ператвораны ў цяля. Чытаем жа мы пра аднаго такога, які цвёрда верыў, што ён ператварыўся ў гліняны збанок і прасіў сваіх сямейнікаў паставіць яго ўтары, каб не разбіцца. А другі такі ўявіў сабе, што ён певень; дык жа з такой хваробы кукарэкаў дзень і ноч. А яшчэ адзін такі думаў, што ён ужо сканаў і лунае навокал духам, і ўжо як дух адмаўляўся ад лекаў, ад есці і піць, пакуль нарэшце адзін мудры доктар не прывёў яшчэ двух хлопцаў, якія прыкінуліся духамі, але пры пры гэтым смела выпівалі і закусвалі, яны падсуседзіліся да хворага і ўгаварылі таго, што цяперашнім часам духам вой як трэба запраўляцца ежай і мокрым, дый той паслухаўся і меў рацыю, бо як бач паправіўся. У мяне самога ў парафіі быў адзін такі хворы бузук; калі я адведаў яго, ён паскардзіўся, што ў яго целе тры-чатыры вядры вады; калі б выпусціць яе, ён выздаравеў бы, але прасіў, каб я ні разразаў яго, выпускаючы ваду, ні каб не вешаў яго ў комін на самапросых. Я сказаў яму і пераканаў, што выведу з яго ваду зусім іншым спосабам, узяў пасля гэтага трубку, якія на броварах устаўляюцца ў вінныя ці піўныя бочкі, прывязаў да яе кішку, а другі канец да чопа ў цэбры, у які дзеля гэтага папрасіў загадзя нанасіць вады, зрабіў выгляд, быццам уваткнуў яму трубку ў живот, які ён дазволіў абматаць рознымі анучамі, нібыта каб живот не лопнуў. Пасля гэтага я прапусціў праз трубку ўсю ваду з цэбра, і пры гэтым небарака шчыра радаваўся, паскідаў з сябе пасля працэдур тыя анучы і праз некалькі дзён быў здаровенькі, як Бог даў. Такім самым манерам далі рады і яшчэ аднаму, які напускаў на сябе, што ў яго ў целе конская збруя, цуглі і ўсякае такое іншае; яму доктар пусціў газы, зрабіў пургацыю і паклаў пад крэсла ўсе тыя конскія рэчы, так што хлопец мусіў паверыць, што ўсё яно якраз і павылазіла з яго ў вялікай патрэбе. Расказваюць яшчэ пра аднаго такога блазна, які верыў, што ў яго нос дастае да самай падлогі, дык яму падчашлі да носа каўбасу і ўразалі яе па скрыліку да самага носа, а як дайшлі да носа, тут яго й забрала, тут і залямантаваў, што нос стаў, як і быў раней, у былым кшталце; так, як усім гэтым, падобна, можна было б памагчы і добраму Сімпліцыю”.

„Рады паверыць у гэта, — адказаў мой пан, — але адно мяне мітрэнжыць: раней ён быў такі невук і няхлоў, а тут раптам выдае такое, ды яшчэ з такім бляскам, што нават у старэйшых, вопытнейшых і начытанейшых за яго людзей рэдка пачуеш. Ён раскажаў мне пра многія ўласцівасці жывёлаў ды так дзельна і трапна апісаў маю ўласную пярсону, нібыта цэлы век свой пражыў у свеце, аж так я падзівіўся з усяго гэтага, казані ягоныя акурат як у аракула праўды Божай”.

„Пане, — адказаў святар, — гэта цалкам адпавядае прыродзе. Я ведаю, што ён добра начытаны, бо ж ён, як і ягоны пустэльнік, не толькі прачытаў усе мае кнігі, прайшоў іх, а як што ў хлопца добрая маладая памяць, якая цяпер у ім мала чым занятая, дык вось глузды ў галаве і навярнуліся, вось і бурдоліць з яго ўсё тое, чаго ён раней набраў у мазгі. Прадбачу таксама, што з часам і мазгі ўлягуцца на сваё месца”. Так вось святар затрымаў губернатара паміж страхам і надзеяй; ён выдатна прадставіў усе мае справы і адным банкетам два вяселлі справіў і даў мне шчаслівыя дні, а самому свабодны доступ да майго пана. Канчатковы яго вырак быў — нейкі час яшчэ трэба паназіраць за мною, папрыглядвацца, і рабіў гэта святар не так дзеля

маёй, як дзеля сваёй выгоды; бо, прыходзячы і прыходзячы і ўдаючы заклапочанасць маім станам, ён увайшоў у ласку да губернатара; яму далі службу і зрабілі гарнізонным капланам, што, як на такі цяжкі час, зусім нямала, а я яму ў гэтым шчыра паспрыяў.

РАЗДЗЕЛ ЧАТЫРНАЦЦАТЫ

*Сімліцы, пажыўшы як след кум-сватам,
трапляе ў палон да ліхіх краатаў*

З гэтага часу я прыдбаў поўную панавую прыязь, ласку і мілату, чым шчыра хвалюся; нічога не азмрочвала майго шчасця, хіба што я быў завелікаваты на сваю цялячую скуру, а гадамі занадта малы, чаго я і сам як след не ўсведамляў. Святар таксама не надта прагнуў, каб я дужа ўядаўся досціпамі, бо, як лічыў, яшчэ не час на тое і не на ягоную карысць. І ўсё ж мой пан, заўважыўшы, што я моцна з’ахвочаны да музыкі, даручыў падвучыць мяне і даверыў гэта выдатнаму лютністу, чыё ўмельства я неўзабаве лёгка пераняў і пераўзышоў самога, бо я лепш за яго спяваў. Так вось і служыў я свайму пану дзеля пацехі, забавы, радасці і паказу на подзіў. Усе афіцэры выказвалі мне сваю добрую волю, багатыя і гараджане шанавалі, а хатняя чэлядзь і жаўнеры зычліва любілі мяне, бо яны бачылі, як прападаў па мне мой пан. Адзін дарыў мне адно, другі другое, бо ўсе ведалі, што хітрыя блазнюкі спрамагаюцца часта на большае, чым толькі на прыстойную службу, таму і дарункі былі з прыхаваным сэнсам, адны дарылі, каб я не даносіў на іх, а другія якраз наадварот, каб нагадаў пра іх пану, — і вось такім спосабам я набіраў даволі шмат грошай, якія часцей за ўсё аддаваў святару, бо не ведаў, што з імі рабіць. А як што на мяне ніхто не мог паглядзець крыва, дык не меў ніякага клопату з чужымі віжоўкамі і падсочкамі. Усімі сваімі змысламі я аддаўся музыцы і кожнаму сумленна падказваў ягоныя хібы і заганы. З гэтай прычыны я і рос, як цыбуля ў шклянцы вады, блазнаванне працівала, а фізічная сіла на вачах узбуяла; неўзабаве па мне відаць было, што я ўжо больш не жыўлюся ў лесе вадой, жалудамі, букавымі арэшкамі, карэннем і травой, а што пад добрую закусць бяру за губу і рэйнскае віно, і ханаўскае піва, што за цяперашнім знэнджаным часам можна лічыць вялікай ласкай Бога, бо на той час уся Германія шугала ў полымі вайны, курчылася з голаду ў старшэннай пошасці, а сам Ханаў быў абложаны непрыяцелем, хоць гэта ніяк мяне асабіста не кусала. Пасля прарыву аблогі мой пан меўся падарыць мяне ці то кардыналу Рышэльё, ці то герцагу Бернгарду з Веймара, бо гэтым самым, ён так меркаваў, заслужыцца за мяне на вялікую дзяку, а разам з тым, ён спадзяваўся, збудзе з вачэй сваіх вобраз запрапалай сястры, на якую я чым далей, тым больш рабіўся падобны, — выносіць гэтую пакуту было амаль немагчыма. Гэта яму вельмі адрайваў святар, які казаў, што настане такі час, і станецца вялікі цуд, і стануся я зноў разумным чалавекам; ён параіў губернатару, каб той узяў некалькі цялячых скур і апрануў у іх яшчэ двух хлопчыкаў, пасля прыставіў да іх трэцяга чалавека, менавіта доктара, прарока альбо валацугу, які мяне і тых хлопчыкаў з дзівоснымі цырымоніямі распрануў бы і паказаў, як ён умее рабіць з жывёлаў людзей і з людзей жывёлаў. Такім чынам я выздаравею, і мне будзе без вялікай намогі даведзена, што я зноў чалавек, як і ўсе чалавекі. Калі губернатар ухваліў гэты намер, святар перадаў мне ўсё, што ён абгаварыў з маім панам, і лёгка пераканаў мяне згадзіцца. Але хцівае шчасце не хацела так лёгка выпускаць мяне з блазенскага ўбрання і не спрыяла мне ў асалодах цудоўна добрай жыткі. Бо пакуль кравец і гарбар завіхаліся са скурамі, якія прыдадуцца на гэтую камедыю, я з некалькімі хлопцамі коўзаліся на лёдзе каля крэпасці; і тут нехта, не ведаю хто, неспадзявана прывёў атрад краатаў, якія пахапалі нас, пасадзілі на свабодныя коні, украдзеныя ў сялян, і павезлі з сабою. Праўда, яны крыху сумняваліся, браць мяне ці не, пакуль нарэшце адзін не сказаў па-багемску:

„Мі вэмэ того блазна сэбао, бо вэдомэ го г бабо обэрствой”. На тое другі адказаў: „Пршыс ам бамбо ано, мі го на гонэ посайдэмо, ван розумлі немэцкі. Вон будэ міт краток віле сэбао”²². І мяне гопнулі на каня, і выглядала на тое, што адна няшчасная гадзінка можа аблупіць чалавека, адабраць у яго ўсе даброты і аддаліць ад шчасця так, што пакуль жыцьме, а не забудзецца.

РАЗДЗЕЛ ПЯТНАЦЦАТЫ

Сімпліцы ў палоне ў ліхіх краатаў шмат нягодаў сабе насватаў

Няма што ханаўцы адразу нарабілі алярму, паўскоквалі на коней і рэзкім выпадам затрымалі і крыху пабянтэжылі краатаў, але тым не меней нічога адбіць не ўдалося, бо лёгкія коні краатаў, даючы перавагу і маючы адолю, узялі кірунак на Бідзінген; там коней накармілі і, прадаўшы гараджанам на адкуп багатых ханаўскіх смаркачоў, украдзеных коней і захоплены луп, пакуль не занялося на дзень, рушылі далей праз бідзінгенскі лес да Фульды, падграбаючы па дарозе ўсё, што можна было забраць. Рабункі і плондроўкі аніяк не прыпынялі іхняга імклівага руху, бо крааты былі як усё роўна чэрці, пра якіх кажуць, што яны бягуць, свішчуць і (s.v.) дрышчуць, нічога па дарозе не прапускаючы, і вось ужо таго самага вечара яны з багатай здабычай былі ў Хэрцфэльдзе, дзе й атабарыліся; там усё захопленое падзялілі, і я выпаў палкоўніку Корпесу.

У гэтым чужапанку ўсё мяне гідзіла, усё нейкае было гішпанскае; тут табе не Ханаў, дзе было і цёпла і пагодна. Тут ханаўскія марцыпаны змяніліся на грубы чорны хлеб і худую маслакаватую ялавічыну, здаралася, праўда, часам украсці і склыгаць кавалак саланіны, але гэта часам; з віна і піва я перайшоў на ваду, а замест ложка спаў на конскай гуньцы ў стойле; замест каб іграць на лютні, якая так хораша ўсіх звесяляла, я поўзаў пад сталамі з другімі хлапчукамі, брахаў па-сабачы ды прымаў выспяткі астрогамі, а гэта мне ні быту, ні бадзёру не давала. Замест ханаўскіх шпацыраў я мусіў разам з усімі выязджаць на фуражоўкі, чысціць коні і стойлы. Фуражоўка гэта не што іншае, як — загролівыя для жыцця наезды ў вёскі па фураж, а там ужо малаці, мялі, пячы, крадзь і бяры, што зарвеш, лупцуй і катуй халоп’е, ганьбі дзяўчат, мацярок і дачок — праўда, да гэтай працы я быў яшчэ няздатны, бо замалы. І калі сялянам фуражоўка не дужа падабалася альбо калі яны заціналіся і давалі якому фуражыру па пыску, як гэта тады нярэдка здаралася ў Гесэне, іх на месцы канчалі, калі ўдавалася злавіць, альбо сама мала пускалі дымам іхнія сядзібы. У майго пана не было жонкі, каб гэта вазіць яе з сабою ў паходах, бо і патрэбы такое не было, калі за жонку бяры першую лепшую, не было сваіх пахолкаў, каморніка, не было кухара, затое гібель было райтараў і падлеткаў, якія слугавалі і яму і коням, а то і сам, бывала, за ганьбу сабе не меў і каня засядлаць, і корму ўкінуць, і торбу зааброчыць. Спаў ён заўсёды на саломе альбо на голай зямлі, а накрываўся сваім футраным каптаном-пэльцрокам; таму я часта бачыў, як па яго вопратцы поўзалі вошы, і іх ён зусім не саромеўся, а яшчэ нават і смяяўся, калі хто здымаў каторую. Насіў ён кароткія валасы і шырокія швейцарскія вусы, якія яму былі вельмі дарэчы, бо ён часта апранаўся за селяніна і сам хадзіў на выведку. Як я ўжо сказаў, не раз’ядаўся ён рознымі там марцыпанамі, усе ягоныя і хто ведаў яго шанавалі яго, любілі і пабойваліся. Спакою нам нідзе не было — то мы тут, то мы там; то мы нападзілі, то нападзілі на нас; так што не было нам і ўгамону, пакуль можна было ўшчыкнуць гесэнцаў; затое ж і Меландэр не шыкаваў нам святаў, бо адбіваў у нас райтараў і адсылаў у Касэль.

22 Жаўнеры гутараць не на краацкай (харвацкай) мове, а на народнай чэскай (багемскай): „Мы возьмем гэтага дурня з сабой, завязем яго да пана палкоўніка”. — „Вось і добра, пасадзім яго на каня; палкоўнік разумее па-нямецку, яму будзе з ім пацеха”.

Такая вось неспакойная жытка не была мне да смаку; таму часта марыў вярнуцца ў Ханаў. Самым цяжкім маім крыжам было тое, што я не ўмеў дагаварыцца з гэтымі хлопцамі і мусіў цярпець ад іх усё — хто штурхне, хто таўхне, хто вытне, а хто і добра ўваліць і прагоніць. Найбольшай забавай палкоўніку было, калі я спяваў яму панямецку і граў разам з астатнімі слугамі ў трубу, але такое здаралася нячаста. Зватое не-не ды даставаў такіх тлустых аплявушын і засвістак, што кроў дудкай біла, і ўжо гэтага мне ставала надоўга.

Нарэшце я пачаў руціцца за панаву кухню і яго стрэльбу, якою ён вельмі даражыў і якую я яму чысціў, бо ясна было, што мне яшчэ рана ездзіць на фуражоўкі. І пайшло ў мяне так добра, што неўзабаве я ўжо зыскаў панаву ласку; ён загадаў пашыць мне з цялячых скур новае блазенскае адзенне з яшчэ большымі аслінымі вушамі, чым я насіў раней; а як што рот у майго пана не быў здалікаваны, дык у мой кухарскі спрыт не трэба было дужа дакладацца ўмельствам. Але ж мне часта не хапала то солі, то шмальцу, то прыправы, дык я стаміўся і ад свайго рамяства, затое дзень і ноч сачыў і прыглядаўся, як бы спраўней адсюль цекача даць, тым болей што ўжо і вясною запахла. А калі ўжо добра падрыхтаваўся, я напасіўся вынесці далей авечыя і каровіныя каўдуны і кішкі, якіх шмат валялася вакол нашых кватэр, патыхаючы гнюсotным смуродам; гэта спадабалася палкоўніку. А я, управіўшыся з гэтым, калі сцямнела, адлучыўся і сігануў у бліжэйшы лес.

РАЗДЗЕЛ ШАСНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы, дасціпна дастаўшы трафя,
і ў цёмным лесе пражыць умее*

Доля мая, як пра тое ўсё сведчыла, была такая ёлкая, што чым далей, тым горш, і ўрэшце зусім душу вымуціла; я нават быў падумаў, што нарадзіўся на няшчасце, бо вось жа колькі тых гадзінак прайшло, як вымкнуўся я ад краатаў, а ўжо прыхапілі мяне іншыя лотры. Гэтыя ж, вядома, думалі, што злавілі нешта няма ладу якое каштоўнае, бо ўпоцемках не разгледзелі майго блазенскага ўбрання, і сказалі двум сваім весці мяне далей у нейкае назначанае месца. Завёўшы, а было там яшчэ цямней, адзін з іх давай спаганяць з мяне грошы: ён адклаў убок рукавіцы і стрэльбу і пачаў мяне абмацаваць, пытаючы: „Хто такі будзеш? Грошы ё?” Але як толькі намацаў маю валасатую вопратку і доўгія асліныя вушы на галаве, якія ён прыняў за рогі, і ўбачыў у цемры іскаркі, як гэта звычайна яны праскокваюць па поўсці, калі яе гладзіш, ён так перапалохаўся, што, здаецца, ледзь не самлеў. Я адразу змеціў гэта; таму, перш чым ён дойдзе да памяці, я пачаў абяроч церціся, і шэрсць на мне заіскрылася, быццам я ўвесь усярэдзіне быў напханы гаручай серкай, і адказаў яму тоўстым голасам: „Я чорт і зараз скручу табе і твайму прыяцелю карак!”, і гэта так перапудзіла абодвух абэлтусаў, што яны, не разбіраючы карчоў і хмызу, лупанулі наўскапыта прэч, быццам агнём пякельным гнаныя. Цёмная ноч не змагла стрымаць іхняга ўлёту, і хоць яны штомігу напорваліся на сукі, карані, галіны, камяні, камлі і дрэвы, а яшчэ часцей спатыкаліся і ляцелі потырч носам, падхопліваліся і перлі далей, нібы з іх дух выперла. І нарэшце я ўжо іх болей не чуў; я тым часам так рагатаў, што здаецца, аж лес стагнаў, і, мусіць, чуць гэта ў такой цямрэчы — вусцішная жудасць.

Калі ўжо я павярнуўся ісці, тут і напароўся на кінутую стрэльбу; адно скула на (s.v.) срацы лішняя, дай, думаю вазьму, бо ў краатаў я навучыўся, як з ёю абыходзіцца. Рушыўшы далей, наступіў на ранец-заплечнік, зроблены, як і маё адзенне, з цялячай скуры; я падняў і яго — патранташ быў з порахам, свінцом і ўсім, што трэба, астатнім, вісеў на ранцы, я ўсё навесіў на сябе, узяў на плячо, як жаўнер, і схаваўся непадалёк у густым карчэўі крыху паспаць. Але як толькі занялося на

дзень, уся тая хэўра вярнулася шукаць згубленую стрэльбу і ранец; я натапырыў вушы, як ліс, і затаіўся, як мыш. Не знайшоўшы нічога, яны пасмяяліся з тых двух, што ўцяклі ад мяне. „Цьху на вас, боўдзілы, — казалі яны, — пабойцеся Бога, спалохаліся нейкага заморка, паўцякалі, яшчэ і стрэльбу кінулі, нааралі дарог!” Але адзін душою закладаўся, што хай яго чорт забярэ, калі гэта быў не чорт, ён, бач, нават абмацаў яго калючую шэрсць і рогі. Другі чуўся не лепш і сказаў: „Чорт, а ці маці ягоная — мне адзін чорт, знайсці б толькі заплечнік”. Адзін з іх, якога я лічыў ці не начальнікам, адказаў яму: „А на чорта яму, таму чорту, твая стрэльба і заплечнік? Даю галаву на адрэз, калі гэта не той хлопец ганьбы вам даў і спрытна ўцёк, прыхапіўшы тое і другое, а вы мне тут балбатні панаразмазвалі”. Гэтаму запырэчыў яшчэ адзін і сказаў — магло, бач, стацца, што тут ужо пабывалі сяляне, знайшлі пакінутае і пабралі. Нарэшце ўсе пагадзіліся, што мелі-такі чорта за хвост, а не ўтрымалі, упусцілі, тым болей што і тыя, якія мацалі мяне ў цемры, не толькі з праклёнамі пацвердзілі гэта, але яшчэ і апісалі грубую іскрыстую шэрсць і рогі, як самы пэўны знак д’ябальскай істасці. Я нават быў падумаў, што калі б яны раптам зноў убачылі мяне, ляцелі б усе чортведама як і куды.

Нарэшце, колькі ні шукаўшы і нічога не знайшоўшы, яны пайшлі сваёй дарогай, а я адшпіліў заплечнік, каб паснедаць, і з першага хапу выцягнуў мяшэчак, у якім было трыста і шэсцьдзесят дукатаў. Як я ўзрадаваўся, і пытацца няма чаго; але чытач хай будзе пэўны, што я быў бы яшчэ больш рады, калі б там была ежа, як я лічыў, а не гэтая кругленькая сума ў шчырым золаце. А як што сярод простых жаўнераў рэдка бывае такое, каб нехта насіў золата пры сабе, я падумаў, што халоп толькі нядаўна ўсё гэта прыдбаў, забраў і потайкам прыткнуў у ранец, каб не дзяліцца з іншымі.

Пасля я весела паснедаў, знайшоў яшчэ чыстую крынічку, асвятлюючыся з яе і палічыў свае дукаты. Нават калі б мне гэта кашатавала жыцця, я не сказаў бы, у якой краіне ці мясцовасці я тады быў. Спачатку я доўга шыўся ў лесе, наколькі мне дазваляў правянт, які я спажываў вельмі ашчадна. Калі ж ранец спаражнеў, голад пагнаў мяне да сялянскіх хат; я залазіў ноччу ў скляпы і кухні, браў ежу, што знаходзіў і колькі мог панесці; усё гэта валок да сябе ў лес, туды, дзе ён быў самы дзікі і густы. Там я зноў павёў пустэльніцкае жыццё, як і раней, з тою, аднак, розніцай, што цяпер я многа краў і меней рупіўся ў малітвах, не меў сталага жыллы, а бадзяўся то тут, то там. Яшчэ добра абышлося мне, што быў пачатак лета; а калі мне быў патрэбен агонь ці калі я хацеў, разводзіў сваёй стрэльбай.

РАЗДЗЕЛ СЯМНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы на шабасе; чортава кола
ледзь і яму не закручваем голаў*

Пад час маіх тулянняў у лесе мяне сюд-туд напатыкалі самыя розныя сяляне, але кожнага разу яны ўцякалі; ужо й сам не ведаю, ці тое з тае прычыны, што ўсіх запалохала вайна і ні ў кога нідзе не было сталага дома і надзейнага прыпірышча, а ці таму, што марадзёры развялі па ўсім краі авантуры, а таму ўсе, хто сустракаў мяне, шчыра верылі, што ў іх краі завёўся, туляецца і валэндаецца нячысты дух. Аднаго разу я сам крыху прызаблудзіўся ў лесе, нышкарыў некалькі дзён і занепакоіўся, што выйдучь запасы страўнасці, а гэта ўжо мецьме згубныя skutкі, бо прыйдзецца зноў, каб не выпруціць ногі, есці карэнне і зеляніну, а я, бедны і страдны, ад такое гасціны даўно ўжо адвык. У такім вольным роздуме я і надыбаў на двух дрывасекаў; пачуўшы іх стук, я ўзрадаваўся. Я пайшоў на стук сякер і, убачыўшы іх, узяў з мяшэчка цэлую жменю дукатаў, падкраўся да іх, паказаў прывабнае золата і выткнуўся з языком: „Панове, калі вы чакалі мяне, дык восека ж ён — я, наце вам жменю золата”. А тыя як убачаць мяне з маім золатам, як не возьмуць лахі пад пахі, як не дадуць лататы,

калуны пазабываўшы і сякеры, і сыр, і торбу з хлебам. Я пераклаў усё гэта дабро ў заплечнік, падаўся далей у лес і зарокся, колькі жыцьму, — не выходзіць да людзей.

Па доўгім намысле я падумаў: „Хто ведае, што з табою можа спрыгодзіцца, але ж у цябе ёсць грошы, і калі ты іх прыстроіш у добрых людзей, дык на іх яшчэ доўга жыцьмеш”. І вось надумаўся я іх зашыць; з асліных вушэй, якія так напалохалі людзей, я зрабіў сабе нарукаўнікі, далучыў да маіх ханаўскіх дукатаў яшчэ і гэтыя, грабежніцкія, паклаў іх усе ў нарукаўнікі і ўвязаў на рукаў вышэй локцяў. Прыладзіўшы скарбы, я зноў пайшоў да сялян, дастаў у іх ежы, усё, што мне трэба было і што я мог панесці. І як што я ўсё яшчэ быў нядэшлы і прастадушны, дык і быў разумна хітры, каб ніколі другі раз не вяртацца на тое месца, дзе пажывіўся, таму мне і шыхавала ў крадзяжах і мяне ні разу не прыхапілі.

Аднаго разу на сконе траўня, калі я намерыўся сваім пахібным, але мне звыклым спосабам расстарацца якое-небудзь перакускі і выйшаў нарэшце на сялянскі двор, ціха-ціхенька ўплішчыўся на кухню, але неўзабаве заўважыў, што людзі яшчэ былі на нагах (да ўвагі: я ніколі не заходзіў туды, дзе былі сабакі); таму я прачыніў дзверы, якія з кухні на двор, каб, калі прыпчэ, можна было сігануць напразткі, і затаіўся, як мыш, чакаючы, калі людзі паўкладаюцца. Тут я заўважыў шчыліну з кухні ў пакой; я падкраўся паглядзець, ці скоро людзі паснуць. Але чаканка мая была марная, бо, наадварот, яны якраз апрааналіся, а замест лямпы на ўслоне гарэла нейкае сіняе сернае полымца, каля якога яны нечым націралі жэрды, дзеркачы, вілы, крэслы і ўслоны; шмараваліся і самі і выляталі ў акно. Я моцна здзіўўся, і на мяне найшла немарасць; але я быў прывычны і да большага страху, няма што колькі жыву, а не чытаў і не чуў пра такія страхоцці, дык я не вельмі і збаяўся, можа, яшчэ і таму, што ўсё чынілася спехам, больш за тое, калі ўсе нашмараваліся і вылецелі ўпрочкі, я адважыўся прашыцца ў сам пакой, падумаў яшчэ быў, што б гэта ўзяць і дзе чаго шукаць, і, поўны гэтакіх думак, на хаду прысеў на ўслончык. Але як толькі я сеў, той узвіўся ў момант разам са мною, шугануў у акно, без заплечніка і стрэльбы, якія я адклаў убок, і такім чынам сплаціў каштоўныя мазі і націркі. Як сеў, як вылецеў і як устаў — усё гэта адбылося ў адно імгненне; і апынуўся, як мне здалося, у вялікім тлуме людзей, можа, гэта таму, што я ад страху не заўважыў, колькі доўжылася падарожжа. Людзі скакалі нейкі дзівосны карагод, якога такога я, колькі жыву на белым свеце, яшчэ не бачыў; яны пабраліся за рукі і ўтварылі многа колаў, адно ў адным, стоячы спінамі адно да аднога, як гэта малююць трох грацый, калі яны стаяць тварамі вонкі. Унутранае кола было з сямі-васьмі асобаў, наступнае з настолькі ж асобаў больш, трэцяе больш за першыя два, і так далей, аж у вонкавым коле было ўжо больш за дзвесце. І як што адно кола, танцюючы, рухалася ў адзін бок, а другое ў другі, я не мог разгледзець, колькі ўсяго было тых колаў і што было ўсярэдзіне, вакол чаго яны завіхаліся. А выглядала ўсё разам вельмі страшліва і дзіўна, бо галовы так і мільгталі адна паўз другое і ў смешнай мітусні. І які дзіўны быў сам карагод, такая была і музыка; як мне падалося, кожны яшчэ і спяваў пад скокі, і ўтваралася нейкая казачная гармонія. Мой услончык, які прынёс мяне сюды, апусціўся каля музыкаў, якія стаялі вакол; у многіх замест жалеек, пішчалак і шалманак былі вужакі, змеі і мядзянкі, на якіх яны весела пасвіствалі. У некаторых былі каты, якім яны фукалі ў дупкі, перабіраючы лады на хвастах; гучала гэта падобна як на дудах. Іншыя гудзелі на конскіх галовах, як на выдатных дышканетах, а яшчэ каторыя, як на гарфах струны, перабіралі пальцамі каровіныя рэбры шкілетаў, якія такія можна бачыць на сметніках; а яшчэ адзін такі там быў штукант з сучкай пад пахай; ён уджыгаў на яе хвасце і перабіраў пальцамі цыцкі. А чэрці гулі і трубілі насамі, аж па ўсім лесе гуло; а як толькі скокі спыніліся, уся гэта пякельная шобла пачала шалець, крычаць, ягліць, вішчаць, бузаваць, лямантаваць, лютаваць, бушаваць, панібраціцца, быццам усе яны разам павар’яцелі і пакруціліся.

У гэтым страхотлівым шоламе і вэрхале да мяне падышоў нейкі маладзік з вялікай пачварнай жабай пад пахай, такой вялікай, як вайсковы бубен, і ў гэтай рапухі з задніцы лезлі вантробы, а яна іх зноў глытала, і выглядала гэта так гідотна і

моташна, што мяне пацягнула на ваніты. „Падзівіся, Сімпліцы, — сказаў маладзёк, — я ведаю, што ты добры дудар; урэж нам штучку-другую, паслухайма”. Я спалохаўся, ледзь не ўпаў, што хлопец назваў мяне маім імем, і ад страху зусім анямеў, а і нават падумаў быў, што сплю і сню ўсю гэтую непамыслоту, а таму ў душы і сэрцы папрасіў Госпада Бога Ўсемагутнага, каб ён разбудзіў мяне і дапамог выцерабіцца са сну і кашмару. А той, з рапухай каторы, на якога я пільна глядзеў, пашморгваў носам, туды-сюды, як калакуцкі²³ індык, і нарэшце садануў мне ў грудзі, аж я ледзь не задыхнуўся. Тады я пачаў на поўны голас заклікаць Бога і сказаў: „Госпадзе Ісусе Хрысце!” Ледзь толькі былі прамоўлены гэтыя магутныя словы, як уся пякельная нечысць прапала, як бы і не было яе. Умомант зрабілася цёмна, а на сэрцы мне так страшна, што я ўпаў на зямлю і сто разоў перажагнаўся.

РАЗДЗЕЛ ВАСЕМНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы хоча, каб чытач паверыў,
што ён не выдумаў гэтай хімеры*

Ёсць многа людзей, сярод іх і знакамітыя вучоныя людзі, якія не вераць, што на свеце ёсць ведзьмы і страшыдлы і яны лётаюць у паветры, як я не сумняваюся, што знойдуцца і такія, якія будуць казаць, быццам Сімпліцы тут кроіць вялікім нажом — блінды правіць, выдумляе і хваліцца. З такімі не буду спрачацца, бо хваліцца — хай не мастацтва, але нашым часам і не абы-якое рамяство, вельмі нават пашыранае, як не магу я і адмаўляць, што нічога іншага я і не ўмеў, інакш быў бы нікчэмны няздара. Хто адмаўляе вядзьмацкія лёты, няхай успомніць пра Сымона-чарадзея, які быў падняты нячыстым духам у паветра, а як настала гадзіна малітвы св. Пятра, зноў упаў на зямлю. А Мікалай Рамігус, які быў адважны вучоны і разумны муж у адным толькі герцагстве Латрынгія, аддаў на спаленне да паўтара тузіна ведзьмаў, расказвае пра Ёгана фон Хамбаха, што ягоная маці, якая была ведзьма, на шаснаццаці годзе брала яго на свой рэй, каб ён, вучачыся іграць, падыгрываў ім у карагодзе. Пад канец ён залез на дрэва, іграў адтуль і пільна прыглядваўся да скокаў, мабыць, таму, што ўсё гэта здалося яму вельмі дзіўным, бо ўсё там вялося неяк дужа блазотна; нарэшце ён кажа: „Аслані, мілы Божа, адкуль столькі набралася дурнога безгалоўя і зброду?” І ледзь жа ён вымавіў гэтыя словы, як упаў з дрэва, вывіхнуў плячук і гукнуў на дапамогу; але ўжо не было нікога, анізвання. Калі ён потым расказаў пра ўсё, большасць назвалі гэта выдумкай, байкай, аж пакуль незабаўным часам не была схоплена прылічна²⁴, на гарачым чарадзеістве Катарына Прэвоцыя, якая таксама была на той зборні; яна прызналася, як яно ўсё там было, адно хіба што нічога не ведала пра Хэмбаху вокліч. Маёлус падае два прыклады: пра аднаго пахолка, які павесіўся на сваёй жонцы, і пра аднаго чужаложніка, як ён узяў у другой падложніцы яе слоік, нашмарававуўся, і як яны паляцелі на вядзьмацкі шабас. Павядаюць яшчэ пра аднаго кнэхта, які, устаўшы з цёмнага рана, нашмарававуў калёсы, але як што ў прыпоцемку ён ухапіў не той слоік, калёсы падняліся ў паветра, так што давялося іх сілай сцягваць долу. Олаўс Магнус расказвае ў lib. 3. „Mist. De gentibus Septentrional”, 1, cap. 19, як Хадынгус, кароль дацкі, прыляцеў назад у сваё каралеўства, з якога быў колісь выгнаны мяцежнікамі, як потым ляцеў паветрам над морам вярхом на Вотане, які потым абярнуўся ў каня. Так што ўсё больш чым дастаткова вядома, як некаторыя маладзіцы і непабраныя дзяўчаткі ў Багеміі сярод ночы выклікаюць сваіх кавалераў, каб тыя здалёк перліся на казлах у няблізкую дарогу да іх. А што кажа ў сваім „Гексамероне” Тарквемада пра сваіх школьных таварышаў, можна ў яго самога прачытаць. Гірляндус піша таксама пра аднаго заможніка, які, як аўтар зазначае, заўважыў, што ягоная жонка

23 Галандскі (стар. бел.).

24 На месцы злачынства, з рэчавымі доказами (стар. бел.).

намашчваецца і вылятае з дому, і што аднаго разу ён прымусіў яе ўзяць і яго на вядзьмацкі рэй. Калі яны там елі і забракавала ім солі, ён пажадаў, каб пасалілі, дык яму з вялікай цяжкасцю дасталі солі, і калі ён сказаў: „Дзякуй Богу, вось і соль!” , як адразу патухла святло і ўсё запрапасцілася. А як развіднела, ён даведаўся ад пастухоў, што стаіць непадалёк ад горада Бэнавэнта, а гэта ж аж у Неапалітанскім каралеўстве за сотні міляў ад дому. І хоць ён быў багаты, а як зарупела, дык мусіў дабірацца дахаты жабраваннем, а калі вярнуўся, заявіў на сваю жонку, як на ведзьму, у суд інквізіцыі, і тая была падскавана.

А як лётаў доктар Фаўстус і многія іншыя, якія зусім не былі чарадзеі, паветрам з месца на месца, дастаткова добра вядома з яго Historia. А яшчэ чытаем у Бакача пра аднаго шляхетнага пана з Ламбардыі, бацька якога, сам таго не ведаючы, даў прыбежышча султану Егіпта, а калі гэты шляхетнік сам трапіў у палон і быў прыведзены да султана і пазнаны ім, дык султан загадаў пакласці яго ў дарагі ложак і шмат золата побач, а тады яго, заснулага, з дапамогай ведзьмара, перанёс у Павію і апусціў там у галоўным саборы. Ды і сам я ведаў адну кабету і адну служанку, якія, калі я гэта пішу, ужо нябожчыцы, хоць бацька дзяўчыны яшчэ жыве. Гэтая дзяўчына ваксавала каля распаленай пліты чаравікі сваёй пані і калі, управіўшыся з адным, адставіла яго ўбок, каб узяцца за другі, нашмараваны раптам шугануў у комін; але гісторыю замялі. Усё гэта я дакладваю вам толькі таму, каб мне паверылі, што ведзьмы і чарадзеі жывымі лётаюць на шабасы, а не таму, каб мне верылі, што, як я ўжо сказаў, і я там быў; мне, зрэшты, ані не абыходзіць, паверыць мне хто ці не, але калі ўжо хто не паверыць, дык хай, прынамсі, скажа, калі такі разумны, як я мог іншым спосабам дастацца з Гіршфэльда ці з Фульды (бо я і сам не ведаю, у якіх я бадзяўся лясах) за такі кароткі час у арцыбіскупства Магдэбургскае.

РАЗДЗЕЛ ДЗЕВЯТНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы зноў блазнуе, хітруе,
жыве весела і зусім не бядуе*

Я зноў бяруся за сваю гісторыю і найперш далажу чытачу, што я так і праляжаў на жываце, пакуль не заняўся ясны дзень, бо не было ў мяне ні змогі, ні адвагі падняцца; апроч таго я яшчэ паняверыўся, ці не прыснілася мне ўся тая прыхамацень паганая. І хоць было вельмі несамавіта на душы, я ўсё ж наважыўся заснуць, разумна падумаўшы, што ўсё адно не магу апынуцца ў горшым месцы, чым гэты лес, у якім правёў амаль увесь час з тае пары, як пакінуў татуса, і даволі добра зжыўся з ім і прывык. Было недзе каля дзевятай раніцы, калі наехалі на мяне фуражыры, яны і разбудзілі мяне; тут я і ўбачыў, што ляжу ў чыстым полі. Фуражыры забралі мяне з сабою, завіталі яшчэ ў нейкі млын і, змалоўшы там, што мелі малоць, звезлі мяне аж пад Магдэбург у свой табар, дзе і аддалі аднаму палкоўніку; той спытаўся ў мяне, хто я, адкуль буду і якому пану ўсłużаўся. Я расказаў усё, як яно было, і як што не ведаў, што крааты былі „крааты”, дык апісаў іх па вопратцы і прывёў прыклады з іх гаворкі і што я ад гэтых людзей уцёк; пра дукацкі, што праўда, змоўчаў, а ўсё, што распавядаў пра лёты ў паветры і вядзьмацкія карагоды, яны палічылі за блазенскія бздурны і дурныя заскокі, асабліва калі я панёс чортведама што, хоць слухай, хоц падай, хоць пальцамі дзіркі заткні. А тым часам вакол мяне сабраўся добры гамуз усялякага людю; бо дзе дурань, там і тысяча прыдуркаў. Сярод іх прыгробся адзін такі, які яшчэ летась трапіў у палон, служыў там, а пазней зноў перакінуўся да імперцаў. Дык вось гэты падышоў да мяне і будзе казаць: „Хо-хо, гэта ж камендантава цяля з Ханаў!” Палкоўнік распытаўся ў яго што і як пра мяне; але хлопец не ведаў нічога такога пэўнага акрамя таго, што я ўмею іграць на лютні, ітэ, што крааты захапілі мяне каля крэпасці Ханаў, што памянёны камендант вельмі шкадаваў па страце, бо я быў дужа ўпраўны і дасціпны

блэзан. Пасля гэтага пані палкоўнічыха паслала да другой пані палкоўнічыхі, якая даволі няблага іграла на лютні і таму заўсёды вазіла інструмент пры сабе; папрасіла пазычыць лютню; лютню прынеслі, уручылі мне і загадалі іграць. Але, на маю думку, след было спярша накарміць мяне, бо запалы живот, як у мяне, і пузатая лютня не дужа добра кладуцца ў гармонію. Так і зрабілі, і пасля таго як я добра набатаваў валляк і вышці ладны куфаль цэрбскага піва, зайграў ім і заспяваў, што ўмеў; пры гэтым яшчэ й талдоніў налева і направа, што да галавы лезла, і такім чынам без лішняй намогі ўвёў людзям у вушы, каб паверылі мне, што я якраз у той якасці і пробе, на якую выдае мяне мая цялячая вопратка. Палкоўнік спытаўся, куды мне хацелася б далей, і калі я адказаў, што адна мне халера, пагадзіліся на тым, што я застануся ў яго за пахолка. Яшчэ ён хацеў ведаць, куды падзеліся мае асліныя вушы. „Так, — сказаў я, — калі б ты ведаў, дзе яны, рады быў бы сам начапіць іх”. Але ўтоіў, што з імі сталася, бо ў іх было ўсё мае багацце.

Неўзабаве сярод вышэйшых афіцэраў, а таксама ў курфюрсцкім і імператарскім табарах я стаў вядомы, асабліва сярод жанчын, якія ўпрыгожылі ўсялякіх фарбаў шаўковымі стужкамі маю шапачку, рукавы і абарваныя вушы, так што я нават думаю, ці не адсюль павялася сучасная мода. А грошы, якія мне далі афіцэры, я дзяліў і раздаваў; прапіваў іх да апошняга гелера з добрымі кампанейцамі і на гамбургскім і цэрбскім піве, якое мы жлукцілі вельмі смакавіта; і гэта нягледзячы на тое, што ўсюды, куды я заходзіў, я мог пачаставацца і на дурніцу.

Калі ж мой палкоўнік расстараўся на ўласную лютню, ён рашыў, што я буду з ім вечно і што няма чаго мне бадзяцца па абодвух табарах, ён прыставіў да мяне аднаго гофмайстра, апекавацца мною, а я павінен быў яго слухацца. Гэты чалавек прыйшоўся мне па сэрцы, бо ён быў рахманы, разумны, адукаваны, добра гаварыў, але не залішне многа, а што найбольш і найлепш — вельмі богабаязны, багата начытаны і ўхвацісты ў самых розных навукх і мастацтвах. Ноччу я спаў у ягоным намёце, а ўдзень мусіў быць у яго на вачах. Быў ён радца і ўрадовец нейкага высокага князя, але і сам не з убогіх; але як што шведы зруйнавалі яго да нішчаты, а жонку зямля сырая прыбрала, а сын ад цяперашняй беднасці не мог выбіцца вышэй і служыў пісарам у саксонскім войску, дык і затрымаўся ў таго палкоўніка на пасадзе штальмайстра ці, правільней — канюшніка, чакаючы перамен да лепшага ў ваенных падзеях на Эльбе, калі яму зазьяе сонца былога шчасця.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАТЫ

*Сімпліцы ходзіць па гульніёвым полі,
дзе д'ябал грэшных людзей паняволіў*

Мой гофмайстар быў хутчэй стары, чым малады чалавек, таму ён не мог праспаць цэлую ноч; гэта было прычынай, што ўжо на першым тыдні ён дасачыў мяне і добра зразумеў, што я быў не такі дурань, якога з сябе строіў, хоць і сам крыху раней заўважыў і з майго твару зрабіў зусім сваю выснову, бо няблага разбіраўся ў фізіягноміцы. Аднаго разу я прагнуўся апоўначы і задумаўся пра сваё жыццё і ўсякія дзіўныя здарэнні, я паведаў усё Богу ўсемагутнаму і падзякаваў яму за ўсе даброці, якія ён мне спасылае, за небяспекі, ад якіх ён мяне асланяе, даверыў яму ўсё свае будучыя ўчынкі і папрасіў дараваць грахі, а таксама папрасіў, каб Гасподзь літасціва вызваліў мяне з майго блэзенскага ўбрання, каб міласэрнай і мілажальнай воляю сваёю далучыў мяне да іншых разумных людзей. Пасля гэтага я цяжка ўздыхнуў, лёг і заснуў.

Мой гофмайстар усё чыста чуў, але прыкінуўся, што моцна спіць; і так было некалькі ночаў запар, пакуль ён дастаткова не ўпэўніўся, што розуму ў мяне больш, чым у каторага сталага мужа, які думае пра сябе, што-та ён, што за адзін такі; але ў намёце ён не сказаў мне нічога, бо сцены былі занадта тонкія, і ён з пэўных сваіх

прычынаў не хацеў, каб, да часу да пары і пакуль ён цалкам не ўпэўніцца ў маёй нявіннасці, хто-небудзь уведаў маю таямніцу. Аднаго разу я выйшаў пагуляць за табар, што ён ахвотна дазволіў, каб мець зачэпку пашукаць мяне потым і, знайшоўшы, пагутарыць са мною сам-насам. Ён, як і хацеў таго, знайшоў мяне ў зацішным месцы, дзе я даваў аўдыенцыю сваім думкам, і сказаў: „Любасны мой дружа, як што я пастаўлены дбаць пра тваё дабро, дык цяпер вельмі рады, што магу пагутарыць з табою на самоце. Я ведаю, што ты зусім не такі дурань, якога з сябе ўдаеш, і што ты не хочаш жыць далей у такім гаротным і смяхотным стане. Калі табе дарагая мая дружба, калі ты шчыра прагнеш таго, за што кожнае ночы шчыра молішся Богу, калі адорыш мяне як сумленнага чалавека сваім даверам, тады можаш расказаць пра свае нягоды, а я, наколькі будзе магчыма, паспрыяю табе радай і чынам вылузацца з блазенскага маскараду”.

Тут я кінуўся яму на шыю і з вялікай радасцю павёў сябе інакш, быццам прыняўшы яго ледзь не за анёла альбо прарока, які пасланы з неба вызваліць мяне з блазенскага каўпака; мы селі на зямлю, і я расказаў яму ўсё сваё жыццё; ён паглядзеў на мае далоні і падзіваваў з мінулых і будучых прыгодаў у маім жыцці, але зусім не хацеў, як сказаў, каб я ў бліжэйшы час скідаў з сябе блазенскае ўбранне, бо, як сказаў, хірамантыя падказвае яму, што фатум выракае мне вязніцу ў спалучэнні з пагрозай жыццю і здароўю. Я падзякаваў яму за яго добрую волю і за парадку ды папрасіў Бога, каб ён узнагародзіў яго за сардэчнасць, а яго самога прасіў, каб мяне, забытага ўсім светам, не пакінуў у бядзе і застаўся шчырым настаўнікам і бацькам.

Пасля мы ўсталі і пайшлі на гульнёвы пляц — гэта такое гульбовіска, дзе гуляюць у косці — касцярства! — дзе акладаюць адзін аднаго кленічамі ў тры столкі і лаянкай на пяць кален, пахершчынай, пасцяганай з усіх караблёў, карветаў і брыганцін, тонамі важанай маскальшчыны з усіх гарадскіх памыйніц і сметнікаў. Пляц быў такі вялікі, як стары рынак у Кельне, усюды столікі, плашчы (замест сталоў), абсаджаныя гульцамі і раззявамі. Кожная кампанія мела па тры гульнёвыя косці, якім давяралася шчасце, бо гэтыя кубікі дзялілі і перадзельвалі іхнія грошы, аддаючы аднаму тое, што адабрана ў другога. І каля кожнага стала ці плашча стаяў свой шкурдзёр (вой, я хацеў сказаць „шундзер”, а казалася, можа, і правільней) — гэта такі адзін, які сачыў за парадкам. Ён жа павінен быў і тварыць справядлівы суд, каб нічога такога ніякага; яны ж, шкурдзёры (цьху, зноў!), шундзеры, пазычалі грошы, столікі і косці, за што мелі свой барыш з выйгрышаў, і ў выніку выходзіла, што калі ў кожным коне ўсё адно нехта выйграваў, іх доля і іхні луп былі найбольшыя; але і ў іх, як тое шчасце ў рукі йшло, так яно і сплывала; а грошы іх не дужа казыталі — выйгравалі, прайгравалі — даставалася ўсё маркітантам альбо хірургам, бо менавіта ім найчасцей праломвалі чарапы.

Глядзець на гэтых ёлупаў была шчырая пацеха: кожны меціў, ды не кожны цяляў, а ўсе ж ладзіліся на выйгрыш, а гэта проста немагчыма, бо ўсё выйгаранае трэба браць з чужое кішэні; і хоць кожны светлай надзеяй сэрца сваволіў, а выходзіла — колькі галоў, столькі розуму, і кожная галава шукала сваю рахубу, а ў выніку на бочку — каму луста, каму пуста, хто з гразі ў князі, а хто з шаты ў шматы. А таму адны лаяліся, другія кляліся, трэція шулеравалі і шмуглявалі, чацвёртыя зноў жа шыліся ў дурні. Пераможцы рагаталі, як з гары едучы, а прайгранцы спіскалі зубы, кусалі губы; адны прадавалі адзенне ці што там у іх было каштоўнага, другія зноў адыгрывалі свае грошы; адным падавай непадробленыя косці, другія, наадварот, спадзяваліся на фальшывыя і непрыкметна падкладвалі іх у гульнію, а трэція іх вылоўлівалі, разбівалі, разгрызалі і білі морду шундзерам. Сярод фальшывых касцей былі „галандцы”; іх кідалі нізам, унакатку, бо ў іх былі вострыя горбікі — з „пяцёркамі! І „шасцёркамі” — як хрыбціны ў худых аслоў²⁵, на якія саджалі за правіну салдат. Былі „обэрлэндцы”, ім падавай баварскія горы, іх накочвай з горкі, калі хочаш выйграць. Некаторыя былі з аланевых рагоў, лёгкія

25 Драўляны асёл з вострай спінай ужываўся да сярэдзіныXVIII ст. у арміі і феодаламі для пакарання. Вінаватага саджалі на асла і прывязвалі да яго рамянямі.

зверху і цяжкія знізу. Другія залітыя „жывым срэбрам” — ртуццю альбо волавам, а яшчэ — напханыя сечаным воласам, труттам, паракнёй і тоўчаным вугалем; у тых былі вострыя рэбры, у іншых, наадварот — закругленыя, сточаныя; адны — даўжманья барылкі, другія шырокія і пляскатыя. І ўсе яны былі вырабленыя дзеля спрытнейшага падману; і яны рашалі сваю задачу, на якую і былі нацэлены, няважна, ці іх ціхенька качаць, ці кідаць згары: супраць іх не памагалі ніякія хітрыкі, не кажучы пра такія, на якіх увогуле было па дзве „пяцёркі” ці дзве „шасцёркі” альбо, наадварот, па два разы ачко ці па дзве „двойкі”. І вось гэтымі махлярскімі касцямі людзі абкрадвалі адзін аднаго, абіралі, абдзіралі і рабавалі грошы, мабыць, таксама нарабаваныя альбо ж, прынамсі, урваныя з вялікай пагрозай жыццю і здароўю альбо зысканыя якім-небудзь іншым цяжкім клопатам.

І калі я так стаяў слупам, сузіраючы „гульбовіска”, гульцоў і ўсе іхнія мудрагошчы, мой гофмайстар спытаўся, ці падабаецца мне тое, што тут робіцца. Я адказаў: „Мне не падабаецца, што тут так страшна блюзнераць і зневажаюць імя Госпада Бога, а што да астатняга, дык не магу нічога сказаць, ні так, ні гэтак, бо я ў такіх справах неабазнаны, і многае мне тут дзіўна!” На гэта гофмайстар сказаў мне: „А ведай, што гэта самае агіднае і самае пахібнае месца ў лагеры; тут дояць з людзей грошы і марнуюць свае, Як толькі хто-каторы толькі нагою паткнецца сюды, каб згуляць, лічы — ён прапашчы, бо пераступае дзясятую запаведзь, якая наказала нам — не не жахай сабе добра твайго блізкага. Калі ты гуляеш і выйграеш, асабліва з ашукаю і і фальшывымі касцямі, ты пераступаеш сёмую і восьмую запаведзі. І можаш дайсці да таго, што ты станеш забойцам ці ворагам таго, каго абыграеш, асабліва калі страта ягоная будзе такая вялікая, што ён упадзе ў галечу, у скрайнюю нэндзу, распач ці ў яшчэ які пахібны грэх; і тут табе не ратунак, калі скажаш: „Я сумленна паклаў на кон усё сваё і сумленна выйграў”, бо ўсё адно ты махляр і прыйшоў сюды з намерам пакарыстацца на шкодзе іншага чалавека. Калі прайграеш, усё адно ты саграшыў, не толькі тым, што страціў сваю маёмасць, а як багаты чалавек, яшчэ стражэй адкажаш перад Богам, бо ты напуста прамантачыў тое, што было дадзена табе і тваім блізкім на здравы пражытак. Хто ідзе на пляц гуляць, той ідзе на рызыку страціць не толькі свае грошы, але і цялеснае здароўе, жыццё і, што самае страшнае, душэўнае выратаванне. Я кажу табе гэта, дарагі Сімпліцы, дзеля асцярогі, бо ты ж кажаш, што не абазнаны ў гульні, каб, колькі жыцьмеш, столькі асцерагаўся яе”.

Я адказаў: „Дарагі пане, калі гульня ёсць такі жахлівы і небяспечны чын, чаму начальства яе дазваляе?” Мой гофмайстар адказаў мне: „Я не хачу сказаць, быццам таму, што некаторыя афіцэры самі гуляюць, а адбываецца гэта таму, што жаўнеры не хочуць кідаць яе, ды і не могуць; бо хто ўжо адзін раз паспрабаваў альбо калі ўцягнуўся ці каго ўцягнуў д’ябал, той будзе і далей, незалежна ад выйгрышу ці пройгрышу, так захоплены ёю, што лепш адмовіцца ад здаровага сну, чым ад яе; мы ж бачым, як некаторыя гуляюць дзень і ноч запар, не ядуць, не п’юць і ідуць дадому без кашулі. Ужо колькі разоў пад страхам кары і смерці гульні забаранялі загадам генералітэту і афіцыйна пераследавалі яе строгім наглядом, і зброяй, і катамі, і ўсялякім насіллем. Але ўсё гэта марна, бо ўсё адно прасаджвалі грошы, сварыліся і круцілі адзін аднаму каркі. І таму што былі забойствы, а і таму што, здаралася, прайгравалі сваю зброю і каня, ды што там — нават свой салдацкі кавалак хлеба, дык гульнію не толькіп зноў афіцыйна дазволілі, а нават там-сям і адвялі спецыяльныя месцы, каб галоўная варта заўсёды мела на воку, дзе што робіцца, дзе што можа здарыцца нядобрага, што не заўсёды можна прадухіліць загадзя і наперад, і каб варта магла заскочыць непарадак, праз які той ці іншы гулец можа і не вярнуцца жывы і здаровы. І паколькі гульня ёсць асабістая інвенцыя праклятага д’ябла і нямала яму абыходзіць, ён сфармаваў цэлы атрад адмысловых гульніёвых чартоў і запусціў іх у свет, і яны нічым іншым не займаюцца, як толькі пад’юджаваюць людзей да гульні. Яны ўшываюцца ў розныя легкадумныя кампаніі праз розныя пакты і хаўрусы, падгаворваючы, што памогучь выйграць; і наўрад ці

сярод дзесяці тысяч гульцоў знойдзеца адзін багаты, а то ж спрэс — наадварот — бедныя, гарапашныя і знэнджаныя, бо выйгрыш ім лёгка даецца і тым лягчэй забіраецца і прасаджваецца надарма. З гэтага і ўзнікла вельмі правільная, але і пуставатая памоўка, што чорт не пакідае гульца, а даводзіць яго да канца, бо ён адбірае ў чалавека дабро, рабро і гонар, але і тады не пакідае, аж пакуль, хай Бог крые яго сваім мілажалем, не затнецца ў цяжбіне за самую ягоную душу. Калі ж гулец акажацца натурай з вясёлым гумарам, велікадушным, што ніякая нягода ці страта не можа ўсадзіць яго ў меланхолію, хімернасць, роспач, тугу, маладушнасць і іншыя цяжкія і ліхія грахі, тады хітры, падступны супастат ловіць яго на тым, што дае яму лёгкі выйгрыш і брытае яго нарэшце ў свой нерат на марнатраўстве, гардунстве, сваволі, ненаедстве, п'янстве, чужа- і мужаложстве”.

Я перахрысціўся і жажнуўся ад такой папусткі, што такія рэчы, якія несумненна прыдумаў д'ябал, дапускаюцца ў хрысціянскім войску, асабліва калі цяпер яўна вынікае так многа часовай і вечнай шкоды і яе вынікаў. Але мой гофмастар сказаў, што гэта яшчэ нічога, што ён мне раскажаў; хто хоча апісаць усё ліха, якое ідзе ад касцярства, той бярэцца за немагчымае; бо кажуць, што косць, кінутая рукою, яна чортава, і я не магу сабе гэтага ўявіць інакш, як, што з кожнай косцю, кінутай рукою гульца на стол, выкочваецца маленькае чарцяня, якое ім кіруе і цікуе, каб было так, як яно заўгодна ягонам у прынцыпалу. Пры гэтым я мусіў падумаць, што д'ябал не проста так горача і палка прымае гульні, а несумненна мае з таго свае зыскі і выгоды. Пры гэтым заўважыў пазней, што каля гульбовіска ўвесь час таўкуцца і аціраюцца шахер-махеры, крамнікі і жыды, якія ахвотна купляюць у гульцоў усё, што тыя выйграюць: пярсцёнкі, вопратку, каштоўнасці, каб, прадаўшы, зноў гуляць; дык вось і тут віжаваў д'ябал, каб закончаным гульцам — выйгралі яны ці прайгралі — навяць душапагібельныя думкі. Тым, хто выйграе, ён будзе страшныя палацы ў паветры; а ў тых, хто прайграе і чья душа вельмі замарочана і таму больш даступная і зручная для прыёму яго шкодных нашэптаў, ён несумненна ўводзіць такія думкі, якія ўцэлены канчаткова на поўную сказу і паглум чалавека. „Я запэўніваю цябе, Сімпліцы, што маю намер напісаць пра ўсе гэтыя матэрыі кнігу, як толькі вярнуся ў свой родны дом; там я напішу пра страты дарагога часу, які марнуецца на бескарысныя гульні, пра тыя страшныя кленічы, якімі ў гульні зневажаюць Бога. Разгледжу ў ёй многія брыдкія словы, якімі людзі мажуць адзін аднаго, і прывяду яшчэ больш страшныя прыклады і гісторыі, якія здараюцца ў, каля, і па-за гульніёй, пры гэтым не забудуся згадаць пра дуэлі і забойствы, спрычыненыя гульніёй; так, я абмалюю жывымі фарбамі скнарнасць, гнеў, зайздрасць, запал, фальшывасць, падман, махлярства, крадзяжы, адным словам, усе шалёныя глупствы і касцёрнікаў, і карцёжнікаў, і ўсё гэта падман людзям на вочы, каб кожны, хто хоць раз прачытае маю кнігу, прасякнуўся такой агідай да гульні, каб так згнюсілася яму, быццам вышій свінога малака, якое даюць апантаным гульніёй без іх ведама, ад гэтай іхняй хваробы. Хачу гэтым самым паказаць усяму хрысціянству, што адна невялікая кампанія гульцоў ганьбіць Бога не менш, чым цэлая грамада”.

Я ўхваліў ягоны намер і пажадаў, каб яму пашанцавала давесці сваю працу да задуманага выніку.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ПЕРШЫ

*Сімпліцы з маладым Хэрцбрудэрам дружыць,
а той яму добрую службу служыць*

Мой гофмайстар чым далей, тым шчырэй гарнуўся да мяне, а я да яго; але мы трымалі ў тайне нашу даверлівасць. Я хоць усё яшчэ строіў з сябе дурня, але не дазваляў сабе ніякіх грубых блазнотаў і нехлямяжых жартаў, так што мае выступы і досьціпы хай і былі даволі прастадушныя, але хутчэй разумовыя, чым блазенскія.

Мой палкоўнік, які меў дужа вялікую прыхватку да ловаў, узяў мяне аднаго разу з сабою, калі выправіўся з сеткамі папаляваць на курапатак, што мне вельмі спадабалася. Але сабака быў залішне гарачы, увесь час зрываўся на бег раней, чым птушка трапляла ў сетку, таму мы таго разу налавілі мала. Тады я параіў палкоўніку, каб ён злучыў сучку з сокалам ці са скальным арлом, як гэта робяць з конямі і асламі, каб атрымаць мулаў, тады ў сабачак вырастуць крылы; з такімі лавецкімі сабакамі, сокаламі-воюшамі, можна будзе лавіць курапатак проста ў паветры. А яшчэ я параіў, што васьмь каб узяць горад Магдэбург, які мы трымалі ў аблозе, і аблога такая вялая і так зацягнулася, дык трэба звільніць вялікую і моцную вярхоўку, тоўстую, як паўгекталітровую бочку, абцягнуць ёю ўвесь горад, упрэгчы ўсіх мужчын і жывёлу з абодвух лагераў і, выбраўшы пагодны дзень, звалачы горад к чартаматары. Такіх блазнотаў я выдумляў кожны дзень процьму, бо гэта было маё рамяство, і мой варштат не паражнякаваўся. Так пісар майго пана, скупы і хітры прайдоха, даваў у рукі багаты матэрыял, якім я і перабіваўся на шляху, па якім звычайна ідуць блазны, бо ўсё, што мне нагаворваў гэты шэльма, я не толькі браў на веру, а перадаваў другім, калі дыскутаваў, а гэтая рэч на тое якраз і прыдавалася.

Калі я аднойчы спытаўся ў пісара, што за адзін гэты наш палкавы каптан і чаму ён апранаецца не так, як усе людзі, ён сказаў: „Ён ёсць *Dicis et non facis*²⁶, па-нямецку гэта такі хлопец, які пастаўляе людзям баб, а сам не мае ніводнай, адным словам — чорт. Ён закліты вораг усіх зладзюганаў, бо яны ніколі не кажуць, што робяць, а ён, наадварот, кажа, чаго не робіць. Але і злудзеі не дужа любяць яго, бо звычайна яны спазнаюцца з ім, калі іх ужо вядуць на страгу”. Калі я так пазней назваў добрага і пачцівага патэра, з яго смяяліся, а мяне палічылі за ліхога і хітрага шэльму і памазалі за гэта дубцамі. Потым пісар сказаў мне, што ў Празе ўсе грамадскія дамы за сцяною разбурылі і спалілі, а іскры і пыл ад іх, як насенне пустазелля, рассяліся па ўсёй зямлі; ітэм, ніхто з гераічных жаўнераў і шчырадушных хлопцаў не ідзе ў царства нябеснае, а адны толькі прыдуркі, баязліўцы, бабнікі, гультаі ды ім падобныя, якім даволі іхняга золду — платы; гэтак сама не палітычныя а *la mode*-кавалеры і галантныя дамы, а адны толькі цяпільныя Евы, падпантофленыя мужы, занудлівыя манахі, меланхалічныя святошы, багамоліцы, пасцельныя курвы, убогія проські-шлюхі, усялякія пацяробкі, якімі ўжо і не падатрэшыся, не вартыя ні на што людзкае, ды малыя несмыслі-дзеткі, якія сюсяюць і вернуць у штонікі. Яшчэ ён мне малоў, што гаспадары пастойных двароў-заездаў таму называюцца трактіршчыкамі, што яны ў сваіх хатніх клопатах не толькі трактуюць ежай, але яшчэ і трактуюць-далдоняць пра тое, хто з пастойнікаў дастанецца Богу, а хто д’яблу. Пра справы мілітарныя ён гаварыў мне, што часам страляюць залатымі кулямі, і чым яны залацейшыя, тыя кулі, тым большая ад іх шкода. „Ай, ды што там кулі, — сказаў ён, — бывае, цэлыя войскі з артылерыяй, амуніцыяй і багажом бяруць у залатыя ланцугі.” А яшчэ нагаварыў мне пра кабет, што больш палавіны іх ходзяць у штанах, але такіх кароценькіх, што з-пад спадніцы не відаць, майткамі называюцца, і што многія з іх, кабет, не ўмеючы чараваць і не будучы багінямі, як Дыяна, тым не меней умеюць настаўляць сваім мужам рогі, і тыя носяць іх, як Актэон; ітэм, што многія, не выходзячы замуж, падкладаюцца пазашлюбна, жывуць уподблядкі, таму іх завуць шлюхамі і блядзямі, а я, дурны, слухаў, растапырыўшы вушы, і ўсяму верыў.

А васьмь мой гофмайстар, настаўнік, калі быў са мною адзін на адзін, казаў мне зусім іншае. Ён нават пазнаёміў мяне са сваім сынам, які, як я ўжо раней пісаў, служыў пісарам у саксонскім войску і меў зусім іншыя вартасці, чым пісар майго палкоўніка, таму палкоўнік быў за яго такі рады, а нават мерыўся перацягнуць яго ад саксонцаў і зрабіць палкавым сакратаром, на якое месца паклаў вока таксама і памянёны наш палкоўнікаў пісар.

З гэтым пісарам, які зваўся, як і ягоны бацька, Ульрых Хэрцбрудэр (сардэчны брат!), я так моцна ссябраваўся, што мы запрысягнуліся на вечнае братэрства, згодна з якім мы і ў шчасці і ў няшчасці, у любові і пакутах не пакінем адзін аднаго

26 Ты гаворыш і не робіш (лац.).

ніколі. А як што гэта адбылося з ведаму ягонага бацькі, дык хаўрусу нашага мы трымаліся моцна і цвёрда. Нічога нас так не зблізіла, як жаданне з гонарам пазбыцца майго блазенскага ўбрання, каб увабодвух службыць прыстойна; але стары Хэрцбрудэр, якога я шанаваў, як роднага бацьку, не ўхваляў гэтага намеру, а ясна сказаў, што калі бліжэйшым часам я змяню свой стан, дык траплю ў вязьніцу і пастаўлю пад вялікую пагрозу сваё жыццё і здароўе. І таму, што ён прадбачыў сабе і свайму сыну такую вялікую небяспеку і меў на тое прычыны, дык хацеў жыць абачліва і асцярожна і не хацеў прышлятаць да рэчы чалавека старонняга, мяне, якому таксама бачыў небяспеку; апасаўся, што бяда можа спасцігнуць і яго і мяне, калі выкажа сваю справядлівую павагу, бо ўжо даўно ведаў пра нашу таямніцу, добра вывучыў мяне і добра ведаў, але нічога не казаў палкоўніку пра мае здатнасці.

Неўзабаве я яшчэ лепей разгледзеў, што палкоўнікаў пісар страшэнна зайздросціць майму новаму брату, бо быў занепакоены, каб яго не апырэдзілі ў прэтэнзіях на сакратарскае месца; я добра бачыў, як ён часам засмучаўся, як яго гняла злосць, як ён уздыхаў у цяжкім роздуме, калі бачыў старога альбо маладога Хэрцбрудэра. З гэтага я заключыў і не сумняваўся, што ён каваў планы, як падставіць нагу, як паваліць суперніка. З добрай ласкі і братэрскай вернасці я раскажаў свайму прыяцелю ўсё, чаго апасаўся, каб ён мог хоць неяк засцерагчыся ад гэтага Юдавага братанца. Але ён усё гэта прымаў на лёгкую вагу, бо пераважаў таго пісара як пярком, так і шпагай, а апрача ўсяго таго меў ласку і прыхільнасць палкоўніка.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ДРУГІ

Сімліцы бачыць, як праз закліцце чалавека можна ўвесці ў няшчасце

Як тое ўжо ёсць звычай на вайне, старых вопытных жаўнераў ставяць прафузамі²⁷; дык вось і мы ў сваім палку мелі аднаго такога, ды з такога шумавіння, такога пацяробка і ачоса, такога кандовага мардаварота, пра якога можна сказаць, што ўжо спанатраны ў розных справах больш чым трэба; ён быў сапраўдны чорныў штук майстар, чарнадзей — чорную курыцу поначы дасочыць і нячыстым закліне, а сам жа сабою не тое каб са сталі, а такі дзяцюк, што і каго хоч стрымаць мог і паставіць у поле гуф²⁸ райтараў здольны быў. Ягоны партрэт можна пабачыць у натуре, калі ўявіць сабе, што мастакі і паэты падаюць Сатурна, без таго, вядома, што не было ў яго ні касы, ні драўляных ног. І хоць небаракі-жаўнеры, якія трапляліся ў яго бязлітасныя рукі праз гэтую ягоную ўласцівасць, давалі яму самую знішчальную ацэнку, былі і такія людзі, якія ахвотна вадзіліся з гэтай пачварынай, асабліва Олівер, наш пісар; і чым больш закіпала ў ім зайздрасць да маладога Хэрцбрудэра, які быў вельмі прыветлівага нораву, тым большай была і даверлівая прыязнасць паміж ім і прафузам. З гэтага я вельмі лёгка зрабіў выснаўку, што ад суполкі Сатурна з Меркурыем ніякага дабра нашаму міламу Хэрцбрудэру не будзе.

Якраз тою парою мая палкоўнічыха была ўшчаснена сынкам, і з нагоды хрэсьбінаў наладзілі каралеўскую гасціну, на якую, каб памагчы ў абслuze, папрасілі прыйсці і маладога Хэрцбрудэра; і калі ён з ветлівасці ахвотна згадзіўся, таму Оліверу далася ў рукі нагода паказаць свету свае падступныя штукі, якімі ён даўно быў цяжарны. І вось, калі ўжо па гасціне выявілася, што прапаў вялікі пазалочаны кубак майго пана, якога яму вельмі не хацелася проста страціць, бо ён жа яшчэ стаяў на сталі, калі ўсе госці разышліся. Пахолак сказаў, праўда, што апошні раз ён яго бачыў у руках у Олівера, але той не прызнаў гэтага. Гукнулі даць рады прафуза, а

27 Вайсковы наглядчык над вязьнямі і выканаўца судовых выракаў; profous (лац.), адсюль — прафос, прахвост.

28 Конны атрад (стар. бел.).

нішкам яму, дарэчы, было сказана, каб ён сваім умельствам вывеў на святло крадзеж так, каб злодзей стаўся вядомы адной толькі пані, бо тут былі палкавыя афіцэры і не дужа былі б радыя, калі б ганьба агнездавалася сярод іх.

Усе ведалі пра сваю невінаватасць, усе мы весела пайшлі ў вялікі палкоўнікаў намёт, дзе чарадзей меўся даследаваць справу. Усе пераглядваліся, стараючыся адгадаць, як усё павернецца і дзе той кубак аб'явіцца. Калі прафуз прамармытаў некалькі слоў, тут раптам пачалі выскокваць — у аднаго тут, у другога там, адно, два, тры, вой, шмат-шмат шчанюкоў з калашын, рукавоў, ботаў, прарэхаў, з усіх прарэзаў у вопратцы. Яны шнарылі тут, там, па ўсім намёце, усе яны былі прыгожыя, розныя, і кожнае па-свойму размаляванае, так што атрымаўся вельмі вясёлы спектакль. А мне ў мае вузкія краацкія цялячыя штонікі столькі паналазіла гэтых начараваных шчанюкоў, што я мусіў скінуць штонікі, а як што мая кашуля яшчэ ў лесе сатлела на целе, дык я стаяў голенькі, і ўсе бачылі, што там у мяне спераду і ззаду. Нарэшце адзін шчанюк выскачыў з прарэхі ў Хэрцбрудэра, шчанюк самы ўвішны з залатым нашыйнікам; ён паглытаў усіх астатніх шчанюкоў, колькі іх тут, у намёце, валтузілася, што нагой не пераступіць. І калі ён управіўся з усімі, не стаў ні большы, ні меншы, затое абручык на шыі пачаў павялічвацца і нарэшце ператварыўся ў палкоўнікаў кубак.

Тут ужо не адзін толькі палкоўнік, а ўсе ў намёце здагадаліся, што кубка ўкраў не хто там хто, а менавіта малады Хэрцбрудэр; і палкоўнік сказаў яму: „Бачыш вось, ты няўдзячны госць, ці ж заслужыўся я сваім дабрадзействам на такі крадзеж, якога я ніколі не чакаў ад цябе? Глядзі, я ж толькі-толькі хацеў зрабіць цябе з заўтрага сваім сакратаром, аж бач, ты заслужыўся, каб яшчэ сёння я павесіў цябе, што несумненна і было б зроблена, калі б я не паважаў твайго старога сумленніка бацьку. Выбірайся хутчэй прэч з майго табара і, колькі жыцьмеш, не кажыся мне на вочы!” Хлопец хацеў перапрасіцца, але хто ж яго слухацьме, калі злачынства вось яно, было яснае, як божы дзень; і калі ён пайшоў, старому добраму Хэрцбрудэру зусім зрабілася блага, ён самлеў, і нават сам палкоўнік суцяшаў яго і казаў, што пабожны бацька не павінен аж так убольвацца за сваё няздарнае дзіця. Так Олівер з д'яблавым падсобкам здабыў тое, чаго так даўно прагнуў, але чаго не мог дасягнуць сумленным спосабам.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ТРЭЦІ

*Сімпліцы дае Хэрцбрудэру сто дукатаў
і развітваецца, як з родным братам.*

Як толькі пра гэтую прыгоду даведаўся Хэрцбрудэраў капітан, ён адразу адабраў у яго пісарскае месца і выдаў яму віновую масць, і з гэтага часу ім так пагарджалі, што любы сабака мог задраць на яго ножку, аж ён хацеў лепей памерці, чым жыць. Старому бацьку так далегла ад усяго гэтага, што ён даўся ў нядугу і ўжо рыхтаваўся да смерці. Як ён напярочыў сабе, 26 ліпеня (а дзень гэты ўжо набліжаўся) ён стане перад пагрозай жыццю і здароўю, дык стары папрасіў у палкоўніка дазволу яшчэ раз пабачыцца з сынам, каб даць яму апошні бацькоўскі наказ і выказаць сваю апошнюю волю. Я быў сведкам іхняй сустрэчы, трэцім удзельнікам іхняй журбы. І я ўбачыў, што сыну не было ў чым апраўдвацца перад бацькам, бо бацька добра ведаў яго лагодны нораў і далікатнае выхаванне і быў пэўны за яго поўную невінаватасць. Ён, як чалавек мудры, кемны і глыбакамысны, лёгка вылічыў, што Олівер уладзіў лазню ягонаму сыну з прафузавай дапамогай; але што ён мог паставіць супроць чарадзея, якога толькі ўвядзе ў лішнюю злосць, калі той западозрыць спробу помсты? Да таго ж ён ужо прадбачыў сваю смерць і не мог памерці незаспакоены, душою няўрымшчаны, пакінуўшы сына ў такой ганьбе, у якой і сын жыць не мог, а

таму прагнуў памерці раней за бацьку. Была такая скруха глядзець на гэтую болесць, што я шчыра заплакаў.

Нарэшце рашылі ў цярпенні і пакоры даверыць сваю долю Богу, а сын павінен быў падумаць пра сродкі на дарогу, як бы іх дастаць у сваім атрадзе і пашукаць свайго шчасця ў іншым месцы. Калі яны як след усё прыкінулі і ўзважылі, тут і выйшла на святло, што не хапае грошай, каб адкупіцца ад капітана, і пакуль яны тужылі і бедавалі, у якую нагоду загнала іх беднасць, як яна абцяла ўсе іхнія надзеі палепшыць іх лёс, я ўспомніў пра свае дукаты, якія ўсё яшчэ насіў у асліных вушах, папытаўся, колькі ім трэба ў іхняй крайняй патрэбе. Малады Хэрцбрудэр сказаў: „Калі б хто прыйшоў і прынёс нам сто талераў, дык думаю, я выкараскаўся б з усіх маіх нягодаў”. Я адказаў: „Браце, калі табе гэта дапаможа, дык я шчырай душою; я дам табе сто дукатаў”. — „Ах, браце, — адказаў ён зноў, — што з табою? Альбо ты сапраўды дурны, альбо такі легкадумны, што яшчэ і збыткі строіш з нашае глыбокае жальбы?” — „Ды не ж, — сказаў я, — я табе зараз дам грошы”, — сцягнуў сваю камізэлю і дастаў адно вуха з рукава, распароў яго, адлічыў роўна сто дукатаў і аддаў яму; астатняе пакінуў сабе і сказаў: „А гэтымі я хачу памагчы твайму хвораму тату, калі яму будзе патрэба”. Тут яны кінуліся мне на шыю, пацалавалі і ад радасці самыя не ведалі, што рабілі, называлі мяне анёлам-збаўцам, якога паслаў сам Бог на суцяшэнне, хацелі пакінуць мне паперу, каб ёю запэўніць мяне, што разам з сынам я стануся таксама спадкаемцам альбо што яны мяне, калі Бог спасобіць ім дастацца да сваіх, адшкадуюцца гэтакі най сумай разам з інтэрасам і з вялікай падзякай, але я нічога не прыняў, а толькі цалкам даверыў сябе іхняй дружбе. Малады Хэрцбрудэр хацеў прысягнуць, што папомсціць Оліверу альбо сам памрэ. Але бацька забараніў яму гэта і сказаў, што той, хто заб’е Олівера, прыме смерць ад мяне, Сімпліцы. „Але ж, — сказаў ён, — я добра ведаю, што ніхто з вас абодвух не заб’е другога і ніводзін з вас не мае быць забіты зброяй”. Потым ён настойваў, каб мы абодва прысягнулі любіць адзін аднаго да смерці і ва ўсіх нягодах стаялі адзін за аднаго.

Малады Хэрцбрудэр паразумеўся са сваім капітанам за трыццаць рэйхсталераў, капітан па-добраму з ім развітаўся, а ён з астатнімі грашмі і пры добрай пагодзе выправіўся ў Гамбург, купіў сабе там два кані і ўступіў у шведскае войска добраахвотнікам-райтарам, даручыўшы мне свайго бацьку.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ЧАЦВЁРТЫ

*Сімпліцы расказвае, як прадказанні
Хэрцбрудэраў лёс мазалём завязалі*

Ніхто з палкоўнікавых людзей не прыдаўся на догляд за старым Хэрцбрудэрам лепей за мяне, і як што хворы таксама больш, можа, чым варта было, быў мною задаволены, дык палкоўнічыха і ўсклала на мяне гэтыя абавязкі, якія далі яму шмат добрага, а ўлічыўшы, што разам з гэтым яшчэ і няблага ўклаўся лёс ягонага сына, дык з кожным днём стары папраўляўся, так што яшчэ задала да 26 ліпеня ён ужо амаль зусім ачуняў. Але яму хацелася крыху патрымацца за хваробу, пакуль назначаны дзень, якога ён яўна баяўся, не мінецца. А тым часам да яго забягалі розныя афіцэры з абедзвюх армій, яны хацелі ўведаць сваё будучае шчасце, бо з увагі на тое, што ён быў добры матэматык, кеміў у планетах і быў выдатны фізіянаміст і хірамант, ягоныя прадказанні рэдка калі не збываліся; ён назваў нават дзень, калі дайшло да бітвы пад Вітштокам, таму якраз да яго і завіталі многія, каму выпадала загроза гвалтоўнай смерці якраз на той час. Палкоўнічысе ён прадказаў, што пасля родаў яна яшчэ шэсць тыдняў прабудзе ў табары, бо да таго часу Магдэбург не будзе наш. Палкоўніку Оліверу, які строіў з сябе перад ім поўную нявіннасць і прыкідваўся такім добрым дурнікам, ён ясна сказаў, штог той памрэ гвалтоўнай смерцю і што я, Сімпліцы, за яго смерць, калі б яна ні сталася, адпомшчу

і заб'ю ягонага забойцу; таму Олівер з таго часу вельмі ставіў мяне за гэта. А самому мне за гэта стары распавёў увесь будучы распабег майго жыцця так грунтоўна, быццам жыццё маё ўжо прайшло ў яго на вачах, праўда, я не надаў гэтаму асаблівай вагі, хоць потым часта многае згадваў, пра што ён мне казаў наперад, але што ўжо альбо збылося, альбо якраз і спраўдзілася; найперш ён асперагаў мяне ад вады, бо што менавіта ў ёй я і знайду сваю пагібель.

Калі ж настала 26 ліпеня, ён наказаў мне і аднаму стралку, якога мне па яго жаданні даў палкоўнік, каб у гэты дзень мы нікога да яго ў намёт не пускалі. Стары ляжаў адзін і бесперастанку маліўся; бо было ўжо пад полудзень, калі прыскакаў з райтарскага табара адзін лейтэнант і папытаўся палкоўнікавага канюшніка-штальмайстра. Яго паслалі да нас, а мы яму адразу адмовілі; ды ён не паслухаўся, а папрасіў стралка ўпусціць яго да штальмайстра, з якім яму, сказаў, яшчэ да вечара мусова трэба перагаварыць. Але як што і гэта не дапамагло, той пачаў лаяцца, клясціся громам і градам, казаў, што ўжо столькі разоў меў ласку прыязджаць да штальмайстра і ні разу яго не заставаў; а як што ён вось якраз тут, дык ці не будзе яму зроблены гонар сказаць таму толькі адно слоўка; лейтэнант злез з каня і, не даўшыся, сам адшчапіў намёт; я ўкусіў яго за руку і атрымаў за гэта добрую засвістку. Увайшоўшы і ўбачыўшы майго старога, ён сказаў: „Прашу пана дараваць мне маю дзёрзкасць, калі я скажу вам адно слова”. — „Кажы, — адказаў штальмайстар, — што пану наўме?” — „Нічога, — скажаў лейтэнант, — апрача толькі таго, што я хачу папрасіць у пана, каб пану заўгодзілася зрабіць мне расклад планет”. Штальмайстар адказаў: „Хачу спадзявацца, высокашаноўны пан даруе мне, што з увагі на маю цяперашнюю нядугу я пану не магу зрабіць гэтай ласкі; а як што праца вымагае вялікіх разлікаў, мая затлумленая галава сёння зрабіць іх не можа; калі ж пану не абыдзе патрываць да заўтрага, я ахвотна дам пану дастатковае адшкадаванне”. — „Пане, — сказаў на гэта лейтэнант, — тады скажыце мне што-коледчы з рукі”. — „Мой пане, — адказаў стары Хэрцбрудэр, — гэтая штука вельмі няпэўная і няўпраўная; таму жывым Богам прашу пана злітавацца; заўтра я ахвотна зраблю ўсё, чаго пан ад мяне жадае”. Але лейтэнант не хацеў выходзіць, а падступіўся да самага ложка, сунуў яму пад нос руку і сказаў: „Пане, я прашу толькі некалькі слоў пра канец майго жыцця, скажыце, калі будзе гэтае ліха, каб я мог панавыя словы лічыць Божай перасцярогай і як мае быць лепей убяспечыцца; таму прашу напярмлілы бог, хай пан адразу і шчыра адкрые мне ўсю праўду, нічога не ўтойваючы!” Мілы старац адказаў яму на гэта коратка: „Ну што ж, будзьце тады вельмі абачлівыя, каб вас, пане, у гэтую гадзіну не павесілі”. — „Што? Ах ты, халабуда старая, — сказаў лейтэнант, ужо не могучы стрымаць шалу, — думаеш, ты так можаш гаварыць з кавалерам?” — выхапіў меч і закалоў майго дарагога старога Хэрцбрудэра да смерці. Я і стралок нарабілі крыку і гвалту, усе кінуліся да зброі; а лейтэнант доўга не збіраўся, адразу лахі пад пахі і — ходу; і ён напэўна ўцёк бы, калі б тут якраз не нахапіўся праездам сам саксонскі курфюрст з райтарамі; лейтэнанта дагналі і ссадзілі. Убачыўшы, як усё абярнулася, ён павярнуўся да фон Хацфэльда, нашага генерала, і сказаў літаральна так: „Дрэнная дысцыпліна ў імператарскім войску, калі нават хворы ў ложку не пэўны за сваё жыццё!” Гэта была рэзкая сентэнцыя і дастатковая, каб каштаваць лейтэнанту жыцця; наш генерал тут жа загадаў павесіць лейтэнанта за далікатную шыю і падняць яго цела ў паветра.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ПЯТЫ

*Сімліцы — служанка; не меў турботы,
як адбіваць дурныя залёты*

З гэтай праўдзівай гісторыі відаць, што не ўсе прадказанні трэба паняверыць, як гэта робяць некаторыя пустадомкі, упадаючы ў пустую гарэзу. З гэтага можна

вывесці, што чалавеку цяжка заступіць назначаны яму кон, калі нават на няшчасце яму ўсё было прадказана загадзя і наперад. На пытанне, якое тут магло б паўстаць, а ці патрэбна, ці карысна і ці добра чалавеку, калі яму ўсё прадказана, калі разлічаны планеты, я скажу толькі тое, што стары Хэрцбрудэр казаў мне шмат разоў, — што я часта жадаў і яшчэ жадаю, каб ён утоіў, бо нешчаслівыя выпадкі, якія ўжо былі, я ніколі не змагу адмяніць і абярнуць назад, а тымі, якія яшчэ наперадзе, мы толькі дарма будзем дадаваць сівізны ў валасы праз свае марныя спробы не дапусціць іх, бо і будучыя, і мінулыя — мусовыя і няўхільныя, незалежна ад таго, прадбачу я іх альбо не. Што ж да здарэнняў шчаслівых, пра якія чалавеку гавораць наперад, дык я лічу, што часцей за ўсё яны — чысты блізёр і ашука альбо, прынамсі, не такая ўжо і талань, як прароцтвы на няшчасце. Які толк з таго, што стары Хэрцбрудэр бажыўся мне ўсімі святымі, быццам я народжаны і выхаваны высакароднымі бацькамі, калі з бацькоў я ведаў толькі татуся і мамусю, простых і нягеглых шпэсэрцкіх сялян? Item, што толку і чым дапамагло герцагу фрысляндскаму фон Валенштайну, што яму было напярочана, быццам ён будзе каранаваны пад ігру на лютні? Хто не ведае, як ён сышоў на лікі канец у Эгеры? Але хто хоча, таму хай і ў галаве роіцца, а я пераходжу зноў да сваёй гісторыі.

Калі я, як ужо тут расказана, страціў абодвух Хэрцбрудэраў, збрыдзеў мне ўвесь табар пад Магдэбургам, які я заўсёды называў вераўчаным горадам са стрэхамі і глінянымі мурамі. Я ўжо да смерці стаіўся і па горла быў сыты і сваім блазенскім уборам, і станам, быццам ён ўсё гэта вялікім жалезным чарпаком; карацей, я рашыў — не дамся, каб мяне кожнае чмурыла дурыла, а, дасць Бог, пазбудуся, як мне казаў стары Хэрцбрудэр, сваіх блазенскіх шатаў, нават калі гэта мне каштавацьме жыцця і здароўя. Правёў я гэты план самым банальным чынам, бо ніякай лепшай магчымасці проста не выпала.

Олівер, сакратар, які пасля смерці старога Хэрцбрудэра стаў маім гофмайстрам, часцяком дазваляў мне выязджаць з кнэхтамі на фуражоўку. Калі мы аднаго разу прыехалі ў вялікае сяло, у якім ужо стаялі райтарскія вазы і ўсе пайшлі шаптаць па хатах, шукаць, што дзе на вока падвернецца, я таксама пачаў нышкарыць, дзе б гэта выцібрыць якое старое сялянскае адзежыны, на якую мог бы памяняць сваё блазенскае. Але не знайшоў, чаго хацеў, а мусіў задаволіцца нечым там бабскім. Я надзеў яго, бо быў якраз адзін, а сваё выкінуў у прыбіральню, думаючы сабе, што з гэтай хвіліны я вольны ад усіх сваіх нягодаў. У гэтай вопратцы я пайшоў па вуліцы да некалькіх афіцэрых і ступаў, ідучы, дробненька, як Ахіл, калі ягоная маці вяла яго да Лікамеда. Ледзь толькі я выйшаў з-пад даху, як некалькі фуражыраў згледзелі мяне і момантам дадалі маім нагам жвавасці і шустрыні. Яны закрычалі: „Стой, стой!” — а я прыпусціў яшчэ шпарчэй, быццам мяне падсмальвала геена вогненная, і першы падаспеў да тых афіцэрых; я кінуўся перад імі на калені, молячы ў імя жаночага гонару і дабрадзеўства заступіцца за маю дзявоцкасць перад гэтымі пажаднікамі, і мая просьба не толькі была ўважана, але яшчэ адна ротмайстрыха ўзяла мяне за служанку, і я тоўкся ў яе, аж пакуль нашыя не ўзялі Магдэбурга, а потым шанцы пад Вэрберам, Хавэльбэрг і Пэрлебэрг.

Гэтая ротмайстрыха не была дзіця горкае, хоць і маладая яшчэ, каб дацца ў ашуку праз мой гладкі твар і станістасць; так і гэтак, дзе намёкам, дзе прыпёкам, а дзе па-нямецку ўсырамяць яна нарэшце патлумачыла, дзе ёй чаравічак цісне. Я тым часам быў яшчэ занадта сумленны і рабіў усё так, быццам нічога не заўважаў, і строіў з сябе дзяўчыну-нячэпу самага цнатлівага і пабожнага замесу. Ротмайстар і ягоны кнэхт улягалі на тую самую хваробу; таму ён загадаў сваёй жонцы справіць мне прыстойныя ўборы, каб яна не саромелася маёй грубай і простае сялянскай апраўкі. А тая пайшла яшчэ далей, чым ёй было загадана, выстраіла мяне, як французскую ляльку; гэта яшчэ больш распаліла жар, і нарэшце ён так разгарэўся, што і пан і слуга на ўсю палкасць сваю жадалі ад мяне таго, чаго якраз я і не мог ім ушчырыць і ў чым з прыгожай манернасцю адмовіў нават сваёй пані. Нарэшце ротмайстар рашыў прыхапіць зручны выпадак і сілком узяць ад мяне тое, чаго яму

атрымаць усё-такі было немагчыма. Гэта змеціла ягоная жонка, і як што яна ўсё-такі спадзявалася зыскаць сваю выгоду, дык перабегла яму дарогу і паблытала планы, абсекла ўсе ягоныя мацкі, аж ён падумаў, што ад усяго гэтага хутка здурэе.

Ніводнага з іх траіх мне не было так шкада, як нашага няздару-слугу, беднага дурашлёпа, бо калі пан і пані маглі і паміж сабою ўскароміць той свой дурны пахацімчык, дык гэты бязмен такое выгоды не меў. Аднаго разу, калі пан і пані пайшлі спаць, слуга ўпрогся ў падводу, на якой я кожнае ночы спаў, з гарачымі слязьмі бедаваў па сваім горкім каханні і горача прасіў умілажаліцца з яго. Але я ўпёрся, як кол асовы, і паказаў яму, што хачу захаваць сваю нявіннасць да самага шлюбу, і, як што ён тысячу разоў згаджаўся на той шлюб, але нічога ўзамен усё-такі не атрымаў, акрамя маіх слоў, што не, што цяпер немагчыма пашлюбіцца з ім; ён зусім даўся ў распач ці, можа, толькі хітра напусціў на сябе, бо дастаў шпагу, прыставіў вастрыё да грудзей, а тронку да воза, быццам вось-вось ужо й праткнецца наскрозь. Я падумаў — пляга яго ведае, можа, і прапорацца, з чортам благія жарты; загаварыў з ім і суцешыў, што скажу канчатковае рашэнне ўраніцы. Гэта яго супакоіла, і ён пайшоў спаць; а я не спаў, я чуваў, разважаючы пра свой дзіўны стан. І так сабе прыкінуў, што прыгода мая ўдоўжкі не развінецца на добры лад, бо ротмайстрыха чым далей, тым больш дацірае сваім юрам, ротмайстар смялее, а конюх усё больш даціскае сваім непагасным каханнем; я і сам ужо не ведаў, як мне выцерабіцца з гэтага лабірынту.

Я часта мусіў у ясны дзень лавіць блох на пані толькі дзеля таго, каб глядзець на яе алавастрада белыя грудзі, каб мацаць яе далікатнае цела, што мне — а я ж усё-такі таксама быў з крыві і плоці—доўга вытрымаць будзе цяжка. Дасць святога спакою жонка, як прымаецца за пытку ротмайстар, а калі, здавалася б, ноч прынясе збавенне ад гэтых дваіх, лезе са сваёй міласцю слуга — так што жаночае адзенне мне ўелася ў вантробы больш, чым блазенскі каўпак. І вось тады, але ўжо занадта позна, я задумаўся над прадказаннем і перасцярогамі майг святога Хэрцбрудэра і ўявіў сабе, што вось якраз я ў той самай напярочанай турме, тут табе і небяспека жыццю і здароўю, пра якія ён таксама казаў, бо жаночая вопратка трымала мяне ў палоне, і вырвацца з яго я не мог, і ротмайстар ліхія жарты са мною згуляе, калі даведаецца, хто я такі, і калі застане мяне на лоўлі блох на сваёй жонцы. Што рабіць? І я рашыўся гэтае самае ночы адкрыцца слуге, як толькі развіднее, бо падумаў: „Яго любоўны шал астыне, а калі я адшпілю яму крыху са сваіх дукатаў, дык ён яшчэ і падбае пра мужчынскі ўбор, а тым самым паможа аслабаныцца ад усякіх закалотаў з тымі тваімі другімі”. Было б гэта як усё роўна нарочна выдуманна, калі б шчасцю яно заўгодзілася так; але не, не заўгодзілася.

Засвітала майму шмуйлу ўжо апоўначы, бо ён прыбег па згоду і ўжо пачаў шныпарыць каля воза, калі я сама-сама толькі ўсыпацца як след пачаў, бо ўвесь час папярэдне думаў пра свой грэшны гандаль. А той падае свае позвы, бадай, нават залішне гучна: „Сабіна, га Сабіна, золатка маё, уставай, ясачка, падымайся, красачка, памятаеш, што ты абяцалася!” — аж збудзіў гэтым ротмайстра першага, бо ягоны намёт стаяў каля воза. У яго, вядома ж, пазелянела ўваччу, пажайцела ў бельмах, бо і без таго ротмайстра яшчэ раней верад разабраў; але ён не выйшаў парушаць нашу згоду, а толькі ўстаў падзівіцца, чым той гешэфт абвернецца. Нарэшце слуга разбудзіў і мяне сваімі намаганнямі і нудзіў, нудзіў сваё — то каб гэта я да яго з воза злез, то каб яго на воз пусціў; я адразу яго астудзіў, папытаўшыся, ці не мае ён мяне за якую-небудзь такую. Мая ўчарашняя прыпавесць тычылася шлюбу, без якога ён ува мне ніякага ўдзелу ня возьмець! Ён адказаў, што каб я ўставаў усё роўна, бо ўжо на раніцу займаецца і трэба людзям гатаваць сняданак; ён наносіць мне дроў і вады і запаліць агонь. Я адказаў: „Калі ты хочаш зрабіць гэта, калі ласка, а я яшчэ крыху пасплю; ідзі ўжо, ідзі сабе, я скоро буду, я не забяўлюся”. Але боўдзіла не адступаўся ад свайго, і я ўстаў рабіць сваю працу, а не каб лабунькаццам з ім, тым болей што, як мне падалося, учарашняя гарачка яго ўжо адпусціла. Увогуле я добра надаваўся на палявую служанку, бо гатаваць, пячы і

мыць бялізну я навучыўся ў краатаў; а каб прасці, дык салдацкія бабы і без таго гэтым у полі не займаліся. Чаго я яшчэ не ўмеў з жаночае працы, дык гэта як часаць (шчоткаю) і ўкладваць косы, пані ротмайстрыха лёгка прапускала гэта мне, бо ведала, што гэтаму я не вучаны.

Калі я з закасанымі рукавамі злазіў з воза, мой замураны і падстрэлены любоўным шротам смелячок так разагрэўся ад маіх беленькіх ручак, што не мог утрымацца, каб не пацалаваць мяне; а як што я не тое каб дужа бараніўся, дык ротмайстар, у якога ўсё гэта рабілася на вачах, не мог стрываць, а выхашіўся з намёта, як дурань з каноплі, з голай шпагай у руцэ, каб тут і прыхапіць на месцы майго беднага залётнічка; але той уцёк і забыў вярнуцца. Ротмайстар — да мяне: „Ах ты, сука, ах ты, шлюндра мочаная, я ж табе пакажу...” Больш ад гневу нічога не мог сказаць, а толькі кінуўся на мяне, быццам зусім ашалеў. Я закрычаў, каб ён перастаў, каб не рабіў алярму, бо абедзве арміі, саксонская і імператарская, стаялі тады якраз насупраць адна аднае, а шведскае войска пад камандаваннем Бэнэра якраз набліжалася.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ШОСТЫ

*Сімпліцы дастаўся ў рукі райтарам,
і як яно выйшла ўсім дарам*

Калі развіднела, выдаў мяне мой пан на пацеху райтарскім пахолкам, якраз калі падняліся абодва войскі; гэта быў гамуз усялякага зброду і таму, можна сказаць, банда, хай бог крые, якая страшная. Яны паперлі са мною да хмызоў, каб насыціць там сваю жывёльную патрэбу, як гэта робяць скурвысыны, калі ім даюць на папас што-небудзь жаночае. За імі рушыла шмат яшчэ якіх хлопцаў, падзівіцца на ганебную пацеху, сярод іх і мой закаханы пустамалот. Ён не спускаў з мяне вачэй, і калі ўбачыў, якая патупа мяне чакае, хацеў адратаваць сілай, нават калі пойдзе на скрут галавы. Знайшліся і заступнікі, бо ён сказаў, што я яго нарачоная. Яны спачувалі яму і мне і парываліся дапамагчы. Гэта якраз і не было ў лад райтарам, якія лічылі, што маюць на мяне большае права і зусім не хацелі выпускаць з рук сваёй карысці, а таму рашылі ісці сілай на сілу. Завялася калатня з абодвух бакоў; чым далей, тым больш тлуму і гвалту, так што ўжо ўсё баёвішча пачало нагадваць турнір, у якім кожны жывот кладзе за прыгожую даму. Іх дзікі лямант прыцягнуў увагу прафуза, які падышоў, калі ўжо мяне рвалі і тузалі з усіх бакоў, падралі на мне ўсю вопратку і разгледзелі, што я зусім не тое. З яго прыходам усё імгненна аціхла, бо яго ўсе баяліся больш, чым самога чорта; а тыя, што рвалі мяне, рассыпаліся; ён коратка распытаўся, за што тут такі гандаль зайшоўся, і тым часам, як я спадзяваўся, што ён выбавіць мяне з гэтай нягоды, ён сам узяў ды арыштаваў мяне, палічыўшы справу вельмі нязвыклай і, бадай, ліхамыснай, калі ў войску злавілі мужчыну ў бабскім адзенні. Таму ён і яго слуга разам з атрадам, які стаяў тут жа ў полі, узялі мяне і сабраліся вырушыць з намерам перадаць мяне генерал-аўдытару альбо галоўнаму прафузу. А як што нам дарога ляжала міма палка майго палкоўніка, дык мяне пазналі, распыталі, адзелі і перадалі як палоннага нашаму старому пану прафузу, які закаваў мяне па руках і нагах у жалеза.

Было мне вельмі ліха ісці вась так у ланцугах; а збыткавала б з мяне ўсякая ворвань, калі б не раскашэліўся сакратар Олівер, бо я не мог выставіць на святло божае мае дукаты, якія ўсё яшчэ былі пры мне, іх усё адно адабралі б, і гэта паставіла б мяне ў яшчэ большую небяспеку. Згаданы Олівер таго ж вечара расказаў мне, чаму мяне так строга ахоўваюць, а наш палкавы солтыс атрымаў загад правесці шктурыніум (экзамен!) і дапытаць мяне, каб паказанні мае як мага хутчэй перадаць генерал-аўдытару; мяне трымалі не проста як віжа і выведніка, а яшчэ і як за таго, хто ўмее вядзьмарыць, бо яшчэ зусім нядаўна, пасля таго ўжо, як я ўцёк ад майго

палкоўніка, было спалена некалькі ведзьмаў, якія перад смерцю прызналіся і на тым стаялі да канца, што бачылі мяне на іхнім генеральным шабасе, на які яны ўсе сышліся, калі былі намыслілі высушыць Эльбу, каб вораг лягчэй захапіў Магдэбург. Пункты, на якія я павінен быў даць адказ, наступныя:

Першае: ці вучыўся я ў школе, ці проста так сам навучыўся пісаць і чытаць?

Другое: чаму я ў вопратцы блазна прыйшоў у лагер пад Магдэбургам, тым часам як на службе ў ротмайстра, як і цяпер, я ў дастатковым розуме?

Трэцяе: з якіх прычын я пераўвабраўся ў жаночую вопратку?

Чацвёртае: ці не быў я разам з іншай нечысцю на вядзьмарскім шабасе?

Пятае: дзе мая радзіма і хто мае бацькі?

Шостае: дзе я быў, перш чым дастаўся ў лагер пад Магдэбургам?

Сёмае: дзе і навошта я навучыўся бабскаму рамяству, такому як: праць, пячы, гатаваць etc, item, граць на лютні?

Я хацеў ужо быў расказаць усё маё жыццё, каб асвятліць усе акалічнасці маіх дзіўных прыгодаў, ды зразумела і даходліва давесці ўсю праўду па гэтых пытаннях. Але палкавы солтыс не быў такі цікаўны да ўсяго, ён стаміўся ў паходзе, і яму было прыкра, таму ён загадаў коратка і ясна адказаць на тое, пра што пыталіся. Адпаведна з гэтым я і адказаў наступнае, з чаго нельга выявіць нічога такога асаблівага і грунтоўнага, а менавіта:

На першае пытанне: я хоць і нідзе не вучыўся, але навучыўся чытаць і пісаць па-нямецку.

На другое: бо не было іншае вопраткі, дык і надзеў, што было, блазенскае.

На трэцяе: бо абрыдла блазенская, а мужчынскай не дастаў.

На чацвёртае: так, быў, але супроць маёй волі і чараваць не ўмею.

На пятае: мая радзіма Шпэсэрт, а мае бацькі сяляне.

На шостае: у Ханаў у губернатара і ў крацкага палкоўніка, званага Карпес.

На сёмае: у краатаў супроць маёй волі мусіў навучыцца праць, пячы і гатаваць, а ў Ханаў іграць на лютні, бо вельмі падабалася і хацелася.

Калі гэтае маё прызнанне было запісана, ён сказаў: „Як ты можаш хлусіць і казаць, што не вучыўся, калі ты, яшчэ хадзіўшы ў блазнах, аднаму святару пад час імшы на словы „Domine, non sum lignus!”²⁹ адказаў таксама на лаціне, каб ён такога не гаварыў, бо яно і так усім вядома?” — „Пане! — адказаў я. — Гэтаму мяне навучылі іншыя людзі і казалі, што гэта словы з малітвы, якую трэба гаварыць на імшы, калі наш каплан спраўляе набажэнства”. — „Так, так, — сказаў палкавы солтыс, — я бачу, што ты з тых невінаваценькіх, якім трэба развязваць язык абцугамі”. Я падумаў: „Памажы, Госпадзе, бо на коне мая дурная галава”. На раніцу прыйшоў ад генерал-аўдытара загад нашаму прафузу, каб ён прыглядваў за мною; бо ён так мяркуе, што пакуль у войсках зацішак, ён сам дапытвае мяне, і ў такім разе я не пазбегну тартураў, калі толькі інакш не судзіцьме Бог. У гэтай турме я ўвесь час думаў пра майго святара з Ханаў і пра памерлага старога Хэрцбрудэра, бо яны праўду такі казалі, што са мною будзе далей, калі я скіну з сябе блазенскі ўбор. Я думаў таксама, як гэта цяжка і немагчыма на вайне беднаму дзеўчаныці захаваць сваё дзявоцтва і пранесці яго ў беспакінасці,

РАЗДЗЕЛ ДВАЦАЦЬ СЁМЫ

Сімліцы бачыць, якую канфузу Хэрцбрудэр у бітве спраўляе прафузу

Таго ж вечара, як толькі мы атабарыліся, мяне завялі да генерал-аўдытара, перад якім ужо ляжалі мае паказанні і ўсе пісьмовыя прылады, і ён пачаў сваю дапытку; я расказаў яму ўсё, як было. Але мне не паверылі, і генерал-аўдытар знаць нічога не

²⁹ Госпадзе, я не варты! (лац.).

хацеў, каго ён перад сабою мае — дурнога блазна ці зацятага прахвоста, бо пытанні і адказы прайшлі вельмі гладка, а ў чым тут той гандаль і гешэфт, так і няясна, але дзіўна. Ён сказаў мне ўзяць пяро і напісаць, каб пабачыць, што ж я ўмею і ці знаёмы яму мой почырк альбо, можа, з яго ўдасца выдабыць нешта такое яшчэчкі. Я ўзяў пяро і паперу так спрытна, як той, хто кожнага дня толькі тым і займаецца, што піша, і спытаўся, што напісаць. Генерал-аўдытар ужо, відаць, незадаволены, што мой экзамен заехаў глыбока ў ноч, сказаў: „Э-э, пішы: твая маці — курва!” Я напісаў яму гэтыя словы, і калі яны былі прачытаны, гандаль мой зусім заняпаў, бо генерал-аўдытар сказаў, што вось цяпер якраз ён ужо сам бачыць, што я за птах такі. Ён спытаўся ў прафуза, ці быў я абшуканы і ці не знойдзена пры мне якіх крамольных пісанняў. Прафуз адказаў: „Не! Што там можна было аглядаць, калі нам яго прывезлі амаль голага?” Але, ах, і гэта не дапамагло; прафуз мусіў пры ўсіх абшукаць мяне, і вось, шчыруючы над загадам, ён знаходзіць, о няшчасце, асліныя вушы з дукатамі на маіх руках. Злоўлены з ліцом. І сказалі: „Навошта нам большыя доказы? Гэты здраднік несумненна падрадзіўся на нейкае вялікае паскудства, бо інакш навошта яму, разумнаму праныру, лезці ў блазенскую апаратку і выдаваць сябе за бабу? І зноў жа, як думаеце, з якое такое рацыі ў яго столькі грошай? Мусібыць на нешта важнае? Ці ж не сказаў ён сам, што навучыўся іграць на лютні ў губернатара Ханаў, які ёсць самы абстраляны жаўнер на вайне? Што думае панства, якія яшчэ хітрыя практыкі плёў перад тымі дасціпнымі галовамі гэты спанатраны ў розных вычудах шпіцаль? Самае лепшае цяпер — заўтранька зранку яго ў катюню, і хай скажа ўсё чыста, а калі не, дык і ў агонь яго, бо і без таго ён ужо знюхаўся з чарадзеямі і ведзьмамі і лепшага не варты”. Што ў мяне тады было на душы, кожны няхай уявіць; я ведаў, што я не вінаваты, і адзіная была надзея — на Бога; але разам з тым я бачыў небяспеку і аплакваў страту маіх прыгожых дукатаў, якія генерал-аўдытар згроб сабе.

Але перш чым быў запушчаны ў ход гэты мой строгі працэс Бэнэравыя ўчапіліся ў патлы нашым; на самым пачатку арміі біліся за ініцыятыву, а адразу пасля за цяжкую артылерыю, якую нашыя такі страцілі. Наш чысцюля-сабакародзец-прафуз са сваёй камандай і вязнямі, праўда, трымаўся даволі далёка ад баталіі; і тым жа разам мы былі так блізка ад нашага атрада, што ззаду ўсіх пазнавалі па вопратцы, і калі на нашых папёр шведскі эскадрон, мы, як і тыя ў баі, былі аднолькава ў смяротнай небяспецы; бо адным мамэнтам ўсё паветра над намі засвісцела кулямі, аж можна было падумаць, быццам гэта быў салют у гонар нам. Баязлівейшыя ўгіналіся, нібыта хацелі схавацца самі ў сабе; а тыя, у каго хапала куражу і хто ўжо бываў у такіх пераплётах, усё прапусkali, не бялеючы ў твары. У бітве кожны стараўся ўбараніцца ад смерці, забіваючы бліжэйшага непрыяцеля. Жахлівая страляніна, бразгат зброі і даспехаў, ляск коп'яў і дзідаў, крыкі параненых і напаснікаў разам з трубамі, барабанами і пасвісцёламі — вусцішная музыка! Не відаць нічога за густым дымам і пылам, які, здавалася, хацеў накрыць сабою жудаснасць параненых і мёртвых. Чуліся жаласныя стогны і энкі паміраючых і радасна-залівістая ягла тых, якія былі яшчэ поўныя адвагі; і коні выглядалі, як бы былі ў абароне сваіх гаспадароў, чым далей, тым свяжэй, такімі гарачымі яны былі ў гэтым сваім абавязку, да якога яны былі змушаны сілком. Некаторыя падалі пад сваімі наезнікамі, усе ў ранах, якіх яны без аніякай віны дасталі за сваю верную службу; другія з падобнай прычыны падалі на сваіх верхаўцоў і, значыцца, у смерці сваёй дачакаліся гонару, што былі на тых, якія пры жыцці былі на іх, конях. А тыя, пасля як ужо з іх знялі зброю, пакідалі людзей іхняму шаленству і зацятасці, а самыя ўцякалі ў чыстае поле шукаць сваёй першай свабоды.

Зямля, якая звычайна накрывае сабою мёртвых, была сама ў той мясціне ўсыпана мёртвымі, пазначанымі самым розным спосабам. Там ляжалі галовы, страціўшы сваіх натуральных валадароў, а там целы, без галоў; у некаторых былі жудасна вывернуты вантробы, у тых растружчаны галовы, распырсканы мазгі. Былі відны абяздушаныя целы, пазбаўленыя сваёй крыві і зноў жа, наадварот, жывыя,

аблітыя чужой крывёю. Валяліся адарваныя рукі, на якіх яшчэ варушыліся пальцы, быццам усё яшчэ парываліся ў валтузню; і, наадварот жа, уцякалі мужчыны, якія яшчэ не пралілі ні кроплі крыві. Там ляжалі адсечаныя сцэгны, якія, вызваліўшыся ад цяжару тулава, тым не меней былі цяжэйшыя, чым раней. Там раздушаныя жаўнеры, якія благалі смерці, хоць яны і без таго былі ўжо блізкія да скону; і, зноўжа наадварот, знаходзіліся такія, што прасілі дараваць ім жыццё і злітавацца. Summa summagum гэта было не што іншае, як гаротнае, жалю вартае відовішча! Шведскія пераможцы гналі нашых пераможаных з месца, на якім тыя так нешчасліва змагаліся, пасля таго як іх раздзялілі, расцерусілі, білі па частках, скорым пераследам канчаткова дабівалі. З такімі акалічнасцямі наш пан прафуз, пагражаючы нам смерцю, прымушаў і нас уцякаць разам з ім, як тут прыляцеў малады Хэрцбрудэр з пяццю коньмі і прывітаў яго з пістолі. „Глядзі сюды, сабака паршывы, — сказаў ён, — і цяпер ты яшчэ хацеў бы рабіць шчанюкоў? Я заплачу табе за твае намогі!” Але куля не ўзяла прафуза, як сталёвае кавадла. „Ого, які ты цвёрды! — сказаў Хэрцбрудэр. — Я тут табе не на радасць і не на пацеху; ты, сабака сабачы, здохнеш, нават калі ў цябе душа да плоці прырасла”, — загадаў аднаму мушкецёру з прафузавай аховы, каб ён, як што сам хоча ацалець, зарубаў яго сякерай. Так прафуз атрымаў сваю плату; а мяне Хэрцбрудэр пазнаў, вызваліў з ланцугоў і кайданаў, пасадзіў на свайго каня і сказаў слуге звесці мяне ў бяспечнае месца.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ВОСЬМЫ

*Сімпліцы расказвае, як пасаду агоўтаў,
як жэрлі вошы яго і што сталася потым*

Калі слуга майго ратаўніка выводзіў мяне з небяспекі, ягоны пан, наадварот, ахоплены прагаю славы і здабычы, так паддаў і прабіўся так далёка, што сам трапіў у палон. І калі пасля пераможцы дзялілі трафеі і хавалі сваіх забітых, Хэрцбрудэра сярод іх не было, а я, ягоны слуга і коні трапілі да майго ротмайстра; я мусіў служыць у яго пахолкам, але не меў з таго анічога, апрача пустых абяцанняк: калі буду служыць спраўна і крыху вырасту са свайго падлецтва, ён павысіць мяне, інакш — зробіць мяне райтарам, і я вымушаны быў з гэтым моўчкі змірыцца.

Адразу пасля мой ротмайстар быў узведзены ў падпалкоўнікі, а я ў яго атрымаў пасаду, якую за даўнім часам Давід займаў у Саўла; у лагеры я іграў яму на лютні, а ў паходах насіў за ім ягоныя даспехі, што было досыць цяжка. А як што браня была вынайздзена, каб абараняць яе носьбіта ад варожых удараў, дык у мяне атрымалася якраз наадварот, мае ўласныя дзеткі, якіх я сам на сабе напладзіў, пад гэтай абаронай дапякалі мяне, як горш і не бывае. Пад бранёй мае вошы мелі волю вольную і прастору, свае зборышчы і паходы, аж так выглядала, быццам нашу я браню дзеля іхняй бяспекі, а не сваёй, тым болей што я не мог туды залезці рукою і пачасацца. Жаўнеры адразу зрыфмавалі на мяне песеньку:

Пацешу песенькай харошай:
Пад пахай злева сотня вошай,
Пад пахай справа яшчэ больш,
На спіне войска іх — на вошы вош.

На якія толькі стратагеты вайсковай хітрасці я ні кідаўся, каб знішчыць гэтую армаду, але не было ні часу, ні нагоды высмаліць іх агнём, як гэта робяць у духоўцы, ні вадою, ні атрутаю, а я ведаў, што памагае ртуць, яшчэ менш было магчымасці звесці іх, памяняўшы вопратку і бялізну, а толькі ж мусіў цягаць іх на сабе і карміць крывёю і плоццю. І як што яны кусалі і жэрлі мяне пад даспехамі ды ўжо так

дапяклі, што я дастаў пістоллю, нібыта каб зарадзіць яе імі замест куль, але ўзяў толькі шомпал і сапсаваў ім гасціну, папураваўшы пад панцырам. Нарэшце прыдумаў вось што: наматаў на шомпал кавалачак футра і зрабіў з гэтага такі ліпучы квач у сетачцы; калі ж тады гэтай вашанай вудай соваў пад браню, дык адным заходам выквэцваў тузінамі з іхніх сховаў, сярод іх пападаліся такія ўкормленыя, важныя прынцы, з якімі я, зрэшты, абыходзіўся, як з малымі свету гэтага, і скідаў іх з каня прэч; але і гэта мала дапамагала.

Аднаго разу мой падпалкоўнік з моцным атрадам быў пасланы ў кавалькаду па Вестфаліі, і калі б ён тады меў столькі райтараў, як я вошай, ён перапалохаў бы цэлы свет; але як што іх не было, ён мусіў ісці аспярожна, абачліва, хавацца ў Гамэр-Марку, так называецца лес паміж Гамам і Зёстам. Тады якраз з маімі гасцямі дайшло да крайняга крэсу; яны так угрызлі мяне, што я баяўся, каб увогуле не пазапаўзали пад скуру. Якое ж тут дзіва, што бразільцы ад злосці і гневу жаруць сваіх вошай, калі тыя як след налягуць! Адночы думаў, што не вытрываю пыткі; я адышоўся, калі з райтараў хто чысціў коні, хто спаў, а хто стаяў у дазоры, крыху ўбок пад дрэва, каб даць там генеральную бітву непрыяцелю. Я зняў з сябе даспехі, хоць перад бітвай іх якраз трэба надзяваць, і ўчыніў такое мардаванне і душэнне, што неўзабаве ў мяне абодва мячы на вялікіх пальцах да тронак пачырванелі ад крыві і былі ўсыпаны мёртвымі жужламі, нават цэлымі гронамі; а якіх я не змог забіць, тых адправіў у выгнанне на шпацыр пад дрэва. Успомніў пры гэтым другі куплет песенькі; спявалася яна так:

І вось пайшоў вайной Сімпліцы.
Вош вошы кажа: „Ўсё, сястрыца,
Каб не такі ліхі малец,
Не быў бы войску нашаму канец”.

Як толькі калі ўзгадаю гэтую баталію, мне аж скура шэрхне на ўсім целе, быццам я ў разгары сечы. Я нават падумаў быў, што нельга так зацінацца супроць сваёй крыві і плоці, як той Ірад, асабліва супроць сваіх верных слуг, якія са мною пайшлі б у шворку, на калесаванне ды яшчэ і служылі замест мяккага пухавіка, калі мне здаралася спаць у чыстым полі пад ракітай на сырой зямлі. Але ў сваёй тыраніі я не пакладаў рук і лютаваў, як звер, нават і не заўважыў, як імперцы залучылі майго падпалкоўніка, пасля дабраліся і да мяне, вашапруды, жажнуўшы маіх бедных вошак, а самага ўзялі ў палон, бо яны не пахіснуліся перад маёй адвагай, якая зусім нядаўна ўздольніла мяне ўправіцца з тысячамі і паставіла мяне вышэй за таго краўчука, які адным махам сямёх забівахам.

Дастаўся я аднаму драгуну, а найлепшы ягоны трафей — былі даспехі майго падпалкоўніка, якія ён у Зёсце, дзе яны кватаравалі, вельмі выгадна прадаў каменданту. Так ён стаў за час вайны маім сёмым панам, а я быў ягоным пахолкам.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ДЗЯВЯТЫ

*Сімпліцы расказвае, як жаўнеру
жывецца ў раі выдатна праз меру*

Наша гаспадыня, яна зусім не хацела, каб ёй увесь дом абсадзілі маім войскам, так што яна вымушана была вызваліць ад яго і мяне; яна павяла працэс крута і рашуча: сунула ўсе мае транты ў напаленую печ і павыпякала іх так спраўна, як усё адно старую люльку, так што я зажыў без маіх кузак, як чыста ў ружавым садзе; хто паверыць, як мне добра было, што я раптам з той катойні, у якой, як у мурашніку, жыў некалькі месяцаў, перабраўся ў рай. Затое неўзабаве я ўзяў на сябе іншы крыж, бо мой пан быў адзін з тых жаўнераў, якія верылі, што царства нябеснае без іх

прападзе; ён пастанавіў жыць толькі на свой жаўнерскі золд і больш не мець аніякага клопату — праведнасць дык праведнасць; увесь ягоны набытак складаўся толькі з таго, што ён панавыслужваў з каравулаў і што панаадкладваў са штотыднёвых заробкаў. А як што заробкі тыя былі не дужа каб, дык ён ашчаджаў, дрыжаў над імі, як над усходнімі пэрламі; кожан грошык зашываў у вопратку, а каб запасы скарбаў раслі і множыліся, дык прыпрог да свайго коніка і мяне, мы абодва меліся яму пасабляць. З таго і выходзіла, што я мусіў праз сілу і змогу лыкаць сухія пумпернікелі, запіваючы іх чыстаю вадою, а калі шанцавала, дык рэдзенькім півам, і ўсё гэта ставала мне папярок горла, і не дзіва, што ад такога пасілку ўсё маё горла знасілася, цела ссохла і зжэбрала. А каб перахапіць што лепш наеднае, трэба было прыкрадваць, але зноў жа з пэўнай аглядкай і ў меру, каб нічога не пазначылася і каб ён не заўважыў нічога. Дзеля яго не завялі б шыбеніц, асліных сёдлаў і барабаншчыкаў, якія выбівалі на барабанах зару, бо ўся ягоная істота з усёй яго чыннасцю і статэчнасцю была чужая жэрцю, піццю, гульні і розным там дуэлям. Калі яго пасылалі ў канвой, на вылазку ці яшчэ ў які-небудзь раз'езд, ён валокся туды разам са мною, як старая баба з кульбакай. Я таксама цалкам усведамляю, што калі б гэты добры драгун не меў у сабе такіх гераічных жаўнерскіх цнотаў, ён не зважаў бы на вашывага пахолка, а памчаўся б за маім падпалкоўнікам. Я не спадзяваўся разжыцца ў яго новай адзежай, бо і сам ён насіў цыраванае-перацыраванае, як усё роўна мой колішні пустэльнік. І ўся збруя і сядло таксама на тры грошы не цягнулі, кабыла з голаду ледзьве ногі перастаўляла, так што ні шведу, ні гесэнцу не выпадала баяцца працяглай пагоні.

Усё гэта ўпадзвіжыла гэйтмана паслаць яго ў Парадыз — Рай, так называўся жаночы кляштар — на ахоўную службу, і не таму, шты была ў тым нейкая пільная патрэба і ён найлепш на тое прыдаваўся, не, а каб крыху агладзіўся чалавек, падкарміўся, тым болей і асабліва таму, што законніцы-чарнарызніцы прасілі прыслаць ім прыстойнага, спаважнага, пабожнага і ціхмянага мужыка. Вось і паехаў ён туды, а я з ім пеша, бо ў яго быў, на жаль, толькі адзін конь. „Пашэнціла, Сімпрэхце (не мог запамятаць імя Сімпліцы), — сказаў ён па дарозе, — вась прыедзем у рай, вась ад'ямося!” Я адказаў: „Назва — выдатны намёк; Бог дасць, што і самое месца будзе такое!” — „Вядома, — сказаў ён (бо не разумей мяне), — калі кожан дзень нам будзе праснак пад піва, дык няблага. Уяві сабе, я хачу справіць сабе новы плашч; тады табе дастанецца мой стары, а ён яшчэ вой які носкі, а калі яго абцяць — каптан выйдзе”. Назваў яго „старым”; я думаю, што плашч той памятаў яшчэ бітву пад Павіяй, такі быў заношаны, патрапаны, выцвілы і зашмуляны, што радасці мне было не дужа каб.

Рай і праўда быў такі, якім мы яго хацелі бачыць, а звыш таго яшчэ вадзіліся там замест анёлаў фэйныя паненкі, якія так трактавалі нас добрай ежай і пітвом, што неўзабаве ў мяне ў пузе кругла стала, морда ад'елася, што і ў цэбар не лезла; падавалі там густое піва, выдатную вестфальскую шынку, тоўстыя і тонкія вэнджаныя каўбасы (аж вы зроду такіх не елі), смакавітую і сакавітую далікатную ялавічыну, якую вымочваюць у салонай вадзе, гатуюць, а ядуць толькі халоднаю. Тут я ўпершыню паспытаў чорнага хлеба, які я намазваў пасоленым маслам таўшчынёю з палец, а наверх клаў сыр-гамолку, каб слізка спаўзала ў чэрава; а як даходзіў да барановага сцягняка, нашпігаванага часныком, ды пад ладную коняўку піва, дайце ж рады — даброціў сабе душу і цела і забываўся на ўсе мінулыя цярыпенні. Карацей, Парадыз спадабаўся мне, нібыта ён быў раем сапраўдным; адно толькі і зажалывала, што я ведаў — доўжыцьмецца гэта не вечна, што я мушу хадзіць абадраны, абшморганы, заломаны і... s. v., такім і пайду адсюль.

Але ж гэтак сама, як грудую валіліся на мяне ўсякія няшчасці, пачало мне нешта прабельвацца, аж падалося, быццам пшчасце зноў пабілася ў заклад. Бо як паслаў мяне мой пан у Зэст, каб даставіць увесь ягоны пажытак, знайшоў я па дарозе торбу, а ў той торбе локцяў шарлаху на добры такі плашч разам з чырвоным нязгоршым аксамітам на падкладку. Я ўсё гэта ўзяў, а ў Зэсце памяняў у аднаго суконшчыка на

звычайнае зялёнае сукно на адзенне з усім, што ідзе ў дадатак, і з умоваю, што ён мне ўсё пашые і дадасць да ўсяго шапку на галаву. Ну, пасля гэтага бракавала толькі пары людзкіх чаравікаў і кашулі, дык я аддаў крамніку срэбныя гузікі і галуны да таго плашча, а ён мне за тое ўсё, што мне было яшчэ трэба, і выкукліў мяне ўсяго пад іголачку. І вось я зноў вярнуўся ў Рай да майго пана, які громам грымеў і раздзіраўся, што я не прывёз знаходку яму; вой, гразіўся і лупцоўкай, і пярцоўкай і ўжо быў амаль гатовы, калі б не пасаромеўся і калі б яму вопратка ўпасавала, вытрасці мяне з абновы і насіць самому, але я ўжо добра ведаў, што рацыю меў я.

Тым часам гэты скнара і жмінда ўсё-такі пасаромеўся, што ягоны слуга апранены лепш ад самога, і з'ездзіў у Зэст, пазычыў у свайго гэйтмана грошай і выстраіўся на іх найлепшым чынам, паабяцаўшы сплаты са свайго золду, і рабіў гэта, што праўда, спраўна. Ён меў бы і сваім коштам зрабіць гэта, калі б не быў аж такі хітры, каб выдаць сябе, бо калі б ён так зрабіў, дык страціў бы сваё ўлежанае месца, на якім мог бы ўсю зіму пранудзіць і лайдачыцца ў Раі, а на яго месца прыслалі б якога-небудзь іншага задрыпанца. У кожным разе гэйтман мусіў яго пакінуць там, дзе той і быў, бо як інакш зыскаў бы з яго свае грошы. З гэтага часу лайдацкае жыццё пайшло ў нас як па шнурочку і самай цяжкай працай было качаць кеглі. Пачысціўшы, накарміўшы і напайўшы пан-драгунавага рысака, я быў сам сабе панам, вырабляў што хацеў і хадзіў дзе хацеў.

Кляштар быў таксама аблюбаваны адным гесэнскім мушкецёрам, нашым праціўнікам, з Ліпштата; быў ён сваім фахам кушнер, а таму не толькі майстар на ўсе рукі, і да танца, і да ружанца, але мог і вілы ў бокі — умеў на шпазе; каб не змАліцца ў майстэрстве, ён кожны дзень практыкаваўся са мною ў вольны час на ўсялякай зброі, і сам я так усяго гэтага панабраўся, што ўжо не баяўся даць яму сатысфакцыі, калі ён таго хацеў. А мой драгун, замест каб пафехтавацца, толкі качаў з ім шары ў кеглі, і каб жа на што, а то ж толькі хто вып'е піва за сталом — і кожны пройгрыш клаўся на кляштар.

У кляштары быў свой паляўнічы абшар, а таму і свой егер; а як што я сам быў апрануты ў зялёнае, дык далучыўся да яго і ўсю восень і зіму вучыўся ягонаму ўмельству і хітрасцям, асабліва што тычылася ловаў дробнага звера. З гэтых прычын, а таксама таму, што імя Сімпліцы было крыху нязвыклае, а простым людзям проста й забывалася або цяжка вымаўлялася, усе называлі мяне „егерам”, „лоўчыкам”, „лавайчыкам”. Я ўведаў усе дарогі і сцежкі, што пасля абярнулася мне на вялікую выгоду. А калі за благім надвор'ем не мог хадзіць па лясах, па палях, я чытаў усялякія кнігі, якія мне выдаваў кляштарны аконам. А як толькі пекныя кляштаранкі змецілі, што я, маючы неблагі голас, яшчэ й на лютні граю, якшчэ й крыху на клавікордах (*instrumentum pinnatum, clavicimbalum*), яны яшчэ пільней прыгледзеліся да маіх астатніх здольнасцяў, і, калі пры гэтым выявіліся даволі ладныя прапорцыі кахання і прыгожы тварык, яны прызналі ўсе мае звычкі, сутнасць, учынкi і паводзіны вельмі высакароднымі, міла-шляхетнымі і як яно і мела быць у прыстойнага хлопца. Так неўзабаве неспадзявана я стаў вельмі любасным маладзічком, аж усе дзіву даваліся, чаму я жыву ў такога зануды-драгуна.

Калі ж вось у такой раскошы марнатравіў я ўсю зіму, майму пану далі адлуп, гэта так яго даняло, што ён аж захварэў, а як што падхапілася яшчэ і моцная гарачка і адкрыліся старыя балячкі, якіх ён нахапаў за ўсё сваё паходнае жыццё, дык ён не доўга ўпіраўся, управіўся хутка, і ўжо праз тры тыдні я меў што хаваць. Зрабіў я яму на магiлу такую эпітафію:

Ляжыць тут удалы ваяка; здаецца, жыві й жыві,
бо за доўгі свой век не праліў ні кроплі крыві.

Паводле права і звычайу гэйтман мог здзедзічыць каня, вінтоўку, а ўсё астатняе — фэндрык; а як я тады быў свежы, падрослы маладзік і была надзея, што з часам выганю ў бястрашнага мужчыну, дык мне, калі я запісаўся ў войска, паабяцалі ўсю

панавую пазасталасць разам з ягоным месцам. Я ўсё гэта прыняў ахвотна, бо ведаў, што мой пан пазашываў у штаны шмат дукатаў, якія ён збіраў адзін да аднаго ўсё сваё жыццё; і калі я дзеля такога завяршэння справы падаў сваё імя як Сімпліцы Сімпліцысімус, пісар-каліграфіст Кірыяк ніяк не мог напісаць яго арфаграфічна правільна, ён сказаў: „Адзін чорт у пекле так завецца”. І калі я ў яго пасля гэтага спытаўся, ці ёсць там у пекле каторы, каб зваўся Кірыяк, ён не ведаў, што адказаць, хоць, здавалася б на блізкім, быў такі ж бо разумны; гэта так спадабалася майму гэйтману, што ён з самага пачатку паклаў на мяне спрыяльнае вока з добрай надзеяй на мае будучыя баявыя подзвігі.

РАЗДЗЕЛ ТРЫЦЦАТЫ

*Сімпліцы — Лавайчык, Сімпліцы — жаўнер,
сам сабе пан і кавалер*

Як што каменданту Зёста якраз быў патрэбен хлопец на канюшню, а я гэтакім здольнікам якраз і здаўся, дык яму не вельмі дагаджала, што я стаў жаўнерам, бо ён разлічваў узяць мяне; прыкінуў, што я яшчэ малады — і які там з мяне адважнік. Прапанаваўшы гэта майму гаспадару, ён паслаў па мяне і сказаў: „Слухай, Лавайчык, будзеш у мяне за слугу”. Я спытаўся, якія ў такім разе будуць мае мусовасці. Ён адказаў: „Даглядаць меш мае коні”. — „Пане, — сказаў я, — мы не пасуем адзін аднаму; я лепей паслужыўся б таму пану, чые коні служылі б мне, і калі такога пана я не маю, дык лепш застануся ў жаўнерстве”. Ён сказаў: „У цябе яшчэ той не аброс”. — „О не, — сказаў я, — адважуся параўнаць сябе з васьмідзесяцігадовым мужчынам, — яно ж бо не барада робіць мужчыну, інакш у героях хадзілі б адны казлы”. Ён сказаў: „Калі ў цябе адвага такая языкастая, дык хай будзе па-твойму”. Я адказаў: „Гэта праверыцца ў першай аказіі”, — і тым самым намякнуў, што не дамся зрабіць з мяне канюшніка. І ён пакінуў мяне тым, кім я і быў, і сказаў, што майстар справай аказваецца, а таксама коратка зазначыў, што зычыць, каб я стаў тым, кім сябе бачу.

Пасля гэтага я дастаў старыя драгуновыя штаны і, анатаміраваўшы іх, з іхняга змесціва справіў сабе яшчэ добрага страявога каня і самую лепшую стрэльбу, якую толькі мог знайсці; усё гэта павінна было ў мяне блішчаць, як люстэрка. Я зноў насіў усё зялёнае, і мне ўпадабалася імя егер Лавайчык; старое сваё адзенне я аддаў пахолку. Бо было мне ўжо замалое. І паязджаў сабе, як малады шляхетны паніч, і сапраўды не лічыў сябе пазаддзем. Я нават адважыўся па-афіцэрску аздобіць свой капялюш плюмажам; гэта дало мне неўзабаве завіднікаў і агуднікаў, між імі і мною ўзніклі даволі вострыя перапалкі на словах, дайшло і да зубатычын нарэшце. І заледзьве збольшага паказаў двум-тром, чаго я ў Раі навучыўся ў кушнера і што раздаваць поўхі направа-налева мне як раз-два-тры, як усё гэта мне залічылася, і, як бач, ужо многія добра ладзілі са мною, а некаторыя нават набіваліся на дружбу. Я ахвотна згаджаўся на вылазкі і конна і пеша, от жа і коней меў, і на ногі быў барджэйшы за любога з маіх таварышаў, а калі даводзілася сцінацца з непрыяцелем, я ляцеў, як бура, і кожнага разу хацеў быць першым. Праз гэта неўзабаве я праславіўся сярод сваіх і чужых, і абодва бакі лічылі мяне не абы-кім, таму мне і давяралі самыя неояспечныя акцыі і камандаваць цэлымі атрадамі. Тут ужо я браў за шчэлепы ці краў, як багемец, а калі ў рукі даставалася што лепшае, дык выдзяляў з лупу ладную долю маім афіцэрам — ці не таму якраз мне давяралі шураваць і ў забароненых мясцінах. Бо ўсюды мне спрыяла прыяцелька-ўдача.

Генерал граф фон Гёц не чапаў у Вестфаліі тры непрыяцельскія гарнізоны, а менавіта ў Дорстэне, Ліпштаце і ў Кёсфэльдзе; а на іх якраз у мяне быў самы вялікі зуб, і яны былі мне бяльмом на воку; амаль кожны дзень я з невялікім гуфам — конным атрадам, казытаў і мацаў іх то тут, то там перад брамамі і пераймаў неблагі

трафей; а як што ўсюды мне няблага шыхавала, дык людзі лічылі, што я магу рабіцца нябачным, што я цвёрды, як жалеза і сталь. Баяліся мяне, як пошасці, і трыццаць чалавек непрыяцеля не саромеліся ўцякаць, нават добра ведаючы, што пры мне напалавіну менш. Нарэшце зайшло, што мяне пасылалі ўсюды, дзе мелася быць зыскана кантрыбуцыя, — дзе найбольшая небяспека. І трорба мая паўнела, імя грывела, афіцэры і жаўнеры любілі свайго Лавайчыка, самыя знакамітыя з лагера праціўніка баяліся, а ўсіх пасялян я трымаў на сваім баку каго грозьбай, каго просьбай; я ўмеў караць упартых і непаслухмяных, умеў шчодро адорваць тых, якія заслужваліся хоць на малую дробязь, і ў цэлым я на іх прасаджваў добрую палавіну свайго лупу. Так выходзіла, што ніводная вылазка, ніводзін канвой з непрыяцельскага боку не ўнікаў маёй увагі, кожны раз я выведваў іх намеры і біў нечакана, і як што кожнага разу мне дужа шанцавала, дык усе вельмі здзіўляліся з маёй маладосці, аж нават многія непрыяцельскія афіцэры і жаўнеры прападалі, каб вокам скінуць на мяне. Пры гэтым да палонных адносіны мае былі дыскрэтныя, так што яны мне часам абыходзіліся даражэй, чым каштавала здабыча, асабліва афіцэрам, без абразы іх абавязку і службе выказаць маю куртуазнасць, я не ўпускаў выпадку.

За такія мае паводзіны неўзабаве мяне назначылі б у афіцэры, каб не мая маладосць, бо калі хто ў такім, як мой, узросце хацеў займець свой штандар, ён павінен быў быць мусова са шляхты; а проста так назначыць мой гэйтман не мог, бо ў ягонай роце не было вакансій, а рэкамендаваць мяне каму-небудзь іншаму не хацеў, інакш ён страціў бы ў маёй асобе дойную карову; і таму я стаў толькі гэфрайтарам. Гонар, калі мяне так вылучылі перад старымі жаўнерамі, хай і не такі, каб канечне, каб аж занадта, і пахвалы, якія сыпаліся на мяне кожны дзень, толькі падшпорвалі да большых мэтаў. Я дзень і ноч абдумваў, што б гэта яшчэ ўчыніць, каб падняцца вышэй, каб больш праславіцца, каб больш дзіва, каб больш піва; ад такіх дурных думак часта заснуць не мог. І, бачачы, што мне проста не хапае зручнага выпадку паказаць сябе, які я адважнік, я дужа засмучаўся, што не маю нагоды кожнага дня памерацца зброяй з непрыяцелем. Часта я марыў пра Траянскую вайну або пра аблогу ў Остэндэ, дурны блазан, не даўмеўся, што да пары збанок па воду ходзіць. Але інакш таго і не бывае, калі малады неабструганы жаўнерык мае грошы, шчасце і здаровы кураж; бо з таго пасля выцякае пыха і пагарда, а з такое пыхі я ўжо замест аднаго пахолка трымаў двух, якіх як след астраяваў і пасадзіў на коні, чым і выклікаў зайздрасць у афіцэраў, якія, мае неабольнікі, зусім мне таго не зычылі, чаго самі не маглі здабыць праз сваю нягегласць.

РАЗДЗЕЛ ТРЫЦЦАЦЬ ПЕРШЫ

*Сімпліцы нарэшце заводзіць танцы,
дзе яму адкрываюцца шанцы*

Мушу расказаць што-колечы са сваіх прыгодаў, што сюд-туд выпадалі мне, перш чым я вярнуўся ад сваіх драгунаў, і хоць яны не збыт што там якое, паслухаць іх даволі пацешна і весела; бо я ўсчынаў не тое каб дзеі вялікія, але ж не грэбаваў і малымі, калі толькі рахуба падказвала, што гэтым можна будзе паслужыцца ў людзей на добрую славу і подзіў.

Мой гэйтман з пяціюдзесяццю з нечым людзьмі быў адкамандзіраваны пешкі ў крэпасць Рэклінхузэн з нейкай там акцыяй; а як што мы думалі, што, перш чым здолеем гэтую заваруху закалаціць, дзень-другі потайкам адседзімся ў кустоўі, дык кожны ўзяў сабе страўнасці на восем дзён. Але як яно ўсё пайшло касым бокам і сочаны намі багаты караван не паявіўся ў меркаваны час, дык у нас выйшаў хлеб, а прыхапіць яго мы не маглі, не выдаўшы сябе і не абярнуўшы ў нівеч усіх нашых

планаў, — так што голад прыпёр нас як мае быць. І ў гэтых мясцінах не было ў мяне сваіх людзей, як у іншых, каб што-небудзь потайкам паднеслі, і таму мы мусілі, здабываючы харч, разлічваць на іншыя сродкі, калі не хацелі вяртацца, белыя ручкі апрастаўшы. Мой камарад, лацінскі рамеснік, былы студыёзус, які выдрапаўся са школы і не завербаваўся да нас, дарма ўздыхаў па панчачках і аўсянцы, якімі раней з бацькавай ласкі наядуся пад загнетку, а тут: бач — не канечне кату яечня; і вось думаючы пра колішнія раз'ядзенні, успомніў ён і пра школьныя хітрыкі, якімі часта ўрывалі гасцінца. „Ах, браце, — сказаў ён мне, — ці ж не ганьба, што не паспеў я спанатрыцца ў такіх штуках, з якімі сёння меў бы што естанькі? Браце, я ведаю ге вега³⁰, што калі б мне дазволілі адскочыць у сяльцо да пана тамтэйшага пробашча, я меў бы ў яго выдатны *convivium*³¹”. Я крыху падумаў над ягонымі словамі, ацаніў наша становішча і зразумеў, што тых, якія тут ведалі ўсе хады і выходы, пускаць нельга, бо іх адразу пазнаюць, а незнаёмыя не ведалі, дзе, да чаго і як падступіцца, каб тайком украсці або купіць, засталася толькі пакінуць рызык нашаму студэнту, і я адкрыў мой план гэйтману; усё гэта было небяспечна, але ён давяраў мне, а стан быў такі, што куды там далей, і, павагаўшыся, паторгаўшыся, даў нарэшце *consens*.

Я памяняўся вопраткай з адным нашым; зрабіўшы вялікую пятлю, абыходамі, закрутамі і назірмак пайшоў з маім студэнтам да памянёнай вёскі, хоць і была яна ўсяго за паўгазіны хады ад нас. У вёсцы мы адразу змецілі другі дом за кірхай, дзе жыву святар, дом, пабудаваны па-гарадску, абнесены мурам, які абымаў сабою яшчэ і ўвесь двор. Я ўжо пайнструктаваў майго таварыша, што яму трэба казаць; на ім яшчэ бяло яго панашанае студэнцае, а я сябе буду выдаваць за вучня мастака, я ж думаў, мне не спатрэбіцца ў гэтым сяле штукавацца ў гэтым умельстве, бо сяляне тут хат не фарбавалі і не бялілі. Духоўны айцец быў ветлівы; калі мой студэнт склаў яму глыбокую лацінскую рэверэнцыю і нахлусіў кучу-малакучу ўсяго-ўсякага пра тое, як яго ў дарозе абабралі жаўнеры, пакінуўшы без кавалка хлеба, без макавай расінкі, святар прапанаваў яму лусту з маслам і кубак піва; я ж удаваў, што таго ведаць не ведаю, і сказаў, што хацеў бы перакусіць у тракціры, а тады клікну яго, і мы яшчэ сёння паспеем адолець добры кавалак дарогі разам. І я пайшоў у тракцір, больш каб лепей высачыць, чым гэтай ночы пажывіцца, ніж суняць голад, мне яшчэ пашанцавала ўбачыць селяніна, які якраз замазваў печ, куды ён толькі што пасадзіў вялікія боханы — пумпернікелі, якія павінны былі сядзець у печы дваццаць чатыры гадзіны і пячыся. Я падумаў: „Маж, маж! Так а ці так, мы знойдзем спосаб выняць яго, каштоўны правіант”. Каля селяніна я не затрымаўся, бо ўжо ведаў, дзе здабыць хлеб, купіў некалькі штукаў (гэта такі белы хлеб, як бы булчкі) майму гэйтману, і як што я прыйшоў на двор да пана пробашча папярэдзіць таварыша, што нам пара, ён ужо таксама даў сабе рады і сказаў святару, што я мастак і маю намер перабрацца ў Галандыю, каб там ужо да канца выштукавацца ў сваім мастацтве. Святар гасцінна запрасіў мяне ў дом і папрасіў прайсці з ім у кірху, дзе ён мне пакажа некалькі карцін, якія няблага было б падмазаць. Каб не сапсаваць гешэфту, я мусіў пайсці. Ён павёў нас праз кухню і калі адчыніў вялікія дубовыя дзверы, — о *mirum!* — я ўбачыў, што кроквы чарным-чорныя ад лютняў, жалеек, скрыпак, гудочкаў, вой колькі іх панавешана! А я думаў толькі пра шынкі, каўбасы, кумпякі ў коміне. На іх я паглядзеў усцешаным волкам, бо мне здалася, што яны пакепваюць з мяне, мне хацелася, каб яны выправіліся да маіх сяброў у лес; а яны назло мне і насупор упарта сабе віселі. Тады я падумаў пра спосаб, як іх прысуседзіць да таго хлеба ў дасочанай печы, але не змог нічога прыдумаць, бо, як ужо было сказана, святароў дом быў абнесены мурам, а вокны надзейна ўбяспечаны жалезнымі кратамі; а яшчэ на двары вылежваліся два велізарныя ваўкарэзы, якія, як я баяўся, уначы, вядома ж, не будуць табе спаць, калі тут хто намерыцца ўкрасці тое, з чаго ім якраз і прыпадае частка за спраўнае вартванне.

30 Сапраўды (лац.).

31 Тут: у значэнні „банкет” (лац.).

Калі мы прыйшлі ў кірху, крыху падыспутавалі пра карціны і дамаўляліся ўжо некалькі з іх падрэстаўраваць і палепшыць, я ўсё шукаў розных зачэпак, каб ухіліцца, спасылаючыся на сваю вандроўку, сказаў ці то рызнік, ці то званар: „Слухай, няхлюй, ты мне больш удаеш на беглага жаўнерскага пахолка, чым на мастаковага вучня”. Я не прывык, але замест гэтага толькі хітнуў галавою і адказаў яму: „Ты, хлопча, дай мне сюды пэндзаль і фарбы, я табе мігам намалюю дурня, будзе як дзве кроплі вады — ты”. Святар перавёў усё на жарт і сказаў нам абодвум, што не да твару нам у святым месцы гаварыць адзін аднаму на крыўду, даўшы гэтым зразумець, што паверыў абодвум, прапанаваў выпіць і ісці сваёй дарогай. Але сэрца маё заставалася пры каўбасах.

Яшчэ да ночы мы вярнуліся да гуфа, я забраў сваю вопратку і ручніцу, расказаў гэйтману план, выбраў шэсць хлопцаў, якія памогуць несці хлеб. Апоўначы мы ўвайшлі ў вёску, у поўнай цішы выграблі хлеб з печы: а як што з намі быў адзін, які ўмеў сунімаць сабак, і таму што нам трэба было ісці міма святаровага двара, я не мог устояць супроць спакусы, каб не вярнуцца ў лес без сала. Я пастаяў у цішыні, пільна прыглядаючыся, ці нельга будзе прайсці ў святарову кухню, але не ўбачыў іншай магчымасці як толькі праз комін, які гэтым разам будзе мне замест дзвярэй. Хлеб і зброю мы перанеслі на могілкі ў каплічку, узялі па дарозе драбіну і вярхоўку з нейкага свірна, і я, умеючы ўпраўляцца з усім гэтым прыладдзем не горш за камінара і лазіць у коміне ўніз і ўгору, чаго я навучыўся яшчэ малым, калі лазіў у дуплы, залез на дах, выкладзены полаю чарапіцаю ў два пласты, што вельмі ўзручнела мае намеры. Доўгія валасы я сцягнуў у куклу на цемені, апусціўся на адным канцы вярхоўкі ўніз да майго мілага сала і, доўга не разглядаючыся, прывязаў усе аполкі сала, шынкі і кумпякі да вярхоўкі, і ўсё гэта на дах вельмі фاینенька вывалаклі і адправілі далей у каплічку. Але раптам, о халера! Калі ўжо, здавалася, пачыналіся святыя ўгодкі, кроквіна пада мною вазьмі ды хрусні, і бедны Сімпліцы паляцеў уніз, і няшчасны Лавайчык сам ускочыў у пастку. Сябры мае на даху спусцілі вярхоўку, каб выцягнуць мяне, але яна абарвалася, ледзь толькі паднялі мяне з падлогі. Я падумаў: „Ну, Лавайчык, цяпер будзе табе цкоўля, пашкамутаюць табе поўсць, як таму Актэону”. Бо святар ужо прачнуўся ад грукату і сказаў кухарцы запаліць святло. Яна ў адной кашулі ўвайшла да мяне на кухню, накінуўшы на плечы спадніцу, і спынілася так блізка каля мяне, што нават зачাপіла; яна ўзяла крэсіва, выкрасала агню, пачала паддзьмухваць яго; я ж дзьмухнуў мацней за яе, і бедная так спалохалася, што з перапуду задрыжала і закалацілася, упусціла агонь і свяцільнію і рэтыравалася да гаспадара. Я атрымаў глыток паветра на пярэдых, каб падумаць, як усё ж выскачыць адгэтуль; але нічога ў галаву не прыходзіла. Мае хлопцы праз комін паведамлілі, што яны зараз прыступам возьмуць дом і вызваляць мяне сілай; але я не згадзіўся, а загадаў ім, каб схадзілі па зброю а каля коміна пакінулі аднаго Гізуйчмута і чакалі, калі я без шуму і гвалту вылезу да іх, каб наш план не праваліўся; а ўжо калі гэта не ўдасца, тады хай робяць, што ім там узручніцца. А тым часам духоўнік сам учыніў святло, кухарка расказала яму, што на кухні страшэнная здань, двухгаловая, бо, мусіць, яна ўбачыла ў мяне на галаве куклу і прыняла яе за яшчэ адну галаву. Усё гэта я чуў, а таму хуценька бруднымі рукамі намазаўся попелам, сажай і вугалем і ператварыўся ў такое страхоцце, што ўжо аніяк не быў падобны на анёла, як нядаўна казалі сёстры-паслушніцы ў кляштары ў Раі, думаю, і рызнік, убач ён мяне зараз, можа, хутчэй паверыў бы ў версію пра вандроўнага мардамаза. Я пачаў штосілы грукатаць на кухні, кідаць-раскідаць рэчы, біць і шпурляць, ляскатаць кухонным чарэп’ем, схопіў века з катла, пачапіў яго сабе на грудзі, трымаючы ў руках кацубу, каб у выпадку патрэбы бараніцца ёю. Але гэта не збянтэжыла пабожнага святара; ён увайшоў як на працэсіі са сваёю кухаркай, якая несла ў руках дзве васковыя свечкі, а на руцэ падвешаную крапільніцу са свяцонай вадой; сам святар быў у расе са стулаю, у адной руцэ трымаў крапач, а ў другой кнігу; з яе ён пачаў экзэрцызаваць мяне, пытаючыся, хто я такі буду і што я тут маю рабіць. Як што ён мяне і сам трымаў за д’ябла, дык я падумаў, а ці не будзе

яно таннейй коштам, калі і я пачну ўдаваць з сябе чорта і пасоблю сабе ілжою, таму я адказаў: „Я — чорт і хачу табе і тваёй кухарцы скруціць вязы!” Але святар пайшоў далей у сваёй экзэрцыі і сказаў мне, што ні яму, ні ягонай кухарцы я нічога не зраблю і што ён гоніць мяне самым высокім і святым заклёнам — ізьдзі туды, адкуль выйшаў. А я адказваў крыху дрыготкім голасам, што гэта немагчыма, калі б я нават вельмі хацеў. Тым часам Гізуичмут, які сам быў смалены кнот і не разумеў ягонай латыні, рабіў spectaculum сваім спосабам на даху, бо, чуючы голас на кухні і што я сам удаю з сябе чорта, але мяне трымае духоўнік, закрычаў па-савінаму, забрахаў па-сабачы, заржаў па-конску, забляяў па-казлінаму, закрычаў па-аслінаму, пасля аказаў сябе праз комін цэлай шворай марцовых катоў у разгар іх вяселля, засакарыў курыцай, якая шукае месца знесціся; гэты хлопец умеў па-ўсялякаму, пад любую жывёлу, і калі хацеў, умеў выць так натуральна, быццам побач з ім была гайня жывых ваўкоў. Гэта ўжо напалохала святара і яго кухарку не на смех; а мяне ўзяў сорам, што я дапусціўся, каб у маёй асобе зкліналі д’ябла, за якога ён мяне прымаў, бо ён недзе чытаў ці чуў, што чэрці любяць апранацца ў зялёнае.

Сярод усіх гэтых страхоццяў, якія напалохалі ўсіх нас, асабліва бедную кухарку, я ўбачыў, на шчасце, што замок на дзвярах у двор не замкнёны, а засаўка толькі крыху-крыху пасунута. Я борздзенька срыгнуў ёю, выкаўзнуўся ў дзверы на двор, дзе і знайшоў сваіх хлопцаў са зброяй напаятаве, і пакінуў святара заклінаць д’ябла дасхочу. Пасля Гізуичмут прынёс мне з даху мой капялюш, мы склалі ў торбы здабытую страўнасць і пайшлі да сваіх, бо ў вёсцы рабіць больш не было чаго, хіба што толькі занесці на месца драбіну і вярхоўку, што мы ціхенька і зрабілі.

Увесь атрад падсілкаваўся крадзенай саланінай, і ніхто ўжо больш і не пікнуў, — аж такія дабраславёныя мы былі людзі. А яшчэ ж колькі папарагаталі з гэтай маёй вычуды; аднаму толькі студэнту не спадабалася, што абакралі святара, які яму так добра прашмараваў гардзёлку; ён прысягаў і бажыўся, што сплаціў бы таму ягонае сала, каб толькі было чым, але тым не меней упісваў разам з намі, быццам сам на тым заслужыўся. Яшчэ два дні мы праляжалі ў засадзе, чакаючы таго каравана, які так доўга падпільноўвалі. Мы не страцілі ў раптоўнай атацы ніводнага чалавека, а самі захапілі больш за трыццаць палонных і такую лацную здабычу, як ніколі раней. За сваю адвагу і незвычайнае шанцаванне я атрымаў двайную долю, бо дзейнічаў найлепш; гэта былі тры прыгожыя фрысляндскія жарабцы з усім купецкім таварам, які толькі яны маглі несці пры спешнай хадзе; і калі б нам выпаў час разабрацца з трафеем і даставіць яго ў бяспеку, дык кожны ад сваёй долі стаў бы багатыром, а то ж мы больш прастойвалі, чым рвалі наперад, бо з усім тым, што нам дасталася, не вельмі разгонішся, а трэба ж было; мы рэтыраваліся дзеля большай бяспекі на Рэнэн, дзе накармілі коні і падзялілі здабычу, бо там якраз былі нашыя людзі.

Там я зноў узгадаў святара, у якога ўкраў сала. Чытач можа падумаць, які ж я быў пустапарожнік, нахабнік і хцівец, калі мне было мала таго, што я абакраў пабожнага духоўніка і так страшэнна яго напалохаў, а што яшчэ захацелася пэўнай славы і чты. Таму я ўзяў залаты пярсцёнак з шафірам, захоплены ў той вылазцы. І паслаў яго з Рэнэна з адным хлопцам майму святару з такім допісам:

„Найпачцівейшы, etc. Калі б гэтымі днямі ў лесе я меў на пражытак удосыць наеднай стравы, дык не было б у мяне і прычыны красці ў Вашай Дастойнасці Вашае сала, праз што, як магу дапусціць, Вашэць былі моцна перапалоханы. Сведчу перад Усавьшнім, што прынялі Вашэць гэты страх супраць маёй добрай волі, дзеля чаго спадзяюся на як найхутчэйшае дараванне. А што датычыцца самога сала таго, дык справядлівасць патрабуе адикадавацца за яго, таму пасылаю замест платы вось гэты пярсцёнак, які аддадзены тымі, па чьёй волі і былі ўзятыя тавары, з просьбаю да Вашай Дастойнасці задаволіцца гэтым; запэўніваючы пры гэтай аказіі, што Вашэць мецьме пры ўсіх нагодах і на ўсе выпадкі гатовага да паслуг і вернага службіта ў асобе таго, каго рызнік Вашэці не палічыў за мастака і каго сёння называюць

А селяніну, у якога была спарожнена печ, гуф паслаў з агульнай здабычы паснаццаць рэйхсталераў за ягонья пумпернікелі, бо я вучыў іх, што такім чынам яны перацягваюць на свой бок насельніцтва, якое ў выпадку патрэбы заўсёды дапаможа, а вось іншых і выдасць і прадасць і жыццю іхняму загрозіць. З Рэнэна мы вырушылі на Мюнстэр, а адтуль на Гам і зноў дамоў, дамоў у Зёст у нашыя кватэры, дзе праз некалькі дзён я атрымаў адказ ад святара, у якім пісалася:

„Шляхетны Лавайчык, etc. Калі б той, у каго Вы ўкралі сала, ведаў, што Вы явіцеся яму ў вобразе чорта, дык не было б у яго такога пільнага жадання пабачыць праслаўленага на ўвесь край Лавайчыка. Але як што ўзятыя наперавер мяса і хлеб аплачаны занадта дорага, дык і перацёрлены страх тым лягчэй перапускаецца, асабліва таму, што ён спрычынены супроць волі такое славуае асобы, якой, безумоўна, усё даруецца, і далучана просьба звяртацца ў любым выпадку без ніякай боязі да таго, хто не пабаяўся заклясці самога д’ябла.

Vale!”

Вось так я і шастаў па розных мясцінах, здабываў на тым вялікую славу, і чым больш я ахвяраваў і раздаваў, тым больш сцякалася і да мяне, і я нават быў падумаўшы, што той пярсцёнак, які каштаваў каля сотні рэйхсталераў, я падарыў не дарма.

Але на гэтым канчаецца другая кніга.

КНИГА ТРЭЦЯЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

Сімпліцы-Лавайчык выдатна працуе, і ў крадзяжах яму вечна шанцуе

Прыхільны мой чытач ужо мог даўмецца з папярэдняй кнігі, які я быў у Зёсце, як любіў славу, як гонар; славы і ўпадабання шукаў і здабываў учынкамі, якія іншым каштавалі б дорага. А зараз я раскажу, як я распарадзіўся далей сваёй прастадушнасцю і праз гэта жыў у пастаяннай загрозе жыццю і здароўю. Я быў, як пра тое ўжо казана, аж так апантаны лоўляю славы і гонару, што заснуць не мог, і вось часта, поўны ўсякіх такіх мрояў, ляжаў уначы, а ў галаву лезлі самыя розныя новыя падумкі і хітрыкі, дзівосныя намыслы. Ну, вось я прыдумаў новыя чаравікі, якія набуваліся задам наперад, так што абцасы прыпадаліся акурат на наскі. За свой кошт заказаў я іх каля трыццаці пар і, раздаўшы сваім хлопцам, хадзіў з імі на вылазкі. Нас было няпроста высачыць, бо мы абуваліся то ў гэтыя, то ў правільныя чаравікі, а другія клалі ў ранцы, і калі хто заходзіў у тую мясціну, дзе я загадваў пераабувацца, дык са слядоў выходзіла, што тут якраз сышліся два атрады, якія пасля разам і ад’ехалі. А калі я заставаўся ў новых чаравіках, выходзіла, я толькі што выправіўся туды, адкуль якраз і прыехаў. А як што мае сцежкі былі, калі толькі на іх заставаўся які след, і без таго заблытаныя, як у лабірынце, дык тым асочнікам, якія спрабавалі ўпільнаваць або дагнаць, было проста немагчыма злавіць мяне або ўвесці ў пастаўленыя сеткі. Часта я быў зусім блізка ад праціўніка, які лічыў, што шукаць трэба недзе непадалёк, яшчэ часцей, што за шмат міляў далей ад нашага хмызоўя, якое яны толькі што аблажылі і прашнуравалі наскрозь, ловячы мяне там. І як гэта было з нашым атрадам, так я рабіў і з кожным; бо нярэдка бывала, што, ад’ехаўшыся да якой ростані, я загадваў спыніцца і перакаваць коні задам наперад. А што да тых фартэляў, якія я дазваляў сабе, калі трэба было, каб слабы атрад па

слядах прынялі за моцны і, наадварот, — моцны за слабы, дык было гэта ў мяне так звычайна і проста, што і расказваць патрэба адпадае. А потым я прыдумаў яшчэ апарат, з дапамогаю якога ўначы пры поўным бязветрыі мог пачуць, як за тры гадзіны дарогі ад нас забрэша сабака, або як за гадзіну дарогі перагаворваюцца людзі. Вынаходства я трымаў у поўным сакрэце, і гэта дадало мне павагі, бо ўсе лічылі, што так не бывае. Удзень апарат, які я насіў у кішэні разам з першпектыўнаю трубою, быў мне не дужа карысны, хіба што ў якім зацішным месцы, бо можна было чуць усё — ад коней і быдла да маленькіх птушак у небе альбо жаб у вадзе, усё, што толькі ў наваколлі варушылася і падавала голас, і тады ўсё разам гуло, як вялікі рынак з хмарай народу і жывёлы, калі кожнае хоча, каб чулі яго, тым часам як у вялікім гвалце нікога асобна якраз і не разбярэш, чаго ён там верашчыць.

Я добра ведаю, што вось і ў гэты момант знойдуцца людзі, якія не павераць у тое, што я панарасказваў, але павераць яны ці не, а толькі ж праёда ёсць праўда. Сваім апаратам я мог пазнаць голас чалавека, калі ён гаварыў як звычайна і нават так ад мяне далёка, што ўдзень я мог бы пазнаць яго толькі па вопратцы і тое праз першпектыўную трубу. Але я не мог закінуць нікому, калі ён не паверыць, пра што я вось якраз пішу, бо мне не верылі нават тыя, хто на жывыя вочы бачыў, як я карыстаўся апаратам і казаў: „Чую райгараў, бо коні ў іх падкаваныя. Чую, едуць сяляне, коні ў іх — не каваныя. Чую падводы, але гэта сяляне, пазнаю іх па гаворцы. А во, едуць мушкецёры, прыкладна столькі іх, пазнаю па ляскаце іх бандэльераў. А вунь там непадалёк вёсачка, гарлаюць пеўні, брэшуць сабакі, etc. Там тураць статак быдла, бляюць авечкі, рыкаюць каровы, квічаць свінні і г. д.». Нават мае таварышы прымалі спачатку такія словы за жарты, блазнаванне і выхвалкі, а калі яны пераканаліся, што за кожным разам я меў рацыю, пачалі спярша думаць, што ўсё гэта ў мяне праз нейкія чары і ўсё, што я ім сказаў, адкрыта мне чортам ці ягонай, чортавай, матаркай. Дык вось, думаю сабе, шчырадушны мой чытач падумае гэтак сама. Але тым не меней менавіта такім чынам мне часта ўдавалася вельмі спрытна ўмыкацца ад непрыяцеля, калі яму шанцавала напасці на мой след і ён хацеў заспець нас знянацку; я думаю таксама, што калі б я тады адкрыў сваю хітрасць, яе хуценька ўвялі б у звычайны ўжытак, бо яна дужа прыдатная на вайне, асабліва пры аблогах, бо і абложнікі і аблажэнцы маглі б аднолькава абярнуць яе сабе на карысць. Але вернемся да нашых бараноў.

Калі я нікуды не выпраўляўся з атрадам, тады я краў ды краў, што ні коні, ні каровы, ні авечкі ў кашарах не былі пэўныя за сваю бяспеку, іх я зводзіў за некалькі міляў. Кароў і коней я таксама абуваў, пакуль не выганю на шырокі гасцінец, — таксама каб мяне не высачылі, а там ужо перакоўваў коней задам наперад, альбо калі гэта былі каровы ці валы, дык абуваў у спецыяльна пашытыя чаравікі і ўжо тады пераганяў іх у надзейнае месца. Вялікіх укармлених свіных пярсон, якія з ляюты сваёй не дужа рваліся ў гоначныя высцігі, я па-майстэрску ўмеў падахвоціць, хоць яны рохкалі і ўпіраліся; на муцэ і вадзе я закалочваў ім салёнае квэцала, прамочваў губку, прывязаную на доўгім пружуку, даваў свінні яго зжэрці і трымаў той пружук за другі канец, і тады любая свіння без лішніх выдыганняў ідзе, куды яе вядзеш, і потым шчодро аддзячваецца за мой гасцінец кумпякамі і каўбасамі; вяртаючыся так да сябе, я справядліва дзяліўся ўсім з афіцэрамі і сябрамі. Таму і дазвалялася мне зноў і зноў выходзіць на ловы, а калі здаралася, мой крадзеж выкрывалі ці падсочвалі, дык пасаблялі выцерабіцца з заварухі. Ва ўсім астатнім я няма ладу што і як думаў пра сябе і не дапускаўся абкрадваць бедных, лавіць курэй ці разменьвацца на іншыя дробязі. Таму спакваля я прынадзіўся са сваім жэрцем і піццём да жыцця эпікурэйскага, бо ўжо прызабыў навуку пустэльніка і абоч мяне не было нікога, хто кіраваў бы маёй маладосцю альбо з каго я мог бы браць прыклад; бо ж афіцэры мае самі былі адным швом са мною шыгтыя і добрымі падсёрбачамі ва ўсіх гулянках, а тыя, якія маглі мяне пакараць ці як след настаўціць, часцей самыя ж і падбухторвалі на грэх. З усяго гэтага я нарэшце зрабіўся такі бязбожны, дзёрзкі і

пахібны, што, бадай, не было такога выкрунтасу на свеце, на які я не рызыкнуў бы. Нарэшце мне пачалі ўпотай зайздросціць, асабліва ж мае камарады, што, бачыце, рука ў мяне на крадзеж лягчэйшая, чым у каго там яшчэ, афіцэры — што трымаюся як круты шаленец, задзірака і звадыяш, што шанцуе на вылазках і што таму я ўзбіўся на большую шану, чым яны. Думаю нават, што некаторыя неўзабаве ахвотна мною ахвяравалі б, калі б я не быў такі шчодры.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

Сімліцы-Лавайчык, як быў у Зёсце, самазванца застукаў на кіслай капусце

І вось, калі я так гаспадарыў і даўся ў клопат панавырабляць сабе розных чарцячых абліччаў, дзеля чаго трэба было мець страшныя вопраткі з конскімі і бычынымі капытамі, з дапамогаю якіх буду палыхаць ворага, а пры нагодзе, неапазнаны, змагу прысабачыць сёе-тое і ў сваіх, на што мяне дужа спасобіла тая прыгода з крадзежом сала, дайшлі да мяне пагалоскі, што адзін нейкі такі з Вэрле, якому няблага пашанцавала ў наездах, узвалокшы на сябе зялёную апрапаху, гойсае па тутэйшых мясцінах, асабліва там, дзе мы бралі кантрыбуцыю, і, выдаючы сябе за мяне, учыняе ўсялякія непатрэбствы, рабункі, гвалціць жанок, што спрычыніла шмат жахлівых закідаў супроць мяне, так што мне давялося б крута паплаціцца, калі б я не мог неаспрэчна даказаць, што менавіта тым часам і парою, калі ён броварыў, звальваючы на мяне ўсялякія свае exorbitantes³², я быў зусім у іншым месцы. Я не збіраўся прапусаць яму гэта так, а яшчэ менш цяпець, каб нейкае палыхала, прыкрываючыся маім імем, пад выглядам маім збірала здабычу ды яшчэ і падседжвала маю добрую рэпутацыю. З ведама каменданта ў Зёсце я запрасіў яго сысціся са мною ў чыстым полі на шпагах альбо пістолях; але пасля таго, як яму не хапіла духу з'явіцца, я абвясціў, што маю намер адлашчыцца яму, і будзе гэта ў Вэрле, у валоданнях таго каменданта, які не папусціўся яму. Так, я заявіў публічна, што, калі я прыхаплю яго ў наездзе, ён будзе трактаваны мною як вораг! Гэта прывяло да таго, што я адкінуў усе свае подумкі пра тых чарцячых маскі, з дапамогаю якіх збіраўся выславіцца на цэлы свет, але яшчэ і ўсю маю зялёную вопратку падраў-пасек на дробныя шматкі і публічна спаліў у Зёсце перад сваім жыллом, махнуўшы рукою на тое, што адна толькі вопратка без плюмажу і конскай збруі каштавала больш за сотню дукатаў. І ў такім шале-запале пабажыўся, што першы заб'е мяне, альбо сам тут жа і ляжа ад маёй рукі, нават калі гэта мне каштавацьме галавы; і, хоць рэжце, не прыму больш каманды над ніводным гуфам, што і не абавязаны быў рабіць, бо мяне яшчэ не ўзвялі ў афіцэры, — гэта таму, што я ўжо ўнюхаў свайго праціўніка ў Вэрле. І я перастаў несці жаўнерскае паслушэнства, акрамя варты, а калі куды-небудзь пасылалі, дык ужо не рабіў усё як мокрае гарыць, як іншыя лежні. Чуткі пра гэта хутка разбегліся па наваколлі, і непрыяцельскія гурты так разнахабіліся і акрыялі, што ўжо ці не штодня пачалі ашывацца каля нашых шлагбаўмаў, чаго я далей стрываць не мог. Але што мне найбольш дападала, дык гэта, што той з Вэрле, каб яго развэрліла ўсяго наскрозь і ўпоперак, усё яшчэ выдаваў сябе за мяне і пад маім імем урываў немалыя кавалкі.

А тым часам, як кожны думаў, што я залёг у бярог і, мабыць, няскора падымуся, я выведаў пра інтэрас і гандаць майго супраціўцы з Вэрле і што ён не толькі змалпаваў маё імя і вопратку, але яшчэ і завёў сабе звычайку красці поначы, калі можна было шмат чым разжыцца; вось тут якраз я і прачнуўся, на чым і палягаў мой план. Двух сваіх слуг я ўжо выдрэсіраваў, як падстрэлчых выжлаў; яны ўжо былі аж так за мяне, што, калі б трэба было, кожны ў жар голым задам сеў бы, бо ўжо ж пілі і

32 Штукі, пракудствы, непатрэбствы (лац.).

елі ў мяне на круглую губу, ды яшчэ і без таго мелі, дай божа кожнаму другому. Аднаго з іх я паслаў у Вэрле да праціўніка; гэты ж вазьмі дый выкладзі таму, нібыта я, як яго былы гаспадар, зажыў цяпер як пусты шалапут і соцjon³³ і крыжам зарокся век не хадзіць у наезды, і вась яму, слуге, ну аніякай рахубы няма далей у мяне заставацца, і ён таму прыйшоў паслужыцца іншаму пану, бо ён, новы пан, апрануўшыся ў зялёнае, паводзіцца, як яно і след бывальцу-жаўнеру. А ўжо ён, слуга, ведае тут усе норы, праноры і закануркі і можа падказаць, дзе тут і чым можна раздабыцца, etc. Мой добры даверлівы цяльпук паверыў майму кнэхту і даўся на ўгаворы, што прыме яго і ў адну пэўную ноч пойдзе з сябрамі ў адну пэўную авечую кашару забрытаць там колькі тых укормленых бараноў — а я з Гізуічмутам і хлопцамі загадзя нагдзеў і падкупіў пастуха, каб той навязаў сабак і дазволіў гасцям спакойненька падкапацца ў хлеў, дзе я ўжо гатовы буду пачаставаць іх баранінай. Калі ўжо яны зрабілі пралазіну ў хлеў, той з Вэрле пажадаў, каб мой кнэхт палез першы. А ён адказаў: „Не, а раптам там засада, дадуць па конаўцы і садухі; спярша абсачу, разведаю, што і як там да чаго”. Я дастаў шпагу, насадзіў на яе капялюш, прасунуў у дзірку і сказаў: „Пабачым спярша, ці дома святы Улас, а ці не”. Пасля гэтага егер з Вэрле палез першы. Тут яго і ўшчаміў Гізуічмут і прыхапіў за руку, у якой той трымаў шпагу, і спытаўся, ці не папросіць ён пардону. Гэта пачуў ягоны сябар і збурыўся даць лататы; а як я не ведаў добра, каторы з іх егер, і быў увішнейшы і лягчэйшы ў нагах, дык скокнуў раз-другі і дагнаў. Я спытаўся: „Хто такія будзеце?” Той адказаў: „Імперцы”. Я спытаўся: „Якога палка? Я таксама імперскі шалапут, які адцураўся свайго пана!” Той адказаў: „Мы драгуны з Зэста і прыйшлі па баранчыка — другога; браце, спадзяюся, калі і вы імперскія, дык пусціце нас”. Я адказаў: „А хто вы такія будзеце ў Зэсце?” Той адказаў: „Мой таварыш у кашары — Лавайчык”. — „Вы мардахлысты! — сказаў я. — Чаго вы абіраеце свае ж кватэры? Лавайчык з Зэста не такі раззява, каб дацца застукаць сябе ў кашары”. — „Ах не, з Вэрле, я хацеў сказаць”, — зноў адказаў мне той, і пакуль мы так дыспутавалі, тут і нахапіліся мой слуга і Гізуічмут з маім праціўнікам. „Ну вась бачыш, сокал ты мой яснадзюбы, вась мы і судасіліся, — сказаў я яму. — А каб жа не шанаваў я імперскае зброі, якая табе дадзена змагацца з ворагам, я адразу пусціў бы табе кулю ў пустую булавешку тваю! Я — Лавайчык з Зэста, быў ім і раней, а ты — самахвал і кундалеў сын, пакуль не выбераш шпагі і не сыдзешся са мною паводле добрага жаўнерскага правіла!” Тым часам мой кнэхт, які, як і Гізуічмут, нацягнуў на сябе агідную чарцячую маску з рагамі, паклаў да ног дзве цалкам аднолькавыя шпагі, якія я прыхапіў з Зэста, і даў егеру з Вэрле права выбару, бяры якую хочаш, і тут небарака егер так спалохаўся, што сталася з ім тое самае, што колісь са мною ў Ханаў, калі я сапсаваў скокі. Ды ж і нахляпаў столькі, што стаяць з ім побач было нельга; ён і яго прыяцель дрыжалі, як мокрыя цуцыкі, яны бухнуліся на калені і прасілі літасці. Але Гізуічмут, як з ланцуга сарваўся, наляцеў і закрычаў як не з поўнага горла: „Бяры шпагу, каб цябе пабрала, бо вязы скручу, круцель ты забрынданы! — „Ах, высокашаноўны пане д’ябле, — адказваў той, — я прыйшоў сюды не на эспадронах мерацца. Пане д’ябле, аслабані мяне ад гэтага, і я зраблю, што ты хочаць”. Пакуль там тыя гаворкі, мой конюх даў яму адну шпагу, а мне другую; а таго так калаціла, што і ўтрымаць яе не мог. Месяц свяціў ясна, і пастух з падпаскам са свайго будана ўсё добра бачылі і чулі. Я паклікаў пастуха падысці, каб на гэты наш гандаль быў жывы сведка. А той, падышоўшы, напусціў на сябе, што зусім не бачыць гэтых двух у масках, і спытаўся, чаго гэта я тут у кашары завёўся з гэтымі двума хлопцамі; калі ў мяне да іх які інтэрас, дык выбірайцеся ў іншае месца і дайце кашары спасу з вашымі разборкамі, ён спраўна плаціць штомесеца „кантрабусю” і хоча жыць спакойна. А ў тых двух спытаўся, чаго гэта яны дазваляюць мне збыткі з іх строіць, чаму не прыкончаць на месцы? Я сказаў: „Ты віславух, яны хацелі пакрысці твае авечкі”. Селянін адказаў: „Вой, такім разам няхай пацалуюць мне і маім авечкам у фэ”, — і выйшаў. Тут я зноў пачаў напіраць на

33 Баязлівец, нягоднік, смаркач (фр.).

фехтаванне, а той ані-ані; ён ледзь на нагах ад страху трымаўся; ён і ягоны прыяцель развялі такую жальбіну, што я, нарэшце, пашкадаваў іх і ўсё дараваў. Але Гізуйчмуту было гэтага мала, ён настойваў, каб егер тром авечкам — бо столькі яны хацелі ўкрасці — пацалаваў-такі ў фэ, ды яшчэ так яму падрапаў твар, што той, як на блізір, глядзеўся, нібы з адной міскі з катамі еў, і гэтая пацеха мне вельмі спадабалася. Егер неўзабаве знік з Вэрле, бо сам не ведаў, куды яму падзецца ад сораму. Ягоны ж прыяцель раззваніў па ўсім наваколлі і бажыўся, кляўся, што пры мне сапраўды было двух кадукоў, якія служыліся мне, — таму мяне тым больш пачалі баяцца і тым меней любіць.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

Сімліцы бярэ ў палон Юпітара і шмат цікавага ў яго выпытвае

Гэта неўзабаве я заўважыў; таму я замкнуў сваё ранейшае богаадступнае жыццё з яго дзікімі шаламі і пабожна ступіў на сцежку ціхіх цнотаў. Праўда, як і раней, я хадзіў на вылазкі, але аказаў сябе да ворагаў, як і да сяброў, з такой ласкай і пачцівасцю, што ўсе, хто трапляў мне ў рукі, пачыналі думаць зусім інакш, чым раней, наслухаўшыся ўсякай агуды і няпраўды; акрамя таго я ўстрымаўся ад непамыслых шчадротаў, сабраў неблагую калекцыю дукатаў і кляйнодаў, прыхаваў іх у патайных спратах і сховах у наваколлі Зёста, бо так мне параіла адна знаёмая варажбітка, якая запэўніла, што ворагаў у мяне больш у самым горадзе і ў маім палку, чым у варожым гарнізоне, і яны дужа квапяцца на мае грошы. І як што тым часам усюды разышліся чуткі, што егер знік і не аказваецца, я, пакуль там тыя цешылі сябе добрай весткай, валіўся ім як снег на галаву, і, перш чым куды дойдзе вестка, дзе я, я ўжо быў там; я лётаў, як бура, то тут, то там, пра мяне загаварылі больш, чым раней, калі самазванец выдаваў сябе за мяне.

Аднаго разу я засеў з дваццаццю пяццю хлопцамі непадалёк ад Дорстэна, асабліва асцярожна падпільноўваючы канвой з некалькімі падводамі, што меўся тут прайсці ў Дорстэн. Па сваёй завядзёнцы я стаяў у дазоры, бо непрыяцель быў блізка. Аж бачу — ідзе чалавек, ладна апрануты; ідзе — і гаворыць сам з сабою ды неяк дзіўна пакручвае ў руцэ, як бы фехтуючы, доўтую марскую першпектыўную трубку; я нічога не разбраў, што ён там тарочыў сабе пад нос, пачуў толькі: „Я сам упакору свет, і няхай тады бэсцяць маё высокае імя”, з чаго я заключыў, што гэта, мабыць, нейкі магутны князь, які ходзіць пераапануты, даследуючы жыццё і норавы сваіх падданных, і цяпер вось пастанавіў сабе ўзорна пакараць іх за тое, што яны жывуць не паводле ягонай волі. Я падумаў: „Калі ён з ворагаў, дык будзе неабліг выкуп; калі не, дык абыдуся з ім ветліва і так улагоджу яму сэрца, што век памятацьме”, выскачыў да яго, сунуў пад нос ручніцу і сказаў: „А ці не заўгодзіцца пану прайсці паперад мною ў кусты, калі пан не хоча быць патрактаваны як непрыяцель?” Ён адказаў вельмі сур’ёзна: „Такая трактацыя да гонару мне падобным”. Але я ветліва патурыў яго ў кусты і сказаў: „Хай пан не супрацівіцца, хай пан падпарадкуецца”. І калі ў кустах я падвёў яго да сваіх і назначыў новы дазор, спытаўся, хто ён такі будзе. Той адказаў даволі велікадушна, што, бач, мне гэта мала абыходзіць, калі я і без таго добра ведаю, што ён вялікае божышча. Я падумаў, што ён, відаць, мяне ведае, нейкі, відаць, шляхцючок з Зёста ці хто там яшчэ, і кажа так, каб паказытаць мяне, бо жыхыры Зёста любяць марна спамянуць імя Госпада і яго залатыя шаты, але неўзабаве я пераканаўся, што замест князя захапіў у палон нейкага арцыбаламута, які, мусіць, лішне перавучыўся і ад высокай паэзіі крыху падупаў глуздамі, бо той ледзь толькі крыху адагрэўся, як абвясціў сябе Юпітарам.

Лепш бы я і не меў з ім марокі, падумалася; але як што дурань быў вольны, трэба было трымаць яго, пакуль мы ў засадзе, бо пойдзе, разнясе; а як мне ўжо досыць

збрыдла тырчаць тут, я рашыў разгаварыць гэтага ёлупа і абярнуць сабе на карысць ягоныя таленты; таму я сказаў яму: „Як жа так яно ўсё спрычынілася, што твая высокая боскасць пакінула трон нябесны і сышла на нашу грэшную зямную цвердзь? Даруй мне, о Юпітар, маё пытанне, якое ты, можа, палічыш рэзкім, мы ж бо тут на зямлі таксамака лічым сябе пэўным чынам божымі родзічамі, бо многія нашыя сільваны народжаны ад фаўнаў і німфаў, ад якіх не павінны быць утоены гэтыя таямніцы”. — „Прысягаю табе Стыксам, — адказаў Юпітар, — што ніколі ты пра гэта не даведаўся б, нават калі б быў сынам самога вялікага Пана, калі б не быў аж так падобны на майго чашніка Ганімэда; а таму я паведамляю табе, што вялікі лямант пра грахі свету дайшоў да мяне праз хмары на неба, і высокая рада багоў пастанавіла, што я, як у часы Лікаона, справядліва знішчу ўсё на зямлі, наслаўшы на яе патап. Але як што я дабраволю чалавечаму роду з адмысловым мілажалем ды і без таго ўчыняю на зямлі больш даброці, чым ліха, дык вось хаджу цяпер і вандрую, каб на свае вочы пабачыць людскія чыны і звычаі; і хоць, бачу, тут намнога лішэй, чым я думаў, я ўсё ж схільны не вынішчаць усіх людзей без разбору, а пакараю толькі тых, хто заслужыўся на кару, а потым падтрымаю астатніх, каго пакіну, маёй боскай воляй”.

Я ледзь не зарагатаў, але стрымаўся і сказаў: „Ах, Юпітар, твае намогі і праца несумненна запрапасцяцца, калі ты зноў, як раней, не пойдзеш супроць свету вадою, а яшчэ лепей агнём. Бо калі нашлеш ты на яго вайну, дык усе ліхія людзі збягуцца і пачнуць мучыць мірашчасных і пабожных; а пашлеш голад, дык гэта толькі на руку ўсялякім злыдням, бо яны адразу падымуць цэны на хлеб; а нашлеш пошасць, гэта дасць прыбытак розным прагным ліхаздзірцам, бо яны шмат уварвуць ад спадчыны; таму, калі сапраўды хочаш пакараць свет, вырві яго з карэннем і бадыллем зусім і вынішчы”.

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

Сімпліцы слухае, як пад германца ўсе народы збягуцца яднацца

Юпітар адказваў: „Ты разважаеш пра рэчы, як адпрыродны чалавек, нібыта не ведаеш, што нам, багам, магчыма ўсё зладзіць так, каб толькі ліхія былі пакараны, а добрыя — умілажалены. Я хачу разбудзіць германскага героя, які ўсё вырашыць лязом свайго мяча; ён пераб’е ўсіх зацятых грэшнікаў, а пабожных пакіне і ўзвысіць”.

Я сказаў: „У такім разе гэты герой павінен будзе мець жаўнераў, а дзе жаўнеры, там вайна, а дзе вайна, там гінуць і вінаватыя і невінаватыя!” — „А хіба зямныя божышчы думаюць так, як і зямныя людзі, — сказаў на гэта Юпітар, што і зразумець нічога не могуць? Я пашлю вам такога героя, які ўправіцца і без жаўнераў, ён зрэфармуе ўвесь свет; пры нараджэнні я дам яму статнае і моцнае цела, як у Геркулеса, адару прадбачлівасцю, мудрасцю і разважлівасцю; Венера дасць яму прыгожы такі твар, ён будзе прыгажэйшы за Нарцыса, Аданіса і майго Ганімэда; яна дадасць да ўсіх цнотаў яшчэ і адмысловую пяшчотлівасць, віднасць і вабнасць і зробіць яго любасным усяму свету, з гэтых прычын я паспрыяю добраму раскладу зорак пры яго нараджэнні. Меркурый адорыць яго вострым і кемным розумам, пераменлівая Луна будзе яму не толькі няшкодная, але й карысная, бо прышчэпіць яму неверагодную імклівасць, Палада выгадуе яго на Парнасе, а Вулкан у hoга Mortis выкуе меч, якім ён адолее ўвесь свет і скіне ўсіх бязбожных без дапамогі людзей, якіх ты называеш жаўнерамі; яму не спатрэбіцца дапамога. Вялікія гарады затрымцяць перад ім, і любая фартэцыя, раней неадольная, праз чвэрць гадзіны цалкам яму ўпакорыцца і стане пад ягоную ўладу; нарэшце ён зробіцца

наймагутнейшым патэнтатам у свеце і ўсталое кіраванне на зямлі і на моры, што і багі і людзі будуць ім вельмі задаволеныя”.

Я сказаў: „Як можа стацца знішчэнне ўсіх бязбожных без пралівання крыві і як атрымаць уладу над усім светам без ужывання сілы і без жалезнай рукі? О, Юпітар, прызнаюся, нічога не ўтойваючы, што гэтых рэчаў я не хачу разумець, бо я чалавек смяротны!”

Юпітар адказаў: „Мяне гэта не здзіўляе, бо ты яшчэ не ведаеш, якая вялікая сіла будзе ў майго мяча. Вулкан яго зробіць з той самай матэрыі, з якое ён робіць мне грамавыя стрэлы, а добрыя якасці мяча такія, што як толькі мой велікадушны германскі герой аголіць яго і толькі адзін раз шахне ім у паветры, як скоцяцца галовы ў цэлай армады, нават калі яна будзе за гарою за цэлую швейцарскую мілю ад яго, так што бедная нечысць паляжа раней, чым зразумее, што з ёю адбываецца. А калі рушыць у паход і падыдзе да горада ці фартэцыі, ён зробіць на прыклад Тамерлана і падыме белы прапар на знак таго, што вось ён тут аб’явіўся дзеля міру і шчасця людскога. Калі выйдучь яму насустрач і ўпакорацца, — добра; калі не, ён дастане з похваў памянёны меч, сілаю якога ва ўсіх чарадзеяў, буртнікаў³⁴ і варажбітоў, якія толькі ёсць у горадзе, будуць сцяты галовы, і тады ён падыме чырвоны прапар; а калі тады ніхто не з’явіцца, дык сказаным чынам пазбавіць ён жыцця ўсіх мужабойцаў, ліхвяроў, злодзеяў, махляроў, пералюбнікаў, чужаложнікаў, шлюх і прахадзімцаў, пасля чаго падыме чорны прапар. А калі тыя, якія яшчэ заставацьмуцца ў горадзе, не прыйдуць да яго, ён вынішчыць увесь горад і яго жыхароў, як цёрдахрыбетны і непаддатны карань, але тут пакарае толькі тых, што схілялі іншых да непакорства і сталіся прычынаю таго, што народ не здаўся яму. І так пойдзе ён ад горада да горада, і кожнаму гораду аддасць пад кіраванне і паслушэнства прылеглы край, і ад кожнага горада па ўсёй Германіі возьме ён па два самых разумных і вучоных мужоў, і складзе з іх парламент, і навечна злучыць усе гарады; па ўсёй германскай зямлі, па ўсіх грунтах і добрах ён скасуе прыгон разам з усімі мытамі, акцызамі, чыншамі, пазыковымі распіскамі, закладнымі і навядзе такі парадак, што больш ніхто ніколі не пачуе ні пра якія паншчыны, шарваркі, талокі, кантрыбуцыі, аброкі, паборы, войны і іншыя ўціскі народа, і заживуць усе шчаслівей, чым на елісейскіх палях. А тады, — сказаў Юпітар далей, — я буду часта збіраць увесь *chorum Deorum* — гурт багоў, па-вашаму, і спускацца да немцаў, каб павесяліцца ў вас сярод вінаграднікаў і смакоўніц; тады я ўсталюю ў вас Гелікон, і загарэзуюць у вас музы; тры грацыі прынясуць вам, немцам, тысячы розных уцехаў. Я дабраслаўлю Германію і дам ёй большае дабрадзенства, чым шчаснай Аравіі, Месапатаміі альбо ваколіцам Дамаска. Я адмоўлюся тады ад грэцкай мовы і буду гаварыць толькі па-нямецку, адным словам, выяўлю сябе такім германцам, што нарэшце дазволю, як колісь рымлянам, пашырыць уладу на ўвесь свет”.

Я сказаў: „Найвышэйшы Юпітар, а што скажуць на гэта князі і паны, калі будучы герой захоча такім вась незаконным чынам адабраць у іх іхняе і падпарадкаваць сабе гарады? Няўжо яны не ўсупрацівіцца сілай альбо, прынамсі, не запратэстуюць перад Судом Божым і людскім?”

Юпітар адказаў: „А яму, герою, клопат малы. Ён падзеліць усіх-усіх вялікіх гэтага свету на тры часткі і тых, якія будуць жыць няўзорна і грэшна, пакарае, як роўна і чэрню, бо ніякая зямная сіла не здолее ўсупрацівіцца ягонаму мячу; астатнім ён дасць выбар — альбо застацца ў краіне, альбо пакінуць яе. Тыя, якія застануцца і любіцьмуць сваю бацькаўшчыну, будуць жыць, як і ўсе паспалітыя; але прыватнае жыццё немцаў тады будзе больш шчаслівае і дабрадзейнае, чым сёння ў каралеў, так што кожны немец зробіцца як бы чыстым Фабрыцыем, які не схацеў падзяліць з каралём Пірам ягонае каралеўства, бо любіў сваю бацькаўшчыну гэтак сама марна, як гонар і дабрачынства; так будзе і з астатнімі. А трэція, якія захочуць застацца панамі і з астатнімі. А трэція, якія захочуць застацца панамі і валадарамі, будуць праз Вугоршчыну і Італію вывезены ў Малдавію, Валахію, у Македонію, Фракію,

34 Ведзьмары (стар. бел.).

Грэцыю, нават праз Гелеспонт у Азію, і хай яны ідуць туды ваяваць, забраўшы ўсіх галаварэзаў з усёй Германіі, і хай там здабываюць землі чужым каралям. Пасля ён за адзін дзень возьме Канстанцінопаль, а ўсім туркам, якія не навернуцца ў шчырую веру і не ўпакорацца, загне мікіткі галавою да задніцы; і тады адродзіць ён Свяшчэнную Рымскую імперыю, выправіцца ў Германію і там з парламентам, які ён, як ужо было сказана, зьбярэ з усіх германскіх гарадоў, па двое ад кожнага горада, і назаве іх перадпастаўнікамі і бацькамі германскай бацькаўшчыны, пабудуе сярод Германіі горад, які будзе большы за Маноа ў Амерыцы і золатапраменнейшы, чым сам Ерусалім за Саламонавых часоў; крапасныя валы можна будзе параўнаць з Цірольскімі гарамі, а равы па шырыні з пратокаю паміж Гішпаніяй і Афрыкай. А ўсярэдзіне ён паставіць храм з чыстых адамантаў, рубінаў, смарагдаў і шафіраў; а ў куншткамеры, якую таксама збудуе, будуць з усяго свету сабраны ўсялякія рэдкія дзівосіны, багатыя дарункі, якіх яму панапрысылаюць імператары Кітая і Персіі, вялікі магол Усходняй Індыі, вялікі хан татарскі, святар Ян з Афрыкі і вялікі цар Маскоўшчыны. Турэцкі султан будзе самы руплівы і запабеглівы, бо памянёны герой не адбярэ ў яго імперыю, а зробіць яго леннікам рымскага імператара”.

Я спытаўся ў майго Юпітара, што ж пры гэтым будуць рабіць хрысціянскія каралі. Ён адказаў: „Тыя, што ў Англіі, Швецыі і Даніі, як бо яны германскай крыві і пакорныя застануцца, а тыя, што ў Гішпаніі, Францыі і Партугаліі, з увагі на тое, што ў старыя часы немцы займалі памянёныя краіны і імі валадарылі, атрымаюць свае кароны, каралеўствы і інкарпараваныя ў іх краіны ад нямецкай нацыі па добрай волі ў леннае валоданне, і тады запануе вечны, непарушны мір паміж усімі народамі ва ўсім свеце, як у часы Аўгуста”.

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

Сімпліцы слухае, як герой Юпітараў з’яднае папоў, ксяндзоў і прасвітараў

Гізуйчмут, які таксама слухаў нашу гутарку, ледзь быў не зглуміў усяго гандлю, сказаўшы: „І ўжо тады ў Германіі заживём, як у краіне Дрыхляндзі, дзе не дожджык падае, а чысцютка мушкатэля, дзе крэйцэрпаштэты выскокваюць знач, як сыраежкі. Во ўжо таптацьму на абедзьве пашчанкі, як малацільшчык, і во ўжо хлябтацьму малмазею, пакуль вочы на лоб не палезуць”. — „Яно, вядома, канечне, — адказаў Юпітар, — асабліва калі я нашлю на цябе Эрысіхтонавую пакуту, бо, здаецца, пакепваеш ты з маёй вялікасці. — І, павярнуўшыся да мяне, дадаў: — Здавалася мне, што я сярод сапраўдных сільванаў, а выходзіць, сустрэў зайздросніка Мома ці Заіла. І перад такім прадажнікам абвяшчаць волю нябёсаў і рассыпаць пэрлы перад свінёй? Ну ясна, наклаў сабе на пагоршкі кучу гаўна і носіцца — дзівіцца на яго, такога харошага!” Я падумаў: „Гэта дзіўны і нячысты ідал, бач, як умее ўсё абярнуць, — высокія рэчы і далікатная матэрыя”. Я добра ўжо змеціў, што ўсякія там кешкі яму папярок, а таму трываў як мог, потым сказаў: „Любасны Юпітар, ты ж не будзеш за недалікатнасць неабструганага фаўна ўтойваць ад другога Ганімэда, што будзе далей у Германіі”. — „О не! — адказаў ён. — Але скажы спярша свайму Фэону, хай наперад прыкусіць свой гіпанаксаў язык, пакуль я ў яго, як Меркурый Батума, не ператварыў у камень. І прызнайся, што ты мой Ганімэд і ці не цябе выгнала раўнівая Юнона, пакуль мяне тут не было, з нябесных харомаў?” Я паабяцаў яму ўсё расказаць, як толькі пачую ад яго ўсё, што мне хацелася ведаць. На гэта ён сказаў: „Дарагі Ганімэд, — толькі не аднеквайся больш, што ты гэта не ты, бо я ж усё бачу наскрозь, — да таго часу золатаробнае рамяство ў Германіі стане звычайным і будным, як, скажам, ганчарства, так што ці не кожны смаркач у

канюшні будзе насіць пры сабе lapidem philosophorum³⁵. Я спытаўся: „А як жа ўсталюецца ў Германіі вечны мір, калі столькі рэлігій? Хіба ж не пачнуць разнаверныя папы нацкоўваць сваю паству і ці не сплятуць новую вайну на іншаверцаў?” — „О не, — адказаў Юпітар, — мой герой запабегне гэтай небяспецы і найперш злучыць у адно ўсе хрысціянскія канфэсіі”. Я сказаў: „О цуд, гэта быў бы вялікі, нечуваны і найвыдатнейшы чын! Але як гэта зрабіць?” Юпітар адказаў: „А я табе шчыра адкрыю. Усталяваўшы вечны і універсальны спакой ва ўсім свеце, мой герой звернецца да ўсіх духоўных і свецкіх кіроўцаў і ўзначальнікаў усіх хрысціянскіх народаў і розных цэркваў з вельмі ўзрушлівай казанню і пакажа ім усю пахібнасць ранейшых нязгодзіц і разладаў і неаспрэчнымі, разумнымі аргументамі прывядзе іх да таго, што ўсе яны самі захочуць паўсюднай еднасці і даручаць яму дырыжыраваць дзействам яднання. Пасля скліча ён з усёй зямлі самых духоўных, самых вучоных і самых пабожных тэолагаў з усіх канфэсій і загадае паставіць ім скінію ў зацішным месцы, як колісь Пталамей Філадэльф сабраў семдзесят два талмачы, каб яны там мазгавалі і мыслілі пра самыя важныя прадметы, забяспечыць іх там ежаю і пітвом і ўсім астатнім, на што будзе патрэба, і накажа ім, каб яны як мага хутчэй, грунтоўна і скрупулёзна ўзважылі ўсе магчымыя разлады і нязгодзіцы, якія толькі ёсць паміж іхнімі веравызнаннямі, і спачатку ўладзяць, а потым аднамысна, згодна з Святым Пісаннем, святым паданнем і апрабаваным вучэннем святых айцоў пісьмова ўсталююць правільную, сапраўды святую хрысціянскую рэлігію. Вось тут Плутон і пачухае сабе патыліцу, бо давядзецца яму пабойвацца звужэння свайго валадарства; і кінецца ён на самыя розныя хітрыкі, падступствы, інтрыгі, закалоты, каверзы і падкалуны, каб уплішчыць сваё que³⁶, каб калі не завярнуць назад усёй справы, дык, прынамсі, хоць бы яе звесці ad infinitum альбо indefinitum³⁷, чаго ён будзе дамагацца з усёй сілы. Ён пачне паднароўлівацца да кожнага тэолага, выстаўляць яму на спакусу ягонья інтарэсы і выгоды, яго сан, ягонае спакойнае жыццё, яго жонку і дзяцей, яго рэпутацыю і ўсё астатняе, каб схіліць да іншай думкі. Але мой адважны герой таксама не спацьме ў шапку, ён загадае, пакуль доўжыцьмецца той кансіліум, званіць ва ўсе хрысціянскія званы і тым самым настойліва заклікаць хрысціян да малітвы Навышняму, каб паслаў духа ісціны. Але як толькі заўважыць, што нехта паддаўся Плутому, ён пачне марыць голадам усю кангрэгацыю, як гэта бывае на канклаве, а калі яны ўсё-такі не захочуць спрыяць вялікай справе, ён управіць ім усім невялікую казань пра шыбеніцу альбо пакажа ім свой дзівосны меч і вось так, спярша дабром, пасля строгасцю, просьбаю і грозьбаю прылюбіць іх да таго, што яны прыступяцца ad rem³⁸ і сваімі ўпарцістымі, фальшывымі выдумкамі не будуць болей марочыць свет, як гэта рабілі раней. А як настане згода, наладзіць урачыстае свята і абскажа на ўвесь свет новую прасветленую Рэлігію, а хто і там будзе верыць няправільна, справіць ім martirium³⁹ са смалою і серкаю альбо, абвязаўшы ерэтыкоў самшытавым веццем, падорыць на Новы год Плутому. Цяпер, любасны мой Ганімэдзе, ты ведаеш усё чыста, чаго ведаць прагнуў; дык раскажы ж мне, з якога такое рацыі сам ты пакінуў нябесныя харомы, дзе часта падносіў мне келіх каштоўнага і выдатнага нектару?”

РАЗДЗЕЛ ШОСТЫ

*Сімпліцы слухае, як скарысталі
блохі Юпітаравыя планы й маралі*

35 „Філасофскі камень” алхімікаў, з дапамогаю якога яны трансмутавалі металы (лац.).

36 Але — у значэнні пярэчання (лац.).

37 Да бясконцасці (лац.)

38 Да справы (лац.).

39 Мучэнне, мардаванне (лац.).

Я падумаў: „А хлопец, бадай, сабе наўме, не дурны, як выстаўляецца, глузды ўкручвае і напускае, як я колісь у Ханаў, каб спраўней выбльгтацца ад нас”. Дай, думаю тады, паспрабую ўзяць цябе на гнеў, бо так можна найспрытней выкрыць блазна, і сказаў: „А таму я спусціўся з неба, што цябе там мне не хапала; таму ўзяў я Дэдалавыя крылы і паляцеў на зямлю шукаць тут цябе. І дзе толькі ні распытваўся, у якіх толькі краях, усюды пра цябе благая погалась ішла, бо Заіл і Мом зняславілі цябе і ўсіх багоў на ўвесь белы свет як зласлівых, распусных і смярдзючых блудадзеяў, і вы страцілі ў людзей апошні крэдыт. Сам ты, казалі ўсе, вашывы чужаложнік і раз’юраны жабрак-пахацимец; і зноў жа паводле якой такой справядлівасці ты збіраешся судзіць свет за такія грахі? Вулкан, бач, цярплівы рагуля і прапусціў Марсу чужаложства без аніякай помсты; якую ж тады зброю выкуе кульгавы калабродзень? Венера, бач, сама за сваю пажаду — найпаскуднейшая сука на свеце; якую ж мілажальнасць яна можа перадаць іншым? Марс — забойца і разбойнік, Апалон — бессаромны бабздыр і аблуднік, Меркуры — непатрэбны пустазвон, злодзей і зводнік, Прыап — сметнік мярзоты, Геркулес — кручаны злыдзень; карацей, увесь гурт нябесных багоў, гэты твой *chorum Deorum*, — страхалюднікі і пустадомкі, месцам пастою і лежы ім трэба адвесці аўгіевыя канюшні, якія і без таго смярдзяць на цэлы белы свет”. — „Авой! — сказаў Юпітар. — Якое дзіва, калі я адкладу ўбок усю сваю дабрыню і паб’ю громам і маланкамі гэтых зласлівых паглумнікаў і боганенавісных блюзнераў? Што табе памроілася, мой добры і любасны Ганімэдзе? Няўжо гэтых пустабрэхаў караць вечнаю смагай, як Тантала? Альбо, можа, загадаць перавешаць іх і ўсіх на гары Торас абапал наравістага балбатуна Дафіта? Альбо стаўчы іх у ступе разам з Анаксархам? Альбо засунуць іх у распаленага быка Фаларыса ў Агрыгенце? Не і не, Ганімэдзе, гэтыя кары і пакуты ўсе разам занадта малыя. Я хачу нанова напоўніць скрынку Пандоры і высыпаць усё на бязбожныя галовы гэтых аблуднікаў; Нэмэзіда павінна разбудзіць і паслаць на іх Алекту, Мегеру і Тысіфону, а Геркулес хай пазычыць у Плутона Цэрбера і нацкуе яго на ліхіх мярзотнікаў, як ваўкоў. Вось калі я іх так удосыць памардую, тады загадаю прывязаць у пекле да слупа побач з Гесіодам і Гамерам, каб без усякага жалю турзалі іх там вечна з’яменіды”. І пакуль Юпітар так гразіўся і грымеў, ён пры мне і пры ўсім народзе без ценю сораму скінуў з сябе штаны і давай вытрасаць з іх блох, якія, калі меркаваць па яго рассечанай да крыві скуры, трыбулявалі (*tribuliert!*) яго страшэнна.

Я не мог нават наўздогадзь падумаць, што ж з гэтага будзе, пакуль ён не сказаў: „Ану, вымятайцеся, поскудзь дробная, бо клянуся Стыксам, што да сконвеку не ўтрымаеце таго, чаго так пільна дамагаецеся!” Я спытаўся ў яго, што ён хоча сказаць гэтымі словамі. Ён адказаў, што блышыны род, даведаўшыся, што ён сышоў на зямлю, паслаў да яго сваіх паслоў на камплімент. Яны зрабілі яму адпаведнае прадстаўленне, што хоць ён і вызначыў ім месца аселасці ў сабачай поўсці, аднак здараецца, што часта з прычыны ўласціваасці жаночай скуры, часам з недагляду, ім удаецца заскочыць у шэрць і бабам; і вось яны, бедныя, збітыя з тропу малюпаські, церпяць ад баб такія здзекі, іх ловаць і не толькі плюшчаць, але яшчэ і мнуць, труць паміж пальцамі — нават камень і той паспагадае. „Так, — сказаў пазней Юпітар, — блохі распісалі мне справу шчымліва і мілажальна, аж я расчуліўся і паспачуваў ім і паабяцаў дапамогу, але з умовай, што папярэдне выслухаю і баб.

Але блохі ўсяляк аднекваліся, кажучы, што калі бабам будзе дазволена выступіць і публічна станавіцца папярэдня, дык наперад можна сказаць, што яны сваімі зласлівымі языкамі альбо дарэшты загавораць маю дабрыню і рахманасць ды перакрычаць саміх блох, альбо спакусяць мяне лёстачкамі падлыжнымі, лагодкамі ды сваёй прывабнасцю і такім чынам падвядуць мяне да несправядлівага выраку, шкоднага блохам; потым прасілі, каб я ім дазволіў паслужыцца сваёй вернападданасцю, чаго яны заўсёды рачылі і спадзяюцца рачыць далей, бо заўсёды былі да мяне блізюткія і лепш за ўсіх ведалі, што там такога было ў мяне з Каліста,

Іо, Эўропай і многімі іншымі, але ніколі пра тое ні словам не прагаварыліся Юноне, хоць гасцявалі і на ёй, і таму, што так зацята маўчалі, дык і да сённяга ніводзін чалавек, — хоць яны, блохі, заўсёды на ўсіх палюбоўніках жывыя сведкі, — нічога пра тое не даведаўся, як Апалон ад свайго гругана. А калі мне трэба будзе выдаць іх бабам, каб бабам было дазволена іх лавіць і караць горлам⁴⁰ паводле Вейдманскага права, дык яны пакорліва просяць устанавіць такі парадак, каб ім была смерць — хай ад сякеры, як быкам, хай каб іх стралялі, як дзічыну лясную, а не так ганебна расціралі пальцамі і калесавалі, тым самым прыпадабняючы свае чэлесы, якімі жанчыны часта адчуваюць нешта зусім іншае, да зброі ката, што сапраўднаму мужчыну ёсць вялікая і невыносная ганьба”. Я сказаў: „Вы, дзеткі, павінны іх жахліва мучыць, бо і яны ж вас страшна тыраняць”. Зразумела, яны адказалі, што зайздросцяць мне і, мусіць, у тым якраз іхняя бяда — што мы бачым, чуюм і адчуваем занадта многа, як калі б у іх не было надзеі на наша маўчанне. І што ж выкукліваецца? Яны не даюць нам спасу нават на нашай тэрыторыі, бо многія з дапамогаю шчотак, грабянёў, мыла, лугу і іншых рэчаў так вычышчаюць сваіх пасцельных сабачак, што мы супраць волі сваёй мусім эміграваць з бацькаўшчыны і шукаць сабе новых кватэр, нягледзячы на тое, што гэтыя дамы маглі б заўжыць той самы час з большай карысцю, абіраючы вошай са сваіх байстручкоў.

Пасля гэтакага дэмаршу я дазволіў ім пасяліцца на мне, каб маё зямное цела магло адчуваць іх прысутнасць, звычай і спанатры, і вось цяпер я магу ўсё гэта як след ацаніць і вынесці прысуд. А тут гэтая свалата пачала мяне так даймаць, што я мусіў іх выселіць, як вы гэта толькі што бачылі. Я загадаю начапіць ім на нос прывілей, згодна з якім бабы мецьмуць права іх ірваць, тузаць, душыць і расціраць пальцамі, колькі ім заўгодна; а калі і сам я прыхаплю каторага з гэтых удалцоў на ліцо⁴¹, дык зраблю тое самае.

РАЗДЗЕЛ СЁМЫ

Сімпліцы ў славе і з лупам багатым вяртаецца ў Зёст дадому-дахаты

Нельга было парагатаць да пупа, бо мы ж былі ў засадзе і след было сядзець ціха, і як што Фантасту гэта не падабалася, дык Гізуйчмут гатовы быў лопнуць і парвацца на кавалкі. Тут якраз дазорцы, якія сядзелі на вайсокім дрэве, данеслі, што нешта там удалечыні як бы варушыцца. Я залез на дрэва, паглядзеў у сваю першпектыўную трубку і бачыў, што гэта быў рыхтык той самы абоз, якога мы так дажыдаліся; пешых не было, а канваявалі яго чалавек з трыццаць езных райтараў. Таму я лёгка прыкінуў, што яны пойдучь не лесам, дзе заселі мы, а, бадай што, голым полем, дзе ў нас не было б ніякай перавагі, хоць там была вельмі паганая дарога, крокаў за шэсцьдзесят ад нас і, можа, за трыста ад узлесся і гары, і йшла яна па раўніне. Мне дужа не хацелася марна адседжацца альбо мець трафеем аднаго дурня Юпітара, таму я борздзенька накідаў іншы план, які мне бліскуча ўдаўся.

Ад нашай высочки збягала прамыіна паміж пагоркамі, па ёй можна зручна праехаць на конях аж да самага поля. Выйсце з яе я абсадзіў дваццацю хлопцамі, сам застаўся з імі, а Гізуйчмута, пакінуў на тым самым месцы, дзе мы і былі, маючы такім чынам перавагу; а хлопцам сваім наказаў, каб, як толькі канвой наблізіцца, узялі кожны на сябе па адным канвойніку, і сказаў, каму страляць, а камцу пакінуць стрэл у запасе. Некаторыя мае бывальцы пачалі бурчаць: што гэта такое я надумаў, ужо ці не лічу я часам, што адзін толькі спанатраны і скрытны Гізуйчмут з яго кемным глуздам; бо як толькі канвой, няблага ўмацаваны, хацеў ужо быў сунуцца міма нас, Гізуйчмут, як я яму і падказаў, пачаў рыкаць, як бык, ігіікаць па-конску,

40 Караць смерцю праз павешанне (стар. бел.).

41 На месцы злачынства (стар. бел.).

аж розгалас па ўсім лесе пайшоў, і кожны пабажыўся б, што тут статак кароў і табун коней. Як толькі канвойнікі гэта пачулі, тут ім і захацелася пажывіцца і прыхапіць, што ў рукі дасца, а мясцовасць тая была даволі пустэльная. Яны паскакалі ўсім гамузам проста ў нашу засаду ды такім спехам і без усякага ладу, нібы кожны хацеў выперадзіць другога і першым дастаць па храпе, як яно і было ўчынена настолькі ўдала, што ўжо пасля першага прывітання, якое мы ім паслалі, апусцела трынаццаць сёдлаў і яшчэ некалькі чалавек было паранена.

І тут адразу на іх выхапіўся Гізуйчмут і пабег па прамыне з крыкам: „Хлопцы, сюды! Хлопцы, сюды!”, што яшчэ больш напалохала праціўніка, і тыя так разгубіліся, што не ведалі, куды ім кінуцца, ні назад, ні наперад, ні ўбок на конях не паляціш, а таму яны пасаскоквалі з коней і давай уцякаць пешкі; ага — уцячэш! Я пабраў у палон усіх сямнаццаць разам з лейтэнантам, які імі камандаваў, потым кінуўся да вазоў, выпраг два тузіны коней і прыхапіў некалькі сувояў шоўку і фалядышу (сукно — *fein hollendisch!*); бо не было калі доўга валаводзіцца з забітымі і абіраць іх ці як ці як след перагарнуць вазы, бо фурманы, як толькі ўсчалася страляніна, борздзенька ўсё пакідалі і шмуль-шмуль! Даліся ўпэўнены, а таму пра наш набег маглі хутка даведацца ў Дорстэне і перастрэнуць нас на дарозе. Як толькі мы сабраліся, тут з лесу выскачыла наша божышча Юпітар і ну крычаць, як гэта так, што Ганімэд хоча кінуць яго. Я адказаў яму, што якраз-такі так, хачу, бо ён не даў блохам спадзяванага прывілею. „А няхай яны, — адказаў ён зноў, — пропадам прападуць у Кокіце!” Я засмяяўся, а як што ў нас цяпер былі свабодныя коні, загадаў пасадзіць дурня ў сядло; а таму што ён сядзеў на кані, як арэх, я загадаў прывязаць яго да сядла. Тады ён сказаў, што наша сутычка нагадала яму бітву памж лапіфамі і кентаўрамі на вяселлі ў Перыфоя.

Калі забава скончылася і мы з палоннымі рванулі адтуль, быццам нехта насеў нам на пяты ды гнаў і падсцёбваў, тады толькі скеміў паланёны лейтэнанцік, якога ён даў пудлу, калі неабачліва завёў на варожую засаду выдатны гуф райтараў, паклаўшы на ўбой трынаццаць храбрых хлопцаў, і праз гэта ўпаў у чорную роспач і адмовіўся ад пардону, які я яму даваў, ён нават спрабаваў угаварыць мяне, каб я загадаў прыстрэліць яго; бо ён не толькі думаў, што ягоная спахібка яму вялікаю ганьбаю станецца, ганьбаю невыбачальнаю, але і будзе перашкодаю ў будучых павышэннях у чынах, калі толькі ён не пазбудзецца ўсяго гэтага, заплаціўшы за шкоду галавою. А я ўшчуваў яго і даказваў, што падступніцкае шчасце многім дзельным жаўнерам няраз падстаўляла нагу, але я ніколі не бачыў, каб хто з гэтай прычыны аж так горка ўбольваўся і ўпадаў у меланхолію. Яго намер — гэта знак маладушнасці; а храбрыя жаўнеры думаюць пра тое, як гандаль паправіць, як адшкадавацца за панесеныя страты і зыскаць будучы плён; а мяне ён ніколі не ўгаварыць парушыць картэль альбо дапусціць ганебны супрацьпраўны ўчынак ці нешта такое, што не ў жаўнерскіх правілах і звычаях. Калі ён убачыў, што я не даўся, ён пачаў мяне ганіць і бэсціць, думаючы, што я ўгневаюся; ён заявіў, што я не біўся з ім сумленна, у адкрытым баі, а як разбойнік і мужабойца з кустоў і ўкраў жыццё ў ягоных жаўнераў як злодзей і апошні шахрай, і гэтымі словамі ягоныя жаўнеры былі вельмі напалоханы, а мае хлопцы ўзлаваны, так што на гарачы зуб, напэўна, прашылі б яго кулямі, калі б я ім дазволіў, а давялося-такі іх стрымліваць. Мяне ж ягоныя казані ані не пранялі, я толькі заклікаў і сяброў і ворагаў засведчыць, што тут адбываецца, а потым загадаў звязаць лейтэнанта, каб не бузаваў і не бушаваў, і ахоўваць, сачыць за ім, як за вар'ятам; абяцаў таксама яму, што як толькі мы пад'едзем да нашых пастоў і мой афіцэр дазволіць, я дам яму свае коні і зброю, якую ён сам сабе выбера, і пістоляй і шабляй прылюдна дакажу яму, што ўжываць на вайне хітрасць супроць праціўніка дазволена правіламі і законам; чаго ж бо ён не застаўся каля падводаў, ахоўваць якія ён быў прыстаўлены, альбо, калі ўжо яму так загарэлася даведацца, што робіцца ў лесе, чаму ён, калі такі разумны, не загадаў правесці папярэдне рэкагнасцыроўку, што яму больш было б да твару, чым цяпер заводзіцца, вычварацца і выдурнівацца ў розных кепствах, на якія ўжо ж пэўна ніхто

зважаць не збіраецца. Справядлівасць маіх слоў прызналі і сябры і ворагі і казалі, што ім яшчэ не выпадала сустракаць у раз’езных гуфах другога такога чалавека, які ў адказ на такія брыдкія і абразлівыя словы, як у лейтэнанта, не толькі не застрэліў бы самога, але і не пазабіваў бы ўсіх астатніх палонных.

На другую раніцу я шчасліва даставіў луп і палонных у Зёст, здабыўшы сабе ў гэтай аперацыі больш гонару і славы, чым калі-небудзь раней. Усе казалі: „Аб’явіўся новы малады Ёган дэ Вэрд!”, што вельмі ўказывала маё самалюбства; аднак наш камендант не згаджаўся дазволіць мне памерацца з лейтэнантам на пістолях ці на шаблях, кажучы, што я ўжо і так яго два разы адолеў. І чым больш такім чынам расла і множылася мая слава, тым больш мацнела зайздасць у тых, хто не спрыяў майму шчасцю.

РАЗДЗЕЛ ВОСЬМЫ

Сімпліцы затрафеіў сабе мурына і ад страху ледзь ног не адкінуў

Мне ніяк не ўдавалася атрэсіцца ад Юпітара, як таму ад блох; каменданту ён быў непатрэбен, бо што з яго ўскубеш, а таму сказаў, што хоча падарыць яго мне. І вось я за так сабе маеш прыдбаў уласнага блазна, а ўсяго ж год таму назад я мусіў быў строіць з сябе такога самага. О дзівоснае шчасце, о пераменлівы час! Яшчэ зусім нядаўна даставалі мне душу вошы, і вось ужо я сам маю ўладу над блышчым богам. Паўгода назад я служыў нейкаму пархатаму драгуну за пахолка; і вось ужо сам маю двух слуг, якія шчыруюць мне як пану і гаспадару. Не прамінула і года, як улягалі райтары, каб зрабіць з мяне шлюху; цяпер ужо самі паненкі ўгоньваліся за мною са сваімі любошчамі. Так я ў пару даведаўся, што няма на свеце нічога больш пастаяннага, як сама непастаяннасць. Таму варта было быць нападатове. Калі шчасце зноў падверне мне якую-небудзь штуку, каб мой цяперашні дабрабыт не абярнуўся ліхатою і караю.

У той час граф фон дэр Валь, ваенны губернатар Вестфаліі, якраз збіраў з гарнізонаў людзей, каб зладзіць кавалькаду, якая праз Мюнстэрскі край прайшла б на Фэшт, Мэлен і Лінген ды каб пакончыла з дзвюма ротамі гесэнскіх райтараў, якія заселі за дзве мілі ад Падэборна і шмат пары выпусцілі нашым. Я быў прызначаны ў каманду з нашымі драгунамі, і калі асобныя атрады — гуфы, сабраліся ў Гамае, мы спешна рушылі ў паход і напалі на кватэры памянёных райтараў у даволі слаба абароненым гарадку, пакуль яго не занялі нашыя. Райтары паспелі ўцячы, але мы загналі іх зноў у іхняе гняздо. Ім было прапанавана спакойна пакінуць горад, без коней і зброі, узяўшы з сабою столькі, колькі можна панесці на поясе; але яны на тое не згадзіліся і бараніліся з карабінамі, як мушкецёры. Дайшло да таго, што яшчэ тае ж ночы я мусіў паспытаць шчасця ў штурме, бо драгуны напалі першыя; і мне ў гэтым пашанцавала, і я разам з Гізуйчмутам у ліку першых цэлы і здаровы ўварваўся ў гарадок. Мы хутка падмялі вуліцы, бо ўсё, што баранілася, было перабіта, а самі гараджане супраціўляцца не рваліся; так было і ва ўсіх даімах. Гізуйчмут параіў заняць дом, перад якім ляжала вялікая куча гною, бо ў такіх дамах якраз і сядзяць самыя багатыя жмінды, у якіх звычайна становяцца на лежку афіцэры. Пасля гэтага мы і захапілі якраз такі дом, і Гізуйчмут зрабіў візітацыю ў канюшню, а я агледзеў сам дом з умоваю, што падзелімся ўсім, што знойдзем. І вось запалілі мы свае васковыя паходні, я гукнуў гаспадара, але мне не адказалі, бо ўсе пахаваліся, зайшоў у нейкую каморку, але не знайшоў там нічога, апроча пустога ложка і замкнутага куфра; замок я зламаў, спадзеючыся знайсці што-небудзь каштоўнае; але як толькі падняў века, проста на мяне паднялося нешта чорнае, я аж падумаў на Люцыпара. Гатовы пабажыцца, што колькі жыву, а не палюхаўся так, як тады, убачыўшы таго чорнага д’ябла. „Каб ты здзейкалася і тут і там!” — сказаў я ў

такім страху і схапіўся за сякеру, якою разбіў куфар, але не асмеліўся рассадзіць яму чэрап. А тое нешта адразу ўкленчыла, падняло рукі і сказала чалавечым голасам: „А паночку, а спадарочку, а Богам благаю, не забівай, падаруй мне жыццё!” Тут я расшалопаў, што гэта ніякі не чорт, бо Бога спамінае і за жыццё просіць, і загадаў яму вылазіць з куфра. Ён выйшаў і пайшоў са мною голы, якім яго стварыў Бог. Я адшчапаў ад паходні дразку і даў яму пасвяціць мне; ён усё гэта рахмана ўчыніў і правёў мяне ў пакоік, дзе я знайшоў гаспадара з чэлядзю, які, гледзячы на на ўвесь гэты вясёлы спектакль і трасучыся, прасіў злітавацца з яго і не забіваць. Гэта ён атрымаў адразу, бо нам было забаронена чапаць гараджан; ён аддаў мне ўсе манаткі ротмайстра, сярод якіх была і замкнутая поўненькая скураная валіза, сказаўшы, што сам ротмайстар і ягоныя слугі, акрамя аднаго кнэхта і вось гэтага мурына, выправіліся на свае пасты абараняць горад. Тым часам Гізуічмут злавіў на канюшні памянёнага конюха з шасцю асядланымі ладнымі коньмі; мы завялі іх у дом, зачынілі на засаўку і загадалі мурыну апрануцца, а гаспадару — расказаць усё, што ён ведае пра ротмайстра. Але калі гарадскія брамы былі зноў адчынены, пастаўлены пасты і прыбыў наш генерал-фэльдцойгмайстар гер граф фон дэрВаль, ён якраз і заняў пад кватэру той самы дом, дзе мы былі; таму давялося нам сярод ночы шукаць сабе іншага прытулку. Знайшлі яго ў нашых хлопцаў, якія таксама бралі ўдзел у штурме і займалі гарадок; мы выдатна ў іх размясціліся і правялі рэшту ночы, банкетуючы і гуляючы ўсёй гамэрнай пасля таго, як я і Гізуічмут падзяліліся сваім лупам. Мне на долю дасталіся мурын і два выдатныя кані, адзін з іх гішпанскай пароды, так што на ім толькі і выгельцаць перад непрыяцелем, чым я пазней і папаздаваўся. А з валізы — розныя каштоўныя пярсцёнкі і жыковіны і ў залатым пудэлачку, абсаджаным рубінамі, партрэт у пояс прынца Аранскага; усё астатняе я пакінуў Гізуічмуту; такім чынам, мне перапала, а калі б усё прадаць за паўцаны, з коньмі і ўсім астатнім больш як на дзвесце дукатаў: а што да мурына, з якім я займеў найбольш марокі і клопату, дык генерал-фэльдцойгмайстар, якому я яго спрэзентаваў, аддзячыўся ўсяго двума тузінамі талераў. Адтуль мы рушылі на Эмс, але з аглядкаю і выведкаю па баках, аднак як што сталася так, што дарога вяла нас мімаРэклінхузэна, дык я адпрасіўся заскочыць туды, каб разам з Гізуічмутам адведаць святара, у якога я ўкраў сала. З ім я няблага павесяліўся, расказаўшы яму, як мурын заплаціў мне такім самым страхам, які нядаўна выпаў яму самому і кухарцы; я падарыў святару з прыяцельскім valetе⁴² выдатны гадзіннік з боем на ланцужку, які я вывудзіў з ротмайстравай валізы; так, я заўсёды стараўся наварочваць у сваіх сяброў тых, хто меў якую-колечы прычыну ненавідзець мяне.

РАЗДЗЕЛ ДЗЯВЯТЫ

*Сімпліцы ў няроўным двабоі даў пытлю
райтару — вельмі пыхліваму гіцлю*

Мая пыха падрасцала разам са шчасцем, з чаго ўрэшце магло адбыцца толькі падзенне. Мы табаравалі прыкладна за паўгадзіны дарогі ад Рэнэна, калі я з маім найлепшым сябрам пачаў прасіць дазволу пабываць у гэтым гарадку, каб там крыху паладзіць зброю, і нам дазволілі. Але як што мы пастанавілі як след там павесяліцца, дык завярнулі ў найлепшы тракцір, заказалі музыкаў, каб віно і піва лепей смыкалася пад іхнія смыкі. Усё ў нас пайшло in floribus⁴³, і нішто не спыняла нас крыху падціснуць нашыя грошы; я насклікаў прыяцеляў з розных палкоў і напускаў на сябе не менш як прынца, які валодае цэлай краінай і народам і штогод прасаджае пропадзь грошай. Ці не таму нам і слугавалі лепей, чым кампаніі райтараў, якія таксама там банкетавалі, языкамі перакладалі і бурдолілі, праўда, не

42 Прывітанне (лац.).

43 Тут: у значэнні „ўдоставіць, поўніць” (лац.).

так шалёна, як мы; гэта іх заела, і яны пачалі пацвельвацца і задзірацца. „Адкуль гэта, — талкавалі яны між сабою, — у гэтых пешых шалаганаў (а яны прынялі нас за мушкецёраў, бо няма такой другой на свеце жывёліны, якая была б больш падобная на мушкецёра, чым драгуны, і калі драгун падае з каня, дык устае мушкецёр), у іх завяліся грошы?” Другі адказаў: „Вунь той запанелы сысунок раскаблыўся, як падстрэшны шляхцючок, якому мамка прыслала некалькі пфенігаў на малако, і во — разагнаўся на цэлы банкет сябрам, каб яны яго потым выцягвалі з гаўна ці пераносілі цераз канаву”. Яны яўна цялялі ў мяне, мяне ж яны і мелі за падстрэшнага шляхцючка, — мне пра гэта шыкнула тракцірная служанка, але як што я не чуў сам на свае вушы, дык і не мог зрабіць нічога іншага, як з вялікага дзіва наліць замест піва поўны куваль віна і пусціць яго ўкругавую за здароўе ўсіх сумленных мушкецёраў, і хлопцы нарабілі такога тарараму, што нельга было разабраць ні слова. Гэта яшчэ больш разабрала нашых суседзяў, і яны — у хамуты! — пайшлі ў адкрытую: „І якога чорта гэты пехадрал так разбушаваўся?” Гізуйчмут адказаў: „А табе, халява зашмуляная, што да таго?” Гэта, відаць, таго моцна застрэміла, бо твар у яго быў такі страшны, так яго перакрывіла, што лепш не займай і не руш. Але тых ужо панесла, асабліва аднаго, маладога, дробненькага дзецючка, які сказаў: „А-а, дзе ім, загуменным дрыстунам, (ён, відаць, думаў, што мы адседжваліся ў нейкім гарнізоне, раз наша вопратка не выгарала, як у мушкецёраў, якія дзень і ноч у полі), сябе паказаць? Хто не ведае, што ў чыстым полі ў баі кожны з іх стане нашай здабычай, як галубка шуляку”. Я адказаў яму: „Мы бяром гарады і крэпасці і потым ахоўваем іх, а вось вы, райтары, не можаце выманіць нават плюгавага сабакі з яго папучынай буды. Дык чаму ж бо нам і не павесяліцца ў месцы, якое больш наша, чым ваша”. Райтар адказаў: „Хто майстар у полі, таму і крэпасці здаюцца; а як што мы перамагаем у адкрытых баях, дык з гэтага вынікае, што я такіх трох цыпчак, як ты, з мушкетамі разам, не толькі не баюся, а яшчэ двух на капялюш замест пер’я насаджу і толькі ў трэцяга папытаюся, адкуль ты такі рызыконт узяўся на пару дзягаў па голай срацы. А каб сядзеў я з табою, — дадаў ён зусім глумліва, дык раскулешыў бы гладкарыламу шляхцючку морду, каб юхай умыўся, каб ведаў, што ёсць праўда”. Я адказаў яму: „Думаю, у мяне таксама знойдзецца пара пістоляў, як у цябе, і хоць я не райтар, а нешта гермафрадыцкае паміж вамі і мушкецёрамі, але ж ты бач — у дзіцяці хоціць адвагі, каб з адным мушкетам стаць супроць цябе ў адкрытым полі і пеша памерацца з такім выхвалякам, як ты, на кані з усёй тваёй зброяй і мэтлахамі”. — „Ах ты, соўжон, — закіпеў дзяцюк, — вахлаком будзеш, калі, як сапраўдны шляхціц, не пацвердзіш сваіх слоў”. На гэта я кінуў яму пальчатку і сказаў: „Глядзі, калі ты пешы ў адкрытым полі не падымеш яе і не падасі мне, на што змусіць цябе мой мушкет, дык права і сіла мая абвясціць цябе ўсюды тым, кім мяне абавяла тваё нахабства”. Пасля гэтага мы расплаціліся з тракціршчыкам, а райтар, мой антаганісты супраціўнік, зрыхтаваў карабін і пістолі, а я мушкет; і калі ён выправіўся з прыяцелямі ў назначанае месца, дык сказаў Гізуйчмуту, каб загадзя выкапаў мне магілу. А той адказаў, што гэта ягоны клопат выкапаць магілу свайму прыяцелю; мне ж ён выгаварыў за лішняю рызыкуну і шчыра сказаў, што пабойваецца, каб я не сыграў у дуду. Я засмяўся, бо даўно ўжо абдумаў, як мне след сустрэць гэтага выдатна экіпіраванага райтара, калі ён супастатам кінецца ў адкрытым полі на пешага з мушкетам. І калі мы прыйшлі на тое месца, дзе мела адбыцца ўся гэтая закалотка, я заладаваў свой мушкет дзвюма кулямі, падклаў свежага запальнага труту, змазаў салам вечка на палічцы, як гэта робіцца ў абачлівых мушкецёраў, калі яны ў сырую макрэдзь хочучь уберагчы сухі трут і порох на палічцы.

Перш чым сысціся, пастанавілі між сабою нашыя сябры, што памераемся мы на роўным полі і на такім выпадку кожны зойме адведзенае яму месца, адзін на ўсходзе, другі на захадзе, а тады ўжо няхай кожны спрыціцца, як сам хоча, каб адолець другога, як яно і след рабіць спраўнаму жаўнеру, калі ён бачыць перад сабою непрыяцеля. І ніхто з абодвух бакоў ні перад двабоём, ні падчас, ні пасля не павінен

ні пасабляць свайму прыяцелю, ні помсціцца за яго смерць або за магчымае калецтва. І калі мы ў гэтым далі адзін аднаму слова і перабілі рукі, я і мой праціўнік таксама падалі адзін аднаму руку і даравалі сваю смерць; гэта было самае дурное глупства, на якое толькі здольны разумны чалавек, каб даказаць перавагу аднаго роду жаўнераў над другім, нібыта ад выніку нашай д'ябальскай і ў вышэйшай ступені нікчэмнай задумы залежалі гонар і рэпутацыя тых альбо іншых. А калі я стаў на вызначаным мне месцы смертаноснага поля з двума запаленымі кнатамі твар у твар з маім антаганістам, дык зрабіў выгляд, што насыпаю стары порах; гэтага, аднак, я не зрабіў, а толькі памацаў порах на вечку мушкетнай палічкі ды ўзяў шчэпцю, як гэта звычайна робіцца; і, перш чым мой праціўнік, які ўсё гэта добра трымаў на воку, мог убачыць белае воблачка, я прыклаўся да мушкета і падпаліў упустую свой падманны порах на вечку. Мой кручаны праціўнік падумаў, што мушкет схібіў, і ашалела кінуўся напрасці, каб паквітацца і завінціць апошнія кранты. Але не паспеў ён агледзецца, як я адчыніў палічку і зноў пальнуў і прывітаў яго такім зарадам, што і стрэл і падзенне адбыліся адначасова.

Пасля гэтага я рэтыраваўся да сваіх сяброў, якія заціскалі і зацалавалі мяне; а сябры праціўніка вызвалілі таго са страмёнаў і абышліся з ім і з намі, як тое і належыць у сумленых людзей, калі ўжо крывасць між імі пайшла, бо, датрымаўшыся ў годнасці, прыслалі мне памянёную пальчатку. Але, як толькі адчуў я сябе на вяршыні славы, явіліся з Рэнэна дваццаць пяць мушкецёраў і ўзялі пад варту мяне і маіх таварышаў. А на мяне неўзабаве наклалі ланцугі і ковы і адправілі на суд генералітэту, бо пад страхам цялеснага пакарання і нават смерці ўсякія двабоі былі строга забароненыя.

РАЗДЗЕЛ ДЗЯСЯТЫ

*Сімпліцы з пішчалай, барылай, калодай —
варожай фартэцыяй завалодаў*

Як што наш генерал-фэльдцойгмайстар стараўся за строгую ваенную дысцыпліну, я вельмі непакоіўся за сваю галаву на плячах. Тым не меней была надзея неяк выблытацца хоць бы ўжо з тае прычыны, што я ў такой ранняй маладосці паказваў крутую адвагу супроць непрыяцеля і здабыў сабе немалую славу і імя. Аднак надзея была даволі няпэўная, бо такія штодзённыя разборкі патрабавалі строгай адахвоткі на ўзорным прыкладзе. Нашыя тым часам якраз абселі моцнае пацучынае гняздо і запатрабавалі ў праціўніка здацца, але той адмовіўся, бо ведаў, што ў нас няма абложных гармат. Таму наш граф фон дэр Валь рушыў супраць памянёнага гнязда з усім войскам і, паслаўшы сурмачоў, зноў закамандаваў здачы, прыгразіўшы штурмам; аднак і гэта не дало ніякага выніку, апроча вось такога закручастага пасланья:

„Высокародны граф, etc., etc. З прычыны Вашай графскай Эксэленцыі я ўразумеў, чаго Светласць дамагаюцца ад мяне імем Яго Вялікасці Свяшчэннай Рымскай імперыі. Аднак Вашай Высакаграфскай Эксэленцыі ў сілу Вашай высокай эрудыцыі не можа быць не вядома, наколькі непрыстойна і ганебна гонару і званню жаўнера без адмысловай на тое крайнасці здаваць праціўніку такую пазіцыю, як гэтая; таму Эксэленцыя, спадзяюся, не будзе мець да мяне прэтэнзій, калі я запабягацьму гэтаму ўсёй маёй руплівасцю і дбаннем, пакуль зброя Вашай Эксэленцыі не змусіць мяне да іншага! Аднак калі Вашай Эксэленцыі прыпадзе нагода, недачынная да маёй пасады, зыскаць у майго нікчэмства рахманай пакоры, я застаюся

Вашай Эксэленцыі

найпакорлівейшы паслужэнец

Пасля гэтага ў нашым лагеры было шмат дыскусій, бо адмяняць акцыю было б неразумна, а браць умацаванне на прыступ, не прабіўшы праходу, каштавала б вялікай крыві. Ды да таго ж і не без сумнення ці ўдасца ўзяць верх, ці не. А цягнуць сюды з Мюнстэра ці Гама гарматы з усім іх рыштункам — гэта шмат часу, намогаў і траты. А тым часам, як усе, і старое і малое, лезлі пад рукі са сваімі радамі і парадамі, ды і стрэліла мне да галавы неяк абярнуць гэта сабе на карысць, каб выдабыцца на волю. І я сабраў увесь свой цям і розум і пяць пачуццяў ды добра падумаў, як бы перахітрыць ворага, бо ўсё ў нас было, апрача гармат. І як толькі даўмеўся, дзе тут шукаць рады, я і давёў да ведаму майго падпалкоўніка, што прыдумаў-такі, як нам забраць тую крэпасць без тратаў і вялікіх турбацый, калі толькі я мецьму пардон і свабоду. Некаторыя старыя бывальцы пасмейваліся і казалі: „Шыбенік і за вярхоўку хапаецца! Дзяцюк мае рацыйку да пана, адбрахацца думае!” Аднак падпалкоўнік і ўсе, хто мяне ведаў, прынялі мае словы за сімвал веры, а таму ён асабіста выправіўся да генерал-фэльдцойгмайстра і далажыў таму пра мой намысел, расказаўшы яму пры гэтым усё, што толькі мог і ведаў. А як што граф і да гэтага шмат чаго чуў пра Лавайчыка, дык распарадзіўся прывесці мяне і на той час зняць з мяне ковы. Калі я прыйшоў, у графа якраз быў стол, і мой падпалкоўнік расказаў яму, як я летась увесну першы раз стаяў на пасту каля брамы св. Якава ў Зэсце, і якраз пайшоў вялікі дождж з громам і бурай, а таму ўсе, хто быў у полі ці ў садзе, ратаваліся ўцёкамі, і вось у браме збілася маса людзей і коннікаў, але ў мяне ўжо тым часам хапіла клёку заклікаць варту да зброі, бо ў такой сумятні сама лёгка захапіць горад, што й не кожнаму старому жаўнеру-бывальцу прыйшло б у галаву. „Нарэшце, — сказаў далей падпалкоўнік, — прывалаклася да брамы нейкая старая, уся да рубчыка прамоклая, і, ідучы міма егера, сказала: „У мяне гэта надвор’е ўжо два тыдні ў гарбе сядзела!” Калі егер пачуў гэтыя словы, а ў руках у яго быў кій, ён сперазаў старую па гарбаціне і сказаў: „Дык што ж ты, чапяла старая, не магла яго раней выпусціць? Табе што, канечне было чакаць, калі мне ў каравул?” А калі ягоны афіцэр заступіўся за тую старую, сказаў: „А так ёй і трэба; старая падла чатыры тыдні чула, што ўсе просяць-моляць спорнага дожджыку, чаго ж яна раней добрым людзям не адшкадавася? Тады, можа, лепш урадзілі б ячмень і хмель!” — з чаго генерал-фэльдцойгмайстар, няма што быў чалавек даволі сур’ёзны, а от жа ад душы парагатаў. А я сабе падумаў: „Калі падпалкоўнік расказвае пра такія блазоты і вычуды, дык напэўна ж не змоўчаў і пра ўсё іншае, што я панавычвараў!” Але тут мяне прынялі.

Калі генерал-фэльдцойгмайстар спытаўся, якая ж у мяне прапазіцыя, я адказаў: „Літасцівы пане, etc.! Хоць мой учынак і справядлівы ўказ Вашай Эксэленцыі падводзяць мяне пад кару горлам, аднак жа найпакорнейшая вернасць, якою, не шкадуючы жывата, я павінен узычыць найлітасцівейшаму спадару Яго Рымскай імператарскай вялікасці, загадвае мне ўсімі даступнымі сродкамі, якія толькі дадуцца майму нікчэмству, учыняць шкоду непрыяцелю і спрыяць карысці і поспехам зброі Яго вышэйпамянанай Рымскай імператарскай вялікасці”. Граф перапыніў мяне, спытаўшы: „А гэта ці не ты часам надоечы дастаў мне жывога мурына?” Я адказаў: „А нягож, літасцівы спадару!” — „Твая рупнасць і вернасць, магчыма, вартыя, каб падарыць табе жыццё, але ў чым усё-такі твой план, як выкурыць ворага з гэтай умацаванай фартэцыі без лішняй страты войска і часу?” Я адказаў: „Як што гэта мястэчка не можа ўстояць супроць цяжкай артылерыі, дык нікчэмства маё з гэтага зазначае, што непрыяцель адразу папросіць пардону, як толькі ўбачыць, што ў нас ёсць абложныя гарматы-картаўны”. — „Дурны цябе поп хрысціў, — сказаў граф, хто ж гэта іх так пераканае, каб паверылі?!” Я адказаў: „Іхнія ж вочы! Я назіраў у першпектыўную трубку за іхнімі пастамі; іх можна ашукаць, калі паставіць на падводы з моцнай запрэжкай калоды, падобныя на калодзежныя рыны, і вывезці ў поле, дык ім адразу здасца, што гэта цяжкая артылерыя, асабліва

калі вашая графская светласць загадае сям-там у полі пакапаць дзеля блізіру, быццам там мы збіраемся ўсталяваць гарматы”. — „Любасны мой хлопца, — запярэчыў граф, — там сядзяць не дзедзі, яны не павераць у такую блазлоту, а захочуць пачуць, як грукочуць новыя гарматы. А калі гэтая хітрасць не ўдасца, — сказаў ён далей афіцэрам, якія стаялі навокал, — дык мы станем пасмешышчам усяму свету”. Я адказаў: „Літасцівы спадару! Хто-хто, а я нараблю іхнім вушам такога гарматнага грукату, што век не чулі, трэба толькі знайсці некалькі добрых пішчалаў ды вялікую бочку, інакш, вядома, як той казаў, без стуку, без груку не выкурыш суку. А калі, крый божа, усё гэта не сплешчацца і нічога, крым смеху не атрымаецца, дык рачце, пане, я, з чыёй інвенцыі ўсё гэта і заварылася, як што мне ўжо і без таго ўсё адно паміраць, прыхаплю з сабою на шыбеніцу і гэтую насмешку ды з ёю разам галоўкаю і налажу. І хоць граф усё не хацеў згаджацца на авантуру, аднак мой падпалкоўнік усё-такі схіліў яго, сказаўшы, што я вельмі здатны на розныякія выцінкі, аджа ж ён амаль не сумняваецца, што мне ўдасца і гэтая. Таму нарэшце граф загадаў зрабіць усё, што тут належала, дадаўшы жартам, што ўся слава-няслава, якая выпадзе ў гэтай акцыі, яму аднаму перападзе.

І вось знайшлі тры адпаведныя калоды, перад кожнаю запрэгли па 24 кані, хоць і пары хапіла б з гакам, а адвечоркам правезлі іх так, каб бачыў непрыяцель; тым часам раздабыў я і тры пішчалі і парахавую барылу, якую знайшлі ў замку, і, зладзіўшы ўсё, як я таго хацеў, уначы прывёз яе да нашай антылерыі. У пішчалі заклалі двайны зарад, і я загадаў страляць праз тую бочку, у якой папярэдне выбіў дно, нібыта гэта мы падавалі тры сігнальныя стрэлы; і грывнула так, што кожны пабажыўся б, што гэта былі фальканэты альбо паўкартаўны. Наш генерал-фэльдцойгмайстар, гледзячы на гэтую забаву, ад усяго сэрца парагатаў, аднак жа прапанаваў непрыяцелю яшчэ раз дамовіцца пра здачу крэпасці, дадаўшы, што калі яны да вечара не ўпакорацца, дык раніцай казань пойдзе іншая. Неўзабаве з абодвух бакоў панадбеглі пасланцы, заключылі дагавор, і яшчэ тае ж ночы былі адчынены гарадскія брамы, што мне было асабліва дадушы, бо граф адразу ж не забыўся паказаць, як высока ён мяне цэніць; ён не толькі падарыў мне жыццё, якога я меўся паводле яго строгага загаду пазбыцца, але загадаў яшчэ адразу даць мне поўную волю вольную і пры мне загадаў падпалкоўніку, каб ён уручыў мне першы прапар, які толькі вызваліцца, што таму дужа не выпадала, бо ў яго завялося столькі ўсякіх зяцёў, швагроў і іншага сваяцтва, якія толькі і падсочвалі, каб прыпахлебіцца да такога гонару, аж я век бы не даждаў.

РАЗДЗЕЛ АДЗІНАЦЦАТЫ

Сімпліцыі расказвае пра падкопы славы і слоўца-другое пра амурныя справы

За час гэтага паходу я не сустрэў больш нічога вартага ўвагі. А калі вярнуўся ў Зэст, гесэнцы з Ліпштата звялі ў мяне з пашы разам з канём і кнэхта-конюха, якога я пакінуў прыглядаць маё дабро. Ад яго праціўнік якраз і выведаў пра ўсе мае дзеі і чыны; а таму зашанавалі мяне яшчэ больш, чым раней, бо, наслухаўшыся пагалосак, дапраўды паверылі, што я абазнаны ў чарах, у чорным буртніцтве. Конюх сказаў ім таксама, што быў адным з тых чартоў, якія (s.v.) да ўсёру напалохалі ў кашары егера з Вэрле. А калі памянёны егер даведаўся пра гэта, дык ужо аж так засаромеўся, што зноў даў цекача і перамахнуў да галандцаў. Але мне якраз абярнулася вялікім шчасцем, што мой слуга трапіў у палон, але пра гэта стане вядома з працягу маёй гісторыі.

Я пачаў паводзіцца больш салідна, каб не падарваць рэпутацыі, спадзеючыся атрымаць прапар. Спакваля я завёў кампаніі. З афіцэрамі і маладымі шляхціцамі, якія таксама мецілі ў тое самае, што і я надумаў неўзабаве атрымаць. Усе яны былі

мае закляття ворагі, хоць і прыкідваліся лепшымі сябрамі, падпалкоўнік таксама не вельмі да мяне гарнуўся, бо атрымаў загад падвысіць мяне ў абход сваіх родзічаў. А гэйтман сумеўся, знійкавеў, бо ў мяне і коні, і вопратка, і зброя былі лепшыя за ягонья, ды я больш нічым і не шчодрыўся старому скнару і сычу, як раней. Ён з куды большай ахвотай падзівіўся б, як мне днямі ўцялі б галаву, чым цяпер слухаць пра абяцаны прапар, бо спадзяваўся ўспадкаваць мае коні; а лейтэнант ненавідзеў мяне за адно толькі слова, якое неадумна пусціў. А зладзілася ўсё так. Нас былі паслалі разам кавалькадай у небяспечны дазор. Калі на варту заступіў я, — хоць і была цёмная ноч, давялося залегчы, лейтэнант падпоўз да мяне, як гадзюка, і сказаў: „Вартавы, ты што-небудзь заўважыў?” Я адказаў: „Ну але ж бо, пане лейтэнанце”. — „Што? Што?” — спытаўся ён. Я адказаў: „Я заўважыў, што пану лейтэнанту страшна”. З гэтага моманту я і страціў ягоную ласку, і ўжо кожнага разу, дзе найбольш прыпякала, там мною і падтыкалі, усюды, дзе толькі было можна, ён шукаў прычыны выгнаць з мяне жывы дух, перш чым я зраблюся фэндрыкам, і я нічым і ніяк не мог яму ўсупрацівіцца. Не менш таго дазвалялі мне і фельдфебелі, бо гэта ж мяне пахвалілі перад усімі. А што да простых райтараў, дык іхняя любоў і дружба таксама пахіснуліся, бо, як яно бачылася збоку, было падобна на тое, што як бы я імі пагрэбаваў, пагрэбаваў іхняй суполкай, выбіваючыся ў панства, дзе мяне таксама не дужа чакалі. А найгорш было, што не знайшлося ніводнага жывога чалавека, які падказаў бы мне, як да мяне ўсе паставіліся; а сам я не мог нічога заўважыць, бо кожны, хто ў вочы казаў мне лагодныя словы, хацеў бы, каб я спруцянеў. Таму як і жыў, як сляпы, у поўнай пэўнасці, і чым далей, тым у большай пэўнасці і пысе, і хоць ужо ведаў, што сямю-таму не смакавала, што я выпярэдзваў у раскошы многіх знакамітых і высакародных афіцэраў, аднак мне гэта не заважала. Я не саромеўся, як толькі стаў яфрэйтарам, надзяваць на сябе калет у шэсцьдзесят рэйхсталераў, чырвоныя кармазынавыя штаны і белыя аксамітавыя рукавы, распытыя золатам і срэбрам, што ў тых часы было прынята насіць у вышэйшым афіцэрстве; гэта кожнаму парола вочы. Я быў тады страшна малады дурань, такі, ведаеце, расхрыста з ветрам у галаве, які ўсё пускаў на рас пыл, замест каб паводзіцца з розумам, і калі б тымі грашыма, якія я з пустой пыхі і без аніякай карысці чапляў на сябе, падмазаў дзе трэба і каго трэба, дык хутка не толькі прапар дастаў бы, але і не нажыў бы сабе столькі ворагаў. Але і на гэтым я не схамянуўся, я ўбраў майго найлепшага каня, таго самага, якога Гізуйчмут дастаў у гесэнскага ротмайстра, такім сядлом, збруяй і зброяй, што, калі я сядаў на яго, мяне можна было прыняць за другога рыцара Георга. Нічога так мяне не дапякала, як думка, што я не шляхціц і не магу апрануць майго конюха і пахолка ў сваю фамільную ліўрэю. Я думаў: „Усё мае свой пачатак. Калі ў цябе ёсць герб, будзе і свая ліўрэя; а як станеш фэндрыкам, мецьмеш і сваю сыгнетку, хоць ты і не шляхціц. Я нядоўга мучыў сябе такімі скрупулатамі, як ужо праз *comitem Palatinum*⁴⁴ дастаў сабе і герб; Гэта былі тры чырвоныя маскі на белым полі, а на шаломе паясная выява маладога дурня ў цялячай скуры з парай заечых вушэй, упрыгожаных спераду бомкамі, бо, мяркую, гэта найбольш пасавала да майго імя, якое было — Сімпліцыус. Так я надумаў урваць са свайго блазенства, каб у будучым, ужо пры належным становішчы мець перад вачыма заўсёдны напамінак, якою цацаю быў колісь у Ханаў, каб не дужа задавацца, бо ўжо і цяпер я быў такі індык, што куды к чорту вадзіць кампанію са свіннямі. Ну, вось, нарэшце, здабыў я сабе імя, радаслоўню і герб, а калі б каму-небудзь пад’юджыла мяне гэтым папикнуць, дык, можаце паверыць, даў бы яму права выбару — шпага ці пара пістоляў.

Хай на тую пару я яшчэ не ўгоньваўся за бабскім полам, аднак жа вадзіўся з тымі шляхцічкамі, якія мелі адведзіны ў пэўных паненак, якіх было шмат у горадзе, каб пакарасавацца, пафарсіць фрызурай, вопраткай і плюмажам. Мушу прызнацца, што за маю пазітуру на мяне першага клалі вока, але тым часам выпадала і чуць, як распусныя шлюхі параўноўвалі мяне з прыгожай, добра выструганай драўлянай

44 Тут: герольдыя (лац.).

лялькай, у якой, акрамя прыгажосці, няма ні сілы, ні соку, бо апрача знешняга антуражу, ува мне не было больш нічога, што ім прыдалося б. Так што, акрамя трынкання на лютні, я не мог прапанаваць і выдаць нічога ім прыемнага, бо яшчэ нічога не ведаў пра каханне. А калі тыя, што ўвіваліся каля дзевак, шукаючы іхняй ласкі сваім далікатным красамоўствам, пакеплівалі з маёй няўвішнасці і ваўкаватасці, дык я пярэчыў, што будзе з мяне і таго, што я магу пацешыць сябе блішчатай шабляй і ладным мушкетам. А калі пад канец і дзеўкі пахвалілі мяне за такія словы, дык гэта аж так уела малойцаў, што яны тайна пакляліся забіць мяне, нягледзчы на тое, што сярод іх не знайшлося ніводнага, каму хапіла б духу кінуць выклік альбо даць мне зачэпку выклікаць каго-небудзь з іх, а на гэта ж хапіла б пары аплявух альбо моцных слоў; а як што я да таго ж раскідаўся грашыма, дык з гэтага дзеўкі вывелі, што я хлопец рэзалютны, і адкрыта казалі, што пры маёй паставе і пахвальных думках дзяўчыне аднаго майго слова больш дастаткова, чым цэлай казані і ўсіх кампліментаў, прыдуманых Амурам, — усё гэта яшчэ больш злавала спаборнікаў.

РАЗДЗЕЛ ДВАНАЦЦАТЫ

Сімліцы надыбай на скарб чароўны, вяртаецца ў Зэст з торбаю поўнай

Было ў мяне два выдатныя кані, уся мая радасць і ўцеха, якая толькі на свеце ёсць.

Кожны дзень, як толькі выдавалася вольная хвіліна, я выязджаў на іх на манежную ці проста на вольную ездню; і не таму так рабіў, што была патрэба аб'язджаць іх, а каб людзі пабачылі і падзівіліся, якія ў мяне шыкоўныя дрыганты. А калі я ці, лепей сказаць, конь гарцаваў на поўную цудоту сваю па вулцы, а дурны люд лупіў вочы і хлястаў языкамі: „Во, гля, гэта той самы Лавайчык! Ах, які ў яго конь! Ба, якое на ім пер'е!” альбо: „А гвалтачкі мае, які файны фацэт!”, я так і вастрыў вуха, так і ставіў, так і цешыў слых, нібы тое сама царыца Саўская Нікаула прыпадобніла мяне да мудрага Саламона, пры ім самім седзячы. Але я, трундала, тым самым часам не чуў, што, мабыць, гаварылі пра мяне людзі разумныя і дасведчаныя альбо ж і незычліўцы. А яны ж, без пахібы, зычлілі, каб я скруціў сабе карак і ножкі выпруціў, з таго каня летучы, бо ні ў чым ніяк не маглі са мною зраўняцца. А тыя, вядома, лічылі, што калі б кожнаму прыпадала па ягоных заслугах, дык будзьце пэўныя, я не быў бы будзь-будзь, вой не! Карацей, каторыя разумнейшыя, мелі мяне за маладога немысля, чыя фанабэрыя не задоўжыцца, бо і на тхара прыходзіць пара, бо ўсё гэта на крохкім і страдным падмурку лепіцца і на ненадзейнай вайскавай талані.

І калі ўжо мне самому казаць усё гэта па шчырасці, дык мушу прызнацца, што гэтыя судзі ў расправах сваіх мелі-такі рацыю, хай тады гэта ў мае глуды і не заходзіла, бо я мог даць добрага пытлю любому праціўніку і антаганісту, калі той са мною завядзецца, — як спраўны, круты жаўнер, хоць быў я, калі ўжо на тое, яшчэ дзіця горкае. А ўзнёсся я так высока з тае прычыны, што на тыя часы любы смаркаты плюгавец з канюшні мог застрэліць самага адважнага на свеце героя; не будзь на той час прыдуманы порах, дудзеў бы я на сваёй дудзе ды спаў бы на хамутах.

І вось так выгарцоўваючы, завёў я сабе звычайку аб'язджаць усе дарожкі і сцежкі, усе равы і яры, балоты, хмызы, груды, ручаі і рачулкі, усё браць на вока і класці ў памяць, каб, калі ў будучым падвернецца якая аказія счапіцца з непрыяцелем, можна было скарыстацца мясцовасцю і ў offensive і ў defensive⁴⁵. З такім намерам вырапіўся я аднаго разу праехацца непадалёк ад горада каля старых руінаў, дзе

45 У нападзе і ў аабароне (лац.).

колісь стаяла вялікая гаспода. І я адразу падумаў: „Вось выдатнае месца, дзе можна зладзіць засаду альбо куды зашыцца, асабліва нам, драгунам, калі дапякуць райтары альбо змусяць уцякаць”. Я ўехаў на двор з разваленымі мурамі, каб паглядзець, ці нельга там у разе якой пільнасці схавацца з коньмі альбо абараняцца пеша. І калі я, каб ужо ўсё агледзець як след, хацеў быў пад’ехаць да склепа, сцены якога яшчэ добра трымаліся, конь мой раптам занаравіўся, і ні ласкай, ні падсцёбкай я не мог скіраваць яго туды, куды трэба, хоць звычайна ён нічога не баяўся. Я шпыняў яго астрогамі, аж нават шкада стала, але і гэта не дапамагло, і ён не зрушыў з месца. Я спешыўся і ўзяў каня пад аброць, каб звесці яго ўніз па асыпаных прыступках, але ён пудзіўся і не ішоў. Ён з усіх капытоў упіраўся; нарэшце ласкавымі словамі і пагладжваннем мне ўдалося звесці яго ўніз, і калі я лашчыў яго і гладзіў, тут і заўважыў, што ад страху ён спацеў і ўвесь час глядзеў у кут склепа, куды ніяк не хацеў ісці і дзе я нічога не бачыў, што магло б напалохаць. А калі я так стаяў і глядзеў на каня, які дрыжаў ад страху, на мяне самога найшла такая немарасць, як калі б хто раптам схпіў мяне за валасы і выліў на мяне вядро халоднай вады. Але я не мог там нічога разгледзець; а конь пачаў паводзіцца яшчэ больш дзіўна, аж я не мог падумаць нічога іншага, як толькі што, можа, буду тут з ім разам зачараваны і будзе тут, у склепе, мне апошня крайнасць. Таму я рашыў вярнуцца назад, але конь мой і тут заўпарціўся, а мне стала проста вусцішна, бо я ўжо і сам ледзь разумеў, што раблю. Нарэшце паклаў на руку пістолю, прывязаў каня да моцнага бэзу (ён рос пасярод склепа), каб выйсці вонкі і там пашукаць людзей, якія дапамаглі б мне вывесці каня; і пакуль я ўсё гэта абдумаў, прыйшло мне ў галаву, а ці не схаваны ў гэтых мурах які-небудзь скарб, можа, якраз таму тут і нячыста. Я паверыў гэтай здогадцы, разгледзеўся, павадзіў вачыма і адразу ў тым самым цёмным куце, куды не хацеў ісці мой конь, разгледзеў, што частка сцяны, прыкладна памерам з хатні куфар, колерам і муроўкай не зусім падобная на астатняе. Але як толькі я рушыў туды, тут ува мне ўсё і забунтавала, валасы ўсталі дыба, і гэта яшчэ больш умацавала маю здагадку, што менавіта тут і ёсць спраты мінулага, менавіта тут ён і схаваны — скарб.

У дзесяць, у сто разоў ахвотней пабыў бы ў перастрэлцы, пайшоў бы на скрут галавы, чым зведаць такую жудасць. Мяне катавалі, а я не ведаў хто, бо нічога не чуў і не бачыў. Я ўзяў з сядла і другую пістолю і хацеў быў ужо пакінуць каня і пайсці, але не мог падняцца па прыступках, бо як мне здалося, у твар дыхнула моцным парывам ветру, — вось тут якраз нібы кот учасціўся мне ў карак. Нарэшце я даўмеўся бабахнуць з абедзвюх пістоляў, каб сяляне, якія працавалі непадалёк, прыбеглі мне на вырчку. Я так і зрабіў, бо больш не было ні сродку, ні надзеі на ратунак з гэтага лядашчага зачараванага месца. Я так зазлаваўся ці, правільней сказаць, спалохаўся (бо і сам не ведаў, што са мною робіцца), што, страляючы, нацэліўся якраз у тое месца, дзе, як я думаў, была закладзена прычына маёй дзіўнай прыгоды, і ўсадзіў у памянёную частку сцяны дзве кулі з такою сілаю, што прабіў дзірку, у якую можна было ўсунуць два кулакі. А калі грывнуў стрэл, мой конь заржаў і настрабуніў вушы, і гэта мяне суцешыла; я не ведаю, ці тая немарасць альбо прымарока знікла, ці бедная жывёла так зарадавалася стрэлу, але мне адразу адлегла ад сэрца, і я без страху падышоў да дзіркі, прабітае маімі кулямі, і пачаў развальваць сцяну, пакуль не адкрыўся такі багаты поклад срэбра, золата і каштоўных камянёў, што мне і да сёння жылося б наедна, калі б я здолеў правільна ім скарыстацца. Тут было шэсць тузінаў срэбных застольных кубкаў старафранкскага вырабу, вялізны залаты келіх, некалькі кубкаў-спарышоў, чатыры срэбныя і адна залатая салатніцы, старадаўні залаты ланцуг, розныя брыльянты, рубіны, шафіры і смарагды як у пярсцёнках, так і ў іншых кляймодах; ітэ, цэлы куфэрак паўным-поўны жэмчугу, толькі ўжо ён і высах і выцвіў; яшчэ ў падтрухлым скураным мяшэчку восемдзсят старых якімаўскіх талераў з чыстага срэбра, а яшчэ 893 залатнікі з французскім гербам і арлом, а якія гэта манеты, ніхто не ведаў, бо, як казалі пазней, шрыфт на іх быў ужо неразборлівы. Гэтыя манеты, пярсцёнкі і кляймоды я парасоўваў у кішэні, боты,

штаны і пістольную сумку, і як што я не ўзяў з сабою мяшка, бо ж выехаў толькі дзеля праездкі, дык зрэзаў з сядла шабрак, які быў пашыты з падкладкаю і мог паслужыцца за мяшэчак, і склаў у яго ўвесь астатні срэбны посуд, павесіў на шыю залаты ланцуг, сеў на каня і паскакаў да нашых кватэр. А калі я выязджаў з двара, згледзеў двух сялян, якія, убачыўшы мяне, збурыліся ўцякаць, але я хутка дагнаў іх, бо чатыры пары ног і роўнае поле добра таму спрыялі; я спытаўся ў іх, чаго яны ўцякалі і чаго ім так страшна. Тады яны прызналіся, што ім здалося, быццам я якраз тая прымарока, якая жыве ў гэтых панскіх руінах і пераследуе кожнага, хто надта блізка падыходзіць сюды. А калі я пачаў распытвацца ў іх пра ўсе акалічнасці, ячны адказалі, што ад страху перад памянёнай прымарокаў вось ужо каторы год ніхто не заглядвае ў гэты двор, хіба што заблудзіць які-небудзь чужапанец. Як вядома з шырокіх пагудак, там схаваны жалезны куфар, а ў тым куфры поўна грошай, і вартуюць яго чорны сабака і праклятая Дзева, і як вядома са старога падання, ды яны і самыя чулі ад дзядоў, павінен аб'явіцца ў гэтых мясцінах заезны чужаземны шляхціц, які нічога не ведае пра сваіх бацьку і маці, ён вызваліць Дзеву, адамкне вогненным ключом жалезны куфар і завалодае схаваным скарбам. Такіх недарэчных гісторый панарасказвалі яны мне поўную торбу і дадалі, што яшчэ не чулі, каб хто-небудзь вярнуўся з таго двара, не абрабіўшыся ад смяротнага страху праз тую пачварную прымароку. Праўда, за іх памяці нейкія валачобнікі і закліначы хадзілі туды капаць, аднак толькі журбы набраліся, бо іх там так прынялі і турнулі, што з тае пары ні ў кога духу не хапала шукаць скарбы, асабліва як пайшла чутка, што ён дасца ў рукі толькі таму, хто ні разу не скаштаваў жаночага малака. Я сказаў, што калі так, дык ляжацьме той скарб да покату веку. „А хто ж вам сказаў, што там жыве праклятая Дзева?” Сяляне адказалі: „Некалькі гадоў таму назад адна дзяўчынка з іхняй вёскі пасвіла на лузе непадалёк ад таго месца козы. І калі адна каза адбілася і забегла на страшны двор, дзяўчынка, нічога не ведаючы пра прымароку, пабегла заняць тую казу да чарады; тут да яе і выйшла Дзева і спыталася, што ёй тут трэба, і калі дзяўчынка адказала, што хацела заняць казу, якая сюды заблытала, Дзева паказала ёй цэлы кош вішняў, сказаўшы: „Ідзі і вазьмі тое, што бачыш перад сабою, і звядзі сваю казу; але не вяртайся і не азірайся, каб не сталася табе бяды!” Гэтыя словы напалохалі дзяўчынку, яна як нежывая ўхашіла сем вішняў, якія, як толькі яна выйшла з руінаў, ператварыліся ў сем манет”.

Пасля я спытаўся ў сялян, што ж ім самім тут было трэба, калі б усё адно не адважыліся б зайсці ў двор. Яны адказалі, што чулі стрэл і моцны крык, вось і прыбеглі падзівіцца, што тут робіцца. А калі я сказаў, што я стрэліў, каб людзі прыбеглі дапамагчы, бо мне таксама зрабілася вусцішна, аднак я не чуў ніякага крыку, тыя адказалі: „Доўга страляць давялося б у гэтым замку, пакуль прыбег бы сюды хто-небудзь з суседзяў; і калі папраўде, тут завяліся такія дзіўныя дзівосы, што мы нізавошта не паверылі б маладому панічу, быццам ён там пабываў, калі б на свае вочы не пабачылі, як ён адтуль выехаў”.

Пасля гэтага ім хацелася выведаць у мяне ўсяго ўсякага, асабліва што там усярэдзіне робіцца і ці бачыў я Дзеву і чорнага сабаку каля жалезнага куфра, так што калі б я хацеў павыхваляцца, дык мог бы ім нахлусіць пад самую гічку ўсялякіх дзівосаў; але я не раскажаў ім анічагусенькі, асабліва пра тое, што здабыў каштоўны скарб, а паскакаў сваёй дарогай да нашых кватэр, паглядаючы на сваю знаходку, і шчыра радаваўся.

РАЗДЗЕЛ ТРЫНАЦЦАТЫ

*Сімліцы баіцца страціць кляіноды,
і раздарыць іх таксама шкода*

Хто ведае, чаго вартыя грошы, і з гэтай прычыны лічыць іх сваім божышчам, той мае на гэта падставы; бо калі ёсць хто на свеце, хто зведаў іхнюю сілу і амаль боскія цноты, дык гэта я. Я ведаю, што на душы ў таго чалавека, які мае іх у дастатковым запасе; а я ж па сабе ведаю, як пачуваецца таму, у каго ніводнага гелера за душою. Так, я ўзяўся даказаць вам, што ў грошах больш цноты і моцы, чым ва ўсіх высакародных камянях; як дыямант, яны разганяюць любую меланхолію; як смарагд, яны спараджаюць ахвоту і прынароўку да штудыяў; ці не таму сярод студэнтаў звычайна больш дзяцей багатых, чым бедных. Яны здымаюць з сэрца баязлівасць, робяць людзей вясёлымі і шчаслівымі — бы рубін; часам наводзяць бессань — бы гранат; і наадварот, маюць вялікую сілу, як гіяцынт, даюць чалавеку сон і спакой; яны маюць сэрца, разганяюць пустыя трывогі і ўсяляюць у чалавека радасць, свежасць, дабрамыснасць, як шафір і аметыст; яны развейваюць дрэнныя сны, узвясельваюць, адточваюць розум, і калі чалавек з кім-небудзь судзіцца, дык бярэ верх, асабліва калі як след падмажа суддзю — ну, чыста як сардыс. Яны тушаць пажаду і нецнатлівыя памкненні, асабліва калі за іх бярэш харошанькіх кабетак. Карацей, словамі не апішаш усяго, што могуць мілыя грошыкі, як я ўжо пісаў пра гэта ў сваім „Чорным і Белым” — калі ты ўмееш імі правільна распарадзіцца.

А што да мяне, дык усё маё, здабытае і рабункам, і хапункам, і знойдзеным скарбам, мела сваю адмысловую прыроду, бо зрабіла мяне яшчэ больш фанабэрыстым, чым я быў раней, і спрыкрыла сэрца тым, што я мушу насіць толькі імя Сімпліцыус. Гэта не давала мне заснуць, як аметыст; бо я часам цэлымі начамі ляжаў і думаў, што б такое яшчэ зладзіць, каб прыўлашчыць больш. Усё гэта зрабіла мяне кемным арыфметыкам; я рахаваў, на колькі пацягне срэбра і золата, якое было не ў манетах; я складваў гэта з тым, што было прыхавана ў розных месцах і што я трымаў пры сабе ў торбе; у выніку, не лічачы камянёў, выходзіла круглая сума. Гэтыя грошы дазволілі мне прыставіць сваю прыроджаную хітрыну і ліхую прыроду да вядомай прымаўкі: скупы і вачмі не наесца, і ўрэшце яны ператварылі мяне ў апошняга, усім нянавіднага скнару. Яны ж і ўшчапілі мне ў мазгі розныя ідыёцкія заплапоўкі і дзіўныя замарачэнні, але добра яшчэ, што за ніводзін намысел я згопалу не ўхапіўся. Аднаго разу пачапілася думка, што пара мне канчаць з вайною, дзе-небудзь трэба асесці і выгледваць у акно, уткнуўшыся ў шыбу замурзанага храпай. Але я хуценька адумаўся, калі ўспомніў, якое прывольнае жыццё я вяду і якія светлыя надзеі абселі мяне, як уроілася мне ў галаву выбіцца ў панства — у вялікія Гансы ўтачыцца; і тады я падумаў: „Ай, Сімпліцы, не фігуруйся, не выдурнівайся на прапашча, ты ж не на прыпечку ляжыш, лепей навярбуй імператару гуф драгунаў, вось і будзе яно шляхетна, вось і будзеш ты вылізаны малады шляхцюк, які з часам пойдзе высока і далёка, як вока сягае”. Але я толькі прыкінуў, што ўся мая веліч можа знікчэмніцца і разляцецца к чартаматары ў першай няўдалай сутычцы альбо разбурыцца разам з вайною пры заключэнні міру, дык адразу і расхацелася. Тады пачаў я думаць, як бы гэта хутчэй уступіць не ў панскія халявы, а ў сапраўдную мужчынскасць; „бо, як абрасцеш, — падумаў я сабе, — возьмеш жонку, прыгожую, маладую, багатую, а там прыкупіш які-небудзь маёнтак ды і заживеш спакойна і роўна”. Хацелася заняцца жывёлай і мець з яе сумленна здабыты кавалак; але як што я быў яшчэ замалады на такі гандаль, дык давялося адкінуць задумку. Гэтых і падобных намераў было ў мяне шмат, пакуль, нарэшце, я не рашыў схаваць усё маё багацце ў якім-небудзь добра абароненым горадзе ў надзейнага чалавека і чакаць, што далей пашле Фартуна. Тады я яшчэ трымаў пры сабе Юпітара, бо ніяк не мог ад яго адкараскацца; а ён часам вёў даволі субтыльныя гаворкі і па некалькі тыдняў бываў пры поўным розуме, а таксама без усякай меры палюбіў мяне, бо я зрабіў яму шмат добрага; і, бачачы цяпер мяне ў пастаяннай задуманнасці, сказаў мне такія словы: „Любасны сыне! Лепей раздары ўсё сваё нарабаванае срэбра і золата!” Я сказаў: „А навошта, дарагі Ёве?” — „А на тое, — адказаў ён, — каб такім чынам набыць сабе сяброў і агрэбіся ад лішніх турботаў”. А я сказаў, што ахвотней дадаў бы і да таго, што маю, бо хто ведае, на што яно мне

прыдасца? А ён сказаў: „Глядзі, сыне, дзе ты больш абрашчаш; на такой тваёй дарозе ты да скону дзён сваіх не здабудзеш ні сяброў, ні спакою. Хай скнарацца старыя жмінды, а ты будзь малады шустры малойчык; больш трэба засмучацца, што ты збяднеў на сяброў, а не на грошы”. Я падумаў пра гэта і, хоць палічыў, што Юпітар разважыў правільна, але скупасць ужо так авалодала мною, што я зусім не збіраўся нічога раздарваць. Усё-такі пад канец я паднёс каменданту некалькі срэбных і пазалочаных шклянак на гульню ў косці, майму гэйтману некалькі срэбных салоніц, чым, зрэшты, нічога не прыдбаў, а толькі распаліў у іх прагу на тое, што ў мяне заставалася, бо то ж усё былі старыя рэдкія рэчы, так бы мовіць — рарытэтныя спраты, цаны ім няма. Свайму вернаму прыяцелю Гізуйчмуту я падарыў дванаццаць рэйхсталераў; а ён мне параіў схаваць багацце дзе-небудзь далей альбо чакаць бяды на галаву, бо афіцэры косяцца, калі ў простага жаўнера заводзіцца лішні грош. Бачыў ён таксама, як за грошы адзін жаўнер забіваў потайкам другога; а да гэтага часу я мог лёгка хаваць у таямніцы ўсё, што ўдавалася нахапаць і назбіраць са здабычы, бо кожны ж думаў, што я зноў усё распусціў на барахло, каня і зброю, а цяпер не мог нікому засляпіць вочы і пераканаць, што грошай не засталася, бо кожны лічыў знойдзены скарб большым, чым ён быў насамрэч, і ў дадатак я ўжо менш раскідаўся грашыма, чым раней. І яму, Гізуйчмуту, даводзілася чуць, якія паказкі хадзілі сярод драгунаў; на маім месцы ён махнуў бы рукою на вайну, хай ідзе як ідзе, а сам пасяліўся б, дзе больш бяспечна, чым аддаўся б волі Божай. На яго думку, не варта далей спакушаць Фартуну, досыць здабыў я сабе і гонару і славы і ўсялякага добра і так спасобіўся ва ўсіх сваіх дзехах, як гэта ўдавалася наўрад ці аднаму з тысячы. Я адказаў: „Паслухай, браце! Не магу ж я вось так проста адмовіцца стаць фэндрыкам?” — „Во, во, — сказаў Гізуйчмут, — каб я прапаў, каб я так жыў, калі ты атрымаеш той прапар; іншыя, хто, як і ты, цягнецца да яго, сто разоў падставяць табе нагу, калі ўбачаць, што прапар вызваліўся і ты маеш шанцы яго атрымаць. Не вучы мяне лавіць плотак — мой бацька еў карася! Павер, браце, мне! Хто-хто, а я пабачыў, што і як на вайне, ведаю больш за цябе! Ці ж ты не бачыш, як сёй-той фельдфебель галавой, розумам ссівёў каля сваёй алебарды, хоць у паходах і вызначыўся перад іншымі; альбо ж ты думаеш, ім няма на што спадзявацца? Да таго ж яны і права маюць на падвышку, ты і сам гэта прызнаеш”. Я мусіў змоўчаць, бо Гізуйчмут ад усяго чыста нямецкага сэрца сказаў мне шчырую праўду, ні ў чым не пакрывіўшы душою; я сціснуў зубы, бо яно такі так — занадта ўжо думаў пра сябе немаведама як высока.

Усё ж я даў увагі ягоным словам, а таксама парадзе майго Юпітара і пераканаўся, што ням а ў мяне ніводнага сярдэчнага сябра, які паспеў бы мне на выручку ў бядзе, а калі мяне заб’юць, дык каб тайна ці адкрыта адпомсціў за маю смерць. Гэтак сама я мог лёгка ўзяць у разлік усе акалічнасці, якія б яны ні былі; аднак ні маё славалюбства, ні прагнасць да грошай і яшчэ больш за тое надзея ўзвысіцца не дазвалялі мне паквітацца з вайною і здабыць сабе спакой; але я ўмацаваўся ў ранейшым намеры, і, як што тады якраз далася нагода пабываць у Кельне (бо я быў назначаны з сотняй драгунаў канваяваць туды купцоў з таварам з Мюнстэра), спакаваў усе свае скарбы, узяў іх з сабою і аддаў на захаванне тамтэйшаму самаму багатаму купцу, які выдаў мне распіску. Там было чыстага нечаканенага срэбра на семдзясят чатыры маркі, ды ў асобным запячатаным куфэрку пярсцёнкі і каштоўнасці, усяго з усім золатам і камянямі восем з палавінаю фунтаў вагі, разам з васьмюстамі дзевяноста трыма старадаўнімі залатнікамі, з якіх кожны важыў столькі, колькі паўтара залатых гульдэнаў. Майго Юпітара я таксама ўзяў з сабою, бо ён вельмі хацеў і прасіўся і ў Кельне ў яго былі сваякі. Перад імі ён усяляк нахвальваў дабрадзействы, якія я рабіў яму, і схліў іх прыняць мяне з вялікай пашанай. Але мне ён не пераставаў даводзіць, што трэба было лепей скарыстацца грашмі і набыць сабе сяброў, ад якіх было б больш карысці, чым ад золата.

РАЗДЗЕЛ ЧАТЫРНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы ў палоне; на судзе афіцэраў
высока трымае гонар жаўнера*

Едучы назад, я разважыў, што мне рабіць у будучым, каб усе мне бажаволілі добрай ласкай; бо Гізуичмут запусціў-такі мне ў вуха неспакойную блыху, запэўніўшы, быццам кожны зайздросціць мне, што, зрэшты насамрэч так і было. Згадаў я таксама, што неяк параіла мне славуная вароджка ў Зёсце, і гэта дадало яшчэ большай згрызоты сэрцу. І вось такімі развагамі навастрыў я свой розум і зазначыў сабе, што і праўда, чалавек, які жыве без турботаў, амаль падобны на жывёлу. Я раздумаў і прыдумаў, хто, як і за што мог бы мне адсукаць свечку, прыкідваў, як да каго мне падсябрыцца, каб зноў увайсці ў шчыр і ласку і колькі ж бо дзіву даваўся з некаторых, якія асыпалі мяне пахваламі, ніякай любові, аднак, у сэрцы не маючы. Таму я пастанавіў сабе таксама прыкінуцца і гаварыць кожнаму, што яму падабаецца найбольш, запісаць у пачат святых кожнага, хай нават сэрца да яго не ляжацьме; а самае галоўнае, зразуметае, дык гэта, што якраз менавіта маё гардунства наклікала на мяне гайню ворагаў. А таму самае патрэбнае цяпер — зноў пасядзець ціхенька, не выстаўляцца, не загаліцца, больш блытацца з простымі жаўнерамі, трымаць у руках капялюш перад вышэйшымі і крыху збавіць лішняй празмернасці ў строях, пакуль не змяню сваёй пасады. У купца ў Кельне я ўзяў сто талераў, якія павінен буду вярнуць яму з наварам, калі ён мне зноў аддавацьме мае скарбы; палавіну гэтых грошай я мерыўся раздаць канвою, бо нарэшце расшалопаў, што скнарствам сяброў не прыдбаеш. Менавіта так я рашыў перамяніць сваё жыццё і пакласці гэтаму пачатак ужо ў дарозе. Але я рашыў наладзіць папойку без гаспадара, і ўсе мае планы паляцелі дагары нагамі. Бо калі мы ехалі горнай дарогай, нас высачылі ў самым зручным для гэтага месцы восемдзесят мушкецёраў і пяцьдзесят райтараў якраз тады, калі я з групай усяго ў пяць чалавек разам з капралам быў пасланы наперад рэкагнасыраваць дарогу. Калі мы параўняліся з засадай, непрыяцель затоіўся і прапусціў нас наперад, каб нападкам на нас не ўспалошыць канвою да таго часу, пакуль самі не нападуюць на яго; а паслалі за намі карнэта з шасцю райтарамі, якія не выпускалі нас з вачэй, пакуль астатнія не напалі на канвой, а мы павярнулі назад, каб паказаць і сваю адвагу. Тут яны і кінуліся на нас і закрычалі, ці не хочам мы да іх на пастой і лежу? Што да мяне, дык я ездзіў добра, конь у мяне быў спраўны, але я не хацеў паказваць пятаў, а скакаў па невялікай лагчынцы, прыглядваючыся, ці нельга і тут заслужыцца на гонар. Тым часам я адразу па залпе спетрыў, які там усчаўся кавардак, а таму рашыў усё-такі ўцякаць, але карнэт усё разлічыў наперад і адразу заступіў мне дарогу; калі ж я хацеў прабіцца, ён, прыняўшы мяне за афіцэра, зноў запрасіў на пастой. Я падумаў: „Жыццё ўсё-такі лепшае за няпэўную рызыку” — і спытаў, ці хоча ён узяць мяне на пастой, як сумленны жаўнер. Той адказаў: „Ну, вядома, па справядлівасці!” І вось, спрэзэнтаваў я яму маю шпагу і здаўся ў палон. Ён адразу спытаўся, хто я такі, бо прыняў мяне за радавітасць, а значыцца, за афіцэра. А калі я яму адказаў, што мяне празвалі Лавайчыкам з Зёста, ён сказаў: „Дык табе пашанцавала, што папаўся нам не тыдні чатыры таму назад: тады я не мог бы даць табе кватэры, бо цябе ўсе лічылі ведзьмаром, які знохаўся з лядашчым!”

Гэты карнэт быў храбры малады кавалер і старэйшы за мяне не больш чым гады на два. Ён не дужа каб узрадаваўся, што яму выпаў гонар паланіць славутага Лавайчыка, а таму сумленна стрымаў сваё слова, як галандзец, у якіх было правіла не лазіць у пояс палонным гішпанцам і нічога ў іх не браць; і ён быў настолькі ветлівы, што ні разу не зрабіў мне візітацыі, а я быў дужа далікатны і сам дастаў грошы з сумкі і прапанаваў яму дзялёжку; яшчэ ціха сказаў карнэту, хай пастараецца, каб яму дасталіся мой конь, сядло і збруя, бо ў сядле ён знойдзе яшчэ трыццаць дукатаў, а конь у мяне і без таго такі, што лепшага наўрад ці дастанеш. І

карнэт аж так прыкіпеў да мяне, быццам я яму быў родны брат; ён адразу перасеў на майго каня, а мне дазволіў ехаць на сваім. А наш канвой страціў не больш шасці чалавек забітымі, ды трыццацёх было ўзятых у палон, але ў іх не хапіла рызыкі на спробу адбіць здабычу ў чыстым полі, што яны маглі лёгка зрабіць, бо ўсе былі на конях.

Калі падзялілі здабычу і палонных, шведы і гесэнцы таго ж вечара разышліся ў розныя бакі, бо яны былі з розных гарнізонаў. Мяне, капрала і яшчэ трох драгунаў атрымаў карнэт, бо сам узяў нас у палон; пасля гэтага адправіў у крэпасць, якая была непадалёк, мілі за дзве ад нашага гарнізона. І як што я раней у тых мясцінах шмат пагарэзаваў, дык імя маё было там добра вядомае, і мяне больш баяліся, чым любілі. Калі мы ўбачылі горад, карнэт паслаў наперад райтара далажыць каменданту, як прайшла аперацыя і хто ўзяты ў палон; гэта нарабіла ў горадзе такога гвалту, што і не раскажаш, бо кожнае хацела зірнуць на егера Лавайчыка, штуканта, які вычвараў няма ладу якія дзівосы. Усе гаварылі пра мяне той тое, той другое, і было так, нібыта ў горад меўся завітаць нейкі вялікі патэнтат.

Нас, палонных, адразу прывялі да каменданта, які вельмі здзівіўся з маёй маладосці. Ён спытаўся ў мяне, ці не служыў я калі ў шведаў і адкуль я родам. А калі я сказаў яму праўду, ён пацікавіўся, ці не з'ахочуся я зноў перайсці на іхні бок. Я адказаў, што мне ўсё адно, але як што я чыніў прысягу аўгустейшаму імператару Рымскай імперыі, дык мяркую, трэба яе трымацца. Пасля ён загадаў адвесці нас да паўнамоцніка, дазволіўшы, аднак, карнэту зладзіць на ягоны кошт нам увечары гасціну, бо раней я такім самым чынам трактаваў сваіх палонных, сярод якіх быў і ягоны брат. А калі звечарэла, розныя афіцэры, як высакародныя кавалеры, так і жаўнеры Фартуны, сышліся ўсе сполам у карнэта, які загадаў паклікаць мяне і капрала; і мушу прызнацца, папраўдзе, яны частавалі мяне з найвялікшай пачціvasцю. Я так весяліўся, быццам нічога не страціў, і веў такую шчырую і сяброўскую гутарку, як калі б быў сярод найлепшых прыяцеляў, а не ў палоне ў ворага; пры гэтым стараўся быць дастаткова сціплым, наколькі гэта ўдавалася, бо лёгка мог уявіць сабе, што каменданту перакажуць пра мае паводзіны, што яно так і было, як пазней я даведаўся.

На другі дзень усе мы, палонныя, па адным сталі перад палкавым суддзёю, які дапытаў нас кожнага. Капрал быў першы, я другі. Ледзь толькі ўвайшоў я ў залу, як ён пачаў падзіўляцца з маёй маладосці і сказаў дакорліва: „Дзіця маё! Чым табе ўвярэдзіліся шведы, што ты пачаў з імі ваяваць?” Гэта мяне вельмі ўтклівіла, асабліва калі я і сярод іх згледзеў маладых жаўнерыкаў, як і я сам, а таму я адказаў: „Шведскія ваяры адабралі ў мяне гліняныя бондачкі, такія, ведаецца, пулькі, а мне хацелася забраць іх назад”. І калі я яму такім чынам адплаціў, многім афіцэрам, якія сядзелі побач, зрабілася сорамна, і адзін з іх загаварыў на лаціне, што трэба гаварыць са мною пра сур'ёзныя справы, ён шмат чаго чуў і перад імі не „дзіця маё”. Тут я змеціў, што суддзю завуць Эўсэбіус, бо так называў яго памянёны афіцэр. Тады суддзя спытаўся ў мяне пра імя, і калі я назваўся, ён сказаў: „Ніводнага чорта ў пекле не завуць Сімпліцысімус!” На гэта я адказаў: „Вельмі верагодна, што ў пекле нікога не завуць і Эўсэбіусам!” Такім чынам і гэтым разам я адпёк яму кухана, як нашаму палкавому пісару Кірыяку, што, аднак, не ўсмакавала афіцэрам, бо яны казалі, каб наша памятала, што я ў палоне і прыведзены да іх не кепікі строіць. Але гэты напамінак не ўвёў мяне ў чырвань і не прымусіў перапрашацца, а падсцёбнуў сказаць у адказ, што калі яны лічаць мяне палонным жаўнерам, а не дзіцём, якога трэба, у цымбалы яму ўкінуўшы, адпусціць дахаты, дык мог бы і я спадзявацца, што яны не будуць разводзіць смешачкі, быццам з немаўлятка якога; бо як у мяне пыталіся, так я і адказаў, аднак жа спадзяюся, што мне за гэта не будзе адкроена горкая луста. Пасля яны пыталіся, адкуль я родам, пра паходжанне і род, асабліва, ці не служыў я раней на баку шведаў, ітэ, якія абставіны ў Зэсце, ці вялікі там гарнізон і пра ўсякае такое іншае. Я адказаў ім на ўсё хутка, коратка і ясна, а пра

Зёст і яго гарнізон роўна столькі, каб за гэта не несці адказнасці, аднак палічыў за лепшае перамоўчаць, што быў блазнам, бо гэтага я саромеўся.

РАЗДЗЕЛ ПЯТНАЦЦАТЫ

*Сімпліцыю ў шведаў вольная воля,
стачыць яму ягоная доля*

Тым часам у Зёсце даведаліся, як усё абышлося з канвоем і што мяне разам з капралам і іншымі захапілі ў палон, а таксама, куды нас завялі; таму на другі ж дзень з'явіўся барабаншчык на выручкі; з ім адпусцілі капрала і трох іншых, а таксама перададзена была і наступная цыдула, якую камендант паслаў прачытаць і мне:

„Monsieur, etc. Праз барабаничыка, які вяртаецца, уручаны быў мне гэты Вашэці ліст, у адказ на які з атрыманнем выкупу адпраўляю пры гэтым да Вашэці капрала разам з трыма астатнімі палоннымі; а што да Сімпліцыуса, егера, дык ён, як служылы раней на нашым баку, не можа быць выпушчаныю. Аднак, калі ва ўсім астатнім, што не тычыцца маёй службовасці, магу Вашэць у нечым задаволіць, дык Ваша заўсёды знойдзе ўва мне руплівага слугу, якім будучы застаюся

*Вашэці
гатовы да паслужэнства
Н. дэ С. А.”*

Гэтая эпістала не спадабалася мне, але я падзякаваў і за тое, што мне яе паказалі. Я хацеў пагутарыць з камендантам, але мне сказалі, што ён сам прышле па мяне, як толькі выправіць барабаншчыка, што будзе заўтра раніцай, а датуль трэба патрываць.

Калі ж прайшоў вызначаны час, камендант прыслаў па мяне, што здарылася ўжо апоўдні. Тут мне ўпершыню выпаў гонар сядзець з ім за сталом. Пакуль елі, ён ласкава гутарыў са мною пад віно, ні словам, аднак, не акінуўшыся, што ён думае са мною зрабіць, а мне таксама не да гонару было загаворваць пра гэта першаму. Калі мы паабедалі і я добра-такі захмялеў, ён сказаў: „Дарагі Лавайчык, з майго пісьма табе вядома, пад якім прэтэкстам я затрымаў цябе; па праўдзе сказаўшы, няма ў тым нічога супрацьпраўнага альбо неадпаведнага рэзону ваеннаму, бо ты сам прызнаўся і мне, і палкавому судзі, што раней служыў на нашым баку пры галоўнай арміі, таму табе трэба адважыцца перайсці на службу пад маю каманду; а з часам, калі ты будзеш паводзіцца добра, я паспрыяю твайму павышэнню ў чыне, пра што ў імператарскім войску ты і марыць не мог бы. У іншым выпадку не наракай, калі я зноў пашлю цябе да таго самага падпалкоўніка, у якога цябе паланілі драгуны”. Я адказаў: „Высокашаноўны пане палкоўнік (бо на той час яшчэ не было звычайна жаўнераў Фартуны называюць „Ваша Міласць”, хай яны нават хадзілі ў палкоўніках), я спадзяюся, што паколькі я ніколі не прысягаў ні шведскай кароне, ні яе саюзнікам, ні тым больш памянёнаму падпалкоўніку, а быў толькі памагатым у конюха, дык я не забавязаны ўступаць у шведскую службу і парушаць прысягу, якую я даў імператару Свяшчэннай імперыі; таму пакорліва прашу высокашаноўнага пана палкоўніка добрае волі вызваліць мяне ад такога наwerbавання”. — „Што? — сказаў палкоўнік. — Значыцца, вы гардзіце шведскай службай? Вам варта ведаць, што вы ў мяне ў палоне і, перш чым я пушчу вас у Зёст службыць непрыяцелю, я хутчэй учыню над вамі новы суд альбо згнаю ў турме; вось пра што вам трэба найперш памазгаваць”. Я хоць і спалохаўся гэтых слоў, аднак і не падумаў пра капітуляцыю, а адказаў: „Хай аслоніць мяне Бог ад такога гарды, як і ад парушэння

прысягі. Што да астатняга, дык застаюся пры найпадданейшым спадзяванні, што пан палкоўнік, вядомы сваёй пачцівасцю, учыніць са мною, як з жаўнерам”. — „Так, так, — сказаў ён, — я выдатна ведаю, што трэба рабіць з вамі, бо намераны правесці працэдуру з усёй строгасцю, але лепей будзе, калі вы добра падумаеце, каб у мяне не было прычыны рабіць інакш”. Пасля гэтага мяне зноў завялі ў каземат.

Кожны лёгка здагадаецца, што тае ночы я не спаў, перабіраючы ўсялякія думкі. Раніцай зайшлі да мяне некалькі афіцэраў разам з карнэтам, які паланіў мяне, пад тым блзірам, каб забавіць час, а насамрэч, каб паведаміць мне, што палкоўнік нібыта намеруўся ўчыніць нада мною суд, як над ведзьмаром, калі я не перамяню свайго намеру; яны, такім чынам, хацелі запалохаць мяне і разведаць, што тут за мною крыецца. Але як што я натхняўся сваім чыстым сумленнем, дык прыняў усё спакойна і быў маўклівы, толькі сказаўшы, што ўся каверза, бадай, у тым, што палкоўніку не хочацца, каб я вярнуўся ў Зёст, бо ён думае, што калі я вызвалюся, дык не захачу развітацца з тым месцам, дзе хачу атрымаць павышэнне і дзе ў мяне засталіся яшчэ два добрыя кані і шмат дарагіх рэчаў. На другі дзень камендант зноў паклікаў мяне да сябе і сурова спытаўся, якое рашэнне я прыняў. А я адказаў: „Вось, пане палкоўнік, маё рашэнне: лепей прыняць смерць, чым парушыць прысягу! Калі ж мой высокашаноўны пан спадар палкоўнік упадабае сабе літасціва вызваліць мяне ад прысягі і не будзе змушаць мяне паступіць у мілітарную службу, дык я гатовы сэрцам, чынам і гонарам запаручыцца пану палкоўніку, што шэсць месяцаў не вазьму і не падыму зброі супроць шведаў і гесэнцаў”. Слова гэтыя спадабаліся палкоўніку, ён адразу падаў мне руку, адразу дараваў мне адпаведны за мяне выкуп, а таксама загадаў сакратару скласці рэверс in duplo, які мы абодва і падпісалі, дзе ён абяцаў мне абарону, дах і поўную свабоду, пакуль я буду ў гэтай крэпасці. А я, са свайго боку, абавязаўся, згодна з памянёнымі двума пунктамі, трымацца нашай кандыцыі і, пакуль буду ў гэтай крэпасці, не ўчыняць ніякай шкоды і пахібнасці, а рачыць іхняй карысці і памыснасці, а любую шкоду па магчымасці загадзя ўхіляць, а таксама калі крэпасць будзе заатакавана, дык спрычыніцца да яе абароны.

Пасля ён зноў пакінуў мяне паабедаць і рабіў мне такі гонар, пра які ў імперцаў я і марыць не мог. Такім чынам ён спакваля настолькі прыхіліў мяне да сябе, што я не захачеў вяртацца ў Зёст, няма што ён ужо і адпускаў і нават хацеў вызваліць ад дадзенага яму абяцання. Вось гэта якраз і азначала нанесці непрыяцелю пахібнасць без пралівання крыві, бо з таго часу зёстаўскія віжы і выведнікі ўжо не мелі ніякае вартасці, таму што мяне сярод іх не было, пра што трэба сказаць, хай сабе і не на агуду ім і не на пахвалу сабе.

РАЗДЗЕЛ ШАСНАЦЦАТЫ

*Сімліцы рашыў, што сам сабе пан,
сюд-туд пакрунуўся — цесны каптан*

Калі ўжо нештачкі павінна быць, дык хоць ты сам не будзь, а будзе. Я ўжо думаў, што з самой Фартунай пашлюбіўся альбо, прынамсі, настолькі спрыяцеліўся, што нават самыя непрыемныя прыгоды паслужацца мне на выгоду, калі за сталом у каменданта даведаўся, што мой канюшнік явіўся па мяне з Зёста з двума выдатнымі коньмі. Але не ведаў я таго (а пазней пераканаўся), што пераменлівае шчасце падобнае на сірэнаў, якія найбольшае ліха рыхтуюць таму, да каго яны з найбольшай панаднасцю горнуцца, і з гэтай прычыны яго найвышэй уносяць, каб потым з большай вышыні скінуць.

Гэты конюх (якога я незадоўга перад тым узяў у палон у шведаў) быў вельмі мне адданы, бо я зрабіў яму шмат добрага, а таму штодня сядлаў абодвух маіх коней і выязджаў з Зёста далёка наперад насустрач барабаншчыку, які быў пасланы выручаць нас, каб не давялося мне вяртацца пасля доўгай дарогі аднаму, а то яшчэ,

крый божа, голаму альбо ў лахманах (бо ён думаў, што мяне начыста абабралі). І вось сустрэў ён барабаншчыка і адпушчаных палоненых і ўжо дастаў быў маю вопратку і абуцце, калі ўбачыў, што мяне няма, і даведаўся, што я пакінуты непрыяцелем, каб пачаць у яго службу, дык прышпорыў каня і сказаў: „Бывай, барабаншчык, і ты, капрал, дзе мой гаспадар, там і я!” Вось так ён пакінуў іх і перамахнуў да мяне якраз у той час, калі камендант абяцаў мне свабоду і рабіў мне вялікую учту, знайшоў маім коням пастойны двор, пакуль я не падбяру сабе жылля на свой густ, і, як вялікае шчасце, пахвальваў вернасць майго слугі; яшчэ і здзіўляўся, што я, просты драгун, ды яшчэ такі малады, здолеў завесці сабе такіх прыгожых і выдатных коней, ды яшчэ так іх азбруіць; а калі я развітаўся з ім і выправіўся да таго пастойнага двара, дык ужо так нахвальваў аднаго каня, што я адразу скеміў, куды ён гне — ён ахвотна купіў бы яго ў мяне. Але як што ён з ветлівасці не прапанаваў мне нэгоцыі, я сказаў, што калі б я мог спадзявацца на высокі гонар дагадзіць яму канём, дык конь яму да паслуг. Але камендант наадрэз адмовіўся больш таму, што я быў пад чаркай, і ён не хацеў, каб пайшлі пагалоскі, быццам ён абласуціў лёстачкамі п’янага, які бразнуў языком, што лёгка расстанецца з высакародным канём, пра што, працверазеўшы, можа, з горкім жалем пашкадуе.

Тае ночы я доўга разважаў, як мне лепей зладзіць сваё жыццё; і я рашыў адбыць шэсць месяцаў там, дзе і быў, і значыцца, спакойна пранудзіць тут цэлую зіму, якая ўжо агрызалася, на што ў мяне хапіла б грошай, бо я яшчэ не чапаў свайго скарбу ў Кельне. „За гэты час ты і сам адужэш і набярэш дасканалай моцы, так што потым уздольнішся з большаю славай выправіцца ў паход з імперскім войскам”.

Раніцай я анатаміраваў сваё сядло, якое было нашпігавана куды лепей за тое, якое атрымаў карнэт; потым загадаў прывесці майго лепшага каня да камендантавай гасподы і сказаў: „Я рашыў твая шэсць месяцаў, калі я не павінен браць удзелу ў вайне, правесці тут, пад абаронай пана палкоўніка, дык жа коні мае пратопчацца без карысці, і будзе вельмі шкада, калі яны застояцца, а таму ці не будзе заўгодна дазволіць паставіць гэтага салдацкага шустрыка ў стайню да сваіх, пана-палкоўнікавых, коней і прыняць яго ад мяне як знак удзячнасці за выказаную мне міласць”.

Палкоўнік падзякаваў мне з усёй пачціваасцю, з усёй куртуазнасцю і, каб падкрэсліць сваё адмысловае ўпадабанне, таго ж самага дня паслаў мне паполудні з гофмайстрам укармленага жывога бычка, дзве тлустыя свінні, барылу віна, чатыры барылы піва, дванаццаць падводаў дроў, наказаўшы ўсё гэта даставіць да майго новага дома, якія я наняў на паўгода, і перадаць мне, што як толькі ён даведаўся, нібыта я намерыўся агаспадарыцца і на першым часе можа стацца якаясь няхватка ў правізіі, дык ён пасылае на ўлазіны глыток віна і скравачак мяса ды паленца-другое ў агмень, дадаўшы, што калі ён можа мне ў чым-колечы ўспадобіцца, дык рады будзе паслужыцца. А я падзякаваў яму так пачціва, як толькі мог, падарыў гофмайстру два дукаты і папрасіў яго як мага лепш даручыцца мною перад сваім гаспадаром.

Калі я ўбачыў, што сваёй шчодрасцю здабыў такі высокі гонар у палкоўніка, я рашыў набыць павагу і добрую славу і ў простых жаўнераў, каб не мелі мяне за пустога лежня і гультая, а таму пры гаспадары клікнуў свайго конюха і сказаў яму: „Дарагі Ніклас, ты паказаў мне такую вернасць, якое ніводзін камандзір не можа чакаць ад слугі; дык вось цяпер, калі я і сам не ведаю, як аддзячыць табе, бо не стаю ні ў кога ў паслушэнстве і, значыцца, не бяру ўдзелу ў вайне і пазбаўлены здабычы, каб з яе заплаціць табе, як яно след рабіць, а найболей з тае прычыны, што намысліў жыць ціха і рахмана і рашыў больш не трымаць конюха, дык даю табе замест пэнсіі другога каня разам з сядлом, зброяй і пістоляй; прашу цябе задаволіцца гэтым і пашукаць сабе іншага пана. А калі ў будучым змагу табе ў чым-колечы паспрыяць, дык ты можаш у любы час да мяне звярнуцца”.

Мой добры Ніклас — у слёзы і кажа: „Ах, пане мой, пане, за тую чвэрць года я не заслужыў столькі; пакіньце лепей гэтага каня ў сябе, ды і мяне разам з ім, калі вам

гэта заўгодзіцца; я з большай ахвотай лепш пагаладаю ў вас, чым жыцьму ў дагодзе ў іншага пана, калі толькі буду ведаць, што змагу добра паслугаваць вам”. — „Не! — усклікнуў я. — Не магу я трымаць слугу, калі сам не магу жыць панам; пашукай сабе месца больш выгоднае, бо я не хачу, каб ты таварышаваў маім нягодам”. А ён цалаваў мне рукі і ад слёз амаль гаварыць не мог і нізавошта не хацеў прыняць каня, а даказваў, што будзе лепей, калі я прадам яго за срэбра і срэбра пушчу на пракорм. Нарэшце мне ўдалося ўгаварыць яго прыняць усё, пасля таго, як я паабяцаў узяць яго зноў на службу, калі ён мне спатрэбіцца. Гэтае развітанне так разжаліла гаспадара дома, што ў вачах у яго стаялі слёзы, і як мой конюх раструбіў усім жаўнерам пра мой учынак, так і гаспадар гаварыў пра мяне з вялікай пахвалою і ставіў мяне сярод мяшчан за вялікае дзіва. А камендант лічыў мяне сумленцам, чыё слова мацней за любы замок, бо я не толькі цвёрда трымаўся прысягі, дадзенай імператару, але і нашай угоды, якую я з ім падпісаў, так што нават аддаў свайму вернаму слуге цудоўнага каня і зброю. І вось я пачаў служыць самому сабе, як той жабрак, які ні пад чыёй камандай не ходзіць. Так і цячэ ўсё ў гэтым зменлівым свеце, дзе адны павінны прымаць прысягу, калі ідуць у мілітарную службу, — а я мусіў даць слова, калі яе пакінуў.

РАЗДЗЕЛ СЯМНАЦЦАТЫ

Сімпліцы плануе свой лёс і ў варожкі даведваецца сяго-таго трошкі

Думаю, няма на свеце чалавека без бзікаў у галаве, усе ж мы, зрэшты, на адзін капыл, і я па адной сваёй грушы бачу, калі паспяваюць у другіх. „Эй, кулдыш, — могуць мне сказаць, — калі ўжо ты дурнем удаўся, дык ці не думаеш, што і ўсе такія?” Не, я так не кажу, гэта былі б пустыя словы. Я толькі лічу, што адзін дурань лепш прыкідваецца, другі горш. А таму нельга кожнага мець за дурня, хай нават ён выдумляе чорт ведае што, бо маладыя мы, зрэшты, усе адным швом шытыя; але хто свае дурноты выстаўляе, той і дурань, бо іншыя альбо іх зусім не хаваюць, альбо зашываюць у рубчык, паказваючы толькі драбіначку. А некаторыя іх зусім заціскаюць у сабе, тыя — як сапраўдныя вантробай азызелыя насупы, а вось тыя, што, бывае, зрэчасу дазваляюць сваім дурыкам толькі трошкі высоўваць вушкі і перавесці дух, каб не задыхнуліся, вось іх якраз я лічу самымі кемнымі людзьмі. Я свайго дурніка залішне выставіў, таму адчуў вольнасць, ды яшчэ з грашыма, бо прыняў сабе на службу хлопца, адзеў-апануў яго як шляхетнага пахолка, у барвы самых блазотных колераў, менавіта: фіялетава і жоўты, якою павінна была быць мая ліўрэя, бо мне так падабалася; хлопец мусіў мяне чакаць, як калі б я быў важны барон, не тое што як незадоўга перад тым драгун, а яшчэ за паўгода вашывы смаркач на канюшні.

Гэта было першае маё глупства ў гэтым горадзе, і хоць было яно немалое, ніхто яго не заўважыў і яшчэ менш за тое зганіў. Але што гэта дае? Свет настолькі напханы дурнотай, што ўжо ніхто яе не заўважае, не высмейвае і не здзіўляецца з яе, бо звыкся. Так і я ўзбіўся на славу як разумны і спраўны жаўнер, а не як дурань, які яшчэ штонікі на шлеечках носіць. Я хутка ўмовіўся з гаспадаром, што буду ў яго сталавацца загалам са слугою і сплачуся за гэта, саступіўшы ў цане ўсё мяса і дровы, якімі ўшанаваў мяне камендант за каня, а што да напояў, дык ключ да іх трымаў мой хлопец, бо я ахвотна прыпойваў сваіх візытантаў, а я не быў ні бюргер, ні жаўнер і не мог вадзіць кампанію на роўных правах з усімі, таму і вадзіўся як з тымі, так і з другімі, і, бадай, кожны дзень здабываў сабе прыяцеляў, якія не пакідалі мяне без пачастунку. Гараджане дапамаглі мне пазнаёміцца з тамтэйшым арганістам, бо я вельмі любіў музыку і (можна сказаць, без пахвальбы) меў выдатны спеўны голас, якому не даваў зняхаіцца. Арганіст навучыў мяне, як трэба складаць музыку, item,

як брынчаць на інструменце, а таксама на арфе; а як што я і без таго быў здольнік на лютні, дык завёў сабе сваю і амаль кожнага дня з ёю бавіўся. А калі мяне збудзіць музыцыраваць, дык, бывала, паклічу таго ж самага кушнера, які яшчэ ў Раі вучыў мяне ўпраўляцца з любой зброяй; з ім я старанна практыкаваўся, каб дасягнуць яшчэ большай дасканаласці. Я таксама ўпрасіў каменданта, каб адзін яго кананір, які разбіраўся ў артылерыйскім мастацтве, а нават і ў парахавой справе, навучыў мяне за адпаведную плату. Ва ўсім астатнім я жыў сціпла і загуменна, так што ўсім дзіва брала, калі бачылі мяне за кнігамі, як студэнта, хоць я і прывык да разбою і пралівання крыві.

Мой гаспадар быў у каменданта замест ганчака і разам з гэтым мой вартавы, бо я прыкмеціў, што ўсе мае дзеянні і ўчынкi таму вядомыя. Праўда, я не магу за гэта мець сэрца на палкоўніка, бо, будзь я на ягоным месцы, рабіў бы тое самае. Аднак я здолеў спрытна абярнуць усё сабе на карысць, бо ні разу не спамянуў пра вайсковую службу і, калі пра яе заводзілі гаворку, я трымаўся так, быццам ніколі і не быў жаўнерам, а жыву тут толькі дзеля штодзённых практыковак, за якія ўзяўся. Я, праўда, хацеў, каб абумоўленыя шэсць месяцаў прабеглі хутчэй, але ніхто не мог зразумець, каму я потым буду служыць. Кожнага разу, як я прыходзіў на камплімент да каменданта, той запрашаў мяне да стала; тут часам заходзіла гутарка, каб выведаць мае намеры, настроі і намыслы; але я за кожным разам адказваў асцярожна, і нельга было даведацца, якіх жа думак я трымаюся, так што ўсе ягоныя забегі былі марныя. Аднаго разу ён сказаў мне: „Ну, як яно ў цябе, Лавайчык? Усё яшчэ не надумаў перайсці да шведаў? У мяне якраз учора памёр фэндрык”. Я адказваў: „Высокашаноўны пане палкоўнік: ці добра, калі баба адразу па смерці мужа ідзе да вянца? Дык навошта мне і рупіцца ў шведы, чаму ж бы і мне не патрываць з паўгода?” Так я ўнікаў цвёрдага адказу і чым далей, тым большую дагоду меў у палкоўніка, ён нават дазваляў мне хадзіць усюды як у самой крэпасці, так і за яе сценамі; пад канец я нават мог паляваць на зайцоў, рабчыкаў і іншых птушак, чаго ён не дазваляў нават сваім жаўнерам. Рыбачыў я і ў Ліпе, ды так удала, аж можна было падумаць, быццам я чарую ў вадзе тых ракаў і рыбу. На такія выпадкі я загадаў сабе таннае егерскае адзенне, у якім бадзяўся начамі (а я ведаў усе дарогі і сцежкі) у наваколлі Зёста, дзе адкопваў схаваныя то тут, то там скарбы ды пераносіў іх у крэпасць і рабіў выгляд, быццам рашыў назаўсёды застацца ў шведаў.

Тою ж самай дарогай прыйшла да мяне варожка з Зёста, вешчка, і сказала: „Глядзі, сыне, ці ж бо я табе раней не казала прыхаваць свае скарбы далей ад Зёста? Магу сказаць пэўна, табе моцна пашыхавала, што ты ў палоне; бо калі б ты вярнуўся, цябе прышылі б на паляванні малойцы, якія пакляліся забіць цябе за тое, што пэўныя дзяўчаты ўпадабалі цябе, а не іх”. Я адказаў: „Як можна мяне раўнаваць, калі я ў дзяўчатах не разбіраюся?” — „Як зарупіць, дык мусіш, — сказала яна, — калі ты не выкінеш з галавы сваіх цяперашніх думак, дык жанчыны папруць цябе з глумама і сорамам, куды вецер вее. Ты заўсёды падымаў мяне на смех, калі я табе што-колечы прадказвала; ці паверыш, калі я і зараз табе сёе-тое скажу? Хіба там, дзе ты цяпер, не знайшлося людзей больш да цябе прыхільных, чым у Зёсце? Магу пабажыцца, што ты ім вельмі спадабаўся і гэтая іхняя любоў абернецца табе на шкоду, як не будзеш абачлівы”. Я сказаў, што калі ёй так многа вядома, як яна нагаворвае, дык няхай скажа мне, што сталася з маімі бацькамі, ці сустрэну я іх калі-небудзь зноў, ды скажа не з цьмянымі напусткамі, а зразумелай нямецкай мовай. На гэта мая мілая вешчка сказала, што мне трэба распытацца пра бацькоў, калі я выпадкова сустрэнуся са сваім настаўнікам, як будзе весці на вярочцы маю малочную сястру, і весела зарагатала, дадаўшы, што яна па добрай волі адкрыла мне больш, чым тым, якія ў яе гэтага вельмі прасілі. Пра будучае я ў яе мала даведаюся; але напаследак яна ўсё-такі хоча мне сказаць, што калі я зычу сабе добра, дзе мне трэба быць шчодрым на подмазку і замест баб прыляпіцца да зброі. „Ах ты, малатарня, — сказаў я, — я ж толькі тое і раблю!” Яна хуценька сышла, бо я пачаў з яе смяцца, асабліва як перад тым даў ёй некалькі талераў, бо не любіў насіць пры сабе срэбра. У мяне

тады склалася немалая сума, ды яшчэ шмат дарагіх пярсцёнкаў і ўсякіх каштоўнасцяў; бо як толькі здаралася мне ад жаўнераў альбо ў раз'ездах даведацца, што дзесьці завяліся каштоўныя камяні, я адразу набываў іх, часта за палавіну цаны, якое яны каштавалі. І яны ўвесь час пануквалі мяне вярнуць іх людзям; мне трэба іх выпусціць на волю, калі я хачу карыстацца пашанай. Я ахвотна з гэтым згадзіўся, бо набраў немалое пыхі, задаваўся сваім багаццем і не баючыся паказваў яго гаспадару, які потым усюды панарасказваў усяго куды больш, чым было напраўду. А людзі здзіўляліся, дзе я ўсяго дастаў, бо ўжо разнеслася чутка, што я пакінуў знойдзены мною скарб у Кельне, бо карнэт, які ўзяў мяне ў палон, прачытаў распіску кельнскага купца.

РАЗДЗЕЛ ВАСЕМНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы-дударык на лютні іграе,
вабіць паненак, лагодай скарае*

Мой намер дасканала вывучыць за шэсць месяцаў артылерыю і фехтаванне быў пахвальны, і я разумеў гэта. Але яго было недастаткова, каб уберагчы мяне ад гультайства, якое ёсць маці многіх ліхотаў, — не было нікога, хто асяцярог бы мяне. Што праўда, гультай ляжыць, а яго доля бяжыць, дык і я крукам вісеў і над кнігамі, з якіх навучыўся многага добрага; аднак, трапіліся ў рукі і такія, якія былі мне патрэбныя, як сабаку трава. Незраўнаная „Аркадыя”, з якой я хацеў навучыцца красамоўства, была тая першая, якая звяла мяне ад праўдзівых гісторый да любоўных і ад сапраўдных прыгодаў да гераічных паэм. Такого кшталту кнігі я здабываў, дзе толькі мог, і калі ўжо дападаў, дык праседжваў хоць дзень і ноч, а прачытваў да канца. Яны навучылі замест рыторыкі лавіць птушак завабным клеём. Аднак гэты грэх тою парою ў мяне яшчэ не развіўся так моцна і палка, каб можна было назваць яго следам за Сэнэкам боскімі шаламі альбо, як гэта апісана Томасам Томэ ў „Садку свету” („Idea del giardino del mondo”), надакучлівай хваробай; бо, куды толькі ні вабіла мяне каханне, там я лёгка атрымліваў усё, чаго дамагаўся, таму зусім не было аніякай прычыны наракаць на лёс, як гэта рабілі іншыя бабскія лагоднікі і птушкаловы, перапоўненыя ўсялякімі фантастычнымі знібамі і крозамі, турботамі, пахацінствамі, тайнымі згрызотамі і любоўнымі ўпадамі, гневам, рэўнасцю, прагай помсты, шаленствам, слязьмі, пагроозамі, грубасцю і да пагібелі падобнымі глупствамі, і якія ад нецяярлівасці зычылі сабе смерці. У мяне завяліся грошы, і я не даваў ім залежвацца, а звыш таго я меў прыемны голас і практыкаваўся на розных інструментах, а не захапляўся танцамі, якія ніколі не былі ў мяне ў пашане, бо не мог у іх выстрэнчвацца і ножкай выдыгаць, ды, зрэшты, і лічыў іх пустым глупствам, а сваю статную пазітуру я мог паказаць, калі з памянёным кушнерам практыкаваўся ў фехтаванні. Звыш таго ў мяне было прыгожае, як тады казалі, — выбражэнне, твар, гладкі і далікатны. То б та я прывучыў сябе да мяккай, ласкавай манеры, і жанчыны, хоць я і не прападаў па іх, самі гарнуліся да мяне, як Аўрора да Кліта, Цэфрала да Цітона, Венера да Анхіза, Атыда і Адона, Цэрэра да Глаўка, Уліса, як цнатлівая Дыяна да Эндыміёна, і нават больш, чым я таго хацеў.

А тут якраз і Мартынаў дзень падаспеў, калі ў нас, немцаў, пачынаюцца вялікія ешчы і святыя запоі, і зацягваецца гэта часта аж да запустоў, калі ўжо што з носа капе, тое немец і ўхапе. І вось многія афіцэры і гараджане пачалі запрашаць мяне ў госці на мартынавага гуся. І тады, часта здаралася, пры такіх абставінах заводзіліся знаёмствы з кабетамі. Мая песня і гудзьба прымушалі не адну ласкава вадзіць вачамі і прыглядацца да мяне, а тады я пераходзіў да песенек любоўных, якія сам і варганіў здомыслу, — тут пачыналіся такія мілыя зіркі і спаківанні, што дайце рады — тая-іншая прыгажуня аж дурэла і міжволі ставіла мяне на высокі голд. А каб не

запазычыцца і не залічыцца ў жмінды, я таксама ўшыкаваў дзве гасціны: адну афіцэрству, другую знакамітым жанчынам, і на кожнай з іх забяспечыў сабе ўпадабанасць і ў тых, і ў другіх і займеў доступ да іх, бо ўсіх гасцінна і раскошна патрактаваў. Усё гэта я ўчыніў дзеля мілых паненак, і хоць то ў той, то ў другой я і не знаходзіў, чаго шукаў, бо былі сярод іх і такія, якія ці то ўжо запусціліся, ці то і праўда ўмелі сябе ў нечапанасці трымаць, адно ж абыходзіўся з усімі так, каб тыя, якія дарылі мяне большай ласкай, не падупалі благому падазрэнню, як гэта і належыцца сумленным паненкам, і каб усе думалі, што я вяду з імі толькі свецкія дыскурсы. Я ўгаворваў кожную з іх паасобку, каб яна іншых пустымі лічыла, а сябе маёй адзінай аблюбеніцай.

У мяне было іх шэсць сінагорліц, якія кахалі мяне, а я іх узаемна, але ніводная не завалодала маім сэрцам або мной самім; у адной мне падабаліся яе чорныя вочы, у другой залацістыя валасы, у трэцяй мілая манера, у астатніх што-небудзь яшчэ, чаго не было ў другіх. Калі ж я, апрача гэтых шасці, наведваў яшчэ і іншых, дык было гэта альбо з памянёнай прычыны, альбо таму, што мне гэта было нова, а і без таго я не прапускаў нікога і нікім не пагарджаў, нават не збіраючыся ў тым месцы затрымлівацца доўга. У слугі майго, добрага такі лабідуды, было шмат клопату ў свахрайстве і каб цягаць туды-сюды любоўныя цыдулкі, і ён умеў не распускаць язык, на вочы не бразгаць і трымаць ціха і свята ўвесь мой распусны гешэфт, дык усё было шыта-крыта — цуцык здох, таму ён меў фавор у патаскушак, што, вядома ж, каштавала і мне немалых грошай, бо такім чынам я транжырыў сваёй рэцугацыяй і мог заўсёды сказаць: „Што пад барабаны ўхапіў, тое ў дуду і ўтрубіў!”. І ўсё гэта я трымаў у такой тайнасці, што ніхто не мог паказаць на мяне пальцам, хіба што адзін святар, у якога я ўжо не браў для чытання залішне разумных духоўных кніг.

РАЗДЗЕЛ ДЗЕВЯТНАЦЦАТЫ

Сімпліцы прыяцеліцца без разбору, ды чуе ўжо першыя словы дакору

Калі пераметчыца-доля хоча кагосьці пакінуць, дык спачатку падымае вышэй за неба, і мілажальны Гасподзь кожнага асцерагае ад упадку. Так яно сталася і ў мяне, — каму здалася, а на мне збылося, найшло атлуменне, і не паслухаўся я асцярогі. Я так уверыўся, што запанеласць мая тадыташняя стаіць на такім цвёрдым грунце, што ніякая нягода яго не падважыць, бо ўсе ж, асабліва сам камендант, былі ў шчырым заахваці да мяне. Прыхільнасць у тых, хто быў у яго ў ласцы, я здабываў усялякімі ўзычкамі іхняму гонару; слуг ягоных браў на свой бок шчодрымі дарункамі; а з тымі, хто быў вышэйшы за мяне, брудэршафціў і кругластоліў, даваў заруку на вечнае пасяброўства, а простыя жаўнеры і мяшчане дабраволілі мне, бо з кожным я ўмеў гаварыць па-сяброўску. „Ах, які мілы чалавек, — казалі яны часта, гэты Лавайчык; і з малым на дварэ паталкуе, і старога ўважаць, і душы не дастане, і мёрзлай сучцы ўцісне!” А злаўлю, бывала, зайца ці рабчыка, пасылаю на кухню тым, чью дружбу хацеў зыскаць, а напасіўшыся на госці, прыносіў гасцінца і добры глык віна, якое на тым часе каштавала вой-вой, адным словам, усё як бы яно і сполам, а бальшыня выдаткаў клалася на мае плечы. І калі на такім патрактунку я заводзіў з кім-небудзь гаворку, дык вёў толькі пра тое, што таму было любасна слухаць, умеў кожнага падахвоціць, а сябе прапусціць, а ўжо ж сам такую пакору ўдаваў, як бы ніколі з сябе фігуранта не строіў і ніякай гардзелі не знаў, хоць і добра ведаў, што на вайне гэта — не асуда. І што ўсім гэтым я здабыў сабе агульнаўсіхнае ўпадабанне і ўсе ставілі мяне няма ладу як высокая, я і падумаць не мог, што Фартуна і ёсць якраз тая, што хвастом матая, і што можа наехаць якоесь няшчасце, тым болей што торба мая не змалела.

Я часта наведваў аднаго старога святара, які жыў у тым горадзе і даваў мне кнігі са сваёй бібліятэкі, а калі я вяртаў іх яму, ён дыспутаваў са мною пра многія рэчы; і мы так добра спрыяцеліліся, што, можна сказаць, як не палюбілі адзін аднаго. І вось калі ўжо прайшоў і Мартын са сваім гусем і супам з каўбасою, калі мінуліся і Каляды, паднёс я яму на Новы год бутэльку страсбургскай гарэлкі, якую ён са смакам пасмоктаў з цукровінкамі, як гэта заведзена ў Вестфаліі, і вось, явіўшыся да святара, я застаў яго якраз за чытаннем майго „Ёзафа”, перададзенага яму маім гаспадаром без майго ведаму. Я белы зрабіўся ад адной падумкі, што аж такі вучоны тэлялёг атрымаў у рукі мой твор, асабліва таму, што, як лічыцца, найлепш можна спазнаць чалавека па ягоным почырку; ён запрасіў мяне падсесці і дужа пахвальна адгукнуўся пра маю інвенцыю, але ж і закінуў, што я так падрабязна апісваю любоўныя галузаванні Зэліхі, жонкі Патыфара. „Ад поўніцы сэрца вусны шавеляцца, — сказаў ён далей, — калі б малады паніч сам не ведаў, што робіцца на душы ў падбіклінка, ці ж бы ён мог апісаць і даць нам на вочы любоўныя жарсці гэтай кабеты”. Я адказаў, што ўсё напісанае прыдуманна не мною самім, а ад доўгай прануды ўзята з іншых кніг, з якіх я і склаў такія экстракты, каб папрактыкавацца ў пісьме. „Так, так, — сказаў ён, — ахвотна веру (scil.⁴⁶), але хай ён будзе пэўны, што я пра яго ведаю больш, чым ён сабе думае!” Пачуўшы гэтыя словы, я спалохаўся і падумаў: „Ужо ці не святы Вэльтэн⁴⁷ убіў табе гэта ў мазгі?”, а ён, заўважыўшы, што я перамяніўся ў твары, сказаў: „Паніч малады і свежы, ён прыгожы і без клопату, ён жыве сабе ў смак і, як я чуў, у не абы-якой распанеласці, а таму прашу і асцерагаю імем Навышняга падумаць, на якую ўразу ён даўся, і калі яму балазе ягонае шчасце і вечнае выратаванне, дык хай асцеражэцца небяспечнага змусніка ў асобе кудлатага шустрыка. Праўда, паніч можа сабе й падумаць: „А якую прычыну, а які жаль на мяне ён мае, гэты поп-дабрахот, а не перапущіць ён мне, што я раблю і чытаю (а я якраз падумаў: „Так, ты ў самы акурат!”), і як ён можа мне нешта навешваць?”, дык у гэтым рацыя будзе, але ж я ўсё-такі душарадца! І магу запэўніць пана-паніча і майго дабрачынцу, што мне, з хрысціянскай любові і мілажальнасці, гэтак сама дарагая яго часовая добрапамыснасць, як калі б ён даводзіўся мне родным сынам. Заўсёды шкада, і вы не можаце даць адказу Айцу нябеснаму, Айцу ў вечнасці, навошта здарэмнілі і змарнавалі свой талент, які ён дараваў вам, і ўшкодзіў высакародны ingenium⁴⁸, які я разгледзеў у гэтым творы. І забегі мае нямарныя, і парада мая неадкладная і па-бацькоўску неадпрэчная: прыляпіся маладосцю сваёй і маётнасцю сваёю да навукі, каб рана ці позна, а паслужыліся яны Госпаду Богу, людзям і табе самому, адступіся ад вайны, да якога, давялося мне чуць, набыў ты вялікую прыахвотку, адцурайся яе, пакуль не дастаў выспятка ад Фартуны, пакуль не збылася на табе прымаўка: „Змоладу ў ружжы, у старасці ў нужы!” Я слухаў гэтую сентэнцыю з вялікім нясцерпам, бо не прывык, каб мне ў вочы паролі, аднак павёўся зусім не так, як было на сэрцы, каб не страціць сваёй славы пачцівага кавалера, за якога мяне ўсе мелі; таму падзякаваў яму за шчырасць і абяцаўся падумаць пра ўсё, што ён мне нараіў, а сам сабе падумаў, як залатароў чаляднік: а не пацалаваў бы ты мне сам ведаеш куды — я і без тваёй абедрні ведаю, што мне есці, і без лаціны пражыву, а ты ад шчырага сэрца з’еж таго з перцам; бо я на той час быў узнесены так высока, што гуляй душа — пекла няма! І зусім не збіраўся няволіць таго любоўнага кудлатага шустрыка. Бо яно інакш і не бывае з такімі асцярогамі, калі маладосць адвыкае ад цугляў і астрогаў строгае цноты і страмотыч ляціць насустрач сваёй пагібелі.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАТЫ

46 (мы ўжо ведаем — лац.).

47 Чорт (камбінацыя з Воланд і св. Валянцін).

48 Дараванне, талент (лац.).

*Сімпліцы святару забівае бакі,
а сам тым часам смяецца ў кулакі*

Я яшчэ не зусім захлынуўся ў пачуццёвай псоце і не настолькі падупаў у розуме, каб не старацца захаваць дружбу з кожным, пакуль меў бавіцца ў памянёнай крэпасці — прынамсі, перачасаваць да вясны. І гэтак сама добра разумеў, у якое хляпала ўмызгаецца той, хто накліча на сябе няласку духавенства, якое ў кожнага народа, якое б веры ён ні быў, мае вялікі крэдыт; таму я адразу натапырыў вушы і на другі ж дзень па свежым следзе пайшоў да памянёнага святара і самымі вучонымі словамі набрахаў яму цэлую торбу рознай сэрцаўедлівай мілаты, як бы з намерам хадзіць па ягоных душарадных сцежках, і, як заключыў сабе з яго выгляду, ён шчыра ўзрадаваўся. „Так, — сказаў я, — дагэтуль, і ў Зёсце таксама, мне якраз бракавала такога анельскага дарадцы, якога я сустрэў цяпер у асобе вясюкашаноўнай вялебнасці пана спадара святара. Як толькі адыдзе зіма альбо надвор’е паспрыяе, меруся я ад’ехаць”, — і прасіў бы яго дзеля далейшага поспеху ўзычыць мне добрай парадай, — у якую выправіцца акадэмію. Ён адказаў, што да яго самога, дык ён вучыўся ў Лейдэне, а мне раіць Жэневу, бо ў мяне верхняемецкая вымаўка. „Езус-Мар’я! — адказаў я. — Ды Жэнева далей ад маёй радзімы, чым Лейдэн”. — „Што я чую? — усклікнуў ён з вялікім подзівам. — Я чую папіста! О Божа, як мяне ашукалі!” — „Як гэта, як гэта, пане святару, — сказаў я, — няўжо я таму ўжо папіст, што не хачу ехаць у Жэневу?” — „О не, — сказаў ён, — я па тым пазнаю, што ты заклінаў імем Марыі”. Я сказаў: „Дык што ж, хрысціяніну нельга называць імя маці нашага Збаўцы?” — „Чаму не? Можна, — адказаў ён, — але ж я не ўмольваю цябе і прашу, як толькі магу, перад абліччам Навышняга сказаць усю шчырую праўду, — якое ты веры трымаешся. Я вельмі сумняваюся, што ты заляцаеш святое Дабравесце, хоць я цябе і бачу кожнае нядзелі ў маёй царкве, але мінулага свята Народзінаў Хрыстовых ты не падыходзіў да прастола Гасподняга ні ў нас, ні ў лютэранаў”. Я адказаў: „Пане святару, хай вядома вам будзе, што я хрысціянін, а каб не быў, дык не слухаў бы так часта казані і не хадзіў бы на набажэнства; у астатнім я прызнаю, што я ні Пятроў, ні Паўлаў, а веру прасцей, згодна з дванаццаццю канонамі саборнай хрысціянскай веры, і не хачу забавязваць сябе ніводным асобным толкам, пакуль тыя альбо другія разумнымі аргументамі не пераканаюць мяне, што толькі яны адны вызнаюць правільную, праўдзівую і душазбаўную рэлігію”. — „Вось цяпер, сказаў ён, — якраз я і бачу, што ў цябе храбрае жаўнерскае сэрца, каб рызыкаваць сваім жыццём, бо ты асмельваешся жыць без рэлігіі і набажэнства, спадзеючыся на старога імператара, занядаўшы сваю вечнашчаснасць. Божа мой! Як можа прахлы чалавек, якога чакае альбо пракляцце, альбо вечнае шчасце, жыць у такой гардзелі? Няўжо пан узгадаваны ў Ханаў і нідзе не атрымаў хрысціянскага настаўлення? Скажы мне, чаму ты не пайшоў следам за сваімі бацькамі ў чыстай хрысціянскай веры? Альбо чаму не схіліўся да той ці іншай рэлігіі, асновы якое з усёй відавочнасцю грунтуюцца на пачатках прыроды і Святога Пісання, так што ні папіст, ні лютэранін за цэлую вечнасць не змогуць яе пахіснуць?” Я адказаў: „Пане святару! Тое самае абвяшчаюць і ўсе іншыя пра сваю рэлігію; каму ж я павінен верыць? Альбо ж пан лічыць, што гэта нейкія цапстрыкі, калі я давяраю сваё вечнае шчасце адной канфэсіі, якая няславіць і бэсціць абедзве другія і накідае ім ілжэвучэнне? Няхай ён зірне, але толькі маімі бесстароннімі вачыма, што выдаюць у свет у публічным друкаванні Конрад Фэтэр і Ёган Наз супроць Лютэра і, гэтак сама — Лютэр і ягоныя прыснікі супроць папы, асабліва, што піша Шпангенбэрг супроць Францыска, якога некалькі сотняў гадоў шанавалі як святаго і дабрамыснага мужа. Чый жа бок я павінен вылучыць і прыняць, калі кожны бэсціць другога, ды так зацята, што не пакідае за ім ні шчэнт добрага? Альбо ж пан святар мяркуе, што я раблю блага, адклаўшы свой клопат пра гэта на потым, калі ўбяруся ў дасканалы розум і здолею адрозніць чорнае ад белага? Ці ж павінен мне хто-небудзь раіць хлюпнуцца туды, як муха ў гарачы кулеш? Э, не! Спадзяюся, калі я з істасцю, дык не будзе пан святар з хітрасцю

і не нараіць мне гэтага. Трэба прызнаць, што адна рэлігія правільная, а дзве іншыя фальшывыя; але ці павінен я без сталага роздуму прызнаць адну з іх правільнай, я ж такім чынам магу няправільную веру атрымаць замест істай, пра што буду потым журбе аддавацца ў да- і ў пазажывоцці. Ды я хутчэй застануся на ростані, чым ступлю на напавільную сцежку; да таго ж ёсць яшчэ шмат цэркваў у адной толькі Еўропе: армянская, копцкая, грэчаская, грузінская і іншыя падобныя, і Бог ведае, да якой менавіта я схіляюся, але я яшчэ змушуся з маімі аднаверцамі дыспутаваць з усімі астатнімі. А калі толькі пан святар захоча зрабіцца маім Ананіем, дык я з вялікай удзячнасцю яму паследую і прыму рэлігію, якую ён сам вызнае”.

На гэта ён сказаў: „Пан моцна памыляецца і вельмі наблізіўся да сваёй душэўнай загібелі; але я спадзяюся на Госпада, што ён прасветліць вас сваім святлом і выцягне з багны; дзеля гэтага я маю намер сцвердзіць перад вамі наша веравызнанне, якое пакоіцца на Святым Пісанні, так што брама пекла не адолее яго”. Я сказаў, што гэта адпавядала б майму заповітнаму жаданню, а сам сабе падумаў: „Калі б ты больш не пароў мне вочы маімі блядзюжкамі, я прыняў бы і тваю рэлігію”.

Таму чытач можа зрабіць выснову, які бязбожны я быў тады, якім благім хлопчыкам, бо задаў добраму святару шмат пустога клопату адно дзеля таго, каб ён не заважаў мне ў маім распусным жыцці; а я ж яшчэ і думаў: „Пакуль ты ўвінешся са сваімі довадамі, я ўжо буду ў вірах на юрах!”

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ПЕРШЫ

*Сімпліцы ў акно да паненкі вужам,
выходзіць адтуль пашлюбеным мужам*

Насупраць маёй кватэры жыў адстаўны падпалкоўнік; у яго была на дзіва прыгожая дачка, якая трымалася вельмі шляхетна. Я ахвотна завёў бы з ёю знаёмства, нягледзячы на тое, што спачатку яна не дужа мне глянулася, каб вось так згопалу я мог пакахаць яе адну і пабрацца з ёю навечна; аднак я часта нізаўся ў яе пад вокнамі і кідаў на яе поўныя каханьня позіркы; але яна была пад такой надзейнай аховай, што мне, як ні карцела, ні разу не ўдалося загаварыць з ёю. Не мог жа я, зрэшты, без ніякага сораму ўваліцца ў дом, бо не быў знаёмы з яе бацькамі, а гэта месца для хлопца такога нізкага паходжаньня, як я, здавалася аж занадта высокім. Хутчэй за ўсё я мог бы неяк уклініцца на ўваходзе ці выхадзе з царквы; тут ужо я так спрытна падбіраў нагоду, што часам мог наблізіцца да яе, каб яна пачула мае пяшчотныя ўздыхі, на што я быў вялікі майстар, хоць і йшлі яны ад нячыстага сэрца. Яна прымала ўсё так холадна, што я мусіў быў падумаць, быццам яе зусім нялёгка ўвесці ў змусту, як, скажам, дочкак подлапародных мяшчан; і калі я думаў, як цяжка яна мне дастанецца, дык гэта ўводзіла мае пахаценні ў яшчэ большы верад.

Зорка, якая ўпершыню прывяла мяне да яе, была такая самая, як і тая, якую ў першую пару года насілі ўсе шкаляры ў гонар таго незабыўнага дня, калі тры вешчунны, ідучы за такою самаю, прыйшлі ў Віфляем; спачатку я палічыў гэта спрыяльнай азнакай, бо яна свяцілася ў пакоях памянёнай паненкі, калі яе бацька паслаў па мяне. „Monsieur, — сказаў ён мне, — нейтралітэт, якога вы трымаецеся, стаўся прычынаю таго, што я запрасіў вас да сябе, бо я збіраюся ўладзіць тут адну справу паміж тымі і другімі, дзеля чаго патрэбен бесстаронні сведка”. Я падумаў, што ён намышляе нешта няма ладу якое важнае, бо на сталае былі пісьмовы прыбор і папера, таму я з самай паслужлівай гатоўнасцю прапанаваў сябе на любы пачэсны інтэрас, дадаўшы пры гэтым адмысловы камплімент, што, бачыце, я мецьму сабе за высокі гонар і шчасце салужыць яму службу. Аднак гэта было ўсяго толькі, як яно было ў звычай у многіх мясцінах, уладкаванне „каралеўства”, бо якраз надыходзіў Дзень Трох Каралёў, прычым мне трэба было сачыць за парадкам і раздаваць паводле жэрабя пасады без увагі на тое, што каму выпадзе. Да справы гэтай быў

таксама прыстаўлены камендантаў сакратар; памянёны падпалкоўнік загадаў даставіць віна і цукерак, бо ён быў не абы-які выпівоха, ды і час ужо быў павячэрні. Сакратар пісаў жэрабкі, я выклікаў імёны, паненка, якая пусціла карані ў маё сэрца, цягнула цыдулкі, а бацькі глядзелі на ўсё гэта; мне няма ахвоты падрабязна апісваць, як яно ўсё пайшло, але я ўсё-такі пазнаёміўся з ёю тады. Яна паскардзілася на доўгія зімовыя ночы і намякнула, што я, каб скараціць іх, мог бы часам заскочыць на цяпельца, бо без таго ў яе не дужа, каб шмат было занятку. А гэта акурат тое, чаго я даўно хацеў.

З таго самага вечара, хоць я зусім мала ведаў гэтую паненку, я зноў пачаў угоньвацца з паклееным дубчыкам за птушкаю і балансаваць на канаце, — а хай і сама паненка, і яе бацькі падумаюць, што я ўзяў на прынаду, хоць на сур'ёзе не рабіў і палавіны таго, што рабіў, а забягаўся толькі пра тое, каб згуляць вяселейка, застаючыся ў нежанаці. Пад ноч, выбіраючыся да яе, я заўсёды намашчываўся, бы тая ведзьма, а ўдзень корпаўся ў любоўных кніжках, выдалікачваючыся ў пяшчотных пісьмах да сваёй каханай, як калі б жыў за сто міль ад яе і не бачыўся з ёю некалькі гадоў. Нарэшце я стаў трымацца ў іх проста, бо бацькі яе не вельмі заміналі мне ў залётах, а яшчэ і ўпрошвалі навучыць іх донечку іграць на лютні. Тут ужо я атрымаў свабодны доступ у яе пакоі як удзень, так і вечарамі, так што перакроіў на новы лад свае старыя рыфмоўкі:

Толькі я і кажаны
Палюбілі змрок начны, —

Склаў песеньку, у якой славіў сваё шчасце, якое падарыла мне не толькі некалькі прыемных вечароў, але і радасныя дні, калі я пры каханай магу наталіць свае вочы і даць асалодку сэрцу. Наадварот, у той самай песні я бедаваў па сваёй долі, якая напаўняе гаркотай мае ночы і не дазваляе праводзіць іх, як дні, у любоўных бавах! І хоць гэта была пэўная вольнасць, я ўсё ж напяваў сваёй мілай песеньку, пяшчотна ўздыхаў і пацвельваў мелодыяй, і лютня мне вельмі спасаблялася, я не адступаўся і ўпрошваў паненку, каб і яна паспрыяла мне праводзіць ночы гэтак сама шчасліва, як і дні. Аднак атрымаў даволі цвёрды адпор, бо яна была дужа вострая на розум і ўмела ветліва запыніць усе хітрыкі, на якія я ішоў таксама з вялікай пачцівацю. Я рашыў на будучае мець гэта на ўвазе, каб не ляпнуць чаго пра вяселле, а як што пра гэта гаворка ўжо заводзілася, дык я ўсе свае словы паставіў на двухсэнсавы завод. Гэта неўзабаве змеціла замужняя сястра маёй паненкі і пачала ўсяляк заважаць мне і маёй мілай, каб так часта не заставаўся сам-насам, як бывала, бо яна добра бачыла, што яе сястра пакахала мяне ўсім сэрцам і што такая любошча рана ці позна слязьмі апалощча.

Няма патрэбы падрабязна апісваць усе дурасці маёй фацэці, бо такімі апісаннімі поўныя ўсе любоўныя кніжкі. Будзе з мяне, калі ласкавы чытач мой уведае, што спачатку я дасягнуў таго, што цмокнуў маю цацачку, а потым адважыўся і на розныя іншыя прыбабунькі; гэты жаданы працяг маёй гульні я аздабляў рознымі прыемнымі падбэдзёркамі, пакуль мая любасная не ўпусціла мяне ўначы да сябе, дзе я ладненька ўмасціўся ў яе пасцельцы, быццам вечна ў ёй быў. І як што кожны ведае, што і як бывае пры такіх прыгодах, дык чытач можа падумаць, быццам я ўчыніў якую-небудзь непатрэбшчыну. Ды не ж, усё было якраз патрэбнае! Я хоць і добра ведаў, па што прыйшоў, бо мне было не ў навіну такім чынам скрашваць жаночыя нуды, а і ведаў, што і дзе трэба шукаць. Але тут усё было напуста, усе мае любоўныя падахвоткі на глум пайшлі, усе мае абяцанкі былі прынятыя за пустыя цацанкі. Я сустрэў такі супор, якога аніяк не мог спадзявацца, бо ўсе яе думкі былі скіраваныя толькі на захаванне дзявоцкага гонару і на сумленны шлюб, і, хоць я самымі страшнымі кляттвамі прысягаўся ёй ажаніцца, яна не захацела дапусціць мяне да сябе раней шлюбу; аднак жа дазволіла паляжаць каля яе ў ложку, дзе я, зусім змучаны такою дакукаю, пад канец — вось бачыце: дабрэла, дабрэла ды!

палепшала — ціхамірна заснуў. Але мяне чакала вельмі непрыемная пабудка, бо а чацвёртай раніцы каля ложка ўжо стаяў падпалкоўнік з пістоляй у адной руцэ і свечнікам у другой. „Краат! — загарлаў ён свайму слуге, які таксама стаяў побач з голай шабляй. — Хутчэй, краат, кліч сюды папа!” І ад гэтага крыку я прачнуўся і адразу скеміў, у якой я пахібе. „Вой бяда! — падумаў я. — Табе прыйдзеца паспавядацца, перш чым ён цябе прыкончыць!” У мяне паплылі жоўтыя і зялёныя плямы перад вачыма, і я не ведаў, ці мне іх расплюшчваць шырэй, ці заплюшчыць зусім. „Ах, ты, басярно! Ах ты, пахлебнік ліхі! — сказаў ён мне. — І я застаю цябе, калі ты бэсціш мой дом?! І хто мне слова закіне, калі я скручу вязы табе і гэтай васьм проблядзі, якая скурвілася з табою? Ах ты, гіцаль паганы, дарваўся да сукі, дапаў да сцягна! Трымайце мяне, а то я вырву яму сэрца з грудзей, пасяку на дробныя кавалкі і сабакам выкіну!” Ён скрыгатаў зубамі і зачочваў вочы, як звер кручаны. Я не ведаў, што тут утачыць, каб выдрапацца з бяды, а мая суложніца, якую ён таксама крыў удоўж і ўпоперак, уся перавялася, румзаючы і хлюпаючы. Нарэшце, калі мне крыху адлегла і я памкнуўся нешта зварызгаць пра нашую нявіннасць, ён загадаў мне заткнуць гарлапашыну і не хацеў слухаць ні слова; і я мусіў маўчаць і слухаць яго аднаго, бо яго зноў прарвала — а каб яму зарвала! — што ён, бачыце, ва ўсім мне даверыўся, а я замест каб, усе святыні патаптаў, усё сплюгавіў, як ніхто на свеце. А тут надбегла і ягоная жонка і сваім цягам завялася, ды так, што каб ёй заняло, лепей ляжаў бы я ў крапіве, чым пад яе языком; і я думаю, вантробы ад’ела б, каб краат не прывёў святара.

Пакуль той не прыйшоў, я некалькі разоў памыкаўся падвесціся, але падпалкоўнік — ані прыступу, з грознай мінай прымушаў мяне заставацца ў ложку, і мне давялося спазнаць, як яно бывае, калі хлопца кураж пакідае, калі заспелі на гарачым, і што на сэрцы ў збродніка, калі яго схопяць у чужым доме, мала што ён яшчэ нічога і не ўкраў. І я ўспомніў той мілы час, калі мне сустрэўся такі самы падпалкоўнік з двума краатамі і як я іх трох турнуў к чартаматары, а цяпер васьм ляжаў, як валух пакладаны, і не хапала мне адвагі і рызыкі завярнуць языком, не тое каб кулакамі. „Скіньце толькі вокам, святы войча! — сказаў ён. — Разлегліся! Як вам падабаецца такі спектакль, на які я змушаны запрасіць вас у сведкі маёй ганьбы!” І ледзь толькі вымавіў гэтыя словы, як зноў пачаў бушаваць і свет дагары нагамі класці, я толькі і чуў, як скручваюць вязы і рукі ў крыві мьнюць. У яго з пашчы біў шум, як у япрука пад швайкай, аж здавалася, быццам яму мазгі завярнула, аж кожнае хвіліны я чакаў: „Вось цяпер ён і ўсмаліць табе кулю ў мазгаўню!” А святар усімі праўдамі і няпраўдамі ўмаўляў і лагодзіў яго, што не, не здарылася нічога такога да смерці непапраўнага, каб усё жыццё каяцца, ну, пабавіліся дзеткі, ну і перасталі... „Што ж? — сказаў ён. — Хай даверыцца пан падпалкоўнік свайму светламу розуму і згадае прымаўку: што б ні сталася, абы каб на радасць бралася. Гэтая цудоўная пара, роўную якой наўрад ці знойдзеш другую ў цэлай краіне, ну, не датрывала, але ж не першая і не апошняя падупала неадольнай сіле кахання, памылка, якую яны абое зрабілі, а гэта толькі памылка і нішто іншае, можа быць імі самымі лёгка выпраўлена. Праўда, я не лічу пахвальным ладзіць вяселле такім чынам, аднак юная пара не заслужыла сваім учынкам ні шыбеніцы, ні калесавання, і пан падпалкоўнік не павінен праз гэта чакаць сабе нейкага паганьбэння і няславы, калі зроблены ўчынак, пра які яшчэ ніхто не ведае, ён захавае ў тайнасці, даруе і дасць згоду спалучыць дзетак шлюбам, замацаваўшы яго звычайным парадкам у храме Божым”. — „Што? — залямантаваў той. — Дык я павінен яшчэ замест заслужанай кары выстрэнчваць вясельныя банкеты і мець сабе гэта за гонар? Ды я да яснага дня загадаю звязаць іх і ўтапіць у Ліпе! Вы павінны васьм тут, адразу, увязаць іх шлюбам, дзеля таго я і пасылаў па вас, альбо паперадушваю іх у гэтым васьм ложку!”

Я падумаў: „Ну што тут зробіш! Вось што такое — птушачка еж, альбо саменькая ў кулеш! І, зрэшты, яна такая дзяўчына, што табе няма чаго саромецца, а калі ты азірнешся на свой род, сам убачыш, што наўрад ці ты варты сесці там, дзе яна

ставіць свае пантофлікі”. І ўсё ж я бажыўся і даводзіў, як мог і чым мог, што мы не ўчынілі нічога непатрэбнага. Але мне адказалі, каб наша памаўчала і не вякала, каб не ўзападозрылі нас у чым-небудзь благім, а такімі байкамі мы нікому нічога не дакажам. Пасля гэтага, седзячы ў ложку, мы спалучыліся шлюбам, якога нам даў памянёны святар, і як толькі тое сталася, мусілі ўстаць і пакінуць дом. У дзвярах падпалкоўнік абвясціў мне і дачцэ, каб мы веці вечныя на вочы не лезлі яму і не назаліся. А я, ужо як след ачуняўшы, ужо як чалавек жанаты, навесіўшы на сябе шаблю, адказаў яму як бы жартам: „Ай, не ўцяплю я нештачкі, пане тэсцю, з якое такое рахубы нарабілі вы такога тарараму. Калі іншыя маладыя капуліруюць шлюб, дык бліжэйшыя родзічы ўрачыста вядуць іх у спальню на чыстыя поцілкі і карункі; а ваша заходзіцца, як, не раўнуючы, малое, і не толькі зганяе мяне з ложка, а яшчэ і ножкаю тупае ды з дому вытурвае ўпрочкі і, замест каб узычыць мне ў сужэнстве памыснае долі, не хоча ашчаслівіць мяне радасцю сузіраць пантэсцеву мызу і яму верна службыць. Сапраўды, калі гэтакі звычай увайдзе ў моду, дык на такіх вяселлях не наскачацца плойма сяброў”.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ДРУГІ

*Сімліцы кліча гасцей на вяселле,
багата частуе і мякка сцеле*

Людзі ў маім доме ўсе вельмі здзівіліся, калі я прывёў гэтую дзеўку дахаты, а яшчэ больш, калі ўбачылі, як яна спакойна пайшла са мною спаць. І хоць штука, якую са мною сыгралі, напоўніла маю галаву ўсякімі бзікамі, але ж не такі я быў дурны, каб выстаўляць на паглум сваю маладую. Праўда, каханая была ў маіх руках, але тысячы розных думак абчапілі галаву — як мне ўсё гэта абставіць, куды павярнуць? То падумаю: „усё правільна і слушна, так табе і трэба”, то перадумаю, што гэта ж мне ўчынена найбольшая ў свеце канфузія, якую нельга вольна проста ўзяць ды перапусціць, не адсукаўшы свечкі. Але калі я думаў, што гэтую свечку трэба ўставіць у цымбалы цяпер ужо роднаму цесцю, а гэта значыцца, і маёй беспаспяхініцы і нявіннай горліцы, усе мае ліхія намыслы ішлі на распыл. І забрала мяне такая чмута, што пастанавіў я сабе замкнуцца ў хаце і не назаліцца вачам людскім, а каб не чуць і не бачыць; але тады ж і адумаўся, што гэта якраз і была б найбольшая мая сарамата. Нарэшце цвёрда рашыў, што там ні будзе, а зноў дастануся ў дружбу майму цесцю, а ва ўсім астатнім буду строіць перад усімі блізір, што не, нічога благога ў мяне не скруцілася, што, наадварот — пафартуніла, буду як след рыхтаваць вяселле. Я сказаў сабе: „Паколькі ўсё склалася і дало такі дзіўны пачатак, дык і канец ты павінен зладзіць адпаведны. Калі людзі ўнюхаюць, што табе прыкра з такога пабрання, якім цябе акруцілі супроць волі тваёй, як нейкую бедную заморку з багатым старым бздуном, смеху будзе, смеху!”

З такімі думкамі ўстаў я з цёмнага рана, хоць яно яшчэ хацелася пакволіцца ў ложку. Найперш я паслаў па свайго швагра, жончынай сястры мужа, коратка патлумачыў яму, у якім мы цяпер сваяцтве, і папрасіў яго прыслаць сваю мілую, каб пасобіла паўпраўляцца на кухні, каб было што гасцям на стол выставіць, а сам ён ці не мецьме ласкі ўгаварыць цесця і цешчу, а я тым часам пайду склікаць гасцей, якія ўжо канчаткова ўсталююць мір і зладу паміж імі і мною. Ён з поўнай ахвотай згадзіўся ўсё гэта паправіць, а я пайшоў да каменданта. Яму я ўсё выставіў у пацешным і забаўным святле, якая мною і маім цесцем заведзена новая мода гуляць вяселлі такім парадкам, дзе ўсё ідзе так увішна, што за адну гадзіну спраўляюцца змовіны, поезд у храм Божы і само шлюбаванне; але як што мой цесць ужмоціўся на ранішнюю зацірку маладым, дык я намерыўся замест яе патрактаваць усіх добрых людзей вечаровай вантрабянкай, якую вольна і прашу пакорліва зрабіць мне ласку ўпачцівіць. Камендант ледзь бакі не парваў ад смеху з такога вясёлага дакладу; і

убачыўшы, што кацялок у яго варыць нармальна, я крыху шырэй рассунуў заслону таямніцы і даўся ў перапросіны, што гэта ўсё ад майго неразумства, бо некаторыя маладыя чатыры тыдні да і чатыры пасля вяселля бываюць не ў поўнай памяці, але калі шчыра, дык у іншых маладых ёсць чатыры тыдні часу, калі яны могуць выпусціць вонкі ўсю сваю дурноту і такім чынам крыху прыхаваць нястачу добрага цяму, мне, непаваратню, на якога ўсё сватанне звалілася нянаджана і нечакана, давядзецца яшчэ шмат усякай дурноты нагвэздаць, каб ужо потым жыць узорна і разумна ў богаспадобным сужэнстве. Тады ён спытаўся, як у мяне са шлюбным кантрактам і колькі мне цесць адваліў на вяселле, бо ў старога скнары няпушта ў засеках, вой няпушта. Я адказаў, што ўся наша шлюбная кандыцыя складаецца з аднаго пункта, згодна з якім я і ягоная дачка нават духам сваім не павінны набрыдацца яму векі вечныя; але як што ні натарыуса, ні сведак пры гэтым не было, дык я спадзяюся, што, можа, ён адпусціцца і забярэ гэты дагавор назад, асабліва калі ўзяць пад увагу, што ўсе шлюбы ладзяцца дзеля пашырэння дружбы і згоды, а то атрымалася б, што ён аддаў сваю дачку, як той Піфагор, у што я ніколі не паверу, бо, шчыра кажучы, я нічым яго не дацяў.

Такімі і падобнымі штукамі і анекдотамі, да якіх вось такіх у мяне ў гэтых мясцінах не прывыклі, я дамогся, што камендант паабяцаўся прыйсці да мяне на вантрабянку разам з маім цесцем, якога ён абяцаўся ўламаць. Ён адразу паслаў бочку дарагога віна і на кухню цэлага аленя; а я загадаў усё так угатаваць, закусі рознай настроіць, нібыта меўся частаваць князёў, графаў і іншых знакамітых персаналіяў, склікаў ладную кампанію, якая не толькі ў свой дух наелася, не толькі няблага павесялілася, але і, што найперш, памірыла маёх цесцяў са мною і маёй жонкай, і ўжо ж яны назычылі нам столькі ўсякага добра, што не ў параўнанне з праклёнамі мінулае ночы; а па ўсім горадзе пусцілі пагалоску, што наша капуляцыя ўчынена на нейкі загранічны лад, каб гэта, значыцца, ухіліць ад нас псоту, наведзеную ліхімі людзьмі. А мне гэтае скараспелае вяселле пайшло толькі на выгоду; бо калі б мы пабраліся пад запаведзь з катэдры, дык жа, напэўна, паназбягалася б розных патаскух, і не перамаўчалі б, прычыніліся б да якое паляндры ці сутаргі, уварвалі б кавалак здароўя, панападтыкалі б розных набрэхай; бо сярод маладых мяшчаначак было ў мяне з паўтузіна такіх, што ведалі мяне і зверху і спадыпаду і ўжо падкладаліся, а тут, бачыце, селі ў лужыну.

На раніцу ўжо мой цесць трактаваў вясельную гасціну, але, папраўдзе, не так багата, як я, бо жмінда быў — не еж, калі завідна; там ужо са мною зайшлася гаворка, што ды як, чым займуся, якое і як павяду дабро. Тут я ўпершыню зразумеў, што страціў сваю дабраславёную свабоду і мушу буду жыць моўкам і падуладна. Я выказаў паслушэнства і як разумны кавалер зажадаў спачатку выслухаць рады майго любаснага цесця і паследаваць ягонаму сказу, і гэты адказ мой вельмі ўхваліў камендант і сказаў: „як што ён яшчэ малады і зялёны жаўнер, дык было б немало дурасцю, калі б пры цяперашніх абставінах ён узяўся за іншае рамяство, акрамя мілітарнай службы; куды зручней паставіць свайго каня ў чужую стайню, чым у сваёй карміць чужога. Што да мяне, дык я ўручу яму прапар, калі ён таго захоча”. Мой цесць і я падзякавалі каменданту, і я ўжо не адмаўляўся наадрэз, як раней, а паказаў яму распіску кельнскага купца, які ўзяў на захаванне мой скарб. „Вось што, — сказаў я, — трэба яго забраць, перш чым я паступлю на шведскую службу, бо як толькі даведаюцца, што я перайшоў да праціўніка, дык у Кельне мне адразу скруцяць вялікую хвігу і прыўлашчаць мае грошы, якія так проста на дарозе не падбярэш”. Яны абодва са мною згадзіліся, і мы ўтрох умовіліся і рашылі, што бліжэйшымі днямі я выпраўлюся ў Кельн, забяру там сваё багацце, а потым вярнуся ў крэпасць і атрымаю прапар; быў назначаны і дзень, калі майму цесцю будзе перададзена пад каманду рота разам з пасадаю падпалкоўніка ў палку ў нашага каменданта; а як што граф фон Гец быў тым часам з вялікім імперскім войскам у Вестфаліі і размясціў сваю кватэру ў Дортмундзе, дык камендант лічыў, што навесну пачнецца аблога, і таму стараўся сабраць сабе надзейных жаўнераў, хоць яго

клопат быў марны, бо памянёны граф фон Гёц (а Ёган дэ Вэрд быў разбіты ў Брысгаў) вымушаны быў тае ж вясны пакінуць Вестфалію і на Верхнім Рэйне каля Брайзаха зноў трывожыць князя Веймарскага.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ТРЭЦІ

*Сімпліцы прыходзіць у горад па грошы,
і зноў-такі выйшла — ён дурань харошы*

Рознае яно і складваецца па-рознаму; да аднаго няшчасце коціцца спакваля і памаленьку, а на другога валіцца адразу, як з гары; маё ж пачалося соладка і прыемна, я нават не падумаў пра няшчасце, лічыў нават найвялікшым шчасцем.

Ледзь прайшоў тыдзень у сужэнстве з маёй мілай жонкай, як я апрагнуўся ва ўсё егерскае, узваліў на плячо мушкет, развітаўся з ёю і яе сябрамі, каб ісці па тое, што я пакінуў на захаванне ў Кёльне. Я шчасліва дабраўся туды, бо ўжо абышоў свет з прасветам, ведаў усе дарогі і абмінаў небяспекі, мне нават не сустрэўся ніводзін жывы чалавек, пакуль я не выйшаў да шлагбаўма каля Дзюца, што па гэты бок Рэйна насупраць Кёльна, які па той бок ракі. Тут я ўбачыў многа людзей, асабліва прыкмеціў аднаго селяніна, які нагадаў мне сваім выглядам майго татуса ў Шпэсэрце, а ягоны сыноч таго самага Сімпліцы. Гэты хлопчык якраз пасвіў свінні, калі я праходзіў міма, свінні пачулі мяне і зарохкалі, а хлопчык давай іх лаяць, што каб на іх гром і град, што каб іх павышпрапасціла і каб сам чорт пасобіў. Гэта пачула служанка і накінула на мальца, каб перастаў, а то скажа бацьку. Хлопчык ёй на тое, што хай пацалуе яму ў сраку (s.v.), бо ён, бачыце, учора мёд еў, і хай запросіць на пачастунак сваю матухну. Селянін, які таксама пачуў свайго хлопца, выбег з хаты з дубцом і заягліў: „А каб жа цябе ліхая гадзіна спадабіла, etc., шмуйла дурное, мурзатае, як ты ўжо мне душу ад’ела, пажджы, зара ўкіну, каб ты на сцены кідалася” — і, схапіўшы яго за каршэнь, высвістаў дубцом, як мядзведзя на вярхоўцы, прыгаворваючы за кожным разам: „Ах ты, гультаявіны кавалак, я табе пакажу, як лаяцца, чорт цябе задзяры, я табе пакажу тваёй матары, куды цалаваць, я табе пакажу, як матухну частаваць!”

Гэтая працуханка мне адразу нагадала мяне самога і майго татуса, і ўсё-такі я не быў настолькі сумленны і пабожны, каб падзякаваць Богу за тое, што ён вырваў мяне з цемры і невуцтва (ignoran!) і прывёў да лепшай навукі і ведаў, чаго ж тады маё шчасце, якое ён пасылаў мне штодня, не павінна было быць і далей са мною?

Калі я прыйшоў у Кёльн, завярнуў спярша да свайго Юпітара, які якраз быў здаровы і ў розуме. Калі ж я прызнаўся яму, чаго я сюды прыехаў, ён адразу сказаў, што гэта будзе ўмалот з пустое саломы, бо той купец, якому я даверыў сваё дабро, збанкрутаваў і даў цекача; праўда, усе мае рэчы апламбаваны магістратам пад сыгнетку, самога яго загадана запыніць назад, але бяжы дагані яго, так што сумніўна, каб ён вярнуўся, бо ўсё лепшае, што можна было прыхапіць, ён прыхапіў, а пакуль там тое ваша правасуддзе-агуддзе, шмат вады ў Рэйне сплыве.

Кожны можа здагадацца, як усцешыла мяне гэтая навіна. Я лаяўся, як балагол на козлах, але калі гэта каму памагала? Рэчаў жа сваіх я не атрымаў, і не было аніякай надзеі зыскаць іх назад. Да таго ж я ўзяў на дарогу ўсяго талераў з дзесяць, разгуляйся цяпер на іх. Ды і небяспечна было доўга заставацца, — бо трэба было трымаць на воку, каб мяне не дасачылі, бо я ж такі прыстаў да варожага гарнізона, і я не толькі страціў бы ўсю сваю маёмасць але яшчэ і ўбарохтаўся б у большую плягу. Вяртацца ж напаражняку, кінуўшы на волю майно, і без толку сноўдацца туды-сюды таксама не выпадала — адна смехата. Нарэшце я рашыў застацца ў Кёльне, пакуль не разбяруць справу, і паведаміць маёй каханай прычыну затрымкі. Пасля гэтага я пайшоў да пракуратара, які быў натарыусам, сказаў яму пра сваю бяду і папрасіў памагчы мне радай і клопатам, паабяцаўшы яму ў разе хуткага завяршэння звыш

пакладзенай таксы яшчэ і добрага навару падарункам. А як што ён спадзяваўся няблага з мяне пацягнуць, дык прыняў мяне ласкава, а таксама дамовіўся, што я буду мець у яго стол. На другі ж дзень ён выправіўся да тых самых асобаў, якім было даручана разабрацца з банкруцтвам, уручыў ім завераную копію купцовай распіскі і паказаў арыгінал, на што мы атрымалі адказ, што нам трэба счакаць да канчатковага разбору справы, бо рэчы, пералічаныя ў распісцы, не ўсе аказаліся.

Так, я зноў падрыхтаваўся да доўгай „пачакайкі”, бо то ж табе не „зараз”, — а тым часам агледжуся, што і як тут робіцца ў вялікім горадзе. Мой гаспадар і сталадаўца, як вы ўжо ведаеце, быў натарыус і пракуратар і, акрамя таго, трымаў з паўтузіна пастойнікаў і восем коней на саломе, якіх звычайна здаваў заезным, прытым меў двух слуг, немца і італьянца, якіх пасылаў з падводай альбо пеша на ўсе бакі, куды спатрэбіцца, за паштароў, а коні былі заўсёды напалатовае, так што гэтым трайным альбо альбо ж і чацвярным промыслам зарабляў зусім нават няблага і не толькі на хлеб, але і да хлеба, бо і несумненна меў ладны барыш; а як што на тым часе ў горад не пускалі жыдоў, дык і завады ніякай не было ягоным гешэфтам.

Незабаўным часам, які я прабыў у яго, я многага навучыўся, асабліва ж разбірацца ў хваробах, што ёсць вялікая навука, як на доктара медыцыны, бо нездарма ж кажуць: пазнай хваробу — напалавіну вылечыў. Прычынай таго, што я спасціг гэтую навуку, быў мой гаспадар, бо, пачаўшы з ягонай пярсонны, я прыглядаўся і да іншых, да іхняй камплекцыі. Тут я і ўведаў, што многія смяротна хворыя, а ходзяць, нічога не ведаючы, і нават іншымі людзьмі і ў дактароў лічацца здаровымі. Я ўжо ведаў людзей, якія хварэлі на злосць, і калі гэтая хвароба падпірала, ім, як чарцям, крывіла твары, яны рыкалі, як львы, драпаліся, як каты, ламалі ўсё, як мядзведзі, кусаліся, як сабакі, а яшчэ каб паказаць, што яны круцейшыя за кручаных сабак, шпурлялі на падлогу што пад руку лезла, як усё роўна дурныя. Кажуць, што гэтая хвароба ад вантробы, а я так думаю, што яна ўзнікае, калі дурня пыха забірае; таму калі пачуеш, як бушуе раззлаваны, асабліва за якую-небудзь дробязь, дык можаш смела лічыць, што ён больш гардзеі, чым разумны. Ад гэтай хваробы безліч ўсялякіх няшчасцяў як у таго, хто ў нядугу запаў, так і ў другіх; у хворага пад канец паляруш, паляндра, падагра і заўчасная смерць, калі толькі не вечная пагібель! І гэтых хворых, хоць яны хворыя вельмі небяспечна, па праве нельга назваць пацыентамі, бо ім якраз найбольш і не стае *patientia*⁴⁹. Бачыў я і заражаных зайздраві, пра якую кажуць, што яна грызе сваё ж сэрца, таму зайздроснікі заўсёды бледныя і тужлівыя. Гэтую хваробу я лічу самай небяспечнай, бо яна запачаткавалася ад самога д’ябла, хоць і ўзнікае з чыстай радасці, якая адольвае таго, хто ёю далягае; а калі каму-колечы ўдаецца грунтоўна ацаліць каго-небудзь ад яе, той амаль мае права хваліцца, што вярнуў загіблага ў хрысціянскую веру, бо гэтая хвароба наведвае сапраўднага хрысціяніна, якому і тут след прыкрыцца і маркоціцца толькі за грэх і загану. Запальчыласць да гульні я таксама лічу за хваробу не толькі таму, што ўжо ў назве сваёй нясе запаленне, а таму, што тыя, каго яна агалчае, сквапныя да гульні, як азвярэлыя. Гэтая хвароба бярэ свой пачатак ад гультайства, а не ад срэбралюбства, як думаюць некаторыя, а калі ты адбярэш пераборлівасць, прывярэдзь і гультайства, дык хвароба мінецца сама сабою. Я лічу, што патуранне чэраву і п’янству — таксама самасобская хвароба, якая бярэцца ад дурной завядзёнкі, а не ад раскошы. Беднасць, праўда, у гэтым выпадку — спрыяльніца і прыцелька лекаў, але зусім аздаравіць ад гэтай немачы не можа, бо ж бачыў я і жабракоў-ненаядаў і багатых скнараў, якія томяцца ад нянаездзі. Гэтая хвароба на сваім жа карку носіць і лекарства ад самой сябе, якое называецца нястачаю, калі не ў маёмасці, дык у астатнім цялесным здароўі, ажно ж пад канец пацыенты самі сабою папраўляюцца, як мухі, калі, альбо знэндзіўшыся, альбо знямогшы, ужо сілы не маюць аб’ядацца. Пыхлінасць я лічу адмысловай фантазіяй, якая пупышкуецца ў невуцтве; бо калі хто спазнае самога сябе і ведае, з чаго ён узяўся і куды адыдзе, дык і няма чаго рабіцца яму такім напышаным дурнем. Калі я

49 Цярплівасць (*лац.*).

бачу паву альбо індыка, які распусціў хвост ды яшчэ і кулдыча, дык мяне бяруць жывыя смехі, што гэтыя неразумныя стварэнні так умела смяюцца з бедных людзей, якія думаюць пра сябе: што-та я! а што-та за штука я! а што-та за адзін такі! Я не мог знайсці ніякіх панацэяў ад гэтай нядугі, бо тых, каго ўжо яна прыбрала, нельга лечыць нічым, як толькі выпісаўшы ім упакоранасць, як гэта і іншым дурням лічыць. Думаю, што і смех — таксама нездароўе, бо ад яго памёр Філемон, ды і Дэмакрыт упадаў ім да самага скону. Таксама ж да сёння яшчэ кажуць нашыя жанчыны, што — вой-вой-вой памру ад смеху! Кажуць, быццам ён нараджаецца ў вантробе, але каб жа ж тае толькі праўды — я хутчэй паверу, што тксама ад немалое дурноты, бо нездарма ж смех без прычыны — знак дурачыны. Няма сэнсу і няварта клопату назначаць лекі ад гэтай хваробы, бо яна ж не толькі вясёлая хворасць, а ў многіх праходзіць нават раней, чым яна яму абрыдне. Не менш таго змеціў я, што і дацеклінасць, цікаўнасць — хвароба, ледзь не прыродная ў жанчын; хай сабе яна здаецца нікчэмнай, аднак жа, руку на сэрца — вельмі небяспечная, бо мы ж яшчэ дагэтуль адкупаем цікаўнасць нашай самай першай маці.

Пра ўсе іншыя: гультайства, помслівасць, рэўнасць, самавольства і іншыя падобныя немачы і пахібы я гэтым разам перамоўчу, а вярнуся лепей да свайго гаспадара, які, зрэшты, і даў мне зачэпку пакалуцацца ў мазгах над усімі гэтымі грахамі. А ўжо ж ён быў скнара і жмінда, што хай Бог крые.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ЧАЦВЁРТЫ

Сімліцы ў Кельне на рынку матаецца і прамышляе на рынку зайца

Гэты, як я вышэй далажыў, з усяго сашкрабаў грошы; ён ніколі табе не сядзе з пастойнікамі за стол выпіць і закусіць, не запрасіць і за свой стол; ён мог бы і сам на тры полкі есці і чэлядзь карміць, калі б стары жмінда ўсё тое, што яму клалі пастойнікі, зводзіў на ежу, дык жа не — крукам вісеў над кожнай манетай, калі там тое яму есці! Ён выкормліваў нас па-швабску і што меў — у торбу, у торбу. Спачатку я сталаваўся не разам з усімі пастойнікамі, а з ягонымі дзецямі і чэлядзю, бо мне не ставала грошай; там падавалі ўсё такое поснае, што маёй юкле, прывыклай да кормнай вестфальшчыны, усё гэта было дзівам дзіўным; нам не даставалася на стол ані скравачка добрага мяса, а ўсё некая ворвань, якую тыдзень таму назад не дамусолілі студэнты, ды яшчэ такое шэрае ад заляжаласці, быццам яго еў сам прабацька Мафусаіл. Апрача таго пані гаспадарова, якая мусіла сама ўпраўляцца на кухні, бо з ашчаднасці нікога ў кухаркі не згаджалі, гатавала такі чорны кулеш і да чорта пераперчвала — каб лепш смакавала! Тут ужо ўсе костачкі так абгрызалі, што з іх можна было выточваць фігуркі для варцабаў, але і іх не выкідалі, а складвалі ў кошык, і калі набіралася даволі, гаспадар сек іх дробна-дробненька і вытопліваў тлушч, каб апошня кропля не прапала, і ўжо казаць не буду, ці клалі потым гэты тлушч у крупнік, а ці шмаравалі ім чаравікі. У посныя дні, якіх было большасць і ўсе яны вытрымліваліся посна, бо ў гэтым гаспадар быў пунктуальны, мы ласаваліся смярдзючымі ржавымі следзямі, салоннымі ляшччамі, пратухлай траскою і ўсякай іншай прагорклінай і пратхлёвінай, бо ён купляў усё самае таннае і дзеля гэтага не ленаваўся цягацца на рынак асабіста, дзе забіраў усё, што рыбакі адкладалі выкінуць. Хлеб у нас быў чорны і чэрствы, пілі рэдзенькае пракіслае піва, ад якога мне ў чэраве рэзала, хоць гаспадар бажыўся, што гэта самае лепшае сакавіцкае піва. А яшчэ я даведаўся ад нямецкага фурмана, што летам кормяць яшчэ горш, бо тады хлеб працвілы, мяса чарвівае, а самы лепшы наедак аполудні — некалькі рэдзек, а на вячэру жменька салаты. Я спытаўся, дзеля якога ж халеры ён тырчыць у гэтага скнары. Ён не давяре нават жонцы і дзецям спускацца ў склеп, бо і сабе не дазваляе выпіць кроплю віна, адням словам — гэта такі праглы і сквапны да грошай воўк, што

другога такога пашукай. Тое, што я пабачыў, гэта цапстрыкі; калі абжывуся, дык зразумею, што ён не пасаромеецца за аднаго тлустага мнішка⁵⁰ садраць скуру з асла. Аднаго разу ён прынёс шэсць фунтаў каўдуна і валовых кішок, замкнуў у склепе, але на вялікае шчасце дзятве акенца было не зачыненае, дык дзеці прывязалі на доўгі кій відэлец, усё па кавалачку і павыцягвалі ды паўсырое спехам-смахам і ўпаролі, зваліўшы потым усё на ката. Але жмотнік наш, які гарох лічыў паштучна, не паверыў-такі, нарабіў гвалту на цэлы дом, злавіў ката, паважыў яго і пераканаўся, што з усёй скурай і поўсцю курнявачка тая пацягнула менш, чым з'едзеныя тэльбухі. Ён не толькі не пасаромеўся такога пустога жарту, але яшчэ і хваліўся сваім спрытным розумам, што так усё прыдумаў. Як што ён рабіў усё гэта, нават у сабакі вачэй не пазычаючы, дык я не хацеў далей дзяліць трапезу з ягонымі дамачадцамі, а намерыўся сесці за студэнцкі стол, колькі б тое ні каштавала, аднак мала сабе на тым спагнаў, бо ўсе наедкі, якія там падавалі, былі напалавіну сырыя, з чаго нашаму гаспадару была выгода ўдубальт: па-першае, ашчада на дровах і па-другое, што мы не маглі стравіць многа такое ежы. Звыш таго, здаецца, ён лічыў кожны кавалак у горле і чухаў патыліцу, калі мы ўсё-такі наядаліся. Віно ў іх было разведзенае і не такога гатунку, каб спрыяць страваванню; сыр, які ставілі пад канец кожнай трапезы, звычайна быў як камень, галандскае масла такое перасоленае, што тоўста не намажаш, не тое каб кавалкам, а садавіну падавалі і выносілі да таго часу, пакуль яна ў гніль не ішла, што ўжо і свінням не выкінеш; а калі хто слова закіне супраць, дык гаспадар усчынаў свару з жонкай, каб мы чулі, які ён справядлівы, які ён за нас руплівы, а ўпотаў казаў ёй, каб рабіла, як рабіла. Зрэшты, у доме было чыста і прыбрана, бо ён не любіў, каб пад нагамі што валаклося, ні саломінкі, ні паперкі, ні яшчэ чаго, што можна было б кінуць у агонь, усё выбіраў сам альбо выносіў на кухню, кажучы: „Кропелька да кропелькі — ручаёк упоперкі”, бо думаў: „І ад шарсцінак бярэцца агонь”. Попел ён выграбаў з большым клопатам, чым каторы шафран, бо ўмудраўся яго прадаваць. Аднойчы прынёс яму нейкі кліент зайца, якога ён падвесіў у склепе, што я заўважыў і падумаў: „ну, вось, цяпер пакаштуем дзічыны”; аднак немец-фурман сказаў, што дарма я губы раскапыльваю, — гаспадар паставіў у кантракце, што не абавязаны частаваць нас далікатэсамі; мне толькі трэба паполудні пайсці на рынак ды паглядзець, ці не прадае ён там таго зайца. Тады я адрэзаў у зайца кавалачак вуха, і калі мы сядзелі і палуднавалі, а нашага гаспадара з намі не было, я расказаў, што ён збіраецца прадаць зайца, а я намысліў правесці старога жмінду, і калі хто хоча са мной пайсці, дык, проша пана, не толькі пацеха будзе, а яшчэ й скаштуем зайчыны. Усе ахвотна згадзіліся, бо хацелі ўрэзаць якую-небудзь штуку, за якую ён не мог бы прыцягнуць да адказу. І вось паполудні выправіліся мы ў тое месца, дзе, як падказаў мне наш фурман, звычайна станаўіўся наш гаспадар, калі хацеў што прадаць, і назіраў, колькі ўтаргуе прадавец, каб не прапусціць ніводнага тлустага мнішка. Мы ўбачылі яго ў кампаніі шанаваных людзей, з якімі ён вёў дыкурс. Я падгаварыў аднаго маладзёна, і ён падышоў да прадаўца і сказаў: „Зямляча! А заяц гэты мой, і я забіраю яго з поўным правам, як украдзенае ў мяне дабро; сёння ўначы яго ўкралі ў мяне праз акно, і калі ты не аддасі мне зайца па добрай волі, я на тваю рызыку вазьму судоўца і пайду з табою, куды скажаш”. Гандляр адказаў, што ён ахвотна пабачыць, што з гэтага выйдзе, вунь там стаіць высокашляхетны пан, які даручыў яму прадаць зайца, якога ён, напэўна-такі, нідзе не краў. Як толькі гэтыя двое завяліся, вакол іх сабраўся гамуз раззяваў, і наш скнара адразу гэта змеціў і даведаўся, з якога боку загарэлася, а таму падміргнуў прадаўцу, каб той адступіўся ад зайца, бо вельмі засаромеўся і не хацеў, каб пайшлі пагудкі, што ён прадае зайчыну, калі ў яго столькі пастойнікаў, да таго ж не ведаў, дзе ўзяў зайца той кліент, які яму яго прынёс. А маладзён, якога я падбукторыў, пачціва паказаў натоўпу кавалачак заечага вуха і прыставіў да адрэзанага месца, дзівя што ўсе прызналі яго рацыю і прысудзілі зайца яму. Тым часам падышоў я з кампаніяй, быццам мы апынуліся тут не сумысля, і пачаў

50 Дробная манета, роўная васьмі гелерам (ням. народн.).

таргавацца з маладзёнам, які завалодаў зайцам, і калі мы з ім пагадзіліся, уручыў пакупку нашаму гаспадару з просьбаю ўзяць яе і згатаваць нам на стол, а маладзёну, якому я даручыў гэты справунак, даў замест платы за зайца грошай на два куфлі піва. Вось так наш прагны скнара супроць сваёй волі мусіўся пачаставаць нас зайчынай і нават не пікнуў, з чаго мы добра пасмяяліся; і калі б я прабыў у ягоным доме даўжэй, учыніў бы там шмат вясёлых штук.

КНИГА ЧАЦВЁРТАЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

*Сімпліцы ў горадзе Парыжы
жыве, як не лысы, жыве, як не рыжы*

Дзе залішне востра, там тупіцца і шчэрбіцца, а перананні лук, цеціва — бздынь! — парвалася. Жарту з зайцам, які я скроіў майму гаспадару, здалося мне мала, і я шмат чаго панавыдумляў іншага, каб караць яго неспатольную прагнасць. Я навучыў сваіх аднастольцаў перамываць у халоднай вадзе перасоленае масла і такім манерам выводзіць лішнюю соль, навучыў скабліць цвёрды сыр, як пармезан, і размочваць яго віном, чым цяляў скнару ў самае сэрца. Я такія штукі броіў, што за сталом аддзяляў ваду ад віна і склаў песеньку, у якой параўнаў жмінду са свіннёю, з якое няма толку, пакуль разнік не ўсцягне яе на шрагу і не ўсадзіць швайку між рэбраў. Спяваў я гэта пад лютню і даспяваўся, аж гаспадар адсукаў мне свечку нязгорш, бо не наймалі ж мяне ў дом на пеўчыя высцігі.

Двое хлопцаў-шляхцюкоў атрымалі ад бацькоў вэксалі і наказ ехаць у Францыю і навучыцца тамтэйшай мовы, казалі, французскай, і прыпала гэта якраз на той час, калі немец-фурман быў недзе ў ад'ездзе, а італьянцу, як сказаў гаспадар, ён не мог даверыць коні аж да Францыі, бо не ведаў таго як след, а таму пабойваўся, як сказаў, што той возьме ды і забудзе вярнуцца з конямі; а таму ён папрасіў мяне, ці не зраблю я яму вялікай паслугі і ці не давязу гэтае шляхетнае васпанства да Парыжа, бо ўсё адно справы мае не вырашацца за чатыры тыдні, а ён тым часам парупіцца весці ўсе турботы, на якія я яго ўпаўнаважыў, як калі б сам тут быў. Шляхцюкі таксама прасілі ўважыць, ды, зрэшты, і самога разбірала пабачыць, што яна за Францыя за такая, што ён за Парыж за такі, тым болей што гэта можна было зрабіць без лішніх выдаткаў, замест таго каб цэлы месяц, як трундала, абіваць бакі, праядаць свае грошы і жывацець у нэндзы. І вась з гэтымі шляхцюкамі я выправіўся замест паштара ў дарогу, пад час якое, зрэшты, у вочы не ўпаролася нічога вартага апісання. Прыехаўшы ў Парыж, мы завярнулі да таго банкіра, у якога шляхцюкі меліся атрымаць па вэксалі і з кім ліставаўся мой гаспадар; я таго ж самага дня не толькі быў арыштаваны разам з конямі, але яшчэ крыдытар заявіў, што мой гаспадар вінен яму кругленькую суму, і з дазволу квартальнага камісара ў кошт ушчэрбку атаварыў тыя коні і перавёў іх у шчырае срэбра, нягледзячы на бог ведае што я там гаварыў. І вась я сядзеў як той дрэздэнскі балван, не знаючы рады сабе і не ведаючы, як мне вырупіцца ў дарогу назад, дарогу няблізкую і ненадзейную. Шляхцюкі засведчылі мне сваю вялікую спагаду ў гэтай гнюснай прыгодзе і шчодро адшчыкнулі мне на гарэлку, нават не хацелі адпусакаць мяне ад сябе, пакуль я не знайду сабе альбо добрага гаспадара, альбо трапнай нагоды вярнуцца ў Нямеччыну. Яны нанялі сабе кватэру, і я некалькі дзён правёў у іх, прыслужваючы аднаму з іх, які ад нязвыкла далёкай вандроўкі крыху зачаўраў, пачуваўся нямогла. Я даглядаў яго так пачціва, што ён падарыў мне сваю вопратку, якую скінуў, бо хацеў адразу прыстаць да новай, парыжскай, моды. Яны параілі мне застацца на год-другі ў Парыжы і навучыцца мовы, а тое, што я меў атрымаць у Кельне, нікуды ад мяне не ўцячэ, бо наш ранейшы гаспадар ужо ж такі не выпусціць лейцаў з рук, калі мае на

тым зарабіць. Пакуль я ўсё сумняваюся, што мне выбраць, адзін медыкус, які адхукаваў майго юнага паніча і штодня прыходзіў да нас, пачуў, як я іграю на лютні і спяваю нямецкую песеньку, якая яму так спадабалася, што ён адразу прапанаваў мне стол і неблагую пэнсію, калі я захачу перайсці да яго павучыць ягоных двух сыноў, бо хто-хто, а ён лепш за мяне ведаў, як мой гандаль пайшоў і што я не падвяду добрага гаспадара. Мы хуценька пагадзіліся, і абодва мае шляхцікі таксама ўсё ўхвалілі і далі мне выдатную рэкамендацыю. Я, аднак, абумовіў службу тэрмінам не больш як ад чвэрці года да другой. Гэты доктар гаварыў па-нямецку не горш за мяне, а па-італьянску, як на роднай мове; таму я ахвотна і хутка з ім сталкаваўся. А калі пад канец я частаваўся з маімі шляхцікамі, ён таксама быў з намі; і тут закраліся мне ў галаву нядобрыя думкі, бо неяк уявіліся мне мая маладая, абяцаны прапар і скарб у Кельне, усё, з чым я так легкадумна расстаўся праз іхнія ўгаворы; і калі зайшлося пра нашага ранейшага гаспадара, дык як забрала мне да галавы, аж я вазьмі ды выткніся: „Хто ж яго ведае, ці не парупіўся наш гаспадар за пратэктарыю мяне сюды, каб прысабечыць маё дабро ў Кельне?” А доктар адказаў, што ўсё можа быць, асабліва калі ён лічыць, што я хлопец нізкага роду. „Не, — сказаў адзін шляхцік, — калі ён паслаў цябе сюды, каб ты тут і застаўся, дык, мабыць, ты добра яму ў косці ўеўся за яго сквапнасць”. А другі, нядужы, сказаў: „Думаю, тут іншая рацыя. Калі я надоечы быў у сваім пакоі, чуў, як гаспадар уголас завёўся з фурманам-італьянцам; я пацікавіўся, што там у іх і пад канец зразумеў з італьянцавай каверканіны, што ён просіць разліку і не будзе больш даглядаць коні, бо егер даў яму ганьбы перад гаспадыняй. А раўнівы блазан з прычыны неразборлівай і дрэннай мовы італьянца зразумеў яго навыварат і падумаў пра нешта абразлівае і таму пачаў яго ўгаворваць застацца, бо егера ён неўзабаве адашле. З таго часу я пачаў заўважаць, што старая порхаўка касавурыцца на жонку і сварыцца з ёю яшчэ больш”.

Доктар сказаў: „Што б там ні было і з якой прычыны, але скажу, што ўсё было зафундавана так, каб ты мусіў тут застацца. Аднак не давай сябе збіць з панталыку, а я ў лепшым разе дапамагу табе вярнуцца ў Германію; табе толькі трэба напісаць яму, каб добра прыглядваў скарб, інакш яму прыйдзе крута. І я падазраю, што ўсё гэта нарочна заварана, бо той, хто абвясціў сябе крэдыторам, насамрэч добры прыяцель твайго гаспадара і яго тутэйшага ўпаўнаважанца, і я думаю, што аблігацыю, па якой коні былі адабраны і прададзены, ты толькі цяпер прывёз сюды”.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

Сімпліцы знайшоў сабе прыныцпала, і шмат яму добра перапала

Мсье Канар, так звалі майго новага гаспадара, напросіўся памагчы радай і парадай, каб я не прамаргаў свайго дабра ў Кельне, бо ён добра бачыў, што я замаркоціўся. Ледзь прывёўшы ў свой дом, ён адразу падступіўся, каб я раскажаў яму пра ўсе акалічнасці, каб ён мог як след усё зразумець і прыдумаць, як мне найлепш даць рады ў маёй бядзе. Я добра ведаў, што нямногага варты буду, калі адкрыю яму сваё паходжанне, а таму выдаў сябе за збяднелага нямецкага шляхціца, у якога няма ні бацькі, ні маці, а толькі маю некалькі сваякоў у крэпасці, занятай шведскім гарнізонам, што я адзін, вымушаны быў уціць ад майго гаспадара і абодвух шляхцікоў, бо яны стаялі за імперцаў, каб ім не прыйло ў галаву захапіць маё дабро, як варожую маёмасць. Я выказаўся за тое, каб напісаць каменданту памянёнай крэпасці, пад чыёй камандай быў полк, дзе я атрымаў месца фэндрыка, і не толькі паведаміць яму, як я быў высланы сюды, але і папрасіць яго, ці не будзе ён ласкавы атрымаць маё дабро і да таго часу, пакуль я не вышукаю аказіі вярнуцца ў

полк, даручыць яго маім сябрам. Канар палічыў маю прапанову разумнай і абяцаў даставіць мой ліст у пазначанае месца, хай гэта нават будзе Мексіка ці які-небудзь Кітай. Пасля гэтага я напісаў лісты маёй найкаханейшай, цесцю і палкоўніку дэ С. А., каменданту ў Л., якому я адрасаваў таксама і канверт і прыклаў да яго і астатнія два. Змест іх быў, што я хачу зноў вярнуцца да сваёй пасады так хутка, як толькі атрымаю сродкі на такое далёкае падарожжа, і прасіў абодвух, цесця і каменданта, падбаць, каб праз ваенныя перагаворы вярнуць мне маё майно, перш чым справа травой парасце, дадаўшы да гэтага спіс, колькі там золата, срэбра і каштоўнасцяў. Гэтыя лісты я напісаў in duplo⁵¹, адну частку падрадзіўся даставіць мсье Канар, а другую я здаў на пошту з разлікам, што калі адна прападзе, дык дойдзе другая. І вось я зноў павесялеў і з лёгкасцю даваў настаўленні двум сынам майго гаспадара, якія былі выхаваны як юныя прынцы, а як што мсье Канар быў досыць багаты а таксама ж і над меру пыхлівы і заўсёды любіў паказаць, якое хваробы набраўся ў вялікага панства, бо кожнага ж дня ацраўся ў кампаніі князёў і, гледзячы на іх, малпаваў іх ва ўсім, як яно і лічыць магутным прынцыпалам, адным словам, — быў з панскай псярні цюцька. У доме ён завёў, бадай, ці не графскае ўтрыманне; калі там чаго і не ставала, дык толькі таго, каб яго звалі Вашэць, а імажынацыя яго была такая, што нават з адным маркізам, які часам наведваў яго, абыходзіўся як з роўняй. Каб карыстацца ягоным лячэннем, трэба было быць прынцам крыві або якім іншым магутам княскага роду і не толькі шчодро плаціць, але і быць не абы-кім. Ён, праўда, нешта там адшчыкваў ад сваіх сродкаў люду паспалітаму, але і грошы браў немалыя, часцей дараваў тое, што яму былі вінныя, каб набываць праз гэта яшчэ большую славу. Як ён умеў усюды сябе выставіць і ўсюды патрапіць, дык і запрашалі яго ўсюды, дык і быў ён у высокай пашане не толькі пры каралеўскім двары і ў горадзе Парыжы, але і ў цэлай Францыі; дый іншыя дактары пра яго казалі, што калі ён сашкрабе з гарэлага хлеба гарэлае, дык пацыенты павераць у гэты сродак больш, чым у quinta essentia⁵². Гэта давала яму немалы прыбытак, і ён жывіў багатыром, а я стаўся яму памочнікам, бо грошы і ўсялякія прыпасы валілі з усіх бакоў, было іх як гразі, і я мог побач з ім выставіць у акенца сваю мурзатую морду. Як што я быў даволі цікаўны і ведаў, што ён хваліцца маёй пярсонай, калі я разам з іншымі слугамі іду за ім да хворага, а таксама заўсёды пасабляў яму ў лабараторыі вырабляць лекі, дык я няблага зблізіўся з ім, бо ён і без таго ахвотна гаварыў панямецку; таму аднаго разу я папытаўся ў яго, чаму ён не ўпамінае на пісьме пры сваім імені шляхецкага маэнтка, які ён нядаўна прыкупіў сабе за 20 000 крон непадалёк ад Парыжа? Item, чаму ён рашыў парабіць сваіх сыноў дактарамі і прымушае іх сур'ёзна вучыцца, замест каб купіць ім, раз ужо ён набыў шляхецтва, як і іншым кавалерам, якую-небудзь пасаду і тым самым канчаткова замацавацца ў высакародным званні? „Не, — адказаў ён, — калі я прыходжу да якога-небудзь князя, дык чую: „Пане доктар, прысядзьце!”, а шляхціцу кажуць: „Пачакай!”. Я сказаў: „А хіба пану доктару невядома, што ў кожнага ўрача тры абліччы: першае анёльскае, калі на яго глядзіць хворы, другое боскае, калі ён дапамагае, і трэцяе д'ябальскае, калі хворы папраўляецца і доктара выстаўляюць? Значыць, гонар гэты доўжыцца датуль, пакуль у хворага ў целе гуляе вецер; калі ён выйдзе і рэзі ў жываце аціхаюць, дык настае канец і гонару і тады кажуць: „Доктар, тваё месца за дзвярыма!” І хіба шляхціцу менш гонару ад яго стаяння, аніж доктару ад яго сядзення, бо шляхціц увесь час паслугуецца свайму прынцу і мае гонар нікуды ад яго не адлучацца? Пан доктар надоечы ўзяў у рот пакаштаваць нечагась княскага⁵³, а я лепш буду дзесяць гадоў стаяць і слугаваць, чым каштаваць чужую нечыстату, хоць ты пасадзі мяне на чыстыя ружы”. Ён адказаў: „Не трэба было мне так рабіць, але я ахвотна зрабіў гэта таму, што калі князь убачыць, як цяжка мне скласці правільнае меркаванне пра ягонае здароўе, павага да мяне яшчэ пабольшае. І чаму б гэта мне

51 З дублікатам (лац.).

52 Квінтэсэнцыя (лац.).

53 Мача, якую ўрачы каштавалі на смак.

не скаштаваць нечыстаты таго, хто дасць мне за гэта некалькі сотняў пістоляў, а я яму тым часам нічога не заплачу, калі ён у мяне сплямкае што-небудзь не менш чыстае? Вы кажаце пра гэтыя рэчы як немец; калі б вы належалі да іншай нацыі, дык я сказаў бы, што вы гаворыце, як дураны” Я задаволіўся гэтай сентэнцыяй, бо заўважыў, што ён вось-вось угневаецца, і, каб зноў навесці яго на вясёлы лад, папрасіў яго прапуціць мне маю прастадушнасць і нагаварыў яму кучу ўсяго прыемнага.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

*Сімліцы ў тэатры грае Арфея,
дамская публіка стогне і млее*

Як што мсье Канару прыносілі больш, чым часам пажыралі тыя, у каго былі паляўнічыя дамы, і яму перападала больш хатняй жывёнасці, чым ён мог з’есці сам з усімі дамачадцамі, дык у яго кожны дзень прыматкабожвалася процьма ўсякіх застольных падсуседаў-зачарэўнікаў і падмяталася ўсё, і выглядала на тое, быццам ён трымаў адкрыты стол. Аднаго разу яго ўгонарылі візітацыяй сам каралеўскі цырымоніймайстар і іншыя важныя прыдворныя асобы, якім ён выстраіў княскую каляцыю (collation), бо добра ведаў, якіх сяброў трэба забрыгаць, а менавіта тых, якія ашываліся каля караля альбо карысталіся яго ласкамі. Каб паказаць ім сваю найвялікшую прыхільнасць і добрае ўпадабанне, каб зрабіць ім усялякую прыемніцу, ён пачаў упрошваць мяне, ці не захачу я зрабіць яму гонар і дагоду знакамітым гасцям і паспяваць пад лютню нямецкую песеньку. Я ахвотна згадзіўся, бо якраз быў у гуморы, як гэта бывае ў захопленых рознымі летуценнямі музыкантаў, а таму пастараўся начысціць клямкі да бляску і ўжо так спраўна паднатурыў усім прысутным, што цырымоніймайстар сказаў, як шкада, што я не ўмею па-французску, а то ён канечне ж далажыў бы пра мяне каралю і каралеве. Мой гаспадар, занепакоены, што мяне могуць звабіць з ягонай службы, адказаў таму, што я знакамітага роду і не забаўлюся доўга ў Францыі, таму цяжка будзе заўжыцца мною як музыкантам. Цырымоніймайстар сказаў на гэта, што колькі жыве, а не нагодзілася яму бачыць, каб у адной асобе так гарманічна спалучыліся рэдкая прыгажосць, чысты голас і майстэрская ігра на лютні; бліжэйшым часам у Луўры ў прысутнасці караля мае быць разыграная камедыя, і калі б ён меў магчымасць знайсці мне там удзел, дык ён спадзяецца гэтым самым зыскаць сабе і мне немалы гонар. Мсье Канар пераклаў усё гэта мне; а я адказаў, што, калі мне скажуць, якую асобу меў бы ў той камедыі прадставіць і што мне належыць іграць і спяваць, дык хай сабе будзе і на французскай мове, бо, зрэшты, чаму ў мяне павінна быць горшая памяць, чым у шкаляроў, якіх звычайна прыстройваюць на такія ролі, нягледзячы на тое, што ім таксама ж даводзіцца запам’янаць словы, пазітуры і ківомігі. Калі цырымоніймайстар убачыў, што я паддаюся, ён узяў з мяне абяцанне, што заўтра прыйду ў Луўр, каб зняць пробу, ці прыдатны я на ролю. І вось у вызначаны час я прыйшоў, як было ўмоўлена. Мелодыі розных песень, якія мне трэба было спяваць, я ўмела (perfect) прыстасаваў пад свай інструмент, бо прыхапіў з сабою табулатурную кніжку, пасля атрымаў і французскія песенькі, каб добра іх завучыць разам з вымаўленнем, а да іх таксама і нямецкі пераклад, каб мог дастасоўваць да іх адпаведную міміку. Гэта было мне не цяжка, я ўправіўся нават хутчэй, чым ад мяне чакалі, і калі слухалі, як я спяваю, тым болей што мяне расхваліў мсье Канар, дык кожны мог пабачыцца, што я прыродны француз. І калі ўсе мы сышліся на рэпетыцыю, я выступіў са сваімі песнямі, мелодыямі і ківомігамі так жальбатужна, што ўсе падумалі, быццам я рыхтык той самы Арфей, а не толькі ім прыкідваюся, бо ўжо ж так я ўбольваўся па сваёй Эўрыдыцы. Ніколі, колькі жывацею на белым свеце, не было ў мяне больш прыемнага дня, чым той, калі была

паказана камедыя. Мсье Канар даў мне нейкую прытраву, каб голас звінеў яшчэ чысцей, а як што ён хацеў дадаць маёй прыгажосці больш пекнаты з дапамогай *oleo talci*⁵⁴, а кучаравыя валасы, якія блішчалі ад чарнаты, хацеў прыпудрыць, дык пад канец сказаў, што гэтым мяне толькі псуе. Мяне ўвянчалі лаўровым вянком і адзелі ў нешта антычнае колеру марской хвалі — уся мая шыя, верхняя частка тулава, рукі па локці, калені ад палавіны лытак да палавіны сцёгнаў былі адкрытыя. А паўзверх накінулі цялеснага колеру тафцяны плашч, які быў больш падобны на палявы прапар. У гэтым убранні я пакручваўся каля сваёй Эўрыдыкі, заклікаючы пяшчотнай песняй заступініцу Венеру і пад канец скарыў сэрца каханай; пад час гэтага дзейства я многа ўсяго прадстаўляў і звяртаўся да каханай, уздыхаў і круціў вачыма. А страціўшы сваю Эўрыдыку, я пераадзеўся ў зусім чорнае, пашытае па тагачаснай модзе так, што мая белая скура ззяла, як снег. Я бедаваў, я ўбольваўся па жонцы і так усё гэта журботліва паказваў, што пасярэдзіне тужлівай мелодыі і песні нагарнуліся на вочы слёзы і плач ледзь не перапыніў песню. Аднак я закончыў у вельмі прыгожай манеры, пакуль не стаў у тартары перад Плутонам і Празэрпінай; гэтым я прадставіў у вельмі замілаванай песні іх узаемнае каханне, нагадаўшы ім, каб яны зрабілі выснову — як жа пакутуем я і Эўрыдыка ў разлуцы; і я багавейна ўмольваў іх, напяваючы пад лютню, вярнуць мне маю ўмілаванку. І дамогшыся іхняй згоды, я падзякаваў ім радаснай песняй і здолеў свой твар і ўсе свае ківомігі напоўніць такой радасцю, што ўсе прысутныя вялікаму дзіву даліся. А калі я недарэчна зноў страціў Эўрыдыку, дык уявіў сабе вялікую небяспеку, якая чакае кожнага чалавека, і таму аж такі белы зрабіўся, што здавалася, вось-вось самлею. І як што ў той момант я стаяў на сцэне адзін, а ўсе глядзелі на мяне, я тым старанней выконваў сваю ролю, здабываючы сабе гонар тым, што так па-майстэрску ўсё прадстаўляў. Потым я сеў на скалу і пачаў жаласнымі словамі пад гукі скрушлівай мелодыі аплакваць страту каханай і заклікаць да спагады. Пасля абступілі мяне розныя свойскія жывёлы і дзікія звяры, пагоркі, дрэвы і ўсё астатняе, і сцэна сапраўды набыла такі выгляд, як калі б з дапамогаю чараў ўсё гэта было зладжана надпрыроднай сілай. І я не зрабіў ніводнай памылкі, хіба што толькі ў самым канцы, калі, абьякавы да ўсіх жанчын, я быў задушаны Вакхам і кінуты ў ручай, які быў зроблены так, што відна была толькі мая галава, ўсё астатняе ў поўнай бяспецы пад сцэнай, — і мяне павінен быў згрызці дракон; хлопец, якога зашхнулі ў таго дракона, каб кіраваць ім, не бачыў маёй галавы, а таму драконава пашча ляжала якраз каля маёй галавы; гэта здалася мне такім смешным, што я не стрываў, каб не выскаліцца, што адразу заўважылі дамы, якія глядзелі на мяне.

За гэтую камедыю я дастаў шмат пахвал і не толькі вялікую шану, але і новае імя, бо з таго часу французам называлі мяне толькі *Beau Alma* Прыгожы Немец. А як што тады якраз спраўлялі запусы, дык было дадзена шмат прадстаўленняў і балетаў, якія таксама не абышліся без мяне, аднак пад канец высветлілася, што мне пачалі зайздросціць, бо я занадта вабіў да сябе гледачоў, асабліва жанчын; я адступіўся ад сцэны, можа, нават таму, што аднаго разу зыскаў сабе грымакоў, калі ў вобразе Геркулеса, нацягнуўшы сабе на голае цела львіную скуру, біўся з Ахелоем за Дзяніру і мяне збатавалі з лішнім праўдападабенствам, чым гэта дапускаюць умоўнасці сцэнічнай праўды.

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

*Сімпліцы, скарыўшы Парыж без меры,
трапляе ў завоблачныя сеткі Венеры*

Пра ўсё гэта я стаўся шырока вядомы сярод знакамітых асобаў, аж здавалася, шчасце заззяла перада мною поўным бляскам, бо мне нават прапанавалі службу ў

54 Талькавая пудра, прысыпка (лац.).

караля, што не кожнаму важніку свеціць. Прыходзіць аднаго разу лёкай, пытаецца мсье Канара і перадае яму пісьмо пра мяне якраз у той самы час, калі я быў у лабараторыі, дзе рабіў рэверберацыю, бо я ўжо з цікавасці навучыўся ў доктара перлютаваць, распускаць, узварваць, каагуляваць, дэгераваць, кальцынаваць, фільтраваць і рабіць яшчэ шмат якія алхімічныя аперацыі, з дапамогай якіх ён прадумаваў свае фармацэі-панацэі. „Мсье Beau Alman, — сказаў ён, — гэта пасланне да вас датычыцца. Па вас пасылае адзін важны мсье, які жадае, каб вы да яго прыйшлі, бо ён мае намер перагаварыць з вамі і даведацца, ці не згодзіцеся вы пайнфармаваць яго сына, што да ігры на лютні. Ён дадаў вельмі куртуазнае абяцанне прыстойна аддзячыць вам за клопат і прасіў мяне ўгаварыць вас не адмаўляцца ад запрашэння”. Я адказаў, што калі змагу каму-небудзь паслужыцца, акрамя яго (вядома, мсье Канара), дык я гатовы парупіцца з усім сваім імпэтам. Але ён сказаў, што мне трэба толькі пераапрунуцца і пайсці з лёкаем; тым часам, пакуль я выстройваўся, ён загадаў прыгатаваць мне перакусіць, бо дарога няблізкая і я мог дабрацца да назначанага месца толькі пад вечар. І вось, як след прыапрунуўшыся, спехам перакусіўшы тым, што было прыгатавана на вечарыну, асабліва ўсмакавалі некалькі маленькіх далікатных каўбасак, якія, як мне здалася, моцна патыхалі аптэкай, я больш гадзіны блукаў з памянёным лёкаем рознымі дзіўнымі завулкамі, пакуль падвечар не падышлі да садовых веснічак, якія былі незамакнутыя. Лёкай адчыніў, а калі я прайшоў за ім следам, адразу зачыніў і замкнуў на начны замок з сярэдзіны; пасля павёў мяне ў паркавы дом, які стаяў у куце саду, і, прайшоўшы ўздоўж даволі доўгіх прысадаў, пастукаўся ў дзверы, якія адразу ж адчыніла нам старая высакародная дама. Яна вельмі ветліва павітала мяне па-нямецку і запрасіла ўвайсці; а лёкай, які не разумеў нямецкай, застаўся за дзвярыма і, калі я падзякаваў яму кіўком, з глыбокім паклонам выйшаў. Старая дама ўзяла мяне пад руку і ўвяла ў залу, увешаную дарагімі габеленамі, шпалерамі і кілімамі і ва ўсім астатнім прыгожа ўбраную; старая папрасіла мяне прысесці і аддыхацца і каб даведацца, з якой прычыны я быў сюды дастаўлены. Я ахвотна паслухаўся і сеў у фатэль каля каміна, у якім тады ўжо палілі, бо было даволі зябка; яна села побач у суседні фатэль і сказала: „Мсье! Калі вам хоць крыху вядомая сіла кахання, а менавіта, што яно адольвае і скарае самых адважных, самых моцных і разумных мужчын, вы тым не меней здзівіцеся, што яно адольвае і слабую жанчыну. Цябе зусім не запрашаў сюды нейкі мсье дзеля вашай лютні, як запэўнілі вас і мсье Канара, а паклікала за вашу незраўнаную прыгажосць самая прыгожая дама Парыжа, якая гатовая лепш памерці, чым не ўбачыць анельскага вобразу пана і не атрымаць асалоды ад сузірання яго. Таму яна загадала мне сказаць пра гэта пану як майму суайчынніку і ўпрасіць яго, як Венера свайго Аданіса, каб ён правёў у яе гэты вечар і дазволіў наталіцца сваёй прыгажосцю, у чым ён, спадзяюся, не адмовіць ёй, як знатнай даме”. Я адказаў: „Мадам! Я проста не ведаю, што і падумаць, а яшчэ таго меней, што павінен сказаць. Я не ведаю за сабою такіх якасцяў, каб дама, якая займае высокае становішча, магла запабягацца перад маёй нікчэмнасцю. А звыш таго мне прыходзіць на мыслі, што калі дама, якая пажадала мяне пабачыць, такая прыгожая і знакамітая, як пра тое паведамляе мне мая высокашаноўная суайчынніца, дык лепей паслала б па мяне раніцай, а не загадвала клікаць мяне ў такую адлюдненую мясціну на ноч гледзячы. Дзеля чаго яна не загадала прыйсці адразу да яе? Што мне тут рабіць у гэтым садзе? Хай даруе мне высокашаноўная суайчынніца, калі я, самотны чужаземец, маю пэўны страх, што тут нешта крыецца, бо мне ж было сказана, нібыта мяне клічуць да нейкага мсье, а насамрэч усё зусім іншага кшталту. Але калі я заўважу, што тут вераломна і па-ліхому ідзе намышленне супроць майго жыцця і здароўя, дык перад смерцю я здолею знайсці ўжытак сваёй шпазе!” — „Ціха, ціха, мой высокашаноўны пане суайчыннік, — сказала яна, — жанчыны дзіўныя і асцярожныя ў сваіх упадабаннях і задумах, да іх нялёгка прынаравіцца. Калі б тая, што кахае пана найбольш за ўсё, пажадала, каб ён атрымаў пра яе асобу дакладныя звесткі, дык жа ж, напэўна, загадала б прывесці яго спярша не сюды, а наўпрост да

яе. Вунь там ляжыць капюшон (яна паказала на стол), які пан надзене, калі пана адгэтуль павядуць да яе, бо яна сама зусім не хоча, каб пан пазнаў мясціну, не кажучы ўжо пра тое, у каго быў; а таму прашу і заклінаю пана ўсім святым, чым магу, паказаць сябе годна перад гэтай дамай і з прычыны яе высокага стану і таго невыказнага кахання, якім яна да яго загарэлася; а калі пан разважыць інакш і не захоча ёй паслужыць, дык хай яму будзе вядома, што ў яе хопіць улады адразу ж і пакараць гардыню і пагарду. А калі пан будзе трымацца з ёю як належна, дык можа быць пэўны, што нават самая малая ягоная паслуга будзе аддзячана”.

Спакваля звечарэла, і забралі мяне розныя трывогі і апаслівыя думкі, так што я сядзеў, як драўляны балван, і не мг сабе ўявіць, як мне вымкнуцца адсюль; дзеля гэтага я згадзіўся на ўсё, чаго ад мяне хацелі, і сказаў старой: „Ну што ж, высокашаноўная пані суайчынніца, калі ўсё так, як вы мне казалі, дык давяраю сваю асобу вашай прыроднай нямецкай сумленнасці, спадзеючыся, што вы не дапусціце, а яшчэ менш паспрыяеце таму, каб ні ў чым не вінаваты немец трапіў у якую-небудзь падступную пастку. Дык выконвайце ўсё, што вам было сказана рабіцьса мною; спадзяюся, у дамы, пра якую вы мне казалі, вочы не васіліскавы, каб ад іх позірку скруціць сабе карак!” — „Божа барані! — усклікнула яна. — Было б пахібна, калі б такі статны маладзік, якім можа ганарыцца ўся наша нацыя, прыняў такую заўчасную смерць. Ён убачыць больш усялякіх забаваў, чым мог да гэтага дня падумаць!” Як толькі атрымала яна маю згоду, адразу клікнула Жана і П’ера; тыя выступілі з-за габелена, кожны ў бліскучай кірасе, кожны ўзброены з галавы да ног, з алебардамі і пістолямі ў руках; гэта так мяне напалохала, што я аж змярцвеў. Старая гэта прыкмеціла і сказала з усмешкай: „Не трэба баяцца, ідучы да жанчыны!” Пасля сказала ім абодвум зняць латы, узяць ліхтары і ісці за намі з аднымі толькі пістолямі. Пасля нацягнула мне на галаву капюшон з чорнага аксмаміту, узяла пад паху мой капялюш і павяла мяне за руку дзіўнымі шляхамі. Я выдатна заўважыў, што мяне правялі праз мноства дзвярэй, а потым мы ішлі па бруку. Нарэшце, прыкладна праз чвэрць гадзіны, прыйшлося мне падняцца па невялікай каменнай лесвіцы. Тут адчыніліся маленькія дзверцы ўтору, потым зноў некалькі прыступак уніз, і тут праз шэсць крокаў перад намі шырока расчыніліся яшчэ адны дзверы. Калі я нарэшце ўвайшоў туды, старая зняла з мяне капюшон, і я апынуўся ў зале, убранай з вялікай раскошай. Сцены былі ўвешаныя прыгожымі карцінамі, горка поўная срэбнага посуду, а ложкак, які там стаяў, убраны занавескамі, выштытымі золатам. Пасярэдзіне стаяў накрыты стол, а каля каміна балея, вельмі нават прыгожая з выгляду, аднак жа, як на мой розум, яна псавала ўсю залу. Старая сказала мне: „Сардэчна прашу, пане суайчыннік! Няўжо і цяпер вы яшчэ будзеце казаць, што вам рыхтуюць патупу і здраду? Дык жа адкіньце вашу прыкрасць і паводзьцеся так, як напярэдадні ў тэатры, калі Плутона вярнуў пана Эўрыдыку. Магу цябе запэўніць, што тут ты знойдзеш больш прыгожую, чым там страціў”.

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

*Сімпліцы знямог ад пяшчоты і ласкі,
шчасце, што хоць пасаблялі кайбаскі*

З гэтай прамовы я зразумеў, што тут я мушу дазволіць не толькі любаватца мною, але і зрабіць нешта зусім іншае; і я сказаў сваёй старой суайчынніцы, што таму, хто знямогся ў смазе, мала толку сядзець каля забароненага калодзежа. А яна сказала, што ў Францыі не такія ліхія людзі, каб забараняць піць з калодзежа, калі вада ліецца цераз берагі. „Так, — сказаў я, — мадам, казалі б вы мне гэта, калі я быў нежанаты” — „А, глупстваі! — адказала старая бязбожніца. — Хто ж вам паверыць у нявінныя ночы: жанатыя кавалеры рэдка прыязджаюць у Францыю; а хай сабе нават і так, я ўсе адно не паверу, што пан

так дурны і хутчэй памрэ ад смагі, чым дазволіць сабе напіцца з чужога калодзежа, асабліва калі тут весялей і вадзіца смачнейшая, чым дома”. Такі быў наш дыкурс, у час якога высакародная паненка, якая глядзела за камінам, зняла з мяне чаравікі і панчохі, якія я, ідучы ў змроку, моцна запэцкаў, бо тагачасны Парыж быў даволі брудны горад. Тады сышоў загад выкупаць мяне перад вячэрай; памянёная паненка забегала туды-сюды і хуценька пананосіла мне ўсяго патрэнага для мыцця, і ў пакоі запахла мускусам і духмяным алеем. Прасціны былі з самага белага палатна, вытканага ў Камэрыху, і абшытыя дарагімі галандскімі карункамі. Я быў засаромеўся і не хацеў, каб старая бачыла мяне голага, але нічога не дапамагло, мусіў раздзецца і дацца вымыць сябе; а паненка на гэты час крыху адышлася ўбок. Пасля мыцця мне далі тонкую кашулю і дарагі шлафрок з фіялетавай тафты, а таксама панчохі такога ж колеру. А начны каўпак і туплі былі абшытыя золатам і пэрламі, і пасля купання я сядзеў важны, як чырвовы кароль. А тым часам старая выцірала мне валасы, і прычэсвала, і ўходжвалася каля мяне, як каля князя ці малога дзіцяці; а шмат разоў памянёная паненка насіла розныя наедкі, і калі ўвесь стол быў застаўлены, у залуўвайшлі тры боскія юныя дамы, чые белыя, як алавастар, грудзі, бадай што, былі ці не залішне адкрытыя, а твары зусім закрытыя маскамі. Усе тры здаліся мне даволі прыгожымі, а адна была яўна прыгажэйшая за дзвюх другіх. Я моўчкі глыбока ім пакланіўся, і яны падзякавалі мне гэтак сама цырымонна, і гэта, натуральна, выглядала так, як калі б сабраліся нямыя і надумаліся перадражніваць гаваркіх. Яны селі ўсе разам, і я ніяк не мог адгадаць, якая з іх самая знатная і якой я павінен паслужыцца. Першае, пра што зайшла мова, ці гавару я па-французску? Мая суайчынніца адказала: „Не”. На гэта другая сказала папытацца, ці не заўгодзіцца мне сесці. Калі гэта адбылося, трэцяя распарадзілася, каб мая перагаворшчыца таксама села з намі, а таму я зноў не мог вызначыць, якая ўсе-такі самая знакамітая. Я сядзеў побач са старою насупраць гэтых трох дам, так што несумненна мая прыгажосць толькі выйгравала каля гэтага старавечнага шкілета. Усе тры дамы глядзелі на мяне зычліва, ласкава і пашаноўна, і я магу пабачыцца, што яны ўсе ўздыхалі. Я не мог бачыць пад маскамі бляску іхніх вачэй. Старая спыталася ў мяне, бо больш ніхто не мог са мною гаварыць, — якую з трох я лічу самай прыгожай. Я адказаў, што не магу на ніводнай затрымаць свае вочы. Тут яна засмяялася, паказаўшы ўсе чатыры зубы, якія яшчэ заставаліся ў пашчы, і спыталася, чаму б гэта. Я адказаў, — таму што не магу добра разгледзець, але наколькі бачу, усе тры нябрыдкія. Усе, што старая пыталася і што я адказваў, дамы адразу ж хацелі ведаць; старая тлумачыла ды яшчэ і ад сябе дакладала, што быццам я сказаў, нібыта кожныя вусны вартыя ста тысяч пацалункаў; я добра бачыў пад маскамі іхнія губы, асабліва ў тае, што сядзела насупраць мяне. Такою хітрасцю старая падкінула мне думку, што гэтая дама і ёсць самая знатная, і я пачаў пільней да яе прыглядацца. Увесь наш застольны дыкурс якраз і быў у тым, што я прыкінуўся, быццам ні слова не разумею па-французску. І таму што ўсе ішло ціха, а такія маўклівыя вечары не асабліва вясёлыя, дык з вячэрай мы не забавіліся. Потым дамы ўзычылі мне дабраначы і пайшлі ў свае пакоі, і я не паспеў іх правесці далей дзвярэй, бо старая адразу за імі замкнула. Ubачыўшы гэта, я спытаўся, дзе ж я буду спаць. Яна адказала, што мне разам з ёю адведзены той ложка, што ў зале. Я адказаў, што пасцель мяне задаволіла б, калі б хоць адна з трох у ёй начавала. „Ну, — сказала старая, — калі шчыра, дык сёння табе ніводная з іх не дастанецца, прыйдзецца задавольвацца мною”. Тым часам, пакуль мы так балакалі, прыгожая дама, якая ляжала ў пасцелі, адвяла заслону крыху назад і сказала старой, каб тая перастала малоць лухту і ішла спаць. Тут я ўзяў у старой свечку, каб паглядзець, хто ляжыць у ложку, але яна патушыла свечку і сказала: „Пане, калі вам дарагая галава, дык не мецьцесь на тое, што маеце наўме! Кладзіцесь і будзьце пэўныя, што калі вы напраўду захочаце ўбачыць гэтую даму насуперак яе волі, жывы адсюль не выйдзеце!” з гэтымі словамі яна

прайшла праз пакой і замкнула за сабою дзверы; а дзяўчына, якая глядзела агонь, таксама яго патушыла і выйшла праз дзверы, захінёныя габеленам. Пасля гэтага дама, якая ляжала ў пасцелі, сказала: „Allez, monsieur Beau Alman⁵⁵, ідзі спаткі, сэрца маё, ходзь, прытуліся мнеі” — такім словам навучыла яе старая немка. Я пайшоў да пасцелі паглядзець, чым тут усё абвернецца, і як толькі падышоў, дама кінулася мне на шыю, вітаючы пацалункамі, ды так, што ад неадольнага свайго жадання ледзь не адкусіла мне ніжнюю губу, пачала церабіць мой каўпак і тузаць на мне кашулю, цягнучы да сябе, і так павяла сябе ад неразумнай шалёнай гарачкі, што і сказаць не магу. Яна ўмела панямецку толькі адно: „Прытуліся мне, сэрца маё” Усё астатняе яна выказвала целама. Я, праўда, тайком падумаў пра сваю каханую, але дзе ж тут сабе рады дасі? На жаль, я быў толькі чалавек і меў такое далікатнае ва ўсіх прапорцыях цела, поўнае такой прыемнасці, што быў бы сапраўдным цурбаком, калі б мог выйсці адсюль у цноце; звыш таго аказалі сябе і каўбаскі, якімі патрактаваў мяне на дарогу доктар, аж мне самому здалося, быццам я ператварыўся ў казла.

Вось так забавіў я восем дзён і столькі ж начаў і думаю, што ўсе тры перабылі са мною, бо не ўсе яны гаварылі, як першая, ды і не аддаваліся такой дураслінасці. А як што і там частавалі такімі самымі каўбаскамі, дык я ўпэўніўся, што ўсе яны былі прыгатаваныя мсье Канарам, які быў няблага паінфармаваны пра мае тайнасці. Быў я тады ў поўным росквіце маладосці, чорны пушок пачаў прабівацца над губою. І хоць прабыў я ў гэтых чатырох дам поўных восем дзён, аднак не магу пахваліцца, што мне было дазволена падзвіцца хоць на адну з іх інакш, чым як паўз флёравую накідку або калі сцямнее. Пасля ўсяго гэтага, г. зн. васьмі дзён, пасадзілі мяне ў двары, завязаўшы вочы, у карэту разам са старою, якая па дарозе зняла павязку і прывезла да гаспадаровага дома; потым фурман адразу з’ехаў. Мой ганарар складаўся з дзвюх сотняў пістоляў, а калі я спытаўся ў старое, ці трэба мне з гэтых грошай каму-небудзь адлічыць на гарэлку, яна сказала: „Напрамілы бог, не рабі гэтага, бо ты вельмі засмуціў бы нашых дам, і яны, крыў бог, падумалі б, быццам ты лічыш, што пабываў у непатрэбным доме, дзе трэба за ўсё плаціць”. Ужо пазней у мяне было нямала такіх запросінаў, і я проста здэравянеў, аж пад канец усе гэтыя шалы і псоты прыеліся мне да немачы, нават напханых зеллем каўбаскі ўжо развярэды больш амаль не давалі, з чаго я зрабіў выснову, што і мсье Канар тут вялікі прычаснік, бо ён іх гатаваў.

РАЗДЗЕЛ ШОСТЫ

Сімпліцы з Францыі ўпрочкі ўцякае і з цяжкай хваробы ледзь не канеа

За ўсе гэтыя штукі я быў шчодро аддзячаны грашмі і рэчамі і такою шануюляй, што аж страшна рабілася, і мяне ўжо болей дзіва не брала, што жанчыны ідуць у бардакі і сваю жывёльную распушту ператвараюць у рамяство: яно ж дае вялікі прыбытак. Аднак я заглыбіўся ў сябе і пачаў разважаць, праўда, не з прычыны сваёй пабожнасці ці ад згрызотаў сумлення, а баючыся, што рана ці позна мяне такі прыхопяць на гэтай дарозе і аплоцяць мае паслугі поўным коштам. Таму я пачаў падумаць, як бы мне вярнуцца ў Германію, тым болей што камендант у Л. адпісаў мне, што ён заханіў жыўцом некалькіх купцоў з Кельна і не выпусціць іх з рук, пакуль мне не аддадуць майго, ітэ, што ён усе яшчэ трымае абяцаны мне прапар і хацеў бы, каб я вярнуўся яшчэ да вясны, бо інакш, калі мяне да таго часу не будзе, ён змусіцца аддаць пасаду іншаму. З аказіі жоначка мая дадала пісульку, поўную мілай бажбы, што нясцерпна чакае. Калі б

55 Давай, мсье Прыгожы Немец (фр.).

яна ведала, якім сумленнікам я тут жыў, яна ўклала б у пісьмо зусім іншыя вітанні.

Я лёгка мог уявіць сабе, як цяжка мне будзе адчапіцца ад мсье Канара, а таму намысліў вымкнуцца потайкам, як толькі нагода складзецца, што, на вялікае маё няшчасце, якраз і сталася. Бо як толькі я аднаго разу сустрэў некалькіх афіцэраў з веймарскай арміі, дык і расказаў ім, што я прапаршчык з-пад каманды палкоўніка дэ С. А., што вось нейкі час жыву ў Парыжы па сваіх справах і што вось цяпер маю цвёрды намер вярнуцца ў родны полк, і папрасіў іх прыняць у сваю кампанію спадарожнікам. Яны адкрылі мне дзень выступлення і ахвотна ўзялі з сабою; я купіў сабе рэзвага коніка і выбраўся ў дарогу так таемна, як толькі мог; склаў свае грошы (прыкладна пяцьсот дублонаў, якія ўсе былі здабыты пахіёнай працай на талацэ ў бязбожных баб) і вымеўся разам з маімі новымі прыяцелямі, не папытаўшыся дазволу ў мсье Канара, аднак напісаў яму з дарогі, пазначыўшы на лісце Маастрых, каб ён падумаў, што я выправіўся ў Кёльн. У пасланні я развітаўся, дадаўшы, што яго духмяныя каўбаскі мне папярок горла сталі.

На другім начным прывале пасля Парыжа сталася бяда, як гэта бывае з тым, хто захварэе на рожу, і галава мая аж калолася ад болю, аж не падняцца было. Мы спыніліся ў нейкай задрыпанай вёсцы, дзе я не мог знайсці ніякага медыкуса, а найгоршае, што не было нікога, хто мог бы мяне даглядаць і памагчы мне, бо ўжо з цёмнага рана афіцэры паводле загаду выправіліся ў дарогу, а мяне пакінулі ляжаць пры смерці, як чалавека, на якога ім напляваць. Але перад ад'ездам яны даручылі мяне і майго каня шынкару і папярэдзілі вязковага солтыса, каб ён прыглядваў за мною, як за афіцэрам, які служыць свайму каралю на вайне.

І вось пракачаўся я там без памяці ў абложнай хваробе некалькі дзён і трызніў у гарачцы, як вар'ят. Прывялі да мяне святара, які, аднак, не змог выдабыць з мяне нічога разумнага. І, убачыўшы, што не можа ацаліць маю душу, ён скіраваў усе свае намыслы на тое, каб памагчы хоць бы целу, бо сказаў адчыніць мне кроў, даць патагоннага і пакласці ў пасцель, каб я як след прапацеў. І гэта так дабратворна пайшло мне, што ўжо тае ж ночы я прыйшоў да памяці і пачаў разумець, дзе я, як тут апынуўся і як захварэў. На раніцу прыйшоў да мяне згаданы святар зноў і застаў мяне ў поўнай распачы, бо ў мяне не толькі ўкралі ўсе мае грошы, але яшчэ я і ўбіў сабе ў галаву, што нахапаўся (s.v.) міленькіх пранцаў, бо калі па справядлівасці, дык я іх больш заслужыў, чым пістолі — усё маё цела пайшло плямамі, як у тыгра. Я не мог ні хадзіць, ні стаяць, ні сядзець, ні ляжаць, і ў мяне зусім не было цярпення трываць усё гэта, і як што не мог я паверыць, што страчаныя грошы былі мне пасланы Богам, дык цяпер дайшоў да такога шалу, што прасіў, каб мяне чорт забраў. Ад маіх кленічаў неба пачарнецць магло, я гатовы быў утрупянецць ад распачы; таму добраму святару каштавала вялікага клопату сучешыць мяне, бо чаравік моцна ціснуў мне адразу ў двух месцах. „Дружа мой, — сказаў ён, — урымсіся, калі хочаш несці свой крыж, як належыцца сумленнаму хрысціянину! Што ты робіш? Няўжо ты хочаш, акрамя грошай, застацца і без жыцця, і, што яшчэ важней, без вечнага збавення?” Я запырэчыў: „Па грошых я не бедаваў бы, калі б не накінуў сабе на карак гэтую праклятую, агідную хваробу; хоць бы, прынамсі, трапіў бы ў такую мясціну, дзе мог бы яе як след вылечыць”. — „Табе трэба патрываць, — сказаў святар, — як мусяць трываць бедныя маленькія дзеткі, якіх гэтая хвароба ў тутэйшай вёсцы паклала больш за паўсотні!” Ледзь толькі пачуў я, што і дзеці апантаныя гэтай нядугай, як адразу павесялеў, бо момантам скеміў, што французскае насланне не магло да іх прыстаць; таму я ўзяў сваю скураную валізу паглядзець, што там яшчэ засталася, апрача чыстай бялізны і медальёна з выявай нейкай дамы, абсаджанага рубінамі і падоранага мне ў Парыжы. Я дастаў выяву, а астатняе перадаў

духоўнай асобе з просьбаю прадаць у бліжэйшым горадзе, каб было мне на што прахарчавацца. Натуральна, атрымаў я добра калі траціну таго, што яно каштавала; а як што яго ненадоўга хапіла, дык я развітаўся і з маім конікам. Так, на ўсім ашчаджаючы, я працягнуў, пакуль не пачалі падсыхаць струпы і мне зноў не палегчала.

РАЗДЗЕЛ СЁМЫ

Сімліцы Фартуну ўпускав тым часам і мусіць падіцснуць на чэраве пасак

Хто чым грэшыць, тым ён і караны бывае. Гэтая дзіцячая вятранка так падзяўбла мне твар, што з таго часу жанчыны далі мне поўную адстаўку. Твар стаў такі пакалупаны, як у клуні ток, на якім гарох малацілі; я ператварыўся ў пачварыну, аж нават маім цудоўным кучаравым валасам, у якіх забыталася столькі жанчын, зрабілася брыдка за мяне, і яны пакінулі свой палетак. Замест іх выраслі іншыя, нейкае свіное шчэцце, так што хоч — не хоч, я мусіў насіць парыкі, і як на маёй скуры не засталася больш ні следу былой красы, так і прыемны мой голас прапаў, бо ўсе горла заструпянела. Вочы мае, якія раней гарэлі любоўным бляскам, аж маглі ўспалымніць любую красуню, цяпер па-чырванелі і слязіліся, як у васьміцзесяцігадовай старое, якой прыглянуўся пан Карнэліўс⁵⁶. А ў дадатак я быў у чужой краіне, дзе шводнага сабакі не ведаў, ніводнага чалавека, які давяраў бы мне, я не разумеў мовы і патраціў амаль усе грошы.

Толькі тут я пачў задумвацца над усім, што здарылася, і вельмі пашкадаваў, што марна ўпусціў вельмі ўдалыя абставіны, якія спрыялі маім удачам. Толькі тады я азірнуўся назад і ўбачыў, што незвычайнае шчасце на вайне і здабыты мною скарб былі прычына і прэлюдыя да майго цяперашняга няшчасця, і Фартуна ніколі не магла б скінуць мяне так глыбока, калі б перад тым не занадзіла мяне сваімі ілжывымі паківаннямі і не ўзнесла так высока; і я палічыў, што тое самае прыпалае мне дабро, якое я прымаў за дабро, напраўду ж было ліхам і прывяло мяне да крайняй нэндзы. І не было больш са мною ні пустэльніка, які вельмі шчыра ўбольваўся за мяне, ні палкоўніка Рамзая, які прыгрэў мяне ў скайняй маёй галечы, ні святара, які даваў добрыя парады, карацей, аніводнага чалавека, каб быў да мяне прыхільны; а як грошы мае сплылі, як усё роўна й не былі, дык і мяне пагналі прэч шукаць прыстанішча дзе-хоч у іншым месцы, так што я, як той блудны сын, мусіў задаволіцца кампаніяй свіней. Вось рыхтык тады я і падумаў пра добрую раду, якую мне даў пастар, які лічыў, што мне трэба прыкласці ўсе мае сродкі і маю маладосць, каб вучыцца; але было ўжо запозна хапацца за нажніцы, каб падкарнаціць крылы птушцы, бо яна паляцела. О, раптоўная і злашчасная перамена! Усяго нейкі месяц таму назад я быў зух і вісус, я здзіўляў князёў, прысушваў кабет і народ як самае ўмельскае стварэнне прыроды, ды што там,, здаваўся самім анёлам, і вось цяпер я такі нікчэмны, што на мяне любы кундаль ножку задзірае. Я губляўся ў думках, я шукаў, за што ўхапіцца; гаспадар не захацеў мяне больш трымаць і папрасіў з дому, бо я не мог плаціць. Я ахвотна пайшоў бы на дармавы хлеб, але ніводзін вярбоўшчык на мяне не квапіўся, бо я больш быў падобны не на жаўнера, а на паршывага здыхляка-сабаку і на абадранца-ткача. Працаваць не мог, бо быў яшчэ надта слабы, ды і не ведаў ніякага рамяства. Альбо, можа, трэба было зноў падацца ў пастухі, як гэта было ў татуся, альбо нават жабраваць, чаго я саромеўся. Нічога мяне так не суцяшала, як тое, што блізілася лета і я мог, прынамсі, пераначаваць пад плотам, бо ніхто не пускаў у дом. У мяне яшчэ захавалася шыкоўная вопратка, якую я пашыў на дарогу, а таксама валіза з дарагою палатнянаю бялізнай, аднак ніхто ў мяне нічога не купляў, баяліся

56 Г.зн. бяльмо на воку.

набрацца хваробы, Я ўскінуў гэтыя манаткі на пагоршкі, узяў шпагу ў рукі, а дарогу пад ногі, якая і прывяла мяне ў маленькі гарадок, дзе, аднак, мелася аптэка. Я зайшоў і папрасіў скласці мне мазь, каб сагнаць з твару воспіны; а як што небыло ў мяне грошай, дык я прапанаваў аптэчнаму чалядніку прыгожую тонкую кашулю, а ён не быў дужа грэблівы, як іншыя дурні, што не хацелі браць з адзежы. Я падумаў, што калі б толькі неяк хутчэй сагнаць агідныя плямы, дык усё пайшло б спарней і лацвей. І калі аптэкар сцешыў мяне, што пройдзе які тыдзень і шнараў, якімі мяне так расцісала вятранка, следу не застанецца, я падбздэрыўся. Побач быў рынак, дзе я ўбачыў зубніка, які меў шалёныя грошы, прадаючы людзям розныя нягодныя лекі. „Дурань, — сказаў я, — што сабе думаеш, няўжо ты сам не можаш сцялемзаць гэтакі каламазі; калі ты столькі пражыў у мсье Канара і не навучыўся стругаць ёлупаў-мужыкоў і здабываць сабе на харч, каб гіхзунталы не падціскала, дык так табе і трэба, ты нікчэмны размаза”.

РАЗДЗЕЛ ВОСЬМЫ

Сімпліцы-жабрак і лекар дарожны з дурных раззяваў збірае грошы

А я ж мог тады жэрці, як малатарня, каўдун мой быў ненаедны і вымагаў усё больш і больш, а ў мяне ўжо ніякіх запасаў не было, акрамя аднаго-адзінага залатога пярсцёнка з дыямантам, які каштаваў каля дваццаці гронаў. Я пусціў яго за дванаццаць і, вельмі добра разумеючы, што ненадоўга іх хопіць, бо ў дадатак да іх я нічога не здабыў, дык рашыў заняцца лекаваннем. Я купіў сабе materialia⁵⁷ на складанне theriacaе Diatesseron⁵⁸ і прыгатаваў яго, каб прадаваць у малых гарадах і мястэчках. На лекаванне сялян я ўзяў крыху ядлоўцавага латвергу, змяшаў яго з дубовым лісцем, вярбовымі пупышкамі і іншымі ўстойлівымі інгрэдыентамі, потым прыгатаваў з траваў, карэння, алею і некаторых тлушчаў зялёнае мазіла на гаенне ран, і было яно такое, што можна было вылечыць і скалечанага каня, ітэ, гальмею, крэменю, рачыных вачэй, шміргелю і трэпелю — парашок чысціць зубы; далей зрабіў я блакітны эліксір з лугу, медзі, сальміяку і камфары — ад шкорбуту, паганага паху з рота, зубнога болю і хваробы вачэй, закупаў таксама процьму розных бляшаных і драўляных скрыначак, пушчак і пудэлкаў, паперы і шклянак — параспіхваць у іх свой тавар, а каб надаць сабе важнасці, загадаў скласці і надрукаваць па-французску цэтлікі, на якіх было пазначана, што ад чаго пасабляе. За тры дні я ўправіўся, патраціўшы на ўсё заледзьве тры кроны ў аптэцы і на куплю шклянак. І вось, упакаваўшы ўсё гэта, рашыў я ісці ад вёскі да вёскі і, збываючы па дарозе тавар, дабрацца да Эльзаса, а значыцца, да Страсбурга як нейтральнага горада, а там пры нагодзе выйсці на Рэйн і разам з купцамі ў Кельн, а адтуль сваёй дарогай да мілахі-жоначкі. Намысел быў куды к чорту які, але выйшла не з рукі.

Калі я першы раз прыйшоў да царквы са сваёй знахарскай аптэкай, гандаль мой не пайшоў, бо я быў настолькі дурны, што не пасабляў яму ні языком, ні якімі-небудзь шарлатанскімі штучкамі; затое я адразу змеціў, што трэба ўзяцца за справу з другога канца, калі хачу зарабіць і збыць гэта паскудства.

Я пайшоў з маім крамам у тракцір і за сталом даведаўся ад гаспадара, што паполудні ў яго каля дома пад ліпамі збіраецца люд, тут я і мог бы сёе-тое прадаць, калі тавар дыхтоўны; адна бяда — па краіне бадзьецца столькі ўсякай набрыдзі, што людзі неахвотна аддаюць грошы, пакуль на свае вочы не ўбачаць надзейнай пробы, не пераканаюцца, што тэрыяк без падману. Пачуўшы, колькі тае бяды, я раздабыў шклянку выдатнага страсбургскага брантвайну, злавіў люгашку, з тых, якіх завуць жарлянкамі, ці „манашкамі”, і якія звычайна ўвесну і летам заводзяцца ў нячыстых

57 Матэрыялы (лац.).

58 Тэрыяк, сродак супроць атруты (лац.).

лужынах і там кумкаюць, такія, ведаецца, залаціста-жоўтыя, а то і чырвона-жоўтыя, а знізу на жыватку чорныя плямкі, вельмі нявінныя з сябе. Адно такую я пасадзіў у слоік з вадою і паставіў каля майго тавару пад ліпамі. Вакол назбіралася досыць людзей, і многія думалі, што я буду выдзіраць зубы абцугамі, якія пазычыў у тракціршчыка, але я пачаў так: „Спадарства і шарамі сяброве (я яшчэ не зусім дасканала гаварыў па-французску). Я вам не які там Вырвізуб, а ёсцака ў мяне на вочы прымочка, каб, гэта, не чырванелі і каб не цякло з іх”. — „Во, во,— сказаў адзін, — па тваіх вачах гэта як рыхтык і відаць, яны гараць, як балотныя гнілякі”.

Я сказаў: „Што праўда, тое праўда, але без прымочки я б зусім аслеп. Зрэшты, гэтай вады я і не прадаю; прадаю толькі тэрыяк, ці як яшчэ яго называюць — арвіетан, і парашок адбельваць зубы ды мазь на раны, а прымочку толькі даю ў дадатак. Я не які там Гарлапан альбо Абсярысялюд. Я прадаю гэты тэрыяк, бо праварыў яго, і калі ён табе не падабаецца, дык ніхто ж цябе не няволціць браць яго”.

І я папрасіў аднаго з тых, што абступілі мяне, выбраць пудэлачка з тэрыякам, дастаў з яго жалватку памерам з гарошыну, апусціў яе ў шклянку з гарэлкай, якую глядачы лічылі проста вадою, расцёр яе там і, дастаўшы абцужкамі з слоіка люгашку, сказаў: „Глядзецца, шарамі сяброве! Калі гэтая трупехліна нап’ецца тэрыяку і не здохне, дык настойка ні к чорту нявартая, і не купляйце тады, і не марнуйце грошай тады”. З гэтымі словамі я ўзяў няшчасную люгашку, якая нарадзілася і ўзгадавалася ў вадзе і не пераносіла ні лікёраў, ні іншай стыхіі, і сунуў у слоік з гарэлкай, накрыў лістком паперы, каб не выскачыла. І пачала яна там шалець, выкаблывацца і кардэбалеты строіць весялей, чым калі б я кінуў яе на жар, бо гарэлка была ёй задужа не тое, задужа моцная; і яна там патузалася, паўпіралася, паціхеньку сканала і выпруціла ўсе чатыры лапкі. Тут халоп’е раты параззяўляла, што хоць жывую жабу кладзі, і торг рушыў — бо ўсе ж на свае чыстыя вочы бачылі надзейную пробу. Людзі падумалі, што на ўсім белым свеце няма другога такога ці лепшага тэрыяку, як у мяне, а ўжо маім клопатам было загортаць у паперу гэтую дрэнь і лічыць грошы. Пазнаходзілася тут і такіх, што бралі з запасам, па тры, чатыры, пяць, па шэсць загортак — на выпадак якой пільнасці; куплялі яны і сваім сябрам, сваякам, якія жылі ў іншых мясцінах, так што я на чысцютку дурніў, бо дзень быў не кірмашовы, таго ж вечара ўзяў гатоўкай дзесяць кронаў ды яшчэ й тавару больш палавіны засталася. Тае ж ночы я перабраўся ў другую вёску, бо меў страх, каб які задужа дацеклівы мужык не пасадзіў у ваду жабу сам і не зробіў пробы майму тэрыяку і, калі яна не ўдасца, не наклаў мне ў гімал. Мне ж ніякай патрэбы не было ўчыняць такія ашуканствы, якія выкрывае высокавучоны Маціёлус у шостаі кнізе Дыяскарыда „De venenis”, калі піша пра рыначных лекараў і шарлатанаў-гарлахвацаў. А пакуль мне хапала „манашак” з калужын, дык можна было абысціся і без малпачкі ці якой-небудзь іншай рэдкаснай свінкі, каб марочыць галаву дурным людзям. Яшчэ ў Парыжы я навучыўся ў аднаго нямецкага шулера вырабляць самыя пікантныя фокусы на картах, каб збіраць раззяваў і трымаць іх, пакуль не ўчыню апісаным вышэй спосабам пробу майму тэрыяку і не пад’юджу люд патрэсі сваімі торбачкамі і кашукамі. А каб даказаць адмысловую сілу і карыснасць майго супрацьдзія яшчэ і іншым спосабам, ярабіў з мукі, шафрану і чарнільнага арэшка жоўты мыш’як, arsenicum, а з мукі і купарвасу Mercurium sublimatum⁵⁹, — сублімат жывога срэбра. Робячы пробу, ставіў на стол дзве аднолькавыя шклянкі з вадою, падмешваў у адну aqua fortis⁶⁰ альбо spiritus vitrioli⁶¹. У гэтай шклянцы я разбоўтваў драбочак майго тэрыяку, а потым націраў у абедзве яду, колькі мне было трэба. Ад гэтага чыстая вада, без тэрыяку, а значыцца, без салетравай кіслаты, чарнела, як чарніла, а другая заставалася чыстая, як была, з прычыны салетравай кіслаты. „Авочкі! — ахаў тады народ. — Дзівіся, сапраўды,

59 Сулема, хлорная ртуць (лац.).

60 Модная вада, салетраная (азотная) кіслата (лац.).

61 Купарвасны спірт (серная кіслата) (лац.).

каштоўны тэрыяк, яшчэ й такі таныі” А калі я потым зліваў абедзве шклянкі разам, усё зноў рабілася празрыстым. Вось тут добрыя мужыкі і развязвалі свае мошны і куплялі, што не толькі ўдаброцілася майму галоднаму жывату, але і пасадзіла мяне на каня, яшчэ і немалыя грошы на дарогу дало, і такім чынам я шчасліва дабраўся да германскай мяжы. А таму, любасныя мае сяляне і дарагія мужыкове, не верце ніякім кірмашовым заграічнікам, шарлатанам і штукарамі — далібог жа, ашукаюць, бо да аднаго месца ім вашае здароўечка, а важныя толькі пенязі!

РАЗДЗЕЛ ДЗЯВЯТЫ

*Сімпліцы, вандруючы лекарам-спецам,
трапляе ў лапы жаўнерам-імперцам*

Пакуль я дзёрся праз Латарынгію, увесь мой тавар разышоўся, а як што я пабойваўся гарадоў, дзе стаялі гарнізоны, дык не было магчымасці аёнавіць асартымент, і я мусам павінен быў узяцца за што-небудзь іншае, пакуль не знагоджуся нарабіць тэрыяку. Я купіў дзве меры гарэлкі, падфарбаваў яе шафранам, разліў у пляшачакі-пуздэркі, паўлота кожная, і прадаваў людзям за выдатную залатую ваду, вельмі карысную ад трасцы — узяў за яе трыццаць фларынаў. І калі забракавала пуздэркаў, я, дачуўшыся пра шклянную гуту ў Флекенштайне, выправіўся туды прызапасіцца; і тым часам, як я кружляў вакольнымі дарогамі і сцежкамі, мяне накрыў Філіпсбургскі дазор, што стаяў тады ў замку Вагельнбург; і я страціў усё, што здолеў выцягнуць з даверлівых чалавекаў сваім махлярствам за час падарожжа. А калі мужык, які пайшоў са мною паказаць дарогу, сказаў, што я медыкус, мяне павезлі як доктара ў Філіпсбург усяму наперакор.

Там з мяне зялі дапытку, а я зусім не баяўся прызнацца, хто я такі, але мне не хацелі даць веры, думваючы, што я куды больш важны птах, чым з сябе ўдаю; і я мусіў быць доктарам. Я бажыўся, што я з імперскіх драгунаў у Зёсце, што быў узяты шведамі ў палон у Л., ітэм, што ад праціўніка, які не захачеў адпусціць мяне за выкуп, я ўцёк у Кёльн, каб экіпіравацца, а адтуль, насуперак маеяй волі, трапіў у Францыю і цяпер вяртаюся ў свой полк. А пра тое, што ажаніўся ў праціўніка і яшчэ маюся там атрымаць прапар, я хітра прамоўчаў, спадзеючыся адбрахацца і атрымаць свабоду. Хацелася тады спусціцца ўніз па Рэйне і зноў скаштвацца вестфальскай кумпячыны. Але ўсё абярнулася зусім інакш, бо мне адказалі, што імператару патрэны жаўнеры як у Зёсце, так і ў Філіпсбургу; мне трэба застацца ў іх, пакуль не будзе зручнага выпадку вярнуцца ў свой полк. А калі гэтая прапанова мне не даспадобы, дык мяне чакае вязніца, дзе, пакуль не вызвалюся, са мной будуць абыходзіцца як з доктарам, якога яны, зрэшты, і ўзялі ў палон.

І вось я перасеў з каня на асла і, насуперак маёй волі, стаў мушкецёрам. Тады мне давялося туга, бо камандзірам там быў скуперда, а жаўнерская страўнасць была страшэнна малая. Я нездарма сказаў „страшэнна малая”, бо кожнае раніцы, калі я яе атрымліваў, на мяне нападаў страх, бо я ведаў, што гэта на цалюткі божы дзень, а было там як на адзін гам. І, шчыра кажучы,— мізэрнае стварэнне ёсць мушкецёр, які павінен весці такое жыццё ў гарнізоне і задавальняцца скарынкай хлеба, ды яшчэ і знадгаладзь. Гэта ўсёе роўна як палонны, што жыве на хлебе і вадзе. Яму нават лепей, ён куды шчаслівейшы; бо не павінен ні чуваць, ні хадзіць у дазоры, ні стаяць на варце, а палежвай сабе спакайняком, і ў яго столькі ж сама надзеі калі-небудзь выдастацца з вязніцы, як у беднага гарнізоннага пацука. Што праўда, былі там і такія, якія ўмелі розным гешэфтам крыху паправіць свой дастатак; аднак ніводзін з тых

спосабаў, якія я мог выбраць, каб унасыціць нутробу, не быў прыстойны. Некаторыя ў такой бядзе бралі сабе жонак, наложніц, хай нават тыя былі спісаныя ў запас патаскухі, абы каб яны кармілі швівам, праннем, прадзеннем ці дроеным гандлем, махлярствам, а хай і крадзяжом. Была сярод баб адна фэндрычыха, яна мела пэнсію, як гефрайттар; другая была павітуха-полажніца і сваім рамяством здабывала сабе і мужу неблагі пракорм. А іншыя ўмелі мыць і крухмаліць; яны паласкалі халасцякам-афіцэрам кашулі, панчохі, майтачкі і не ведаю, што там яшчэ за плюндрыкі якія, за што ім давалі мянухі. А тыя прадавалі тыгунь і набівалі люлькі, калі была патрэба; а каторыя гандлявалі гарэлкай, і йшла слава, што яны разбаўляюць яе вадою, якую самі дыстылююць, таму гарэлка і не траціць смаку, а некаторыя ўмелі шыць, гафтаваць, маглі рабіць усялякія фастрыгі і фасоны, чым і зараблялі; былі і такія, што карміліся полем: зімою выкопвалі слімакоў, увесну сеялі салату, летам абіралі птушыныя гнёзды, увосень умелі даставаць усякае смачненькае. Некаторыя цягалі на сабе дровы на продаж, як уочныя аслы, а другія прамышлялі гандлем. Здабываць сабе такім чынам пракорм і накладаць у каўдун было не па мне, бо ў мяне ўжо была свая жонка. Некаторыя малойцы прабаўляліся гульнёй, бо ведалі розныя штукі і выкрунтасы лепш за любога шмугляра і ўмелі агладзіць сваіх няхлюяўкамарадаў ў касцярстве і ў карты, але ад такога фаху мне млосціла. А дурнейшыя мардаваліся на шанцах, як коні, але я на тое быў гультаяваты. А яшчэ каторыя ўпраўлялі іншыя гешэфты, а я, ёлупень, не ведаў, не меў нікага. Праўда, калі б спатрэбіўся музыка, я быў бы вельмі дарэчы; але ў гэтай Голадланды было не да арфаў, абыходзіліся пасвісцёламі і барабанами. Некаторыя барабанілі каравулы і за друіх і дзень і ноч не адлучаліся з пастоў, а мне лепей галадаць, чым такое знемажэнне плоці. Некаторыя перабіваліся раз'ездамі, але мне ні разу не даверылі выехаць за браму. Былі такія, што ўмелі па-кашэчы высочваць здабычу, але я ненавідзеў іхні промысел больш за хал еру ясную. Адным словам, куды ні крутніся, нічога не ўхопіш. А што найбольш прыкра — гэта, што мусіш трываць кепікі і смешкі, калі хлопцы казалі: „І што гэта за доктар такі, што самому жывот падцягнулаі” Нарэшце галадуха прымусіла мяне вывудзіць некалькі карпаў з крапаснога рова, але як толькі пра тое даведаўся палкоўнік, я мусіў паскакаць на драўляным асле, і мне забаранілі паказваць сваю здольнасць пад пагрозай страты горла на шыбеніцы. Нарэшце чужое няшчасце абярнулася мне шчасцем, бо варта было вылечыць ад ліхаманкі кагосьці з тых, хто асабліва верыў у маё медычнае пакліканне, як мне было дазволена выходзіць з крэпасці збіраць зёлкі і карэнне на лекі. Замест таго я ставіў сілкі на зайцоў, і мне пашанцавала, бо за першым разам я забрытаў двух; я паднёс іх палкоўніку і атрымаў ад яго дарунак — не толькі талер, але і дазвол выходзіць з крэпасці на зайцоў, калі захачу, калі толькі не ў каравуле. А як што тады ўся краіна падзапусцела і не было такога, хто паляваў бы на зайцоў, няма што іх здорава распладзілася, дык вада зноў пацякла на мой млын, бо здавалася, што пайшоў снег зайчачы альбо я заганыў іх у свае сілкі чарадзеяствам. А калі афіцэры пераканаліся, што мне можна давяраць, дык і ў раз'езды дазволілі. Тут зноў і павяліся ў мяне грошы, як колісь у Зёсце, не лічачы таго, што я ўжо не камандаваў атрадам і не вёў яго за сабою, як у Вестфаліі, бо спярша трэба было выведаць усе дарогі і сцежкі, як, зрэшты, і плыні Рэйна.

РАЗДЗЕЛ ДЗЯСЯТЫ

*Сімліцы ў хвалях Рэйна памыўся —
як другі раз на свет нарадзіўся*

Перш чым расказаць, як я развітаўся з мушкетам,— яшчэ некалькі прыгодаў: адну — пра вельмі вяжную загрозу жыццю і здароўю, якое я з Божай літасці пазбег,

другую — пра небяспеку пэўнай пагібелі, у якой я цвёрдахрыбетна заграз, бо я не хачу прыхарошваць сваіх заганаў, гэтак сама як і выстаўляць свае цноты дзеля таго толькі, каб поўнасць майго расказу не была ўшчэмлена і ушчэрблена, а і дзеля ж таго, каб неспанатраны ў здагадках чытач даведаўся, якія дзіўныя штуканты бываюць на свеце, як мала яны дбаюць пра Божую ласку.

Як ужо было сказана ў канцы папярэдняга раздзела, мне дазволілі бываць у раз'ездах, бо ў гарнізоне спрыялі не розным распусным прайдхам, а сапраўдным прыстойным жаўнерам, якія ўмеюць нюхаць порах. Вось так аднаго разу выйшлі мы, дзевятнаццаць хлопцаў, праз Унтэрмаркскае графства, вышэй Страсбурга, падцікаваць базэльскі карабель, на якім нібыта тайна плылі некалькі веймарскіх афіцэраў і везлі ўсякае рознае дабро. Вышэй Отэнхайма мы знайшлі рыбацкі човен і мерыліся перабрацца на ім і залегчы на Вэрдэры, адкуль было дужа зручна прымусіць судна прычаліць да берага; дзесяцёра нашых ужо шчасліва пераправіліся. Але калі адзін з нас, які ўмеў упраўляцца з лодкай, перавозіў астатніх дзевяцёх, сярод якіх быў і я, лодка раптам перакулілася, і мы ўсе апынуліся ў Рэйне і гэта ў вельмі небяспечным месцы, дзе была моцная плынь. Я не стаў турбавацца за іншых, бо стачыць кожнаму доля свая, а падумаў найперш пра сябе. І хоць я клаў усю сілу і ўжыў увесь спрыт добрага плыўца, магутная плынь шпурляла мяне, як мяч, то падкідвала ўгору, то цягнула ў бездань. Я трымаўся па-рыцарску, часам ледзь мог перавесці дух; калі б вада была крыху халаднейшая,— надоўга мяне не хапіла б, не ацалеў бы. Я спрабаваў дабрацца да берага, але віры не пускалі, яны кідалі мяне ва ўсе бакі; і хоць неўзабаве мяне аднесла да Гольдшоера, час, які на гэта пайшоў, здаўся мне такім доўгім, што я амаль страціў надзею на ратунак. Але калі ўжо мінуў вёсачку Гольдшоер і ўжо падрыхтаваўся да думкі, што хай мяне жывога альбо мёртвага вынесе да страсбургскага моста, як убачыў вялікае дрэва, якое выставіла з вады ўсё сваё голле зусім недалёка ад мяне. Паток нёс мяне на яго; я сабраў усю сваю сілу, каб падплысці да дрэва, і мне пашанцавала, бо вада і мае намогі ўзнеслі мяне на вялікі сук, які я спачатку прыняў за цэлае дрэва. Але вада і хвалі так шкуматалі яго, што ён увесь час калыхаўся, ад чаго ў маім жываце адбывалася такое трасенне, што здавалася, магло вывернуць душу і вантробы. Я быў жалю варты на ім, у вачах у мяне ўсё плыло і круцілася, з мяне выперла усё, што было з'едзена у Францыі і Вестфаліі; і пакуль я бляваў, як гарбароў сабака, кішок аб'еўшыся, штаны мае таксамака сталі поў-ненькія, шчасце маё — воды свяшчэннага Рэйна ўсё змылі і спаласкалі, як і не было, бо сук, на якім я трымаўся, увесь час, як вочап, то ўмачаў мяне, то зноў выносіў угору. Я і сам з радасцю кінуўся б у вольныя плыні, але разважыў, што не ўпісалася б у годнасць мужчыны, калі б я не адужаў таго, што было драбязою і ў параўнанні з тым, што я ўжо адолеў; таму я мусіў заставацца, спадзеючыся на вельмі няпэўнае збавенне, якое спашле мне Бог, бо інакш — бывай жыццё, бывай здароўе! Аднак сумленне давала мне вельмі слабую ўцеху, пакуль яно ўгрызала мяне, што ўжо каторы год я вельмі неабачліва заняхайваю выратавальную мілату і даброць Божую. Але я ўсё-такі спадзяваўся на лепшае і пачаў маліцца так гарача, як калі б быў выхаваны ў кляштары; я пастанавіў сабе ў будучым жыць пабожна і ў поўнай святасці і даваў розныя зарокі і абяцанні: што адцураюся жаўнерскага жыцця і на векі вечныя прысягну не бываць у раз'ездах, я закіну патранташ і ранец і ўжо ледзь ці не стану пустэльнікам, каб адкупіць грахі, я пасылаў падзяку Божай мілажальнасці за чаканае выратаванне. І вось гадзіны праз дзве-тры, як я ў страху і надзеі гушкаўся на тым суку, на Рэйне паказаўся той самы карабель, які я павінен быў высачыць. Тут я пачаў жаласна крычаць, лямантаваць, клікць на дапамогу дзеля самога Бога і Страшнага Суду; і калі карабель праходзіў непадалёк ад мяне, а таму бяdotнасць мая і небяспека, у якой я апынуўся, не давалі прычыны ні ў чым сумнявацца, я, відаць, усіх схіліў да міласэрнасці, бо яны, на караблі, адразу павярнулі да берага параіцца, як мне дапамагчы.

А як што ад вялікага хвалявання і віравання вады і галін дрэва вакол мяне нельга было без небяспекі жыццю і здароўю ні падплысці да мяне, ні наблізіцца на вялікім альбо малым судне, дык на маё ратаванне патрэбен быў час, каб падумаць, усё як след прыкінуць. Кожны зразумее, чым жыла мая душа. Нарэшце яны паслалі двух хлопцаў на лодцы, якія зайшлі па рацэ вышэй мяне і кінулі мне па цячэнні канат, трымаючы яго за канец; другі канец вылавіў я і з вялікай цяжкасцю абвязаўся ім, як толькі мог моцна, і яны пацягнулі мяне, як рыбіну на вудзе, спачатку ў лодку, а потым звезлі на карабель.

І вось калі я так з Божай ласкі ўнік смерці, ясна, што на беразе мне трэба было ўпасці на калені і падзякаваць Божай даброці за збавенне і запачаткаваць сваё новае, лепшае жыццё, згодна з зарукай і абяцаннем, што я даў там, у вадзе. Але, ах, на жаль, я бедны гаротнік, я пагардзіў гэ-тым. І калі ў мяне спыталіся, хто я такі, з чыіх буду і як трапіў у бяду, я пачаў так хлусіць, што неба пачарнецца магло. Бо я падумаў: „Калі ты скажаш ім, што хацеў дапамагчы абрабаваць іх, яны цябе зноў выкінуць у Рэйн”; і я выдаў сябе за выгнанага арганіста і сказаў, што калі я ішоў у Страсбург, каб за Рэйнам пашукаць месца настаўніка альбо якое іншае, мяне захапіў раз’езд, абабраў і выкінуў у раку, якая і вынесла мяне да гэтага дрэва. І пасля таго як я добра размаляваў гэтую хлусню і пацвердзіў, пабажыўшыся святымі, яны мне цалкам паверылі, далі есці і напіцца, каб я паддужыў свае сілы, што было мне тым мамэнтам надта патрэна.

Каля страсбургскай мытні большасць людзей сышлі на бераг, і я разам з імі; і калі я ім дзякаваў, заўважыў аднаго маладога купчыка, з чыйго твару, паходкі я зазначыў, што і раней яго недзе бачыў, а дзе, ніяк не мог успомніць, але па гаворцы здагадаўся, што гэта той самы карнэт, які калісьці ўзяў мяне ў палон,— памятаеце? Праўду кажучы, я ніяк не мог дабраць розумам, як з таго маладога шустрыка-жаўнерыка вылучыўся купец, асабліва ж яшчэ таму, што ён быў шляхціц. Ці то з ахвоты даведацца, ці падвялі вочы і вушы, але я ўсё ж падышоў да яго і сказаў: „Мсье Шонштайн, вы гэта, а ці не вы?” А ён мне будзе казаць: „Я ніякі не Шонштайн, а купец”. Тады я: „Дык жа ж і я не егер з Зёста, а арганіст ці, правільней, туляга валачашчы”.— „Вой, братачка! — схамянуўся ён.— Дык якога ж чорта табе тут трэба, дзе ты бадзяешся?” Я сказаў: „Калі самое неба падказала табе памагчы мне выратаваць жыццё, як тое ўжо здарылася двойчы, дык, пэўна ж, і мне наканавала яно быць непадалёк ад цябе”. Пасля мы пабраліся за рукі, як двое верных сяброў, што даўно запрысягнулі дружбаю да скону. Я спыніўся ў яго і ўсё расказаў, што са мною сталася з таго часу, як з’ехаў з Л. у Кельн па ліхашчасны скарб; не змоўчаў я і пра тое, як выправіўся з раз’ездам высочваць іхні карабель і што нам спрыгодзілася. А якое жыццё вёў у Парыжы, замоўчаў, як рыба, баючыся, каб ён не прагаварыўся ў Л., што не надта паспрыяла б маёй рэпутацыі ў жонкі. Сваёй калейкай і ён адкрыў мне, што быў пасланы гесэнскім генералігэтам да герцага Бернгарда, князя Веймарскага, па розных справах вялікай імпартанцыі вайсковага характару, каб скласці рэляцыю пра бліжэйшую кампанію і падрыхтоўку да яе, што ён належным чынам учыніў, і ў вобразе купца, як гэта я бачыў на свае вочы, вяртаецца назад. Таксама расказаў ён мне, што калі ад’язджаў, мая даражэнькая была якраз на россыпе і ў добрым здароўі, як і яе бацькі і сваякі; ітэ, што палкоўнік усё яшчэ трымае для мяне прапар, і падражніваў, што твар мой моцна падзяўбла воспа і таму ні мая жонка, ні іншыя жанчыны ў Л. яшчэ больш не пазнаюць ува мне егера і сустрэнуць з яшчэ большай куртуазнасцю, etc. Пасля мы, умовіўшыся, што я застануся пры ім і з такой аказіяй зноў вярнуся ў Л., чаго так прагнула мая душа. А як што я быў у лахманах, дык ён пазычыў мне крыху грошай, каб я экіпіраваўся пад крамнага слугу.

Але, як той казаў, калі Бог не даў, дык і не будзе. Гэта на мне якраз і спраўдзілася, бо калі мы паплылі ўніз па Рэйне і наш карабель у Рэйнхаўзэне быў візітаваны, дык мяне адразу пазналі філіпсбургцы, схопілі і адпэндзілі ў Філіпсбург, дзе я зноў упрогся ў мушкецёрства, што вельмі засмуціла майго добрага

карнэта і мяне самога, бо нам давялося раз'ехацца. Але ён не адважыўся ўмяшацца ў мае дачыненні, бо яму самому давялося парупіцца ў добрую сілу, каб працерабіцца далей.

РАЗДЗЕЛ АДЗІНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы ўпадае з заганы ў заганы,
а паспяваецца не хоча Каплану*

Ну вось, зычлівы чытач цяпер ведае, якая небяспека насела на мае жыццё. А што да небяспекі душы, дык варта ведаць, што я, носячы свой мушкет, даволі зваўкавацеў, стаў чалавекам, які не дужа турбуецца ні за Бога, ні за сваё слова: ужо не было такога зладзейства і ліхой вычваркі, каб я не быў здольны ўтачыць туды свой нос. Тут ужо былі забытыя ўсе міласціны і даброці, пасланыя Госпадам; я не маліўся ні за часовае, ні за вечнае шчасце, а толькі з вераю ў старога імператара жыў быдла быдлам. Ніхто не паверыў бы, што выхаваў мяне пабожны пустэльнік. Рэдка хадзіў у царкву і зусім не дзеля споведзі; і, зусім жа не думаючы пра сваё душэўнае выратаванне і мігдалы нябесныя, уядаўся ў косці сваім блізкім. Я ганіў людзей не толькі ўпотаі, але і адкрыта, абы толькі нагода якая давалася. Падвярніся толькі хто пад гарачую руку, а не перапушчу, я нават хваліўся, што, бадай, ніхто не ўнік маіх кпінаў. За гэта мяне часта лупцавалі, а яшчэ часцей садзілі на драўлянага асла, мне нават пагражалі шыбеніцай і шворкай, але ж нічога не памагала, я і далей жыў, забыўшы Бога, як набягала, аж здавалася, быццам усё паставіў на кон і стрымгалоў ляцеў у пекла. І хай я не ўчыніў ніякага ліхадзейства, вартага смерці, але настолькі зацяўся ў грахоўнасці, што, не лічачы ведзьмароў і садамітаў, наўрад ці можна было б знайсці большага баламута і гарэзу.

Гэта змеціў наш палкавы каплан і, як што ён быў сапраўды пабожны руплівец душэўнага ратавання, дык на вялікім тыдні паслаў па мяне, каб папытацца, чаму гэта я не з'явіўся да споведзі і камуніі. А я, пасля многіх шчырадушных ушчуванняў, абышоўся з ім, як колісь са святаром у Л., і гэты сумленны і добры чалавек анічога ад мяне не дабіўся. І калі ўжо здавалася, што святая вада і алей былі патрачаны на мяне марна, ён сказаў напаследак: „Ах, нябога чалавекі А я ж думаю, што ты памыляешся ад няведання, а цяпер вось заўважаю, што ты закасцянеў у грахах ад бязбожнасці і ліхіх намыслаў. Ах, хто ж, думаеш сабе, паспагадае маёй беднай душы і пашкадуе за яе пагібель? Са свайго боку на почут усім звястую перад Богам і людзьмі, што не прымаю віны за тваю пагібель, бо рупею і дбаю і буду няспынна рачыць, каб здабыць табе вечнае выратаванне, а калі гаротная душа твая пакіне цябе ў цяперашнім тваім запамарачэнні, дык мне не застаецца нічога іншага, як пахаваць цябе не на асвячонай зямлі разам з дабрамыснымі хрысціянамі, а каля скуралупні, куды сцягаюць усякую падлу, альбо ў такім месцы, дзе закопваюць такіх самых, як ты, аблуд і адышлых без пакаяння”.

Гэтая суровая пагроза гэтак жа мала дастала мяне, як і ранейшыя ўмаўленні, і не з якое там прычыны, а толькі таму, што я саромеўся спавядацца. О, які я быў дураны Я часта расказваў пра свае выхілясы цэлай кампаніі,— і нічога, яшчэ і прыбрэхваў дзеля аздобы, а цяпер, калі павінен быў пакаяцца і паслухмяна прызнацца ў грахах аднаму чалавеку замест Бога, атрымаць дараванне, дык вось маўчаў, як жарсцвякі Я сказаў правільна: жарсцвяк, бо і праўда жарсцвяк, калі сказаў: „Я служу імператару як жаўнер, і калі я памру як жаўнер, дык не дзіва, калі і мяне прыграбуюць, як і іншых жаўнераў, якіх зусім не заўсёды хаваюць на асвечанай зямлі, а часта дзе-небудзь у чыстым полі пад калінай, у канавах, а то і ў страўніках у ваўкоў і крумкачоў — і не мусова на могілках”.

І вось развітаўся я з гэтым духоўнікам, які з усім сваім святым дбаннем за ратаванне маёй душы ані кропелькі ў мяне нічым не пажывіўся, апрача таго, што

аднаго разу я паднёс яму зайца, чаго ён часта прасіў у мяне пад тую зачэпку, што яму дужа-такі абыходзіць самому ставіць сілкі, бо калі пятля захлісне яго самога і забярэ з жыцця, дык непрыстойна будзе аддаць яго як удушэнца пахаванню на неасвечанай зямлі.

РАЗДЗЕЛ ДВАНАЦЦАТЫ

Сімпліцы Хэрцбрудэра зноў сустракае— жаўнерская клятва навекі аднае

Дык вось, ніякага паляпшэння маеі духоўнасці не настала; чым далей, тым больш я зацінаўся. Аднаго разу палкоўнік сказаў мне, што калі ўжо я не хачу паводзіцца прыстойна, дык ён прагоніць мяне як нягодніка. Але ведаючы, што сказана было пад гарачую руку, я весела адказаў, што гэта можна зрабіць не толькі лёгка і без лішняй прыкрасці мне, калі толькі ён са мною за кампанію адпусціць і прафузавага піздрыка. І той махнуў на мяне рукою, зразумеўшы, што караю не запалохаеш, што можна ўтрымаць мяне толькі дабром, даўшы поўную волю; а таму і я з нудам і болям у сэрцы мусіў застацца ў мушкецёрах і цяпець голад, пакуль не настала лета. Аднак чым бліжэй падступаўся са сваім войскам граф фон Гёц, тым бліжэй было і маё вызваленне, і вось, калі граф асталяваў сваю штаб-кватэру ў Брухзале, мой добры Хэрцбрудэр, якога я як верны сябар вырочыў грашымі ў табары пад Магдэбургам, быў пасланы генералігэтам у нашу крэпасць з даручэннем, і тут яго прынялі з вялікай учтай. Я якраз стаяў на варце перад пакоямі палкоўніка, калі там задавалі гасціну; і хоць Хэрцбрудэр быў у чорнай аксамітавай камізэлі, я пазнаў яго з першага позірку, але не адважыўся загаварыць да яго адразу, каб ён пры такой сіцжме людзей не засаромеўся мяне, а то ж бо мог і зусім не знацца са мною, бо як з вопраткі, дык ён быў на высокіх пасадах, а хто я? — вашывы, задрыпаны мушкецёрык. Калі мяне змянілі, я папытаўся ў слугі пра імя і званне ягонага гаспадара, каб ужо быць зусім пэўным, што не абазнаўся, але і тут не набраўся духу загаварыць з ім, а напісаў яму вось гэтае пісьмо і раніцай аддаў камердынеру:

„Мсье, etc. Калі майму высокашляхетнаму васпану заўгодна будзе таксама і цяпер уратаваць з найгаротнейшага ў свеце становішча, у якое закінула яго гульня непастаяннай Фартуны, таго, каго ён аднойчы сваёй адвагай выбавіў з кайданоў у час бітвы пад Вітштокам, дык гэта не толькі не запатрабуе ад яго асаблівых намаганняў, але і дасць яму вечна ўдзячнага і без таго заўсёды адданага слугу, а сёння найнешчаслівейшага і пакінутага Сімпліцысімуса”.

Як толькі ён прачытаў пісульку, тут жа і загадаў упусціць мяне і сказаў: „Зямляк, а дзе той хлопец, які даў табе гэтую запіску?” Я адказаў: „Пане, ён сядзіць у палоне ў гэтай крэпасці”. — „Добра,— сказаў ён,— дык ідзі і перадай, што я дапамагу яму, нават калі на яго ўжо накінулі шворку!” Я сказаў: „Пане, няма на тое патрэбы, аднак жа дзякую за такую рэдкую ў наш час гатоўнасць”. І, бачачы, што ён уважлівы, я дадаў: „Я ж той самы бедны Сімпліцысімус, які прыйшоў цяпер, каб падзякаваць за выратаванне пад Вітштокам, а таксама і з просьбаю зноў вызваліць яго ад мушкета, які мусіў узяць супроць сваёй волі”. Ён не даў мне дагаварыць, аёняў мяне і запэўніў, што гатовы дапамагчы. Адным словам, ён зрабіў усё, што толькі можа зрабіць верны сябар; яшчэ не распытаўшы, як я трапіў у крэпасць і мусіў несці такую службу, паслаў свайго слугу да тамтэйшых жыдоў купіць мне каня і вопратку. А тым часам я расказаў яму, як ягоны бацька памёр пад Магдэбургам, а даведаўшыся, што я той самы Лавайчык з Зёста, пра якога ён шмат начуўся жаўнерскай

пахвальнасці, ён пашкадаваў, што не распытаўся пра гэта раней, бо ўжо тады мог бы дапамагчы мне атрымаць добрае месца.

А калі явіўся жыд, наладаваны самым розным жаўнерскім адзеннем, Хэрцбрудэр выбраў самае лепшае, сказаў мне апрануцца і пайшоў са мною да палкоўніка. І сказаў таму: „Пане, у вашым гарнізоне сустрэў я жаўнера, які стаіць перад вамі, якому я абавязаны так многім, што не магу згадзіцца, каб ён заставаўся ў такім нізкім званні, хоць бы ён сваімі якасцямі і не быў бы варты лепшага; дзеля гэтага прашу пана палкоўніка, ці не заўгодзіцца яму зрабіць мне вялікую ласку: альбо ўладзіць яму павышэнне, альбо дазволіць мне ўзяць яго з сабою, каб памагчы падняцца па службе ў войску, на што, магчыма, пан палкоўнік тут і не маюць аказіі”. Палкоўнік перажагнаўся ад здзіўлення, калі пачуў, што нехта мяне пахваліў, і потым сказаў: „Хай не ўгневаецца высокашаноўны мой пан, калі я думаю, што яму заўгодна толькі выпрабаваць мяне, ці гатовы я служыць яму гэтак сама, як ён таго дастойца; і калі ён так думае, дык няхай спатрабуе што-небудзь іншае, што ў маёй уладзе, каб я мог выявіць усю маю гатоўнасць. А што да гэтага хлопца, дык, паводле ягоных слоў, ён належыць не мне, а да палка драгунаў, да таго ж гэты дзяцюк такі дурны і хітрамысны, што з таго часу, як ён тут, майму прафузу дадалося працы больш, чым раней было на цэлы полк, так што я і праўда думаю, што яго ні ў якой вадзе не ўтопіш”. Закончыў ён, засмяяўся і пажадаў мне поспехаў на полі змагання.

Аднак гэтага было майму Хэрцбрудэру мала, і ён папрасіў яшчэ ў палкоўніка, ці не будзе ён пярэчыць, каб запрасіць мяне да стала, на што той згадзіўся. А на заканчэнне пры мне расказаў палкоўку ўсё, чаго наслухаўся пра мяне ад графа фон дэр Валя і каменданта ў Зёсце, распісаўшы аж так, што прысутныя павінны былі палічыць мяне за найлепшага жаўнера. Пры гэтым я трымаўся так сіцпленька, што палкоўнік і яго падначаленыя, якія ведалі мяне раней, не маглі падумаць інакш, як толькі тое, што разам з новай вопраткай я зрабіўся зусім іншым чалавекам. А калі палкоўніку закарцела даведацца, як да мяне прыляпілася прозвіска „доктар”, як мяне называлі, я расказаў пра сваё падарожжа ад Парыжа да Філіпсбурга і колькі мужыкоў я ашукаў, каб насыціць сваю нутрону, з чаго яны нямала парагаталі. Нарэшце адкрыта прызнаўся, што меў намер самымі рознымі ліхамыснымі інвенцыямі, нахабствам і дукатамі так яго, палкоўніка, дастаць і вымучыць, каб ён мусіў спраторыць мяне з гарнізона і здабыць сабе спакой, пазбыўшыся ўсіх нараканняў на мяне.

Пасля палкоўнік расказаў пра процьму вычудаў, якія я ўчыніў за той час, што быў у гарнізоне, а менавіта, як я нагатаваў гароху, зверху заліў растопленым лоем і прадаў за сапраўдны шмалец; ітэ поўны мех пяску — за чыстую соль: наклаў пясок на дно, а зверху насыпаў солі; далей, як я вадзіў за нос то аднаго, то другога і даймаў усялякімі пашквілямі; увесь абед толькі і гаворкі было пра мяне, што нарабіла шмат здзіўлення і смеху. Аднак калі б у мяне не было такога выдатнага сябра, дык усе мае ўчынкі былі б палічаны вартымі пакарання. Пры гэтым я атрымаў выдатны прыклад таго, як яно бывае пры двары, калі сёй-той нягоднік і хітрун у фаворы ў караля.

Да часу, пакуль не закончылася гасціна, жыду не ўдалося знайсці каня, як пра тое распарадзіўся Хэрцбрудэр, але як што ён так спадабаўся палкоўніку, дык, каб не пазбыцца Хэрцбрудэравай ласкі, ён адарыў яго са сваёй канюшні, даў яшчэ і сядло і зброю, і на гэтага каня сеў спадар Сімпліцы і разам з любасным Хэрцбрудэрам паскакаў з фартэцыі. Некаторыя камрады крычалі яму наўздагон: „Шчаслівай дарогі, браце, шчаслівай дарогі!” Іншыя, зайздросцячы майму шчасцю, казалі з нянавісцю: „Чым большы махлыга, тым болей наклываў!”

РАЗДЗЕЛ ТРЫНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы трапляе ў кампанію зброду,
расказвае пра вялікую ад іх шкоду*

Па дарозе Хэрцбрудэр умовіўся са мною, што я буду выдаваць сябе за яго стрыечніка, каб мець сабе болей павагі; да таго ж ён абяцаўся дастаць мне яшчэ аднаго каня з конюхам і адправіць мяне ў Нойнэкскі полк, дзе можна ўладзіцца вольным райтарам, пакуль не выслабіцца афіцэрская пасада, на якую ён мяне якраз і падсадзіць.

І вось, зноў насуперак усім спадзяванням я спех-спехам стаў зухам, які ўтрэ носу любому добраму жаўнеру; аднак таго лета я не зрабіў нічога такога, не лічачы, што сям-там у Шварцвальдзе пасабляў пераймаць кароў і няблага разведваў мясцовасць у Брысгаў і Эльзасе. Ва ўсім астатнім зорка мая зацьмілася, бо з таго часу, як пад Кенцынгенам веймарцы ўзялі ў палон майго конюха з канём разам, я мусіў другога каня так ганяць, што заездзіў яго да здыхаты, аж павінен быў залічыць сябе да ордэна братоў-мэрадзёраў. І хоць Хэрцбрудэр ахвотна дапамог бы мне зноў абмундзіравацца, але як што я так хутка спанукаў першых коней, ён устрымаўся ад далейшых тратаў і даў мне крыху пачабохтацца, паўходжвацца самому, пакуль навучыся абыходзіцца са сваім дабром упраўна, абачліва і ашчадна. Але я нічога і не прасіў у яго, бо ў сваіх новых саслужнікаў знайшоў такую прыемную кампанію, што, пакуль мы не сталі на зімовыя кватэры, я не зычыў сабе лепшага гандлю.

Мушу ўсё-такі збольшага расказаць, хто такія гэтыя браты-мэрадзёры, бо, пэўна ж, ёсць людзі, асабліва з тых, што не нюхалі вайны, якім пра іх нічога не вядома. Ды мне і самому дагэтуль пакуль што не сустрэўся такі пісучы шустрык, які ў сваіх творах паведаў бы што-небудзь пра іхнія хваткі, спанатры і звычаі, правы і прывілеі, хоць яно было б карысна не толькі сённяшнім палкаводцам, але і сялянству ведаць, што гэта за цацы такія. Па-першае, што да іх назвіска, дык я не хацеў бы думаць, што яно ганьбіць імя таго самага адважнага кавалера, пад чыёй камандай яны яго атрымалі, інакш я не чапляў бы яго аж так адкрыта на нос першаму лепшаму. Я бачыў такія, ведаеце, адмысловыя чаравікі, на якіх замест дзірак былі крывыя швы; іх называлі „мансфэльдкамі”, бо прыдумалі іх мансфэльдскія канюшнікі, каб было зручней у іх хадзіць па конскім гноі. Але ж калі з гэтай прычыны нехта надумае называць самога Мансфэльда чаравічнікам-гаўнаступам, таго я мецьму за дзіўнага фантаста. Гэтак сама трэба ставіцца і да памянёнай назвы, якая не знікне, пакуль немец ваюе. А звязана яна вось з чым. Калі той адважны кавалер прывёў ў войска новы наwerbаваны полк, ягоныя зухі былі такія квольны і недалужныя, што, як тыя французскія брэтонцы, ледзьве ногі перастаўлялі, ад ветру хіліліся,— якія ўжо тут далёкія маршы і іншыя цяготы, што выпадаюць палявому жаўнеру; іх брыгада была такая слабая, што ледзь магла прыкрыць сцяг; і, бывала, дзе толькі сустрэнуць — хай на рынку, у доме ці за плотам — такога знядужанага альбо знявечанага жаўнера-здыхляка ды спытаюць: „З якога палка?”, адказ быў адзін: „Мэродэі” Адгэтуль і пайшло, што пад канец усіх, хворы хто, а ці здаровы, паранены, а ці цэлы, але як толькі адбіўся каторы ад калоны і не залёг на біваку разам з палком, пачалі зваць братам-мэрадзёрам, а раней іх называлі япрукамі і мёдалізамі. Бо яны, як тыя трутні ў вуллях, калі трацяць сваё джала, ужо больш ні к чорту нявартыя, мёду не робяць, а толькі жаруць ужо гатовы. Калі райтар застаецца без каня, а мушкецёр без здароўя, ці зачаўрае ў яго жонка альбо дзіця і ён захоча пры іх застацца”, дык вось вам і ёсць ужо некалькі мэрадзёраў, той самай свалаты, якую ні з чым не параўнаеш, хіба што з цыганамі, бо яны не толькі па сваёй волі боўтаюцца ўсюды ў войску і вакол яго, але яшчэ і падоёныя да цыганоў сваімі норавамі і звычкамі. Вось яны цэлымі вывадкамі сядзяць, як рабчыкі ўзімку, дзе-небудзь пад плотам у халадочку ці на сонейку, альбо аблеглі вогніча, пакурваюць люлькі, лайдачацца, мантачацца, тым часам як спраўны жаўнер дзе-небудзь церпіць гарач, смагу, голад, холад і

усялякія нягоды. А там выступае цэлая хэўра, каб разжыцца ўсялякім дабром, тым часам як бедны жаўнер знемагае ад стомы, вось-вось упадзе і галоўкай наложыць. А тыя сабе шныраць усюды, цягнуць усё, валакуць, што пад рукі ўпадае, паперадзе, ззаду і вакол войска; а чым не могуць пакарыстацца, тое — на глум. Так што жаўнеры, якія з палком, калі займаюць кватэры альбо спыняюцца табарам, часта не знаходзяць глытка свежай вады; а калі тая шобла надумае дзе-небудзь асесці са сваімі манаткамі, дык часта атрымліваецца, што яны цяжэйшыя, чым уся армія. І калі яны ўсім кодлам маршыруюць, кватаруюць, табарацца і гандлююць, дык нямаў іх ні вахмайстра, каб даваць каманду, ні фельдфебеля альбо экзэкутара, каб даць катораму ў каршэнь, ці правільней — сабе ў кішэнь, ні капрала, каб іх будзіў, ні барабаншчыка, каб біў ім пад'ём і нагадваў пра каравулы і патрулі, карацей, анікога, хто замест ад'ютанта расстаўляў бы іх у бітве альбо замест фур'ера разводзіў па кватэрах, так што яны жылі, як бароны — кожны сам сабе ўказ. А вось калі даходзіла да раздачы жаўнерскай страўнасці, тут яны першыя, хоць зусім таго не заслужылі. Наадварот, начальнікі каравулаў і галоўныя дзорцы ў лагеры былі для іх горш за паляндру ліхую, бо як, бывала, тыя залішне разбушуюцца, дык накладвалі ім на рукі і ногі жалеза, а то і пяньковы каўнерык прыстроіць ды і зашморгнуць за іх далікатную шыйку.

Яны не неслі каравулаў, не капалі шанцаў, не хадзілі на прыступы, не станавіліся ні ў якія баявыя парадкі і, аднак, знаходзілі сабе харчі. А колькі шкоды ад іх палкаводцу, селяніну і ўсяму войску, у якім назбіраецца шмат такое свалаты, што і апісаць не апішаш. Самы нікчэмны конюх у райтара, які нічога іншага не робіць, як толькі здабывае фураж, больш карысны палкаводцу, чым тысяча братоў-мэрадзёраў, якія зрабілі гэта сваім гешэфгам і без аніякае працы бавяць свой час у гультайстве. Іх бярэ ў палон праціўнік, сям-там ім моцна даюць па лапах сяляне, з гэтай прычыны армія радзее, а вораг мацнее; і калі той завалень (я разумею тут не бедных хворых, а пешых райтараў, якія неабачліва губяць свае коні і пасля ідуць у мэрадзёры, каб уратаваць сваю шкуру, песціць ляготу сваю і гультаяваць) за лета адаб'ецца, дык з ім трэба абыходзіцца не інакш, як нанавя экіпіраваць да зімы, каб у будучым паходзе ён зноў што-небудзь згубіў. Трэба іх усіх садзіць на адну вяроўку, як ганчакоў, і вучыць ваяваць, седзячы ў гарнізоне, а то і прыкоўваць да галераў, калі яны не хочуць несці службу свайму пану ў пешым страі, пакуль зноў не здабудуць каня. Я тут наўмысна змоўчваю, колькі весак імі было спалена як ад недагляду, так і знарок, колькі малойцаў з сваёй жа арміі яны пассаджвалі з коней, абрабавалі, тайна абакралі, а то і пазабівалі, колькі заводзілася сярод іх шпіёнаў, ледзь толькі каторы з іх дазнаецца, як называецца той ці іншы полк альбо атрад. Якраз такім малойцам быў я тады і заставаўся такім да самай бітвы пад Вітэнваерам, тым часам як галоўная кватэра была ў Штутэрне; а калі я з некалькімі дзецюкамі выправіўся ў Герольдэн, каб пераняць кароў і быкоў, як тое было ў нас звычай, мяне самага захапілі веймарцы, якія ўмелі лепей абыходзіцца з нашымі братам, яны мігам успёрлі нам на плечы мушкеты і рассовалі па палках. Я трапіў да жаўнераў пад камандаю палкоўтка Хатштайна.

РАЗДЗЕЛ ЧАТЫРНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы з разбойнікам лютым б'ецца,
і той нарэшыце яму здаецца*

Вось тады я і зразумеў, што народжаны на няшчасце, бо прыкладна тыдні за чатыры да памянёнай баталіі пачуў, як некалькі Гёцавых афіцэраў дыспутавалі паміж сабою пра вайну; адзін сказаў: „Без катавасіі гэта лета не пройдзе! Калі паб'ём мы, дык зімою возьмем Фрайбург і Лясныя гарады, а калі разнясуць нас, усе адно мецьмем зімовыя кватэры”. З гэтага прадказання я зрабіў слушную выснову і сказаў сабе: „Ну,

Сімпліцы, радуйся, вясною будзеш піць добрае заморскае і нэкарскае віно, яго заслужаць веймарцы”. Але я даволі-такі пралічыўся, бо з тае пары, як стаў веймарцам, лёс наканаваў мне паслужацца ў аблозе Брайзаха, а аблога гэтая ўчыненая была адразу пасля шматкроць памянёнай баталіі пад Вітэнваерам, і тады я, як і іншыя мушкецёры, мусіў дзень у дзень і ноч у ноч капаць шанцы і не меў ад гэтага аніякага сабе прафіту, хіба што навучыўся, як трэба рабіць вакол крэпасці апрошы, на што пад Магдэбургам зважаў мала. Ва ўсім астатнім у мяне быў швах, каб не сказаць вашыва, бо яны, вошы, аблажылі ўжо самога мяне як не ў тры пласты, седзячы адна на адной; кашалёк мой быў худы і парожні; віно, піва і мяса сталі музейнымі рарыгэтамі, яблыкі і чэрствы зацвілы хлеб і той на свята за прысмакі еў.

Усё гэта ўжо так абрыдла, што сталася прычынаю маіх мрояў пра егіпецкае мясное ежыва, інакш кажучы, пра вестфальскія шынкі і вэнджаныя каўбасы, якімі я акладаўся ў Л. Я ніколі так многа не думаў пра жонку, як у той час, калі ляжаў у намёце, амаль скарчанеўшы ад сцюжы. Вось тады я часцяком казаў сабе: „Ай, Сімпліцы, няўжо ты і праўда думаеш, што будзе несправядліва, калі хто-небудзь заплаціць табе тым самым, чым ты сам плаціў у Парыжы?” Такімі думкамі я мітрэнжыў сябе, як кожны раўнівы рагуля, ведаючы, што ўсё, што вадзілася за маёй жонкай, гэта толькі гонар і цнота. Нарэшце я ўжо аж так сцярпеўся, што адкрыўся свайму капітану, расказаў, як ідзе мой гандаль, адправіў таксама з поштаю пісьмо ў Л. і ў адказ атрымаў ад палкоўніка С. А. і майго цесця вестку, што яны падаваліся з прашэннем князю Веймарскаму і дабіліся, каб мой капітан адпусціў мяне з пашпартам.

Недзе за месяц да Калядаў я ўжо маршыраваў з мушкетам на плячы з лагера ўздоўж Брысгаў з намерам атрымаць на святачным кірмашы ў Страсбургу дваццаць талераў, пасланых мне цесцем, а потым выправіцца разам з купцамі ўніз па Рэйне, бо па дарозе было шмат імперскіх гарнізонаў. Але калі я праходзіў міма Эндынгена і наблізіўся да аднаго хутара, па мне стрэлілі, ды так трапна, што куля прашыла край майго капелюша, і адразу ж з дома выхапіўся здаравенны плячысты дзяцюк і закрычаў, каб я кінуў зброю. Я адказаў: „Божа вялікі, зямляча, ня думай і ня мыслі!” — і ўзвёў курок. А той высвіснуў з похваў нейкую жалезіну, якая больш удавала на катаў меч, чым на шпагу, кінуўся да мяне і давай размахваць. І як што я спетрыў, што жартамі тут не пахне, дык бабахнуў і так умеціў яму ў лоб, што той закруціўся, як ручайка, а тады ўзяў і упаў. Каб не даць пудлу, я момантам выхапіў у яго з рукі меч і ўжо быў хацеў праткнуць яго; але гэта не ўдалося, бо ён раптам усхапіўся на ногі, цапнуў мяне за патлы, а я яго; аднак меч ягоны я ўжо адкінуў убок, і ён не мог ім скарыстацца. І пайшла ў нас такая сур’ёзная пацеха, што кожны пнуўся з усёй сілы, а верху ўзяць не мог.

То я быў пад ім, а то ён пада мною, то абодва на нагах, але нядоўга, бо кожны хацеў уходаць другога. Кроў залівала мне рот і нос, морда ўся раскулешана, я пляваўся крывёю яму ў твар, раз ён яе так прагнуў; гэта дало мне перавагу, бо сляпіла яму вочы. І так мы качалі адзін аднаго па снезе і гразі гадзіны паўтары і да таго ўмардаваліся, што бяссіласць аднаго ніяк не магла адолець стомленасці другога аднымі толькі кулакамі, і ніхто не мог адною сваёй сілай без зброі забіць другога.

Дывановае майстэрства, у якім я часта практыкаваўся ў Л., памятаецца, вельмі мне прыдалося, бо інакш і гаварыць няма пра што, я прайграў бы, і загнуў бы ён мне мікіткі, бо вораг мой быў дужэйшы за мяне, моцны, як валун. І калі мы ледзь не да смерці знясілілі адзін аднаго, калі ў мяне ўжо сілы не ставала трымаць пад сабою праціўніка, той, нарэшце, заблагаў: „Перастань, браце, здаюся!” Я сказаў: „Спяраша ты павінен быў саступіць мне дарогу!” — „Якая табе выгода, калі я памру?” — адказаў ён. „А што табе з таго, калі б мяне прыстрэліў, у мяне ўсё адно ані талера ў торбе?” На гэтыя словы папрасіў ён у мяне дараваць яму, я ўмягчыўся сэрцам і дазволіў яму ўстаць, пасля чаго ён пабажыўся, што не толькі будзе трымацца міру, але яшчэ і хоча быць мне сябрам і слугою. Але я ўжо не верыў яму і не прымаў ягоных слоў, памятаючы ягоныя падступныя ўчынкі і зладзейскія прыёмы.

Падняўшыся, мы падалі адзін аднаму руку, абяцаючы забыць усё, што адбылося, і узаемна дзівавалі, што знайшоўся такі штукар, бо кожны ж думаў пра сябе, што яго скура загаворана ад ран, а тут зайшла каса на камень. Я пастараўся не развейваць яго ўпэўненасці, каб ён, калі б я аддаў яму зброю, не паспрабаваў зноў насесці на мяне. Ад майго стрэлу ён дастаў вялізнага гузака на лоб, а я быў увесь у крыві; але нішто так не пацярпела, як нашыя каркі, якія былі так укручаны, што ніводзін з нас не мог як след падняць галавы — аж так мы нацягаліся.

А як што бралася ўжо на вечар і мой праціўнік сказаў мне, што да самага Кіцынга я не сустрэну ні ката, ні сабакі, не кажучы пра чалавека, а ён жыве непадалёк ад дарогі ў зацішнай хатцы і можа прапанаваць добры кавалак утушанага мяса і глыток віна, дык я даўся ўгаварыць мяне і пайшоў з ім, тым часам як ён увесь час уздыхаў і бедаваў, як яму прыкра, што ён абразіў мяне.

РАЗДЗЕЛ ПЯТНАЦЦАТЫ

Сімпліцы даведаўся, што яго лёс да разбойніка Олівера занёс

Рэзалютны жаўнер, які прысвяціў сваё жыццё вечнай рызыцы і мала за яго турбуецца, падоены на тое дурное быдла, якое, нібы авечка, спакойна дазваляе весці сябе ў разніцу. Можна ўзяць тысячу малоўцаў, і сярод іх наўрад ці знойдзецца адзін такі рызыконт, каб пайшоў немаведама куды ў госці да чалавека, які толькі што напаў на яго, каб забіць. Я спытаўся па дарозе, у чым ён войску; тады ён сказаў, што няма цяпер над ім гаспадара, а ваюе ён сам за сябе; і ў сваю чаргу папытаўся, чый я буду? Я сказаў, што быў веймарскі, а цяпер зрабіў ручкаю і думаю падацца дахаты. Ён спытаўся, як мяне завуць, і калі я адказаў „Сімпліцыўс”, абярнуўся да мяне (бо я, не давяраючы яму, прапусціў яго наперад) і пільна ўгледзеўся мне ў твар. „А ці не завуць цябе яшчэ і Сімпліцысімусам?” Я сказаў, што завуць, што нягоднік той, хто адмаўляецца ад свайго імя. „А цябе як завуць?” — „Ах, браце! — сказаў ён. — Я — Олівер, якога ты ведаў пад Магдэбургам”, — адкінуў убок мушкет і ўпаў на калені, благаючы дараваць яму за тое, што меў намер так блага абысціся са мною, і сказаў, што і марыць не мог знайсці калі-небудзь на свеце лепшага сябра, бо я павінен стаць яму ў прыгодзе і адважна папомсціцца за ягоную смерць, як прадказваў стары Хэрцбрудэр. А я, зноў жа, не мог дзіву не дацца з такое небывалае сустрэчы, але ён сказаў: „Гэта не дзіва, што толькі гара з гарою ніколі не сыходзяцца, а чалавек з чалавекам — уга! ці вялікая штука, што мы абодва так перамяніліся — з сакратара і афіцэра я зрабіўся лясным прыгоднікам, а ты з пацешнага дурня адважнікам-жаўнерам стаў. Эх, каб тое ўдалося сабраць тысяч дзесяць такіх урвікавалкаў, як мы з табою, дык, павер, мы заўтра раніцай узялі б Брайзах, а ўрэшце над усім светам запанавалі б мы з табою”.

Ведучы гэтакі дыкурс, дайшлі мы, а ўжо і ноч залегла, да невялікай хаціны, у якіх такіх звычайна жывуць падзёншчыкі, і хоць мне агідная была ягоная пахвальба, я ўсё ж яму падтакваў, асабліва, можа, якраз таму, што я ведаў яго падступны, хцівы нораў. Мне трэба было падтрымліваць яго настрой, каб ён не намысліў якое подласці, пакуль я ад яго не адграбуся. І хоць я не верыў яму ні на мезенец, аднак жа ўвайшоў за ім у памянненую халабудзіну, дзе нейкі мужык паліў якраз у печы. Олівер спытаўся: „Ты што-небудзь згатаваў?” — „Не, — азваўся той, — але ёсць яшчэ смажаны цялячы сцягняк, што я сёння спрамысліў у Вальдкірху”. — „Ну, добра, — сказаў Олівер, — ідзі і валачы сюды ўсё, што там у цябе, ды прыхапі барылку віна!”

Калі мужык выйшаў, я сказаў Оліверу: „Браце (я назваў яго так, каб хоць дзеля нейкай пэўнасці за бяспеку, хоць гатовы быў скруціць яму карак за Хэрцбрудэра, калі б мог гэта зрабіць), у цябе ўпраўны шынкар”. — „А ўжо ж, — адказаў ён, — шанцуе лорду, як чорту, я кармлю ўсю яго сям’ю, зрэшты, і сам ён здабытчык не абы-

які. Усю вопратку, якую я дастаю, я аддаю яму”. Я спытаўся, а куды ж мужык падзеў жонку і дзяцей, на што Олівер адказаў, што гаспадар адправіў іх у Фрайбург, дзе іх адведвае два разы на тыдзень і прывозіць адтуль ежу, порах і шрот. Далей паведаў ён мне, што даўно старцуе на вялікай дарозе і цяпер яму куды лепей живеца, чым калі як ён служыў бы якому-небудзь пану, і ён не мерыцца пакідаць свае заробкі, пакуль не набярэ поўную торбу. Я сказаў: „Браце, ты ўхляпаўся ў небяспечны інтэрас, і калі цябе заспеюць на разбоі, як ты думаеш, што з табою зробіць?” — „Вой, баліць,— усклікнуў ён,— што я чую! Ты ўсё яшчэ той самы Сімпліцы; што да мяне, дык я ведаю, калі качаюць кеглі, трэба ставіць на кон. Але і ты мусіш ведаць, што панам у Нюрнбергу, перш чым каго зашмаргнуць, трэба таго папярэдне спаймаць”. Я адказаў: „Але дапусіць, браце, што цябе не зловяць (што, аднак, вельмі паняверна, бо ж вядома — панадзіўся тхор на птушыны двор — будзе пер’е, будзе і шэрсць), дык усё адно жыццё, якое ты вядзеш,— самае пагане на свеце, так што я не паверу, каб ты хацеў запрацянецца ў ім па самы кон”. — „Што,— усклікнуў ён,— самае пагане? Ды павесь сабе на носе, храбры мой Сімпліцы, што разбойніцтва — гэта самае найшляхетнейшае рамяство на ўсім свеце, якое толькі можа быць за нашым цяперашнім часам. Скажы от мне, колькі бо каралеўстваў ці княстваў, ці чаго там яшчэ, здабыта не разбоем? І дзе, і якому каралю альбо князю накінулі ганьбай ці залічылі ў віну, калі ён карыстаецца прыбыткамі са сваіх земляў, якія здабыты разбоем? А што можна яшчэ назваць высакароднейшым за той промысел, да якога я цяпер дапаў? Хіба ты кожнага дня на свае вочы не бачыш, як нават самыя вялікія патэнтаты абіраюць адзін аднаго? Хіба ты не бачыш, як дужы маніцца накінуць аброць на слабшага? Бачу, ты ахвотна запярэчыў бы мне, сказаў бы, што многіх за ўчыненныя імі забойствы, разбой і крадзяжы пакалесавалі, пачвартавалі, паперавешвалі, абезгаловілі; я ўсё гэта ведаю загадзя і наперад, бо так піша закон; аднак ты не ў бачыш на вісельні нікога, апрача няшчасных, нікчэмных зладзюжак, што, зрэшты, і справядліва, бо хай не лезуць, не прагуцца са скуры, бо хай не замахваюцца на такую выдатную справу, якая па мерцы толькі высакародным і адважным душам. Дзе ты бачыў, дзе ты чуў, каб юстыцыя пакарала хоць адну знакамітую пярсону за тое, што яна занадта абцяжала сабою краіну? Ды што там пярсона, хіба пакараны хоць адзін які ліхвар, які потайкам аддаецца асалодам гэтага дзівоснага здольства ды яшчэ ж і пад аслонай хрысціянскай уселюбові! Хіба варты я кары, калі, паводле добрага старанямецкага звычаю, адкрыта займаюся сваім рамяством, і не ўбіраюся ў рызы святога, і не строюся ў шаты браталюбца? Любасны ты мой Сімпліцы, ты яшчэ не чытаў Макіявэлі. Я чалавек даволі шчырадушны і вяду такое жыццё ў поўнай адкрытасці і без аніякай боязі. Я змагаюся і стаўлю на кон сваё жыццё, як тыя старажытныя героі, яшчэ і ведаю, што дзеі, пры ўчыненні якіх жыццём рызыкуеш, дазволены. А як што я стаўлю сваё жыццё пад пагрозу, дык з гэтага, каб ты ведаў! — неабвержна вынікае, што і мае практыкоўкі ў гэтым умельстве дазволеныя і справядлівыя”.

На гэта я адказаў: „Дапусцім, крадзьба і разбой, хай дазволены яны табе, хай не, як я ведаю, супярэчаць закону прыроды, паводле якога ніхто не павінен чыніць нікому таго, чаго не хоча, каб учынілі яму самому. І такія несправядлівыя ўчынкі таксама агідныя і зямным законам, якія прадпісваюць вешаць злодзеяў, сячы галовы разбойнікам і калесаваць забойцаў. І напаследак гэта агідна ў вачах Госпада Бога, што найважней, бо ён ніводнага граху не прапускае без адгоды”. — „Гэта азначае, як я ўжо раней казаў, што ты ўсё яшчэ Сімпліцы, які не штудзіраваў Макіявэлі,— адказаў мне Олівер,— а калі б я мог на такіх прынцыпах заснаваць манархію, дык хацеў бы пабачыць, хто пасля стаў бы супроць гэтага прапаведаваць”.

Мы яшчэ доўга дыспутавалі б пра гэты прадмет, але падаспеў мужык з ежай і пітвом, і мы селі за стол і елі без дна, што мне тады было вельмі патрэна.

РАЗДЗЕЛ ШАСНАЦЦАТЫ

*Сімпліцыў Олівера наядзеца ўдосціць
і новую грэшную вопратку носіць*

На вячэру ў нас быў белы хлеб і памянёны печаны халодны цялячы сцягняк; а яшчэ і добры глык віна, а яшчэ і цёплы пакой. „А што, Сімпліцы,— сказаў Олівер,— ці ж не лепей тут, чым у апрошах пад Брайзахам?” Я адказаў: „А ўжо ж такі, калі б толькі весці такое жыццё з большай годнасцю і ў поўнай бяспецы”. На што ён зарагатаў на ўсё горла і сказаў: „А хіба небаракі ў апрошах у большай бяспецы, чым мы з табою, ці не трэба ім штохвіліны баяцца вылазкі? Мілы мой Сімпліцы, я, праўда, бачу, што ты скінуў ідыёцкі каптур, аднак носіш на плячах дурную галаву, што добра, а што блага; не будзь ты Сімпліцы, які, паводле прадказання старога Хэрцбрудэра, павінен адпомсціць за маю смерць, дык ты ў мяне адразу згадзіўся б, што я вяду высакароднае жыццё не горш за якога барона”. Я падумаў: „Што ж гэта будзе? Тут патрэны іншыя словы, а то гэты высмердак з такім падлюгам-мужыком ураз табе заасціць”. А потым сказаў: „Дзе такое чулі, каб чаляднік лепей разумеў рамяство за самога майстра? Вось што, браце, калі ўжо, паводле тваіх слоў, ты вядзеш такое высакароднае і шчаслівае жыццё, дык дзеля старога нашага камарадства далучы мяне да свайго дабрадзенства, бо шчасце мне дужа як патрэнае”. На гэта Олівер адказаў: „Браце, будзь пэўны, што я люблю цябе гэтак сама свята, як самога сябе, і тая абраза, якою я змазаў цябе сёння, яшчэ больш паліць мяне, чым куля, якая зачэпіла мой чэрап, калі ты абараніўся ад мяне, як яно і належыцца маладому зухвальцу; таму мне не выпадае ў чым-небудзь адмаўляць табе. Заставайся ў мяне, калі табе гэта залежыць; я мецьму за цябе сваты клопат, як за самога сябе; а калі нямашака ахвоты, дык дам табе грошай і правяду куды захочаш. А каб ты бы ў пэўны, што словы мае ад шчырасці сэрца, скажу табе, чаму я так цябе палюбіў і так высока цаню, хоць шанаваць кагосьці не ў маіх правілах. Ты, канечне, памятаеш, як правільна ўсё прадказаў стары Хэрцбрудэр, вось, бачыш, пад Магдэбургам ён зрабіў прадказанне, якое я дагэтуль трымаю на памяці: „Олівер, паглядзі як след на нашага добрага кэпа, прыйдзе час, ён сваёю адвагаю ўгоніць цябе ў страх і ўчворыць табе такую штуку, якое не спадобіцца за ўсё сваё жыццё, бо ты яго на тое вымусіш, і ў такі час, калі вы абодва не пазнаеце адзін аднаго. Аднак ён не толькі падорыць табе жыццё, якое будзе цалкам у ягоных руках, але і праз пэўны час з’явіцца на тое месца, дзе цябе заб’юць, і будзе там такі ўдачлівы, што як пераможца адпомсціць за тваю смерць”. І вось, любасны мой Сімпліцы, дзеля гэтага прадказання я гатовы падзяліць з табою апошнюю кашулю, і падоёна на тое, як ужо спраўдзілася першая частка прадказання, што я спадобіў цябе на прычыну стрэліць, як яно і належыць браваму жаўнеру, мне проста ў галаву і адабраць меч, чаго, вядома, яшчэ нікому не ўдалося, а таксама дараваць мне жыццё, калі я ляжаў пад табою і быў за тры чвэрці да смерці, дык і не сумняваюся, што гэтак сама збудзецца і ўсё астатняе, што было прадказана пра маю смерць. І гэтая помста дазваляе мне, ласкавы браце, сказаць, што ты мне самы верны сябар і станеш ім яшчэ больш, бо калі б ты не быў такі, дык і не абцяжарыў бы сябе такою помстаю. Вось перад табою чарцёж майго сэрца, а цяпер скажы мне, што ты думаеш рабіць”. Я падумаў: „Чорт бы табе паверыў, а не я! Калі я вазьму з цябе грошай на дарогу, дык ты, можа стацца, мяне прышпіліш, а застануся з табою, буду баяцца, каб нас разам не чвартавалі”. А таму рашыў правесці яго за нос і застацца ў яго, пакуль не знагодзіцца шаркі на баркі і — дзёру; таму сказаў, што калі ён гатовы цяпець маю бытнасць, дык хацеў бы застацца ў яго пакуль што там якое з тыдзень-другі, каб агледзецца, пабачыць, а ці прывыкну я да такога жыцця; як прыпадзе даспадобы яно мне, дык ён мецьме ўва мне вернага сябра і спраўнага

жаўнера, а не прыпадзе, дык мы можам у любы час па-добраму разысціся. Тут падступіўся ён да мяне з віном; а я не давяраў яму і прыкінуўся ўпітым, каб пабачыць, ці не скроіць ён мне якой штукі, калі я больш не змагу абараняцца.

А тым часам мяне вельмі даймалі вошы, якіх я набраўся ў Брайзаху; яны ўжо адышлі ў цяпле і больш не хацелі задавольвацца маімі трантамі, а павылазілі наверх, каб разгуляцца на волі. Гэта заўважыў Олівер і спытаўся, ці не завяліся ў мяне вошы? Я адказаў: „А нягож не, вошы не грошы — самыя набягаюць”. — „Ну, і грошай не заракайся! — сказаў Олівер. — Калі ты ў мяне застанешся, дык набяжыць і грошай, болей, чым сёння вошай”. Я адказаў: „І не кажы, гэта так цяжка, як вошы звесці, якім таксамака хочацца есці”. — „Во,— усклікнуў ён,— будзе і тое, і другое!” — і адразу ж загадаў мужыку прынесці вопратку, якая была схавана ў дупле непадалёк ад дома. Там былі шэры капялюш, райтарскі калет з ласінай скуры, пара чырвоных кармазынавых штаноў і шэрая камізэля; панчохі і чаравікі ён абяцаў даць мне раніцай. Ubачыўшы такое ягонае дабрачынства, я ўжо займеў да яго давер і весела пайшоў спаць.

РАЗДЗЕЛ СЯМНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы і Олівер у храме заходзяць —
а мы пачытаем бандыцкую споведзь*

На раніцу Олівер сказаў: „Уставай, Сімпліцы! Хадзем, у імя Госпада Бога нашага пабачым, дзе там чым прамысліць можна”. — „Божухны — падумаў я.— Няўжо павінен я з тваім найсвяцейшым імем на вуснах ісці на разбой! Яшчэ ж і раней, як пакінуў пустэльніка, не быў я такі нахаёны, каб слухаць без жаху, калі хто зблюзніць каму: „Хадзем, браце, у імя Бога святога, укінем па чарцы-другой”, — бо ж не лічыў дваіным грэхам, калі хто нап’ецца ў імя тваё! Войча нябесны, як жа я перарадзіўся! О шчодры Божа, кім я стану, калі не вярнуся на сцежкі твае? Ах, абсячы шлях благі, які вядзе мяне ў пекла, калі не пакіну яго і не пакаюся!” з такімі словамі і думкамі я пайшоў за Оліверам у вёску, дзе не было ніводнай жывое душы; там, каб лепш усё агледзець, мы падняліся на званіцу кірхі, так што святы храм паслужыўся нам замест разбойніцкага замка альбо маліны. Тут ён хаваў панчохі і чаравікі, якія абяцаў мне звечара, а таксама дзве папекі хлеба, некалькі кавалкаў чаўленага мяса і паўбарылькі віна,— з такім запасам ён мог тут адседжвацца хоць цэлы тыдзень. Тым часам, пакуль я нацягваў на сябе ягоныя дарункі, ён расказаў мне, што мае звычай цікаваць на добрую здобыч, а таму вось і прыназапасіў сяго-таго страўнага, і што ёсцёка ў яго яшчэ некалькі такіх зручных плацдармаў, дзе можна прыперціся, дзе ёсць што выпіць і чым закусіць у ліхую гадзіну, калі адно месца пакіне святы Ўлас, дык можна перабавіцца ў другім. Што праўда, я мусіў пахваліць яго розум, але ж і намякнуў, што не лічу прыстойным нячысціць святую мясціну, прысвечаную Богу. „Што,— усклікнуў ён,— нячысціць? Кірхі, калі б яны ўмелі гаварыць, расказалі б, што ўсё, учыненае мною ў іх сценах, — гэта дробязь і бздурка ў параўнанні з тымі беззаконнямі, якія правіліся ў іх раней. Колькі мужчын, колькі жанчын, як думаеш ты, заходзіла ў гэты храм з таго часу, як ён быў збудаваны нібыта дзеля служэння Госпаду, а насамрэч, каб пафарсіць у ім новай рызай, статнай сваёй пазітурай, высокім санам, ды ці мала яшчэ чым? Вось прыходзіць адзін такі індук у кірху, падступаецца да самага алтара, быццам хоча абмаліць ногі ўсім святым; а там у куточку стаіць другі, уздыхае, як мытнік у храме, але ўсе яго ўздыханні скіраваныя толькі да каханкі, на якую ён назірае наглядзецца не можа, дзеля якога толькі сюды і прыйшоў, а трэці прывалокся з пачкам пазыковых распісак, нібы той, хто збірае грошы на пагарэльцаў, дзеля таго толькі, каб нагадаць пра сябе пазычэнцам, а не каб маліцца; калі б ён не ведаў, што тыя пазычэнцы збяруцца ў кірсе, хваробу

ён сюды паткнуўся б, мазалеў бы дома, гартаючы тья распіскі. А яшчэ часта бывае, калі ўлады хочуць нешта прадпісаць вясковай абшчыне, дык абвясціць пра гэта мае ў нядзелю бірыч, а таму многія сяляне трымцяць перад кірхаю больш, чым які злачынец перад судовай палатай. Альбо мо ты не думаеш, што многія пахаваныя ў кірсе не заслужылі мяча, шыбеніцы, вогнішча ці кола? Колькі-колькі тых каторых, якія не завяршылі б грэхам сваіх любоўных падгэльцак, калі б не паспрыяла кірха. А калі трэба што-небудзь прадаць альбо даць пад ліхву, ці ж не прыбіваюць абвестак на храмавых дзвярах? Калі якому ліхвяру не старчае часу абдумаць усе свае выхітры і выкіндэсы ў будні, ён сядзіць на набажэнстве і выдумляе, і вымудрае, куды гэта яшчэ шпурнуць сваю жыдоўскую дзіду. А тья сядзяць на імшы купкаю і дыспутуюць, быццам кірха на тое толькі й збудавана, у ёй часта абгаво-ваюць і рашаюць такія гешэфты, гаварыць пра якія у іншых прыватных месцах і тое асцерагліся б. Некаторыя сядзяць і спяць як нанятыя, а тья толькі й ведаюць, што абшмугольваць людзей языкамі ды падшпільваць: ах, як трапна сёння святар у казані праехаўся па тым ці тым. А яшчэ каторыя пільна сочаць за казанню, але не дзеля таго, каб выправіцца, а каб, калі іх духоўны айцец на нечым саб'ецца (як яны лічаць), папраўляць яго і насміхацца. Я ўжо маўчу пра ўсе тья гісторыі, якія вычытаў з кніг, пра шашні любоўныя, пра каншахты блядскія, якія з дапамогаю зводнікаў пачынаюцца і канчаюцца ў кірхах; цяпер я і не ўздадаю ўсяго, што мог бы яшчэ сказаць на такія матэрыі. Але павінен ты ведаць яшчэ, што людзі не толькі пры жыцці пэцкаюць храмы сваімі заганамі і пахібамі, яны і па смерці напаўняюць іх сваёю пыхаю і дурнотай. Як толькі ўвойдзеш у які храм, адразу бачыш па магільных плітах і эпітафіях, як яшчэ фанабэрацца тья, каго ўжо даўно зжэрлі чэрві. А тады глянеш угору, а там столькі гербаў, шчытоў, мушкетаў, шпаг, сцягоў, ботаў, астрогаў і ўсякага іншага непатрэб'я, што і ў збройнай палаце такога не ўгледзіш, дык вялікая табе штука, калі сям-там у гэтай вайне халопы, засеўшы ў кірсе, абараняюцца, як у фартэцыі. Дык чаму ж, ці чуеші не дазволена мне як жаўнеру спраўляць у храме сваё святое рамяство, калі, як вядома, колісь два духоўныя айцы за адно толькі сваё першыинства ўчынілі ў храме крывавую лядашчыну, так што дом Божы быў больш падоены на разніцу, чым на святое месца? Я дык хоць гэтага не раблю пад час набажэнства, бо я чалавек свецкі, а тья як асобы духоўныя не чыняць арыякага рышпекту яго імператарскаму маестату. Дык жа якога такога ражна трэба забараняць мне здабываць сабе пракорм з дапамогаю кірхі, калі яна столькіх корміць? Хіба справядліва, калі той ці іншы багацей, застраміўшы руку, за немалыя грошы пахаваны ў самым храме, каб засведчана была яго пыха і задаволена славалюбства радні, калі гаротны, ушчэрблены бядняк, які такі самы хрысціянін ды, бадай, яшчэ больш пабожны чалавек, але ў якога нічога за душою няма, закапаны ў далёкім закутку за сценамі храма? Тут ужо як хто спрытнейшыі Калі б я ведаў, як цябе збянтэжыць, што высочваю здабычу з храма, дык добра падумаў бы, што трэба табе сказаць; а пакуль задавольвайся гэтым, аж, можа, дасца мне нагода пераканаць цябе іншымі аргумэнтамі!"

Я ахвотна запырэчыў бы Оліверу, што тья самыя пустэльнікі-людзі, у тым ліку і ён, якія няславяць і бэсцяць храмы, ужо адным гэтым самым паставілі сябе ў вялікую агуду. Але як што я не давяраў яму і не было ў мяне лішняй ахвоты яшчэ раз братацца з ім, каб абараніць сваё жыццё, дык дазволіў яму адолець мяне. Пасля гэтага ён папасіў, каб я расказаў яму ўсё, што сталася са мною з таго часу, як мы разышліся пад Вітэнбергам, і адкуль у мяне ўзялася ідыёцкая вопратка, у якой я з'явіўся ў магдэбургскім табары? Але як што я быў даволі вялы з прычыны хваробы горла, дык я перапрасіўся і папрасіў яго, можа, ён спярша раскажа пра свае прыгоды, якіх, мабыць, у яго па завязкі, і мне пашанцавала, бо Олівер згадзіўся і панарасказваў мне такіх рэчаў, што я мог бы лёгка падумаць: калі б я да таго расказаў яму пра ўсё, што я ўчыніў з таго часу, як стаў жаўнерам,

дык ён, несумненна, скінуў бы мяне са званіцы, пра што чытач даведаецца з далейшых раздзелаў.

РАЗДЗЕЛ ВАСЕМНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы слухае, як Олівер змалку
умеў уваткнуць у калёсы палку*

„Мой бацька,— пачаў Олівер,— нарадзіўся непадалёк ад горада Аахена ад людзей незнакамітых, таму, падросшы, мусіў паступіць на службу да багатага купчыны, які справаваў у масянжовым гандлі. Ён паказаў сябе такім дзельнікам, што купец навучыў яго пісаць, чытаць і рахаваць і паставіў яго над усім сваім гандлем, як калісьці за даўнейшым часам Патыфар Язэпа над сваёй гаспадаркай. Гэта паспрыяла добрай дагодзе і таму і другому, бо руплівасць і прадбачлівасць майго бацькі чым далей тым больш множыла багацце патрона і гонар майго бацькі, які аж так узвысіўся, што пачаў саромецца сваіх бацькоў, на што яны марна наракалі. Калі ж бацьку майму стукнула дваццаць пяць, купец загавеў светам, пакінуўшы старую ўдаву і дзеўку-дачку, якая незадоўж да таго дала маху, ды каб жа якому, а то ж лавачнаму служку, ды і прыпузілася, акацілася хлопчыкам, які неўзабаве юркнуў следам за дзедам. Калі мой бацька агледзеў, што дачка засталася без роду і без прыплоду, але ж не без грошай, ён не паглядзеў на тое, што яна падмахнула да шлюбу, а, падлічыўшы яе багацце, падбабіўся, падбіў ёй клінкі, што ўдава вельмі ахвотна прыняла не толькі дзеля таго, каб начапіць вяночак на даччын грэх, але і таму, што мой бацька добра шалопаў у гандлі і кумекаў лепш за любога жыда ў ліхварскім гешэфце. І вось, сам таго не чакаючы, пасля такога вяселейка бацька мой стаў багатым купцом, а я яго першым спадчыннікам, якога ён выгадаваў у поўным дастатку і раско-шы. Мяне выстрэнчвалі, як шляхцюка, кармілі, як барона, а ва ўсім астатнім таянекалі і пялегалі, як графа, за што я павінен дзякаваць больш медзі і цынку, чым золату і срэбру.

Ужо на восьмым годзе праклюнулася, што з мяне вырасце, бо маладая крапіва балюча стрыкае. Мне было дазволена ўсе, любое махлярства, любое шахрайства, і калі выпадала ўрэзаць якую-небудзь штуку, я ўжо не перапускаў, бо ні бацька, ні маці ніколі ні за што не каралі. Я з равесні-камі і старэйшымі ліхарэзамі на скрут галавы гойсаў па вулках і смела лез у любую закалотку з дужэйшымі за сябе; а калі, бывала, скрояць мне порткі і ў цымбалы ўваляць, бацькі мае абураліся: „Што такое? Такі вялікі ўбоіна з дзіцем зацінаецца!“ А калі падпускаў завусеня я, бо я ж драпаўся, кусаўся, біў куды папала і чым зарваў,— яны казалі: „Наш Оліверка чалавекам будзе, каго хоч куды хоч заткне!“ Натуральна, нахрапістасць толькі расла. На малітву я быў яшчэ немаўлятка, а калі маліўся, як рамізнік, дык гэта азначала, што я яшчэ немысль. Так, дзень у дзень я рабіўся ўсё больш і больш няўпраўны, пакуль мяне не паслалі ў школу. А ўжо там, што б ні прыдумалі ліхія свавольнікі, якія ўсё-такі баяліся дубца і не ўсё рабілі самі, я рабіў без разбору. Калі я драў кнігі альбо пэцкаў іх кляксамі, маці хутка даставала мне новыя, на што, зрэшты, мой скупы бацька зусім не гневаўся; а калі я чворыў зусім нахаёныя злыдствы, напрыклад, біў камянямі шыбы ў людзей, бо чаму б і не! — дык умеў так жаласна адгаварыцца, што і тут у бацькі на мяне рука не падымалася. А ўжо настаўніку дапякаў, хай бог крые! А той не адважваўся на строгасць, бо меў важкія дарункі ад бацькоў і выдатна ведаў пра іх неакіланую, расупоненую малпіную любоў да свайго чада. Улетку лавіў я ў полі конікаў і напускаў іх у школу — канцэрты былі шыкоўныя; узімку краў сушаную чамярыцу і высыпаў яе каля таго месца, дзе вучням давалі дубца. Калі карані пачынаў брыкацца, што бывала часта, мой парашок падымаўся хмарай, і ўсе чыхалі — пацеха была вялікая. Другім разам я забіў адным стрэлам

двух зайцоў, што мне вельмі ўдалося: падстроіў настаўніку ляпу і ўсё зваліў на другога, які выдаў мяне, калі я страляў з ключа, напхаўшы яго порахам. Паслухай, як спрытна я ўсё гэта зладзіў! Я ўзяў замерзлы гаўняк, што мужыкі складваюць пад плот, прыйшоў зараней у школу, распароў скураную падушку на крэсле ў настаўніка, паклаў туды і зашыў. А іголку з зялёнай ніткай, якая яшчэ звисала з вушка, уваткнуў пад каўнер майму ворагу, калі мы грэліся каля печы, ды так, што нітка звисала вонкі. І як толькі настаўнік усеўся на мой гасцінец, размяў і ўгрэў яго, пайшоў такі смурод, што хоць нос затыкай. І тут пачалося, бо ўсе давай аёнюхваць адзін у аднаго задніцы, як сабакі пры сустрэчы; нарэшце знайшлі прычыну, якраз там, дзе я яе падклаў. А настаўнік па зялёнай нітцы адразу спетрыў, што след тут свежанькі, ды і па самой зашыўцы відаць было, што не кравецкая тут праца. Тым часам усе бажыліся, што не, не ён, не ён, а настаўнік загадаў учыніць вобыск, каб знайсці іголку. Іголку, праўда, знайшлі ў некалькіх хлопчыкаў, але ўсе з белымі ніткамі, так што ніводзін з іх не падпадаў пад вінаватага. А калі ўжо ўсе падумалі, што небяспека мінула, хлопчыкі заўважылі зялёную нітку, што звисала з-пад каўняра майго ворага, пра што было адразу абвешчана, і невінаватаму як неабвержна выкрытаму злачынцу нашлогалі ў семпітэрню⁶², каб сесці не мог, а я толькі пасмейваўся ў кулак. Пасля таго мне ўжо здалося надта простым рабіць звычайныя пракуды і ўсе свае каверзы я чыніў паводле гэтага ўзору. Часам украду што ў аднаго і падсуну ў торбу другому, калі хачу падвесці пад шалабаны; такім чынам мне ўдавалася рабіць усё шыта-крыта цуцык здох, і я амаль ні разу не засыпаўся. Няма чаго цяпер расказваць пра баталіі, якія мы ўчынялі пад маёй камандай, ітэм, пра грымакі, якія і мне перападалі (я вечна хадзіў з падрапанай мордай і гузакамі на галаве); кожны і без таго ведае, што робяць хлапчукі. Так што ты па расказаным можаш меркаваць, які я быў замаладзь ва ўсім астатнім”.

РАЗДЗЕЛ ДЗЕВЯТНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы слухае, якія Олівер штукі
ўчыняў у Лютыху замест навукі*

„Як што багацце майго бацькі дзень у дзень множылася, дык прыбавілася таксама і нахлеёнікаў і прыпахлебцаў, і яны на ўсе лады расхвальвалі маю здольную да навук галаву, але замоўчвалі ўсе ліхія схілки, а то і спрытна іх апраўдвалі; бо добра ведалі і носам чулі, што не рабі яны гэтага, не спадобяцца ласкі ні ў бацькі, ні ў маці. Таму бацькі мае нарадавацца не маглі з мілага сына, як тая мухалоўка, што выседзела зязюльку. Яны нанялі мне прыватна-асабістага прэцэптара-гувернёра і паслалі мяне з ім у Лютых больш дзеля таго, каб я авалодаў раманскімі мовамі, чым каб пайшоў у навукі, бо ім патрэбен быў з мяне не тэолаг, а негацыянт. Прэцэптару было загадана не трымаць мяне ў чорным целе, каб не прышчапіць баязлівасці і рабскага духу. Ён павінен быў увесці мяне ў кампанію хлапцоў-удальцоў, каб выпыліць з мяне ўсякую сарамяжлівасць, і памятаць, што яны, бацькі, хочучь зрабіць з мяне не манаха, а чалавека свецкага, які ўмецьме адрозніць чорнае ад белага.

Але памянёнаму прэцэптару такія інструкцыі не былі патрэбныя, ён сам быў добры вырвіхвост; што ён меў абараняць альбо папраўляць, калі сам чворыў у сто разоў горшае? Бо што ўжо баёнік ды жлукта быў — дык першы; а я з натуры больш схільны да лупцовак і закалотак; таму мы з ім ды з падоёнымі да яго швэндаліся начамі па вулках і завулках, і неўзабаве я набраўся ад яго ўсякіх пахібаў больш, чым латыні. А што да навукі, дык я паклаўся на сваю добрую памяць і здаровы глудз, а праз гэта запусціў усё, што можна было, затое ў астатнім — ва ўсіх заганых, махлярствах і замешках быў на поўнай вышыні; сумленне маё было настолькі

62 Укінулі ў задніцу (стар. бел).

шырокае, што вялізная фура з сенам праехаць магла. Мне пляваць было, каго я там у кірсе на казані чытаю, Бэрні, Бурчэла ці Арэтына, наймілій ва ўсім набажэнстве былі мне словы: „Ite, missa est”⁶³. Пры гэтым я зусім не лічыў сябе свінтухом, я лічыў сябе проста настойлівым чалавекам. Кожны дзень быў мне Мартынавым вечарам, кожны дзень быў фэстам, і як што я ўсюды трымаўся пан-панам, і як што прасаджаў і тапіў у юкле не толькі ўсё, што шчодро прысылаў бацька на скрайнія патрэбы, але і матчыны „грошыкі на малачко”, дык паднаджвалі нас да сябе і розныя паненкі, асабліва майго прэцэптара. У гэтых патаскух я навучыўся шляганіцца, распуснічаць, гуляць у косці; бушаваць, сварыцца і біцца я ўмеў і раней; а мой прэцэптар не заважаў мне набіваць горла і пуза, бо і сам быў не дурны выпіць і закусіць на дурніцу і папасвіцца разам са мною на чужой мураўцы. На гэтай шляхетна-вольнай студэнцкай вольніцы абвешаліся мы шлюхамі больш, чым браты-якабіты ракушкамі, хоць я быў яшчэ даволі малады. Доўжылася гэтая любата паўтара года, пакуль не даведаўся бацька, калі пра ўсё паведаміў яму ягоны фактар у Лютыху, у якога мы спачатку мелі стол. Фактар атрымаў загад прыглядваць за намі стражэй, прэцэптара прагнаць, на мне падцягнуць тужэй лейцы і ў далейшым абмежаваць мяне ў грашовых выплатах. Гэта засмуціла нас абодвух, але хоць ён, прэцэптар, атрымаў адстаўку, мы так і не пакінулі адзін аднаго і бурдолілі дзень у дзень, ноч у ноч напрапашча. Але ўжо не могучы, як раней, раскідацца грашмі, мы далучыліся да кампаніі, якая па начах распранала на вуліцах людзей альбо ж нават і тапіла ў Маасе. А ўсё здабытае з такой небяспекай мы прамантэчвалі з нашымі паблядушкамі і амаль зусім закінулі навукі.

І вось калі аднаго разу па прывычнай завяздэнцы мы шнуравалі і нышкарылі па вуліцах, абдзіраючы студэнтаў, над намі ўзялі верх, мой прэцэптар упаў заколаты, а я з пяццю іншымі зацятымі скруцівазамі быў схоплены і пасаджаны пад варту. Калі нас на раніцу дапыталі і я назваў бацькавага фактара, чалавека статэчнага і паважанага, па яго паслалі, распыталіся пра мяне, і я быў выпушчаны яму на парукі з умовай, што да канчатковага выраку буду ў яго пад хатнім арыштам. Прэцэптара майго пахавалі, тых пяцёх як хуліганаў, разбойнікаў і мужабойцаў пакаралі, а майму бацьку паведамлілі пра ўсе мае ўвішкі. Той спехам кінуўся ў Лютых, уладзіў маю справу грашмі, прачытаў мне строгую мараль, памянуўшы, які цяжкі крыж, якую сардэчную пакуту і няшчасце я справіў яму, ітэ, як енчыла маці, што маё шалапуцтва пакроіла сэрца і скараціла ёй веку, і прыгразіў, што, калі я не папраўлюся, не адпіша мне спадчыны і прагоніць к чартаматары. Я абяцаў паправіцца і паехаў з ім дамоў; вось так і закончыліся мае штуды”.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАТЫ

*Сімпліцы даведаўся, як з прафузам
Олівер штуркі ліхія выюрзваў*

„Калі бацька прывёз мяне дахаты, ён убачыў, што я быў ушчэнт сапсаваны. Я зусім не зрабіўся пашаноўным *domine*⁶⁴, як ён, відаць, спадзяваўся, я быў хвалько і пустабрэх, які ўбіў сабе ў галаву, што ўсё на свеце ведае, што ён звышразумны. Ледзь толькі я крыху адагрэўся, як бацька сказаў мне: „Слухай, Олівер, я заўважыў, што асліныя вушы ў цябе чым далей, тым больш адрастаюць; ты нікчэмны баласт на зямлі і ні на што людскае не прыдатны адорвень. Вучыць такога дрынду рамяству позна; аддаць на паслужэнне якому-небудзь пану — дык жа на тое ты занадта грубы, а каб спасцігнуць мой гешэфт і весці яго, ты зусім не ўдаўся. Ах, што я набыў, убухаўшы ў цябе такія грошы? А я ж спадзяваўся зрабіць з цябе чалавека і мець у табе

63 Словы, якімі заканчваецца каталіцкая імша.

64 Зварот да святара (ад *лац.* *dominus*).

сваё суцяшэнне; а давялося выкупаць цябе з рук ката, і цяпер з вялікім смуткам мушу глядзець, як ты на маіх вачах валэндаешся і шлындаеш у гультайстве, быццам ты на тое толькі і створаны, каб падважыць мой крыж. Цьху, якая ганьба! Самае лепшае, каб я перацёр цябе на жорнах і прымусіў скаштаваць *miseriam cum aceto*⁶⁵, пакуль ты не заслужыш іншае долі, пакуль не акупіш сваіх дрэнных паводзінаў”.

Такія і іншыя лекцыі я мусіў слухаць дзень у дзень, аж нарэшце мне гэта збрыдла горш горкай рэдзькі, і я сказаў бацьку, што вінаваты зусім не я, а ён сам і мой прэцэптар, які звёў мяне з тропу, збіў з панталыку; а тое, што ён не мецьме з мяне суцяшэння, дык яно якраз і справядліва, дык яно так яму і трэба, бо і ягоныя ж бацькі не мелі ад яго радасці, бо то ж ён сам дапусціў іх сканаць у галоце і голадзе. Ён адразу мац-маці за дзягу, каб заплаціць за гэтае прадказанне, пачаў бажыцца ўсімі святымі, што адправіць мяне ў турму ў Амстэрдам. Тады я ўцек, і ў першую ноч схаваўся ў млыне, які бацька нядаўна купіў, і, выбраўшы момант, з’ехаў у Кельн на самым лепшым кані з ягонага двара.

Памянёнага лошадзя я ўсрэбрыў і зноў трапіў у хэўру зацятых прайдохаў, ашуканцаў і зладзюг, падоёных на тых, якіх пакінуў у Лютыху. Яны адразу раскусілі мяне па тым, як я вёў гульню, а я іх, бо на тое ёсць у нас свае знакі і прыкметы. Я адразу ўцэхаваўся ў іх і начамі дапамагаў ва ўсякіх шахер-махерствах. Але пасля таго, як неўзабаве аднаго з іх сфальдравалі як злодзея прылічнага⁶⁶, калі ён мерыўся сцібрыць кашалёк у адной знакамітай дамы на старым рынку і мне давялося з паўдня глядзець, як яго выставілі ў жалезным нашыйніку каля слупа ганьбы, адцялі яму вуха і адбатавалі кіямі, рамяство мне гэта пры-елася; таму я лёгка даўся ўгаварыць сябе паступіць у жаўнеры, бо якраз тым часам палкоўнік — як памятаеш, мы былі пад ягонай камандай у Магдэбургу, — набіраў хлопцаў, каб укамплектаваць свой полк. А ўжо бацька мой разнюхаў-такі, куды я ўцёк, і напісаў свайму фактару, каб той спраўненька ўсе выведаў пра мяне. Гэта здарылася якраз, калі я ўжо атрымаў у жменю грошы; фактар паведаміў бацьку, той распарадзіўся зноў адкупіць мяне, чаго б гэтка ні каштавала. Калі я пра гэта дачуўся, дык спалохаўся, каб не ўсунуцца ў вязніцу, і, хваробы вам, — адмовіўся выкупляцца. Праз тое і палкоўнік даведаўся, што я багаты купцовіч, і так нацягнуў цуглі, што бацька такі адступіўся і пакінуў мяне ў палку, думаючы, што калі я крыху пабоўтаюся на вайне, абшмуляюся, утрасуся, дык, можа, яшчэ і вярнуся на сцежку выратавання.

Па каторым там часе ў нашага палкоўніка здырдзіўся пісар, і мяне ўзялі на ягонае месца, на гэтай пасадзе ты мяне і застаў. Тады я пачаў заносіцца думкамі: што-та я, што з прыступкі на прыступку буду падымацца ўгору, і мой намер узвысіцца прымушаў мяне трымацца прыстойна і не дападаць, як гэта было раней, да рознай непатрэбшчыны, бурдоляў і абібоцтва. Аднак гандаль мой ніяк не ладзіўся, пакуль наш сакратар не даў дуба; тут я падумаў: „Трэба пастарацца сесці на ягонае месца”. Я шчодро раздаваў дарункі, падмазваў, дзе мог і каго мог. А калі маці даведалася, што я ўзяўся за розум, яна пачала дасылаць мне грошы. Гэтымі матчынымі фенікамі я падтыкаў усюды, дзе гэта, як мне здавалася, магло пайсці на карысць. А як што наш юны Хэрцбрудэр нашаму палкоўніку прыкіпеў да сэрца і праз тое меў перавагу, дык я стараўся прыбраць яго з дарогі, бо даведаўся, што палкоўнік канчаткова рашыў адпісаць яму сакратарства. Адвалочка з маім назначэннем, якога я заўзята дамагаўся, так знецярплівіла мяне, што я адкрыў нашаму прафузу свой цвёрды, як сталь, намер учыніць з Хэрцбрудэрам дуэль і закалоць яго. Але мне ніяк не ўдавалася ні да чога прычапіцца, каб мець прычыну. Ды й прафуз адгаворваў, кажучы: „Калі ты яго прышпіліш, дык гэта прынясе табе болей шкоды, чым выгоды, бо ты заб’еш любімага слугу палкоўніка”; ён жа і параіў мне ўкрасці што-небудзь пры Хэрцбрудэры і перадаць яму, прафузу, а ўжо ён патрапіць павярнуць усе як след, каб Хэрцбрудэр выпаў з-пад палкоўнікавай ласкі. Я ўсё зрабіў, як той раіў, і на

65 Бяда з воцатам, несхадзімае гора (лац.).

66 Выкрылі як злодзея на месцы злачынства (стар. бел).

хрысцінах у палкоўніка ўкраў пазалочаны келіх і занёс прафузу, які скарыстаўся ім і адхіліў юнага Хэрцбрудэра, што ты, мабыць, і сам добра памятаеш, калі ў вялікім намёце ў палкоўніка ён і табе напусціў поўныя штаны шчанюкоў”.

РАЗДЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ПЕРШЫ

*Сімпліцы слухае, які ў жайнерах
Олівер быў прайдоха й халера*

Мне пазелянела і пажаўцела ў вачах, калі я з вуснаў Олівера пачуў, што зрабіў гэты пацяробак з маім самым дарагім сябрам Хэрцбрудэрам, а я не мог за яго паквітацца. Я мусіў хаваць свой смутак, каб ён нічога не заўважыў, і таму папрасіў яго расказаць, што сталася з ім пасля бітвы пад Вітштокам, бо ўжо мне было вядома, як ён жывіў да таго.

„Пад час усёй баталіі,— сказаў Олівер,— я трымаўся не як канцылярскі пэцкаль, які толькі і умее, што мараць чарнілам, а як сапраўдны жаўнер, бо я быў спраўны верхавец і цвёрды, як жалеза, а як што не быў прыпісаны ні да якога эскадрона, дык рашыў паказаць свой валёр як чалавек, што мае намер альбо шпагаю пракласці сабе дарогу да ўзвышэння, альбо заплаціць горлам. Я лётаў, як бура, вакол нашай брыгады, паказваючы, што мне больш да твару трымаць у руцэ шпагу, а не пяро. Але гэта не дапамагло; адолела шведская Фартуна, і я мусіў раздзяліць з усімі ліхую долю, бо трэба было ісці на лежы да непрыяцеля, хоць датуль нікому не паддаваўся і ў палон не напрошваўся.

І вось пагналі мяне разам з іншымі палоннымі пеша ў полк, які стаў на адпачынак у Памераніі, а як што там было шмат зялёных навабранцаў, а я паказаў немалы кураж, дык мяне адразу паставілі капралам. Але я рашыў доўга не складваць гною, а як найхутчэй зноў перабрацца да імперцаў, на чым баку мне было больш да душы, хоць, якое там сумненне, у шведаў у мяне кар’ера пайшла б баржджэй. Свой намер я здзейсніў такім чынам. Я быў пасланы з сямю мушкецёрамі на далёкія кватэры, каб, учыніўшы там добрую экзэкуцыю, зыскаць і належную кантрыбуцыю. Здабыўшы так нешта з васемсот гульдэнаў, паказаў іх сваім малойцам, аж у іх вочы загарэліся, і мы сталкаваліся падзяліць гэтыя грошы між сабою і даць дзёру. А зрабіўшы так, падбухторыў я трох памагчы мне ўхайдокаць чатырох астатніх, а тады падзялілі грошы так, што кожнаму перапала па дзвесце гульдэнаў. І памаршыравалі ў Вестфалію. Па дарозе я ўлесціў аднаго з маіх таварышаў памагчы мне прыстрэліць яшчэ двух, а калі мы пачалі дзяліць здабычу, прыдушыў і апошняга, пасля забраў усе грошы, шчаслівы адправіўся ў Вэрле, дзе як след падудліў і павесяліўся.

Калі грошы канчаліся, я якраз добра ўсмакаваў розныя банкеты, гатовы быў дзень і ноч на іх бавіцца, асабліва калі пайшлі пагалоскі пра нейкага маладога жаўнера з Зёста, які рабіў наезды і прыдбаў шмат добра і імя, гэта якраз і падахвоціла мяне ўзяць з яго прыклад. Ён апранаўся ва ўсё зялёнае, так пачаў апранацца і я і рабаваў пад ягоным імем і вашых і нашых без разбору, чыніў усякія непатрэбствы, аж нам абодвум хацелі забараніць такія раз’езды.

Егер, што правда, застаўся дома, а я шураваў пад яго імем налева і направа, аж пыл курэў, і з гэтай прычыны памянёны егер паслаў мне выклік; знайшоў дурных — хай фехтуецца з ім хоць сам чорт, бо ён, як мне казалі, быў даволі спанатраны ў чарах, і яго сіла магла перабароць маю.

Але мне не ўдалося абысці ягоных хітрыкаў, бо ён з дапамогаю свайго канюшніка завабіў—такі мяне і майго сябра ў авечую кашару і хацеў прымусіць уступіць з ім у двубой пры поўным месячным святле ў прысутнасці двух сапраўдных чартоў-секундантаў. Але як што я на тое не згадзіўся, дык яны ўчынілі над мною самую гнюсную пакепу, пра што мой сябар пасля распусціў

такую плётку, быццам я вельмі асарамациўся і ўцёк адтуль у Ліпштат і паступіў на службу да гесэнцаў; але ў іх я не забавіўся, бо яны мне не давяралі, пасля чаго перайшоў у калакуцкую⁶⁷ службу, дзе хоць і высока плацілі, але нудная ваенная цяганіна не ўпасавала майму вясёламу нораву, бо трымалі нас, як манахаў, і мусілі мы жыць багальноёна, як манахі.

Як што я ўжо не адважваўся прыткнуцца ні да імперцаў, ні да шведаў, ні да гесэнцаў, бо у такім разе мог бы паставіць сябе пад пагрозу арышту, а ў галандцаў не мог далей заставацца, бо сілавым спосабам развянчаў нявіннасць адной паненкі, што па ўсіх знаках павінна было неўзабаве выйсці на божае святло, дык я рашыў пашукаць прыпірышча ў гішпанцаў, каб потым цішком увінуцца і ад іх ды пабачыць, як жа там пажываюць мае бацькі. Але калі я, так унамераны, рушыў у дарогу, дык мой кампас зусім здурэў, і я зусім незнарок прыбіўся да баварцаў. З імі я ў кампаніі братоў-мэрадзёраў прамаршыраваў да Брысгаў, карміўся тым, што краў ці выйграваў у косці. Калі заводзіліся грошы, я іх кідаў на гульнёвы стол, а ўначы шпурляў маркітанкам, а калі не было, краў, што пад руку падвернецца. Даводзілася, што за дзень зводзіў па два, а то і па тры кані з пашы ці з канюшні на пастоях, прадаваў іх і ўраз спускаў усё, што ўдавалася выручыць; я ціхенька падкрадваўся ўначы да намётаў і выцягваў адтуль самае каштоўнае проста з пад падушак. А на маршы я пільным вокам цікаваў за скуранымі валізкамі, якія вазілі з сабою жанчыны, абразаў іх з вазоў і — прэч з вачэй, пакуль не сталася баталія пад Вітэнваерам, калі мяне захапілі ў палон і зноў пагналі пеша і зашхнулі ў полк, гэтым разам ужо веймарскім жаўнерам.

Аднак і табар пад Брайзахам не прыйшоўся мне даспадобы, а таму я сказаў сабе: Олівер, годзе! загадзя падабраўшы полі і змыўся адтуль, каб з таго часу ваяваць ужо толькі за самога сябе, як ты бачыш.

І ведай, браце, з той пары я ўхайдокаў шмат розных фарсістых малойцаў, шмат грошыкаў праспераваў (*prosperiert*) і не пакіну гэтага, пакуль не ўбачу, што ўжо й браць больш нічога не засталася. А цяпер твая чарга, раскажы, як там у цябе ў жыцці склалася”.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ДРУГІ

Сімпліцы дзіву даецца з наканавання і з Оліверавага ваявання

Калі Олівер так закончыў свой дыкурс, канца не было майму здзіўленню з божай запабеглівасці. Я змог спасцігнуць, што найперш у Вестфаліі мой добрасны Бог не толькі па-бацькоўску асланіў мяне ад гэтага вылюдка, але яшчэ і так усе скіраваў, што ўсяліў у яго жах перада мною. Цяпер толькі я расшалопав, якую штуку я ўчыніў з Оліверам, як яму і прадказваў стары Хэрцбрудэр, і што ён, Олівер, як гэта можна бачыць з раздзела шаснацатага, зразумеў усё па-свойму, да таго ж на маю карысць. Бо калі б гэтаму зверу стала вядома, што я якраз той самы егер з Зёста, дык ужо ж бы ён адгадзіўся за ўсе, што я ўчворыў у кашары. І я зноў падумаў, як жа мудра і цьмяна стары Хэрцбрудэр выказаў свае прадказанне, што хоць, як правіла, словы яго праўдзяцца, але ўсё неяк можна павярнуць інакш, бо вось і гэтым разам, дзіўна і амаль неверагодна, каб я помсціўся за смерць такога чалавека, які заслужыў і вяроўку, і кола і які за сваё пацяробскае ўтрапенне не варты хадзіць па зямлі. Апрача ўсяго, мая была выгода і з таго, што я першы не расказаў яму пра сваё жыццё, бо тады я сам адкрыў бы яму, што менавіта я яго зняславіў; і я зрабіў выснову, што мой добрасны Бог не пакінуў мяне без свайго міажалю, і я меў надзею, што Бог пашле

⁶⁷ Галандскую (*стар. бел.*).

мне шчаслівае і неганеёнае збавенне. Адаючыся такім думкам, на твары ў Олівера я заўважыў некалькі шнараў, якіх пад Магдэбургам у яго яшчэ не было, а таму нават падумаў, ці не былі гэта меціны, якія пакінуў яму Гізуйчмут, калі ў масцы чорта расхрыстаў Оліверу ўсю морду; я спытаўся ў яго, адкуль у яго гэтыя засечыны, дадаўшы, што хоць ён і раскажаў мне ўсё свае жыццё, аднак я лёгка здагадаўся, што ён змоўчаў самае цікавае, бо яшчэ не паведаў мне, хто яго так распісаў. „Э, браце, — адказаў ён, — калі б я завёўся ў распавяданні пра ўсе мае вычуды і шалаганствы, дык нам абодвум, мне і табе, гэта хутка абрыдла б. Але каб ты ўпэўніўся, што я нічога не ўтоіў з сваіх прыгодаў, дык скажу табе ўсю шчырую праўду і пра гэта, хоць, здаецца, яно было учынена, каб пазбыткаваць з мяне.

Я ўжо зусім быў паверыў, што яшчэ ў чэраве ў маці мне было наперад вызначана хадзіць пазначаным, бо яшчэ зводмаладзь шкаляры раскуракачылі мне храпу, калі нагадзіла мне з імі зацяцца. А яшчэ злядашчыў мяне адзін з тых чартоў, якія падпільнавалі мяне з егерам з Зёста, драпіны ад ягоных пазуроў гоіліся на маім твары шэсць тыдняў, але мне ўсё-такі ўдалося іх звесці дашчэнт. А гэтыя шнары, якія ты цяпер бачыш на маім твары, яны зусім з іншай прычыны, а менавіта: калі я яшчэ кватараваў у шведаў у Памераніі і завёў сабе прыгожую мэтрэсу, гаспадар дома мусіў саступіць нам свой ложка. А ягоны кот, які прывык штовечара ляжаць на той самай пасцелі, штоночы чыніў нам вялікія завады ў каханні, бо зусім не збіраўся саступаць нам сваё законнае месца так лёгка, як гаспадар з гаспадыняй.

Гэта настолькі засмуціла маю мэтрэсу, якая і без таго трываць не магла ніякіх катой, што яна пабажылася, што ані-ані ў якім разе не выкажа мне свайго кахання, пакуль я не выкіну гэтую поскудзь і што, калі я і далей хачу цешыцца з яе мілай пяшчоты, дык мушу папомсціць кату, маючы сваю з таго асалоду; таму я, не доўга думаючы, запхнуў яго ў мех, узяў з сабою двух велізарных сялянскіх сабак, а сабакі катой не выносяць, занёс мех на шырокі луг, дзе хацеў зладзіць вясёлую пацеху, думаючы, што раз нідзе няма ніводнага дрэва, куды мог бы ўзляцець той кот, дык сабакі паганяюць яго па роўным месцы, як зайца, а я сабе буду глядзець і дзівіцца.

Але злашчасная планіда мая! Вось тут якраз я і зведаў не толькі сабачую жытку, як у нас кажучь, але і кашэчую, якая, дарэчы, дужа дрэнна даследавана, інакш былі б прымаўкі і пра яе, бо той кот, як толькі я развязаў мех, апынуўшыся ў чыстым полі перад сваімі заклітымі ворагамі, і не ўбачыўшы ніякага дрэва, на якім мог бы пашукаць сабе ратунку, і не хочучы заставацца ўнізе, дзе яго умомант разадралі б на дроёныя шматкі, сігануў мне проста на галаву — я ж і быў яму дрэва, а калі я пачаў адбівацца, дык з мяне зляцеў капялюш. Чым больш я стараўся ададраць ката, тым мацней ён ушчаперваўся. Прагнаў крыві і лютыя на катой сабакі не сталі абыякава глядзець на наш двубой, а ўмяшаліся ў яго; раззявіўшы, апчэрыўшы зяпы, яны скакалі вакол нас, стараючыся дастаць ката, які аніяк не хацеў злазіць, учапіўшыся чатырма пазурастымі лапамі не толькі ў валасы, але і ў твар. І калі ён, адбіваючыся ад сабак, не пацэліць сабаку па мордзе, дык мяне ўжо не абміне. А як што яму ўсё-такі ўдавалася часам зарваць сабаку па пысе, дык і тыя аж заходзіліся, стараючыся сцягнуць ката ўніз, і, што мне з таго іхняга незнароку, таксама баранавалі і скародзілі твар. А калі я сам абяруч хапаў ката, каб адарваць яго ад сябе, ён кусаўся і драпаўся што сілы і шалу меў.

Вось так я і трапіў у кашэча-сабачы закалот, мяне пакусалі, падрапалі і так раскуклацілі, што я, бадай, і на чалавека мала быў падоёны; а найгоршае, увесь час была небяспека, што сабакі, лютуючы на ката, маглі паадрываць мне і нос і вушы. Мой каўнер і калет заліло крывёю, як на кузні каля слупа, дзе лягчаюць жарабцоў і пускаюць ім кроў у дзень святога Сцяпана; я нічога не мог прыдумаць, як мне ўратавацца ад такой пакуты. Нарэшце я кінуўся на зямлю, каб сабакі маглі схпіць ката, і мой капітоліум больш не быў арэнай бітвы. Сабакі мамэнтам разадралі ката, а я так і не атрымаў спадзяванай пацехі, адно толькі паглумішча і смехі жывыя з такога твару, які ты цяпера можаш бачыць. Таму я так угневаўся, што прыстрэліў

абодвух сабак, а маю мэтрэсу, якая спрычыніла гэту блазнуту, так адчавіў, што з яе можна было адцэдзваць алей, пасля чаго яна ад мяне ўцякла к чарцям сабачым, бо не магла ж яна любіць такую куксамордзіну”.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ТРЭЦІ

*Сімпліцы бачыць: Олівер нелюдзь;
і разважае, каб уцячы як-небудзь*

Я ахвотна пасмяяўся б з расказанай Оліверам прыгоды, калі б не мусіў паказваць спагаду. А як пачаў я сам расказваць пра сваё жыццё, мы раптам згледзелі карэту з двума райтарамі абапал — усё гэта ехала ў наш бок. Мы збеглі са званіцы і заселі ў доме каля самай дарогі, вельмі зручны для нападу. Свой мушкет я трымаў зараджаны ў запас, а Олівер адразу адным стрэлам паклаў каня і ссадзіў райтара, перш чым яны нас выявілі, і тады другі адразу ўцёк; калі я з узведзеным курком падступіўся да фурмана і прымусіў яго злезці з козлаў, падаспеў Олівер і адным махам рассадзіў яму галаву да самых зубоў, хацеў ўжо прыкончыць жанчыну і дзяцей у карэце, якія былі больш падоёныя на мерцвякоў, чым на жывых. Я рашуча ўсупрацівіўся і адрэзаў яму, што калі ён хоча выканаць свой намер, дык няхай спярша заб’е мяне. „Ах,— усклікнуў ён,— неразумны Сімпліцы, вось ужо ніколі не падумаў бы, што ты і праўда як добры дурань будзеш рацымонні разводзіць!” Я адказаў: „Браце, якая можа быць шкода ад гэтых нявінных дзяцей? Былі б гэта дарослыя дундукі, дык каб бараніліся, тады іншая рэч”.— „Што? — запярэчыў ён.— Калі яйцы на патэльні, позна з іх куранятам выводзіцца! Я добра ведаю гэтых смаркатых крывасмокаў; іхні бацька — маёр, сапраўдны гіцаль і ліхая ўбоіна, пашукаць другога такога на свеце!” з гэтымі словамі ён усё яшчэ памыкаўся зарэзаць бедных дзяцей; але я стрымліваў яго, пакуль ён, нарэшце, не ўрымсціўся. Там былі пані маёрыха, служанка і трое прыгожых небажат, якіх мне было шчыра шкада; а каб яны нас не выдалі, іх усіх мы замкнулі ў склеп, дзе ім не было ніякай ежы, апроч бруквы і іншай гародніны, хай пасядзяць, пакуль хто-небудзь іх не выпусціць. Пасля мы вымелі карэту, забралі сямёрку выдатных коней і пагналі іх у лес, у самую гушчобу.

А калі мы прывязалі коней і траха агледзеліся, я заўважыў непадалёк ад нас нейкага малойчыка, які ціхенька стаяў пад дрэвам; я паказаў на яго Оліверу, думаючы, што трэба папільнавацца. „Во, дурань! — сказаў ён.— Дык жа гэта жыд, якога я тут прывязаў; ён, шалаган, нябось даўно ўжо спруцянеў”. Олівер падышоў да таго жыда, садануў кулаком пад сківіцу і сказаў: „Ну, сабака, і ты таксама мне шмат дукатаў прынёс”. І калі ён яго такім вась манерам паварушыў, у таго з рота выпала некалькі дублонаў, якія няшчасны хітрун схаваў там і трымаў да самай смерці. Олівер тут жа засунуў яму руку ў пашчу і выграб дванаццаць дублонаў і выдатны рубін. „Гэтай здабычай,— сказаў ён,— я заўдзячаюся табе, Сімпліцы”. І падарыў мне рубін, а сам выправіўся па свайго халопа, наказаўшы мне заставацца каля коней, але добра глядзець, каб мёртвы жыд не пакусаў — гэта так ён пакешіў з мяне, намякнуўшы, што ў яго больш адвагі, чым у мяне.

Пакуль Олівер хадзіў па таго мужыка, я пакутліва думаў і прыкінуў, у якую небяспеку ўмазаўся. Але чаго мне ў вяроўку лезці? — я рашыў ускочыць на каня і даць лататы, але занепакоіўся, бо а раптам Олівер, можа, якраз дзе падсочвае і адразу стрэліць, я ж пабойваўся, што ён цяпер толькі выпрабоўвае маб пастаянства і затаіўся дзе-небудзь паблізу, каб падпасвіць мяне. Потым падумалася — сыду пеша, але тут жа набегла думка — а што, калі, уцёкшы ад Олівера, я дастануся ў лапы сялянам з Шварцвальда, пра якіх ішла нядобрая слава, быццам яны даюць жаўнерам па мазгах. А калі возьмеш, думаў, усіх коней, каб адабраць у Олівера сродак пагоні, а цябе захопяць веймарцы, дык гэта ж пэўнае кола, як злоўленаму злодзею-канаграду. Адным словам, я не мог прыдумаць нічога надзейнага на ўцёкі, асабліва тут, у

густым лесе, дзе не ведаў ні дарог, ні сцежак, а звыш таго прачнулася сумленне і мучыла мяне, бо я пакінуў фурмана і стаўся прычынай таго, што ў яго так немміласэрна адабралі жыццё, і ўявіліся мне абедзве няшчасныя жанчыны і нявінныя дзеці, замкнутыя ў склепе, дзе яны, можа, асуджаны на такую ж пагібель, як гэты халдэй пад дрэвам. І я, бязрадны, хацеў суцешыцца сваёй невінаватасцю, бо дзейнічаў супроць сваёй волі і пад прымусам; але сумленне маё падказвала, што іншымі сваімі ўправамі я даўно заслужыў, каб мяне разам з гэтым зацятым бандытам аддаць у рукі юстыцыі на справядлівую кару горлам. Пад канец я паклаў вялікую надзею на Божую літасць і прасіў выратаваць мяне; і калі найшла на мяне такая мілата, я падумаў: „Дурань! ты ж не пад замком і не прывязаны, перад табою адкрыты ўвесь белы свет з прасветам. Ці мала ў цябе коней, каб уцякаць? А не хочаш езна, бяжы пеша, у цябе ж рэзвыя ногі”. Тым часам, пакуль я так пераймаўся, не могучы наважыцца на што-небудзь пэўнае, вярнуўся Олівер разам з нашым селянінам. Ён правёў нас разам з коньмі на хутар, дзе мы падсілкаваліся і па чарзе паспалі па некалькі гадзін. Папоўначы мы паскакалі далей і да полудня паспелі да швейцарскіх пастоў, дзе Олівера добра ведалі і зладзілі нам выдатны пачастунак. І пакуль мы весяліліся, гаспадар паслаў па двух жыдоў, якія купілі ў нас коней за паўцаны. Усё было зроблена так гладка і міла, што не спатрэбілася лішніх дэбатаў. Галоўнае, пра што спыталіся жыды, гэта: „Чые гэта коні — імперскія ці шведскія?” Даведаўшыся, што веймарскія, разважылі: „Ага, дык іх трэба гнаць не ў Базэль, а ў Швабію да баварцаў!” — вельмі здзівіўшы мяне сваёй вялікай абазнанасцю і шчырасцю.

Мы банкетавалі па-панску, тутэйшыя стронгі і ракі былі нам сама да смаку. А як што ўжо й звечарэла, мы зноў рушылі ў дарогу, наладаваўшы нашага селянша, як асла, кумпякамі і ўсякай іншай страўнасцю; з усім гэтым мы на другі дзень завярнулі на адзінокі сялянскі двор, дзе нас прынялі гасцінна і ласкава; мы прабавілі там некалькі дзён з прычыны благага надвор’я, бо вецер, дождж і снег не дужа прыемныя спадарожнікі. Потым прабраліся суцэльным лесам і рознымі сцежкамі да таго нашага дамка, куды мяне Олівер прывёў першага разу, калі браў з сабою.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ЧАЦВЁРТЫ

*Сімліцы бачыць: адзін ён застаўся,
як праказана, за Олівера паквітайся*

Калі мы так аселі адпачыць і пад’есці, Олівер паслаў селяніна купіць што-небудзь з ежы, а таксама пораху і шроту. Калі той пайшоў, Олівер зняў каптан і сказаў: „Браце, не магу я так далей адзін цягаць гэтыя чортавыя грошы”, пасля адвязаў некалькі каўбасак, валікаў такіх, якія ён насіў на голым целе, кінуў іх на стол і сказаў: „Ты таксама павінен папрацаваць і панасіць, пакуль набяром, каб хапіла абодвум на чорны дзень; гэтыя праклятыя каўбасы намулялі мне бакі; не магу іх больш цягаць на сабе”. Я адказаў: „Браце, калі б іх у цябе было столькі, як у мяне, дык не намулялі б”. — „Што? — перабіў ён мяне. — Ведай, што маё, тое і тваё, а што здабудзем разам — напалам!” Я падняў абодва мяшэчкі і адчуў, што яны цяжкія, бо накладзены шчырым золатам. Я сказаў, што ўсё гэта складзена вельмі нязручна і калі яму заўгодна, дык можна ўсё так зашыць, што насіць будзе лягчэй. А калі ён даў мне на гэта волю вольную, я пайшоў з ім да душлястага дуба, дзе ў яго былі схаваны нажніцы, іголки і ніткі; так з пары штаноў я скроіў яму і сабе па пары наплечнікаў, упакаваў у іх мілья чырвоныя манеткі, і, калі мы надзелі гэтыя наплечнікі пад кашулі, атрымалася, што як бы на нас былі спераду і ззаду залатыя панцыры, што было якраз вельмі дарэчы, бо гэта давала дадатковую бяспеку, калі не ад кулі, дык, прынамсі, ад шаблі. Я падзівіўся і спытаўся ў яго, чаму пры ім няма срэбра, і ён адказаў, што яно ў

яго схавана ў дупле, больш за тысячу дукатаў, якімі ён дазволіў апекавацца мужыку, і дакладнага ліку ім не ведае, бо ў грош не ставіць такія авечыя бобахі, як срэбра.

Калі са швівам было скончана і грошы былі ўкладзены, мы выправіліся ў наш ложамент, дзе ноччу гатавалі ежу і грэліся каля печы. А ўдзень, каля гадзіны, калі мы меней за ўсё таго чакалі, у нашу хатку шырока расхлябеніліся дзверы і ўвальваюцца шасцёра мушкецёраў з капралам, са зброяй напагатове і запаленымі кнатамі; яны заяглілі на ўсё горла, каб мы ім здаваліся. Аднак Олівер, які, як і я, заўсёды трымаў пры сабе зараджаны мушкет і востры меч і якраз сядзеў за сталом, калі я стаяў за дзвярмі каля печы,— адказаў ім некалькімі кулямі, ад якіх двое адразу грывнуліся на падлогу, а я двума стрэламі паклаў трэцяга і скалечыў чацвёртага. Потым Олівер вышмаргнуў з похваў востры меч, які выручаў яго з любой бяды, ды такі востры, што рэзаў волас і можа быць параўнаны са славутым мячом Калібурнам англійскага караля Артура, і разваліў пятага ад пляча да пупа, аж з яго ўсе тэльбухі вывернула і ён агідна паваліўся ва ўсе гэта сваё. Тым часам я навярнуў шостаму прыкладам па галаве, ён і ногі выпруціў. Такую самую порцыю сам Олівер атрымаў ад сёмага, ды такое сілы, што мазгі вылецелі; а я сваім цёнгам гваздануў гэтага сёмага, і ён лёг побач за добрую кампанію, не кеўкнуўшы. А калі паранены, якога я падстрэліў спачатку, убачыў такі ўдар і заўважыў, што я павярнуў мушкет і хачу выбіць з яго астатні дух, ён кінуў сваю зброю і давай уцякаць, быццам яго сам чорт гнаў. На ўсю гэтую баталію пайшло часу не больш чым каб сказаць пацеры,— сямёра адважных жаўнераў ляжалі гатовенькія.

І такім чынам запанаваўшы адзін над полем сечы, я агледзеў Олівера, ці не засталася ў ім якога каліўца жыцця,— не, не засталася, ён не дыхаў; я разважыў, што няварта пакідаць мёртваму столькі грошай, якія яму ні на што ўжо не патрэбныя; я зняў з яго зал ату ю шкуру, якую толькі ўчора пашыў яму, і павесіў на плечы паўзверх сваёй. І як што мушкет мой быў разбіты, дык я забраў Олівераў, а таксама ягоны востры баявы меч; узброіўшыся на ўсякі раз, я даў дзёру па той самай дарозе, па якой, як я ведаў, павінен быў вяртацца наш селянін. Я сеў крыху наўзбоч ад таго месца, каб яго дачакацца, агледзецца і падумаць, што ж рабіць далей.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ПЯТЫ

*Сімпліцы страчае названага брата,
які бадзяўся ў плюндрах і латах*

Не праседзеў я і паўгадзіны ў развагах, аж гля,— наш мужык, засопся, як мядзведзь; бяжыць штомоцы і не згледзеў мяне, пакуль я яго не дагнаў. „Куды ляціш? — пытаюся.— Што новага?” Ён адказвае: „І не пытайся, уцякай хутчэй! Сюды ідзе капрал з шасцю мушкецёрамі, а ў іх загад узяць пад варту цябе і Олівера і жывых ці мёртвых даставіць у Ліхтэнэк. Яны і мяне захапілі і загадалі весці сюды, але па дарозе я ўцёк і вось прыбег”. Я падумаў: „Ах ты, чмурыла! Засыпаў нас, каб прысабечыць дупло”; але не падаў выгляду, бо мне быў патрэбен праваднік, а сказаў толькі, што Олівер і усе, хто меўся ўзяць нас пад варту, вунь яны там, ляжаць, ножкі згарнуўшы. А як што мужык не даваў веры, я зрабіў ласку, пайшоў з ім на месца, дзе ён на свае вочы ўбачыў тую ліхагу — сем трупаў. „Сёмаму з тых, што прыйшлі па нас, я даў уцячы, і бачыць Бог, калі б я мог зноў ажывіць палеглых тут, я б так і зрабіў!” Мужык аслупянеў ад жаху і дзіва і усклікнуў: „Што ж рабіць?” Я адказаў: „Што рабіць, ужо ясна! Выбірай адно з трох: альбо ты зараз правядзеш мяне праз лес у Філінген, альбо пакажаш дупло, дзе схаваныя грошы Олівера, альбо памрэш на месцы і зробіш добрую кампанію гэтым падлам! Калі правядзеш у Філінген, грошы застануцца табе аднаму, а пакажаш дупло, падзелім напалам, а калі ні тое, ні другое, я прыстрэлю цябе і пайду сваёй дарогай, а грошы ні мне, ні табе”. Мужык з вялікай ахвотай умыкнуўся б ад мяне, але баяўся мушкета, а таму

бухнуў на калені і выбраў першае. І вось мы, у вялікім спеху і без ежы, пітва і адпачынку, рушылі і ішлі ўвесь той дзень і ноч, бо, на наша шчасце, было даволі светла, а пад раніцу ўбачылі горад Філінген, дзе я і адпусціў мужыка. На гэтай дарозе мужыка падганяў страх, а мяне жаданне ўратаваць жыццё і свае грошы, і я амаль паверыў, быццам золата дадае чалавеку сілы, бо хоць я нёс на сабе вялікі цяжар, аднак не адчуваў, каб вельмі стаміўся.

Я палічыў за добрую аснову, што, калі я падышоў да Філінгена, гарадская брама была адчынена. Каравульны афіцэр учыніў мне допыт, і калі пачуў, што я назваўся вольным райтарам з таго самага палка, які мне вызначыў Хэрцбрудэр, вызваліўшы ад мушкецёрства ў Філіпсбургу, а таксама, што я ўцёк з лагера пад Брайзахам, ад веймарцаў, куды трапіў пасля таго, як быў захоплены ў палон каля Вітэнваера і запхнуты сілаю ў іхняе войска, а цяпер вось хачу вярнуцца ў свой полк да баварцаў, ён прыставіў да мяне мушкецёра, які і завёў мяне да каменданта. Той яшчэ кволіўся ў ложку, бо за поўнач прашчыраваў за справамі, і мне давалося чакаць з добрых паўгадзіны каля ягоных дзвярэй, але як што людзі ішлі з ранішняй імшы, дык мяне з усіх бакоў абступілі гараджане і жаўнеры, усім хацелася ведаць, як там пад Брайзахам; ад гэтага вэрхалу прагнуўся камендант, які загадаў упусціць мяне.

Ён учыніў мне новы гізамант⁶⁸, а я адказваў усё тое самае, што і каля гарадское брамы. Потым ён распытаўся пра ўсякія прыватныя дробязі аблогі і ўсякае астатняе, і тут я прызнаўся, што тыдні два прабыў у аднаго малойца, які таксама быў з беглых, і з ім разам мы напалі на карэту і абабралі яе, спадзеючыся здабыць у веймарцаў столькі, каб купіць коні, экіпіравацца і явіцца кожнаму ў свой полк; аднак учора на нас напаў капрал з шасцю мушкецёрамі, у выніку чаго мой прыяцель і яшчэ шасцёх, пасланых ад праціўніка, палеглі на месцы, а сёмы ўцёк, як і я, прычым кожны на свой бок. Пра тое, што я мерыўся прабрацца ў Л. у Вестфаліі да сваёй жонкі і што на мне два поўныя наплечнікі, я маўчаў, як мёртвы. І тое, праўду сказаць, я зусім не саромеўся, што прамаўчаў, бо што яму да таго? Ён не пытаўся, я не хлястаў языком, ён не цягнуў на рэпус, я не ўпіраўся, ён толькі не мог даць веры, што мы ўдвух з Оліверам паслалі ў поцьму шасцёх мушкецёраў, а сёмага завярнулі ў бегі, хоць мой прыяцель заплаціў за гэта жыццём. У час гэтага дыскурсу мне якраз надарыўся выпадак завесці мову пра выдатны меч Олівера, якім, вось ён пры мне, я нахваліцца не мог. І ён так спадабаўся каменданту, што я, каб адысці ад яго добрым манерам і атрымаць пашпарт, мусіў памяняцца з ім на шпагу. І праўда, меч быў выдатны, прыгожы і ладны, на ім быў вытраўлены вечны каляндар, і магу пабажыцца, што ён быў выкаваны самім Вулканам у hora Mortis і ўжо ж, напэўна, быў зроблены, як апісана ў „Скарбніцы герояў”, і менавіта таму ўсе іншыя мячы ламаюцца аб яго і самыя бясстрашныя ворагі і адважныя, як ільвы, ваяры ўцякаюць, нібы зайцы. Калі ён мяне адпусціў і загадаў выпісаць мне пашпарт, я самай кароткай дарогай выправіўся на пастойны двор, дзе і сам не ведаў, ці то заваліцца спаць, ці паесці. Аднак рашыў спачатку спатоліць голад і таму загадаў прынесці мне ежы і напіткаў, раздумваючы, як я зладжу свой гандаль і пры маіх грошах ужо ж напэўна дабяруся да Л. да сваёй жонкі, бо ў мяне было столькі ж ахвоты вяртацца ў полк, як і скруціць сабе карак.

Тым часам, пакуль я аддаваўся ў думках такім спекуляцыям і прыдумваў розныя іншыя хітрыкі, у пакой прашкандыбаў нейкі малойчык з мыліцаю пад пахай; у яго была перавязаная галава, рукі на перавязі і такія страшныя лахманы, што я не даў бы за іх і гелера. Ледзь толькі тракцірны слуга ўбачыў яго, як адразу хацеў прагнаць, бо ад яго нясцерпна смярдзела і ён быў увесь у вошах, імі можна было б абсыпаць швабскі стэп. А ён маліў-прасіў, каб яму, дзеля Бога, дазволілі пагрэцца, але дарма. Калі я ўмілажаліўся з яго і папрасіў за яго, таго пусцілі да печы, як валацуту. Ён глядзеў на мяне, як мне здалося, заходзячыся з голаду і неяк багавейна, пры гэтым некалькі разоў глыбока ўздыхнуў; і калі слуга выйшаў, каб прынесці смажаніны, ён падышоў да майго стала і працягнуў мне гліняны кубак. Я лёгка мог

68 Экзамен (бел. гутарковае).

здагадацца, чаго ён падышоў, узяў ў яго кубак і наліў піва, перш чым ён паспеў папрасіць. „Ах, дружа, — сказаў ён, — дзеля Хэрцбрудэра дай мне таксама крыху паесці!” Калі я пачуў гэта, у мяне сэрца захалонула, і я зразумеў, што гэта сам Хэрцбрудэр. Я ледзь не самлеў, калі ўбачыў яго ў такім бяdotным стане, але сцерпеў, кінуўся яму на шыю і пасадзіў побач з сабою, бо нам абодвум слёзы засцілі вочы, мне ад жалю, яму ад радасці.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ШОСТЫ

*Сімпліцы слухае, колькі бедаў
Хэрцбрудэр за час іх разлукі зведаў*

Наша неспадзяваная сустрэча так нас уразіла, што мы не маглі ні есці, ні піць, а толькі апытваліся, што ды як сталася з кожным з таго часу, як мы бачыліся апошні раз. Але мы не маглі шчыраваць адкрыта, бо тракціршчык і слуга ўвесь час шнуравалі туды-сюды. Тракціршчык здзіўляўся, што я не грэбую такім завашыўленым хлопцам, а я сказаў, што на вайне такое бывае часта. Як што я зразумеў, што Хэрцбрудэр дагэтуль быў у шпіталі і карміўся жабраваннем і што раны ягоныя кепска перавязаныя, дык умовіўся з гаспадаром, каб ён адвёў яму асобны пакой, па-клаў Хэрцбрудэра ў ложка і загадаў паклікаць да яго найлепшага доктара, якога толькі можна было знайсці, а таксама краўца і швачку, каб апрануць яго і звесці ўсе вошы, якія стачылі яго да касцей. У мяне ў кашальку яшчэ вадзіліся дублоны, якія Олівер дастаў з рота ў мёртвага жыда. Я лягнуў імі па сталі і сказаў Хэрцбрудэру так, каб чуў тракціршчык: „Глядзі, браце, вось мае грошы; хачу іх патраціць на цябе і праесці разам з табою”, і гаспадар пачаў нам старанна прыслужваць. А фельчару я паказаў рубін, таксама дастаты з памянёнага халдэя, цаною прыкладна ў дваццаць талераў, і сказаў: „Як што тыя невялікія грошы, што пры мне, пойдучь на пракорм і на вопратку майму сябру, дык я намераны даць табе гэты рубш, калі толькі ты хутка паставш на ногі памянёнага сябра”, фельчар быў задаволены і таму ўжыў свае найлепшае лячэнне.

Дык вось, даглядаў я Хэрцбрудэра, як свае другое Я; аддаў пашыць яму простае адзенне з шэрага сукна, але спярша выправіўся да каменданта з-за пашпарта і паведаміў яму, што сустрэў цяжка параненага прыяцеля і хачу дачакацца, калі ён паправіцца; а пакідаць яго тут не адважваюся, каб не адказваць за яго ў палку. Камендант пахваліў мой намер і дазволіў заставацца, колькі мне будзе мусова, і паабяцаў даць нам добры пашпарт, калі мой прыяцель уздольніцца на дарогу разам са мною.

А вярнуўшыся да Хэрцбрудэра і сеўшы каля ягонага ложка, я папрасіў яго расказаць мне, як ён трапіў у такую бяdotу; бо я ўжо быў падумаў, што, можа, з якой-небудзь важнай прычыны ці з якой-небудзь прамашкі яго пазбавілі ранейшага высокага звання і гонару і ўвалілі ў цяперашнюю ліхату. А ён сказаў: „Браце, ты ж ведаеш, што я быў самы любімы і давераны сябар і фактар у фон Гёца; табе таксама даволі добра вядома, як нешчасліва закончылася мінулая кампанія, у якой ён быў галоўны генерал і камандзір, калі мы не толькі прайгралі бітву пад Вітэнваерам, але і не змаглі вызваліць з аблогі Брайзах. І як што пра тое пайшлі па свеце самыя розныя пагалоскі, дык памянёнага графа заклікалі да адказу і павезлі ў Вену, я ад сораму і страху па добрай волі ўвергнуў сябе ў такую мізэрнасць і часта зычыў сабе смерці ў такой нэндзы ці жыць употайкі, пакуль не выявіцца, што граф ні ў чым не вінаваты, бо, наколькі я ведаю, ён заўсёды быў верны рымскаму імператару. А што ён летась не меў ўдачы, дык, як я мяркую, трэба прыпісаць гэта не графавай памылцы, а прадвызначанасці ад Навышняга, які пасылае перамогу таму, каму хоча.

Калі мы надумаліся вызваліць з аблогі Брайзах і я ўбачыў, што ў нас справы ідуць ні хібка ні зыбка, як на заўтра збіраючыся, я ўзброіўся і пайшоў на абложны пльвучы

мост, рібыта адзін мог усё завяршыць, чаго тады не разумеў і што, зрэшты, не было маім абавязкам; аднак я хацеў падаць прыклад астатнім, і, як летась улетку нам не ўдалося нічога зрабіць, дык, на шчасце ці на няшчасце, я апынуўся ў першых радах наступу, і мне першаму давялося сутыкнуцца з непрыяцелем, і тут пайшла пацеха. І хоць я быў першы ў наступе, аднак жа апынуўся апошні ў абароне, бо мы не вытрымалі шалёнага націску французаў і таму раней за іншых трапілі ў рукі ворагам. Мяне паранілі ў правую руку і амаль адразу ў сцягну, і я не мог ні бегчы, ні выхапіць шпагу; а як што цесната і небяспека не дазвалялі ні прасіць, ні даваць пARDону, дык атрымаў я яшчэ і ўдар па галаве, ад якога ўпаў на зямлю, і як што на мне была добрая вопратка, дык мяне распранулі і скінулі, як мертвага, у Рэйн. У такой бядзе я паклікаў Навышняга і аддаўся яго святой волі, і калі я даваў розныя зарокі, дык адчуў яго заступніцтва: Рэйн выкінуў мяне на бераг, я заткнуў свае раны мохам, і хоць ледзь не замерз, аднак жа адчуў у сабе асаблівую сілу, так што здолеў адпаўзціся, бо мне памог Бог, і вось я, хоць і вельмі моцна скалечаны, трапіў да братоў-мэрадзёраў і жаўнерскіх жонак, якія пашкадавалі мяне, хоць мяне зусім не ведалі. Яны ўжо й не думалі пра шчаслівае вызваленне крэпасці, што мне спрычыніла боль большы, чым ад ран. Яны накармілі і абагрэлі мяне каля вогнішча, далі вопратку, і, перш чым я паспеў як след перавязаць свае раны, як убачыў, што нашыя змерыліся да ганебнага адступлення і прызналі справу за прайграную, што мяне вельмі засмуціла; я рашыў нікому не адкрывацца, каб і на маю долю не дасталася кпінаў, а таму прыстаў да некалькіх параненых з нашай арміі, з якімі ішоў фельчар. Яму я аддаў свой залаты крыжык з шыі, за што той перавязаў мае раны. Так я і веў, дарагі Сімпліцы, сваё мізэрнае жыццё, пастанавіўшы нікому не адкрывацца, пакуль граф фон Гец не выйграе справу. І цяпер, бачачы тваю вернасць і шчырую сардэчнасць, я атрымаў вялікую надзею, што мілажальны Бог яшчэ не пакінуў мяне, бо сёння раніцай, калі я ішоў ад першай імшы і ўбачыў цябе каля камендантавай кватэры, дык уявілася мне, што Бог паслаў цябе да мяне замест свайго анёла, які павінен прыйсці да мяне на дапамогу ва ўсякай маёй нягодзе”.

Я суцяшаў Хэрцбрудэра, як толькі мог, і адкрыў яму, што ў мяне куды болш грошай, чым тыя некалькі дублонаў, якія я паказаў, і што ўсё гэта цяпер паслужыцца і яму; і тым часам раскажаў пра пагібель Олівера і якім чынам я вымушаны быў адпомсціць за ягоную смерць, і гэта так падняло мой дух, што паспрыяла яго цялеснаму ацаленню, бо дзень у дзень раны ягоныя гоіліся лепей і лепей.

КНИГА ПЯТАЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

Сімпліцы і сябар сардэчны ягоны ідуць у Швейцарыю на паклоны

Калі Хэрцбрудэр зусім ачуняў і залечыў свае раны, ён раскажаў мне, як у цяжкай бядоце ён даў зарок адбыць паломніцтва ў Айнзідэльн. А як што цяпер ён зусім блізка ад швейцарскай граніцы, дык вось і думае ўчыніць гэта, кормячыся ў дарозе бедніцкай міласцінай; я быў вельмі рады пачуць гэта і прапанаваў яму свае грошы і кампанію, я нават хацеў адразу купіць два конікі, каб выправіцца з ім у падарожжа, праўда, не таму, што мяне парывала на тое пабожнасць і сумленне, а таму, што хацелася пабачыць швейцарскую рэспубліку, якая была адзінай дзяржавай, дзе працвітаў усімі жаданы мір. Мяне таксама парадавала, што падарожжа давала нагоду паслужыцца Хэрцбрудэру, бо я палюбіў яго, як самога сябе; але ён усё адхіліў: і маю дапамогу, і маю кампанію, спаслаўшыся на тое, што паломніцтва

ўчыняецца толькі пеша, ды яшчэ пры гэтым трэба насыпаць у боты гароху. А калі ўжо мне аж так ў галаву ўроілася скласці яму кампанію, дык гэтым я не толькі яму парушу ўмілаваную багавейнасць, але і сабе спрычыню вялікую няўдобоцу, бо ж ён ісціме вельмі няспешна, самапаглыблена. А дапамогі ад мяне не прыме, бо сумленне яму не дазваляе ў час такога святаго чыну жыць на грошы, здабытыя смертазагубствам і разбоем, а звыш таго не хоча ён уводзіць мяне ў вялікія траты і заяўляе, што і без таго я ўжо зрабіў дзеля яго болей, чым быў яму вінен, чым ён таго заслужыў і чакаў. Тут мы па-прыяцельску пасварыліся, і было гэта так ткліва і міла, што нічога падобнага я зроду не чуў і не бачыў; бо мы не ўжывалі ніякіх іншых аргументаў, апроча таго, што кожны бажыўся, быццам яшчэ не зрабіў другому нічога, што след было б зрабіць, і дабрачынствы кожнага яшчэ не аплачаны. Хэрцбрудэр больш за ўсё бедаваў, што, як ён казаў, я асыпаю яго шчадротамі, паслугамі і шчыраю дружбаю ў такой меры, што ён ніколі не здолее сплаціцца такою самаю; а я дкараў яго, што сёння, калі мне далася раз дагадзіць яму і даказаць сваю ўдзячнасць за ўсе ягоныя даброці, а ж не падступень які, не заяда, не ліхамыснік які, а сябар і руслівы слуга, ён адхіляе мяне як нявартага дружбы і службы, я нават нагадаў яму пра апошнюю волю добрай памяці яго бацькі і як мы абодва пад Магдэбургам змацавалі прысягаю нашую дружбу, якое цяпер ён мяне пазбаўляе і тым самым нас абодвух адразу хоча зрабіць клятваадступнікамі. Але ўсё гэта зусім не пераканала яго прыняць мяне ў сваю кампанію на паломніцтвапакуль я не заўважыў, што неўзлюб яму не толькі шчырае золата Олівера, але і маё агуднае бязбожніцкае жыццё. Таму я падмануў і ўгаварыў яго, што штурхае мяне на дарогу ў Айнзідэльн мой намер ачысціцца духоўна; а калі ён утрымае мяне ад гэтага памыснага кроку, дык пагалам мая бедная галава без пакаяння, а ён будзе трымаць за гэта цяжкі адказ. Вось так мне і ўдалося ўламаць яго, і ён напаследак згадзіўся наведць святых мясціны разам са мною, асабліва калі я паказаў (хоць усё гэта было няпраўда) сваё вялікае раскаянне ў грэшным жыцці, а таксама бажыўся, што я рашыў накласці на сябе спагонку і разам з ім пайду ў Айнзідэльн, насыпаўшы ў боты гароху..

Ледзь скончылася гэтая свара, як усчалася другая, бо Хэрцбрудэр быў занадта сумленны. Ён не згаджаўся, каб я ўзяў у каменданта на нас абодвух пашпарты ў полк. „Што? — усклікнуў ён. — Ці ж бо не намерыліся мы паправіцца і пайсці на пакаянне ў Айнзідэльн. І вось сам памяркуй, ты хочаш запачаткаваць гэта падманам і засляпіць людзям вочы хлуснёю! Хто зрачэцца мяне ў гэтым свеце, таго і зракуся я і я перад айцом маім нябесным, сказаў Хрыстосі Ці ж мы малыя дурныя? Калі б усе пакутнікі і прапаведнікі Хрыстовыя рабілі так, дык мала было б святых на небе. А калі мы пойдзем з імем Божым і пад яго аслонай, куды скіруюць нас яго святая воля і вызначэнне, і аддамо сябе яго добраму накіраванню, дык ужо ж, напэўна, Бог павядзе нас туды, дзе нашыя душы здабудуць спакой, неагуднасць і злагаду!” Але я сказаў яму, што мы не павінны спакушаць Бога, а мусім стасавацца да абставінаў і часу, заўжываючы сродкі, ад якіх не можам адмовіцца, асабліва таму, што паломніцтва сярод жаўнераў не практыкуецца, і калі мы ўяўнім свой намер, нас прымуць за дэзерціраў, а не за пілігрымаў, што можа спрычыніць нам немалыя турботы і клопат, а таксама паставіць пад пагрозу наша здароўе і нават само жыццё, бо вось жа і сам святый апостал Павел, з якім мы аніяк не можам раўняцца, надзіва хораша дастасаваўся да часу і звычайу свету гэтага; аж пад канец Х\рцбрудэр змогся і саступіў, і я атрымаў пашпарт, каб выправіцца ў полк. Маючы гэты пашпарт, выйшлі мы з надзейным правадніком з горада ў той час, як ужо зачынялася брама, быццам збіраліся ў Ротвайль, але неўзабаве збочылі на вакольную дарогу і тае ж ночы перайшлі швейцарскую граніцу, а на раніцу завярнулі ў вёску, дзе экіпаваліся, купіўшы сабе даўгаполыя чорныя світкі, хабіты, паломніцкія кіі і ружанцы, а правадніка адпусцілі з Богам, шчодро яму заплаціўшы.

Усё ў гэтай краіне здавалася мне дзіўным, не як у іншых нямецкіх землях, быццам я апынуўся ў Бразіліі альбо ў Кітаі. Я ўбачыў, як там, у міры і спакой, усе

занятыя кожнае сваім, у хлявах поўна быдла, сялянскія двары кішаць курамі, качкамі і гусямі; вуліцы бяспечныя дарожнікам, у корчмах паўнымпоўна люду, усё бушуе, весяліцца і радуецца, людзі жывуць, не баючыся непрыяцеля, рабунку, без клопату за магчымую страту добра, здароўя, а то і самога жыцця; усе жывуць бяспечна пад смакоўніцамі і алівамі і, калі параўнаць з іншымі нямецкімі землямі, у поўнай спатолі і радасці, аж мне гэтая зямля здалася раем зямным, хоць норавы там былі даволі грубыя. Усю дарогу я толькі і зіркаў па баках, а Хэрцбрудэр перабіраў ружанец; таму часам ён папракаў мяне, бо хацеў, каб я тварыў малітвы, а я ніяк не мог да гэтага прывыкнуць.

У Цюрыху ён выкрыў усе мае хітрыкі і таму вельмі суха выклаў мне ўсю праўду, бо калі мы ўчораначавалі ў Шафхаўзэне, дзе ў мяне ад гароху вельмі забалелі ногі, дык раніцай я пабаяўся ісці па гароху і папрасіў яго прыварыць, а тады ўжо зноў ссыпаць у боты, пасля чаго весела датупаў да Цюрыха; а ён ледзь ногі валок і сказаў мне: „Браце, на табе пакоіцца вялікая мілата Божая, бо ты і па гароху ідзеш, як па гладкай дарозе, весела і бадзёра”. — „Так, — адказаў я, — пашаноўны і любасны Хэрцбрудэр, я яго зварыў, а то ж бо дзе мне адмахаць такую далеч”. — „Божа міласэрны! — усклікнуў ён. — Што ты нарабіў? Лепей бы ты яго зусім выкінуў з ботаў, каб жывых смехаў не чыніць. Мне трэба паклапаціцца, каб Гасподзь не пакараў нас абодвух, цябе і мяне. Не залічы гэта ў ліха, дружа, калі па братняй любові я скажу табе па-нямецку шчыра ўсё, што мне на сэрцы набалела-накіпела, а вось што: я па тым бядую і ўжалываюся, што, калі ты не перастанеш гнявіць Бога, не будзе табе вечнага выратавання. Ахвотна прызнаюся і скажу табе чыстую праўду, што я нікога так не люблю на белым свеце, як цябе, аднак не буду і тоіць, што калі ты не выправішся, дык мусіцьму пасароміцца і адцурацца нашага з табою сяброўства”. Я знямеў ад страху, аж здавалася, не вымаўлю ні слова; нарэшце адкрыта павінаваціўся яму, што паклаў гарох у боты не дзеля богашанавання, а толькі каб дагадзіць яму, каб ён узяў мяне з сабою паломнічаць. „Ах, браце! — адказаў ён. — Бачу я, далёка адышоў ты ад сцежкі збавення, калі б не было б тут нават ніякага гароху. Хай пашле табе Бог выпраўленне, бо без яго не выстаіць наша дружба”.

З таго самага часу я следаваў за ім у глыбокім смутку і ў пахілай зубожанасці, як чалавек, якога вядуць на шыбеніцу; сумленне пачало тачыць мяне, і калі я думаў, паўставалі перад маімі вачыма ўсе мае безлічныя пракудствы, якія чыніў я ў зямным жыцці. Тады найперш ахінуўся я слязою за сваю прастадушнасць, з якою выйшаў з лесу і якую пракепіў і прасвістаў у свеце; а што яшчэ больш дадала жалю, гэта тое, што Хэрцбрудэр гаварыў са мною мала і толькі ўздыхаў, пазіраючы на мяне, і мне было так горка на душы, быццам ён ведаў пра вечныя маё асуджэнне і шкадаваў мяне.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

*Сімпліцы скруціўся з нячыстым духам,
а ўсё таму, што сябра не слухаў*

Вось такім чынам мы дабраліся да Айнзідэльна і зайшлі ў кірху якраз у той час, калі святар заклінаў нейкага апантанца; мне гэта была навіна і дзіва; таму я пакінуў Хэрцбрудэра кленчыць і маліцца, колькі яму трэба, а сам пайшоў паглядзець на гэты смяхотны спектакль. Але ледзь толькі я наблізіўся, як нячысты дух залямантаваў з небаракі: „Эгэ, хлопча, якая халера цябе сюды прыгнала? А я ж думаў, што, вярнуўшыся, застану цябе ў геенскім лёху разам з Оліверам; аж вось бачу, ты тут, ах ты, пералюбны пахацімец і курвель! Няўжо ж ты і праўда падумаў, што табе ўдасца ад нас увінуцца? О вы, паны! Не прымайце яго, ён хлус і круцель большы за мяне, ён толькі тое і робіць, што

круціць за нос і блюзнерыць з Бога і рэлігіі”. Заклінач нячысціка загадаў ліхому духу змоўкнуць, бо яму, як самаму хітраму падзямельніку, і так ніхто не паверыць. „Во, во! — выкрыкваў той.— Папытайцеся ў спадарожніка гэтага беглага мніха, ён вам, напэўна, раскажа, што гэты атэіст не пабаяўся зварыць гарох, на якім ён прыйшоў сюды паводле свайго зароку!” Я падумаў, што стаю дагары нагамі, пачуўшы такія словы, і ўсе ўтаропіліся на мяне; але святар заклаў нячыстага і прымусяў яго змоўкнуць, хоць і не змог выгнаць яго таго дня. Тым часам падышоў і Хэрцбрудэр, калі ўжо я зусім зніякавеў ад страху і, ні жывы ні мёртвы, у надзеі і распачы, не ведаў, што мне рабіць; Хэрцбрудэр, як мог, суцяшаў мяне і пры гэтым запэўніваў усіх вакол нас, асабліва патэра, што я ніколі ў жыцці не быў манахам, а ўсяго толькі жаўнер, які, можа, і натварыў больш зла, чым добра, і дадаў, што д’ябал — хлус і пустаглуздзень, а ўсю гісторыю з гарохам перавярнуў і паказаў горшаю, чым яно было насамрэч. А я быў так разгублены, што адчуваў сябе, як калі б мяне ўжо сапраўды паліла геена вогненная, святару давялося шмат пакруціцца, каб суцешыць мяне. Яны ўшчувалі мяне і ўгаворвалі паспавядацца і прыняць прычасце, але нячысты дух зноў залямантаваў з апантанца: „Во, во, ён вам зараз выспавядаецца! А ён жа нават не ведае, што такое споведзь! Чаго вы хочаце ад яго? Ён ерэтычнае, падлыжнае выроддзе і з вантробамі ўвесь наш, ягоныя бацькі былі нават не кальвіністы, а пярэхрысты, etc.”. Але экзэрцыст яшчэ раз загадаў нячысціку змоўкнуць і сказаць яму: „У такім разе табе будзе яшчэ крыўдней, калі аблудная небарака-авечка будзе вырвана з тваёй пашчы і зноў вернецца ў статак Хрыстовы”. Тут нячысты так дзіка заягліў, што вусцішна слухаць было, але з гэтага мярзотнага крыку я атрымаў сваю долю асалоды, бо падумаў, што калі б не было ў мяне болей надзеі на літасць Божую, д’ябал так не курчыўся б.

І хоць тады я так і не адважыўся на споведзь, ды, зрэшты, колькі жыву, наўме такога не меў, бо ад сораму мяне такі страх разабраў, як чорта перад шчырым крыжам, аднак у тыя хвіліны я адчуў глыбокае раскаянне за патолу сваім грахам і такое гарачае жаданне пакаяцца і адцурацца свайго ліхамыснага і бязбожнага жыцця, што адразу ж захацелася паклікаць духоўніка, і гэты раптоўны наварот і выпраўленне няма ладу як моцна парадавалі Хэрцбрудэра, бо ён заўважыў і выдатна ведаў, што я да гэтага часу не належаў ні да якой канфэсіі. Потым я, каб усе чулі, абвясціў, што прымаю каталіцкую веру, пайшоў да споведзі, атрымаў дараванне грахоў, прычасціўся, пасля чаго мне зрабілася так лёгка і хораша на сэрцы, што і сказаць не магу як; а самае дзівоснае гэта тое, што з таго часу злы дух, які мучыў апантанага, адчапіўся ад мяне назусім, а то ж да споведзі і прычасця ён увесь час чыніў глум і неаболіў мне праз розныя ачмурныя матальжнасці, якія я рабіў несвядома, і увесь перавёўся, быццам ён быў якраз на тое і прыстаўлены да мяне, каб весці рахунак маім пахібам і грахам ды патураць маёй сваволі; аднак ніхто, хто чуў яго, не верыў яму, як заядліваму хлусу і неабольніку, бо мае годнасныя пілігрымскія шаты станавілі на вочы зусім іншае.

Мы правялі два поўныя тыдні ў гэтым дабрадайным месцы, дзе я дзякаваў Навышньому за свой наварот і разважаў пра ўчынены цуд, які даволі-такі пасунуў мяне да замілаванасці і мілажальнасці ў Бозе. Але як бы доўга ні поўнілася гэтым душа мая, як што бо наварот мой адбыўся не з любові да Бога, а ад страху перад вечнай асудай, дык пачаў я павалютку зноў западаць у гультайства і надбальства, бо з памяці знікаў той жах, які нагнаў на мяне злы дух, і калі мы па горла нагледзеліся на святых кляйноды, шаты і іншыя варты падзівавання прычындалы дома Гасподняга, дык выправіліся ў Бадэн, каб там зазімаваць.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

*Сімпліцы з сябрам спакойна зімуе,
а ўвесну зноў манаткі пакуе*

У Бадэне я зняў нам абодвум міленькі пакоік з каморкай, якія звычайна, асабліва ўлетку, здымаюць багатыя швейцарцы, калі наезджаюць на воды, больш каб павесяліцца, пакавалерыць ды пакандзебоберыць, чым каб выпаласкаць свае немачы. Умовіўся я і пра кошты, і калі Хэрцбрудэр убачыў, як шырока я размахнуўся, ён пачаў талкаваць мне пра ашчадлівасць, пра доўгую суровую зіму, якая яшчэ наперадзе, бо не быў упэўнены, што маіх грошай хопіць надоўга. Мне яшчэ, казаў ён, мус прыберагчы грошы на вясну, калі будзем адсюль выбірацца; грошы ў дзве рукі сплываюць, калі толькі браць і нічога не класці; у нядзелю, казаў, гуляюць, а ў панядзелак толькі рот палашчуць, грошы, як дым, назад не вяртаюцца, etc., etc. Пасля такіх душанадрываў я ўжо не мог утойваць ад Хэрцбрудэра, якое багацце ў маім кашальку і што я хачу з яго не голы шчолак сёрбаць, а гушчу есці разам з ім, Хэрцбрудэрам, бо паходжанне і набыццё гэтых грошай такое, што на іх і без таго пакоіцца мілата нябесная, і я не намышляю купіць на іх хутар; і як што я не збіраюся іх укладваць, каб утрымліваць свайго найлепшага на зямлі сябра, дык было б толькі справядліва, калі б ён, Хэрцбрудэр, атрымаў

з грошай Олівера аднікадаванне за знявагу, якую меў ад яго пад Магдэбургам. І як што я чуўся ў поўнай бяспецы, дык паздымаў наплечнікі і вылузаў з іх дукаты і пісталі, сказаўшы Хэрцбрудэру, што ён можа карыстацца гэтымі грашмі, як яму на душу навіхнецца, ужываць іх і дзяліць на часткі, як, на яго думку, будзе найлепей нам абодвум.

Калі ён не толькі ўбачыў, які давер я маю да яго, але і такую пропадзь грошай, з якімі я і без яго мог бы зрабіцца будзь-будзь якім марцыпанам і печанай рэдзькі не еў бы, дык сказаў: „Браце, колькі я цябе ведаю, ты толькі тое і робіш, што дорыш мяне сваёй дзейснай любоўю і вернасцю! Аднак жа скажы мне, ці змагу я зноў табе ўсё аплаціць? Галоўнае тут не грошы, якімі ты мяне запазычаеш, бо па часе, магчыма, іх удасца аддаць назад, а чым я аддам табе за любоў і вернасць, асабліва за твой высокі давер да мяне, якому, даверу, цаны няма? Гэта змушае мяне чырванець ад сораму, бо я мушу прызнацца, што ніколі ніводнаму чалавеку на цэлым свеце не давяраў настолькі, як ты мне. Адным словам, браце, твой добрасны нораў робіць мяне тваім рабом, і тое, што ты робіш дзеля мяне, больш здзіўляе, чым дазваляе адплаціць табе. О сумленны мой Сімпліцы, якому ў наш бязбожны час, калі свет поўны вераломства, не прыходзіць у галаву, што бедны, згалелы Хэрцбрудэр можа прыўлашчыць такую кучу грошай, а самога яго асудзіць на зубожанасць і галечу! Будзь пэўны, браце, што твая шчырая дружба больш прывязвае мяне да цябе, чым багацей, які дарыў бы мне тысячы. Але прашу цябе, браце мой, заставайся ты валадаром, ахоўнікам і дарыльнікам сваіх грошай; годзе мне і таго, што ты мне сябар!” Я адказаў: „Якія дзіўныя словы ты кажаш, высокашаноўны Хэрцбрудэр! Ты вусна заяўляеш мне і даеш зразумець, што прывязаны да мяне і з добрага дзіва супрацівішся, каб я без толку прасвітваў нашыя супольныя грошы на шкоду і табе і мне”. І такія вось дзіцячыя спрэчкі вялі мы, бо любілі адзін аднаго, аж я быў гатовы паверыць, што дрэнная тая любоў і даверлівасць у людзей, калі яны часам не мелюць ніякай лухты. І вось зрабіўся мой Хэрцбрудэр адначасова і маім настаўнікам, і скарбнікам, і слугою, і маім панам, а ў вольны час расказаў мне гісторыю свайго жыцця, якім чынам ён стаў вядомы графу фон Гёцу і атрымаў ад яго павышэнне, пасля чаго я расказаў Хэрцбрудэру ўсё, што спрыгодзілася са мною пасля таго, як памёр яго светлай памяці бацька, бо раней нам вольнай хвілінкі не выпадала; і калі ён даведаўся, што ў мяне ў Л. засталася маладая жонка, дык папікнуў мяне, што я не адправіўся да яе замест таго, каб ісці з ім у Швейцарыю, бо гэта было маім святым абавязкам. А я апраўдваўся, што не мог знайсці ўправы свайму сэрцу і

пакінуць у такой гароце свайго найлепшага на зямлі сябра, пасля чаго ўгаварыў ён мяне напісаць жонцы і расказаць ёй усе мае прыгоды з абяцаннем неўзабаве да яе вярнуцца, да чаго я яшчэ дадаў свае перапросіны за доўгую адсутнасць, бо давялося мне перажыць шмат перашкодаў, і як ахвотна замест гэтага я быў бы з ёю.

Калі Хэрцбрудэр са звычайных навінаў даведаўся, што ў графа фон Гёца ўсё ўдала паправілася, асабліва, што ён апраўдаўся перад яго імператарскай вялікасцю і зноў выйшаў на свабоду і нават атрымаў камандаванне арміяй, дык паслаў яму ў Вену рапарт пра сваё становішча, а таксама напісаў у армію бадэнскага курфюрства пра сваю маёмасць, якая заставалася яшчэ там, і паклаў надзею на свой лёс і далейшае шчаслівае павышэнне; таму мы рашылі, што вясною расстанемся, бо ён збіраўся да памянёнага графа, а я ў Л. да сваёй жонкі. А каб зіма не заела ляготай, мы вывучалі ў тутэйшага інжынера фартыфікацыю, ды так, што ні кароль гішпанскі, ні французскі не мог бы набудаваць столькі фартэцый, колькі мы набудавалі на паперы. Заадно я пазнаёміўся з некаторымі алхімістамі. Ubачыўшы, што ў мяне водзяцца грошы, тыя рашылі навучыць мяне, як рабіць золата, абы каб я ўзяў на сябе выдаткі, і, я думаю, яны ўгаварылі б мяне, калі б Хэрцбрудэр іх не спраторыў, сказаўшы ім, што сам не асамішся, калі Бог не дасць, і ім, такім здольнікам і ўмельцам, няма чаго хадзіць у жэбры, бо сабачы глос няйдзе да нябёс, — нарабіце сабе золата самі, калі аж такія разумныя ўмельцы і рызыканты!

Тым часам як у Хэрцбрудэра выйшла добрая дагода з памянёным венскім графам і ён атрымаў прыемны адказ з цвёрдымі абяцаннямі, я — каб хоць слоўца якое, каб хоць літарку з Л., хоць пісаў многа лістоў in duplo. Гэта вельмі мяне бянтэжыла і сталася прычынаю таго, што ўвесну я не скіраваў дзюбы ў Вестфалію, а ўпрасіў Хэрцбрудэра ўзяць мяне ў Вену, каб нацешыцца панадным шчасцемю I вась на грошы, якія былі ў мяне, набылі мы вопратку, коней, слуг і зброю, як два кавалеры, і выправіліся праз Канстанц да Ульма, адтуль паплылі па Дунаі і праз восем дзён шчасліва апынуліся ў Вене. Па дарозе я не змеціў нічога такога, бо мы дужа як спяшаліся, не лічачы таго, што маладзіцы, якія жылі па берагах, калі хто, праплываючы, задзіраў іх, адказвалі не толькі словам, але і ўзаемнасцю — задзіралі такія аргумэнты, што было-такі на што падзівіцца.

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

*Сімпліцы зноў на Фартуну спадзяецца,
ды на вайне ж — як калі каму павядзецца*

Як дзіўна ўсё перакручана ў гэтым зменлівым свеце! Звычайна кажуць: будзеш ведаць усё, хутка разбагацееш, а я скажу так: хто можа ўпісацца ў час, той стане вялікі і магутны. Сёй-той гіцаль альбо жмінда (а гэтыя пачэсныя тытулы даюць скупым) хутчэй разбагацеў бы, калі б ведаў і ўмеў знаходзіць усюды выгоды, а таму ён ніколі не ўвойдзе ў пашану, а застанецца і будзе смыкацца і гоўтацца ў вечнай халепе, як дагэтуль ва ўбогай беднасці. А хто ўмее ўзвысіцца і стаць магутам, хто мужчына-здаравец, той мужчына-гмах, таму багацце на пяты насядае, і Фартуна годзіць не ўбогаму, а патрэбнага ў душу бярэ. Фартуна, якая дорыць уладу і багацце, пазірала на мяне даволі спагадліва і, калі я прабыў у Вене з тыдзень, не раз давала мне нагоду без ніякіх завадаў падняцца па прыступках пашаны і гонару; але я, як добры дурань, не зрабіў гэтага. Чаму? — папытаецца. А я думаю — таму, што мой фатум (fatum) праторыў мне іншую сцэжку, а менавіта тую, па якой павяла мяне, чмута, мая фатуітас (fatuitas) — дурасць мая.

Граф фон дэр Валь, пад чым камандаваннем я колісь вызначыўся ў Вестфаліі, якраз быў у Вене, калі мы з Хэрцбрудэрам туды прыбылі; на банкце, дзе разам з

іншымі імперскімі вайсковымі радцамі і самім графам фон Гёцам быў і памянёны камандзір, зайшла гаворка пра розных хітрамудрых людзей, вынаходлівых жаўнераў і славетных удалцоў у вылазках, успомнілі егера з Зёста і расказалі пра яго столькі ўсяго ўсялякага пахвальнага, што многія дзіву даваліся з ягонай маладосці і шкадавалі, што хітры гесэнскі палкоўнік С. А. навесіў яму на шыю нейкую зацухмоленую растопу-бабу, каб ён альбо адклаў убок шпагу, альбо ўзяў у рукі шведскі мушкет. Тут памянёны граф фон дэр Валь падрабязна растлумачыў, як гэты пры той гутарцы вельмі нават дужа хацеў паспрыяць маёй удачы, перапрасіўся і набіўся дазволіць яму ўставіць свой грош, і пусціў голас, што ведае егера з Зёста лепей, чым хто другі на белым свеце, і што гэта не толькі спраўны жаўнер, які не баіцца нюхнуць пораху, але яшчэ і шыкоўна ездзіць на кані, умельскі фехтавальшчык, выдатны стралок і бамбардзір, а звыш усяго не саступіць ніякаму інжынеру; ён пакінуў у Л. не толькі жонку, з якою пашлюбіўся такім ганебным манерам, але і ўсю сваю маёмасць і цяпер зноў жадае паступіць у імперскую службу, бо ў мінулую кампанію быў пад камандаю ў графа фон Гёца, і калі гэтага егера захапілі ў палон веймарцы і ён разам з адным капралам, ягоным прыяцелем, і іласцю мушкецёрамі захацеў зноў перайсці да імперцаў, дык тыя, што былі пасланыя ўнагонку, іх пабілі і абрабавалі; і як што ён сам прыбыў з ім у Вену, каб зноў змагацца з ворагамі рымскай імператарскай вялікасці, але на такіх кандыцыях, якія былі б для яго прыстойныя, бо ён не хоча больш служыць пасмешышчам як просты шараговец.

Тады ўся гэтая знатная кампанія ужо настолькі запал ілася ад прыемных напояў, што пажадала спатоліць сваю цікаўнасць і паглядзець на самога егера, бо Хэрцбрудэр быў такі ўвішны, што прывёз мяне туды ў сваім вазку. Па дарозе ён настаўляў мяне, як мне паводзіцца ў такой знакамітай кампаніі, у такой шыкоўнай кампазіцыі, бо ад гэтага залежала маё назначэнне і будучыня. Таму я адказваў, калі мы прыйшлі, на ўсе пытанні коратка і афарыстычна, навокал пачалі здзіўляцца, бо я не гаварыў нічога лішняга, а ўжо калі і казаў што, дык глыбакамысна. Адным словам, я паказаў сябе так, каб кожнаму спадабацца, бо і без таго граф фон дэр Валь пахваліў мяне як добрага жаўнера. Але тут я захмялеў і пачаў выдурнівацца, і думаю, усе заўважылі, што я яшчэ не ацёрся ў высокім свеце. Скончылася ўсё тым, што адзін пяхотны палкоўнік паабяцаў мне роту ў ягоным палку, ад чаго я не адмовіўся, падумаўшы: „Выбіцца аж у капітаны гэта, браце, не два пальцы абцурболіць!” А ўжо другога дня Хэрцбрудэр выгаворваў мне за шугавейную легкадумнасць і сказаў, што калі б я толькі пратрымаўся даўжэй, дык дастаўся б і вышэй.

І вось ужо я, капітан, быў ангажаваны роце, якая хоць і была цалкам укамплектаваная начальствам са мною *in prima plana*⁶⁹, аднак налічвала не болей сямі годных да вахты. Убачыўшы гэта, я сказаў самому сабе: „Сімпліцы, калі б я быў палкаводцам і меў такога капітана, у якога пад камандаю столькі, колькі ў цябе, я прагнаў бы яго к ліхаматары!” А да таго ж мае ўнтэры былі старыя шэпшалы і цабры, праз іх мне давялося пакалупаць у носе; і, ясна, неўзабаве мне з гэтай ротай добра па пузе высмалілі пад час крутой закаткі, калі граф фон Гёц быў забіты. Хэрцбрудэр паплаціўся сваімі *testiculos* — ну, каб без латыні,— ялітамі, іх яму зусім адцстрыкнулі, а я сваю долю дастаў у сцягно, што, зрэшты, была не такая ўжо й рана. Таму і выправіліся мы ўдвух у Вену, каб падлечыцца, бо там заставалася ўся наша майнасць.

Хэрцбрудэравыя раны, што праўда, хутка пагоіліся, але ён запаў у даволі небяспечны стан, які медыкі не адразу здолелі распазнаць, бо ў яго адняліся адразу ўсе канечнасці, як у халерыка, у якога прасмердла жоўць, хоць як на сваю камплекцыю ён зусім не быў схільны да гневу. Тым не меней яму паралі аздаравіцца на кіслых водах у Грысбаху, што ў Шварцвальдзе.

69 На першым аркушы, найперш (лац.).

Вось так нянаджана-неспадзявана, без стуку, без грузу падклалі мне суку: незадоўга да таго Хэрцбрудэр рашыў ажаніцца са знатнай дзяўчынай і на такі канец стаць баронам, а мяне ўвесці ў шляхту. Але ж якія тут шлюбаванні, калі іншае наўме, і вось, як што ён страціў тое, чаго назад не прышпіліш і што мусова патрэбна на шлюбны працяг роду, а ў дадатак яму адабраў ногі паляруш, які мог зацягнуцца надоўга і пры якім ён не мог абысціся без дапамогі добрага сябра, дык ён склаў тастамант і абвясціў мяне адзіным спадкаемцам усіх сваіх добраў, асабліва калі ўбачыў, што дзеля яго я пусціў на вецер сваё пгчасце ў Вене і развітаўся з ротай, каб ехаць з ім на кіслыя воды і там даглядаць яго, пакуль ён не паправіць свае здароўе.

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

Сімпліцы Юпітара зноў пабачыў, і сына адведаў, і зноў пажабрачыў

А калі Хэрцбрудэр зноў мог сесці на каня, мы перавялі ўсю нашу грашовую наяўнасць — бо з таго часу ў нас была адна каса — вэксалем на Базэль, купілі коні, нанялі слуг і адплылі Дунаем у Ульм, а адтуль на памянёныя кіслыя воды ў Заўэрбрун, бо якраз настаў травень, сама-сама час на ўсякія падарожжы. Там знялі мы сабе лажамент, а я паскакаў у Страсбург, каб атрымаць там частку грошай, якія мы перавялі з Базэля, і каб пашукаць там дзельных медыкаў, якія прапісалі б рэцэпты і далі парады, як карыстацца водамі. Яны паехалі разам са мною ў Заўэрбрун і ўстанавілі, што Хэрцбрудэра абпаілі, а як што атрута аказалася не настолькі моцнаю, каб даканаць яго адразу, дык далася толькі ў рукі й ногі, адкуль памянёную можна эвакуіраваць толькі з дапамогай лекаў, супрацьяддзяў і потавых ваннаў і на такое лячэнне спатрэбіцца ад аднаго да васьмі тыдняў. Тут Хэрцбрудэру ўзбегла на памяць, хто і калі яго абпаіў, якраз тыя, хто ахвоціўся на ягонае месца, а пачуўшы ад дактароў, што на ягонае лячэнне зусім не было ніякае патрэбы пасылаць на кіслыя воды, ён цвёрда ўпэўніўся, што яго палявы медыкус быў падкуплены тымі самымі працмыгамі-супернікамі, каб струбіць яго і загнаць куды-небудзь далей; аднак ён усё-такі рашыў закончыць лячэнне ў Заўэрбруне, бо там было не толькі здаровае паветра, але і вельмі прыемная кампанія сярод гасцей.

Аж столькі часу мне не хацелася прабавіць марна, бо меў сардэчнае жаданне пабачыцца са сваёй жонкай, а як што Хэрцбрудэру я быў не тое каб канечне, дык я адкрыў яму скруху свайго сэрца. Ён пахваліў мой намер і параіў не адкладваць, а наведваць яе, і чым хутчэй, тым лепш, даў мне таксама каштоўнасці, каб я іх паднёс ёй ад яго імя, і гэтым самым перапрасіўся за тое, што ён стаўся прычынаю, чаму я не наведваўся да яе раней. І вось паскакаў я ў Страсбург, дзе не толькі прызапасіўся грашымі, але і распытаўся, як больш надзейна праехаць далей, даведваўся, што конна лепш не ехаць, бо было даволі неспакойна ад раз'ездаў сярод столькіх гарнізонаў абодвух бакоў; таму я вырабіў пашпарт страсбургскаму пасыльніку і напісаў некалькі пісьмаў жонцы, яе сястры і бацькам, быццам хацеў іх паслаць з ім у Л., а потым забраў пашпарт у пасыльніка, адаслаў назад са слугою свайго каня, пераапануўся ў белую з чырвоным ліўрэю і на караблі дабраўся да Кельна, які, горад, у той час трымаўся нейтралітэту.

Сама перш пайшоў я наведваць свайго колішняга прыяцеля Юпітара, які калісьці аб'явіў мяне сваім Ганімэдам, — разведаць, як тут усё з маімі рэчамі, пакінутымі на захаванне. Але ён зноў быў няўвесь, быў гевэзэн, ды выскачыў і цяпер заеўся на ўвесь белы свет. „О, Меркуры! — заталдоніў ён, як толькі мяне ўбачыў. — Якіх навінаў панавэз ты з Мюнстэра? Ці не надумалі людзі пайсці наперакос маёй волі і заключыць мір? Дык жа ж не! Яны з яго цешыліся, навошта ж яго паламалі? Хіба, калі падбухторылі мяне наслаць на іх вайну, заганы іхнія не перабралі цераз край? Чым жа яны з таго часу заслужыліся, каб я іх зноў дарыў

мірам? Можа, раскаяліся? Хіба яны не сталі яшчэ люцейшыя і не пазбягаліся на вайну, як на кірмаш? Альбо, можа, раскаяліся ад дарагоўлі, якую я наслаў, і таму выпетрала столькі тысяч народу? Альбо мо іх так напалохала лютая поіласць, якая прыгрэбла мільёны, і яны ўсе, рэшта, паправіліся? Не, вой не, Меркуры, ацалелыя, якія на свае вочы пабачылі мілажальнае бедства, не толькі не паправіліся, а злюцелі і пашалелі, ятраю набрынялі яшчэ больш, чым калі ранней! Але калі яны не паправіліся пасля столькіх суворых выпрабаванняў, пад цяжкім крыжам і сярод поіласцяў не перасталі блюзнерыць у бязбожнасці, дык чаго ж яшчэ нашахраяць яны, калі я зноў пашлю ім залатаюрны мір? На воўка ім той мір! Мне трэба асцерагчыся, каб яны, як калісьці тытаны, не паспрабавалі скалануць нябёсы! Але я загадзя падбаю заступіць ім дарогу і запыніць іх зухвалую сваволлю, і няхай яны яшчэ колькі часу прагуцца са скуры ў мярзотах вайны!”

Але добра ведаючы, як хутка гэты бог завашывее, калі толькі патрапляць яму як след ды калі трэба пад’юджаць, я сказаў: „Божа вялікі, але ж бо цэлы свет благае міру і ў зарокі кладзецца, што паправіцца, навошта ж ты гэтую маруду разводзіш?” — „Во, во,— адказаў Юпітар,—яны, бач, благаюць, але ж дзеля сябе, а не дзеля мяне, не дзеля таго, каб сядзецца пад вінаграднымі лозамі і смакоўніцамі і славіць Бога, а каб акладацца гэтымі дабрадатнымі пладамі ў добрым спакоі і поўнай дагодзе. Спытаўся я надоечы ў аднаго пархатага краўчука, ці пасылаць мір на зямлю? Дык ён мне чаўпе, што яму, бач, адна халер’я — і ў міры, і ў вайне фехтуе ён нажніцамі. Падобны адказ атрымаў я і ад медыка; той сказаў, што ў міры яму не даюць ліць званоў, а калі вайна, дык па горла працы — ліць гарматы і марціры. Гэтак сама адказаў і каваль, які сказаў: „Калі ваенным часам мне не перападае каваць шворні ў сялянскія вазы, дык затое ў вайну пропадзь райтарскіх коней і ваенных падвод, так што чорт бы я столькі каваў, каб не вайна”. Дык вось і раскінь мазгамі, дарагі Меркуры, на якога ражна я павінен дараваць ім мір? Праўда, шмат знойдзецца і такіх, што млеюць і прападаюць па міры, але, як ужо сказана, дзеля свайго спакою і тоўстае юклы; і, наадварот, як гразі такіх, што хочуць, каб зямля ваявала і не таму, што на тое воля мая, а дзеля свайго прафіту. І як муляры і цеслі прагнуць міру, каб будаваць і падымаць з попелу разбураныя дамы і тым самым зрываць грошы, сама гэтак і тыя, што ў мірны час не разлічваюць пракарміцца працаю рук сваіх, а расцягваюць вайну, каб парабаваць. Не, любасны Меркуры, не рабі смердзі добра, не пярдоць яго жонку!”

Калі Юпітар занурыўся ў свае філязофіі, я лёгка зразумеў, што пры такой замароцы яго розуму не дужа шмат уведаю ад яго пра сваіх блізкіх, а таму я не адкрыўся яму, а завінуўся-страпянуўся і з паўротам за дзверы, загуменнем-загуменнем, рознымі навакольнымі дарогамі, якія былі мне добра вядомыя, пайшоў у Л., дзе спачатку распытаўся пра свайго цесця, удаючы з сябе старонняга пасыльніка, і адразу даведаўся, што загавеў мой цёсць разам з цешчаю яшчэ з паўгода таму назад і што мая раскаханая жонка, раскалоўшыся сынкам, які цяпер жыве ў яе сястры, не забавілася пасля родаў і таксама знебылася марнасці зямное. Пасля я перадаў швагру лісты, якія я сам напісаў цесцю, маёй жонцы і таму ж швагру; а ён з’ахвоціўся даць мне прытулак, каб разведаць як у пасыльніка, у якім цяпер стане і як пажывае спадар Сімпліцы Сімпліцысімум? Я вёў доўгі дыскурс пра гэты прадмет з маёй свэсцяй і вельмі красамоўна распісаў ей, што ведаў за сабою пахвальнага, бо воспіны да таго знявечылі і змянілі мне твар, што мяне каб хацеў, ніхто не пазнаў бы, апрача фон Шэнштайна, які быў мой лепшы сябар і таму трымаў язык на лейцах.

Пасля таго як я падрабязна расказаў, што ў спадара Сімпліцы мноства цудоўных коней і слуг, а сам ён у пашане і пахаджае сабе ў чорным аксамітным капелюшы, абшытым золатам, свэсця ўсклікнула: „Ну вось, я заўсёды ведала, што ён не такога нізкага паходжання, як сябе выдаваў. Тутэйшы камендант утаварыў маіх светлай памяці бацькоў выдаць за яго маю сястру, а яна ж была вельмі лагоднага нораву паненка; ён абнадзейваў іх вялікай выгодай, але я ніколі не чакала, што ўсёе гэта

сыдзе на добры канец; а тым не меней ён падаваў тут добрыя надзеі і рашыў запісацца ў шведскую ці, лепей сказаць, у гесэнскую службу ў тутэйшым гарнізоне, бо меўся перавесці сюды сваю пакінутую ў Кельне маёмасць. Але выйшла прамашка, і яго самым подлым чынам загналі ў Францыю, а тут ён пакінуў маю сястру, якая хадзіла ўжо тоўстая і ведала яго менш месяца, ды яшчэ і ўкачаў з паўтузіна мяшчаначак; так што ўсе па чарзе, а мая сястра напаслед, рассыпаліся хлопчыкамі. А як потым паўміралі мае бацькі, а ў мяне з мужам няма надзеі на дзяцей, дык мы і аб'явілі пляменічка спадчыннікам усёй нашай маетнасці, а з дапамогай тутэйшага каменданта атрымалі ўсё майно дзіцяцевага бацькі, пакінутае ў Кельне, якое складае прыкладна тры тысячы гульдэнаў, дык калі хлопчык дарасце да сталага веку, яму не будзе патрэбы запісвацца ў войска. Я і муж палюбілі хлопчыка так моцна, што не аддамо яго бацьку, нават калі б ён сам па яго з'явіўся і захацеў забраць яго; і апрача ўсяго, ён самы прыгожанькі з усіх сваіх братоў-байструкоў і сам копаны бацька, як усе бубачкі пазбіраў; і я знаю, што калі б мой швагер ведаў, які ў яго тут пекны сыноч, нічога яго не ўтрымала б і прыехаў бы, нават калі б баяўся ўбачыць усіх астатніх сваіх выблядкаў, каб толькі падзвіцца на свае мілае сэрданька”.

Такімі і падобнымі словамі дала мне свэсця адчуць сваю любоў да майго дзіцяці, якое вілося вакол яшчэ ў першых штоніках і цешыла мне сэрца. Таму я дастаў каштоўнасці, якія аддаў мне Хэрцбрудэр, каб я паднёс іх ад яго імя сваёй жонцы; іх, бач, сказаў я, паслаў са мною светлы спадар Сімпліцы перадаць ягонай ненаглядзе, як вітанне ад яго; але як што яна памерла, дык, я так сабе мяркую, будзе справядліва, калі я пакіну гэтыя каштоўнасці яе дзіцятку, што мой швагер і ягоная жонка прынялі з радасцю, зрабіўшы з гэтага выснову, што мне не прыпірае са сродкамі, што я птах зусім іншага палёту, чым яны думалі раней. Тым часам я папрасіў адпусціць мяне і, атрымаўшы распіску, пажадаў ад імя Сімпліцы пацалаваць дзіцятку, каб потым расказаць пра гэта ягонаму бацьку. А калі швагерка мне гэта дазволіла, дык у нас абодвух, у мяне і ў дзіцяці, раптам кроў пабегла з носа, ад чаго ў мяне зайшлося сэрца і, здавалася, вось-вось разарвецца; але я затоў свае пачуцці і, каб не даць часу на роздум пра прычыну такое сімпатыі, як мага хутчэй сышоў і праз два тыдні з вялікай цяжкасцю вярнуўся ў Заўэрбрун у жабрачых лахманах, бо па дарозе мяне абчысцілі дашчэнту.

РАЗДЗЕЛ ШОСТЫ

*Сімпліцы, абжыўшы воды кіслыя,
шарлатана выводзіць на воды чыстыя*

Вярнуўшыся, я ўбачыў, што здароўе ў Хэрцбрудэра, бадай, пагоршылася, хоць дактары і аптэкары скублі яго як укармленага гусака; яшчэ я заўважыў, што ён як бы нават здзяцінеў і ледзьве ногі перастаўляе. Я, праўда, падбадзёрваў яго, як мог, але рады не даў: ён сам разумее, што сіла яго пакідае і што надоўга яе не расцягне. Самай вялікай уцехай яму было, што я застануся з ім, пакуль яго вочы свяціцьмуць.

А я, наадварот, прыхваціўся да ранейшых разгулаў і шукаў ветраных забаваў усюды, дзе толькі мог знайсці, але так, каб гэта не замінала даглядаць майго любаснага Хэрцбрудэра. А як што я цяпер ведаў, што заўдавеў, дык мая вальготніца і маладосць падбівалі мяне на валакіцтва, якому я аддаўся з гарачым запалам, бо ўсе мае зарокі-зарукі, якіх я надаваў у Айнзідэльне, былі даўно забытыя. На кіслых водах я сустрэў адну прыгожую даму, якая выдавала сябе за высакародную, аднак, як на маё вока, была не так nobilis, як mobilis⁷⁰. Гэтай мужалоўцы я пачаў усяляк патрафляць, бо яна здалася мне даволі прыгожай, так што неўзабаве я атрымаў не толькі свабодны доступ да

70 Nobilis — шляхетны, mobilis — рухавы, распусны (лац.).

яе самой, але і да ўсіх уцех, якіх толькі мог жадаць і дамагацца. Але яна хутка мне прыелася і абрыдла сваёй ветранасцю, і я стараўся прыстойным чынам ад яе адхрысціцца, бо мне здалося, што яна больш меціла ў мой кашалёк, чым у сэрца. Да таго ж, куды б я ні ішоў і дзе б ні паяўляўся, яна дарыла мяне пяшчотнымі палымянымі позіркамі і іншымі сведчаннямі сваёй палкай прыхільнасці, аж я мусіў саромецца за нас абаіх. Тыя самыя воды піў таксама нейкі заможны швейцарац, у якога ўкралі не толькі грошы, але і ўсе жончыны бразготкі з золата, срэбра, жэмчугу і каштоўных камянёў. І як што з такімі рэчамі расстаюцца гэтаксама лёгка, як цяжка яны здабываюцца, дык памянёны швейцарац кідаўся на ўсякія хітрасці, каб вярнуць скрадзенае, і дзеля гэтага паклікаў з Гайсхаўта сдавутага чарнакніжніка, які заклёнамі аж так дапёк злодзея, што той сваімі рукамі прынёс украдзенае дабро ў назначанае месца, за што вучоны буртнік атрымаў у дарунак дзесяць рэйхсталераў.

Я вельмі хацеў пабачыцца з гэтым буртнікам і мець з ім канфідэнцыю, але каб без стратаў у маёй рэпутацыі, бо я тады меў сябе за вельмі прыстойнага чалавека; таму, даведаўшыся, што ён вялікі аматар віна, я падвушчыў свайго слугу пабанкеціцца з ім і паглядзець, а ці не змагу я такім чынам завесці з ім кампанію і вывудзіць з яго што-колечы карыснага, бо мне наразкавалі пра яго такое мноства ўсялякіх дзівосаў, што я не мог таму паверыць, пакуль сам ад яго не пачую. Я пераапануўся вандроўным гандлярком, які прадае зёлкі і усялякія лекі, і падсеў да яго распытацца, ці здагадаецца ён альбо падкажа яму чорт, хто я такі. Але я не заўважыў ані ценю ягонай празорлівасці, бо ён увесь час піў і абыходзіўся са мною адпаведна з маёй вопраткай, і мне паднёс некалькі чарак, і рабіў мне менш рышпекту, чым майму слуге. А слуге ён адкрыў, што калі б той, хто абакраў швейцарца, хоць крышачку з крадзенага ўкінуў у працёчную ваду і такім чынам выдзеліў шалапутнаму чорту ягоную долю, дык не было б ніякай магчымасці ні назваць злодзея, ні вярнуць назад крадзенае.

Слухаў я пра такую ідыёцкую прыкмету і дзіву даваўся, як падступны і спрытны ў многіх хітрынах вораг няшчаснага роду людскога занадзвае ў свае пазуры такія нікчэмнымі забегамі. Я лёгка мог заўважыць і зразумець, што гэтая ягоная галуза — толькі адна з умоваў таго хаўрусу, у які ён уступіў з д'яблам, і мог здагадацца, што такая штука не дапаможа злодзею, калі, каб выкрыць крадзеж, клічуць чарнакніжнага буртніка, у дагаворы з якім такое клаўзулы няма; таму загадаў слуге, які ўмеў ўкрасці не раўнуючы як той цыган, калі не спрытней, каб ён упаў нашага варажбіта да бяспамяці і потым украў у яго дзесяць рэйхсталераў, але каб адразу некалькі грошаў кінуў у Рэнх. Гэта слуга мой учыніў з вялікім спрытам. А калі раніцай буртнік спахапіўся, дык выправіўся на бераг дзікага Рэнха несумненна дзеля таго, каб параіцца са сваім *spiritu familliarum*⁷¹, але быў так уроблены, што вярнуўся з сінякамі і пахрупанай храпай, чым мяне, бедны стары сухабздуліна, так разжаліў, што я вярнуў яму грошы і загадаў паказаць, што ад цяперага, калі ён убачыў, які прынцыпал ліхаты і ашуканец ёсць д'ябал, ён павінен яго зрачыся, і не вадзіцца з ім, і не паслугоўвацца яму, а зноў навярнуцца да Бога. Але ад такога ўшчування мала мне выпала толку, бо з таго самага часу мне ні ў чым не шанцавала; неўзабаве здохлі два мае найлепшыя кані, якія былі сапсаваныя буртай. І, калі па шчырасці, чым тут можна было перашкодзіць? Жыў я бязбожна, як эпікурэец, і ніколі не ставіў сябе пад аслону божую — дык чаму ж бо гэты ўрвіс і смут не меў папомсціцца мне?

РАЗДЗЕЛ СЁМЫ

*Сімпліцы найлепшага сябра свайго пахаваў
і дзяўчыну сялянчку пакахаў*

71 Тут: хатш, сямейны дух (лац.).

Чым далей я жыў у Заўэрбруне, тым больш мне гэта падабалася, бо не толькі дзень у дзень прыбывалі новыя госці, але і само тое месца і ўсё лад жыцця былі мне дадушы. Я перазнаёміўся з самымі вясёлымі дасціпнікамі з прыезджанаў і пачаў вучыцца — бо як намучыцца, дык навучыцца, — куртуазнасці, тонкай выдалікатненасці і кампліментарам, што, колькі жыў раней, не дужа мне абыходзіла.

Мяне прынялі за шляхціца, бо і мае слугі называлі мяне гер-капітанам, а такога гонару не часта спадабляюцца жаўнеры Фартуны, ды яшчэ ў такім маладым веку, як я тады. А таму багатыя фарсістыя піжоны не толькі знаёмліся са мною, а і я з імі, заключалі брацкія хаўрусы, і ўсялякія забавы; гульні, папойкі і застоллі былі ў той час маёй галоўнай турбацыяй, на што ішло шмат дукатаў, аднак я няма каб дужа шмат зважаў на гэта і маркоціўся, бо торба са спадкамі Олівера была яшчэ важкая.

Тым часам здароўе Хэрцбрудэра ўсе больш і больш падупадала і пагаршалася, аж канец канцом даўгі прыродзе павінны былі быць сплачаны, пасля таго як яго, уняўшы рэшту здароўя, пакінулі дактары і аптэкары, якім шмат ад яго перапала. Ён яшчэ раз пацвердзіў свой тастамант, адпісаўшы мне ўсё, што яму самому дасталася ад светлай памяці бацькі; а я пахаваў яго з поўнай пышнасцю, а слуг ягоных, узнагародзіўшы хаўтурнай вопраткай і грашыма, распусціў на ўсе бакі.

Ягоны скон балюча параніў мяне, асабліва таму, што страцілі яго са свету атрутаю, і хоць усяго гэтага я нічым ніяк змяніць ужо не мог, але яно мяне за сэрца няло, змяніла мяне самога, бо я з кожным днём усе больш аддаляўся ад кампаніі, усе больш бедаваў і ўдаваўся ў самоту, каб прысвяціцца журботнаму роздуму. Дзеля гэтага я хаваўся куды-небудзь у зарасці і разважаў не толькі пра тое, што страціў сябра, але і што ніколі ў жыцці больш не знайду другога такога. Я прыкідваў і так і гэтак, як мне паставіць сваё будучае жыццё, але ніякага разумнага выйсця не знаходзіў. То я зноў збіраўся на вайну, то раптам згадваў, што самаму нікчэмнаму селяніну ў гэтых мясцінах живеца лепш, чым палкоўніку, бо тут не гойсаюць раз'езды. Страх было нават падумаць, чаго тут магло нарабіць войска, калі б ушчэнт спустошыла краіну, дзе кожны сялянскі двор цэлы і моцна стаіць на нагах, як у мірных часіны, а ў даржніках не прадушыцца ад быдла, тым часам як у далічных вёсках ужо ні ката, ні сабакі не засталася.

Аднойчы прылёг я ўскрай дарогі над рэчкай у траве пад тоўстым цяністым дрэвам паслухаць салаўеў, чые спевы найлепш лагодзілі мяне ў маім смутку; я слухаў іх цудоўны пошчак не абы як, а ўважліва, як прывык, і здзіўляўся, што з такой малюпасенькай дудачкі, ці з горлечка, вырываецца такі светлы тонкі голас і мілагучная гармонія. І калі ўжо я даволі доўга звесяляў сябе слуханнем, уяўляючы, што салавей салодкімі спевамі зачароўвае іншых птушак, прымушаючы іх змоўкнуць і слухаць толькі яго, падышла да таго берага прыгажуня, якая — а на ёй была простая сялянская сукенка — прывабіла мяне больш, чым якая паненка. На галаве яна несла кош з кругалямі свежага масла, каб прадаць яго на кіслых водах; яна прамыла масла ў вадзе, каб яно не растала ад гарачыні; потым села на траву, адкінула пакрывала і сялянскі каптур і выцерла пот з твару, так што я мог добра цікаваць за ёю, цешачы вочы ідылічнай карцінай. Памятаю, я быў падумаў, што колькі Бог даў, а не бачыў я такой красуні, такой пазорніцы; прапорцыі яе цела былі дасканалыя і бездакорныя, рукі і пяці белыя як снег, твар свежы і прыемны, а чорныя, поўныя агню вочы сыпалі панадныя іскры. Калі яна зноў склала масла ў кош, я гукнуў ей: „О дзеўчына! Ты сваімі цудоўнымі рукамі асвяжыла масла ў вадзе, але твае светлыя вочы ўкінулі маё сэрца ў цемру!” Толькі яна мяне пачула і ўгледзела, як кінулася ўцякаць з усіх ног, быццам за ёю пагоня была, і не сказала ў адказ ні слова,

пакінуўшы мяне з грузам той дураслівасці, якая звычайна находзіць на летуценнікаў.

Маё палкае жаданне і далей грэцца ў промнях гэтага сонца не толькі прымушала мяне пакінуць зацішак, які я сабе тут выбраў, але і настрой цалкам змяніла — ужо і салавей забезгалосіў, ужо і песня яго здалася не лепшай за воўчы сковыт. Я памчаўся ў Заўэрбрун і паслаў слугу, каб знайшоў тую сялянчку, патаргаваўся з ёю за масла, пакуль я падаспею. Ён скеміў сваё, а я, падышоўшы, сваё; аднак я сустрэў каменнае сэрца і такую халаднату, якой ніколі не чакаў ад сялянскай дзяўчыны, таму я закахаўся яшчэ мацней, нягледзячы на тое, што, пабываўшы ў розных прыгодах, ведаў, што, колькі вокам ні смакуй, а падступіцца да нячэпы, а спагнаць ахвоту — вой, зусім няпроста.

На тым часе не было ў мяне ні заклятага ворага, ні вернага сябра; ворага, каб я забыў пра сваё каханне ад нянавісці да яго, сябра, каб той па параіў мне што-коледы людскае і адгаварыў ад тых глупстваў, на якія я быў гатовы. Але вось бяда! Не было ў мяне нічога, апрача грошай, сваіх і Хэрцбрудэравых, якія мяне засляпіліш, настырных жаданняў, якія мяне спакушалі, бо я расцугляў іх, ды грубага неразумства, якое загубіла мяне і ўвяло ў павабу. Я звярнуўся да зводнікаў і зводніц, каб хоць праз іх дабіцца свайго і, саграшыўшы яшчэ больш, атрымаць сатысфакцыю сваім грэшным пахацімствам; аднак я не пацэліў і даведаўся, што гэтая вясковая дзеўка з пагардай адхіліла ўсё, чаго якраз ад яе дамагаліся іншыя, што мяне даводзіла да шаленства. Але ж я, дурны, павінен быў хоць бы па нашай вопратцы здагадацца, што не пашанцуе мне з каханнем; бо як я страціў Хэрцбрудэра, так і ў гэтай дзяўчыны памерлі бацькі, і таму мы абое, першы раз убачыўшы адно адное, яшчэ насілі жалобу, дык якія ж тут любоўныя падвыперды? Адным словам, я моцна заблытаўся ў Венерыных мярэжах альбо, лепей сказаць, у нераце на дурняў і таму зусім аслеп і здурнеў, як той Купідон, а як што я не спадзяваўся спатоліць свой жывёльны юр інакш, дык рашыў — ажаніцца. „Што ж? — думаў я. — з роду ты сялянскі сын, хамут гужовы, і ўсё роўна ў цябе ніколі не будзе спадчыннага замка; край тут дабрадаіны і ў параўнанні з іншымі квітнеў пад час гэтай лютай вайны; а звыш таго ў цябе яшчэ хоціць грошай купіць тут самы лепшы сялянскі двор; ты ажэнішся з сумленнай вясковай дзяўчынай і спакойна заживеш пан-панам сярод мірных пасялян. Дзе яшчэ знойдзеш такі прыемны кут, як не паблізу Заўэрбруна; бо з прычыны частых наездаў і ад’ездаў гасцей кожныя шэсць тыдняў перад табой расхінаецца новы свет і ты можаш думаць сабе, што зямны шар мяняе адно пакаленне за адным”. Мноства такіх думак раілася ў маёй галаве, пакуль, нарэшце, я не пачаў схіляць сваю каханачку да шлюбу і, хай не без цяжкасці, згадзіў.

РАЗДЗЕЛ ВОСЬМЫ

*Сімпліцы збіраецца зноў ажаніцца,
і адкрылася роду яго таямніца*

Я як след падрыхтаваўся да вяселля; неба для мяне было ўвешана скрышкамі і пасвісцёламі — аж такая, бачыце, радасць апанавала; я не толькі адкупіў цэлы сялянскі двор, дзе нарадзілася маладая, але і пачаў рабіць новую прыгожую прыбудову, як калі б мерыўся завесці тут вялікую гаспадарку; і, яшчэ не згуляўшы вяселля, закупіў больш трыццаці галоў жывёлы, бо якраз столькі можна было ўтрымаць там круглы год. Адным словам, я справіў усё як лепш не бывае і нават набыў самае дарагое начынне і усялякае хатняе патрэб’е, якое толькі магла прыдумаць мая дураць. Але неўзабаве мая дудачка хляпнула ў гразь, бо тым самым часам, калі я думаў, што з добрым ветрам завяду свой карабель у Брытанію, нечакана прыплыў у Маўрытанію і вось тут, на жаль, ужо запозна, даведаўся, з якой

прычыны мая маладая так неахвотна пайшла за мяне і чаму ёй урэшце адлегла; а найбольш было прыкра, што я нікому не мог пажаліцца на сваю бяду. Праўда, цяпер я ўжл ўцяміў, што справядліва плачу за свае старыя грахі, аднак такі вырак не ўрахманіў мяне, тым больш не зрабіў пабожнейшым, а, убачыўшы, што мяне крута ашукалі, я рашыў ашукваць самую ашуканку і, пакуль не перарушыла, пачаў пасвіцца на траўцы, дзе толькі яна ні расла; апрача таго, увесь свой вольны час я больш праводзіў у прыёмнай кампаніі на кіслых водах, чым у сябе дома; in summa я пусціў гаспадарку на самапас; ды і мая мілая растопа не дужа ў працу ўлягала, не дужа ўгіналася; у яе быў вол, якога я загадаў закалоць і пасаліць у бочках; а калі яна захацела патрактаваць мяне малочнай парасяцінкай, дык ухітрылася абскубці тое парася, як курыцу; парывалася яна гатаваць і зайца, смажыць на рэшаце ракаў і на ражне стронгаў. З гэтых двух прыкладаў можна ўбачыць, як ашчадліва я жыў з ёю. Ахвотна таксама брала яна на язык вінцо і падносіла іншым добрым людцам, што прагназавала мне на будучае пагібель, адным словам, крывасць пайшла паміж намі неяк адразу.

Аднойчы, шпацыруючы з некалькімі падлыжнікамі, якія тут на водах спаганялі моду і панства, я спусціўся ў даліну сустрэцца з кампаніяй іншых кіславодцаў; па дарозе сустрэўся нам стары селянін, які вёў на вяроўцы казу прадаваць; як мне памроілася, я калісьці дзесьці ўжо бачыў гэтага селяніна і таму спытаўся ў яго, адкуль ён ідзе з гэтай казой. А ён зняў капялюш і будзе адказваць: „Пане літасцівенькі, ай, і не скажу пра тое”. Я сказаў: „Ужо ці не ўкраў ты яе дзе калі часам?” — „Ды не,— сказаў селянін,— вяду во з мястэчка, што во там у даліне, а з якога, дак не магу сказаць пры панох, раз ужо мы завяліся пра коз”. Гэта насмяшыла ўсю кампанію, і, як што я змяніўся ў твары, усе падумалі, быццам я сумеўся альбо засаромеўся, што мужык так ёрна мяне падчасіў. Але мне набеглі іншыя мыслі, бо па вялікай бародаўцы, якая сядзела, як рог, у селяніна пасярод лоба, я пазнаў, што гэта быў мой татусь з Шпэсэрта, і таму я, перш чым адкрыць яму сябе і парадаваць яго знакамітым сынам, на якога я тады па вопратцы выходзіў, рашыў удаць з сябе варажбіта, а таму спытаўся: „Любасны мой стары бацечка, а ты часам не са Шпэсэрта будзеш?” — „Але ж, пане, буду”, — адказаў селянін. Тады я сказаў: „А ці не табе гадоў гэтак з васемнаццаць таму назад райтары спляжылі і спалілі хату?” — „Так, Божа літасцівы! — усклікнуў селянін.— Няўжо-такі столькі часу прабегла?” А я далей: „А ці не было ў цябе тады двух дзяцей, дарослай дачкі і хлопчыка, які пасвіў авечкі?” — „Пане,— адказаў татусь,— дзеўка сапраўды была мне дачка, а хлопчо — не; я толькі гадаваў яго за сына”. Тут з ягоных слоў я зразумеў, што не быў сынам гэтага грубага баўтрука, і гэта мяне нават крыху ўзрадавала, але і засмуціла, бо тут жа надбегла думка, што я, мабыць, байструк альбо падкідзень; таму я спытаўся ў татуся, дзе ж ён здабыў сабе таго хлопчыка альбо з якой прычыны рашыў яго выгадаваць за сына. „Ах,— адказаў ён,— з ім усё выйшла вельмі авантурна: мне прынесла яго вайна, вайна ж і забрала”. Але як што я крыху апасаўся, што тут можа выплысці якая-небудзь дзівосная фацэція, звязаная з маім нараджэннем і пашкодзіць маёй рэпутацыі, дык я зноў перавёў наш дыкурс на казу і спытаўся, ці не мерыцца ён прадаць яе на мяса, з чаго мяне вялікае дзіва бярэ, бо ж госці, якія з’язджаюцца на кіслыя воды, не дужа дападаюць да старой казляціны. „Э не, пане! — адказаў мне селянін.— У тракціршчыцы тых коз — заваліся, яна не дасць за маю і гроша. Я вяду яе графіні, што там на водах палощацца, а доктар не кыш варона будзь, панавыпісваў ёй усялякага зелля, дык вось, каза тое зелле будзе лопаць, а тады зельнае малачко ад яе возьме доктар і зробіць панацэю, а тады ўжо графіня піцьме тую панацэю з малачком, дасць Бог, здаровенькая выкачаецца. Кажуць, графіні сярэдзіна баліць, і калі каза спраможацца памагчы, дык ад яе будзе больш толку, чым ад доктара і ягонага аптэчніка”. Слухаючы гэтую рэляцыю, я абдумваў, як мне ўсё ўладзіць, каб яшчэ паталкаваць з селянінам без сведак, а таму прапанаваў за казу на талер больш, чым давалі доктар і графіня, на што селянін адразу згадзіўся, бо нават малы барыш мяняе людскія намеры, аднак з тою ўмоваю, што ён павінен

спачатку аб'явіць графіні, што я даю на талер больш; а ці захоча яна тады ўзяць за гэтую цану, дык гэта ейны абыход, а не, дык ён аддасць казу мне і ўвечары скажа, які быў гандаль.

І вось пайшоў мой татусь сваёй дарогай, а я з кампаніяй сваёй; але я не хацеў, не мог і сілы не меў зацягваць з імі гэты шпацыр, а збочыў і пайшоў туды, дзе спаткаў селяніна, які ўжо тым часам зноў стаяў з казой, бо тыя, што гадзіліся з ім, за яе больш не далі, няма што так выстаўляліся, аж я дзіву даўся з такой іх заможнасці, але не стаў ад гэтага больш скупы. Я завёў яго ў сваю купленую гасподу, заплаціў за казу, і, калі мы гэты гандаль замачылі і выпілі барыша і ён ужо быў нападнітку, я спытаўся ў яго: а адкуль жа ўзялося ў яго тое хлапчанё, пра якое мы сёння раніцай гаварылі. „Ах, пане мілы,— адказаў ён.— Мансфэль-дава вайна падкінула мне яго, а бітва пад Нёрдлінгенам зноў забрала”. Я сказаў: „Пацешная, мабыць, прыгода!” — і папрасіў, што калі ўжо нам больш няма пра што талкаваць, дык хай ужо раскажа, калі на язык набегла. Тады ён сказаў: „Калі Мансфэльд прайграў баталію пад Хёхстам, дак яго расхрыстанае войска рассеялася на паўсюдых, бо ніхто не ведаў, куды каму рэціравацца. Багата гэтых забродаў навалалося і ў Шпэсэрт, дзе яны хаваліся ў хмызоўі, але, уцёкшы ад смерці ў даліне, знаходзілі яе ў нашых гарах, а як што абодва бакі лічылі справядлівым рабаваць і забіваць на нашай зямлі, дак і мы не сядзелі рукі згарнуўшы, а пускалі юху. Тады мала які селянін ішоў у хмызы без мушкета, бо калі дрылюеш ці арэш, дык не седзячы ж дома. Пад час гэтага закалоту аднаго разу, пачуўшы стрэлы, надыбаў я непадалёк ад нашага двара ў дзікім лесе прыгожую маладую кабету на выдатным кані; я спачатку прыняў яе за мужчыну, так па-маладзецку гарцавала яна вярхом, але, убачыўшы яе вочы і рукі, пачуўшы, як яна жаласна балбоча не па-нашаму і заклінае Бога, я апусціў мушкет, хоць ужо склаўся пальнуць, але адвеў люфу ўбок, бо яе крыкі і рухі падказалі мне, што жанчына ў бядзе, чым яна і схіліла мяне да спагады. Тут мы зблізіліся, і, убачыўшы мяне, яна сказала: „Ах! Калі ты чыстая хрысціянская душа, дык, прашу цябе, дзеля Бога і яго мілажалю, дзеля самога Страшнага Суду, перад якім мы ўсе паўстанем і адкажам за нашыя ўчынкі, завядзі мяне да сумленных жанчын, якія з Божай ласкі дапамаглі б мне ў родах”. Гэты напамін пра свяшчэнныя рэчы разам з ласкавымі словамі і хай журботным, але прыгожым тварам увеў мяне ў такую спагадлівасць, што я ўзяў каня за аброць і вывеў праз усе зарасці і хмызы ў самую нетру, куды сам схаваў сваю жонку, дзіця, чэлядзь і быдла. Там недзе праз паўгода яна і нарадзіла хлопчыка, пра якога мы сёння гутарку мелі”.

Такімі словамі закончыў расказ мой татусь, хлебтануў яшчэ, а я шчодро яму падліваў. Калі ж ён спаражніў шклянку, я спытаўся: „Ну, а што потым сталася з гэтай жанчынай?” А ён адказаў: „Калі яна разрадзілася, дак папрасілі мяне за кума, а як што я хацеў занесці дзіця і ахрысціць, назвала мне сваё і мужава імя, каб запісаць іх у хросныя кнігі; а тым часам адчыніла сваю валізу, у якой было многа выдатных і каштоўных рэчаў, і падарыла мне, маёй жонцы і служанцы і яшчэ адной выпадковай жанчыне столькі ўсяго ўсялякага, што мы засталіся ёю вельмі задаволеныя. Яна расказала нам і пра мужа, ды і памерла яна на нашых руках, даверыўшы нам свайго сына. Але як што ўсю краіну калацілі вялікі вэрхал і непамыслота і ніхто не адважваўся заставацца дома, дак нам ледзьве ўдалося знайсці пастара, каб прыйшоў на пахаванне і ахрысціў дзіця; калі ж усё зладзілася як след, дак наш стараста і святар наказалі мне, што я павінен гадаваць дзіцятка, пакуль яно не падрасце, і за свае клопаты і турботы маю ўзяць усё пасля парадзіхі, акрамя ружанца, некалькіх каштоўных камянёў і ўсякай драбязы, што трэба было потым перадаць дзіцяці. І вось выкарміла мая жонка гэтае немаўля казіным малаком, а хлапчо нам так палюбілася, што мы думалі, калі ўжо падрасце, аддаць за яго нашу дачку; але пасля бітвы пад Нёрдлінгенам страціў я абаіх, дзяўчынку і хлопчыка, разам з усім, чым валодаў”. — „Ты раскажы мне,— сказаў я свайму татусю,— мілую і даволі кур'ёзную гісторыю, але забыўся пра самае галоўнае: ты не сказаў мне, як звалі тую жанчыну, яе мужа і хлопчыка”. — „Ах, пане мой,— адказаў ён,— мне і да

галавы не даходзіла, што вам гэта цікава. Высакародную жанчыну звалі Сюзана Рамзай, мужа — капітан Штэрнфэльз фон Фуксгайм, а як што мяне самога завуць Мельхіёрам, дык я пры хрышчэнні дзіцяці назваў яго гэтым імем і сказаў запісаць яго ў хросныя кнігі Мельхіёрам Штэрнфэльзам фон Фуксгаймам”.

З гэтага расказу я дакладна ўведаў, што даводжуся майму пустэльніку і сястры губернатара Рамзая любімым сынам; але, ах гора ты маё! Надта позна, бо бацькі мае былі ў нябожчыках, а пра дзядзьку я не мог нічога разведаць, апроч таго, што ханаўцы турнулі яго з горада разам з усім шведскім гарнізоном, аж ён ад прыкрасці і гневу набраўся вялікай журбы, умілаваўся і розумам высівеў.

Я нападў свайго хрышчонага бацьку да ўпаду, а на другі дзень сказаў клікнуць і ягоную жонку. А калі я ім адкрыўся, дык яны гэтаму паверылі толькі тады, калі я паказаў ім на грудзях валасяны радзімы знак.

РАЗДЗЕЛ ДЗЯВЯТЫ

*Сімліцы-ўдавец ажаніўся зноў,
робіцца бацькам аж трох сыноў*

Неўзабаве пасля гэтага я ўзяў хроснага да сябе і выправіўся з ім вярхом у Шпэсэрт раздабыць там дакладнае пасведчанне і дакументы пра сваё паходжанне і нараджэнне ў законным шлюбе, што я і зрабіў без лішніх клопатаў па храмавых кнігах і сведчанні майго хроснага. Я адразу ж завярнуў да святара, які жыў у Ханаў і колісь мяне там даглядаў. Гэты выдаў мне пісьмовую легітымацыю пра скон светлай памяці майго бацькі і што я быў пры ім да самай ягонай смерці, а потым пад імем Сімліцы пэўны час жыў у пана Рамзая, губернатара ў Ханаў; і я паклапаціўся, каб уся мая гісторыя была сабрана з усіх вусных сведчанняў і грунтоўна занатавана ў дакуменце, завераным праз натарыўса, бо быў падумаў: „Хто ведае, на што табе гэта яшчэ можа спатрэбіцца!” Гэтая паездка абышлася мне ў чатырыста талераў, бо па дарозе назад нас прыхапіў, ссадзіў з коней і абраваў раз’езны гуф, дык я і мой татусь, ці хрышчоны, вярнуліся дамоў голыя і босыя, як стаялі, мала што горлам не заплацілі.

Тым часам і дома ўсё перакасілася; бо як толькі жонка мая дазналася, што муж яе шляхціц, тут і пачала не толькі строіць з сябе няма ладу якую васпаню, але і сваім нядбальствам глуміла ў хаце ўсё, што магла, а я цярпеў моўчкі, бо яна якраз хадзіла пры надзеі; звыш таго ўтачылася бяда і ў хлеў, і павыздыхала найлепшае быдла.

Усё яшчэ можна было ператрываць, але — о, мігун!⁷² — ніводная бяда не ходзіць адна: у той самы час, як жонка разрадзілася, ляжала ў родах і служанка. Праўду кажучы, дзіця, якое яна прывяла, было вельмі падобнае на мяне, а тое, якое нарадзіла мая жонка, як вылітае — на нашага парабка. У дадатак і тая самая дама, пра якую вышэй было гаворана, тае ж самай ночы падкінула да майго парога немаўля з пісулькай, што я даводжуся яму бацькам, так што я адным банкетам тры радзіны справіў, і мне ўжо здалася, што няйначай як з кожнага кутка вылезе яшчэ па адным, — сівой галавы дастаць можна з такое долі. Але ж якраз такая доля, а не якая не іншая чакае ўсіх, хто жыве бязбожна, бадзяла і распусна, як жыў тады я, следуючы сваім жывёльным пахацімствам.

Ну, якое тут рады дасі? Ніякае ўправы на баб — я мусіў ахрысціць усіх дзяцей, ды яшчэ і спілаціць накладзеную на мяне па законе грашовую віну⁷³, а як што ўлада тады стаяла шведская, а я да таго служыў імперцам, дык мне тым даражэй абышоўся чужы пахмел, што, зрэшты, было яшчэ толькі прэлюдыяй да новае плягі. І ў той час, як гэтыя нянаджаныя бедствы мяне вельмі засмучалі, жонка мая пра тое ані не дбала, а ў дадатак яшчэ дзень у дзень дацінала і

⁷² О дзіва! (лац.)

⁷³ Штраф (стар. бел).

дапякала, мучыла і пляскала за вясёленькую знаходку пад парогам і за тое, што мне давалося рабіць тую сплату віны. А калі б яна даведалася, якія шашні я сплёў са служанкай, дык ужо, напэўна, тыраніла б яшчэ лішэй; але добрая дзеўка была такая недацеклівая, што паладзіла са мною роўна за такую самую суму, якую я выклаў бы ёй як за байстручыную віну, і згадзілася прыпісаць малое аднаму рызыканту, які летась у мяне гуляў на вяселлі і нібыта сыграў на валасянцы, хоць насамрэч да служанчынага бусла аніяк не дачыніўся. Усё-такі ёй давалося вымятацца з хаты, бо мая жонка падазравала мяне ў тым, у чым я яе з парабкам, але не магла ні да чаго прычাপіцца, бо я ёй удзёўб, што не мог адначасова быць і ў яе, і ў гэтай дзеўкі. Тым часам, пакуль мы так тузаліся, даймала мяне дакука, што мушу я гадаваць дзіця, прыстроенае парабкам, а маё кроўнае не стане маім спадчыннікам, і што я мушу яшчэ маўчаць і радавацца, што ніхто нічога не ведае.

Такія думкі ўгрызалі мяне як у Бога дзень, а жонка тым часам звесяляла сабе душу віном, бо з самага вяселля не адстаўляла чаркі і кожнае ночы ішла спаць на добрым падпінку. І так яна дачасна спаіла ў магілу сваё дзіця і учыніла ў сваёй нутробе такое запаленне, што неўзабаве зрабіла мяне зноў удаўцом, і я так чула прыняў гэты клопат у сваё датклівае сэрца, што рагатаў, як усе роўна жывога вярблюда ўбачыўшы.

РАЗДЗЕЛ ДЗЯСЯТЫ

Сіліпцы сяляне плятуць прыгоды пра возера Мумэлзэе дзіўныя воды

Калі я такім чынам зноў атрымаў свабоду, пасвабоднеў і мой кашалек, а ўся гаспадарка адразу пералішнілася быдлам і чэляддзю; таму я ўзяў ў дом хроснага татуса Мельхіёра за бацьку, хросную за маці, а байстручка Сімпліцыя, якога мне падкінулі ў парог, абвясціў сваім спадчыннікам, перадаў старым дом і двор з усім дабром і грунтамі, акрамя невялікай долі залатовак і каштоўнасцяў, якіх я яшчэ не распусціў, а адклаў на выпадак крайняй патрэбы; і я адчуў такую агіду да усіх баб паасобку і ў сукупнасці, што рашыў: калі ўжо я так на іх апёкся, дык прападзі яно ўсё прападам, аніколі больш не жанюся. Старая пара, з якою in ge rusticorum⁷⁴ ніхто зраўняцца не мог, адразу перакроіла ўсю маю гаспадарку на зусім іншы лад; яны збылі з двара ўсю непатрэбную чэлядзь з быдлам разам і завялі толькі тое, з чаго можна было зыскаць прыбытак. Стары татусь ці новы хросны разам з мамцяй назычылі мне ўсялякага шчадроцця і абнадзеіліш, што калі я пакіну іх тут на гаспадарскіх грунтах, дык у мяне заўсёды будзе напалатове конь у стойле, і зладзяць яны ўсё так, што любым часам і парою я змагу з сумленным чалавекам распіць бутэльку віна. Я адразу скеміў, каму даверыў свае грунты і дабро: хросны з чэляддзю мамэнтам упрагліся араць тыя грунты, гандляваць і кірмашыць быдлам, лесам і смалою круцей за любога жыда, а мамця даглядала быдла і адна выручала і адкладвала столькі, колькі не магло мне даць дзесяць рыкуній⁷⁵, якіх я трымаў раней. Праз нядоўгі час гаспода мая мела дастаткова ўсялякага прычындаля, а таксама буйной і дробнай быдласці, што ўжо лічылася самаю лепшаю ў той мясцовасці. А я мог спакойна выпраўляцца на шпацыры і рабіць абсэрвацыі, бо бачыў, што хросная больш выціскала з пчолаў на адным воску і мёдзе, чым мая распанёлая жонка з рагатай жывёлы, свіней і інш., дык я быў пэўны, што і ва ўсім астатнім свайго не ўпусціць.

Аднойчы гуляў я на кіслых водах і пайшоў туды больш дзеля глытка гаючай вады, чым каб па старой завядзёнцы знаёміцца з моднымі фаготамі, бо я пачаў

⁷⁴ У сельскай гаспадарцы (лац.).

⁷⁵ Аканомка, ахмістрыня (стар. бел.).

слухацца ўшчуванняў прыёмных бацькоў, якія адраілі мне вадзіцца з такімі людзьмі, што бесталку працвіртвалі сваё і родавае дабро. Але я трапіў у кампанію людзей сярэдняга дастатку, і яны вялі між сабою дыскурс пра вельмі рэдкі прадмет, менавіта ж пра Мумэльзэе, бяздоннае возера, непадалёк, высока ў гарах; яны таксама паклікалі некалькіх старых сялян, якія маглі расказаць, што ім давялося чуць пра дзівоснае возера, і іхнія рэляцыі я слухаў з вялікай ахвотай і цікавасцю, дарма што лічыў іх пустымі выдумкамі, фальшывымі і смеху вартымі, як некаторыя байкі ў Плінія.

Адзін казаў, што калі ўзяць няцот гарошын, каменьчыкаў альбо чаго хоч яшчэ і ўвязаць у насоўку, а потым апусціць у возера, дык дастанеш цот, а калі апусціш цот, выцягнеш няцот. Другі, а за ім і астатнія пэўнілі і згадвалі прыклады: калі хто кіне ў возера адзін камень альбо некалькі, дык якое б ні стаяла надвор’е, а тут падымецца бура са страшэннай злівай, градам і ветрам. Пасля гэтага яны перайшлі на самыя розныя дзівосныя гісторыі, якія там здараліся, і якое там бывае замроенне ад усялякіх гномаў і вадзянікоў, і пра што яны балакаюць з людзьмі. Адзін сказаў, што аднаго разу, калі пастухі пасвілі непадалёк ад возера, з яго выйшаў гняды бык і ўвайшоў у статак, а потым выскачыў малюпасенькі чалавечак і пачаў заганыць быка ў возера, а калі бык заўпарціўся, той чалавечак загразіў, што калі той бык не вернецца, дык на яго зваляцца ўсе людскія нягоды, і пасля гэтага бык і чалавечак зноў далі нырца ў воды. Другі расказаў, што ў той самы час, калі возера ўжо замерзла, нейкі селянін пераехаў па ім на валах — і хоць бы што яму якое, а быкі везлі ж брусы і дошкі на падлогу, а калі за падводай улёг ягоны сабака, лёд хруснуў, сабака шалёхнуўся ў ваду, і толькі таго сабакі й было, нават бурбалкі не пайшлі. А яшчэ адзін бажыўся, што шчырая праўда, як адзін мыслівец ішоў за дзічынай па следзе да самага возера, дзе на беразе сядзеў маленькі вадзянік, а ў яго поўны прыпол залатых манет, якімі ён бавіўся; а калі мыслівец той, ну, паляўнічы, зладзіўся ў яго стрэліць, чалавечак угнуўся і сказаў: „Калі б ты ў мяне папрасіў памагчы табе ў тваёй беднасці, ты з сям’ёй разбагацеў бы. А за такі твой жарт ты і ўсе твае нашчадкі будзеце вечна ў гароце”. Але самае фантастычнае з таго, што яны панарасказвалі, было вось што: „Даўным-даўно позна ўвечары прыйшоў да аднаго селянша ў Хайдэхёфе маленькі чалавечак і папрасіўся нанач; селянін перапрасіўся, што ў яго няма лішняй пасцелі, але калі госць не пагрэбуе ўслончыкам ці сенам на вышках, дык ён ахвотна, чаму ж не! — пусціць яго. На гэта чалавечак папрасіў толькі дазволіць яму паспаць ноч у канапляным мачулішчы, дзе яму больш даспадобы, чым у самай мяккай пасцелі. „Што да мяне,— сказаў селянін,— дык начуй, калі табе гэта дагодзіць, хоць у сажалцы, хоць у калодзежным карыце”. З гэтым дазволам чалавечак пайшоў да мачулішча і ўбіўся там у канаплянае бадылле і твань, як жаба якая альбо той, хто ў сцюжу зашываецца ў стог сена, каб там забавіць ноч. Калі ж за белы свет селянін падняўся будзіць парабкаў на працу, дык памянёны чалавечак вылез з вады і стаў перад ім ну зусім ва ўсім сухім, у якім ён і залез быў у мачулішча, з чаго селянін вялікаму дзіву даўся і спытаў: „Вой, які ж дзіўны і пацешны госць у мяне!” — „Але ж бо,— адказаў чалавечак,— можа, яно ўсе так, што да мяне тут сто гадоў так добра ніхто не начаваў!” Ведучы такую гутарку, дайшлі яны да таго, што чалавечак нарэшце прызнаўся, быццам ён, бач, вадзянік, які згубіў сваю жонку і вось цяпер хоча знайсці яе ў Мумэльзэе і просіць яго, селяніна, зрабіць яму ласку і дагоду і правесці туды, на што селянін з’ахвоціўся, бо па госцевай вопратцы скеміў, што той, мабыць, асоба важная і яму давядзецца тут пабачыць яшчэ шмат розных дзівосаў. Па дарозе малы наплёў селяніну шмат усялякае небывальшчыны, што і як водзіцца ў азёрах, дзе ён ужо шукаў, але не знайшоў сваёй скрадзенай жонкі, асабліва — колькі дзе там водзіцца ўсялякага гадаўя, а найбольш у Чорным возеры, дзе жывуць жабы велічынёю з печ. А калі яны падышлі да Мумэльзэе, дык чалавечак даў нырца ў яго, папярэдне папрасіўшы ў мужыка, каб той пачакаў, пакуль ён не вернецца альбо не падасць яму якога знаку. А калі той пракаваў каля возера дзве-тры гадзіны, раптам пасярэдзіне возера паказаўся з вады

кій таго чалавечка, і паявілася кроў цэлымі прыгаршчамі, і селянін адразу здагадаўся, што гэта і ёсць заляцаны знак, пасля чаго ён адкланяўся возеру і заспяшаўся дахаты”. Гэтая і іншыя падобныя гісторыі, якіх я наслухаўся, здаліся мне казачнымі людскімі вымысламі, якімі бавяць дзяцей, я рагатаў з іх і не мог паверыць, што на вяршыні гары можа быць такое бяздоннае возера; але тут нахапіліся іншыя сяляне і прытым старыя, вартыя даверу людзі, якія павядалі, што яшчэ за іх памяці і за памяці іхніх бацькоў высокія княскія асобы падымаліся ў горы, каб агледзець гэтае возера, а аднаго разу герцаг Вюртэмбэргскі загадаў зрабіць плот і праплыць на ім на сярэдзіну, каб вымерыць глыбіню возера; але пасля таго як апусцілі з грузілам дзевяць маткоў тоўстага прадзіва (мера, з якою шварцвальдскія сялянкі ўпраўляюцца лепей за многіх геаметраў) і не дасталі дна, пачаў іх драўляны плот, насуперак усякай сваёй прыродзе, апускацца ў возера, дык тыя, якія былі на ім, мусілі ратавацца на бераг, дзе і сёння можна яшчэ пабачыць рэшткі таго плота, княскі герб Вюртэмбэрга і ўсякія іншыя выявы, высечаныя на камені на памяць пра гэтую прыгоду. Іншыя запэўнівалі мяне і спасылаліся на многіх сведак, быццам эрцгерцаг Аўстрыі etc. збіраўся нават спусціць возера, што яму вельмі адрайвалі і па хадайніцтве абшчынаў утрымалі-такі ад таго, баючыся, каб уся краіна не была затоплена. Больш за тое, памянёныя князі загадалі ўкінуць у возера некалькі цэбраў стронгаў; але не прайшло і гадзіны, як усе яны павыздыхалі і былі вынесены плыню з возера, хоць рака, якая цячэ пад гарою ў даліне і мае тую ж самую назву, што і возера, аж кішыць той рыбай і выцякае з возера азёрнай жа вадою.

РАЗДЗЕЛ АДЗІНАЦЦАТЫ

Сіліпліцы слухае, як пацыенты сваім дактарам перабіраюць шчэнты

Гэтая апошняя легенда неяк успасобіла мяне паверыць ва ўсё і так падсцёбнула маю цікаўнасць, што самому захацелася агледзець дзівоснае возера. Сярод тых, хто разам са мною слухаў расказы, кожны меркаваў па-свойму, што відаць было з іх розных і супярэчлівых высноваў. Я ж хоць і сказаў, што нямецкая назва Мумэльзэе⁷⁶ дазваляе зразумець, што тут, як на маскарадзе, усё схавана пад падманлівай маскай, аж не кожны можа распазнаць сапраўдную сутнасць, як і глыбіню, якая да гэтага часу не вымерана, хоць гэта і спрабавалі такія высокія асобы; пасля я выправіўся ў тое месца, дзе летась упершыню сустрэў сваю нябожчыцу жонку і скаштаваў салодкай атруты каханья.

Там я лёг на зялёную мураву ў цяньку, але не слухаў, як бывала раней, што і як пасвіствалі салаўі, а разважаў, якія я перажыў перамены. Тут і увілася маім вачам, як я на гэтым самым месцы сама-сама і пачаўся, як з вольнага кавалера стаў работнікам каханья і з афіцэра перахалопіўся ў селяніна, а з багатага селяніна ў задрыпананага шляхцюка, з Сімпліцы ў Мэльхіёра, з удаўца ў маладзіка, з маладзіка ў рагулю, з рагулі зноў ва ўдаўца; ітэ, што я з сялянскага сына абярнуўся ў сына прыстойнага жаўнера і зноў жа ў сына свайго татуса, які вось ужо і сам у сынка на ласкавым хлебце прабаўляецца. І згадалася мне ўраз, як доля забрала ў мяне ўмілаванага Хэрцбрудэра і, наадварот, падарыла мне старую сямейную пару. Я падумаў пра богаспадобнае жыццё і бацькаў скон, пра богаспадобнае жыццё маці, а таксама пра найразмаіцейшыя перамены, якія мне выпалі ў жыцці, аж не мог стрымацца ад слёз. І падумаў я таксама: колькі ж перабыло ў мяне грошай і як без толку прапусціў я іх праз горла, і ледзь толькі пачаў убольвацца, як падышлі да мяне два мардатыя пасыльнікі і прапойцы, якім падагра ўбілася ў суглобы, з чаго яны і закульгавелі і

76 Mummel — вадзяны дух; die Mumme — маска; mummeln, mirmeln — бурчаць, мармытаць (ням.).

цяпер прыперліся на кіслыя воды. Яны селі непадалёк ад мяне, бо там было зручнае месца для адпачынку, і, думаючы, што адны тут, пачалі жаліцца на свае нягоды. Адзін сказаў: „Мой доктар паслаў мяне сюды, бо страціў надзею на маё выздараўленне альбо, можа, таму, што мусіў задобрыць трактіршчыка, які надоечы прыслаў яму барылку алею; што да мяне, дык лепей бы я зусім яго не бачыў альбо, прынамсі, спачатку параіў бы мне з’ездзіць на кіслыя воды, у Заўэрбрун, дык у мяне засталася б і болей грошай, чым цяпер, і я быў бы здравейшы, бо кіслыя воды мне моцна памаглі”.— „Ах! — адказаў другі.— Я дзякую Творцу за тое, што ён не даў мне лішніх грошай, бо калі б мой доктар унюхаў, што ў мяне яны водзяцца, ён яшчэ доўга не пасылаў бы мяне сюды, пакуль не падзяліў бы іх з аптэкарам, які нездарма штогод падмазвае яго, а я ад таго даўно скапыціўся б. Гэтыя жмінды нараяць гаючае месца не раней, чым пераканаюцца, што самі больш не могуць і не ведаюць, чым памагчы, альбо калі ўжо няма чым пажывіцца. І калі папраўдзе, дык тыя, каго яны трымаюць каля сябе і чуюць, што ў іх ёсць грошы, выгадныя ім толькі тады, калі хворыя”.

Гэтыя двое яшчэ доўга выклікалі сваіх дактароў, але я не задачуся ўсё тое пераказваць, бо, крыў божа, паны медыкі на мяне ўзлуюцца і прапішуць мне такое праноснае зелле, што яно высвігча мне і душу з цела. Я цытую іхні дыскурс толькі таму, што адзін пацыент падзякаваў Творцу, што той не ўшчодрыв яго лішніцай грошай, і гэтак мяне ўсцешыла, аж я выбіў са сваёй галавы ўсе клопаты і цяжкія роздумы пра грошы ці яшчэ пра што-колічы, што цэніцца ў свеце. І рашыў філасофічаць і весці богаспадобнае жыццё, аплакваць сваю нераскаянасць і заедлінасць, каб, як мой светлай памяці бацька, падняцца на найвышэйшую ступень памыснае цноты.

РАЗДЗЕЛ ДВАНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы дыхае ў вадзе, як у паветры,
і апускаецца ў водныя нетры*

Маё палкае жаданне агледзец Мумэльзэе яшчэ пабольшала, калі я даведаўся ад майго хроснага, што ён там бываў і дарога туды яму вядомая. Але пачуўшы, што я асабіста хачу туды выправіцца, сказаў: „А што вы там здабудзеце, пайшоўшы? Спадар сын і яго хросны нічога там не ўбачаць, апрача свайто адбітку ў возеры, якое схавана ў густым лесе, і калі ён за сваю цяперашнюю цікаўнасць заплаціць цяжкім расчараваннем, дык нічога ўзамен не атрымае, акрамя прыкрасці і струджаных ног ад хадзьбы ў абодва канцы, а конна туды наўрад ці дастанешся. Мяне туды ніхто сілай не загнаў бы, калі б толькі не давялося ратавацца ўцёкамі, калі доктар Даніэль (ён хацеў сказаць Дзюк д’Ангіен) са сваімі ваярамі забіраў даліну пад Філіпсбургам”. Аднак мая цікаўнасць не патухла ад ягоных адгавораў, і я згадзіў аднаго хлопца, каб ён правёў мяне да возера. Калі татусь убачыў, што я не адступлюся ад свайго, а як што авёс ужо быў пасеяны і не трэба было нічога ні дрыляваць, ні араць, дык падрадзіўся сам паказаць дарогу; бо ён загарэўся да мяне такой любоўю, што не хацеў пускаць мяне з вачэй, а як што ўсе тамтэйшнікі лічылі, што я ягоны родны сын, дык задаваўся мною і гатовы быў дзеля мяне на ўсё, што толькі здольны зрабіць бедны чалавек свайму сыну, які каваў сваё шчасце без ягонай падтрымкі і дапамогі і тым часам вялікае панства спагнаў.

І вось, павандравалі мы праз горы і даліны, пакуль менш чым за шэсць гадзін не прыйшлі да Мумэльзэе, бо хросны мой быў мацак і выдатны хадыка, як усё роўна малады дзяцюк. Спачатку мы аддалі шану ўзятым з сабою ежы і пітву, бо далёкая дарога і крутыя горы, дзе залегла возера, вельмі нас патамілі і ўвялі ў добрую жагу. Падсілкаваўшыся, я агледзеў возера і адразу знайшоў некалькі абструганых жэрдак, якія мы з татусем прынялі за вёслы з вюртэмбэргскага плыгта. Я прыкінуў ці, лепей сказаць, памераў даўжыню і шырыню возера з дапамогай геаметрыі, бо было б

даволі цяжка ісці вакол возера і мераць яго крокамі, і нарысаваў яго граніцы ў паменшаным маштабе на аспіднай дошчачцы; а калі з гэтым скончыў, захацеў, бо неба было чыстае і паветра мяккае і цёплае, праверыць, наколькі праўдзівыя чуткі, быццам калі кінуць у возера камень, дык падымецца непагадзь; бо па мінеральным смаку вады я ўжо зрабіў выснову, што пагудкі, нібыта ў возеры не могуць жыць стронгі, слушныя.

Каб зрабіць гэтую пробу, я пайшоў налева ўздоўж возера да таго месца, дзе празрыстая вада, як крышталі, з прычыны жахлівай глыбізны здаецца чорнай, як вуголле, і таму мае такі страшны выгляд, што вусцішна робіцца глядзець; там я пачаў кідаць у возера самыя вялікія камяні, якія толькі мог падняць і данесці. Мой хросны, альбо татусь, не толькі не схацеў пасабляць мне ў гэтым, але яшчэ і прасіў-благаў, пакуль тое можна, напамілы бог, схамянуцца і адступіцца; а я ўсё-такі рабіў сваё і тыя камяні, якіх не мог падняць, скочваў уніз, пакуль не ўкінуў іх больш трох дзясяткаў. Тут пайшоў вецер, неба завалакло хмарами, пачуліся страшэнныя грымоты, аж мой татусь, які стаяў па той бок возера і маліўся, гледзячы на мае завіханні, не закрычаў, не замахаў мне, каб я хутчэй ішоў, каб нас не прыхапіла дажджом і непагаддзю альбо каб не сталася якога яшчэ горшага ліха. А я крыкнуў яму: „Тату, я застануся тут і дачакаюся, чым усё скончыцца, будзе хай хоць з неба пасыплюцца стрэлы, дзіды і валочні”. — „Вой,— адказаў татусь,— вы паводзіцеся, як усе ветрагоны, якім напляваць, хоць увесь свет гарам гары!”

Тым часам, нападўуха слухаючы ягоныя папрокі, я не зводзіў вачэй з віра, думаючы, што з дна возера зараз забулькае, як гэта бывае, калі кідаюць камяні ў глыбіню стаялых альбо працечных водаў; але нічога такога не ўсачыў, а разгледзеў толькі тое, што ў самой глыбіні круцяцца і боўтаюцца нейкія стварэнні, падобныя на жаб, ускідаюцца і рассыпаюцца, як швермеры з пульнутаі угору феерверачнай ракеты, калі яна рвецца ў паветры; і чым бліжэй яны падплывалі да мяне, тым больш раслі на вачах і рабілі з выгляду падобнымі на людзей, што спачатку мяне няма ладу як здзівіла, а нарэшце, калі я іх убачыў зусім блізенька, увагнала ў дзікія пярэпалах і дрыготку. „Ах! — сказаў я сабе, поўны страху і здзіўлення, але даволі голасна, і мой татусь, які стаяў па той бок возера, мог добра разабраць, хоць і грымеў гром.— Якія дзівосныя і вялікія Божыя стварэнні нават у чэраве зямлі і у бездані марской!” Ледзь толькі паспеў я вымавіць гэтыя словы, як адзін з тых сільфаў ужо высунуўся з вады і адказаў: „Бач, ты прызнаеш гэта, яшчэ нічога не пабачыўшы; што ж скажаш, калі спусцішся ў centrum terrae⁷⁷ і ўгледзіш селішчы нашы, якія так займаюць тваю дацекліваю пустаудрасць?” Тым часам то тут, то там пачалі вынырваць маленькія плыўцы, лупілі на мяне вочы і выносілі назад камяні, якія я ўкінуў у возера, не скажу, як моцна мяне гэта здзівіла. Першы і самы відны сярод іх быў у вопратцы, якая ззяла золатам і срэбрам, кінуў мне самацвет велічынёю з галубінае яйка, такі зялёны і празрысты, быццам смарагд, і сказаў такія словы: „Вазьмі сабе гэты капштоўны камень, каб было табе потым што расказаць пра нас і пра гэтае возера!” Але як толькі я яго падхапіў і схаваў, як зацяло мне дух, быццам само паветра спіснула мяне і душыла, аж я нават не змог устояць на нагах, закруціўся, як верацяно, і боўтнуўся ў возера. Але толькі я апынуўся ў вадзе, як адразу ачуўся і пад уздзеяннем сілы, якая была ў камені, што быў пры мне, пачаў дыхаць вадою, як паветрам; я лёгка і без ніякай натугі плыў у возеры, як і вадзяныя істоты, бо разам з імі пайшоў у прадонне, падобна на тое, як калі б чародка птушак з высокіх пластоў нагрэтага паветра сплыла на зямлю.

Калі татусь убачыў гэты цуд, менавіта тое, што адбылося над вадою, і мае раптоўнае падзенне ў ваду, ён наўскапыта кінуўся ўпачкі ад возера, быццам за ім гналіся, на пяты насядаючы, дамоў, дзе і расказаў пра ўсе, што здарылася, асабліва ж, як вадзяныя чалавечкі павыцягвалі назад камяні, якія я паўкідаў у возера, і, нягледзячы на жахлівую навальніцу, разнеслі іх на ранейшыя месцы і што потым звалаклі мяне на дно. Некаторыя, хто слухаў яго, верылі, а большасць палічылі гэта

77 Цэнтр зямлі (лац.).

байкай; знайшліся і такія, што падумалі, быццам я, бы другі Эмпедокл Арыгенцкі, які сам кінуўся ў жарало Этны, каб кожны падумаў, нідзе яго не знайшоўшы, што ён узнесся на неба, дык вось быццам я сам скінуўся ў возера, а свайму татусю наказаў распусціць пра мяне такую, перапрашаю, бздуру, каб знясмерціць сваё імя; бо і з маёй меланхоліі можна было выснаваць, што я ўпаў-такі ў распач і etc. А іншыя, хто не ведаў маёй цялеснай сілы, ахвотна паверылі, што мой прыёмны бацька, як стары сквалыга, сам мяне ўкльчыў, каб назаўсёды адчапіцца ад мяне і завалодаць усімі маімі добрамі. Так што ў той час на кіслых водах і па ўсёй краіне ні пра што больш не талкавалі так і гэтак, як толькі пра Мумэльзэе, пра мяне, пра мой зыход у бездань і пра майго бацьку-татуся.

РАЗДЗЕЛ ТРЫНАЦЦАТЫ

Сімпліцы ў дарозе на дно марское многа Божьх дзівосаў спазнаў і засвоіў

Пліній піша ў канцы другой сваёй кнігі „Historiae naturalis” пра геаметра Дыянісія Доруса, нібыта яго сябры знайшлі ў ягонай магільніцы пісьмо, напісанае ім, Дыянісіем, у якім ён паведамляе, што са сваёй магільні дастаўся да самага цэнтра зямлі і выльчыў, што да яго 42 000 стадый. Але князь Мумэльзэе, які суправаджаў мяне і вышэйпамянёным чынам зацягнуў мяне ў бездань і цвёрда заявіў, што з centri terrae праз палавіну зямное кулі да паверхні будзе якраз 900 нямецкіх міляў, усё роўна ці мераючы да Германіі, ці да антыподаў, і гэтыя падарожжы яны павінны рабіць праз такія азёры, якіх то тут, то там па ўсім свеце набярэцца столькі ж, колькі дзён у годзе, і усе гэтыя бездані сыходзяцца каля палаца іхняга ўладара. І такую жахлівую адлегласць мы адолелі меней чым за гадзіну, так што такое шпаркае падарожжа зусім альбо, можа, толькі ледзь-ледзь адставала ад бегу месяца; і гэта адбылося без аніякай цяжкасці, аж бо я не толькі не адчуў ніякай стомы, але і пры такім мяккім лунанні мог яшчэ весці дыскурс пра розныя матэрыі з памянёным прынцам Мумэльзэе; бо калі я заўважыў ягоную прыязнасць, дык спытаўся, дзеля чаго яны ўзялі мяне з сабою ў такую далёкую, небяспечную і ніводнаму чалавеку не звычайную дарогу. Тады адказаў ён мне даволі ветліва, што дарога зусім не далёкая, за гадзіну абярнуцца можна, і не небяспечная, бо са мною ён сам і ягоны почат, і апрача таго, мяне ахоўвае дадзены мне каштоўны камень; а што мне гэта не прывычна, дык ніякага ў тым дзіва няма; зрэшты, ён узяў мяне з сабою не па загадзе свайго караля, які, канечне, хацеў бы са мною пагутарыць, а дзеля таго, каб сам я мог пабачыць дзівосы прыроды ў водах і пад зямлёю, з якіх ужо дзіваваў на паверхні, хоць згледзеў толькі ніцы іх цень. Пасля гэтага я папрасіў яго сказаць мне, дзеля чаго найдабрэйшы Творца стварыў такое мноства загадкавых азёраў, калі ад іх, як мне здаецца, няма ніякай карысці людзям, а хутчэй мецьмецца шкода. А ён адказаў: „Сапраўды ты годнасна пытаешся пра тое, чаго не ведаеш альбо не разумеш. Гэтыя азёры створаны з трайкай прычыны: па-першае, імі ўсе моры, асабліва вялікі Акіян, прымацаваны да зямлі як усё роўна цвікамі; па-другое, праз гэтыя азёры, як па каналах, з трубамі і помпамі, якімі людзі карыстаюцца у гідраўлічных мастацтвах, мы пераганяем ваду з бездані Акіяна ва ўсе зямныя крыніцы, што ўжо ёсць нашая праца, адкуль выходзяць яны на паверхню зямлі і ўжо цякуць як вялікія і малыя рэкі, арашаюць зямлю, вільготняць расліны, пояць людзей і жывёлу; нарэшце, мы жывём тут як разумныя істоты, створаныя Навышнім, робім нашу працу і славім Бога ў ягоных дзівосных дзях. На тое і створаны гэтыя цудоўныя азёры, якія будуць стаяць да Страшнага Суду. Калі ж мы ў гэты астатні час з той ці іншай прычыны спынім усё, дзеля чаго мы створаны і пастаўлены Богам і прыродаю, спынім і

пакінем, дык увесь свет непазбежна згарыць у агні, што, думаю, настане не раней, чым Месяц (*donec auferatur luna. Psal. 71*), Венера альбо Марс перастануць быць ранішнімі і вячэрнімі свяціламі, бо павінны спярша загінуць *generationes fructuum et animalium* і усе воды знікнуць, перш чым зямля сама ад сонечнага жару загарыцца, падвергнецца кальцынацыі і зноў рэгенэруе. Але гэта вядома аднаму Богу, а нам не дадзена ведаць, акрамя таго, што мы можам толькі дапускаць, здагадвацца альбо чэрпаць з таго, што пра сваё мастацтва балабоняць вашыя хімікі”.

Пачуўшы такія словы і што ён цытуе Святое Пісанне, я спытаўся, ці яны істоты смяротныя, якія чакаюць пасля гэтага часовага свету будучага веку, альбо ж яны духі, якія выконваюць ускладзеныя на іх абавязкі, пакуль стаіць свет. Ён адказаў: „Мы не духі, а смяротныя чалавечкі, якія, праўда, як і вы, людзі, надзелены розумам, аднак паміраем разам з нашым целам і прападаем. Бог такі дзівосны і ў сваіх творах, што гэтага не можа растлумачыць мова ніякага стварэння, аднак, што да нас, я намераны расказаць табе так, каб ты мог зразумець, наколькі мы адрозніваемся ад іншых твораў Божых. Святыя анёлы справядлівыя, разумныя, свабодныя, цнатлівыя, светлыя, прыгожыя, ясныя, імклівыя і несмяротныя, яны — падабенства Божае і на тое створаны, каб у вечнай радасці славіць, хваліць, шанавалі і апявалі яго святое імя, а ў гэтым мінушчым жыцці на зямлі слугавалі царкве Божай і выконвалі святыя Божыя наказы-запаведзі, з якой прычыны іх часам і называюць дабравеснікамі. І створана іх было адразу столькі сотняў тысячаў тысяч мільёнаў, колькі было заўгодна Божай мудрасці. А пасля таго як безліч іх захапіла сваволя і яны, узбунтаваўшыся, адпалі, створаны былі Богам прабацькі людзей з такою самаю разумнаю і несмяротнаю душою паводле падабенства Божага і надзелены целам, каб яны маглі самі пладзіцца, пакуль іх род не зраўняецца з лікам адпалых анёлаў. На такі канец і быў створаны свет з усімі астатнімі творамі, каб зямны чалавек, размножыўшыся да ліку адпалых анёлаў, аднавіў яго і, жывучы на зямлі, славіў Бога сярод усіх іншых створаных на ёй істот, валадаром над якімі Бог паставіў яго, каб яны служылі дзеля пракорму яго прахлага цела. Тады чалавек атрымаў адрозненне ад святых анёлаў у тым, што быў надзелены цяжарам зямнога цела і не ведаў, што ёсць дабро і зло, і таму не мог мець ні сілы, ні хуткасці анёлаў, аднак жа не было ў яго нічога агульнага і з неразумнымі істотамі. А калі чалавек пасля грэхападзуння ў раі асудзіў на смерць сваё цела, стаў ён, як мы лічым, пасярэднікам паміж святымі анёламі і неразумнымі істотамі. Бо падобна на тое, як душа, пакінуўшы цела зямнога, але ахінутага нябесным святлом чалавека, мае ўсе цудоўныя ўласцівасці святых анёлаў, так і цела, якое страціла душу зямнога чалавека, мае ўласцівасць гніць, як і любое іншае падла неразумнай жывёлы. А нас самых мы лічым пасярэднікамі паміж вамі і ўсімі іншымі істотамі на гэтым свеце, бо мы, хоць і маем душу, надзелены розумам, аднак мы паміраем разам з нашымі целамі, як знікае жывы дух неразумных істот разам з іхняй смерцю. Праўда, нам вядома, што прадвечны Сын Божы, які ёсць і наш Творца, сваім вялікім чынам узнёс вас, прыняўшы ваш вобраз і ўчыняючы Божую справядлівасць, суняў гнеў Айца свайго і зноў адсланіў вам вечнае шчасце, што ставіць ваш род высока над намі. Але я спамінаю і разумею тут не вечнасць, якое мы скаштавалі не спадобімся, а адно толькі часовае наша жыццё, у якім добры Творца дастаткова адуховіў нас, даўшы нам добры і здаровы розум і здольнасць спазнаць святую волю Божую, наколькі гэта нам патрэбна, так і здаровае цела і даўгалецце з высакароднаю свабодай, неабходнымі навукамі, мастацтвамі і разуменнем усіх натуральных рэчаў; і нарэшце, што найважней, мы бязгрэшныя, а таму не падупадаем ні гневу, ні пакаранню Божаму, і мы зусім не хварэем; што я табе так падрабязна расказваю, успомніўшы пры гэтым святых анёлаў, зямных людзей і неразумных жывёл, каб ты ўсё як мага лепей уразумець здолеў”.

Я адказаў, што не магу ўцяміць, раз яны не ўчыняюць нічога благага і, значыцца, беспакаранья, дык навошта ім патрэбен кароль; ітэм, як яны могуць нараджацца і потым паміраць, калі не адчуваюць ні пакутаў, ні хваробы. Прынц адказаў, што ў іх кароль не на тое, каб чыніць суд і юстыцыю, і не на тое, каб яму слугавалі, а ён у іх як матка ў пчаліным вулеі, кіруе ўсімі іхнімі дзеямі, і падобна на тое, як іхнія жонкі in coitu⁷⁸ не адчуваюць плоцкай пажады, дык не адчуваюць і мукаў пры родах, што я магу пэўным чынам уявіць сабе на прыкладзе нашых котак і магу пераканацца, што яны зачынаюць у пакутах, а нараджаюць з асалодай. Гэтак сама і паміраюць яны не ў пакутах і не ў старым веку ад немачы і хвароб, а патухаюць, як свечка, калі яна адсвятліла свой час, а целы іхнія знікаюць разам з душою. А са свабодую, якую ён усаўляў, не дараўнаецца свабода самага вялікага манарха на зямлі, якая не больш, чым цень; бо ні яны самыя і ніводнае стварэнне на свеце не можа нікога з іх забіць альбо прымусіць схіліць да нечагась, што ім не падабаецца, і яшчэ менш таго ўвязніць у турму, бо яны могуць праходзіць праз агонь, паветра і зямлю без ніякай цяжкасці і стомы (пра што яны нават не ведаюць, як гэта стамляцца). Тут я сказаў: „Калі вы так зладжаны, дык ваш род яшчэ больш узнесены і адухоўлены нашым Творцам, чым род людскі”. — „О не! — запярэчыў прынц. — Той грэшыць, хто так думае, бо прыпісвае даброць вышэйшага рэчам, якія яе не маюць; род людскі адухоўлены больш, чым наш, бо вы створаныя дзеля вечнага шчасця і пастаяннага сузірання аблічча Божлага, і у райскаму жыцці той з вас, хто яго дасягне, у адно імгненне адзін скапітуе больш радасці і шчасця, чым увесь наш род ад пачатку стварэння і да самага Страшнага Суду”. Я сказаў: „А што з таго тым, хто пракляты?” А ён прывёў мне такое прырачэнне: „А хіба дачынная да гэтага Божая дабрыня, калі адзін з вас поіць сябе атрутай, аддаецца ўсялякім паскудствам, не трымае ў кілках сеаіх жывёльных пахацімстваў і тым самым прыпадабняе сябе да неразумных істотаў, больш за тое, такім непаслушэнствам Богу ставіць сябе бліжэй да пякельных духаў, чым да шчасных? І такі асуджэнец на вечныя мукі, у якія ён сам сябе ўкінуў, не змяншае велічы і высакародства роду людскога, бо такі чалавек, як і ўсякі іншы ў сваім часовым жыцці, мог дасягнуць вечнага шчасця, калі б толькі захацеў пайсці назначанай на тое праведнай сцежкаю”.

РАЗДЗЕЛ ЧАТЫРНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы дыскурс вядзе па дарозе
пра тое, як сільфы жывуць у Бозе*

Я сказаў князю, што, як бо на зямлі даводзілася чуць пра гэтую матэрыю больш, чым магло мне пайсці на карысць, я хацеў бы папрасіць яго, ці не мецьме ён ласкі патлумачыць, з якога такога рацыі і прычыны часам пачынаецца непагадзь, калі ў такія азёры кідаюць каменне; бо вось жа згадваюцца мне падобныя пагудкі і пра Пілатава возера ў Швейцарыі, чытаў я і пра возера Камарына ў Сіцыліі, пра якое кажуць: „*Samaginat movere*”. — „Як што ўсе, што мае цяжар, не перастае падаць да *centri terrae*, пакуль не ўпадзе на цвёрдае, дзе і застаецца ляжаць, а гэтыя ўсе азёры бяздонныя і адкрытыя, дык камяні, кінутыя ў іх натуральным чынам, абавязкова падаюць на нашыя селішчы і будуць ляжаць там да таго часу, пакуль мы не вынесем іх назад на тое самае месца, адкуль яны да нас прыйшлі; а мы выконваем гэтую працу так апантана, каб напалохаць і ацугляць тых, хто кідае камяні і ўчыняе нам такое памарачэнне, бо гэта ёсць адна з самых высакародных частак нашай дзеі, дзеля якое мы і створаны. А калі мы будзем патураць і перапускаць, што нам кідаюць камяні, калі будзем вывалокваць іх назад без абурэння, дык урэшце нам нічога не застаецца, як толькі валаводзіцца з такімі шустрыкамі, якія дзеля забавы

78 У палавым акце (*лац.*).

пасыпацьмуць нас каменнем. І ўжо з аднаго гэтага, што мы робім і папраўляем, ты можаш зрабіць выснову, наколькі патрэбна існаванне нашага роду, бо калі б мы не выносілі тых камянёў угору, а кожны дзень праз падобныя азёры, як гэтае тут і па ўсім свеце, шпурлялі б іх у цэнтр зямлі, дзе мы жывём, дык урэшце былі б парушаны ўсе повязі, якімі моры змацаваны і ўцверджаны на зямлі, і ўсе праходы, па якіх бяжыць вада ў крыніцы і разыходзіцца па зямлі, замкнуліся б, што магло б прывесці толькі да ганебнага канфузу і пагібелі ўсяго свету”.

Я падзякаваў яму за такое тлумачэнне і сказаў: „Як я зразумеў, ваш род праз такія азёры забяспечвае вадою ўсю паверхню зямлі, дык хацеў бы таксама, каб мне патлумачылі, чаму воды не ўсе аднолькавыя, а розныя пахам, смакам etc., таксама сіліяй і дзеяннем, хоць, як я разумею іх кругазаорт, усе пачынаюцца з бездані вялікага Акіяна, куды потым зноў выліваюцца. Бо некаторыя крыніцы нясуць прыемныя кіслыя воды і карысныя здароўю; а другія хоць і кіслыя, аднак не спрыяльныя, а шкодныя для піцця, а некаторыя нават атрутныя і смертаносныя, як тая крыніца ў Аркадыі, з якога Ёла хацеў атруціць Аляксандра Вялікага. Некаторыя крыніцы цеплаватыя, другія гарачыя, як кіпень, а некаторыя халодныя, як лёд; сустракаюцца і такія, што раз’ядаюць жалеза, як салетраная кіслата, бы крыніца паблізу Цэпузіума альбо ў графстве Цыпс у Мадзях; іншыя ж, наадварот, ацяляюць усе раны, як тая, што павінна быць у Фесаліі; а некаторыя воды ператвараюцца ў камень, соль, а іншыя ў купарвас. Возера непадалёк ад Цыркніца ў Карынтыі поўнае вады толькі зімовай парою, а летам зусім перасыхае; а ручай каля Энгстлена бяжыць толькі летам і толькі ў тыя гадзіны, калі пояць быдла; ручай Шэндлебах каля Обернхайма напаўняецца вадою толькі ў такую пару, калі на ўсю краіну прыходзіць якая-небудзь бяда. А Fluvius Sabbathicus у Сірыі перасякае сваю плынь кожнае суботы, з чаго я вельмі здзівіўся, калі думаў пра гэты прадмет, і не мог уведаць прычыны”.

На гэта адказаў князь, што ўсе гэтыя рэчы маюць свае натуральныя прычыны, якія даволі-такі выпрабаваны людзьмі і часцей за ўсё з розных уласцівасцяў гэтых водаў, іх пахаў, смаку, сілаў і дзеянняў выведаны, абвешчаны і вядомыя на зямной паверхні. Калі воды з нетраў, дзе яны знаходзяцца, ідуць да выхадаў, якія мы называем крыніцамі, і праходзяць праз розныя каменныя пароды, дык застаюцца салодкімі і халоднымі; калі ж на сваёй дарозе яны сустракаюць металы (бо вялікае чэрава зямлі ў розных месцах мае розныя ўласцівасці), як: золата, срэбра, медзь, цынк, свінец, жалеза, ртуць etc., альбо паўмінералы, а менавіта: серку, соль ва ўсіх яе родах, як: sal gemmae, sal nativum, sal radicum, sal nitrum, sal ammoniacum, sal petrae etc. белая, чырвоная, жоўтая і зялёная колераў, таксама vitril, marchasita aurea, argentea, plumbea, ferrea, lapis lazuli, alumen, arsenicum, antimonium, rasigallum, electrum naturale, chrysocolla, sublimatum etc., дык прымаюць яны іх смак, пах, уласцівасць, сілу і дзеянне, так што робяцца альбо гаючымі, альбо шкоднымі людзям. І менавіта таму мы маем такія розныя солі, з якіх адны добрыя, другія дрэнныя. У Чэрвіі і Камакіё соль даволі чорная, у Мэмфісе чырванаватая, у Сіцыліі белая, бы снег, у Чантаропіі пурпуровая, а кападокійская аддае жаўтлявасым. А што да цёплых водаў, казаў ён далей, дык прымаюць яны свой жар ад агню, які гарыць у чэраве зямлі, і, так як і нашыя азёры, маюць свае коміны, як гэта мы бачым на славутай гары Этне ў Сіцыліі, Гекле ў Ісландыі, Гумані ў Банду і многіх іншых. А што да Цыркніцкага возера, дык воды яго летняй парою знаходзяць у антыподаў у Карынтыі, а вада крыніцы Энгстлена ў пэўныя часіны і поры года з’яўляецца ў іншых мясцінах зямной паверхні, каб ёю маглі карыстацца гэтак сама, як тое заведзена ў швейцарцаў. Такія ж уласцівасці мае і ручай Шэндлебах у Обернхайме, крыніцай якога кіруюць людзі нашага роду па волі і ўстанаўленні Бога дзеля памнажэння яго славы. А што да Fluvium Sabbathicum у Сірыі, дык у нас павялася завядзёнка, калі мы спачываем у сёмы

дзень тыдня, рабіць прывал і адпачываць у яго вытоках і каналах, як у самым прывольным месцы нашага акваторыя, і таму памянёны ручай перасякае сваю плынь да таго часу, пакуль мы жывём там у славу Божую”.

Пасля гэтага дыскурсу я спытаўся ў прынца, ці можа ён вярнуць мяне ў свет не праз Мумэльзэе, а ў іншым месцы на зямлі. „Вядома, — адказаў ён, — чаму ж нельга, калі на тое будзе воля Божая? Бо такім чынам у даўнія часы прабацькі нашыя перанеслі ў Амерыку некалькі хананэйцаў, якія ўцякалі ад мяча Ёсіі і ў смяротнай распачы кінуліся ў такое возера, бо нашчадкі іхнія да сёння паказваюць возера, з якога выйшлі і пайшлі іхнія продкі”. А калі я заўважыў, як ён здзіўляецца з майго здзіўлення, як калі б ва ўсім ягоным расказе не было нічога дзіўнага, дык спытаўся ў яго, хіба ж не здзіўляюцца таксама яны самыя, заўважаючы ў нас, людзей, што-небудзь рэдкае і незвычайнае. На гэта ён адказаў: „Мы з нічога так не здзіўляемся ў людзей, як з таго, што вы, створаныя дзеля шчаснага жыцця і бясконцых нябесных радасцяў, дазваляеце так засляпіць сябе часовымі зямнымі асалодамі, якія рэдка бываюць без прыкрасці і скрухі, як ружы без калючак, што траціце ўгатаванае вам на небе, пазбаўляеце сябе шчаснага сузірання святога аблічча Бога і разам з адпалымі анёламі ўкідаеце сябе ў асуду вечную! Ах, калі б род наш мог быць на вашым месцы, як бы кожны з нас стараўся ў кожнае імгненне нікчэмнага і мінушчага часовага жыцця вашага вытрымаць спакусу лепей, чым вы. Бо жыццё, якое вы ведзяце, гэта не ваша жыццё; бо ваша жыццё альбо смерць будзе даравана вам тады толькі, калі вы пакінеце гэтую часовасць; а тое, што вы называеце жыццём, гэта ўсяго толькі момант альбо імгненне, якое адпушчана вам, каб спазнаць Бога і наблізіцца да яго, каб ён узяў вас да сябе. Таму лічым мы свет пробным каменем Бога, на якім Усемагутны выпрабоўвае людзей, гэтак сама як багаты ставіць пробу на золаце і срэбры пасля таго, як зведае іх якасць па гушчыні штрыха альбо, ачысціўшы іх на агні, аддзяляе добрыя і высокія гатункі золата і срэбра і бярэ іх у нябесную скарбніцу, а дрэнныя і фальшывыя кідае ў вечны агонь, што ваш Збаўца і наш Творца дастаткова патлумачыў і абвясціў ў прыпавесці пра пшаніцу і жыцец”.

РАЗДЗЕЛ ПЯТНАЦЦАТЫ

Сімпліцы ў гутарцы з царом Акіяна хлусіць шчырадушна і старанна

Такі быў канец нашай гутарцы, бо мы наблізіліся да каралеўскай рэзідэнцыі, куды я быў прыведзены без ніякіх затрымак і рацымоній. Тут у мяне было дастаткова прычын папаздзіўляцца з яго вялікасці, бо не ўбачыў я там ні добраўпарадкаванага двара, ні пышнасці, ні прынамсі, хоць бы якога заваляшчага канцлера альбо тайнага радцы, ні перагаворшчыкаў, ні трабантаў, ні лейбгвардыі, ані блазна, кухара, склепніка, кашталяна, пахолка, аніводнага фаварыта, ні табе хоць бы якога падлыжнага прыпахлебцы; а вакол яго луналі адны толкі князі розных азёраў, раскіданых па свеце, прычым кожны князь быў апрануты паводле звычаю той краіны, у якой падуладзілася яму тое ці іншае возера. А таму я ўбачыў тут падабенствы кітайцаў і афрыканцаў, трагладытаў і жыхароў Новага Зэмбля, татараў і мексіканцаў, самаедаў і жыхароў Малукскіх выспаў і нават тых, што жывуць пад полюсамі arcticо і antarcticо — spectacul вельмі дзівосны. Тыя двое, што інспектавалі Белае і Чорнае азёры, былі, зразумела, разубраныя гэтак сама, як і той князь, які мяне сюды адканваваў, бо іх азёры ляжаць недалёка ад Мумэльзэе-возера; а той, якію тфіраў за Пілатавым возерам, насіў важную разлапістую бараду і шаравары, як прыстойны швейцарац, і тыя, што былі пастаўлены над ужо памянёным возерам Камарына, былі па вопратцы і паводзінах так падобныя на сіцылійцаў, аж можна было пабажыцца, што яны ніколі не пакідалі Сіцыліі і не ведалі аніш слова па-

нямецку. І вось, нібы гартаючы альбом, разглядваў я строі і абліччы персаў, японцаў, маскавітаў, фінаў, ліцвінаў, лапландцаў і ўсіх іншых нацый, якія толькі ёсць на свеце.

Мне не трэба было рассыпацца ў кампліментах, бо кароль сам загаварыў са мною на выдатнай нямецкай мове, і першае, што ён мне сказаў, было: „З якой такой прычыны асмеліўся ты так свавольна накідаць нам цэлую крушню камення?” Я адказаў коратка: „Бо ў нас кожнаму дазволена стукацца ў зачыненыя дзверы”. На гэта ён сказаў: „Ну, а калі табе давядзецца заплаціць за тваю нахабную дапытлівасць?” Я адказаў: „Мяне нельга пакараць больш, чым смерцю; але як што я ўжо ўбачыў столькі розных дзівосаў, колькі не пашчасціла ўбачыць ніводнаму з мноства мільёнаў людзей, дык, калі я памру альбо прыму смерць, гэта нельга лічыць альбо назваць караю”. — „О жалю вартая слепата! — усклікнуў кароль і падняў вочы ўгору, быццам ад здзіўлення, пасля сказаў: — Вы, людзі, можаце памерці толкі адзін раз, і вы, хрысціяне, павіны сустрэць смерць не раней, чым калі праз веру і любоў да Бога здабудзеце цвёрдую надзею, што як толькі самкне вочы прахлае цела, дык вашыя душы спадобяцца пабачыць аблічча Навышняга. Аднак я гэтым разам хачу пагутарыць з табою пра іншае”.

Пасля ён сказаў: „Мне прадставілі рэферат пра дзеі зямных людзей, асабліва пра тое, што вы, хрысціяне, чакаеце хуткага прыходу Страшнага Суду, бо не толькі спраўдзіліся ўсе прадказанні, а найбольш тыя, што пакінулі сівілы, а ўсе жыхары зямлі загразлі у такім жахлівым беззаконні, што ўсемагутны Бог не будзе больш адцягваць канец свету. Але як што і наш род загіне ў агні з усім светам, хоць мы і жывём у вадзе, дык і мы жахаемся перад набліжэннем такога страшнага часу, і таму загадал і мы даставіць цябе сюды, каб паслухаць, якія трывогі і надзеі чакаюць нас. Мы, праўда, яшчэ не маглі зрабіць выснову па зорках альбо заўважыць па руху зямной кулі, што блізіцца такая пературбацыя, а таму вымушаны збіраць звесткі ў тых, каму калісьці сам Збаўца паведаміў некаторыя азнакі будучага прышэсця, таму просім цябе з усей пачцівасцю абвясціць нам, ці захавалася яшчэ на зямлі тая вера, якую будучы Суддзя наўрад ці знойдзе пры сваім прышэсці?” Я адказаў каралю, што ён пытаецца пра такія матэрыі, якія мне недасяжныя, бо будучыню, а асабліва крэс другога прышэсця, ведае адзін толькі Бог. „Ну, добра, — сказаў кароль, — тады скажы нам, як чыняць свае абавязкі розныя саслоўі, каб мог я з гэтага выснаваць, ці спадзявацца ўсяму свету і нашаму роду хуткай пагібелі альбо ж нас чакае, паводле майго слова, усіх нашых і мяне самога доўгае жыццё і шчаслівае юраванне. За гэта пакажу я табе ўсе, што яшчэ тут агляду вартае, а потым адпушчу цябе з дарункам, які будзе звесяляць цябе ўсе тваё жыццё, калі толькі ты адкрыеш мне праўду”. А калі я прамаўчаў і задумаўся, кароль пачаў мяне падбадзёрваць і сказаў: „Ну ж, ну ж бо, пачні з самых высокіх і скончы найніжэйшымі; трэба ж табе адважыцца, калі ты і праўда хочаш выдастацца на паверхню зямлі!”

Я адказаў: „Калі ўжо іншага мне не выпадае і трэба разважаць пра найвышэйшых, дык справядліва будзе пачаць з духоўных. Яны, якога б ні былі веравызнання, звычайна такія, як пра іх піша Эўсэбіус у сваёй пропаведзі, а менавіта: сапраўдныя пагарднікі спакою, уцекачы ад пажады, рупліўцы ў сваёй працы, паблажлівыя ў асуджэнні і нецярплівыя ў справах гонару, бедныя ў маёмасці, багатыя сумленнем, сціплыя ў сваіх заслугах і нецярпімыя да грэху; і гэтак сама рупяцца яны слугавацца Богу і прывесці ў ягонае царства не так словам, як сваім прыкладам і іншых людзей, і таму высокія свецкія асобы і кіраўнікі клапоцяцца толькі пра любасную ім юстыцыю, якой яны следуюць, не зважаючы на асобы, заўсёды ўсюды і шчыра выказваючы і робячы толькі справядліва што беднаму, што багатаму. Тэолагі ўсе падрад — чыстыя Еранімы і Беда, кардыналы — існыя Барамэі, біскупы — Аўгусціны, настаяцелі — новыя Іларыёны і Пахомы, а ўсё астатняе духоўніцтва падобнае на супольства эрэмітаў у Фіванскай пустэльні. Купцы гандлююць не з прагнасці альбо дзеля каб барышу, а дзеля каб забяспечваць блізкіх таварамі, якія дастаўляюць з далёкіх краёў з вялікай цяжкасцю, з

небяспекаю. Тракціршчыкі займаюцца сваім промыслам не каб багацець, а каб чыніць дзеі міласэрнасці стомленым і знясіленым людзям і ўсе спрагненыя, смяглыя і падарожныя беднікі маглі ў іх пасілкавацца. Гэтак сама і медыкі не шукаюць сваёй карысці, а рачаць толькі здароўю сваіх пацыентаў, да чаго спрамагаюцца і аптэкары. Рамеснікі і слухачы не хочуць ні пра якую там выгоду, ілжу ці падман, а пнуцца, каб толькі забяспечыць сваіх заказчыкаў даўнавечнымі і дыхтоўнымі рэчамі. Краўцам не стракаціць уваччу ад крадзенага, а ткачы з прычыны сваёй сумленнасці такія бедныя, што ў іх нават мышаняці няма чым пажывіцца, калі яны не кінучь у іх маток прадзіва. У нас і не чулі, што такое ліхвяры, а людзі ўдастатачныя і статэчныя дапамагаюць змізарным з чыста хрысціянскай любові, нават калі ў іх не просяць. І калі бедны не можа заплаціць без прыкметнага ўшчэрбу страты ў сваім пракармленні, дык багаты з лёгкай душою даруе яму запавіненасць. Ніхто не пышаецца, не заносіцца, не выстаўляецца, бо кожны ведае, што ён смяротны. І нідзе не відаць зайздрасці, завідучасці, павідлівасці, бо кожны лічыць іншага вобразам і падабенствам Божым, якога любіць Творца. Ніхто не гневаецца на блізкага свайго, бо ведае, што Хрыстос адцярпеў і прыняў смерць за усіх. Не чуваць нічога і пра плоцкую нечыстату альбо непатрэбную плоцкую пажадлівасць, любадзейнасць, блуднае віно, а ўсё, што здараецца, ідзе адзіна ад чалавекалюбнасці і жадання мець нашчадкаў, каб множылася царства Гасподняе. Нідзе не знойдзеш п'яніц і жлуктаў, а калі хто каму і паднясе чарчуну-другую, дык абодвум хапае проста хрысціянскага хмяльку. Таксама няма і нядбальства да набажэнства, бо кожны маніцца паказаць нястомную руплііасць і ўлеглівасць, як ён выпярэджвае другога ў шчырым служэнні Госпаду; і вось якраз з гэтай прычыны ідуць цяпер на зямлі ліхія войны, бо адзін бок лічыць, што другі неахайца ў служэнні Богу. І цяпер няма ўжо болей скнараў, ліхаздзірцаў, а засталіся толькі ахайныя, ашчадлівыя, няма марнатраўцаў, а толькі шчодрыя хлебасольцы, няма галавасекаў і мужабойцаў, каб гэта рабавалі і плюндрылі, а ёсць адны толькі адважныя жаўнеры, якія бароняць бацькаўшчыну, няма распусных лянівых валацутаў і жабракоў, а толькі пагарднікі, пагрэбнікі багацця і ахвотнікі да дабравольнай убогасці, і няма юдаў, скупшчыкаў хлеба і віна, а толькі прадбачлівыя, запабеглівыя людзі, якія робяць запасы на выпадак голаду, каб дапамагчы люду ператрываць і падняцца ўгору”.

РАЗДЗЕЛ ШАСНАЦЦАТЫ

*Сімліцы плыве ў Мірнае мора,
дзе жэмчугу, пэрлаў з пурпураю — прорва*

Я зрабіў паўзу, каб набраць духу і падумаць, што б гэта яму яшчэ сказаць, але сказаў кароль, што ўжо столькі ад мяне ўсякага наслухаўся, што больш і знаць нічога не трэба, альбо, прынамсі, ён таго і знаць не хоча. А калі мне аж так карціць, дык яго падданыя адразу вынесуць мяне на тое месца, адкуль да яго даставілі; але калі („Бо я ж добра бачу, — сказаў ён, — што ты даволі кур’ёзны”) я хачу сёе-тое агледзець у ягоным валадарстве, што людзям майго складу несумненна будзе вялікім дзівам, дык, калі ласка, яго падначаленыя (хто пад ягонай юрысдыкцыяй) ахвотна правядуць мяне, куды толькі я захачу; а пасля гэтага ён адпусціць мяне з такім дарункам, што я буду толькі рады. Але як што я не ведаў, на што мне наважыцца, і не мог адказаць адразу, дык кароль звярнуўся да некаторых падданных, якія якраз выпраўляліся ў бездань Мірнага мора — Mare del Zel⁷⁹, дзе, быццам у нейкім садзе ці на паляванні, яны здабывалі правізію; ім кароль загадаў: „Вазьміце яго з сабою і неўзабаве прынясіце назад, каб яшчэ сёння ён выйшаў на паверхню зямлі!” А мне ён заляцаў, каб я тым

79 Старая іспанская назва Ціхага акіяна.

часам падумаў, што ён мог бы мне даць з таго, што ў ягонай уладзе, як узнагароду і на вечны ўспамін пра ягонае валадарства. Дык вось праплылі мы з сілфамі праз канал у некалькі сотняў міляў, пакуль не дабраліся да дна памянёнага Мірнага мора. Там падымаліся каралавыя грабяні з зубцамі, высокімі, як дубы, з якіх сілфы набралі сабе на ежу такіх, што яшчэ былі без колеру і не зацвярдзелі, бо яны ядуць іх, як мы панты маладых аленяў. Там можна было ўбачыць ракавіны вышынёю, як крутая замкавая вежа, і ўшыркі, як вароты ў хляве; ітэ, жамчужыны з кулак, якія яны елі, як мы яйкі, і многія іншыя марскія дзівосіны, што нават не здолею тут іх пералічыць; а ручаі, якія цяклі па дне, былі ўсыпаны смарагдамі, туркусам, рубінамі, адамантамі, шафірамі і іншымі вочнязводнымі каштоўнымі камянямі, што так цэняцца людзьмі, ды такімі вялікімі, як глыгі якія ўсё роўна. Там былі велізарныя спадзістыя абвалы, якія падымаліся з дна на сотні міляў ўгору над морам, дзе ўтваралі вельмі вокаўсцешныя выспы. Гэтыя абвалы-урвішчы былі аперазаныя рознымі мудрагеліста-кур'ізнымі марскімі раслінамі і заселены дзівоснымі паўзунамі, нерухомымі і мігатлівымі стварэннямі, як паверхня зямлі людзьмі і жывёламі; а вялікія і малыя рыбіны безлічы парод, якія шныралі над намі ва ўсе бакі, нагадвалі мне птушак, што вясновай і восеньскай парою вясяляць нас на паветры; а як што час прыпаў на поўню і было светла, бо сонца стаяла тады на нашым даляглядзе, а ў нашых антыподаў была ноч, а ў еўрапейцаў дзень, дык я праз ваду бачыў месяц і зоркі разам з *polo antarctico*⁸⁰, з чаго дужа здзівіўся. Аднак той, каму я быў даручаны пад прыгляд, сказаў мне, што калі б там стаяў дзень, а не ноч, дык я яшчэ большаму дзіву даўся б, бо тады здалёк відаць, якія горы і даліны адкрываюцца ў бездані марскоў, прыгажэйшыя нават за самыя прыгожыя ландшафты на паверхні зямлі. А калі ён у бачыў, што я здзіўлюся на яго і ягоную світу, бо яны былі апранены, як перуанцы, бразільцы, мексіканцы, японцы, інданезійцы і жыхары астравоў *de los latronos*⁸¹,— а ў дадатак няблага ўсе яны лапаталі па-нямецку, дык сказаў мне, што яны не толькі ведаюць па некалькі моваў, але і разумеюць мовы ўсіх народаў ва ўсіх канцах зямлі, як і іх саміх усе разумеюць, а гэта таму, што іхні род не ўчыніў таго глупства, якое ўчынілі людзі, калі намыслілі ўзвесці Вавілонскую вежу.

Калі мой канвой добра назапасіўся ежай, мы праз іншую расколіну вярнуліся з Мірнага мора да цэнтра зямлі. Па дарозе я раскажаў некаторым з іх, што лічыў, быццам цэнтр зямлі ўсярэдзіне пусты і ў той пустаце, як у зубчатых коле, бегаюць пігмеі і прымушаюць зямную кулю паварочвацца, каб яе адусюль абагравала сонца, якое, на думку Арыстарха і Каперніка, стаіць нерухома пасярэдзіне неба; за такую прастадушнасць з мяне дужа пасмяяліся і параілі лічыць марным летуценнем як меркаванні абодвух памянёных філосафаў, так і сваю выдумку. Мне казалі яны: „Замест такіх матэрыяў лепш падумаць, які дарунак атрымаць ад караля, каб не вярнуцца на паверхню зямлі з парожнімі рукамі”. Я адказаў, што разнастайныя дзівосы, якіх я тут панаглядзеўся, да таго ўразілі мае помракі, што ў вачах замаргацела і я не магу апамятацца і таму прашу іх параіць мне, што прасіць у караля. Мне здалося, што калі ён кіруе ўсімі крыніцамі на зямлі, дык можна папрасіць, каб у маім двары прабілася крыніца гаючай вады, як тая, што нядаўна сама сабою адчынілася ў Германіі, хоць, праўда, толькі з адною прэснаю вадою. Князь альбо рэгент Мірнага мора і яго каналаў адказаў мне, што гэта не падуладна ягонаму каралю; хай бы нават ён і мог зрабіць гэта, хай бы нават захацеў аддзячыць мне такім чынам, гаючая крыніца не будзе даўгавечная, etc. Я папрасіў у яго, што калі гэта не станецца завялікай турботай, раскажаць мне, з якой жа гэта такой прычыны здараецца. Ён сказаў: „У зямной нетрадзі ў розных мясцінах утвараюцца пустоты, якія спакваля напаўняюцца металамі, бо самыя яны нараджаюцца *ex exhalatione humida, viscosa*

80 Палярная зорка.

81 Зладзюжныя астравы: Марыянскія (*icn.*).

et crassa, гэта значыцца, з вільготных і тлустых выпарынаў; тым часам, як адбываецца гэта нараджэнне, з расколін паступаюць marchasitae aureae vel argenteae, а з цэнтра зямлі, адкуль выціскаюцца ўсе крыніцы, вада, якая застоўваецца сярод металаў на сотні гадоў і прымае ў сябе іх высакародныя якасці і гойныя ўласцівасці. Калі ж воды, якія цякуць з цэнтра зямлі, з часам множацца і з большым напорам шукаюць і знаходзяць выйсце на паверхню зямлі, дык вада, сотні і нават тысячы гадоў замкнутая сярод металаў, выкідаецца першаю і ўчыняе ў чалавечым целе тое дзівоснае ўздзеянне, якое мы назіраем у такіх крыніцах. Але як толькі гэтая першая вада, якая так доўга застоўвалася сярод металаў, схлыне, дык ужо наступная, хоць яна і праходзіць тымі самымі шляхамі ў сваёй плыні, не паспявае набраць гойнасці альбо сілы металаў, а таму ўжо не такая моцная і карысная здароўю людзей. І калі я, казаў ён далей, так ужо руплюся пра свае здароўе, як напускаю, дык мне трэба ўпрасіць караля, каб ён адрэкамендаваў мяне на цаленне каралю саламандраў, з якім ён у вельмі добрых дачыненнях; той умее ачышчаць чалавечыя целы і надае ім з дапамогай высакароднага каменя такую ўласцівасць, што яны не могуць згарэць ні на якім агні, быццам яны — дзівоснае мінеральнае палатно, якое мы знаходзім у зямлі і чысцім у агні, калі яно забрудзіцца; і вось садзяць такога чалавека проста ў агонь, як старую абсмактаную смярдзуючую люльку, і выпальваюць дрэнны гумор і шкодныя вадкасці, так што пацыент выходзіць з яго малады, свежы, здаровы і абноўлены, як пасля эліксіру Тэафраста”. Я не ведаў, ці ён мяне дурыў, ці гаварыў сур’ёзна; аднак падзякаваў яму за добрую раду і сказаў, што, як што я халерык, дык баюся, каб гэтае лекаванне не аказалася мне залішне гарачым; мне ж нічога так не любя, як калі б я мог вынесці на паверхню зямлі гаючую крыніцу, якая дала б маім сучалавекам карысць, іхняму каралю гонар, а мне неўміручую славу і вечную ўдзячную памяць. Князь адказаў, што калі я гэтага дамагаюся, дык ён закіне за мяне добрае слова, хоць іхні кароль такога нораву, што гонар альбо глум, якія яму чыняць на зямлі, яму аднолькава абы-што. Тым часам мы зноў прыбылі да сярэдзіны зямное кулі і сталі перад абліччам караля, калі ён і ўсе прынцы якраз збіраліся сесці за стол. То было снаданне, падобнае да грэцкіх нэфаліяў, без віна і якіх-колечы моцных трункаў; замест таго выпівалі адно жамчужыны, як п’юць сырыя яйкі альбо крыху прывараныя і незацвярдзелыя, але ўжо досыць густыя, альбо, як кажуць сяляне, наедныя.

Там я назіраў, як светлапраменнае сонца асвятляе адно за адным бяздонныя азёры і яго прамяні праходзяць праз іх на гэтую страшную глыбіню, так што сільфам ніколі не бракуе святла. І ў гэтай бездані ўсё асветлена сонцам гэтак сама ясна, як і на зямлі, так што яны нават адкідаюць цень, і ім, сільфам, азёры служаць люкамі альбо вокнамі, праз якія яны прымаюць святло і цяпло; і хоць гэта не ўсюды спраўна, бо некаторыя азёры ідуць крыва, аднак гэта кампенсуецца з дапамогай адлюстравання, бо прырода размясціла ў розных вуглах скалы з крышталю, адамантаў і карбункулаў, якія прыносяць на глыбіню святло і яснасць.

РАЗДЗЕЛ СЯМНАДЦАТЫ

*Сімпліцы з возера выйшаў на бераг
сухенькі, здаровы і ў добрых намерах*

А тым часам прыспела мне вярнуцца на зямлю; таму кароль загадаў, каб я сказаў, якую, на маю думку, ён, кароль, мог бы зрабіць мне ласкавую прыемнасць дзеля памяці. Я сказаў, што большай прыемнасці і быць не можа, як калі б ён адчыніў у маім двары спраўную гаючую крыніцу. „А я ж думаў, ты возьмеш некалькі вялікіх смарагдаў з амерыканскага мора і папросіш вынесці іх з табою на зямлю. Цяпер я бачу, што сярод вас, хрысціян, няма скнараў”. З гэтымі словамі ён даў мне

камень, які пераліваўся рознымі колерамі, і сказаў: „Вазьмі яго, і дзе толькі ты на зямлі яго пакладзеш, адтуль ён і пачне зноў імкнуцца да цэнтра зямлі, будзе праходзіць праз самыя патрэбныя міералы, пакуль дойдзе да нас і праб’е табе ад нас дарогу выдатнай крыніцы, якая табе найболей даспадобы, якая табе найбольшаю аддзякаю будзе за тую праўду, адкрыццём якое ты так заслужыўся”. Пасля гэтага князь Мумэльзэе зноў атачыў мяне сваім початам і вырашыў са мною ў дарогу назад да возера, якую мы ўжо раз адбылі, etc.

Дарога дадому здалася мне намнога даўжэйшаю, чым сюды, ну, не менш, як я палічыў, некалькіх сотняў добра мераных у немцаў швейцарскіх міляў; гэта, вядома, і было той прычынай, што час мне здаўся такім задоўжаным, бо я ні пра што не гаварыў з маім початам, а толькі слухаў і даведаўся, што жывуць яны, сільфы, па тры, чатыры, а то ж і па пяць сотняў гадоў і ніколі ні на што не хварэюць. У астатнім у мяне круцілася наўме толькі тое, як я разбагацею на сваёй крыніцы, як узвялічуся, і ўсе мае думкі круціліся вакол таго, дзе і як размясціць тую крыніцу і як яе скарыстаць з найбольшай выгодаю. Я ўжо меў планы, што і як пабудавачь, каб госці, якія з’езджацьмуцца на воды, маглі размясціцца зручна і камфортна, а я каб толькі аграбаў з іх грошы. Я ўжо абдумваў, як падмазаць медыкаў, каб яны аддалі перавагу маёй новай цуд-крыніцы перад усімі астатнімі, нават перад тою, што ў Швальбаху, і каб наслалі мне кучу багатых пацыентаў. Я ўжо руйнаваў з зямлёю цэлыя горы, каб пры- і ад’езджанаў не мітрэнжыла цяжкая дарога; я наймаў ужо ў дом хітрых праныраў-слуг, скупых кухарак, асцярожлівых пакаёвак, дбайных конюхаў, ахайных наглядчыкаў пры ваннах і каля крыніцы і ўжо нагледзеў мясціну непадалёк ад дома ў дзікіх тарах, дзе ў мяне будзе вясёлы сад, і насаджу ў ім розных дзівосных раслін, каб замежныя госці і іхнія жонкі рабілі там свае праменады і шпацыры, хворыя каб дыхалі свежым паветрам, а здаровыя каб адпачывалі ў розных забавах і гульнях. Медыкі павінны будуць скласці, за харошы куш, вядома, на паперы выдатны трактат пра маю цудатворную крыніцу і яе пекныя ўласцівасці, які, трактат, я потым аддам надрукаваць на выдатнай паперы з прыгожым меднарытам, на якім будзе абрыс майго сялянскага двара, каб кожны хворы, які жыве далёка, прачытаўшы, ужо напалавіну выздаравеў ад захаплення і атрымаў надзею на другую палавіну. Я загадаю сабраць маіх дзяцей, прывезці іх з Л. і навучыць усяму, што трэба дзеля асталявання маіх новых водаў; і ніхто з гасцей каб не адбрыкваўся ад карыстання водамі, бо я ўжо паклаў цвёрды намер растрэсці як след калі не іхнія жываты, дык кашалькі.

З такімі раскошнымі думкамі і шчаслівымі пералівамі здаровага клімку дабраўся я зноў да паверхні вады, да паветранай стыхіі, бо шмат разоў памянёны князь Мумэльзэе высадзіў мяне з возера на цвёрдую зямлю і, зразумела, зусім непрамоклага; але я мусіў адразу ж аддаць яму каштоўны камень, які ён быў спачатку даў мне, калі мы спускаліся ў возера, бо інакш я задыхнуўся б у паветры альбо ж, каб дыхаць, мусіў бы сунуць галаву ў ваду, бо згаданы камень рабіў такое ўздзеянне. Калі ж гэта адбылося і прынец узяў камень, мы дабраславлілі адзін аднаго, як людзі, якія развітваюцца на векі вечныя і ніколі больш не пабачацца. Ён скуксіўся і разам са сваімі нырнуў у бездань; а я пайшоў сваёй дарогай са сваім lapide⁸², які мне даў кароль сільфаў, і такі радасны, як калі б прынёс адтуль залатое руно Калхіды.

Але, ах, радасць мая, якая марна пялася ўцвердзіцца на моцным грунце, была нядоўгая, бо ледзь толькі я адышоўся ўбок ад гэтага дзівоснага возера, як тут жа і заблудзіўся ў лясной нетры, бо не меў ані каліўца ўяўлення, адкуль і як татусь вывеў мяне да гэтага возера. Я ўжо прайшоў ладны кавалак дарогі, перш чым змеціў, што зайшоў не туды, і ўсё яшчэ складаў сабе каляндар; якія кіслыя воды адчыняцца на маім двары і як прыгожа я ўсе размяшчу і ўлаштую і як зажыву спакойнай ціхапанскай жыткай. І вось так, чым больш, тым далей я адыходзіў непрыкметна самому сабе ад таго месца, куды больш за ўсе памыкаўся, а, што найгорш,

82 Камень (лац.).

расшалопаў гэта толькі тады, калі сонца ўжо пакацілася з неба і я ўжо ніякае рады сабе даць не мог. І стаяў сярод лясной гушчобы, як балван на дрэздэнскім мосце, без ежы і зброі, што, на ноч гледзячы, было б зусім не лішне. Але суцяшаў мяне мой міленькі каменьчык, які я прынёс з самых найзапаветнейшых нетраў зямлі. „Цярпенне! Цярпенне! — казаў я самому сабе. — Гэты камень звяселіць цябе напаслед. Добры плод паспявае не адразу, ды і сліва за высокім плотам смачнейшая. Хто хоча арэшка, хай спярша скарлупку расколе, а то ж кожны дурань, не пастаяўшы ў парозе, адразу палезе ў покуць, кожны друшляк пачне вадзічку цадзіць”.

Падбадзёрыўшы сябе такімі словамі, я разам з новай рашучасцю здабыў і новую сілу, пашыбаваў весялей, чым раней, хоць ужо ноч села на пяты. Поўня, праўда, ужо свяціла на ўвесь кругляк, але высокія яліны не прапускалі столькі святла, як мінулае ночы глыбокае мора. Але я ўсё-такі ішоў ды ішоў, пакуль пад поўнач не згледзеў агню і не рушыў нацянькі на яго, ды і натыкнуўся на сялян-лесавікоў, якія гналі смалу. І хоць такім малойчыкам не след было давяраць, але мусовасць і мая адвага тузанулі мяне загаварыць з імі; я ціхенька падкраўся да іх і гукнуў: „Добрай ночы, панове, ці добры дзень, ці добрай раніцы, ці добры вечар! Скажыце мне спярша, каторая цяпер гадзіна, каб я мог правільна вітаць вас!” Усе шасцёра, што там былі, хто стаяў, хто сядзеў, задрыжалі ад страху і не ведалі, што сказаць; мабыць, мая жардзястая пастава ў чорным жалобным адзенні, якое я ўсё яшчэ насіў у глыбокім смутку па памерлай жонцы, ды жахлівая жардзіна ў руках, на якую я абапіраўся, як дзікі чалавек, нагналі на іх столькі страху і жуды. „Як? — усклікнуў я. — Ніхто не хоча сказаць?” Яны яшчэ нейкі час былі ў здранцвенні, пакуль адзін не схамянуўся і не буркнуў: „Адкуль ты ўзяўся, спадарочку?” Тут я скеміў, што яны швабы, якіх, праўда, — і дарма! — маюць за прыдуркаў, і таму сказаў ім, што я вандроўны шкаляр і вяртаюся з Венерынай гары, дзе вучыўся мноству дзівосных рэчаў. „Эге, — сказаў стары сялянін, — дзякуй Богу, цяпер я ўжо веру, што дажыву да мірнай часілы, калі па свеце зноў зашвэндаліся вандроўныя шкаляры”.

РАЗДЗЕЛ ВАСЯМНАЦЦАТЫ

*Сімпліцы не мерыўся так памыліцца:
заснуў — і пабегла пад ім крыніца*

І вось мы разгаварыліся, і яны сустрэлі мяне так ветліва, што запрасілі да вогнішча і пачаставалі лустай чорнага хлеба і нятлустага каровінага сыру, што я і прыняў з годнасцю. Нарэшце яны даверыліся мне так, што пачалі ўпрошваць мяне як вандроўнага шкаляра паваражыць ім, нічога не ўтойваючы. А як што я быў крыху абазнаны ў фізіягноміцы і хірамантыі, дык пачаў ім кашалі плесці, што, як мне здалася, кожнаму падабалася, ды я не хацеў страціць іхняга даверу, бо сярод такіх лясных малойцаў было б мне не вельмі спакойна на душы. Яны дамагаліся, каб я адкрыў ім розныя вядзьмарскія хітрыкі, а я, спаслаўшыся на тое, што заўтрае пакажа, прасіў даць мне перавесці дух. Нейкі час я такім чынам удаваў з сябе цыгана, а потым лёг крыху наўзбоч, але не тое каб дужа хочучы заснуць, хоць і вельмі цягнула на сон, а каб прыслухацца і скеміць, што ім наўме. І чым мацней я хроп, тым больш яны насцярожваліся; яны пачалі ціхенька перагаворвацца ды так і гэтак прыкідваць, хто я такі буду. На жаўнера як бы і не падобны, бо на мне ўсё чорнае, на мешчаніна таксама не ўдаю, бо вось жа ў такі нягожы час залез у глухамань да самага Мюкенлёха, а так называўся той лес. Напаслед яны рашылі, што я лацініст-чаляднік, які заблудзіўся тут, альбо, як я сам назваўся, вандроўны шкаляр, бо спрытна варажу. „Ага ж, — сказаў яшчэ адзін, — відаць, таму ён і не спанатраны ў такіх гешэфтах; ён хутчэй за ўсё беглы ваяка і толькі апануўся пад шкаляра, каб высачыць наша быдла і ўсё сцежкі ў лесе.

Каб жа ж мы дакладна ведалі, дык уклалі б спаць, каб і прачнуцца забыўся. Нікому цяперашнім часам давярацца нельга: яйкі на патэльнію — і куранят не будзе!” Але тут усунуўся яшчэ адзін і запырэчыў, думаючы, што я зусім іншага складу. А я ляжаў, наставіўшы вушы, і думаў: „Хай толькі паткнуцца гэтыя валухі, двух-трох пакладу, перш чым яны мяне прыкончаць”.

І вось, пакуль яны так меркаваліся, а я курчыўся ад страху, раптам мне здалося, што нехта прылёг побач і пусціў пад сябе, бо я ўвесь падмок. О, mirum! Пагібель Троі! І ўсе мае выдатныя планы пропадам пайшлі, бо я адразу па паху заўважыў, што гэта мая гаючая крыніца. Тут мяне ахапіў такі гнеў і шал, што я гатовы быў кінуцца на ўсіх шасцёх мужыкоў і зацяцца з імі ў бойцы. „Ах вы, галганы бязбожныя! — закрычаў я, размахваючы кіем. — Па гэтай крыніцы, што адчынілася пад мною, можаце здагадацца, хто я такі. Якое дзіва, калі я пакараю вас так, што чэрці костак ваших не пазбіраюць, калі вы што намыслілі супроць мяне!” І пры гэтым я напускаў на твар свой такую жуду, што нагнаў на іх поўнага страху. Але я адразу схамянуўся і ўбачыў, якога нарабіў глупства. „Не, — падумаў я, — лепш страціць гаючую крыніцу, чым жыццё, якім ты лёгка можаш заплаціць, калі завядзешся з гэтымі камлукамі і ёлупамі”, — таму я зноў загаварыў з імі лагодна і сказаў: „Зірніце толькі ды скаштуйце з гэтай крыніцы кіслай вады, якая адчынілася ў гэтай глухамані і якою ад сённяга з маёй ласкі будуць карыстацца ўсе лесарубы і смаляры!” Яны ніяк не маглі ўцяміць, што такое я ім даводжу, а толькі лыпалі вачыма, як палтусы, пакуль не ўбачылі, што я спакойненька зачарпнуў капелюшом і адпіў. Тут і яны адзін за адным паўставалі ад вогнішча, каля якога сядзелі, дзіву даліся з цуду і паспыталі вады, але замест каб падзякаваць мне, пачалі ганіць мяне, кажучы, каб я ішоў са сваімі кіславодамі к чартаматары; бо калі паны даведаюцца, дык замардуюць усю Дорнэнштэцкую акругу шарваркамі і падаткамі і прымусяць правесці сюды дарогу, ад чаго ім набяжыць вялікая страта. „Зусім наадварот, — сказаў я, — калі ўсе пачнуць імі карыстацца, дык вы больш награвяце грошай за курэй, яйкі, масла, мяса і ўсё такое ўсялякае”. — „Не, не, — залапаталі яны, — не! Пан пасадзіць тут тракціршчыка, ён адзін і разбагацее, а мы толькі будзем на яго каркі гнуць, чыста дурні тыя, ды даглядаць дарожкі і сцежкі, а ніхто табе пасля і дзякуй не скажа!” Пад канец яны разышліся ў думках, двое былі за крыніцу, а чацвёрка за тое, каб я зноў яе зачыніў і, як што яно ў маёй уладзе, адчыніў яе дзе-небудзь у іншым месцы, не ўблытваючы іх у такі гандаль, не думаючы пра іхні прыбытак альбо страты.

А калі тым часам развіднела, і мне там рабіць больш не было чаго, і я пабойваўся, што калі мы доўга тут завалэндаемся, дык на ліхі лад можам пабіцца, а таму сказаў, што калі яны не хочуць, каб ва ўсім Баерсбруне ў кароў ішло крывавае малако да таго часу, пакуль не высахне гэтая крыніца, дык яны павінны мяне вывесці да Зэебаха, на што яны згадзіліся, далі мне двух праваднікоў, бо ісці аднаму са мною было страшнавата.

І вось развітаўся я з гэтым краем, і хоць увесь ён быў неўрадлівы, як Аравійская пустыня, і не пладзіла там нічога, акрамя яловых шышак, аднак зычыў яму яшчэ горшае долі, бо пакінуў там усе свае надзеі. Я ішоў моўчкі з праваднікамі, пакуль мы не выйшлі на вяршыню гары, дзе ўжо можна было агледзецца і пазнаць мясцовасць. Тады я сказаў ім: „Вы, панове, можаце атрымаць немалую карысць ад крыніцы, калі пойдзеце і заявіце пра яе ўладам; і будзе вам вялікая пашана, бо тады сам князь загадае будаваць тут дзеля сваёй славы і карысці ўсей краіе і абвесціць пра гэта на ўвесь свет дзеля памнажэння сваіх прыбыткаў”. — „Во, гля! — казалі яны. — Дурні мы былі б, калі б наклікалі дубцы на свае задніцы; не, мы хацелі б, каб лепей чорт цябе забраў разам з тваёй клятай крыніцай; мы табе ўжо казалі, чаму не хочам яе тут”. Я запырэчыў: „Эх вы, бязбожныя пустадомкі, ці ж не заслужылі вы, каб вас звалі вераломнымі шэльмамі, бо вы так далёка адышлі ад праведных сцежак ваших продкаў? Яны былі такія верныя свайму князю, аж ён хваліўся, што можа з поўным даверам пакласці галаву на калені кожнаму свайму падданаму і спакойна заснуць; а

вашыя баязлівыя душы такія грэшныя, што пабаяліся нават мізэрнай працы, якая з часам акупілася б і прынесла б усім вашым нашчадкам вялікую ўцеху, вашаму шаноўнаму князю карысць, а многім далеглым у хваробах здароўе і дабрадзенства, калі б адкрылася гэтая гаючая крыніца. Што з таго, калі б кожнаму давялося дзеля гэтага адбыць колькі тых дзён шарварку і крыху папацець?” — „Што? — закрычалі яны. — Ды мы хутчэй заб’ём цябе да смерці на той паншчыне, каб ніхто не даведаўся пра тваю крыніцу”. — „Эх вы, птахі, — сказаў я. — Мала вас тут зляцелася!” — і, махнуўшы кіем, папёр іх да ўсіх чарцей, а сам пайшоў з гары на захад і поўдзень; і шмат намучыўшыся, пад вечар прыбіўся да сялянскага двара, такім чынам на сабе ўведаўшы, як наперад казаў мне мой татусь, — што з гэтага паломніцтва нічога людскага не выйдзе, акрамя натруджаных ног ад пустое ходні ў два канцы.

РАЗДЗЕЛ ДЗЕВЯТНАЦЦАТЫ

*Сіліпліцы пярэхрыстаў сустракае,
даспадобы яму іх жытка такая*

Вярнуўшыся дахаты, я пачаў жыць вельмі замкнена; найбольшай радасцю і уцехай мне зрабілася чытанне; я дастаў мноства кніг, якія трактавалі пра розныя рэчы, асабліва такіх, якія трэба было чытаць з галавою, разважліва. Тыя, над чым сядзелі шкаляры і навукоўцы, хутка паабрыдалі, арыфметыка таксама прыелася; а што да музыкі, дык і яна ўжо мне згоркла горш горкай рэдзкі, і я ненавідзеў яе, як халеру, і разлюшчыў сваю лютню на дробныя трэсачкі, дразачкі, скабачкі. Матэматыка і астраномія яшчэ сяк-так ехалі; але як толькі я па іх уехаў у астраномію, дык хай ты згары — раскланяўся і з імі і на нейкі час прыляпіўся да гэтай, памянёнай ужо, разам з астралогіяй, якая мяне няблага распацешыла. Але пад канец і яна здалася фальшывай, ненадзейнай і неапорнай, так што нядоўга я ёю галаву сабе ў затлуме трымаў, а ўхапіўся за „Мастацтва” Раймонда Лулія, але і тут выявіў, што крэчу і гвалту шмат, а толку здаровага мала, і, палічыўшы гэты твор чыстай топікай, інакш кажучы — вышукам лагічных сувязяў, не больш, дык і закінуў яго ў запечак, і звярнуўся да славутай „Кабалы” габрэяў і да егіпецкіх іерогліфаў, і нарэшце ўцяміў, што з усіх маіх навук і мастацтваў няма нічога лепшага за тэалогію, бо менавіта праз яе людзі вучацца любіць Бога і служыць яму. І, ідучы следам за яе настаўленнямі, я адкрыў людзям такі лад жыцця, які можна было б хутчэй назваць анельскім, а не чалавечым, калі б яны склалі супольнасць, куды ўвайшлі б нежанатыя і жанатыя, як мужчыны, так і жанчыны, якія, паводле прыкладу пярэхрыстаў, здабывалі б сабе ежу рупнасцю рук сваіх пад разумным прыглядом свайго начальніка, а ў вольны час славілі б Бога і турбаваліся пра збавенне сваёй душы. І як што я ўжо раней нешта такое бачыў на Мадзяршчыне ў перахрышчэнскіх дварах, і як што гэтыя добрыя людзі і падобныя да іх не забыталіся ў ерасях, супраціўных саборнай хрысціянскай царкве, і не загразлі ў іх, дык я па свабодным сумленні прыстаў да іх ці, прынамсі, пачаў шанаваць іхняе жыццё, як самае праведнае на ўсім белым свеце, бо яны паўсталі перад мною ва ўсіх сваіх дзехах і чынах такімі, як Язэп Флавій, і іншыя аўтары апісвалі габрэйскіх есэяў. У іх былі сабраны вялікія скарбы, назапашаны правіянт, якім яны, аднак, не раскідаліся як папала, без карысці; у іх нельга было пачуць кленічаў, наракаў і папрокаў, аніводнага пустога слова. Я бачыў там рамеснікаў, якія працавалі ў майстэрнях, як калі б яны падрадзіліся; іх настаўнікі настаўлялі моладзь, як калі б гэта былі іхнія кроўныя дзеці; нідзе я не бачыў, каб мужчыны і жанчыны былі ўперамешку, а наадварот, кожны пол трымаўся асобна, выконваючы кожны сваю працу. Я бачыў у іх пакой спецыяльна для парадзіх, якія разам са сваімі дзецьмі без ніякага прыгляду мужоў дастаюць патрэбную дапамогу ад сваіх сяспёр і шчодра забяспечаны ўсім патрэбным; іншыя дзівосныя залы напоўнены там мноствам калысак з немаўлятамі, за якімі прыглядваюць прыстаўленыя да іх

нянькі, якія іх кормяць і падціраюць, так што мацеркам і клопату за іх няма ніякага, калі тры разы на дзень прыходзяць даць ім шчодрое мацярынскае цыцкі; і хадзіць за парадзіхамі і дзеткамі даручана толькі ўдовам.

У іншым месцы я бачыў жанчын, якія займаліся толькі прадзівам, так што ў адным пакоі стаяла побач больш за сотню прасніц і калаўротаў. Там у кожнае была свая праца; адна — прачка, другая — пасцельніца, трэцяя — даржніца, чацвертая — судамыйніца, пятая — склепніца, шостая — ключарка, якая глядзела за чыстай бялізнай, гэтак і ўсе астатнія, і кожная ведала, да чаго яна прыстаўлена. І гэтак сама, як разумна былі падзелены ўсе пасады ў жаночага полу, так і сярод мужчын і хлопцаў кожны рабіў сваё самым пахвальным і свабодным чынам. А калі каторае, хай мужчына, хай жанчына, западзе ў нядугу, дык прыстаўляюць да таго службу ці сядзелку, а таксама пасылаюць да яго медыка і аптэкара, хоць пры пахвальнай бязлішніцы ў ежы і добрым парадку ва ўсім хварэюць там рэдка; мне даводзілася бачыць у іх старых, якія былі здаровенькія ў вельмі шаноўным веку, што ў іншых мясцінах бывае нячаста. У іх назначаны гадзіны на ежу і на сон, ані хвіліны на гульні і гульбішчы, акрамя моладзі, якая дзеля цялеснага здароўя прагульваецца адну гадзіну пасля яды са сваім настаўнікам, у той жа час чытаючы малітвы і спяваючы духоўныя песні. Там не ведалі ні гневу, ні прыкрасці, ні дакукі, ні помсты, ні зайздры, ні варожасці, аніякіх турботаў пра часовае, ніякага чарадзеяства, жмоцтва, поцягу да гульні і скокаў, ніякага душэўнага надрыву і знемажэння плоці! Адным словам, там была такая шчаслівая гармонія, якая, здавалася, была створана дзеля таго, каб сумленна памнажаць людскі род і царства Божае. Ніводзін мужчына не бачыць сваёй жонкі да тае пары, пакуль у пазначаны час не ўвойдзе з ёю ў спальны пакой, дзе знойдзе пасланы ложак а акрамя таго, толькі начную пасудзіну, кубак з вадою і чысты ручнік, каб ён мог умыць рукі перад сном і раніцай, перш чым пойдзе на працу. Звыш таго называлі яны адно адное братамі і сестрамі, аднак гэтая сумленна ўзаемная даверлівасць не давала прычыны да парушэння цноты. І такое праведнае жыццё, якое вялі тыя пярэхрысты-ерэтыкі, я і сам бы завёў ў сябе, бо мне здаецца, што яно было нават свяцейшае за манаскае. Я падумаў: „Калі б ты мог завесці ў сябе такое сумленнае хрысціянскае жыццё, ты стаў бы новым Дамінікусам альбо Францыскам!” — „Але, ах! — уздыхаў я часта. — Калі б ты мог схіліць пярэхрыстаў, хай бы навучылі яны праведна жыць тваіх аднаверцаў, вось тады ты быў бы святы чалавек! Альбо каб ты ўгаварыў сваіх хрысціянаў, хай бы яны, як тыя твае пярэхрысты, павялі такое самае сумленнае хрысціянскае жыццё, дык чаго б ты толькі не дасягнуў!?” Я, праўда, казаў сам сабе: „Дурань, што табе да іншых людзей? Ідзі ў капуцыны. І без таго табе ўжо бабы душу ад’елі і папярок горла сталі!” Але тут жа і адумваўся: „Заўтра ты будзеш не той, што сёння, і хто ведае, якія сродкі спатрэбяцца ў будучым, каб праведна ісці па следзе Хрыста? Сёння ты апантаны цнотай, а заўтра запалаеш пажадаю”.

Такія і падобныя думкі агарталі мяне доўга, і я ахвотна аддаў бы якому-небудзь аб’яднанаму хрысціянскаму брацтву і мой двор, і ўвесь мой дастатак, каб яны прынялі мяне да сябе. Але мой татусь сказаў проста, што я ніколі не збяру вакол сябе такіх дастойнікаў.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАТЫ

*Сімпліцы страціў зусім галаву,
бо, як добры той дурань, падаўся ў Маскву*

Тае ж восені хлынулі да нас французскія, шведскія і гесэнскія войскі, каб адпачыць, а разам з тым і аблажыць суседні імператарскі горад, той, які быў збудаваны адным англійскім каралём і названы яго імем; з той прычыны ўсе, хто мог, уцякалі са сваім быдлам і самымі каштоўнымі рэчамі ў навакольныя лясы. Я

зробіў так, як і мае суседзі, пакінуўшы амаль пусты дом, у якім размясціўся шведскі палкоўнік на часовай аплаце. Ён знайшоў у маім кабінце некалькі кніг, бо я ў спеху не ўсе паспеў прыхапіць, у тым ліку некалькі матэматычных і геаметрычных чарцяжоў і трактатаў па фартыфіяцыі, якімі звычайна карыстаюцца інжынеры, а таму заключыў, што яго кватэра раней належала не простаму халопу, і таму ён пачаў распытвацца пра ўсе мае абставіны і стараўся залучыць мяне самога, і з дапамогай розных куртуазнасцяў і пагрозаў яму ўдалося дабіцца, каб я прыйшоў да яго на свой уласны двор. Там ён прыняў мяне з выключнай ветлівасцю і забараніў сваім людзям без патрэбы псаваць і нішчыць што б там ні было ў мяне. Такой прыязнасцю ён схіліў мяне распавесці яму пра ўсе мае акалічнасці, асабліва пра свой род і паходжанне. І тут ён вельмі здзівіўся, што ў ваенны час я жыву сярод сялян і гляджу, як іншыя прывязваюць коней да майго шула, тым часам як з большым гонарам мог бы прывязваць свае коні ў іншых людзей; што я павінен, казаў ён, зноў навесіць шпагу і не дапусціць, каб талент, дараваны мне Богам, заціў у запечку ці за плугам; ён упэўнены, што калі я паступлю ў шведскую службу, дык пры маіх вартасцях і веданні ваеннага мастацтва неўзабаве дастануся ў высокія чыны і зраблюся знакамітым кавалерам. Я выслухаў гэта з поўнай халоднасцю і сказаў, што павышэнне мае застаецца за сямю гарамі, калі ў чалавека няма сяброў, якія вядуць яго пад рукі. На гэта ён адказаў, што мае выдатныя якасці дадуць мне і тое і другое: сяброў і павышэнне; апрача таго, ён не сумняваецца, што ў шведскай арміі я сустрэну сваякоў, якія сёе-тое значаць, бо там многа знакамітых шатландскіх арыстакратаў. Праўда, і яму самому, казаў ён, Торстэнсан абяцаў полк; і калі ён яго атрымае, у чым ён зусім не сумняваецца, дык адразу назначыць мяне сваім падпалкоўнікам. Гэтакімі і іншымі ўгаворамі ён такі дамогся, што ў мяне сліні пабеглі, і як што не было яшчэ добрай надзеі, што скоро настане замір'е, мяне чакалі далейшыя пастоі і лежы да поўнага разору, і я рашыўся зноў выпрабаваць Фартуну і абяцаў палкоўніку выправіцца разам з ім, калі ён стрымае сваё слова і даверыць мне месца падпалкоўніка ў сваім будучым палку.

Так і зброварылі мы піва; я папрасіў клікнуць майго татуса, хроснага, бо ён усе яшчэ хаваўся разам з маім быдлам у Байрышбрунскай даліне. Яму і ягонай старой адпісаў я двор і ўвесь маёнтак, але з умоваю, каб пасля яго смерці ўсё гэта ўспадкаваў мой байструк Сімпліцы, якога падкінулі мне да парога, калі не аб'являцца спадчыннікі з законнага шлюбу. Пасля я ўзяў каня, захапіў усе грошы і каштоўнасці, якія яшчэ заставаліся; і калі я ўладзіў усе свае справы і распарадзіўся пра выхаванне майго памянёнага вышэй прыблудніка, дык задуманая аблога была знята, і не паспелі мы азірнуцца, як памаршыравалі на злучэнне з галоўнымі сіламі. Я строіў з сябе гофмайстра пры палкоўніку, камандаваў коньмі і конюхамі, вёў ўсю ягоную гаспадарку, якая складалася з рабункаў і разбою і называлася фуражоўкай.

Торстэнсанавыя абяцанкі, якімі так хваліўся палкоўнік на маім двары, аказаліся не такімі ўжо й вялікімі, як ён мне нагарадзіў, і здаецца, на яго глядзелі з пагардаю. „Ах! — казаў ён мне. — Які шалудзівы сабака наплявузгаў на мяне перад генералітэтам? Ну, тады я тут доўга не затрымаюся”. І як што ён падазраваў, што і я не збіраюся ў яго доўга біць лынды, дык напісаў ліст, нібыта яму належала ў Ліфляндыі, адкуль ён быў родам, наwerbаваць свежы полк, і так патрапіў угаварыць мяне, што я выправіўся з ім з Вісмара, а адтуль у Ліфляндыю. Але ўсё гэта быў адзін пшык, бо яму не толькі ніхто не даручаў вербаваць палкі, але і сам ён аказаўся бедненькім шляхцючком, і было ў яго толькі тое, што ён узяў за жонкаю — маёнтак і пасаг.

І хоць ён ужо двойчы мяне ашукаў, аднак я таргануў прынаду і трэці раз, бо ён паказаў мне паперыну, якую атрымаў з Масквы, у якой, як ён бажыўся, яму прапаноўвалі сан вялікага вайскоўца, бо ён так мне патлумачыў гэта пасланне панямецку і многа хваліўся, якая яму абяцана вялікая пэнсія. І як што ён падымаўся з

жонкаю і дзецьмі, дык я падумаў: „Ну не, за так ён з жамарвою туды не павалачэцца!” І таму ўзбіўся з ім разам у дарогу з вясёлым спадзяваннем на будучыню, бо я і без таго не меў і не бачыў нагоды і магчымасці вярнуцца ў Нямеччыну. Але як толькі мы пераступілі рускую граніцу і нам пачалі пападацца насустрач адстаўныя нямецкія жаўнеры, асабліва ж афіцэры, у мяне мароз пабег па скуры, і я сказаў свайму палкоўніку: „Якога чорта нам тут трэба? Адтуль, дзе ідзе вайна, мы выхапіліся, а цягнемся туды, дзе пануе мір, жаўнеры не ў цане і звольнены ў адстаўку!” А ён усё яшчэ падбэдзёрваў мяне добрым словам і сказаў, што мне трэба толькі пакласціся на яго, бо ён лепей за мяне ведае, што трэба рабіць, чым гэтыя баязлівыя ўбоіны, ад якіх мала толку. Калі ж мы шчасліва дабраліся да горада Масквы, я адразу прыкмеціў, што зрабіў вялікую прамашку, праўда, мой палкоўнік штодня меў канферэнцыі з тамтэйшымі магнатамі і пры тым больш з мітрапалітамі, чым з князямі, тут запахла не так порахам, як ладанам, што навяло мой розум на дзіўныя намыслы і фантазіі, хоць я і не мог расшалопаць, куды ён меціць і цяляе. Нарэшце ён заявіў мне, што вайна тут ні пры чым, а сумленне памыкае яго прыняць грэцкую веру. І ён шчыра раіць мне ўзяць з яго прыклад, бо з гэтага часу ён не можа мне больш пасабляць у тым, што абяцаў. Яго царскі маестат ужо атрымаў добрую даклярацыю, што да маёй асобы і маіх выдатных здольнасцяў; і калі я павяду сябе належным чынам, дык буду літасціва ўблажаны багатым маёнткам з мноствам прыгонных, ад якой найміласцівейшай прапановы не след адмаўляцца, бо кожнаму больш карысна набыць у такім магутным манарху мілажальнага валадара, чым неабольнага вялікага князя. Такія словы падзівілі мяне нязбыт як моцна, аж я не ведаў, што адказаць; бо судасі я гэтага палкоўніка яшчэ дзе-небудзь, ён атрымаў бы ад мяне ладную зубатычыну і засвістку. Аднак я мусіў трымаць нос па ветры і прынаровіцца да мясціны, дзе апынуўся, быццам у палоне, і таму доўга маўчаў, перш чым адказаў. Нарэшце я сказаў яму, што хоць меў намер служыць яго царскаму маестату жаўнерам, дзеля чаго ён, пан палкоўнік, і падбухторыў мяне сюды прыехаць, але як што цяпер мая служба не затычка гасудару, дык я не магу гэтага перайначыць, ні тым больш наракаць, што дзеля яго ўчыніў дарма такую доўгую падарожу, бо мяне ж не запрашалі пасланнем; аднак калі б іх царскі маестат літасціва ўдабраволілі зрабіць мне такую высокую чту і ласку, дык мне больш лічыла б і я болей рачыў бы ўслаўляць яго на ўвесь белы свет, чым пакорліва прыняць і заслужыць, бо я ўсе яшчэ не магу рашыцца памяняць сваю рэлігію і таму выказваў жаданне вярнуцца на мужыцкі свой двор у Шварцвальдзе, не чынячы нікому лішняй канфігурацыі. На што ён адказаў: „Вольнаму воля, але я мяркую, што калі да яго Бог і Фартуна прыхільныя, дык трэба па справядлівасці аддзячыць абаім. А калі чалавек не куде свайго шчасця, а сам хоча жыць прынцам, дык спадзяюся, яго за такога і мецьмуць, а я не шкадаваў на яго ні працы, ні дбаньня”. Пасля гэтага скруціў ён мне глыбокі паклон і пайшоў сваёю дарогай, пакінуўшы мяне сядзець на месцы, і нават не дазволіў, каб я правёў яго да дзвярэй.

А калі я сядзеў і бедаваў, думаючы пра сваё цяперашняе становішча, пачуў, як да нашага дома пад'ехалі дзве расейскія падводы, а зірнуўшы ў акно, убачыў, што мой добры гаспадар палкоўнік сядзе на адну са сваімі сынамі, а на другую пані палкоўніца з дочкамі. То была падвода і слугі вялікага князя, былі там і нейкія духоўныя патрыярхі, якія праводзілі нашу пару і выказвалі ёй усялякае ўпадабанне.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ПЕРШЫ

*Сімліцы Маскву забяспечыў порахам
і шабляй адважна біўся з ворагам*

З таго самага часу сачылі за мною некалькі стральцоў, праўда, не адкрыта, а тайна, я нават ні разу гэтага не заўважыў, а мой палкоўнік знік з вачэй з усёю сям'ёю і бэбахамі, і я не ведаў, куды ён падзеўся. Тады, пра што можна здагадацца, самыя дурныя думкі палезлі мне ў галаву, а на ёй прыбавілася нямала сівых валасоў. Я пазнаёміўся з немцамі, якія былі ў Маскве па справах гандлю, і з рамеснікамі і пабедаваў ім на свае турботы і як хітра мяне абкруцілі; яны суцяшалі мяне і паралі, як вярнуцца ў Нямецчыну з надзейнай аказіяй. Але як толькі даведаліся, што цар рашыў пакінуць мяне ў краіне і хоча да гэтага прыняволіць, дык усе як вады ў рот панабіралі і так цураліся мяне, што мне стала цяжка знайсці сабе прыстанак, бо я ўжо праеў свайго каня разам з сядлом і вуздэчкай і распускаў дукаты, якія разумна зашыў у вопратцы. Пад канец я пачаў прадаваць пярсцёнкі і іншыя каштоўнасці, спадзеючыся пракарміцца да таго часу, пакуль не ўлаўлю шчаслівага выпадку вярнуцца ў Нямецчыну. Тым часам прайшло тры месяцы, пасля чаго памянёны палкоўнік быў перахрышчаны ў артадоксію разам з усімі дамачадцамі і адораны шляхецкім станам з грунтамі, добрамі і мноствам прыгонных.

У той самы час быў абвешчаны ўказ, які забараняў пад загрожай непазбежнай кары ўсякае дармаедства тамтэйшым чужапанцам, а ўсіх гультаёў і валацугаў, каб яны не аб'ядалі працаўнікоў і не вырывалі ў іх з горла кавалак хлеба, загадваў выгнаць з усёй дзяржавы за месяц, а з Масквы за дваццаць чатыры гадзіны. І вось, сабралася нас чалавек пяцьдзсят, каб з Божай дапамогай разам выправіцца ў Нямецчыну праз Падолле; але не паспелі мы аддаліцца ад горада на дзве гадзіны дарогі, як нагнаў нас гуф расейскіх коннікаў і завярнуў назад, паведаміўшы, што іх царскі маестат дужа ўгневацца мелі за тое, што мы самахоць і ў такой колькасці сабраліся гамузам і асмеліліся бяспашпартна праехаць па ягоных землях, дадаўшы, што яго вялікасць не палічаць несправядлівым за такое ўчыненае намі вялікае самаволле выслаць усіх нас у Сібір. Па дарозе назад я даведаўся і моцна засмуціўся, што справы мае зусім швах; бо ж начальнік таго гуфа сказаў мне, што яго царскі маестат не дазволіць мне выехаць з Маскоўшчыны, а таму шчыра мне раіць схіліцца перад найлітасцівейшай воляй яго вялікасці, перайсці ў іхнюю веру і, як зробіў палкоўнік, не пагрэбаваць салідным дваранскім маёнткам, і запэўніў, што калі я ад гэтага адмоўлюся і не захачу жыць у іх панам, дык воляй-няволяй буду служыць у іх як слуга; і яго царекі маестат ніколі не перадумаюць і не выпусцяць з дзяржавы такога абазнанага чалавека з такімі выдатнымі якасцямі, як гэта апісаў ужо не адзін раз памянёны палкоўнік. Адказваючы на гэтую інтэрвенцыю, я пачаў упрошваць яго і сказаў, што пан палкоўнік ужо, напэўна, прыпісаў мне куды больш даброцяў, навук і мастацтваў, чым у якіх я абазнаны. Правда, я па тое прыехаў сюды, каб служыць да апошняй кроплі крыві іх царскаму маестату і праслаўленай расейскай нацыі супроць яе ворагаў, а не каб выменьвацца вераю, на што я ўсё яшчэ не магу адважыцца. Ва ўсім астатнім, у чым і чым толькі магу паслужыцца іх царскаму маестату, не азмрочваючы свайго сумлення, дык проша пана! — гатовы не пашкадавацца.

Мяне аддзялілі ад усёй кампаніі і паставілі на кватэру да аднаго купца і цяпер ужо адкрыта трымалі пад наглядом, затое кармілі выдатна, дорага паілі ад стала яго вялікасці, кожнага дня мяне наведвалі розныя людзі і мелі са мною аўдыенцыі, клікалі ў візіты, асабліва адзін там хітры пралазень, якому, відаць, я быў даручаны; гэты прыходзіў да мяне штодня і пацяшаў сяброўскай гутаркай, бо я ўжо няблага намянціўся па-расейску. Ён часцей талкаваў мне пра розныя механічныя штукі, ітэ, пра ваенныя і іншыя машыны, пра фартыфікацыю, артылерыю etc. Нарэшце, калі ўжо ён мяне як след вымацаў, а ці не схілюся я прыняць умовы іх царскага маестату, і не залучыўшы ніякай надзеі, што я хоць крыху пахіснуся, пачаў пад'юдзваць, што калі я не хачу перайсці ў рускую веру, дык, прынамсі, я павінен паведаміць вялікаму цару да славы іх нацыі сёе-тое з таго, чым абазнаны ў навуках, і валадар за такую маю гатоўнасць адораць мяне сваёй высокай царскай мілатаю. На гэта я адказаў, што служыць вераю і праўдаю іх царскаму маестату заўсёды было маім палкім жаданнем, дзеля таго я і прыбыў у Маскоўшчыну, і што і дагэтуль я ўсё

яшчэ выношваю тыя самыя намеры, хоць і бачу, што мяне тут за палоннага маюць. „Ай, зусім не, пане мой, — сказаў ён, — ты не ў палоне, а толькі царская вялікасць выказваюць табе такое ўпадабанне, што не хацелі б разлучын з тваёй асобай!” — „Дык жа дзеля чаго такога, — спытаўся я, — мяне трымаюць пад наглядом?” — „А дзеля таго, — адказаў ён, — што яго царская вялікасць дбаюць пра тое, каб не спрыгодзілася табе якой прыкрасці і непамыслоты альбо пахібы твайму здароўю”.

Калі ж ён уразумеў маю прапазіцыю, дык сказаў, што іх царекі маестат найлітасцівей удабраволілі загадаць у сваёй дзяржаве капаць салетру і рабіць з яе порах; але як што ў іх такіх майстроў не было, якія б гэта ўмелі, дык я саслужыў бы вельмі спадобную службу іх царскаму маестату, калі б толькі мог зрабіць гэта; яны даставілі б пад маю каманду досыць людзю і ўсяго, што патрэбна, а ён ад сябе самога шчыра просіць мяце не адкідаць гэтай найлітасцівейшай прапановы, бо атрымаў вестку, што я дужа добра разумею гэтую справу. На што я адказаў: „Пане, я, як раней, так і сёння, запэўніваю, што гатовы ўсім, чым толькі магу, служыць іх царскаму маестату і не пашкадую сілы свае, калі толькі іх маестат літасціва дазваляць мне застацца ў маёй веры”. Мае словы так развесялілі гэтага расейца, які быў са слыннага княскага роду, што ён распіў са мною віна больш за любога немца.

На другі дзень прыйшлі да мяне ад цара два князі і перагаворшчык, каб вырашыць са мною ўсё канчаткова і адарыць мяне багатай расейскай вопраткай ад яго вялікасці. І вось ужо праз некалькі дзён пасля гэтага я пачаў шукаць салетраную зямлю і вучыць расейцаў, якіх мне даверылі, як трэба здабываць і ачышчаць салетру, а тым часам я падрыхтаваў таксама чарцяжы парахавага млына і вучыў таксама, як трэба абпальваць вугаль, так што неўзабаве мы пачалі вырабляць выдатны ручны і грубы гарматны порах у вялікай колькасці, бо ў мяне было дастаткова людзей і, акрамя таго, меў дзіўных слуг, якія слугавалі мне ці, слушней сказаўшы, ахоўвалі і сачылі за мною.

А калі, здавалася, я ўсё так выдатненька ўладзіў, дык з’явіўся да мяне, пышна і раскошна, не раз памянёны палкоўнік у дарагім расейскім убранні з процьмай слуг, несумненна каб гэтай паказною раскошаю схіліць мяне да перамены веры. Але я добра ведаў, што адзенне яму пазычылі ў дзяржаўнай палаце, каб у мяне сліўі пабеглі, бо пры царскім двары гэта была звычайная хітрасць.

І каб чытач мог уразумець, як там звычайна ўсё вядзецца ў тых расейцаў, я хачу расказаць пра гэта на сваім прыкладзе. Аднаго разу быў я на парахавым млыне, які я збудаваў пад Масквой на рацэ, і аддаваў указанні падначаленым мне людзям, якую каму з іх рабіць працу таго самага і наступнага дня; аж тут нечакана падняўся альярм, бо за чатыры мілі ад нас аб’явіліся татары, арда якіх у сто тысяч коней спусташала краіну і хутка імчала наперад. Тады я вымушаны быў разам з усімі сваімі людзьмі паспяшацца ў крэмль, дзе нас экіпіравалі з царскай зброевай палаты і канюшні. Мне, праўда, дастаўся замест кірасы залаты шаўковы каптан, які хоць і бараніў ад стрэлаў, але мог быць прабіты любой куляй. Далі мне яшчэ боты, астрогі, княскі шалом з плюмажам і шаблю, такую вострую, што секла волас, аздобленую шчырым золатам і усыпаную чыстымі камянямі; а з царскай канюшні прывялі выдатнага каня, якога такога другога, колькі жыву, не бачыў, не кажучы, каб мець. І сам я, і конская збруя ззялі золатам, срэбрам, жэмчугам і каштоўнымі камянямі; я падвесіў жалезную булаву, якая ззяла, як люстра, і была зроблена так добра і была такая цяжкая, што магла забіць кожнага, каму ўваліць, так што сам цар, калі б ён выправіўся на бітву, не мог бы экіпіравацца лепей. За мною везлі белы сцяг з двухгаловым арлом, да якога з усіх бакоў сцякалі ваяры; не мінула і дзвюх гадзін, як сабралася сорак тысяч, а праз чатыры гадзіны тысяч шэсцьдзсят коннікаў, якія ўсе і выступілі супроць татараў. Праз кожныя чвэрць гадзіны я атрымліваў вуснае ўказанне ад вялікага князя, якім ён нагадваў мне, што я павінен паказаць сябе сёння адважным ваякам, якім сябе называў, каб і іх царекі маестат маглі прызнаць мяне за такога. З кожнай хвілінай войска наша множылася, бо да яго прыходзілі простыя

жаўнеры і начальнікі цэлымі атрадамі і паасобку, так што ў гэтым вэрхале я не мог пазнаць, хто камандуе ўсім корпусам і хто павінен весці баталію.

Мне не хочацца акідацца падрабязнасцямі гэтай бітвы, бо яна мала клеіцца да маёй гісторыі; я толькі хачу сказаць, што татары на стомленых конях і ўцяжаныя здабычай былі нечакана, калі яны менш за ўсё таго спадзяваліся, дагнаны і атакаваны намі ў даліне так шалёна і зацята, што мы амаль з самага разу іх рассяялі. У першай схватцы я сказаў тым, што пілі за мною, па-расейску: „Ну, з Богам! Рабі кожны, як я”. Яны закрычалі тое самае, і я, апусціўшы налбіцу, кінуўся на ворагаў і першаму, каго дагнаў, а гэта быў мірза, згаламоўзіў галаву з такой сілай, што мазгі яго, змяшаныя з крывёю, прыліплі да булавы. Расейцы паследавалі гэтаму геройскаму прыкладу, татарва не ўстояла супроць націску і кінулася бегчы. А я біўся, як апантаны ці як чалавек, які шукае сабе смерці і не можа яе знайсці. Я валіў і крышыў усіх, каго быў зарваў, хто быў на дарозе, не разбіраючы, хто там быў — татарын ці расеец. А тыя, каго цар прыставіў да мяне, тлуміліся за мною і тым самым надзейна прыкрывалі з тылу. Паветра было напоена стрэламі, быццам ляцеў рой чмялёў альбо пчол, з якіх адна ўпілася мне ў руку, бо я закасаў рукавы, каб лягчэй было ўпраўляцца з шабляю і булавою, крышыць і біць да смерці. І датуль, пакуль я не перахапіў стралу, гэта кровапусканне весяліла мне сэрца, а калі я ўбачыў, што пралілася мая кроў, дык весялосць перайшла ў лютасць. Пасля таго як ліхія ворагі былі змушаны да ўцекаў, некаторыя князі казалі мне па царскім указе даставіць радасную вестку, як мы адолелі татараў, самому цару. І вось, па іх словы, я вярнуўся назад са світаю прыкладна ў сто коннікаў. Я праскакаў праз увесь горад да царскага палаца, і мяне ўсюды сустракалі радаснымі крыкамі і дабраславеннямі ўсяго народу; аднак як толькі я далажыў пра баталію, хоць вялікі цар ужо быў пра ўсе ўведамлены, дык мусіў зняць з сябе ўсё княскае адзенне, якое было вернута ў царскую скарбніцу, хоць усё яно разам з конскім уборам было запырскана і запэцкана крывёю, так што стала ні на што не прыдатнае, і я думаў, што не інакш, як мне яго разам з канём аддадуць як узнагароду за тое, што я ў гэтай баталіі біўся, бы рыцар; а таму даведаўся, як у расейцаў было ўсё з тою пышнасцю ў вопратцы, якою фарсіў перада мною мой палкоўнік, бо ўсё гэта было пазычанае, якое, як і ўсе іншыя рэчы ва ўсёй расейскай дзяржаве, належыць аднаму толькі цару.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ДРУГІ

*Сімпліцы на Волзе; у дадатак кар’еры —
татарскі полон, піраты, галеры...*

Увесь час, пакуль не загоілася мая рана, мяне трактавалі па-княску; і я пахаджаў у футраным шлафроку, расшытым золатам і падбітым собалем; і хоць рана мая была зусім не смяротная і не небяспечная, я, колькі жыву, не меў такога тлустага кухні, як тады. Але гэта была мая адзіная выгода за ўсё адбытыя турботы, не лічачы пахвалы, якую я меў ад цара, якая, аднак, была атручана зайздрасцю некаторых князеў.

А калі я зусім ачуняў, мяне адправілі на караблі ўніз па Волзе ў Астрахань, каб там учыніць выраб пораху, бо цару было досыць нязручна кожны раз завозіць у гэтую памежную крэпасць свежы порох з Масквы, ды і далёкая дарога па вадзе тоіла ў сабе шмат небяспекі. Я ахвотна згадзіўся, бо меў надзею, што, калі выканаю ўсё, цар адправіць мяне ў Галандыю і ўзнагародзіць грашыма адпаведна сваёй велічы і маім заслугам. Але ах, ледзь толькі мы найбольш ўпэўніліся ў нашых надзеях і канцэпцыях, як раптам падымаецца вецер і перакульвае ўсё хісткае збудаванне, якое мы так старанна ўзводзілі. Губернатар Астрахані трактаваў мяне гэтак сама, як цар, і неўзабаве я ўсё там у іх пераналадзіў; заляжалую амуніцыю, якая пагніла і паржавела, так што ад яе ўжо не было ніякага толку, я перарабіў нанова, як той бляхар, які старыя алавыяныя лыжкі пералівае на новыя, што на тыя часы ў расейцаў

было нечувана; з гэтай прычыны, а таксама за мае іншыя ўмельствы адны лічылі мяне чарадзеем, другія новым святым ці прарокам, а некаторыя новым Эмпедоклам альбо Горгам Леанцінам. Аднаго разу, калі я быў заняты па горла і начаваў на парахавым млыне за крапасным мурам, мяне па-зладзейску захапіла ў палон шайка качавых татараў, якія звялі мяне разам з мноствам іншых углыбіню сваёй краіны, так што я не толькі пабачыў там дзівосную расліну баранец, але і пакаштаваў яе. Качавыя татары памянлі мяне на розныя кітайскія тавары ў нючаскіх татараў, а тыя спрэзэнтавалі мяне як адмысловае дзіва карэйскаму каралю, з якім толькі што замірыліся. Там я здабыў сабе вялікую пашану, бо ніхто не мог дараўнацца са мною ў баі на цесаках, і я вучыў караля, што трэба зрабіць, каб, паклаўшы мушкет на плячо і павярнуўшыся да мішэні спінай, усё-такі пацэліць у самую сярэдзіну, і з гэтай прычыны ён стаў такі ласкавы, што на маю вернападданую просьбу даў мне свабоду і праз Японію адправіў у Макаа да партугальцаў, але тым да мяне клопату не было; таму я бадзяўся ўсюды, як авечка, якая адбілася ад чарады, пакуль дзіўным чынам не быў захоплены турэцкімі ці то магаметанскімі марскімі піратамі, а тыя цэлы год цягалі мяне па морах сярод розных нябачаных дзівосных народаў і людзей, якія жылі на ўсходнеіндзейскіх выспах, пакуль не старгаваліся з некалькімі купцамі з Александрый ў Егіпце. Яны даставілі мяне разам з сваім таварам у Канстанцінопаль, і як што турэцкі султан якраз тады ладзіў галеры супроць Венецыі, дык быў недахоп у веславальнай сіле і многія турэцкія купцы мусілі саступіць, аднак за наяўныя грошы, сваіх рабоў-хрысціян, сярод якіх апынуўся і я, бо быў малады і здаровы дзяцюк. І вось я мусіў навучыцца веславаць; але такая цяжкая служба доўжылася не больш як два месяцы, бо ў Леванце нашай галерай па-рыцарску авалодалі венецыянцы, і я разам з усімі маімі сугалернікамі быў вызвалены з турэцкай няволі. А калі памянёная галера разам з багатаю здабычаю і некалькімі знатнымі туркамі была прыведзена ў Венецыю, дык мне далі поўную свабоду, бо я выказаў намер спаломнічаць у Рым і ў Ларэта, каб агледзець тыя мясціны і падзякаваць Богу за збавенне. Дзеля такой мэты я лёгка атрымаў пашпарт, а некаторыя багалюбцы, асабліва немцы, падтрымалі мае планы, так што я быў забяспечаны доўгай пілігрымскай вопраткай і мог выбрацца ў дарогу.

Пасля карацейшай дарогай рушыў у Рым, дзе мне досыць пашанцавала, бо я нажабраваў у багатых і ў простага люду шмат усякай міласціны; і пасля таго, як правёў там прыкладна тыдняў шэсць, выправіўся ў Ларэта разам з іншымі паломнікамі, сярод якіх былі і немцы, асабліва з Швейцарыі, якія хацелі вярнуцца дамоў. Адтуль я пераваліў цераз Гатард і прайшоў Швейцарыю, дабраўся да Шварцвальда да майго татуса, які захаваў мой двор і сваім кіраваннем прывёў яго ў выдатны стан, тым часам як сам я не прынёс дамоў нічога, апроча барады, якая вырасла ў мяне на чужыне.

Я прабыў у вандроўках тры гады і некалькі месяцаў і за гэты час пераплыў некалькі мораў і нагледзеўся розных народаў, але ўсюды сустракаў больш ліха, чым дабра, пра што можна было б напісаць вялікую кнігу. Тым часам быў падпісаны нямецкі мір, так што цяпер я мог жыць у майго татуса ў поўным спакоі; я пакінуў яго на гаспадарцы клапаціцца пра ўсё, а сам зноў засеў за кнігі, якія з гэтага часу сталі мне поўнай радасцю і працай.

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ТРЭЦІ

*Сімпліцы жыццё зразумей зямное —
яно цяпер яму марнае і пустое*

Аднойчы я прачытаў, як адказаў Апалонаў аракул рымскім пасланцам, калі яны папыталіся ў яго, што трэба зрабіць, каб спакойна кіраваць і валадарыць падданымі: „Nosce te ipsur”, што азначае — спазнай самога сябе. Я задумаўся і азірнуўся на

пражытае жыццё, і закарцела мне парахавацца з самім сабою. „Жыццё тваё не было жыццём, а смерцю; дні твае — цяжкія цені, гады — цяжкія сны, асалоды — цяжкія грахі; твая маладосць — міраж, блізір, тваё дабрадзенства — скарб алхіміка, які коціць у трубу і пакідае цябе, перш чым ты паспееш гэта ўразумець! Ты звездаў многія небяспекі на вайне, дзе перападалі табе і шчасце і няўдачы, то ты ўзносіўся, то падаў, то быў знакаміты, то нікчэмны, то багаты, то бедны, то рады, то засмучаны, то ўсімі любімы, то ўсім ненавісны, то ў гонары, то ў пагардзе. Але ты, о гаротніца душа мая, што здабыла ты ў гэтых прыгодах? Вось што сталася тваёю доляй: я збяднеў дабрынёю, сэрца маё ўціснута клопатам, я нядбалы на ўсё добрае, я гультай, я сапсаваны, а што найгорш — сумленне маё парушана і патрывожана, а сам я заграз у поскудзі грэху і беззаконня! Цела стамілася, розум запамрочыўся, нявіннасць прапала, найлепшая пара маладосці растранжырана, залаты час страчаны. Ніхто ўжо мяне не радуе, і стаў я чужы самому сабе. Калі пасля смерці светлай памяці бацькі майго прыйшоў я ў свет, дык быў просты і чысты сэрцам, прастадушны, шчыры і сумленны, праўдзiвы, пакорлівы, сціплы, паўстрымлівы, цнатлівы, сарамяжлівы, богабаязны і пабожны, але хутка я стаў злы, хітры, хлуслівы, фанабэрысты, задзірлівы і бязбожны ва ўсіх учынках сваіх і усім пахібам навучыўся без настаўнікаў. Я трымаў свой гонар не дзеля яго самога, а каб узвысіцца. Я глядзеў на час не дзеля таго, каб ужыць яго на душэўнае збавенне, а каб дагаджаць свайму целу. Я шмат разоў ставіў пад пагрозу сваё жыццё, але ніколі не турбаваўся, каб паправіць яго, каб здабыць сабе неганебны і шчасны скон. Я глядзеў толькі на часовае жыццё і мінушчыю выгоду і ні разу не падумаў пра будучыню і яшчэ меней пра тое, што буду вымушаны адказваць перад тронам Навышняга!” Такімі думкамі мучыў сябе кожны дзень, і якраз у гэты час трапілі мне ў рукі некаторыя творы Гевары, з якіх я прывяду некалькі слоў, бо яны былі такія моцныя, што зусім адштурхнулі мяне ад свету. І гэтыя словы былі наступныя:

РАЗДЗЕЛ ДВАЦЦАЦЬ ЧАЦВЁРТЫ

*Сімпліцы свету зямнога зракаецца,
жыць пустэльнікам бедным збіраецца*

„Бывай, свеце! бо нельга на цябе ні спадзявацца, ні абAPERціся; у доме тваім ужо знікла мінулае, з рук сплывае цяперашняе, а будучае не прыходзіць ніколі, самае трывалае валіцца, самае моцнае рассыпаецца пылам, і самае вечнае канчаецца, і ты — мёртвы сярод мёртвых, і за ўсе стагоддзі не дасі нам ані хвіліны жыцця.

Бывай, свеце! бо ты бярэш нас у палон і не вызваляеш; ты вяжаш нас і не развязваеш, ты засмучаеш і не суцяшаеш, ты рабуеш і не аддаеш нарабаванага; ты вінаваціш нас без віны, ты асуджаеш, не выслухаўшы бакоў, і забіваеш нас без прысуду і хаваеш без памірання! І няма ў цябе радасці без маркоты, міру без нязгоды, любові без злосці, спакою без страху, паўнаты без нястачы, гонару без заганы, маёмасці без нячыстага сумлення, стану без незадаволенасці і дружбы без фальшу.

Бывай, свеце! бо ў палацы тваім даюць абяцанні, не думаючы іх выконваць; служаць без платы, лашчаць, каб забіць; узвышаюць, каб скінуць; падтрымліваюць, каб папхнуць; шануюць, каб зняславіць; пазычаюць, каб не аддаваць; караюць без літасці.

Аслані цябе Бог, свеце! бо ў тваім доме скідаюць долу вялікіх паноў і фаварытаў, аддаюць перавагу нягодным, асыпаюць ласкамі здраднікаў і прадажнікаў, а верных трымаюць за парогам; ліхадзеяў пакідаюць на волі, а невінаватых караюць; мудрых і абазнаных гоняць у адстаўку, а няздольцам кладуць вялікую пэнсію; падступнікам вераць, а ў праўдзiвых і сумленных адбіраюць крэдыт; і кожны творыць, што ён хоча, і ніхто не робіць таго, што рабіць павінен.

Бывай, свеце! бо ніхто ў табе не завецца сапраўдным імем сваім; нахабніка называюць адважным, баязліўца аспярожлівым, настырнага рупліўцам, а маладушнія міралюбным. Марнатраўцу называюць шчодрым, а скупага ашчадлівым, хітрага балбатуна і пустамалота красамоўным, а маўклівага дурнем або летуценцам, пералюбніка і разбэсту называюць кавалерам, пахібніка завуць талентам, помслівага гарачым і мяккасэрдага баламутам, так што ты нам падтыкаеш шалапуту за дзельніка і дзельніка за шалапуту.

Бывай, свеце! бо кожнага ты спакушаеш; ганарліўцам і гардунам абяцаеш пашану і чту, няўрымслівым перамену, пыхлівым ласку ў князёў, нядбальцам пасады, скнарам вялікія скарбы, ненаядам і бабнікам асалоды і юрнасьць, супастатам помсту, злодзеям потай, маладым доўгі век, фаварытам бясконцае княскае ўпадабанне.

Бывай, свеце! бо ў палацы тваім не здабудуць сабе прыстанку ні праўда, ні вернасьць! Хто ўступіць з табою ў гутарку, адыдзе пасаромлены; хто табе даверыцца, ашуканы будзе; хто за табою пойдзе, улезе ў змусту; хто цябе баіцца, таму будзе найгорш; хто цябе ўмілуе, таму ліхам аддзячыцца, а хто найбольш на цябе паспадыецца, той найбольш пагрэбаваны будзе. Цябе не ўмілажаліць ніякімі дарункамі, якія даюць табе, і ніякаю ласкаю, якую табе робяць, і ніякімі лагоднымі словамі, што табе кажуць, і ніякаю вернасьцю, што дзеля цябе захоўваюць, і ніякай дружбаю, што табе дораць; а ты ашукваеш, скідаеш, разбэшчваеш, пляміш і пэцкаеш, пагражаеш, нішчыш і забываеш кожнага; а таму кожны плача, уздыхае, стогне, енчыць, нікне і здабывае пагібель сабе. У табе не ўгледзіш і не навучышся нічога іншага, як толькі ненавідзецц адзін аднаго да душагубства, балбатаць да поўнай хлусні, любіць да дзікасьці, гандляваць да разбою, прасіць да падману і грашыць да смерці.

Аслані цябе Бог, свеце! бо той, хто пойдзе за табою, распусціць час у забыцці, маладосць — у бегатні і скаканні цераз платы і гароды, цераз шляхі і дарогі, цераз горы і долы, цераз лясы і бары, цераз моры і рэкі, у дождж і слоту, у холад і спёку, у вецер і непагадзь. Сталасць вымучыць капаннем руды, яе плаўкаю, прымусяць камень часаць і аграньваць, лес сячы і цяслярыць, расліны садзіць і гадаваць іх, уруплівацца ў намыслах і мроях, разважаць і меркаваць у турботах і жальбе, у куплі і продажы, у сварах і разладах, на вайне, у мане і хлусні. Старасць высушыць нас у гароце і ўбостве, знемачыць дух нам, дыханне зробіць смярдзючым, твар умаршчыніць, стан згорбіць, вочы зацьміць і патушыць, усё цела будзе дрыжаць, на носе павісне капіца, галава сплешыцца, вушы аглухнуць, нюх прытушыцца, смак прападзе, толькі і застанецца, што ўздыхаць ды стагнаць, гніць і слабнуць і, адным словам, да самага скону, акрамя турботы-маркоты, нічога не мець!

Бывай, свеце! бо ніхто ў табе не імкнецца да пабожнасьці. Кожны дзень караюць горлам забойцаў, чацвартуюць здраднікаў, вешаюць злодзеяў, завугольных рабаўнікоў і махляроў, адцінаюць галовы смертазабойцам, паляць ведзьмароў, караюць клятваадступнікаў і выганяюць падбухторшчыкаў.

Аслані цябе Бог, свеце! бо слугі твае не ведаюць іншага клопату і уцехі, як толькі аддавацца ляноце, глуміцца і бэсціць, спакушаць дзяўчат, вымурлыквацца з кабетамі і заводзіць з імі каншахты, гуляць у карты і кідаць косці, броварыць са зводнікамі, грызціся з суседзямі, слухаць і перадаваць плёткі, выдумляць новыя вышпігі, здзіраць ліхву, выдумляць новыя моды, плесці новыя падступствы і заводзіць новыя заганы!

Бывай, свеце! бо ніхто не рады табе і не задаволены табою. Хто бедны, той хоча багацця; хто багаты, пнецца завалодаць яшчэ большым; хто пагарджаны, той марыць узвысіцца; хто абражаны, той прагне помсты; хто ў ласцы, той імкнецца загадваць; хто пахібны, той не жадае сабе нічога іншага, апроча бадзёрасці.

Бывай, свеце! бо няма ў табе нічога пастаяннага. У высокія вежы смаліць маланка, млыны пераганяюць патокі вады, дрэва точаць чэрві, зерне з'ядаюць мышы, плады — вусені, а вопратку — моль; быдла гіне з лядашчасці, а кволы

чалавек ад упадку ў нядузе. У аднаго струпы, у другога рак, у трэцяга ваўчанка, у чацвёртага пранцы, у пятага падагра, у шостага хірагра, у сёмага вадзянка, у восьмага камяні, у дзвятага пясок, у дзясятага сухоты, у адзінаццатага шохля, у дванаццатага струпля, у трынаццатага падучы кадук, а ў чатырнаццатага — дурнота! У табе, о свеце, ніхто не робіць так, як другі-іншы; бо калі адзін плача, другі рагоча, як дурны; адзін уздыхае, другі радуецца; адзін посціцца, другі жарэ і п'е ў тры горлы; адзін банкетуе, другі курчыцца з голаду; адзін жарабеніцца на кані, а другі валачэцца пеша; адзін гаворыць, другі ані-ні; адзін грае, другі працуе; і калі адзін прыходзіць, другі канае. І вось кожны жыве не так, як другі; адзін загадвае, другі слугуе; у аднаго царства — людзі, а другі пасвіць свінні; адзін ідзе за дваром, другі за плугам; адзін плавае па моры, а другі вандруе па краіне, з кірмашу на кірмаш; адзін працуе каля агню, другі шапошыцца ў зямлі; адзін ловіць рыбу ў вадзе, другі птушак у паветры; адзін мардуецца ў поце рук, другі крадзе і рабуе краіну.

О свеце, аслані цябе Бог! бо ў доме тваім няма жыцця праведнага, і гэтак сама не здабываюць пшчаснае смерці. Адзін памірае ў калысцы, другі маладым на ложку, трэці на шыбеніцы, чацвёрты пад мячом, пяты на коле, шосты на вогнішчы, сёмы ў віне, восьмы ў рацэ, дзвяты ў абжорстве, дзясяты ад атруты, адзінаццаты проста так: ад узяў ды даў дуба, дванаццаты ў бітве, трынаццаты ад чараў і сурокаў, а чатырнаццаты топіць сваю бедную душу ў атраманце — піша.

Аслані цябе Бог, свеце! бо мне абрыдла маталыжнасць твая. Жыццё, якое ты нам даруеш,— жалю вартая вандроўка, непастаяннае, жорсткае, грубае, кароткае і нячыстае жыццё, поўнае мізэрнасці і аблуд, і лепей бы яго называць паміраннем, а не жыццём, у якім мы кожнае імгненне канаем ад мноства заганаў мінушчасці на мностве сцежак смерці. Табе мала горычы самой смерці, якою ты аперазаны і прасякнуты, але ж колькі яшчэ людзей уводзіш у змусту сваімі лёстачкамі, пад'юдзваннем і фальшывымі абяцанкамі, абнадзейкамі; з залатога кубка, які ў цябе ў руках, ты даеш ім выпіць горычы і падману, ператвараючы іх у сляпых, глухіх, кручаных, выпівохаў і шаляніц! А якія пшчасныя тыя, хто ўнікае супольства з табою і не хоча ўкінуць сябе ў пагібель разам з гэтым хітрамудрым і бессаромным ашуканцам. Бо ты абяртаеш нас у цёмную прорву, гаротную юдоль, дзіця гневу, смярдзючае падла, нячысты посуд у памыйнай яме, посуд тлену, поўны смуроду і мярзоты; бо як толькі ты завабіш і вымучыш нас сваімі змустамі і панадамі, ласкамі і пагрозамі, пакутамі, тартурамі і тыранствам, адразу аддаеш наша змардаванае цела магіле, а душу перасяляеш у ненадзейныя шанцы. Бо хоць і няма нічога больш пэўнага за смерць, аднак чалавек не ўпэўнены, калі і як ён памрэ і, самы вялікі жаль! куды выправіцца ягоная душа і як ёй там будзецца. Гора тады беднай душы, што табе, о свеце! служыла, слухалася і следала твайму раскашаванню і пажадзе; бо як толькі ў раптоўным страху разлучыцца яна са сваім трупехлым целам, дык абступяць яе не сябры і слугі, якія акружалі цела пры жыцці, а процьма яе самых гнюсных ворагаў, якія павалакуць яе да дзівоснага Судзлішча Хрыстовага. Таму, о свеце, аслані цябе Бог! бо я напэўна ведаю, што ты адступішся і пакінеш мяне не толькі, калі мая бедная душа паўстане перад строгім суддзёю, але і калі грымне вусцішны вырак: „ідзеце вы, адкінутыя, у агонь вечны!”

Бывай, свеце! О спагарджаны, скупы свеце! О ты, смярдзючая нікчэмная плоць! Бо дзеля цябе і за тое, што ішла следам, служыла і слухалася цябе бязбожная, непакаяная душа, будзе асуджана яна на вечны праклён, у якім вякі вечныя чакацьмуць яе замест хуткаплынных радасцяў несучешная пакута, замест абжорства неспатольны голад, замест пышнасці і велялепнасці непраглядная цемра, замест глоры і ўзвелічэння няспынны лямант, плач і стогны, пекла без прахалоды, агонь непагасны, холад невымерны і скруха бясконца.

Аслані цябе Бог, о свеце! бо замест абяцаных табе радасцяў і ўцех ускладуць на нераскаяную асуджаную душу свае лапы дэмані і ўмомант увалакуць у апраметную; там не пачуе і не ўбачыць яна нічога іншага, а толькі жажлівывы морды д'яблаў і асуджаных, цемру апраметную і чад, агонь без водбліску, крыкі, выццё, скрогат

зубоў і блюзнерства. з таго часу міне ўсякая надзея на дараванне і мілжальнасць, і ніхто не паглядзіць на зямны гонар і вартасць; чым вышэй хто падняўся, чым цяжэйшыя яго грахі, тым глыбей ён будзе скінуты і тым цяжэйшая будзе мука ягоная. Каму многа дадзена, з таго многа і спагоніцца, і хто больш узнёсся ў табе, о скупы, пагарджаны свеце, таму больш будзе адмерана пытак і цярпенняў; бо таго патрабуе Божая справядлівасць.

Аслані цябе Бог, о свеце! бо хоць цела і будзе нейкі час ляжаць і гніць у табе, аднак у дзень Страшнага Суду яно паўстане і пасля вынясення апошняга выраку паяднаецца з душою ў вечным пякельным полымі. І тады ўсклікне бедная душа: „Будзь ты пракляты, свет! Бо з твайго нашапту забыла я Бога і самую сябе і аддала ўсе дні жыцця свайго тваім раскашаванням, злосці, грэху і сораму! Пракляцце той хвіліне, у якую Бог стварыў мяне! Праклён таму дню калі я нарадзілася ў табе, о скупы, злосны свеце! О вы, горы, пагоркі і скалы, упадзіце на мяне і схавайце мяне ад суровага гневу Ягняці, ад аблічча таго, хто сядзіць на троне судзі! О гора, о гора навечна!”

О свеце! О нячысты свеце! дзеля таго я заклікаю цябе, я благаю да цябе, я ўпрошваю цябе, я пратэстую супроць цябе, каб ты ні ў чым не меў долі са мною. І, наадварот, я не маю больш на цябе надзеі, бо табе вядома, што я маю цвёрды намер, менавіта: „Posui finet curis, spes et fortuna, valete!”⁸³

Усе гэтыя словы я ўзважыў вельмі грунтоўна і, разважаючы, схіліў сябе да рашэння пакінуць свет і стаць пустэльнікам. Я ахвотней пасяліўся б у глухамані каля маёй крыніцы, але суседскія сяляне не захацелі таго дапусціць, хоць мне гэта была б радасная пустэля. Яны баяліся, што я абвяшчу пра тую крыніцу і тым самым схілю ўлады з нагоды падпісання міру пракласці туды дарогі і сцежкі; таму я выправіўся ў іншую пустэлю, дзе зноў павёў жыццё, як у Шпэсэрце; але, ці буду я там, як светлай памяці бацька, да канца дзён сваіх, пакажа час. Бог няхай спашле нам сваю ласку і ўтатуе нам тое, да чаго мы найболей імкнуцца павінны, а менавіта — дабрашчасны.

КАНЕЦ

83 Я паклаў канец турботам; надзея і шчасце, бывайце! (лац.)